

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

**TÜRK ROMANINDA SAVAŞ
(1839-1923)**

DOKTORA TEZİ

Emrah SEFEROĞLU

EKİM - 2021

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

**TÜRK ROMANINDA SAVAŞ
(1839-1923)**

DOKTORA TEZİ

Emrah SEFEROĞLU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ülkü ELİUZ

EKİM - 2021

TRABZON

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Emrah SEFEROĞLU

04.10.2021

ÖNSÖZ

Savaş, insana ve insanlığa ait tüm değerlerin silindiği; birey/lerin kimsesizlik, yabancılık, köksüzlük, yönsüzlük, yersizlik ve yurtsuzluk ile yüzleştiği; kaygı ve korkunun egemenliğinde bilinmeze sürüklenen toplulukların yıkımlara, katliamlara, soykırımlara, kimliksizleştirmeye maruz kaldığı varoluşsal bir tehdittir. Savaş anlatıları, büyük tarihin siyasî ve sosyal zorunlulukları ile yok edilen küçük tarihin ölüm-yaşam, kaos-düzen, iktidar-özne, esaret-özgürlük, kendi-öteki, iç-dış çatışmalarındaki görünümünün anlatımıdır. Verilen mücadelenin kazanan ve kaybeden üzerindeki etkisinin metinleştiği savaş edebiyatı eserleri, büyük ateş kitlesi içinde birer savrulmuş öznesine dönüşen anlatı karakterlerinin yaşadığı tinsel ve bedensel tahribatın cepheler, göçler, sürgünler, travmalar, salgın hastalıklar, kitlesel ölümler ile genişletilerek kurgulanmasından meydana gelir.

Türk edebiyatında tarihsel malzemenin araç işlevi ile kullanıldığı savaş anlatısı kapsamındaki metinler, bireyin ve toplumun evrensel açmazlar ile yüzleştiği; bağlanma, parçalanma, kopma trajedisinin temel belirleyici olduğu bir çevrevede inşa edilir. Bu Çalışma bireyin ve toplumun fiziksel hayatını tehdit etmenin yanı sıra kayıplar, sorunlar, bunalımlar getiren savaşın, konu ve tema dizgesine yerleştirildiği roman türündeki yapıtların tahlil edilmesinden oluşur.

Bu Çalışma'nın amacı, Türk literatünde savaş edebiyatının yerini tespit etmek, bireyden topluma uzanan süreçteki çatışma sonucu oluşan devrin kaotik düzenini yansıtmak ve çözümlenektir.

Savaşın hem eylemsel, hem düşünsel, hem de duygusal boyutlarının ele alındığı 21 eser (Hilal Görününce, Aşela, Ağlama Tuna, Emanet Çeyiz Mübadele İnsanları, Bingöl Cepheleri, Soğuk Cennetin Çocukları, Paylaşılmayan Topraklar, ...Ve Çanakkale Geldiler, ...Ve Çanakkale Gördüler, ...Ve Çanakkale Döndüler, Diriliş Çanakkale 1915, Üç İstanbul, Yüzbaşı Selahattin'in Romanı I-II, Günbatımı, Ateşten Gömlek, Yaban, Küçük Ağa, Kalpaklılar-Doludizgin, Esir Şehrin İnsanları, Dikmen Yıldızı, Var olmak, Millî Mücadele'nin Romanı - Çalınan Savaş, Savaş ve Açlar) politik-psikolojik yorumla ve edebiyat sosyolojisi ilkeleri çerçevesinde incelenmiştir.

Bu Çalışma'nın her aşamasında kıymetli bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışmanın Sayın Prof. Dr. Ülkü ELİUZ'a teşekkür ederim.

Ekim, 2021

Emrah SEFEROĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İNSAN VE SAVAŞ.....	4-15
1.1. Savaşın Kavramsal Çerçevesi	5
1.2. Savaş Tipolojileri	8
1.3. Savaş: Şiddet-Hınc-Korku	12

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK EDEBİYATINDA SAVAŞIN ARKEOLOJİSİ.....	16-33
2.1. Edebiyat Malzemesi Olarak Savaş	16
2.2. Savaş Anlatılarının Kökeni: Mitolojik Metinlerde Savaş Kavramı	25
2.3. Halk Anlatısı: Destanlarda Savaş Kavramı	28
2.4. Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Savaş Metinlerinin Başlangıçları: Siyasetnameler	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK ROMANINDA 1839-1923 DÖNEMİ SAVAŞLARI	34-58
3.1. 1839-1923 Dönemi Savaşlarına Tarihsel Bakış.....	34
3.1.1. Kırım Savaşı.....	34
3.1.2. Karadağ Savaşı.....	36
3.1.3. Rus Savaşı (93 Harbi)	37
3.1.4. Teselya Savaşı.....	39
3.1.5. Trablusgarp Savaşı.....	41

3.1.6. Balkan Savaşları (I. Balkan ve II. Balkan).....	41
3.1.7. I. Dünya Savaşı (Cihan Harbi).....	44
3.1.8. Kurtuluş Savaşı.....	47
3.1.8.1. Kurtuluş Savaşı Öncesinde Mücadele	47
3.1.8.2. Kurtuluş Savaşı'nda Mücadele	51

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRK ROMANINDA SAVAŞIN GÖRÜNGÜLERİ 59-231

4.1. 1839-1923 Dönemi Savaşlarını Konu Alan Seçili Romanların Kimliği.....	59
4.1.1. Savaşta Kimliğin Muhafazası: “Hilal Görününce”	60
4.1.2. Savaşın Sınır Adaleti: “Aşela”	60
4.1.3. Savaşta Terkedilen Vatan: “Ağlama Tuna”	61
4.1.4. Savaşın Sürgünü: “Emanet Çeyiz Mübadele İnsanları”	62
4.1.5. Savaşın Görünmeyen Cephesi: “Bingöl Cepheleri”	62
4.1.6. Savaş Döneminde Büyüyenler: “Soğuk Cennetin Çocukları”	63
4.1.7. Savaşın Tek Arzusu: “Paylaşılmayan Topraklar”	64
4.1.8. Savaşın Destanlaşan Öyküsü: “...Ve Çanakkale Geldiler”, “...Ve Çanakkale Gördüler”, “...Ve Çanakkale Döndüler”	64
4.1.9. Savaşın Başlattığı: “Diriliş Çanakkale 1915”	66
4.1.10. Savaşta Bir Ülke: “Üç İstanbul”	66
4.1.11. Savaşın Cephelerinde Bir Asker: “Yüzbaşı Selahattin’in Romanı I-II”	67
4.1.12. Savaşta Aile Fertlerinin Siyasî Dönüşümü: “Günbatımı”	68
4.1.13. Savaşın Üniforması: “Ateşten Gömlek”	69
4.1.14. Savaşın Tanığı: “Yaban”	70
4.1.15. Savaşın Dönüştürdüğü Benlik: “Küçük Ağa”	70
4.1.16. Savaşın İçindekiler: “Kalpaklılar-Doludizgin”	71
4.1.17. Savaşın İktidarı: “Esir Şehrin İnsanları”	73
4.1.18. Savaşta Öznelerden Biri: “Dikmen Yıldızı”	73
4.1.19. Savaşın Kurtuluştaki İlk Sebebi: “Var olmak”	74
4.1.20. Savaşa Farklı Bir Yorum: “Millî Mücadele’nin Romanı - Çalınan Savaş”	75
4.1.21. Savaşın “Dispozitif” Kullanımı: “Savaş ve Açlar”	76
4. 2. Kurgunun Gerçekle Kesişimi: Savaşın Psikolojik İzleri.....	76
4.2.1. Savaşın Bireysel Görünümü	78
4.2.1.1. Mağduriyet Psikolojisi – Kültürel Körlük	78
4.2.1.2. Aidiyet İhtiyacı	90
4.2.1.3. Yaralanmış Narsisizm.....	113
4.2.2. Savaşın Toplumsal Görünümü.....	123
4.2.2.1. Etnik Kimlik-Etnik Çadır	124

4.2.2.2. Seçilmiş Travma - Seçilmiş Zafer	164
4.2.2.3. Lider Algısı.....	191
4.2.3. Savaşın Gerçeğe İzdüşümü	210
4.2.3.1. Asimilasyon/Ötekini Biz Yapmak.....	211
4.2.3.2. Soykırım/Ötekini Yok Etmek	220
SONUÇ	232
KAYNAKÇA	242
ÖZ GEÇMİŞ.....	257

ÖZET

Savaş, toplumların tarih boyunca oluşturdukları değer ve hedefleri elde etmek veya korumak için verdikleri eylemsel mücadelenin adıdır. Bu çaba, insanlığın gelişimine bağlı olarak farklı şekiller ve tanımlar kazanarak evrilir. Kolektif eylemler ile üzerinde yaşanılan coğrafyada belli bir milletin, kültürel ve toplumsal yapısıyla beraber kendi kaderini çizmesi savaş nedeni ya da savaşın sonucudur. Savaş'ı içinde bulunulan meseleri halletmede kullanan otoriteler; ardından bıraktığı yıkımı, trajediyi ise görmezler veya görmezden gelirler. Bu kısmen zorunlu seçim ile yıkılarak var edilen bütün oluşumlar ise otoritenin gücünden bağımsız şekilde edebiyat vasıtasıyla aktarılır.

Türk milletinin tarihi yolculuğunda var olma çabaları belirleyici rol oynadığından yaşanan gerçeklikler, Türk edebiyatında farklı türlerde yansımalarını bulur. 1839-1923 tarihleri arasında Türk milletinin girmiş olduğu dokuz savaşın ardından ortaya çıkan trajik çöküş ve bireyden hareketle toplumun geçirdiği politik-psikolojik aşamalardan sonra meydana gelen “incinme, sarsıntı, korku, kaygı, aidiyet ihtiyacı, kültürel yozlaşma, soykırım, asimilasyon” kavramları seçilen 21 romanda incelendi. Cephede bulunma, savaşın ilk etkilenenlerini kurgusunda merkeze almasıyla belirlenen savaş konulu romanlar; edebî eserin oluşmasında rol üstlenen kültürel, sosyolojik, ekonomik, politik bağlamlar arasındaki ilişkiler üstüne fikir beyan etmek, eserlerin alt metinlerini ortaya çıkarmaya dayanan “Tematik İnceleme” metoduyla psikolojik görüngüler başlığı altında ele alındı. Roman biçimini, yazarın bakış açısından alarak toplumdaki var olan düzenin yazınsal şekle aktarılması halinde inceleyen yöntem için başat konu, roman formu ile bu formun geliştiği toplumsal ortamın yapısı arasındaki bağıntının ortaya konmasıdır ki, bu çalışmanın genel çerçevesini de bu yaklaşım belirlemektedir. Belirlenen yaklaşım bağlamında edebiyat sosyolojisinin ve politik psikolojinin kaynakları kullanılarak savaşların yarattığı bireyden topluma uzanan travmalar, kayıplar, yıkımlar, trajediler gerçek olanın kurmaca ile kesiştiği savaşı merkeze alan Türk romanlarında tespit edildi.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Roman, Türk Edebiyatı, Tematik İnceleme, Psikolojik Görüngü/ler

ABSTRACT

War is the struggle of societies to obtain or to protect the values they have created throughout history. This struggle takes different forms and definitions depending on the development of humanity. The fact that a certain nation, together with its cultural and social structure, determines its own destiny in the geography where it lives, without being tied to any ethnic origin, is the cause or the result of war. Authorities, who use 'war' in settling matters, do not see or ignore the destruction and tragedy it leaves behind. All the formations created by being destroyed by this partially compulsory choice are conveyed through literature independently of the power of the authority.

Since the efforts of existence play a decisive role in the historical journey of the Turkish nation, the realities experienced find their reflections in different genres in Turkish literature. The concepts of "hurt, shock, fear, anxiety, need for belonging, cultural degeneration, genocide, assimilation", which emerged after the nine wars that the Turkish nation entered between 1839 and 1923, and occurred after the tragic collapse, , and the political-psychological stages of the society starting from the individual were examined through 21 novels selected. The war-themed novels, which are specified by being on the front and centering those first affected by the war in their fiction, were discussed under the title of psychological phenomena by the "Thematic Analysis" method, which is based on expressing opinions on the relations between cultural, sociological, economic and political contexts that play a role in the formation of the literary work, and revealing the subtexts of the works. The main issue for the method, which examines the novel form from the author's point of view and transfers the existing order in the society to the literary form, is to reveal the relationship between the novel form and the structure of the social environment in which this form develops, and this approach determines the general framework of this study. In the context of determined approach, by using the literature sociology's and political psychology's sources, wars' causes the traumas, losses, disasters and tragedies extending from individual to society are found out in Turkish novels that centers the war in which the reality crosses with fiction.

Keywords: War, Novel, Turkish Literature, Thematic Examination, Psychological Phenomenon

TABLolar LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Devletlerarası Savaşların Sınırlandırılması	10
2	Savaş Edebiyatı Tasnifi	24
3	Türk Mitolojisinde Savaşla İlişkili Yer altı Varlıklarının Örnekleri	27
4	Savaşın Merkezi Alan Seçili Eserler	59
5	Asimilasyon Süreci Teorisi.....	211

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1.	Savaş Çeşitleri	7
2.	Topraksal Anlaşmazlıklar ve Savaş Arasındaki İlişkiler	11
3.	Korku-Şiddet, Değer-Hınç Denklemi	14
4.	Etnik Kimliğin Dört Boyutu	126

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABD : Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e. : Adı Geçen Eser
BM : Birleşmiş Milletler
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
DH. : Dahiliye
Ed. : Editör
Haz : Hazırlayan
JP : Joint Publication
NATO : North Atlantic Treaty Organization
S. : Sayfa
SYS : Siyasi
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK : Türk Dil Kurumu
TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri
Vb. : Ve Benzeri
Vd. : Ve Diğerleri
Yay. : Yayınları

GİRİŞ

*“İnsan doğası seni savaştırır.
Herkes insan doğasına bağımlıdır”.*
Bhagavad Gita

Savaşlar, coğrafi ve kültürel sınır, pragmatik tepki, ekonomik çıkar arayışı, rasyonelleştirerek normalleştirme temellerine dayanan insan hak ve özgürlüklerinin evrensel ölçütlerden uzaklaştırılıp değer yitimine dönüştürülen kriz süreçleridir. Dar sınırlarda yüceltilen anlam katmanlarına rağmen etkisini yalnızca cephelerde ve sınırlarda göstermeyen çoğunlukla ‘şimdi’ ve ‘bura’nın ötesi ile ‘gelecek’ ve ‘çevre’yi de içine alan bitse de devam eden kayıplar silsilesidir. Kendi içinde çeşitli paradokslar barındıran bu değişmez gerçek, geleceğin iyi olması adına ölümü seçme, öldürdüğü oranda hayata tutunacağına inanma, varlığını başkalarının yokluğuna koşullu düşünme gibi ölüm-yaşam sarmalındaki eylemleri içerir. Öznel açıdan birbirini tanımayan, aralarında hiçbir bağıntı bulunmayan, mahsuplaşma ihtiyacı ve/veya kötü hisler yaratabilecek herhangi bir nedene sahip olmayan kişiler, kendileri dışında gelişen olayların ve durumların nesnesi halinde öldürme-öldürülme kaygısı içinde mücadele ederler. Çözüm arayışından ziyade başkaları tarafından belirlenen hedefe ulaşmak için her şeyi göze alma ve bunu kabullenme, savaş psikolojisinin bireysel ve toplumsal bakımdan temel dayanağıdır.

Cephede karşı karşıya gelen kitle, farklı sosyo-ekonomik koşullara sahip olmasına ve günlük yaşamlarındaki sorunlar ile çözüme kavuşturacak yollar benzerlik göstermesine rağmen insani ‘öz’den soyutlanmanın sebep olduğu bir yabancılaşma durumu ile karşı karşıya kalır. Anıların, özelemlerin, duyguların, ailevi yaşantının ve ilişkilerin görünürlüğünü yitirmesi ile sadece var olmak ve yok olmak öncelenir. Tüm yaşamsal süreçlerin bağlı olduğu ölüm, ‘öldürülmek, öldürmek, yaralanmak, yaralamak, tutsak olmak, tutsak almak, sakat kalmak, sakat bırakmak, sağ salım dönmek’ eylemleri ile katmanlaşır. Kabul edilemezi kabullenmenin zorluğu içinde gelgitler yaşayan savaş özneleri, içselin- dışsalın tahakkümü altında tükenişini engellemek için kutsal dizgedeki argümanlara yönelirler. Böylece savaşan ve geride kalanın/ bekleyeninin bildiği bütün olumsuzluklar aşılmaya çalışılır.

Hayat dinamiklerinin etkin olarak sorgulandığı savaş dönemleri, edebiyatın tarih ile yolunun keşiştiği bir arka plan sunar. Farklı sebeplerle gerçekleştirilen kriz ortamı bireylerin ve toplumların bütün ritüellerini, reflekslerini, dengelerini değiştiren sadece bir metin yaratmak ile ilgili olmayan savaş edebiyatı, toplumun hudutlarını belirleyen acı ve bellek eşiğinin aktarıcısı haline gelir. Tarihi hadiselerin yarattığı sınırları benimseme ve bu sınırların içinde kalma konusunda isteksiz olan sanatkar için tarih, insan varoluşunun nüanslarını bularak onlardan kurgusal bir evren yaratma

çabası içinde önemli bir kaynaktır. Tarihin ayrıntılarını görünür kılan bu denklem, tüm sürecin bütüncül algılanmasına olanak tanır. Tarihsel bir dönem ele alınırken tarihsel gerçekliğin sağlanmasının zorunlu olmamasının verdiği imkân ve imtiyazlarla hareket edilerek metin yaratılır.

Geçmişin görmezden gelinmesi biçiminde bir yaklaşımın diretilmesi, geçmişin bugün üzerindeki etkisini artırarak bir müddet sonra bugün, kaçılan ve korkulan bir geçmiş ürününe dönüşür. Toplum, hem geçmişleriyle hesaplaşmalarını hem de yaşadıkları gerçeklikleri edebiyat ürünleri yoluyla yansıtır. Böylece tarihsel yolculuğun yazıya aktarıldığı edebî ürünler, sanatsal bir iletişim aracı haline gelir; kurgu ile gerçeğin kesişme noktasında hesaplaşma aracı olur ve toplumun kendi tarihi ile yüzleşmesi aracılığıyla bakış açısının şekillenmesini sağlarlar. Savaş terimi, kazanan ve kaybeden cephesinden iki ayrı sebebe ve iki ayrı sonuca sahip olması bakımından iki boyutludur. Toplumlar, her zaman bu iki durumdan da memnun kalmaz; gerçekleştiremediklerini ve ötekiyle hesaplarını görme isteği ile hareket ederler. Bu kozlarını paylaşma veya paylaşmama hali, toplumun kendisi ve savaşın yarattığı dünya ile ilgili biçimlenir. Savaş dünyasına tekrar dönüş, o hissi tekrar yaşama ya da unutmama/ unutturmama yalnız sanat ürünleriyle gerçekleşir. Tarihin ve sanatın iş birliğinde ulusal kimliklerin homojen bir biçimde inşa edilebilmesi belli bir amaç çerçevesinde uygulanır. Bireyler ve toplumlar, suçluluk veya utanç duygusu hissetmeksizin gururla bakabilecekleri ya da değere yönelik duygularında bir şüphe yaratmayacak, aksine bu duyguları pekiştirecek dönemleri hatırlamayı tercih ederler. İnsanlar ve içinde yer aldıkları toplumlar, kendilerine yönelik algıları ve tarihsel olgular arasında bir tutarsızlık meydana geldiğinde öz algılarını sorgulamaz; bunun yerine geçmiş ve bugünü yakınlaştırmaya, geçmişini bugünün gereksinimlerine uyumlu hâle getirmeye çalışırlar. Bu sayede öz algılarını doğrularlar. Bu bağlamda edebiyat ve tarihin, kurgu ve gerçeğin iç içe olduğu anlatılara savaş kavramına yüklenen olumlu ve olumsuz anlamlar çalışmada belirlendi. Anlamlar saptanırken, geride kalan dönemin travmatik deneyiminin niteliği görünümündeki savaş, iç savaş ya da savunma mı olduğu ve bu dönemin nasıl sona erdiği önemli bir faktördür. Bu deneyim devletlerarası savaşa; savaştan galip mi yoksa mağlup mu çıktığı, işgal eden mi yoksa edilen mi olduğu, kıyımların faili mi yoksa mağduru mu bulunduğu, bir iç savaşa; bu savaşın nedeni etnik mi, sınıfsal mı olduğu, silahlı güçler arasındaki çatışmalarla mı sınırlı kaldığı yoksa halkların birbirleriyle çatışması şeklinde mi yaşandığı, taraflardan birinin üstünlüğüyle mi yoksa anlaşma ile mi sona erdiği, savunma savaşı ise; işgal edilme sebebi, işgal edilen ülkenin kendini muhafaza edecek durumda olup olmaması, işgal edilen devletin halkı aynı görüşte ve birlikte olması şeklindedir.

Yaşanmış ya da yaşanacak savaş deneyimi olasılıklarının edebî anlatılardaki izleri, savaş kavramının bir gerçeklik halinde kurguda yer alma sebebini, toplumu oluşturan bireylerin mücadelesini ve var olma gayesini ortaya çıkaracaktır. Ayrıca anlatılar, toplumların savaş ile ilişkilerinin biçimini ve muhtemel bir hesaplaşmanın imkân ve sınırlarını kurgu üzerinden doğrudan ve kesin biçimde belirler. Maddelendirilen üç savaş durumu homojen biçimde Osmanlı son döneminin çalışmanın da konusu olan dokuz savaştaki deneyimdir. Devletlerin Osmanlı

topraklarını sömürgecilik kapsamında istemesi, öz kaynakların Osmanlı topraklarındaki fazlalığı devletlerarası savaşı doğururken halkın farklı milliyetlere tabi olması iç savaş deneyimi benzerinde ayaklanmalara sebeptir. Genel olarak savaşın üç deneyimi de Osmanlı Devleti'nin yıkılışına Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden süreçteki savaşların (1853-1856 Kırım Savaşı, 1876-1878 Osmanlı Karadağ Savaşları, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları (93 Harbi), 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı (Teselya Savaşı), 1911-1912 Trablusgarp Savaşı, 1912-1913, Balkan Savaşları 1914-1918, I. Dünya Savaşı, 1919-1923 Kurtuluş Savaşı) göstergelerini taşır.

Savaş; dünya literatüründe, kültürel tarih yazımının Avrupa kıtası toplumlarının bakış açısına dayanan ürünlerinde genellikle “modern bellek” sorunsalı doğrultusunda ele alınır. Avrupa kıtası toplumlarının bakış açısı özellikle I. Dünya Savaşı özelinde geleneksel XIX. yüzyılla modern 20. yüzyılın arasında savaşın bir kırılma noktası olup olmadığı ile ilgilendir (Koroğlu, 2016: 23). Osmanlı-Türk savaş deneyiminin kültürel veçhelerini XIX. Yüzyıl ve XX. yüzyıl sürecinde yaşayan, yıkılma ve yeniden doğuş sürecini deneyimleyen bir toplumun perspektifini oluşturan edebî eserler aktarır. Çalışmada yer alan dokuz savaş ve ele alınan eserler toplumdaki değişim ve dönüşüm süreçlerini gerçek olaylardan hareketle kurgu üzerinden anlatırlar. Osmanlı Devleti'nin yer aldığı son dönem savaşlarının neden olduğu bu sürecin oluşturduğu kolektif bilinçaltının iz düşümü ile edebiyattaki görünümünü konu alan çalışmada, görüngülerin tespiti ve incelemesi için psikolojinin politik- sosyolojik açısı kullanılacaktır. Savaşların tarihsel boyutunun çalışmada yer alma sebebi eserlerin zaman olarak savaşın kronolojisine göre kurgulanmasıdır.

Çalışmada; *Birinci Bölüm*'de insanın tarihi ile bir tutulan savaş gerçeğinin tanımı, kavramın içinde yer alan tipolojik özellikler ve şiddet-hınc eylemleri “İnsan ve Savaş Bağlantısı” başlığı altında açıklandı. *İkinci Bölüm*'de niceliksel olarak sayıca fazla savaş metinlerinin ilk metinlerden itibaren tarihî zemini “Türk Edebiyatı'nda Savaşın Arkeolojisi” başlığında aktarıldı. “1839-1923 Dönemi Savaşlarına Tarihsel Bakış” başlıklı *Üçüncü Bölüm*'de tezin gerçek tarih ile bağlantısının göstereni olarak savaşın tarihsel süreci anlatıldı. “Türk Romanında Savaşın Görüngüleri” başlıklı *Dördüncü Bölüm*'de çalışmayı oluşturan yirmi bir (21) eserin politik ve psikolojik görüngüleri arasında; savaş sırasındaki mağlup-galip olma eksenini, kendilik bilincini var eden millete/kültüre ait olma-reddetme, bireysel anlamda çocukluk döneminde denk gelen ferdi kayıplar, ölümler, toplumsal düzeni şekillenen göçler, yıkımlar, katliamlar yer alır. Bu durum ve koşullar insanın bireysel serüveninde; “Mağduriyet Psikolojisi-Kültürel Körlük”, bireyin toplumdaki yaşamına devamı için olması gereken “Aidiyet İhtiyacı” çocukluğun geleceğe olan etkisi “Yaralanmış Narsisizm”, toplumsal boyutta savaşın haklı-haksız görüngüsü “Etnik Kimlik-Etnik Çadır”, insanın yaşadığı sosyal düzenin pozitif ya da negatif hatırlayımı “Seçilmiş Travma-Seçilmiş Zafer”, savaşın komuta zincirinin birey ve toplum tarafından kabullenilişi ya da reddedilişi “Lider Algısı” savaşın gerçeğe izdüşümü olarak “Soykırım/Ötekini yok etmek” ve “Asimilasyon/Ötekini biz yapmak” başlıkları altında gerçek ile kurgu olanın iç içeliği tespit edilerek belirginleştirildi.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İNSAN VE SAVAŞ

“Qui desiderat pacem, praeparat bellum”
(Barış isteyen savaşa hazırlansın)
Vegetius’a atfedilen Roma özdeyişi

Tarihin ilk cinayeti Habil ve Kabil arasında gerçekleşen ve ölümle sonuçlanan eylem, şiddet ve savaşın köklerini imler. İlk devleti, ilk medeniyeti kuran, yazıyı icat eden Sümerler teknolojinin ve bilimsel gelişmenin yarattığı rekabet ve çatışmalar nedeniyle askerî örgütlenme içine girerler. Eski Grek toplumunda kuruluş amacı savaşmak olan kent devletlerinin varlığı bilinmektedir. Yunan mitolojisinde Ares ve Roma’daki Mars gibi savaş tanrıları, savaşın doğallığına ve zorunluluğuna inanırlar. Mit ve destan konularının çoğunun savaş ve kahramanlık olması, insanın ve savaşın iç içeliğini belirginleştiren verilerdendir. İnsanlık tarihinde kayda alınan 5600 yılda 146000’den fazla savaş yaşanır, her yıla yaklaşık olarak 2,6 savaş düşer ve 185 insan neslinde sadece 10 tanesinin barış içinde yaşadığı tespit edilir (Archer ve Gartner, 1996: 247). İstatistikler, savaşın ve şiddetin insanın temel bir yaşam biçimi olduğunun altını çizerek, Savaşı, şiddeti önlemek, güvenliği sağlamak özü itibarıyla dikotomiktir. Güvenlik tek başına bir anlam taşımaz, karşıtı ile kendi anlamını inşa eder. Bu bağlamda güvenliğin varlığı tehdidin varlığına bağlıdır ve tehdit durumunun ortadan kaldırılmasına göndermede bulunur.

Savaş, şiddet, güvenlik, tehdit ve yaşam kavramlarının tek öznesi insandır. Evrende “varolmak için bir başkasının varlığını ortadan kaldıran varlığın kendisi” (Arslan, 1995: 50) biçiminde insan, tarihten itibaren barış için savaşa ihtiyaç duyar. Dünyanın yaratılışından itibaren mevcut bütün gelişimsel durumlar, ahlakî ve teknolojik ilerlemeler, insanın doğasının ürünü olan şiddet ve savaş olgularını yok etmeye yetmez. Bu gelişimsel durumlar, gerek bilimsel gerekse düşünsel bakımdan savaş olgusunu güçlendirir, büyüme hızını ve yıkım itkisini artırır. Savaşa yatkın ilkel toplumlarda ortaya çıkan durum diğer insan hazırlarından, savunma amaçlı şiddet tezahürlerinden farklıdır. Savaş, birey hazırlarının ve çatışmasının bir sonucu değildir aynı zamanda medeniyetin gelişmesinin de sebebini barındırır. İnsanın savaş eğiliminin bir içgüdü olmadığı apaçık ortadadır ve savaş, grupların ekonomik kalkınmasının artmasıyla gelişir (Fromm, 1993: 193). Tarihsel süreçte kişiler savaşı devletin bekası, toplumun huzuru, ahlakî tutumun düzeni şeklinde görür ve bu hususta insan sadece savaşın aracı konumundadır. Birçok yazar da savaşı, araç olarak seçer. Bu konuların hepsi savaşın gerçekliğini ve insanın savaş karşısındaki duruşunu gösterir. Bireylerin ve oluşturdukları toplumların varlığını sürdürmeleri için savaş gerekli bir karşı

müdahaledir. Gittikçe artan şiddetin ve ölümün, öldüren ve öldürülen iki ucunda da yer alan insandır.

1.1. Savaşın Kavramsal Çerçevesi

Savaş kavramsal biçimde şiddet içeren bir olgudur ve kendisiyle birlikte yitimi, yıkımı getirir. Savaşta güç kullanılması esastır. Kavram sözlük anlamıyla “Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele” (TDK Türkçe Sözlük, 2005: 1710) şeklinde ifade edilen savaşı, Çiçero; “ tarafların kuvvet kullanarak çatışması” olarak tanımlarken (Keskin, 1998: 68); Napolyon’un komutanlarından Clausewitz ise “siyasetin başka araçlarla yürütülmesi” (Arı, 1997: 415) şeklinde açıklar. Birleşmiş Milletler’in (BM) kuruluşuna göre savaş, devletlere ait olan temel haklar arasında görüldüğünden başvuru hukukuna ilişkin çalışmalarda tanımlanması önemli yere sahiptir. Kavramsal bakımdan dönemsellik üzere siyasi, felsefi, sosyolojik ya da askeri bakış açıları çerçevesinde farklı biçimlerde izah edildiği halde uluslararası alanda uzlaşmış net bir tanımı mevcut değildir. Bunun temel nedeni, 1945 yılından sonra kurulana kadar geçen süreçte hukuki açıdan dünya düzenini meydana getireceği düşünülen Birleşmiş Milletler sisteminde kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmanın yasaklanması; yasak bir eylemin tanımlanmasının ya da düzenlenmesinin gerekli görülmemesidir. Birleşmiş Milletler Antlaşması ‘Giriş Notu’ kısmında sözcük olarak bir defa yer alan (Varlık, 2013: 115) kavramın terminolojisine olan ihtiyaç, Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın ikinci maddesinin dördüncü fıkrasındaki ‘tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidinde ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar’ (Gray, 2008: 92) ifadeleri gereği ortadan kalkar.

Tarihi biçimlendiren kapsamlı, yayılma hareket niteliğindeki savaş, yıkımlara ve katliamlara neden olan kaosu önleme ve huzuru sağlama adına ölümü beslemeye devam eder. Ali Çimen ve Göknur Göğebakan (2007: 9), 3400 yılın üzerindeki yazılı tarih süreci boyunca sadece yirmi sekiz senenin savaşız geçtiğini belirtirler. 1945’ten bugüne ellinin üzerinde savaşın gerçekleştiği dünyada, Stockholm Uluslararası Barış Antlaşma Enstitüsü’nün verilerine göre yalnızca 1997 ve 2006 yılları arası dönemde yirmi bir mücadele vardır (Sipri, 2007: 80). Kavramın tanımlanması ve onunla ilgili kelimeler dizgesi oluşturulmasında Birleşmiş Milletlerin kuvvet uygulama yasağı ile uluslararası ilişkiler ve çatışma hukuku yazınında daha kapsayıcı olan ‘kuvvet kullanma’ ifadesinin kullanılması tek sorunsal değildir. Konuya ilişkin güçlükler, sözcüğün birden çok bilimsel disiplini içeren karmaşık yapısından, tarihsel süreçte gösterdiği değişimden ve kavramın farklı inceleme birimlerinde, farklı seviyelerde tanımlanmasından kaynaklanır. Uluslararası tanımlarda/ tanımlanmalarda sınırlılıklarla karşılaşılır: Britannica Ansiklopedisi’nde “siyasi gruplar arasında belli bir süre zarfında ve yoğunlukta süren çatışma” (Britannica, 2017:976) biçiminde tanımlanarak sosyal bilimler alanında bir çatışmanın savaş olarak nitelendirilebilmesi için bazı ek konuların

bulunması gerektiği belirtilir. NATO'nun Terim ve Tanımlar Sözlüğü AAP 6 (2012) (Allied Administrative Publication-Müttefik İdari Yayını) ve ABD Savunma Bakanlığı, "Askerî Terimler Sözlüğü JP 1-02" (2012) (Joint Publication-Müşterek Yayın) ve ABD Genel Kurmay Başkanlığı, "Müşterek Harekât Talimnamesi JP 3-0" (2006) gibi resmi askerî yayınlarda da tanımı bulunmaz. Buna karşın Türkiye Cumhuriyeti 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hâli Kanunu'nun üçüncü ve beşinci maddesinde "Devletin bekasını temin etmek, millî menfaatleri sağlamak ve millî hedefleri elde etmek amacıyla, başta askerî güç olmak üzere devletin maddi ve manevi tüm güç ve kaynaklarının hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadan kullanılmasını gerektiren silahlı mücadele" (T.C. Resmî Gazete, 4.11.1983: 3) şeklinde yer alır.

Kavramın sınırlarını en genel haliyle belirlemek için 'barış durumu olmayan bir dönem şeklinde bir ifade kullanılsa da bu yaklaşım savaşın ne olmadığını ifade etmekte ve içeriğini tam manası ile karşılamamaktadır. Bunun iki sebebi bulunmaktadır: Her barış olmayan ortamın savaşı ifade etmemesi ve savaşın barışla izah edilmeye çalışılması halinde negatif ve pozitif barış gibi belirsiz kavramların yeni bir tartışma yaratma potansiyeli taşımasıdır. Esasında bir insanlık durumu ve bu bakımdan evrensel bir tema halindeki savaşın kötülüğe yol açacağı gerçeğine ek olarak barış için zaruri olduğuna inanılır. John Keegan (2007), her iki tutumun bir arada olmasını, birçok toplum tarafından örnek alınan Batı kültürüne ait bir özellik olması ile açıklar:

"Batı kültürünün en önemli özelliği ise, hem yasal olarak silahlandırılanlara hem de silahlanmayı yasa dışı kabul edenlere aynı zamanda saygı duyabilmesidir. Kültürümüz uzlaşmaya yönelik olduğundan şiddet konusunda varılan ortak nokta, ortaya çıkışına itiraz etmek ama kullanımını yasallaştırmak olmuştur. Ülke olarak barışseverlik yüceltilirken, yasalar çerçevesinde ve kontrolünde insanların silahlandırılması bir gereksinim olarak kabul edilmiştir" (Keegan, 2007: 23).

Her devlet için asli görevlerin başında halkını dış tehditlere karşı korumak yer aldığından silahlar her dönem için gerekli görülür ve güçlü bir orduya sahip olabilmek için çaba gösterilir. Çinli bir komutan ve savaş uzmanı olan Sun Tzu da durumu şu şekilde açıklar:

"1. Savaş sanatı bir devlet için yaşamsal öneme sahiptir.
2. Ölüm- kalım meselesidir. Güvenliğe kavuşmanın yahut yok olmanın yoludur. Bu nedenle ihmal edilmesi kesinlikle düşünülemez" (Tzu, 2011: 43).

Dikkat çeken nokta "savaş sanatı" ifadesidir ki, insanlığın savaşı kabullenmesi ve özümsemesinin öğrenilmesi ve saygı duyulması gereken, kendine has yöntemleri olan bir sanat biçiminde sunulur. Benzer biçimde General Carl Von Clausewitz de savaşı hem sanat hem de bilim olarak değerlendirir: "Bilmek ve yapabilmek. Burada söz edilen bilgi bilim, amaç yapabilmekse sanat" (Clausewitz, 2011: 126). Dünyanın yazıya geçmiş tarihini genel itibarıyla savaş tarihi şeklinde açıklayan Keegan'a göre "içinde yaşanan ülkeler iç savaşlar, fetihler ve bağımsızlık için çarpışmaları ile günümüzdeki konumlarına gelir (2007: 477). Bu çerçevede bütün yaklaşımlara göre savaşlar ve silahlanma, zararları biliniyor kabul edilen kaçınılmaz durumlardır. Savaşın ve

barışın iç içeliği ve bir denge gerektirmesi, çatışma gerçekleştirilirken belli ahlaki kriterler göz önünde bulundurulması beklenen ‘adil savaş’ kuramını ortaya çıkarır. Latince ‘jus ad bellum’ (tanımlar) ve ‘jus in bello’(kurallar) olarak ikiye ayrılan bu normlara göre savaş açmak isteyen tarafların geçerli gerekçelerinin olması şarttır (Simith, 2006:165). Normlar; savaş başladıktan sonra savaşın adil şekilde, ahlak kuralları gözetilerek sürdürülmesi gerekliliğini içerir. Aynı zamanda kurallar belli kişilere saldırıya karşı ve belli yöntemlere karşı olmak üzere ikiye ayrılır: Birincisine göre savaş esnasında yaşlı, çocuk, kadın, engelli, esir ya da yaralı düşman savaşçılar ayrımı gözetilmelidir. İkincisine göre ise bazı savaş araçlarının (denizaltılar gibi) yasaklanması, ateşkes süresince saldırmamak, pazar günleri savaşmamak vb. durumları kapsar.

Savaş olgusuna dair kaynaklarda tutarsızlıklar bulunmasının sebebi metodik araştırma öğelerindeki çeşitlilik nedeniyle savaşların incelenmesinde ve değerlendirilmesinde farklı neticelere varılmasıdır. Savaşın tasniflenmesi ile ilgili bazı kavramlar, zaman içerisindeki kullanılışları dolayısıyla girift bir hâl alır. Savaşların çoğunu birbirinden ayırarak vurgulama imkânı ortadan kalkar. Örnek olarak belirli coğrafya ile sınırlı olan savaşlar, az sayıda devletin katılımı ile gerçekleşen ya da konvansiyonel silahların kullanıldığı savaşlar, yaygın biçimde ‘sınırlı savaş’ biçiminde ifade edilir. Savaşla ilgili kelime ve terimlerin yaygın şekilde birbiri yerine kullanımında, kendine has şartlarda yapılan adlandırmaların sistematik bir yapı dâhilinde düzenlenmiş olması önemli ölçüde etkilidir. Buna göre yaygın biçimde kullanılan savaş, ‘büyüklüklerine göre’ ve ‘kapsam ve niteliklerine göre (Varlık, 2013: 121) iki temel gruba ayrılır:

Şekil 1: Savaş Çeşitleri

Kaynak: Varlık, 2013: 121

Büyüklüğüne göre savaş sınıflandırmalarında cephenin kapsadığı coğrafi alan ve savaşa katılan devlet sayısı temel alınarak değerlendirme yapılır. Kapsadığı alan bakımından savaşlar ‘yerel/mevzi savaşı’, ‘bölgesel savaş’, ‘genel savaş’ ve ‘sınırlı savaş’ olarak ayrılmaktadır. Savaşa katılan devlet sayısı bakımından savaşlar ‘mevzi savaşı ya da sınırlı savaş’, ‘genel savaş’ biçiminde tasnif edilirler. Kapsam ve niteliğine göre savaş sınıflandırmasında, savaş kavramının kapsamı bütüncül bir yaklaşımla yedi ana alanda incelenir. Bu yedi alan ekonomik, sosyokültürel, stratejik-askeri, teknolojik, tarihsel, coğrafi-jeostratejik/ jeopolitik alanlardır (Gray, 2010: 7). Savaş kavramında temel belirleyici özellikler arasında şunlar yer alır: savaş, güç kullanma durumudur, düşmanca bir yaklaşım ya da eylem içerir, hukuki bir duruma sebep olur ve faili devlettir.

Temel belirleyicilere göre savaş, devletler ya da devlet gruplarınca milli güç unsurlarının bir kısmının ya da tamamının kullanımı ile icra edilen, taraflarca savaş niteliğine sahip olan, güç kullanımını barındıran, düşmanca yaklaşım ve/veya eylem olarak tanımlanabilir.

1.2. Savaş Tipolojileri

Savaş tipolojilerinde iki yaklaşım söz konusudur. Birincisi, zaman ve mekân çerçeveleri dikkate alınmadan savaşı evrensel bir olgu olarak ele almaya çalışan, davranışsal ve genelleyci bir yaklaşımdır. İkincisi, savaşı meydana getiren özel zaman ve mekân şartlarında (tarihsel değerlendirme ve yorumlama kriterine uygun biçimde) inceleyen, belirli kimlik yapıları çerçevesinde (Batı-merkezlilik) öznelleştirici bakış açısıdır.

İlk yaklaşıma göre savaş, evrensel fakat içsel dinamikleri sebebiyle çeşitlendirilmeye uygun bir olgu veya fenomen (görüngü) olarak tanımlanır. Birinci yaklaşım, savaşın ortaya çıkış ve tekerrür sürecini ampirik ve kantitatif yöntemlerle desteklemeyi amaçlar. Genelleştirici ve bilimselci yaklaşıma sadık olarak John A. Vasquez savaş tipolojisini şekillendirirken üç farklı boyuttan hareket eder:

- Savaşan taraflar arasındaki kapasite dağılımı/denklik durumu.
- Sınırlı ya da topyekün savaş durumu.
- Savaşan tarafların sayısı (Büyükakıncı, 2015:583).

Bu yaklaşım, savaşların başlama aşamasından daha çok çatışmanın şiddetiyle alakalı biçimde kapasite dağılımını, çatışan taraflar arasındaki rekabet durumunu belirler. Vasquez’e (1997) göre kapasiteleri birbirine denk ya da yakın olan devletler arasında rekabet savaşları oluşurken birbirlerine denk olmayan kapasitedeki devletler arasında eşitsizlik savaşları söz konusudur. Rekabet savaşları daha çok güç dengesi ve bunun açıkları (karşılıklı kuşku, tehdit algısı, güvensizlik, silahlanma yarışı, vb.) üzerine gelişir. Bu özelliklerin görülmediği eşitsizlik savaşlarında tamamen bir güç gösterisi mantığı vardır. Rekabet savaşlarında geçmişten gelen bir

durum söz konusuysen eşitsizlik savaşlarında savaşı başlatan tarafın fayda-maliyet hesabı yaptıktan sonra savaş kararı aldığı görülür. Bueno de Mesquita'nın “-*The War Trap* kitabında öne sürdüğü “Beklenen Fayda Modeli” (model of expected utility) savaşı başlatma anında rasyonel karar alıcının bu eyleme geçerken beklediği faydayı maksimize etme hipotezinden yola çıkar. Model, rasyonel hesaplama ile savaş kararının kapasite artırma (zafer ve ganimet mantığı) arayışına yönelmesi eşitsizlik savaşlarını diğerlerinden farklılaştırır. Ancak rekabet savaşlarında kapasitelerin birbirlerine denk olma durumu, çatışan tarafları farklı araçlara (diplomasi, askeri taktikler, ahlaki ve etik sorgulamalar, istihbarat, ittifaklar kurma vb.) yönlendirir.

İkinci yaklaşıma göre savaş tipolojisi, savaşın hedeflerini ve araçlarını ayırır: Sınırlı ya da topyekün savaş durumu. Bu ayırım, savaş esnasında kapasitelerin ne kadarının seferber edileceğine göre açıklanır. Topyekün savaşlarda kaynakların ve toplumun en yüksek düzeyde seferber edilmesi söz konusuysen sınırlı savaşlarda sadece belirli sayıdaki askeri personel ile sınırlı kapasiteler çatışma sırasında kullanılır. Seferberliğin boyutu aynı zamanda çatışmaya neden olan konunun önemini gösterir. Çünkü topyekün savaşlarda taraflar beka uğruna çarpışırken ellerindeki kapasitelerini zafere odaklarlar, ancak bu aşamada silahların gayriinsani kullanımı (kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlar, atom bombası, vs.) gündeme gelir. Topyekün savaşlarda hedeflerin ucu açıktır, savaş ilerledikçe gelişebilir ve değişebilir; çoğu zaman rakip devletin liderinin devrilmesi ya da koşulsuz bir ateşkesin sağlanması nihai hedeflerdir. Genelde bu savaşlarda temel gerekçe karşı tarafın karakterinin çatışmadan sorumlu olmasıdır (Büyükkakıncı, 2015: 585). Dolayısıyla barışın sağlanması aşamasında Osmanlı Devleti'nin son dönem savaşlarında olduğu gibi karşı tarafın değerlerinin ve kurumlarının yıkılması (devrim), revize edilmesi ya da yeniden inşa edilmesi gibi bir hedefler de ortaya çıkar.

Savaşın resmî gerekçesi; “taraflar açısından çatışma sonucunda değiştirilmek istenen nedir?” sorusunun cevabını ve savaşın temel nedenini ifade eder. Taraflar arasındaki geçmiş ilişkilerde ortaya çıkan en etkili gerekçe savaşın ağırlıklı gerekçesini oluşturur. İki gerekçe sınıflandırmasında Vazquez&Valeriano (2010) tarafından belirlenen sorunlar şunlardır: 1. Toprak anlaşmazlıkları, 2. Dış politika anlaşmazlıkları, 3.Rejim anlaşmazlıkları, 4. Diğer, 5. Toprak ve siyasal anlaşmazlıklar, 6. Toprak ve rejim anlaşmazlıkları, 7.Siyaset ve rejim anlaşmazlıkları, 8. Toprak ve diğerleri, 9. Siyaset ve diğerleri, 10. Rejim ve diğerleri. Bu on gerekçeye göre devletlerarası savaşların sınıflandırılmasını gösteren tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Devletlerarası Savaşların Sınıflandırılması¹

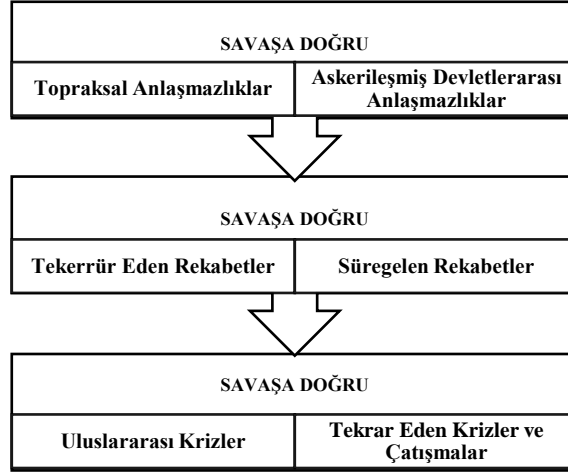
Savaşın Adı	Başlangıç Yılı	Güç Politikası Ölçütü	Savaşın Resmi Gerekçesi	Savaşın Ağırlıklı Gerekçesi
TİPOLOJİ I – İkili savaşlar/Topraksal anlaşmazlıklar + Güç politikası				
Rus-Japon Savaşı	1904	3	1	1
TİPOLOJİ II – İkili Savaşlar/ Topraksal anlaşmazlıklar + Güç politikası niteliği yok				
Türk/Osmanlı – Yunan Savaşı	1897 (Teselya Savaşı)	0	1	1
TİPOLOJİ III – İkili savaşlar/Topraksal olmayan anlaşmazlıklar + Güç politikası niteliği yok				
Türk/Osmanlı – Rus Savaşı	1828	3	2	2
TİPOLOJİ IV – İkili Savaşlar / Topraksal olmayan anlaşmazlıklar + Güç Politikası niteliği yok				
Türk/Osmanlı Rus Savaşı	1877 (93 Harbi)	1	2	2
Türk/Osmanlı İtalyan Savaşı	1911	1	2	2
TİPOLOJİ V – Karmaşık Savaşlar/ Topraksal anlaşmazlıklar + Güç politikası				
I.Balkan Savaşı	1912	3	1	1
II.Balkan Savaşı	1913	3	1	1
TİPOLOJİ VI – Karmaşık Savaşlar/Topraksal anlaşmazlıklar + Güç politikası yok				
Filistin Savaşı	1948	1	1	1
TİPOLOJİ VII – Karmaşık Savaşlar/Topraksal olmayan anlaşmazlıklar + Güç politikası				
Kırım Savaşı	1853	3	2	2
I.Dünya Savaşı	1914	5	2	2
TİPOLOJİ VIII – Karmaşık Savaşlar /Topraksal olmayan anlaşmazlıklar + Güç politikası yok				
Lopez Savaşı	1864	1	4	2

Kaynak: Vazquez & Valeriano, 2010: 298-299

Savaş tipolojisi dünyadaki savaşların çıkma sebeplerini kuramsal düzenle açıklar. Bu sisteme göre geçmişteki savaşların niceliksel verileri ve çıkış sebepleri insanın yer aldığı gezegende bütün savaşların genel-geçer temelidir.

¹ Tezin kapsamında yer almayan savaşlar, tipoloji örnekleme için kullanıldı.

Şekil 2: Topraksal Anlaşmazlıklar ile Savaş Arasındaki İlişkiler

Kaynak: Huth, 2012: 88; Casman, 2014: 250

Devletlerarası sistem içerisinde çok farklı insan yapıları ve buna bağlı olarak topraksallık/ülkesellik niteliği taşıyan farklı özellikteki uluslar bulunur. Devletler topraksal taleplerini real-politik araçlarla (silahlanma ve ittifaklar) oluşturma eğilimindedirler. Çatışmacı taktiklerin sürekli tekrar eden bir biçimde kullanımı her iki tarafta da güven-güvensizlik ikilemini tetikler, her aşamadaki bu adımlar barıştan çok savaşı hazırlar (Slantchev, 2009: 388). Savaşı hazırlayan olaylar dizgesi sürecin oluşumunda ve yönetilmesinde önemli etkindir.

Davranışsalcı teoriler, kendi tipolojilerini savaşa katılan tarafların sayılarından çok yapısal özelliklerine dayandırır; COW (Correlates of War – Savaş Korelasyonları) projesi, devletlerarası savaşlar ile sistem dışı savaşlar gibi ayırımlarda bulunarak farkını ortaya koyar. Savaşın aktör, zaman, etkileşim gibi unsurlarla değerlendirildiği, kavramsal çerçevede tartışıldığı bir eserdir. Projenin genelleştirici yorumlama açılarına en büyük eleştirisi, tarihsel argümanların yöntem olarak dışlanmasıdır.

J. Vasquez (1997: 651) savaş tipolojisine ilişkin analizlerini derinleştirmek amacıyla savaşa farklı bakış açılarını içeren beş kuramsal önermede bulunur: Birincisi “Aktörün tekil değerlendirme düzeyi”dir; buna göre savaş olgusu öğrenilir ve insanların birbirleriyle mücadeleleri sonucunda edindikleri öğreti ve derslerin bir bütünü biçiminde değerlendirilir. Ek olarak hayatta kalabilmek ya da beka sorununu çözebilmek maksadıyla geliştirilen bir davranış biçimi şeklinde tanımlanır. Bu bakış açısına göre normatif ve ahlaki değerlendirmeler sebebiyle her ne kadar politik anlaşmazlıklar için ilk çözüm önerisi şeklinde ele alınan savaş, tarihi kaynaklarla ispatlansa da özellikle diplomatik yöntemlerin/ siyasal girişimlerin başarısız olduğu noktada devreye girer. Savaş aktör tarafından tek taraflı olarak/ tek başına yaşadığı veya yaptığı bir değerlendirme süreci şeklinde ele alınır. İkincisi savaş uzun bir sürecin sonucu olduğuna işaret eden “zaman faktörü”dür; çatışma durumu, iki politik birim arasında vuku bulan, kendine ait tarihî nedenleri ve gerekçeleri

olan, karşılıklı etkileşimin yapısına doğrudan tesir eden bir ilişki modeli şeklinde algılanır. Dolayısıyla, savaş halinin belirgin etkileşim sürecinden hareketle anlık bir gelişme değil; zamansal yönden açıklanması/gereçlendirilmesi gereken kavram olduğu sonucuna ulaşılabilir. Üçüncüsü savaşı sadece sitematik koşulların bir sonucu değil aynı zamanda etkileşim aracı olarak gören “karşılıklı etkileşim açıklaması”dır. Bu noktada savaş devletlerin dış politika uygulamalarıyla bağlantılı şekilde düşünülebilir. Çok ciddi sorunların çözülmesinde diplomatik girişimlerin yetersiz kalması durumunda savaş, çatışmacı faaliyet meyli ve psikolojik karmaşa seviyesinin yükseldiği aşamada ortaya çıkabilir; ayrıca iki ve daha fazla ülke arasında çatışmaya müsait bir ortamın bulunmasına olanak sağlayan bir ilişkinin varlığı da savaşa yol açabilir. Dolayısıyla savaş çözümlemesi yapılabilmesinde bu şekilde bir ilişki biçimini oluşturan nedensel dinamiklerin de açıklanması gerekir. Dördüncüsü savaşın ardındaki amacın siyasal niteliğini vurgulayan “karar alma yaklaşımı”dır; bazı sorunların giderilmesi için güç başka araçlar yerine kullanılabilir ya da tercih edilebilir. Dolayısıyla, küresel sistem dâhilinde geliştirilen ve tek yanlı olması muhtemel kuvvet kullanımı savaş şeklinde ifade edilir. Basit bir şiddet eyleminden çok karar alma mekânizmasının işlediği, stratejik nitelikte bir girişimdir. Beşincisi savaşı çok nedenli bir oldgu halinde ele alan “olgusalılık-görüngüselcilik”tir. Savaşa sebep olan birçok gerekçe ve etken bulunmasına rağmen görüngü düzeyinde tek bir nedenle açıklanamaması, koşulların çokluğuyla ilgilidir (Büyükakıncı, 2015: 582). Bu şart çeşitliliği ve fazlalığının sorgulanması ile analiz sürecinin karmaşıklığı da ortaya çıkar.

1.3. Savaş: Şiddet-Hınc-Korku

“Başkaldırma, kör de olsa bir çiledir.”
Albert Camus

Şiddet; “düşmanlık ve öfke duygularının, kişilere veya nesnelere yönelik fiili, yıkıcı fiziksel zor yoluyla dile getirilmesidir. Bu haliyle her türlü çatışma ilişkisinde (ailede, okulda, gruplar, ırklar vb. arasında) rastlanan şiddet saldırganlığın özgürlüğü, insan iradesini hiçe sayan en ileri, en aşırı boyutu” (Budak, 2017: 690) ve “korku; algılanan bir tehlike, tehdit anında hissedilen nahoş bir gerilim, güçlü bir kavga etme dürtüsü, hızlı kalp atışları, kaslarda gerginlik, vb. belirtilerle yaşanan yoğun bir duygusal uyarılma” (Budak, 2017: 452) şeklinde tanımlanır.

‘Ressentiment’ kelimesinin karşılığı olarak hınc ise; Nietzsche (2010: 51)’ye göre köle ahlakını benimsemiş olan sürü insanların başkaldırısı ‘Ressentiment’ın yaratıcı olup değerler yaratmaya başlaması ile gerçekleşir. “Ressentiment, özünde intikamcılık, kin, gazez, hınc, nefret gibi duygulardan beslenen ve özellikle kendi varoluşundan ötürü aşağılık kompleksi duyan kişinin ruhunda ortaya çıkan psikolojik bir hâldir. Şiddet, hınc ve korku bireyin dogmatik olarak içinde bulunan hislerin dışında özellikle toplumu yönetme algısı içindeki iktidarların kitleler üzerinde oluşturduğu duygu durumudur. Şiddet korkuyu sağlamak için araç görevi üstlenirken hınc tam

anlamıyla savaş esnasında ortaya çıkan bir çatışma şeklidir. Genelde iki ayırt edici anlamıyla, yok etmek ve zorlamak edimleriyle tanımlanır. Bedensel ve tinsel anlamda başkasına zarar vermektir” (Yves, 1986: 16). Şiddetin ‘zor kullanım’ anlamından ayırt etmeyi sağlayacak felsefi temel bulmak, bu alandaki temel zorluktur aksi halde şiddet her şeye karşı gelir.

Savaş, daha önceki bir zaman diliminde gerçekleşen, sona eren bir olguyu ifade etmez, gerçekleştiği çağa aittir, anokronik değildir. Savaş tartışmalarına yönelik olası bir geçmiş, içinde bulunulan zaman dilimini ve geleceği içerir. Savaş “iktidar”, “uygarlık”, “doğa/özgürlük” gibi birbiri ile kesişen üç unsur tarafından biçimlendirilir. Her şeyden önce savaş, uygarlığın kendini üretim şekillerinden veya daha iyimser bir bakış açısı ile geçmişi yapılandıran araçlardan biri şeklinde toplumsal bağlamı kurar. Düzen, etkinliğe ve etkinliğin devamına göre örgütlenir. Güç, iktidar ve şiddet arasındaki ilişkilerin savaşla ortaya çıkması kurgusal ya da gerçek verilere dayanan tarihi metinlerde görülür. Şiddet kullanmak ile insan olmak arasında belirli bir seviyede ilişki vardır. “Savaş olmaksızın insan gerçekten insan mıdır?”, “Bir ölümlünün öldürmemesi doğasını inkâr etmesi anlamına gelmez mi?”, “Gerçek özgürlük başkalarına zarar vermeyi, bir anlamda kötülüğü içermez mi?”, “Bu şartlar altında şiddet kullanmaktan sakınan birinin özgürlüğü nasıl mümkün olabilir?” türünden sorular, savaşın manasına yönelik verilen kararların aynı zamanda insan anlamında da belirleyici olacağını göstermektedir. Her zaman, herkese karşı ve her açıdan şiddetin onaylanması veya aksi yönde kendini savunma da dâhil olmak üzere her çeşit şiddete karşı durulması aşırı tutumlardır. Genel itibarıyla şiddet kullanımını çatışmada makul karşılanır, bir nedenle ya da belli bir oranda meşru hâle getirilir. Şiddeti meşrulaştıran sebeplerle ilgili genel bir anlaşma/yaklaşım mevcut değildir.

“Şiddet kullanımına yönelik itirazların kökeninde şiddetin kendisinden çok, şiddetin yöneldiği nesneyi ve şiddet kullanma biçimini meşru görmeyen bir anlayış vardır. Bir araç olarak şiddet amacı rehin alır. Onu özünden uzaklaştırır, keyfiliğe yol açar.” (Arendt, 2003: 10 -11).

Böyle bir araçsal bakış iktidar sahibinin gözünde toplumu ve toplumun üyelerini ilginç nesnel varlıklara dönüştürür. Savaşın veya diğer şiddet biçimlerinin kullanım şeklini, yöneticilere has estetik duyarlılıkla ele almayı tercih eden Makyavelin tartışmalarında rafine şekilde ortaya konan husus, insanların kullanımı ile şiddetin mümkün hâle getirilebileceği düşüncesini ifade eder. Kant ve Rousseau gibi kendi eksenleri içinde etkili, etik, politik gelenekler oluşturan filozoflara göre savaşın meydana gelmesi ve iktidar tarafından bireylerin araçsallaştırılması arasında bağ kurulması gerekir. Rousseau’ya göre (1990: 21) savaş, bireylerin alet gibi kullanılması ile devletlerin yıkılmasıdır. Bu bir çeşit aldatmadır ve devletle birlikte meydana gelen diğer yabancılaşma şekillerinden çok farklı bir nitelik taşımaz. Toplumların kültürel bellekleri tarihi olaylarla gerçekleşir. Savaş durumu kolektif bilinçte korkuyu, dolayısıyla şiddeti; sonuç olarak ise hınc kavramını doğurur. Toplumsal bir varlık halindeki birey için korku, şiddet ve değer kavramları varoluş sürecinde önemli parçalardır. Kavramsal açıdan kesin sınırlar ile ayrılmaya müsait izlenimi veren söz konusu kavramlar, sosyal bütün içinde kültürel bir görünüm kazanır. Dolayısıyla korku

ve şiddeti toplumsal açıdan farklı yansımalar içeren çok boyutlu unsurlar olarak kültür kapsamında belirgin hâle gelir. Aynı şekilde anlamlı hâle gelen bir başka husus ise bireysel değerlerdir. Olumlu ve olumsuz algılanan değerler sistemi hınç kavramını da barındırır. Bireysel değerler, hem öznel hem de toplumsal davranışların etkisindedirler; doğumdan itibaren başlayan formal-informal eğitim sürecinde birey, çevre etkisinde kalarak değerlerini oluşturmaktadır. Böylelikle hayatın ve dolayısıyla ölümün farkına varan kişi, hayatı boyunca kendi varoluş denklemine negatif tarafı oluşturan unsurlar olarak belirgin hâle gelen korkunun ve şiddetin karşısına değerlerini yerleştirerek bir denge oluşturmaya çalışır. Söz konusu denklem, sosyal yapının içinde belirli durumlarda korkunun egemen halde olduğu sen – ben ilişkisi ile örülü bir yapıya dönüşürken bazen değerlerin ön planda olduğu ve biz bilincini içeren berrak demokratik bir hal alır. Şiddet, korku kültürü tarafından meydana getirilen bir zeminde yeşerme imkânı bulur. Şiddet için zemin oluşturabilme potansiyeli taşıyan korkunun ve bunun antitezi konumunda bulunan değerlerin, insani gerçeklikler olarak kültürel bir zemin oluşturdukları düşünüldüğünde başka bir gerçek ortaya çıkar. İnsan kültür üretip kültür tarafından üretildiğinden (Uygur, 1996: 16), korku ve değerler kültürünü üreten ve onlarca üretilen varlığa dönüşür; mutluluğunu, başarısını, ilişkilerini de söz konusu kültürel yapılar yönünden değerlendirir. Bu çerçevede, bahsi geçen kültürel yapıların içerdiği veriler, özelde bireysel ve genelde toplumsal açıdan önem arz etmektedir.

Şekil 3: Korku-Şiddet, Değer-Hınç Denklemi

Korku için şiddet, şiddetin oluşması için korku gereklidir; iç içe sarmal haline gelen bu iki kavramın karşı düzleminde değerler sistemi, paralel düzleminde hınç yer alır. Korku, şiddet ilişkisi çatışma durumunda değerler ile ilgilidir. Toplumsal olan korku ve şiddeti siyasi zeminde meşrulaştırmak kişinin tinsel-moral potansiyelini tümüyle kullanılmaz hâle getirir. Bu nedenle haklı savaşı, haksız savaştan meşru şiddeti, meşru olmayan şiddetten ayıran önemli faktör toplumsal hafızanın yarattığı değerlerin yok edilmesidir. Korku, şiddet ve hınç denkleminin çatışma esnasındaki kullanım biçimi, insani değerleri görmezden gelerek savaşın yıkıcı boyutunu belirler.

Savaş barındırdığı anlamla şiddetin meşrulaştırılması şeklinde algılandığında da sosyolojik boyutta gerçek dünya düzeni, insanın var olduğu tüm zamanlarda savaş/ lar ile belirlenir. Şiddet uygulanması ile öldürme yasağının çiğnenmesi iktidara meydan okumada en köktenci yolu ifade eder. Şiddet kullananların çocuk/ yetiştirkin, edebî ürün ya da gerçek, barış veya huzursuzluk arasında mevcut olan politik ve etik farka dikkat etmeleri, şiddeti yasaklamaları, oyunu kurallarına göre oynamayan muhafazakâr yapı karşısında hem söylem hem de eylemsel biçimde etkili olabilecek güçte alternatif politik tutum alış biçimi önermeleri gerekir. Bu öneri gerçekleşene kadar kurgusal

düzlemde ve gerçekte şiddetin meşrulaştırılmasının önü açıktır (Öztürk, 2006:119). Şiddet, hınç, korku için her zaman bir meşrulaştırıcı –savaş– vardır. Şiddet, hınç, korku, bir şeylerin ardında gizlidir ve doğası gereği ironik bir yapıyla ilişkilidir. Kurgu metinlerde ve insanlığın varolduğu bütün dönemlerde daha derinlerde yatan gerçeğin belirtisidir. Osmanlı son dönem savaşlarının oluşturduğu konjonktürde toplumun yaşadığı trajediler savaşın eylemleriyle gerçekleşir ve bu eylemler intikam duygusuyla hıncı, fiziksel ve psikolojik biçimde şiddeti, her iki boyutta da-yaşayan/yaşatan- korkuyu imler.

Osmanlı coğrafyasında milliyetçi ideolojinin yükselişe geçtiği süreç, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülüş dönemidir. Devletin büyüklüğü veya toprakların genişliği ile gurur duymakta olan nesillerin, bir anda travmatik bir ruh haline girmesine neden olan itibar kaybı, coğrafi küçülme, politik söylemin hızlı bir biçimde sertleşmesinin nedenidir ve toplumsal gerilimi arttırır. Bu çerçevede Kırım Savaşı'ndan (1853) sonra belirginleşen 'öç alma' isteği, Balkan Savaşları'yla hemen hemen bütün politik söylemlerde hâkimdir. Balkan Savaşları'ndaki mağlubiyet, Kırım Savaşı'ndan itibaren yenilmenin hıncını daha da yükseltir. Edirne'nin alınışı (1913) kaybedilen diğer toprakların kazanılması umudunu içerse de yenilginin psikolojik ve sosyolojik etkisi, Kurtuluş Savaşı'na kadar olan şiddet ve hınç duygusunu pekiştirir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK EDEBİYATINDA SAVAŞIN ARKEOLOJİSİ

2.1. Edebiyat Malzemesi Olarak Savaş

“Savaş tarihi insanlık tarihidir.”
Rieberhart

İnsan, dünya üzerinde kendi değerini ve anlamını, dolayısıyla yaşamın değerini ve anlamını sorgulama gücüne sahip olan, “ben-bilinci” hakkında düşünebilme kabiliyeti bulunan biricik varlıktır. İnsanın ve yaşamın anlamına ilişkin sorgulamalar, düşünce tarihinde etkisini sürekli hissettirir. Özellikle kalıplaşmış fikir veya inanç sistemlerinin sarsıldığı, gelenekselden ciddi kopuşların meydana geldiği toplumsal ve tarihsel karmaşa dönemlerinde, eylemlere neden arama en üst seviyeye ulaşır. Savaşın edebiyat alanındaki yansımalarının bütüncül açıdan tespit edilebilmesi için doğrudan kişi, durum ya da somut bir olaydan yola çıkılır. Edebî anlatım olanakları içinde belirli savaşları işleyen, anlattığı döneme tanıklık etmesiyle bir ölçüde sosyolojik ve tarihsel belge gibi yararlanabilecek metinlere ek olarak salt kavramsal boyutta kalarak bu soruna ‘karşı söylem’ perspektifinden bakan yapıtların da dikkate alınması gerekir. Dünya edebiyatında ve Türk edebiyatında çeşitli dönemlerin tarihine ve sosyokültürel yapısına yönelik veriler sunan çok sayıda edebî eser vardır. Savaş, toplumların kaderini değiştiren ya da şekillendiren en önemli unsurlardan biridir; bu bakımdan edebî ürünlerde de sıkça kullanılan tema olma özelliğine sahiptir. Savaş kavramı ve beraberinde getirdiği durumlar (yıkımlar, felaketler, acılar, yoksulluklar vb.) dünya edebiyatında geniş yer edinmiş olup roman, şiir, hikâye gibi kurgu metinlerde de şair ve yazarlar tarafından sıklıkla ele alınır ve sonuç olarak sanatkarlar tarafından “edebiyat” oluşturacak kadar fazla işlenir.

Edebî eserler; insanlığa, insanlık tarihine yönelik konuları birçok açıdan ve boyuttan kavratma gücüne sahiptir. Edebiyat ürünlerinin, ulaşılabilen belgelerde bulunan boşlukların fark edilmesinde ve bunları tamamlamak için yorumlamada sahip olduğu işlev, tarihsel veya sosyolojik dikkatlerin haricinde tutulamaz. Aristo’nun *Poetika*’sında ifade edildiği gibi gerçekliğin anlaşılmasında edebiyat, sınırları sadece ‘olan’ ile belirlenmiş tarihe göre insanlığa daha fazla yardımcı olmaktadır; çünkü o, ‘olan’ ile yetinmez ve ‘olabilir’ durumda bulunması da varlık alanına katmaktadır (1995: 30). Edebî eserler ‘savaş ve edebiyat’ açısından da insanlık tarihinin yalnızca olay dökümünü sağlamaz; olup biten her şeyin çok yönlü olarak kavranmasını sağlayacak bir kurguya onları dâhil eder ve böylece duyu ve düşünce dünyasını bir anlam bulmaya yönlendirir.

Bu sayede, geçmişini anlamaya çalışırken geleceği de kurgulayıp okuyucu niteliği ile daha insani durumdakini belirgin hâle getiren bir mana evreninin paydaşları olarak savaşın olmadığı bir dünyanın da mümkün olabileceğini göstermek olağan hâle gelir. Böyle bir dünya tasarımında felsefi alandaki sorgulamalar kadar edebî eserlerin de katkısı ve etkisi bulunur.

Savaş, olgusal olarak birçok toplumsal unsuru birçok dönemde etkiler değiştirir ve dönüştürür. Savaşlar konu ve izlek bakımından edebî metne taşınır; onların oluşumuna etki eder. Özellikle ulus devlet haline gelme süreçlerinin temel dinamikleri arasında yer alan “öteki” kavramının meydana gelmesi için edebiyat en etkili araçlardan biridir. Sanatçı, sorunları en iyi biçimde aktaracağını düşündüğü tarihsel dönemi seçme ve bu dönemi oluşturmak istediği atmosferin unsurlarından yalnızca bir tanesi olarak kullanma hakkına sahiptir. Erich Fromm, “İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri” adlı eserinde savaş tarihini ve dolayısıyla savaş “kurbanları erkekler, kadınlar ve çocuklar olan, acımasız ve ayırım gözetmeyen bir öldürme ve işkence tutanağıdır.” (1995: 10) şeklinde tanımlar. Edebî metinler tıpkı tarih gibi savaşları sonraki kuşaklar için kayıt altına alır. Savaşı anlatırken edebiyat ve tarihin ayrıldığı nokta, tarihte yalnızca objektif verilerin sunulması edebiyatta ise yaşananların bir bakış açısı çerçevesinde anlatılmasıdır. Savaşı içeren tutanaklar incelenerek bir savaşın dönemi, tarihi, süresi, sonuçları, sebepleri, bilançosu gibi birçok veriye ulaşmak mümkündür. Ancak insanların savaş sebebiyle karşı karşıya kaldıkları olumsuzlukları, kayıplar nedeniyle ortaya çıkan çaresizlik ve hisleri ancak edebî metinler anlatabilir. Cyril Falls (1985)’ın askerî tarihin niçin incelenmesi gerektiği hakkındaki sözleri de bu durumu açıklar:

“Büyük, küçük bütün insanlar tümüyle ve sürekli şekilde harbin etkisi altındadır. Edebiyatımız, sanatımız ve yapılarımız harbin izlerini taşır. Gerçek dilimiz onun dokusunu işlemiş bin kadar kavgacı sözcük ve deyimle sahiptir. Maddî kısmetlerimiz, toplum yaşamımız ve adetlerimiz, endüstri ve ticaretimizin bugünkü özellikleri, büyük ölçüde harbin ürünleriyle şekillenmiştir... Biz, hepimiz, gerçekten birçok harplerin mirasçlarıyız. (1985: 121).

Savaşlar insanın siyasî, kültürel, sosyal ve antropolojik tarihini anlamada önemlidir. Kurgusal eserler de çatışma durumunun aktarıcısı olarak kültürel bellek oluşumunun öğelerindedir. Savaşı konu edinen edebî eserlerin çıkış noktası, bireyin kendini var edebilmesi için karşısındakine kendini kabul ettirme ihtiyacıdır. Toplumun ve toplumu oluşturan bireyin algısında savaş hali; korkuyu-şiddeti-hıncı konumlarken karşı gücünde yer alan özgürlük-refah-huzur algılarını değiştirmeye yöneliktir.

Konu ve temalarını savaştan alan; hem ferdî hem milli açıdan psikolojisini etkileyen, ondan etkilenen ve bu doğrultuda şekillenen, gelecek kaygısı, kahramanlık duygusu, vatanseverlik vb. üstün değerleri farklı bağlantılarla inceleyen; cephe gerisi ve cepheye ilişkin sıcak ve yakın gözlemlerle, günü gününe gerçekleşen olaylarla beslenen; savaş sebebiyle millet yaşamında ortaya çıkan değişimleri -çoğu zaman ilginç yorumlarla- ortaya koyan edebiyat, “savaş/ harp edebiyatı”

olarak isimlendirilir (Yıldız, 1998: 39) Antik çağlardan bu yana edebiyata büyük ölçüde kaynak teşkil eden savaşların ilk dönemlerdeki en önemli özelliği, fiziksel üstünlüğün ve ferdî cesaretin belirleyicisi olmasıdır. Bireyin, toplumsal yapı içinde mevki ve söz sahibi olması, savaşlardaki kahramanlık performansına bağlıdır. Bu durum özellikle eski dönemlerin edebî ürünleri olarak nitelendirilen destanlarda işlenir. Aynı yaklaşım Orta Çağ'da dinî bir karaktere bürünür. Sanatkârların ve savaş acılarına maruz kalmış olan halkın zihninde biçimlenen savaşlar, edebî eserlerde farklı formda ele alınır. Özellikle estetik yönden güçlü ve değerli olan eserlerde konu doğrudan savaş olur ve bu eserler doğrudan savaş edebiyatıdır.

19. yüzyıla gelinceye kadar, savaş edebiyatı olarak çarpıcı bir nitelik taşıyan eserlerin sayısı azdır. Dönem boyunca savaşın böyle arka plânda kalmasının sebebi güç ya da savunma savaşlarının niteliği ile ilgilidir. 19. yüzyıldan önceki dönemlerde, topraklarında savaşılan insanlar ile savaşı çıkaran askerler arasında ciddi uçurumlar bulunur. Edebiyatçılar kendilerini üst zümre ile özdeşleştirerek alt sınıfta olan biteni görmemeye koşullanmıştır. Savaş kavramı, Fransız Devrimi sonrasında ulusal çıkarlara sınıf çıkarlarının da eklenmesi ile yeni bir boyut kazanır. Bu aşamadan sonra edebiyatta da savaş kavramına farklı anlamlar yüklenir. Devrimden sonra tarihin daha kolektif yöneten-yönetilen, asker-halk ile birlikte yaşanmasıyla bağlantılı şekilde edebiyatçı, incelediği bireylerin kaderini tarihsel boyut içinde vermenin önemini fark eder. Bu bağlamda savaş da kitleleri kucaklayan ve ulusal gelişimi bir şekilde etkileyen bir olay olarak değerlendirilmeye başlanır.

Walter Scott, savaşa yer verdiği tarihî roman türündeki eserleri ile öncülerden biridir. Fransız romanı, kendi tarihine çok sıkı bir biçimde bağlıdır ve bu nedenle dönem açıp-kapatan savaşlar farklı romanlarda kullanılır. Örneğin, Erckman-Chatrion çifti tarafından yazılan “Waterloo”, belgesel bir deneme özelliğine sahiptir ve doğrudan savaşı hikâye eder. Fakat bu, artık romandan beklenen değildir. Örneğin Emile Zola'nın “Rougon-Macquart” dizisinin on dokuzuncu kitabı olan “La Debacle” (Çöküş), 1870 Fransa-Prusya Savaşı'nı anlatırken, kişilerini simgeleştirerek Fransa'nın o günkü durumu ve geleceği konusuna da kurgusunda yer verir. Söz konusu romanda savaş bir ulusun kaderi ve dönüşümüdür. Bu yaklaşım, savaş edebiyatı içinde git gide genişleyen çizginin temsilcisidir. Çizginin en yetkin örneği Tolstoy'un “Savaş ve Barış” romanıdır. Eser, 19. yüzyılın savaş edebiyatı içinde isim-içerik itibarıyla önemli örnektir. Bunun yanı sıra Amerika'nın ilk önemli savaş romanlarından biri olan Stephen Crane'in “Kızıl Cesaret Nişanı” Amerikan savaş edebiyatının ilk örneği biçiminde tanımlanır. Amerikan edebiyatı, savaş sonrası dünya edebiyatını etkiler ve aynı zamanda genel bir yaklaşıma da öncülük eder. Eserde, bireysel ahlak savaşla sınanmaktadır. Bu husus özellikle Hemingway'in kaleminde yeniden şekillenir ve ardından esnek, farklı amaçları ifade edebilen değişik olay örgülerinin birleştirici ilkesi çerçevesinde işlevsel hâle gelir (Belge, 1998: 441-443).

I. Dünya Savaşı'na kadar ki dönemde savaş edebiyatı eserleri cephe gerisini konu edinen tematik biçimde aşk, yoksulluk, açlık gibi konuları merkeze alır. I. Dünya Savaşı sonrasında Klaus Betzen, yazarların savaşa yönelik bakış açısı ile ilgili şu değerlendirmede bulunur:

“Bu savaşın yazarları da söz gelimi 19. yüzyılda Leo Tolstoy’un “Savaş ve Barış”ında olduğu gibi savaşın siyaset, askerlik ve insanlık yönünden görünüşlerinin bütününe göstermeyi denemediler. Savaş, genişleyerek bütünüyle göz atılamayacak hâle gelmişti. Savaşı siyasal bir olay, siyasetin başka yollarla sürüp gitmesi diye de anlamıyorlardı. Fakat bu savaşın hemen hemen bütün yazarlarının ortak bir yönü vardır: Savaşı ilke olarak, insan hayatının gerekli, hatta anlamlı bir belirtisi olarak tanıyorlar. I. Dünya Savaşı'na ulusal savunma ve ulusal coşkunun anlamı veriyorlar. Bu, tek insan için çoğu zaman şu demek oluyor: Savaş, bireysel temizlenme ve olgunlaşma yoludur. Hatta gereçlerin en uygunsuzundan, insandan, sanat eserleri yaratan bir devir olarak kabul ediliyor” (Betzen, 1964: 137).

Batı edebiyatında, bireysel ve toplumsal yaşama savaşın etkileri birçok esere konu olur. Bu nedenle yerleşmiş, klasikleri mevcut bir savaş edebiyatı bulunmaktadır. Türk edebiyatında ise savaş edebiyatının meydana gelmesi zaman alır ve daha sonraki dönemlerde gerçekleşir. İnci Enginün, Türklerin tüm tarih boyunca savaşın bütün aşamalarını yaşamış olmasına rağmen savaş edebiyatının çok az bulunmasının araştırılması gerektiğini ifade eder:

“Bütün dünyada savaş ve savaşın yarattığı psikoloji öylesine derinden işlenirken ya bizim geçirdiğimiz tecrübeler demekten kendimizi alamayız. Türkler insanlığın ortak tecrübesi olan savaşları en çok tatmış olan bir millettir. İlk yazılı belgelerimizden olan Orhun abidelerinde savaşlardan ferdi ve millî yaşantılar olarak bahsedildiği gibi, fertlerin yaşantısı olarak savaş, Yenisey mezar taşlarında da yer alır. Kuvvetli ve yaygın sözlü edebiyat geleneği, büyük olayların destanlarda yaşamasını sağlamış, fakat zamanla bunlara masal unsurları da katılmıştır. Sözlü edebiyatımızın önemli örneklerinden olan ve yazıya 17. yüzyılda geçebilen Dede Korkut Hikâyelerinde de savaşın hayatımızın nasıl bir parçası olduğunu görürüz. Ancak Türkler savaştıkları kavimlere karşı asırlar ötesine aktarılan kin duygusu beslememişlerdir. Geçmiş savaş tecrübeleri ‘kâfirle, düşmanla savaş’ şeklinde özetlenmiş, çoğu zaman düşmanın adı bile anılmamıştır. Belirli yerde, belirli zamanda ve belirli bir maksat uğruna savaştıktan ve sonucunu aldıktan sonra, onu sürekli bir nefrete dönüştürmemek, Türk Seciyesinin en yüce tarafını teşkil eder. Anadolu’ya geldikten sonra oluşan edebiyatımızda savaş hikâyeleri olarak gazavatnameler ve yeniçeri şairlerinin katıldıkları savaşları anlatan destanlar çoktur. Gazavatnamelerin bir kısmı bizzat savaş katılanların şahsi tecrübelerini de aktardıkları için çok canlıdır. (...) Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları, Osmanlı Devleti’ni ve dolayısıyla Türk varlığını büyük bir tehlikeye atan bir savaşlar dizisidir (1911-1918). Çok derinden yasanmış, hemen her Türk ailesinin de hayatında iz bırakmış olan bu savaşların edebiyatı henüz yoktur. Savaşanlar neler yaptıklarını yazmamışlar, yazarlarımız harp edebiyatına fazla bir ilgi göstermemişlerdir. Daha doğrusu savaşlar başlayınca, gür sesli ama derinliği olmayan geçici bir hamasî edebiyat canlanmakta, sonra unutulmaktadır” (Enginün, 1987: 111–113).

Haluk Harun Duman, Balkan savaşlarının, devam ettiği yıllarda çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan çok sayıda şiir ve öyküye konu olduğunu; fakat romanlarda, hikâyelerde, tiyatrolarda işlenmediğini belirterek harp edebiyatı içinde bu türdeki kısırlığa işaret eder. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adıvar, Reşat Nuri Güntekin, Samiha Ayverdi savaş kavramını zamanın göstergesi içinde aktarırlar. Daha sonraki süreçte yazılan romanlarda ise Yılmaz Gürbüz ve Sevinç Çokum, savaşı dramatik aksiyonun ana ögesi şeklinde kurgularlar. Bu eserler sayıca az olmalarına rağmen, cephe ve cephe gerisi ile ilgili değişik motifleri içermeleri dolayısıyla

önemlidir. Bu durum, savaşın âdeta ikinci plâna itilmesine, hadiseler üzerindeki tesirinin azalmasına yol açar. 9 Ağustos 1917 tarihinde 5. sayısı çıkan “Yeni Mecmua” dergisinde Ömer Seyfettin tarafından kaleme alınan “Harp Edebiyatı” isimli yazıda da Batı’da harp edebiyatı çerçevesinde birçok eserin yazıldığı, Türk edebiyatında ise bu alanda önemli bir eksiklik bulunduğu dikkat çekilir:

“Karşımızda, Avrupa’nın bütün muharip milletlerini, yalnız harp sahnelerinde değil, fikir ve sanat vadilerinde de gergin bir faaliyette görüyoruz. Silâh altındaki ordu, karınca yollarına benzeyen siperlerde, yüksek karlı dağlarda çarpışırken, cephe gerisinde maddî, manevî ne kadar kuvvet varsa, hepsini toplanmış, muayyen bir hedefe doğru ilerlemekte görüyoruz. Şair manzumeleriyle, romancı hikâyeleriyle, temaşa muharrirleri piyesleriyle, ressam fırçasıyla, bestekâr nağmeleriyle milletin heyecanını duyuyor, duyuruyor, elemli kalplere teselli, yorgunlara ümit ve kuvvet, ümitsizlere ask ve heyecan veriyor... Hayatın hiç bir hâdisesi yok ki, dostlarımız ve düşmanlarımız ondan kendileri için mânevi bir gıda çıkarmasınlar, milletin heyecanını yükseltmek, kahramanlık ve fedâkârlık hislerini en son derecesine çıkartmak için ondan istifâde etmesinler! Halbuki bizde? (...) Bu o kadar fecî bir suâl ki, bunun karşısında mütefekkirlerimiz, şairlerimiz, sanatkârlarımız başlarını eğmekten fazla bir harekette bulunamazlar. (...) Bunun sebeplerini uzun uzadıya aramak, milletin en yüksek sınıfını, asıl milletten bu kadar uzaklaştıran, ona bigâne bırakan âmilleri ortadan kaldırmak, şüphe yok ki kolay bir iş değildir. Yalnız memleketin mütefekkirlerinde, şairlerinde, sanatkârlarında göze çarpan bu hastalığı, hiç olmazsa şimdiden teşhis etmek bile büyük bir istifâdedir. Bu zavallı memleketin başına her ne geliyorsa, iste bundan mütefekkirlerinin, güzideler sınıfının millî olmamasından ileri geliyor. Milletle yüksek sınıf arasında asırlardan beri devam edip duran bu ayrılık, bu alakasızlık devam ettikçe, bizde yalnız harp edebiyatı değil, hiçbir şey olmayacağına iman etmeliyiz” (akt. Alangu, 1968: 350-351).

Yahya Kemal de söz konusu hususu “Edebiyatımız Niçin Cansızdır?” başlıklı yazısında açıklar:

“Büyük harpte, on cephemizin ateşinde hazır bulunmuş çok güzide ve edebiyat meraklısı bir askerimizin elinde bir gün Çanakkale destanımıza dair Fransızca, maruf bir eserimizi gördüm; yine bize dair ve yine Fransızca olmak üzere, buna benzer daha kitapları vardı. Bunu görünce kalbimde bir acı hissettim. Döktüğümüz kanın bile manzarasını Fransızca’dan seyretmeye mahkûmuz, dedim. Bizim harp cephelerimiz, edebiyatımızda binbir safhalarıyla yokturlar, demek ki çok eski harplerimiz gibi bunlar da, seneler geçtikçe, unutulacaklardır” (Beyatlı, 1984: 148-149).

Savaşı gerekli hâle getiren nedenlerin ve tetikleyici unsurların harekete geçmesinden itibaren, savaş psikolojisi milletçe yaşanmaya başlanır. Savaş durumunun olduğu bu noktada, savaş edebiyatı da meydana gelmeye başlar. Bunun nedeni ordunun savaş hazırlıklarına paralel biçimde sanatkârın da manen milleti hazırlayacak edebî çalışmalara yönelmesidir. Onların yazdıklarının etkisi başta cepheye gidenleri ve ardından tüm milleti hazırlamak açısından son derece önemlidir. Bu sebeple sanatkârların çalışmaları devlet tarafından propaganda aracı olarak desteklenir. Bu, savaş edebiyatının ilk aşamasıdır. İkinci aşama savaşın başlamasıdır ve bu durumla birlikte iç-dış tehdit unsurları, hem cephede hem de cephenin gerisinde hareketlerini en üst düzeye çıkarır: ölüm-dirim, yiğitlik-korku, öfke-sevgi, şiddet-merhamet, hüsrân-ümit algıları çatışma durumu ile farklılaşır. Sanatkâr ise bu değer ve ülküler çatışmasının edebiyatını yapar. Söz konusu çatışma ortamı, sanatkâr için sıcak bir kaynaktır. Savaş sonrası edebiyatı ise üçüncü aşama olup bireyin

savaş sonrası mücadelesini anlatır. Şehirler ve köyler yakılmış, ordular dağılmış, ulusların kaderi değiştiğinde zaferin gururu ve sevinci kadar mağlubiyetin hüsrani ve üzüntüsü de sanatkârı harekete geçiren birbirinden önemli unsurlardır (Yıldız, 1998: 39). Bununla birlikte, Türk edebiyatında Osmanlı'nın son dönem savaşları; entrik kurguda savaş edebiyatının birinci safhası - savaş öncesi safha- çok detaylandırılmaz. Toplum üst üste yaşanan savaşlardan dolayı savaş öncesi psikolojik ve sosyolojik olarak herhangi bir motivasyon aracına sahip değildir. Çünkü Kırım Savaşı ile başlayan yenilme ve toprak kaybetme, büyük güç olma özelliğini yitirme durumu Kurtuluş Savaşı'na kadar devam eder. Bütün bunlara rağmen I. Dünya Savaşı yıllarında savaş edebiyatı bağlamında birtakım girişimler ve faaliyetler gerçekleşir. Mitinglerde toplanan halka dağıtılan el ilanları, gazetelerde yer alan metinler, ilk propaganda ve savaş öncesi yazınının birinci safha örneklerini oluşturur. Devrin sanatkârlarının/yazarlarının Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları'na yeterli derecede duyarlılık göstermemesi, 18 Mart 1915'te Çanakkale'de kazanılan deniz zaferi sonrasında da aynı duyarsızlık durumunu sürdürmeleri sebebiyle Harbiye Nezareti'nin müdahalesi ile bir 'harp edebiyatı' kampanyası başlatılır. Söz konusu kampanya çerçevesinde Harbiye Nezareti tarafından, yazar ve şairlerden kampanya konusuna uygun eserler kaleme almaları istenir ve buna karşılık para ödülü verilir. Bunun üzerine Yusuf Ziya, Celâl Sahir, Mehmet Emin, Ahmet Nedim ve Mustafa Fevzi gibi şairlerin yayımladıkları eserlerin bir kısmı sivil, bir kısmı da askerî matbaalarda basılarak cepheye gönderilir ve askerlere dağıtılır. Ayrıca kampanya çerçevesinde gerçekleştirilen önemli faaliyetlerden biri de sanatçıların Çanakkale Cephesi'ne götürülmesidir. Bizzat Enver Paşa'nın daveti ile İstanbul'da yaşayan bir grup sanatkârın Çanakkale Cephesi'ne gönderilmesi suretiyle on günlük bir gezi düzenlenir (Çakır, 2000: 274). Buradaki amaç, Çanakkale Muharebeleri sırasında Türk insanının göstermiş olduğu üstün kahramanlık örneğini tespit ettirmek, bunlardan milleti ve diğer cephelerde çarpışan askerleri haberdar etmek ve bütün durumların gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır. Genel Karargâh İstihbarat Şubesi Müdürlüğü tarafından organize edilen bu geziye, İstanbul'da yaşamakta olan pek çok sanatçı davet edilir. Ancak Çanakkale'ye hareket edilen 11 Temmuz 1915 tarihinde Sirkeci Garı'na edebiyatçı ve gazetecilerden Ahmet Ağaoğlu, Enis Behiç, Hamdullah Suphi, Ömer Seyfettin, Mehmet Emin, Celâl Sahir, Orhan Seyfî, Selahattin, Ali Canip, İbrahim Alâeddin, Hakkı Süha, Muhittin, Hıfzı Tevfik, Yusuf Razi, Müfit Ratip; ressam Çallı İbrahim ve Nazmi Ziya; müzisyen Ahmet Yekta olmak üzere toplamda 18 kişi gelir. Birçok kişinin gitmekten vazgeçtiği geziye Tevfik Fikret, katılacağı söylenmesine rağmen hasta olduğu için gidemez. Müfit Ratip'in hastalanarak geri dönmek durumunda kalması ile sayısı on yediye düşen gruba Kurmay Binbaşı Edip Servet ile Yüzbaşı Hulusi mihmandarlık ederken olası bir sağlık sorununa önlem için Dr. Fikri Servet, yolculuğu ölümsüz hâle getirmek üzere bir fotoğrafçı ile bir sinemacı da yer alır. (Koroğlu, 2004: 195–196). Heyet-i Edebîye, Arıburnu ve Seddülbahir cephelerini gezdikten sonra Temmuz 1915'te İstanbul'a döner ve ortak kararla bir beyanname yayınlanır. "Sabah" gazetesinde "Hitabe-i Şükran" başlığı ile neşredilen bu metinde orduya şükran duyguları dile getirilir. Geziye katılan bazı sanatçıların dergi ve gazetelerde yayımlanmaya başlayan metinleri, Harbiye Nezareti nezdinde savaşın dehşeti ve zaferin büyüklüğünü yansıtmada yetersiz değerlendirilir. 1916 yılında Çanakkale

Cephesi'ni ziyaret eden sanat ve edebiyat heyeti, yeterli sayıda ve nitelikte eser ortaya koyamadığı için sert şekilde eleştirilirler (Çakır, 2000: 280-281). Buna rağmen istenen ve beklenen seviyede bir savaş edebiyatı ortaya konamadığından amaca ulaşamaz. Yaşanan birçok büyük savaşa rağmen yeterli düzeyde Türk savaş edebiyatı unsuru bulunmamasına uzun yıllar sonra bile tepkiler ortaya konur: Peyami Safa, 1941'de "Tasvir-i Efkâr"daki bir yazısında, I. Dünya Savaşı süresince yazın çevresinin harp gerçeğine kayıtsızlığını işaret eder:

"Şairlerimizden ve nasirlerimizden hiçbiri geçen büyük harpte cepheye gitmedi. Kimi hastaydı, kimi filan paşanın kanadı altındaydı, kimi de müecceldi. Bunlardan bir kısmını Çanakkale'ye seyirci sıfatıyla götürüp getirmişlerdi. Enebi gazetelerin harp muhabirleri kadar bile tehlike bölgesine sokulmayan bu üdebayı kiram hazeratı, orada rejinin kodamanlara mahsus ekstra sigaralarını tütüre tütüre, kardeşlerinin gözbebeklerini düşman mermilerinin nasıl söndürdüğünü bir müddet seyrettiler ve bu manzaradan yorulunca, kafacıklarında ikişer, üçer makalelik sathi ve hafif bir intiba stokuyla İstanbul'a döndüler. Makaleler yazıldı, bitti; unutuldu, gitti. Bir tanesinin bile burnu kanamadığı için bu üdebanın arasında hiç değilse bir Dergeles veya bir Duhamel çıkmasını bekleyemedik" (Safa, 1990: 116-117).

I. Dünya Savaşı döneminde 'harp edebiyatı' kapsamında önemli gelişmelerden biri, Teşrin-i Sani 1331 (Kasım 1915) ile Ramazan 1334 (Haziran 1918) tarihleri arasında, Harp Nezareti ile Merkez-i Umumi'nin ortak çalışması "Harp Mecmuası"nın, on beş gün arayla toplam yirmi yedi sayı yayımlanmasıdır. Neşredildiği dönemde göre yayın organları sayfa ve kalite indirimine giderken derginin özellikle fotoğraf ve resimler bakımından zengin görsel içerik ile devam etmesi konunun önemsendiğinin göstergesidir. İlk sayı hariç diğerlerinde tam sayfa on altı şehit subayın fotoğrafları, şahadet tarihleri ve künyeleri yer alır. Mecmuadaki makalelerden sekizinde Türkiye'nin millî menfaatleri hakkında okuyucu bilgilendirilir, müttefik devletlerin siyaseti tanıtılır, savaşa karşı önceki yüzyıllarda milletin hissiyatı anlatılır. Okuyucuya samimi hava içerisinde duygu ve düşüncelerin sunulduğu "sohbet"; genellikle cephedeki askerlerin hislerini yansıtan ve cephe gerisindeki sevgililere özlemin, hasretin dile getirildiği "mektup"; bazı yazarların çeşitli cephelerde bulunarak askerlerin kahramanlıklarını, fedakârlıklarını gözlemlediği "hatırat" türlerinde altı yazı bulunur. Ayrıca bazı şehit subayların biyografileri ile Türk milletinin I. Dünya Savaşı cephelerinde yeniden şahlanması aktarılır (Esenkaya, 2001: 35-36). İlk sayıda imzasız olarak yayımlanan "Niçin Çıkıyoruz?" başlıklı yazı, bu tavra örnektir:

"Üç sene evvel... Bu zaman Osmanlı tarihinde hikâyesi gözyaşıyla yazılacak bir devir, karanlık bir fetret zamanıydı. Mes'ûm Balkan Muharebesine devletimiz kuvvetiyle değil, zaafıyla atılmıştı. O zaman yabancı gazetelerin Avrupa'dan sürülüşümüzü sevinçli tasvirlerle gösteren yazılarını okur ve resimlerine bakarken avuçlarımız ihtiyatsızca alnımıza kapanır, yüreğimize saklı bir yaranın kanları sızardı. Baktığımız cephelerden çabucak kaçıp ayrılan nazarlarımız, daima içerimize çevrilip bağrımızdaki derin yarayı yakından görmek, onun kanlarına boyanmak isterdi. Fakat şimdi bu siyah mazinin yanında güneş gibi parlak, nurunu istikbale uzatıp yolumuzu gösteren bir bugün var. Şimdi omuzlarımızın üstünde başımız dik ve yüksek duruyor. Alnımız bütün dünyaya karşı aklığımızı teşhir ediyor. İşte Harp Mecmuası, varlığımızda bu mühim inkılâbı yapan, en büyük ve en kuvvetli düşmanlar karşısında neslinin ve dininin ananesine uygun bir kahramanlık ve fedakârlıkla cenkleşen muazzam ordumuzun altın destanını, yazılar ve resimlerle ebedileştirmek, onu bütün dünyanın gözleri önüne yaymak için çıkıyor. Sevgililerini kurban verip yürekleri sızlarken vatanın istikbalini, o daima genç ve dinç ümidi ruhlarında sevip

okşayan analar, babalar, kadınlar, kardeşler, kızlar, oğullar bu sayfalarda muazzam bir aile olan büyük ordunun sanlı mekabelerinde ve levhalarında fertlerin sanını da sezerek övünecekler ve her şeyi en bîtaraf bir beyinle muhakeme eden ‘yarın’ bu sayfalara bakarak Avrupa’yı kırmızıya boyayan bu cihan cenginde Türkiye’nin mevkiini tayin edecek ve bununla onun hakkında katî i’lâmı verecek: Türkiye ölmeyecek; yaşayacak ve büyüyecek” (Bilkan-Çakır, 2005: 17) şeklinde aktarır.

“Harp Mecmuası”nda yayımlanan şiirlerde cephelede çarpışan orduya moral ve motivasyon verme ile cephe gerisinde bulunan Türk milletine kendi evladının gösterdiği cesaret, kahramanlık, fedakarlık gibi unsurları iletme gayreti çerçevesinde milli şuur uyandırma propagandası yapılır (Esenkaya, 2001: 37-38). Sadeliğin öncelendiği bu metinlerde milletin duygularına tercüman olmak amacıyla şehitlik, savaş, fedakârlık, Türk ordusunun cesareti gibi konular, hamaset düzeyi yüksek tutularak aktarılır. Oğlunu askere gönderen bir anne edası ile ulvi duygular ve cephe gerisindekilerin hasreti, mana ve ruh bakımından baskın şekilde dile getirilir.

12 Temmuz 1917 tarihinden itibaren Ziya Gökalp’in öncülüğünde ve İttihat ve Terakki’nin desteği ile haftalık olarak çıkan “Yeni Mecmua”nın “Çanakkale Fevkalade Nüshası” (1918) da savaş edebiyatı kapsamında durumu aktarma ve propaganda yapma örneklerindedir. Kapağında veya içinde yayımlandığı aya ilişkin kesin bilgi bulunmayan özel sayıda Küçük Talat’ın ön sözü, Sultan Reşat’ın Çanakkale müdafaasıyla ilgili gazeli, Yahya Kemal’in buna yazdığı tahmis dışında altmış dokuz parça çalışma (tarih, şiir, mensure, öykü, anı, mülakat vb.) yer alır (Koroğlu, 2004: 217-222). Bu imtiyazlı derginin sözü geçen özel sayısının girişinde Mehmet Talat’ın “Birkaç Söz” başlıklı yazısı bulunur:

“Hâlbuki bizim cephelerimizde, Galiçya’da, Dobruca’da ne azametli ne mehîp ne fahredilecek cenkler oldu, geçti. Biz ne yazdık? Ne söyledik? Yalnız, Anadolu’nun gürbüz ve er evlatları sessiz sessiz kanlarını döktüler; büyük edlerden mevrus kahramanlıklarla tevazular içinde dövüstüler... (...) İşte, biz artık bu sükûtlara nihayet vermek, millî tarihimizin asırlara karışan bu fahırlarla, sanlarla dolu mucizesini vicdanlarda ebedî yasatmak emeliyle bu hatıranameyi nesre teşebbüs ettik” (Akt. Avcı, 2006b: 13–14).

Ayrıca Çanakkale Savaşı’nı anlatan, bölge coğrafyasından söz eden uzun soluklu birçok çalışma; Ruşen Eşref’in erlerden ve farklı rütbelerden Çanakkale gazilerinden oluşan toplamda altı kişi ile mülakatı (altıncı kişinin Mustafa Kemal olduğu); Ali Ekrem Bolayır’ın 1920 yılında yayımlanacak “Ordunun Defteri” isimli öyküsü, asker mektupları ve şiirleri; Musa Süreyya’nın askerlikte kullanılabilecek şarkı ve marşların hazırlanmasını içeren “Asker Türküsü” adlı eseri; Cahid’in “Sımaat-i Naks ve Tebid-i Mefahir” başlıklı savaşın resme aktarımının merkeze alındığı yapıtı; Halil Edhem’in savaşın müzecilik ve antika eşyalar alanına yansımaları konu alan “Harb-i Umumi’de Antika Esya-yı Nefise Ticareti” adlı yazısı vardır. Yeni Mecmua dergisinin Çanakkale özel sayısı, genelde I. Dünya Savaşı ve özelde Çanakkale Cephesi’nin ortaya konması bakımından arşiv niteliği taşır. Derginin 26 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi öncesinde yayımlanan 66. sayısı ile yayım hayatı sona erer. Harp edebiyatı adı altında ortaya konan şiir ve roman türündeki tüm eylemler, büyük oranda yaşanan yenilgiler sonrasında büyük zafer elde edilen

Çanakkale Cephesi'nde gerçekleşen muharebeleri içerir. Ancak Trablusgarp Savaşı ile Balkan Savaşları, Kırım Savaşı, Osmanlı-Rus Savaşı ve bütün bu savaşlardaki mağlubiyetler, toprak kayıpları, insan gücünün tükenmesi sürecine ilaveten dünya genelinde olduğu gibi Osmanlı Devleti için de I. Dünya Savaşı'nın sonu hızlandırması ve devamında yıkılma sürecine geçilmesi, Anadolu topraklarının işgal edilmesi, Mustafa Kemal liderliğinde Kurtuluş Savaşı'nın başlaması yazar ve şairlerin savaş hakkında düşüncelerine, yazmalarına, üretim süreçlerine, edebî ürünler ortaya çıkarmalarına engel olur.

Tablo 2: Savaş Edebiyatı Tasnifi

<p>1. Askerlik Edebiyatı a. Askeri okul edebiyatı b. Kışla edebiyatı c. Serhat edebiyatı</p> <p>2. Cephe Edebiyatı a. Siper edebiyatı b. Siper arkası edebiyatı</p> <p>3. Cephe Gerisi Edebiyatı a. Resmi propoganda edebiyatı b. Esaret edebiyatı c. Savaştan direkt olarak etkilenen sivillerin edebiyatı d. Savaştan dolaylı olarak etkilenen sivillerin edebiyatı</p> <p>4. Savaş Sonrası (Post-war) Edebiyat</p>

Kaynak: Özgül, 2013: 5

Türk Savaş Edebiyatının tasnifini yapan Metin Kayahan Özgül, bu durumun ekseninde oluşan metinlerin Batı edebiyatına göre az olduğunu belirtir. Modern edebiyat ürünlerinin (Roman, tiyatro haikaye) Batı'dan daha sonra gelişmesi bu durumun bir nedeni olsa da I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki Cumhuriyet döneminde Türk edebiyatında savaş merkeze alan eserler mevcuttur.

1911 Trablusgarp Savaşı ile başlayan Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve ardından Cumhuriyet'in ilanı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması (1923) büyük ve zor gelişmeler yaşanan sürecin, yalnızca 12 yıllık bir zaman diliminden ibaret olması yazar ve şairlerin, savaş edebiyatı konusunda edilgen kalmalarına yol açar. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte sanatçıların dikkati, özellikle Kurtuluş Savaşı'ndadır ve öncesindeki süreç genellikle ihmal edilir:

“Savaş edebiyatının önemi, insan özelliklerini, en güç şartlarda ortaya koyması açısından dır. Savaş, edebî eserin ilk şartlarından biri olan çatışmayı da beraberinde getirir ve ferdi kendi toplumu ile olduğu kadar bütün insanlıkla de birleştirir. Ayrıca millî tecrübelerin unutulmamasını sağlayarak nesiller arası sağlam bir bağ oluşturur ve millî birliği pekiştirir. Fertleri, uyur hâlde bulunan düşmanlıklara karşı da bir manada ikaz eder. Üzerinde rahatça yasadığımız bu vatan topraklarının ne pahasına kazanıldığını ve gerekirse korumak için neler feda edileceğini de hatırlatır. Bu son maddeler, resmî bildiri ve nasihat şeklinde değil de sanat eserinin estetik şartları içinde somut olarak işlendiğinden tesiri daha geniş ve derin olur. Bütün

dünyada savaş ve savaşın yarattığı psikoloji öylesine derinden islenirken ya bizim geçirdiğimiz tecrübeler demekten kendimizi alamayız” (Enginün, 1987: 111).

Savaş ve tarih, “roman sanatı için sonsuz ve ucu açık bir imgedir” (Gümüş, 1991: 65). Savaşları konu eden tarihî romanların kullandıkları tarihî bilgi, geçmişte yaşananları, saltanat yıllarını, fethedilen veya kaybedilen yerleri, yapılan antlaşmaları gerçeğin içinden kurguya taşır. Romanların başardıkları ise tarihî karakteri, savaş durumunu, zamanını okurun çok yakınına getirmesidir. Bu eserler sayesinde “bizden çok önce yaşanmış olaylara, yaşamış insanlara karşı bir sevgi duyabileceğimiz gibi, bizden çok uzaklarda yaşayan insanlara karşı da bir yakınlık duyabiliriz. Çünkü edebî eser, zaman ve uzaklık engellerini aşarak ruhlar arasında bir yakınlık ve birlik kurar” (Kavcar, 1982: 5). Tarihsel gerçeklik önce tarihçinin, yani tarihsel olayları kaydeden kişinin yorumuna, değerlendirmesine tabi tutulur. İnsanlar, tarihsel gerçeklikleri, olayları kaydeden tarihçinin yorumlarına göre izlemek durumundadırlar. Yani tarihsel olaylar bir bakıma sübjektif karakterlidir. İlk elde erozyona uğrayan tarih, tarihî roman aşamasında kurgu denilen ikinci bir değişime girer. Roman yazarı, tarihçinin malzemesini alır, muhayyilesinde yoğurarak, bilinmeyenler üzerine bir kurgu oluşturarak, tarih malzemesini yeniden insanların dikkatlerine sunar(Çelik, 2002: 52).Yazar, tarihsel gerçekliğin üzerine, tarihsel olmayan kurguya dayalı insan faktörünü ve onun yine tarihe konu olmayacak çevresini yerleştirerek eserini meydana getirir.

Savaş edebiyatı; yaşanan kıyımları yitimleri, şiddet ve hınç durumlarını, tekrar var olma ve devam etme halini okuyucunun kendisini, bir aitlik duygusuna kaptırmasını ve geçmişine daha da çok bağlanmasını sağlar; Türk romanı da savaşların yapılma sürecinde olmasa da hâlihazırdaki varlığı ve gücüyle savaş edebiyatının ürünlerini barındırır.

2.2 Savaş Anlatılarının Kökeni: Mitolojik Metinlerde Savaş Kavramı

İnsanlığın ilk zamanlarından itibaren oluşmaya başlayan ve zamanla bazı ilkel dinlerin özünü teşkil eden mitler, işledikleri konular bakımından dört başlık altında toplanır: Tanrıların nasıl ortaya çıktıklarını konu alan mitler (teogoni); dünyanın oluşumunu konu edinen mitler (kozmozogoni); insanın yaratılışını anlatan mitler (antropogoni); insanın ve dünyanın sonunu konu alan mitler (eskatoloji). Türkler gökyüzünden yer altına kadar geniş bir alanda “Tanrılar, şeytanlar, cinler, cadılar, ruhlar” tasavvur ederler, bu varlıklara dair sistemli anlatılar ortaya koyarlar. Bu anlatılar genel olarak üç konu etrafında yoğunlaşır; yaratılışla ilgili mitolojik metinler, tufanla ilgili mitolojik metinler, kıyamet ve dünyanın sonu ile ilgili mitolojik metinler (Aça, 2011: 487). Türk mitolojisinde de –doğrudan veya dolaylı– savaş kavramına ait metinler bulunur. Mit metinlerindeki savaş, insanlar ile tabiatüstü varlıklar arasındaki mücadeleyi işler. Mitik anlatılarda insanlarla manevi anlamda savaşa tutuşan ve onları kendilerine tabi kılmaya çalışan varlıklar sayıca fazladır. Bu varlıkların hepsini yöneten tek bir Tanrı vardır: Erlik. Türk topluluklarında yeraltına mensup kötü ruhlar zümresinin başındaki mitolojik Tanrı olarak bilinen Erlik, çocukları aracılığıyla veya

temsilci seçtiği şeytanlar cinler, cadılar, ruhlar vasıtasıyla insanlara zulmeder. Bazen onlara türlü hastalıklar gönderir, bazen de yeraltındaki sarayında onların canlarını esir alır. İnsanlar, Erlik'e kurbanlar sunup onun temsilcilerinin gözlerine hoş görünerek kendi huzur ve refahlarını teminat altına almaya çalışırlar. Türk mitolojisinde, savaşla belirgin şekilde bağlantısı olan az sayıdaki mitolojik varlıklara savaş cini *Çıvı*, birer savaş tanrısı olarak bilinen *Dayın Han*, *Elbis/ İlbis*, *Kızagan/ Kızağan* ve *Ohol/ Uola* örnek gösterilir. Savaşçıların koruyucusu durumunda olan bu varlıklar, Türkler tarafından çok önemsenir ve askerler, savaşlardan önce onlardan mutlaka yardım dilerler. Dolayısıyla mitlerde yer alan varlıklar savaş edebiyatının ilk kişilerini oluşturur.

Çıvı: Altay mitolojisinde savaş cinlerine verilen genel addır. “Çığı, Çiğı veya Çiği” olarak da bilinir (Öztürk, 2009: 242). İnanişe göre her şehri koruyan savaş cinleri vardır. Hatta iki taraf savaşmadan bir gece evvel iki ordunun şehrinde yaşayan cinler kavga eder, kim galip gelirse ertesi gün o şehrin ordusunun galip geleceğine inanılır. *Divan-ı Lûgat it- Türk'te*; Çıvı'nın cinlerden bir bölük olduğu, bunlar birbiriyle çarpıştığı zaman onların vilayetlerinde oturan cinlerin de savaştığı ve hangi tarafın cinleri yenersen o vilayet halkının kazanacağı (Kaşgarlı Mahmûd, 2006: 225) inanişinin Türklerde de olduğu aktarılır.

Dayın Han: Altay mitolojisinde yer alan bir savaş tanrısıdır. “Zayın Han” olarak da bilinir. Savaşçıların koruyucusu (Karakurt, 2012: 262) durumunda olduğu için askerler savaşlardan önce kendisinden mutlaka yardım dilerler.

Elbis/ İlbis: Yakut, Tuva ve Altay mitolojisinde yer alan bir savaş tanrısıdır. İslamiyet'in etkisiyle sözcük, “İblis” halini alır ve “İblis Kuha, İlvis, Elvis, Yilbis” gibi çeşitli adlarla da bilinir. Kıskançlığı, hasımlılığı, ve gaddarlığı simgeleyen Elbis/ İlbis şeytanî özelliklere sahiptir (Korkmaz, 2008: 85). Savaşlardan önce Şamanlar tarafından mutlaka çağrılır, üç gün ve üç gece boyunca adına çeşitli törenler düzenlenerek gönlünün hoş tutulacağı düşünülür. Böylece savaş esnasında şamanlar vasıtasıyla birlikte bulunduğu inancı vardır. Aynı zamanda Elbis/ İlbis sayesinde düşmanın attığı okların geri döndüğünde oku atan kişiyi bulduğuna inanılır (Korkmaz, 2011: 678 - Beydili, 2005: 257). Elbis'in savaşçılara cesaret verdiği düşmana korku saldığı ileri sürülür.

Kızagan/ Kızağan: Altay mitolojisinde yer alan bir savaş tanrısıdır. “Kızığan” olarak da bilinir. Kayra Han'ın oğlu olup (İnan, 1972: 31) göğün dokuzuncu katında yaşadığına inanılır. Simgesi kırmızı renktir. Kızağan savaşçıları korur, onlara kuvvet verir ve düşmanı alt etmelerine yardımcı olur. İsteddiği orduyu yenilmez kılabilir (Öztürk, 2009: 592). Bu özellikleri dolayısıyla askerler, Kızağan'ın gazabına uğramaktan korkarlar ve seferlerden önce dua ederler.

Ohol: Yakut mitolojisinde yer alan bir savaş tanrısıdır. Kıskançlığı, düşmanlığı ve hasımlığı semboller. Yeryüzündeki büyük ölumlere sebebiyet verdiğine inanılır. Türk mitolojisinde yer alan bu varlıklar, galip gelmek, korunmak, düşmana korku salmak gibi özelliklere sahip olup doğrudan

savaş ile ilgilidir ve kavramın edebî ürünlerdeki kökenini oluştururlar. Doğrudan savaşla ilgili olan mitolojik varlıkların yanında aynı zamanda dolaylı yoldan insanlarla anılan mitolojik varlıklar (Tanrılar, cinler, ruhlar) da vardır. Türk mitolojisindeki 4 olağanüstü varlığın yanında anlatılarda yer alan ve savaş sahnelerinde bulunan diğer varlıklar Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Türk Mitolojisindeki Savaş ile İlişkili Yer altı Varlıkları Örnekleri

İsim	Mitoloji	Tanım
Abası/Abaası	Yakut Mitolojisi	Yeraltında yaşayan kötü ruhlar. (Altay mitolojisinde “Kara Neme” olarak bilinir)
Aldacı/Aldaçı	Türkî Topulukların Genel Mitolojilerinde	Kötü ruhların kralı. (İslamiyet'teki Azrail meleğiyle benzerlik gösterir)
Alma(1)s/Alba(1)s	Altay/Şor/Tuva	Erlık'ın hizmetinde kötü ruh.
Arçurı/Arsuri/Arçura	Çuvaş Mitolojisi	Orman cin.
Azalar	Altay/Yakut/Çuvaş/Tuva Mitolojileri	Yeraltında yaşayan kötü ruhların genel adı.
Azıktı/Azatki/Azmiç	Kırgız/Özbek/Altay Mitolojileri	Şeytanî özelliklere sahip bir cin.
Biçura/Bayçura	Kazak/Tatar ve Başkurt Mitolojileri	Evde yaşayan şeytanî ruhlara verilen genel ad. (Gece ruhu olarak bilinir)
Buk/Bug/Puh	Altay/Tuva Mitolojileri	İnsanların suç işlediği yerdeki korkutucu-zehirli varlıklar.
Çarşamba Karısı/Cadısı	Türkî Topulukların Genel Mitolojilerinde	Yanında erkek bulunmayan kadınlara musallat cin. (Anadolu'nun birçok yöresinde bilinir)
Çor	Altay Mitolojisi	Hastalık üreten kötü ruh veya cinlerin genel adı.
Çorabaş	Altay Mitolojisi	Bütün çorların liderliğini yapan ruh veya cin.
Diren	Altay/Tuva Mitolojisi	Her kılığa girebilen kötü ruhlar.
Erlık/Erlig	Türkî Topulukların Genel Mitolojilerinde	Yeraltında kötü ruhların başındaki mitolojik Tanrı.
Hıbılık/Gıbılık	Türkî Topulukların Genel Mitolojilerinde	İnsanların gözüne kedi şeklinde görünen ve canlarına kasteden kötü ruh.
Kara Koncolos	Türkî Topulukların Genel Mitolojilerinde	Kış cin. (Soğukta insanları öldürdüğüne inanılır)
Kara Kura	Türkî Topulukların Genel Mitolojilerinde	Loğusa kadınlara musallat olan cin.
Körmözler/Körmösler	Altay Mitolojisi	Yer altı Tanrısı Erlık'ın yeryüzündeki temsilcilerinin genel adı.
Matsin/Miçin	Altay ve Tatar Mitolojileri	Orman ruhu.
Mıstan	Kırgız/Altay Mitolojileri	İnsanları kaçıran yer altındaki evinde esir eden cadı.
Mite	Tatar/Altay/Kırgız Mitolojileri	Genç kızlara musallat olan çirkin görümlü cadı.
Obot/Ubot	Altay Mitolojisi	Doymusuzluk cin. (İçine işledikleri kişilerin tüm servetlerinin yok olmasına sebep olur)
Sangır	Şor Mitolojisi	Av Tanrısı.
Şulbus/Şulmus/Çulmıs	Altay/Tuva Mitolojileri	Her kılığa giren altın saçlı yer altı varlıkları. (Sadece Şamanlar yok edilebilir)
Şurele/Şürelü/Çürelü/Çurala	Başkurt/Tatar Mitolojileri	Orman cin. (İnanışa göre onu yakalayan yerin ahali lanete uğrar ve felaketler yaşar)
Yarımtık	Altay/Başkurt Mitolojileri	Ormanda yalnız olan insanlara zarar veren cin.

Türk mit metinlerinde çoğunlukla gerçek bir savaştan değil; insanlar ile yer altına ait tabiatüstü varlıklar arasında geçen manevi bir savaş aktarılır. Türkler anlam veremedikleri

olumsuzluklar/ ölümler/ kayıplar/ felaketler karşısında suçluyu yer altı dünyasında arar ve oraya ait gözle görünmeyen korkunç varlıklar tasavvur eder. Türklere göre hayatlarındaki bütün aksaklıklardan bu varlıklar sorumludur. İnsanları öldüren, hasta eden, korkutan, huzurlarını kaçıran bu varlıklardır.

2.3. Halk Anlatısı: Destanlarda Savaş Kavramı

*Sawaşdı: Olār ekki sawaşdı.
sawaşür, sawaşmāq.
Divānu Lugāti't-Türk*

Destanlar, sözlük anlamıyla “kahramanların olağanüstü eylemlerini coşkulu, törensel bir üslupla anlatan ve genellikle birkaç bölümden oluşan manzum yapıtlar” (TDK, 2005: 641) olarak tanımlanır. Ancak bu türdeki Türk metinleri sözlük anlamının ötesinde Türk milletinin bağımsızlık özelliklerini, yaşayış şeklini ve değerlerini ortaya koyan, milletinin tarihine iz düşmüş varlık mücadelelerini anlatan eserlerdir.

Türk destanlarının içinde bulunan yaygın motifler, söz konusu anlatımın bir parçasını oluştururlar. Türk halklarını ve tarihte kurulan Türk devletlerini konu alan başlıca destanlar sınıflandırıldığında savaşçı özelliğe sahip Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinden önceki ve sonraki destanlar şeklinde bir ayırım görülmektedir. Bu çerçevede, Türklerin İslamiyet’ten önceki yaygın inanışlarından Şamanizm’in özelliklerinin görüldüğü Asya destanları ve İslam etkisinde kalan Türk destanları şeklinde bir ayırım ön plana çıkar. Asya Türk destanları arasında *Saka, Alp Er Tunga, Şu, Oğuz Kağan, Bozkurt, Ergenekon, Türeyiş, Göç*; İslami kültür etkisi altındaki Türk destanları olarak *Manas, Dede Korkut, Köroğlu, Battal Gazi Danişmend Gazi, Saltuk Buğra Han* ve *Saru Saltuk Baba* yer alır. Söz konusu ayırım, göçebelikten yerleşik düzene geçiş yaşayan Türk toplumlarının geçirdikleri evrimin de aynası niteliğindedir. Zincirin halkaları olan bu destanlarda dönem ayırımı yapılmaksızın savaş kavramı, Türklerin savaşçı kimliğiyle farklı şekillerde bütünleşir. Örneğin, İskit Hükümdarı Alp Er Tunga’nın ölümü üzerine yakılan bir ağıt olan *Alp Er Tunga Destanı*’nda, Mete Han’ın hayatı ile orta Asya’da siyasal birliği sağlanmasını konu alan *Oğuz Kağan Destanı*’nda, bir Hun Hakanı’nın kızlarını tanrılarla evlendirmesi sonucu bozkurt ruhuna sahip çocukların doğduğu *Türeyiş Destanı*’nda Türk’ün var olma ve Türk birliğinin sağlanmasına yönelik savaşçı öğeler içeren kahramanlık hikâyeleri anlatılır. *Dede Korkut Destanı*’nda da özellikle göçebe Oğuz Türklerinin doğa şartlarına karşı direnmelerine, düşmanlarına karşı sürekli üstünlük kazanmalarına ve birlik bilincine yönelik iradelerine dikkat çekilir. Şamanist unsurların ağır bastığı destanlarda kahramanlar, doğuştan olağanüstü yeteneklerle donanmış iken, İslamiyet’in kabulünden sonra ise insanüstü güçlere sahiptirler. Savaşın çoğunlukla dış düşmanlara, toplumlara/ devletlere karşı yapılması, Türk destanlarını aynı toplumun iki ayrı grubu arasındaki çekişmeleri konu alan Antik Yunan söylencelerinden ayırır. Ayrıca bu metinlerde savaşçı kahramanlar, Germen destanlarından farklı olarak kendi tutkularını, hırslarını toplumun çıkarlarının önünde tutmazlar.

Kişiselliğin dışlandığı Türk destanlarında ilahi güçler tarafından korunan savaşçı kahramanların yegâne amacı, toplumun istiklalini korumak, örnek teşkil etmek, sadece bulunduğu alana değil, daha geniş bir coğrafyaya hatta dünyaya hâkim olmaktır. Yunan destanlarından farkı ise, ilahi güçlerin onları kendi çıkarları için yönlendirmemesi, Tanrı'nın hiçbir zaman gündelik işlere karışmamasıdır. Tek tanrıci bakış açısının egemen olduğu destanlardaki inanışa göre Gök Tanrı (Tengri), bütün milletin manevi koruyucusudur. Örneğin, Göktürlere ait *Ergenekon Destanı*'nda bir savaştan yenik çıkan Göktürklerin, Ergenekon denilen yerde gizlenip çoğalmalarının ve ardından bu topraklardan çıkmak için verdikleri mücadele anlatılırken dağın eritilmesi için Tanrı'ya yakarılır ve onun desteğini alarak çıkış gerçekleştirilir. Zafer sonrası Oğuz Kağan'ın "Gök Tanrı'ya borcumu ödedim" (Bang ve Arat, 1936: 33) ifadeleri, bu değerlendirmeye örtüşür. Bu durum Tanrı'nın Türkü koruduğunun işareti; kuvvetin, kudretin, başarının Tanrı'nın insanoğluna lütfu şeklinde yorumlanır Gökyüzü ile bağlantı kurulduğundan mavi de bu aşamada koruyucu renktir. İslam tesirinde kalan destanlarda ise, bu durum savaş sırasında ya da zorda kalındığında Allah'ın koruyuculuğuna sığınma şeklindedir. Türk destanlarında savaşa yönelik motiflerden biri de savaşçı lider özelliklere sahip olan Alp tipidir. Bu kişilerin bir isim alabilmeleri için bir kahramanlık göstermeleri ya da bir olay karşısında doğüstü yeteneklerinin ortaya çıkması gerekmektedir. Alp tipinin temsilcilerinden Oğuz Kağan'ın durumu, destanda şu şekildedir:

"Anasının sütünü iki defa emdi ve bir daha emmedi, çiğ et, çorba ve şarap istedi, dile gelmeye başladı, kırk gün sonra büyüdü, yürüdü, (...), av avladı, günlerden gecelerden sonra yiğit oldu" (Ögel, 2014: 156).

Olağanüstü yeteneklere sahip Oğuz Kağan, çocuğunun kudretine göre ad verilmesi için babasının düzenlediği şölende birdenbire "*Benim adım Oğuz'dur*" diyerek adının belirlenmesi; *Dede Korkut Destanı*'nda boğayı öldüren kahramanın Boğaç Han adını alması; Manas destanında Manas'ın oğlu Semetey'e ad verilirken doğuşundaki olağanüstülükler nedeniyle "Beş yaşında yurt yıksın, on beşinde ok atsın, büyük iller alsın" (Yardımcı, 2007: 58) diye dua edilmesi bu durumun örnekleridir.

Yiğitlik/ mertlik kavramı, Alpler ve içinden çıktıkları Türk halkları için en temel unsurlardandır. "Toplumun gereklerinin ve derin özleminin ifadesi olan bu tipler, değer taşıyıcı ve yayıcı işlev görürler" (Eliuz, 2015: 4). 11. yüzyıl Karahanlı Uygur Türklerinden Yusuf Has Hacib'in doğu Karahanlı hükümdarı Tabgaç Buğra Han'a atfen yazdığı ve takdim ettiği Türkçe eserde Alp Er Tunga hakkında şu bilgi verilir: "Eğer dikkat edersen görürsün ki dünya beyleri arasında en iyileri Türk beyleridir" (Gültepe, 2013: 101-102). Burada Türk Alplerinin hem barışta hem savaşta gösterdikleri üstün özelliklere atıfta bulunulur ve bu kişiler yüceleştirilir. Fiziksel yapıları kadar düşünsel yönden de önemli özelliklere sahip olduklarından bileklerinin hakkıyla, kılıçlarıyla ve gösterdikleri doğruluk sayesinde Tanrı'dan aldıkları güçle savaştan galip çıkarlar.

Savaşa giderken kılıçlara dokunarak ve içki içerek ant içme töreni yaparlar, ölmeleri durumunda Tanrı'ya kavuşacaklarına dair inançlarını aktarırlar.

Entrikayla savaşı kazanma olgusu Türk destanlarında rastlanmayan ve Türk toplumlarına yakıştırılmayan bir yöntemdir. Çünkü Alpler mücadele uğruna geri çekilme, yılma, kaçma gibi eylemlerde bulunmazlar. Ayrıca destanlarda düzen kurucu kişilik olarak sunulan Alplerden adalet dağıtıcı kişi olması beklenir. Alplerin atları, kişilik kazanmasında ve kahramanlık göstermesinde etkilidir. Gücünün Tanrı tarafından verildiğine inanılan ve zafer kazanmada göçebe Türk toplumunda esaslı bir yere konuma olan atın anlamı büyüktür. Destanlarda atlar, savaşa giderken binicisine göre giydirilip zırhlandırılır ve gerektiğinde onlar gibi görev alır. At üstündeki Alp, geleneksel Türk silahları şeklinde nitelenen ok ve yayın dışında kılıç kullanır; mızrak uçlarında (gönder) bayrak/ sancak taşır. Onlara bilge bir kişi yardımcı olur ve yol gösterir. Göktürk yazıtlarında Bilge Tonyukuk'un kişiliğinde görülen özelliklere sahip Aksakallı şeklinde de adlandırılan bu bilgeler, savaşların kazanılmasında belirleyici rol oynarlar. *Ergenekon Destanı*'nda Türklerin yolunu bulması için demir dağı eriten demirci, bu tipten en belirgin örnekleri arasındadır. Ayrıca Türklerin Şaman (Kam) geleneğinin devamı niteliğindeki *Korkut Ata*, törelerin yürümesini sağlayan, doğa olayları ve olağanüstü olaylar arasındaki ilişkileri düzenleyen bir tiptir.

Destanlarda Alpler, doğaüstü evlilikler yaparlar ve eşleri de savaşçı kişiliklerdir. Erkeklerin en önemli destekçi olarak gerekli olduğunda atlarına atlayıp ava giderler, her çeşit tehlikeye karşı dikkatli davranırlar, erkek kahramanlar kadar yiğitlik gösterirler. Bazen evin reisi de olan bu kadınlar onlarla omuz omuza mücadele ederek zafer kazanırlar. Ayrıca anne rolündeyken de ilahi bir varlık olarak nitelendirilirler, duaları alınarak savaşa giderler. Şamanist unsurlar taşıyan Türk destanlarında diğer belirgin öge ise, yaşam ve savaş gücünün bir simgesi kurt motifidir. Uygurlara ait ortaya çıkış mücadelesinin anlatıldığı *Türeyiş Destanı*'nda, Tanrı'nın bir erkek kurt şeklinde yere indiği, Türk Hakanı'nın kızlarıyla evlendiği ve böylelikle Uygurların ortaya çıktığı anlatılır. Ayrıca kurt, Türk ordularına doğru yolu gösteren sembol biçimindedir. İslam etkisinde kalan destanlarda ise askerin gücü kurdun gücüyle eşleştirilir. İslamiyetten sonra ilk dönem savaş edebiyatı ürünleri: *Satuk Buğra Han Destanı*, *Manas Destanı*, *Cengiznâme*'dir. *Satuk Buğra Han Destanı*, ilk Müslüman Türk devletini kuran Karahanlı hükümdarını konu alır. Destanda hükümdarın Müslüman oluşu ve İslâmiyet'i yaymak amacıyla yaptığı savaşlar anlatılır. İslâm öncesi destanlarda görülen at, av, kutsal ihtiyar, dört bir yana savaş, kutsal ışık gibi unsurlar, bu destanda da geçmektedir. *Manas Destanı* Kırgız Türkleri arasında ortaya çıkmış ve asırlar boyunca söylenerek işlenmiş bir destandır. XI ve XII. yy'larda Türkistan'da Yedisu çevresinde ortaya çıkan destanı söyleyenlere göre, er Manas savaşta kimseye yenilmeyen bir kahramandır. O, hemen bütün milletlerle savaşmış, Çinlileri, Sartları, İranlıları mağlup etmiştir. Aynı yüzyıllarda Orta Asya Türk halkları arasında doğup, genişleyen bir diğer destan da *Cengiz Destanı*'dir. Eser, Moğol cihangiri Cengiz Han'ın atalarının ve onun doğumundaki fevkaladeliğin tasviriyle başlar. Daha sonra, Cengiz'in İslâm dinini yaymak için yaptığı savaşlar anlatılır. Destanların yazıya geçirildiği süreçte

ve sonrasında savaş edebiyatı ürünleri, daha çok padişahların, vezirlerin ve kumandanların muharebeleri etrafında toplanır. Siyasetnamelerle birlikte savaş edebiyatı ürünü olarak nitelendirilen ilk dönem eserler ise Yusuf Has Hacip (1017-1077), Kaşgarlı Mahmut (XI. yy.), Edip Ahmet Yuğneki (XII. yy.), Fahreddin Mübarek Şah (?1206), Zemahşeri (1075-1144), İbnü't-Te'avizi (?), Mehmed İbn Kays (?) gibi isimler tarafından kaleme alınır. Yusuf Has Hacip'in yazdığı, "Kutadgu Bilig", fert ve toplumun nasıl olması gerektiğine dair bilgileri ve devletin düzenli idare edilmesi konularını içerir. Eserin savaş edebiyatı açısından önemi, kumandanlar ve ordu idaresi konularıyla, savaşlarda uygulanması gereken hususları belirtmesidir. Eserde "savaş" kelimesinin karşılığında "tokışmak" kelimesi kullanılır. Kutadgu Bilig döneminde yazılan "Dîvânu Lugâti't-Türk" Kaşgarlı Mahmud'un Araplara Türkçeyi ve Türklük bilgisini öğretmek amacıyla kaleme aldığı bir sözlüktür. Eserde savaş kelimesi karşılığında "uruş", "tokış" kelimeleri ile birlikte Tangut, Uygur ve Yabakularla yapılan savaşlara ait destanlar yer alır.

Türk destanlarında savaşa kavramına yönelik mevcut öğeler, milli kimliği savunma amacını yansıtmak için seçilir. Bu mücadele özelinde metinler incelendiğinde bir liderin sahip olması gereken nitelikler, savaştaki taktikler, kullanılacak araçlar gibi unsurlar, Şamanist gelenekten gelen olağanüstü özellikler içeren anlatımlarla yansıtılır. Savaşçılık, düşmanı alt etme, bölgede ve hatta dünyada düzen kurucu olma gibi mesajlar içeren bu metinler, içeriğindeki birleştirici ve yapıcı değerler dolayısıyla zamanla Turan akımlarının başlıca referans noktası haline gelir. Bu bakımdan Türkler için savaş ve öğelerinin önemi destanlardaki kodlarda yer alır. Türk insanının çevresini dünya yapma becerisinin ve başarısının bir yansıması olan her mit, kavram ve simge düzeyinde Türk milletinin ruhuna tutulan bir ayna gibidir. Türklüğün üzerine oturtulduğu anlam ve değerler bütünüünün çözümlenmesidir.

2.4. Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Savaş Metinlerinin Başlangıçları: Siyasetnameler

Türk-İslam devlet geleneğinde, iktidardakilere siyaset sanatı hakkında bilgi vermek, devlet yönetiminin temel ilkelerini açıklamak, adalet, kamu yönetimi, dışişleri ve askeri düzen gibi dikkat edilmesi gereken konularda tavsiyelerde bulunmak amacıyla kuramsal yaklaşımın yanı sıra pratik hayata dair örneklerle desteklenerek yazılmış metinlere genel olarak "Siyasetname" denilmektedir. Büyük Selçuklular Dönemi'ne ait en önemli siyasetnamelerden biri, Alparslan ve Melikşah dönemlerinde vezirlik yapan Nizamülmülk (1018-1092) tarafından yazılan "Siyasetname" adlı eserdir. Bu yapıt, ilgili zamanı yansıtan değerli tarihsel bir kaynak olduğu gibi aynı zamanda Türk-İslam devletlerinin devlet ve siyaset felsefesini yansıtan en önemli metinlerdendir. İç siyasal düzenin ve devlet yapılanmasının dışında askeri sistem ve dış ilişkilere ilişkin bölümlere yer veren Nizamülmülk, Selçuklularda "ikta sistemi" adı verilen ve tımarlı sistemin habercisi olan toprağa dayalı askerlik sisteminin kurucularındandır. O, bu sistemin etkin işleyişi ve bozulmasını önlemek için eserinde çeşitli tedbirlere yer verir. Buna göre, ikta sahipleri halka kötü davranır ve yetkilerini kötüye kullanırsa, padişah o zaman elindeki toprakları almalıdır. Padişah bu bölgeleri gizli

denetçilerle kontrol etmeli, ikta sahipleri her yıl padişaha ellerindeki, toprak, mal, kölelerle ilgili bildirimde bulunmalı ve bu önlemlerle söz konusu topraklarda yaşayan halkın memnuniyetinden emin olmalıdır (Nizamülmülk, 2014: 205) Aynı zamanda ikta sisteminin sağlıklı bir biçimde işlemesi askeri sistemin başarısında da önemli bir faktördür. Nizamülmülk'e göre askeri sistem ve ordu güçlü bir devletin en temel sacayaklarını oluşturur. Dönemin koşullarında yayılmacı bir dış politika izlenebilmesinde padişahın tek hazinesi olarak nitelediği ordu, en önemli aracı teşkil eder. Ordu, aynı zamanda toprak büyüklüğünü de yansıtır, zira Nizamülmülk askeri çok olan padişahın vilayetinin de çok olacağını belirtir. Asker sayısının azaltılması, padişahın emrindeki vilayet sayısının da azalması anlamına gelir. Ordu bu anlamda siyasal yayılmanın da sembolüdür. Nitekim Nizamülmülk, “orduyu azaltarak, maliyeyi düzelt diyen kimse, ülkenin düşmanı, saltanatın yıkılmasını isteyen kişidir. Sultanın böyle sözleri duymaması gerekir” (2014: 250-251) diyerek, büyük bir ordunun varlığının büyük bir devlet demek olduğunu vurgular. Ordu, farklı milletlerden gelen askerlerden oluşmalıdır ki bu uygulama farklı milletlerin devlete aidiyet hissini güçlendirecek ve bununla birlikte aralarındaki rekabet nedeniyle her bir millet ününü arttırmak için daha iyi savaşacaktır (2014: 155-156). Ordunun bekâsı için bir diğer önemli nokta, sıkı bir hiyerarşi sistemidir; ordunun ihtiyaçları muhakkak kumandanlar tarafından açıklanmalıdır; aksi takdirde astın üste hürmeti azalır, üstüne karşı haddinî aşanlar hiyerarşinin vurgulanmasında diğerlerine de örnek gösterilmesi açısından muhakkak cezalandırılmalıdır (2014: 187). Nizamülmülk, askere verilecek maaş ve hakların kesin bir şekilde belirlenmiş olması gerektiğini ve böylece askerlerin padişaha olan güvenlerinin artacağını belirtir (2014: 153). Osmanlı Dönemi'nde de aynı zamanda devletin resmi ideolojisinin de yansıtan ve tüm devlet işlerinin düzenlenmesinde bir uygulama rehberi sunan birçok siyasetname örneği bulunur. Selçuklu devrinden kalan siyasetnameler Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinden itibaren Türkçeye çevrilir ve bu kaynaklardan yararlanılır.

Osmanlı Dönemi'nin en önemli siyasetnamelerinden biri, siyaset ve ahlak felsefesinin de önemli örneklerinden Osmanlı Devleti'nde kadılık ve Anadolu Kazaskerliği görevlerinde bulunan, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerine tanıklık etmiş olan Kınalızade Ali Efendi'nin “Ahlâk-ı Alâî” başlıklı eseridir. Kınalızade'nin devlet anlayışında saltanatın kaynağı ilahidir. İyi bir padişah tıpkı iyi bir doktor gibi tebaasını tanımalı, sorunlarını çözmeli, adaleti, eşitliği ve sistemin sağlıklı biçimde işlemesini sağlamalıdır. İnsanların sosyal varlıklar olduğunu ve yardımlaşma temelli bir arada yaşadıklarını belirten Kınalızade'ye göre asıl arayış, hayır ve iyilik noktasında bir araya gelen insanlardan oluşan erdemli devlete ulaşmaktır. Onun askeri sistem ve savaş hakkındaki görüşlerine değinmeden önce yaşadığı dönem itibariyle Osmanlı askeri sisteminin ve refah düzeyinin zirve noktasında olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle eserde idealine yakın bir dünyadan yola çıkarak iyimser bir yaklaşım benimser. Askerin padişaha itaatini ön planda tutar ve olası muhalefet kaynaklarının bertaraf edilmesi gerektiğini belirtir. Devletin yöneticisi padişahın düşmanlarına ilişkin bilgili olması ve onları küçümsemekten ihtiyatlı bir yaklaşım benimsemesi gerektiğini düşünür. Savaş konusunda ise niyeti önemli tutar ve zorunluluk noktasına vurgu yapar.

Yapılacak fetihlerde eski Dar'ül-İslam toprakları için acele edilmesi gerektiğini ifade eder. Padişah savaş öncesinde askerlerinin birliğinden emin olmalı ve savaş sırasında onları ödüllendirerek motive etmelidir. Eğer savaş sırasında yenileceğini anlarsa, gurura kapılmadan barış yollarını denemelidir; eğer düşman barışı reddederse, guruna yenildiği için kaybetme ihtimali de yükselir. Ona göre savaşta hile mübah iken zulüm haramdır ve fethedilen yerlerdeki yağmada aşırıya kaçılmamalı, katliam yapılmamalı ve halk bağışlanmalıdır (Oktay, 2005: 505-507).

Çeşitli kurumlarda bozulmaların başladığı 17. yüzyıl itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasetnameler kaleme alınır. Bir nevi ıslahatname niteliğindeki bu eserlerde ele alınan konular arasında devletin mevcut durumuna yönelik eleştiriler, ilkelerden sapması, adalet ihlali, yöneticilerin yetki ve sorumluluklarındaki dengenin sağlanması/sağlanmaması, kurumsal aksaklıklar, liyakatin önemi, rüşvete engel olunması, ordudaki bozulmalar, sosyal yapıdaki sarsılmalar, yönetici nitelikleri, genel kurallar, erdemli yönetim ilkeleri bulunmaktadır (Yılmaz, 2009: 307-308). Kâtip Çelebi'nin 17. yüzyılda ülkedeki istikrarsızlık ve bozulmalara çözüm getirmek amacıyla yazdığı “Düstur ül-Amel li-İslah ül-Halel” adlı eseri ile Viyana bozgunu ve sonrasındaki askeri isyanları Naima'nın vakanüvis olarak aktardığı “Tarih-i Na'îmâ'sı” (Doğan, 2013: 197-198) söz konusu eserlerin örneklerindedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK ROMANINDA 1839-1923 DÖNEMİ SAVAŞLARI

3.1. 1839-1923 Dönemi Savaşlarına Tarihsel Bakış

*Savaş zorunlu ve hayati olmalıdır.
Ulusun hayatı tehlikeden olmadıkça savaş bir cinayettir.
Mustafa Kemal Atatürk*

3.1.1. Kırım Savaşı

Rusya'nın güneye inme siyasetini gerçekleştirmek için harekete geçmesi ile başlayan Kırım Savaşı (1853-1856), Rusya'nın sebep olduğu tehlikeden dolayı diğer büyük Avrupa devletlerinin çıkarlarını da etkiler. Bu nedenle Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nin yanında yer alır ve böylece Rusya karşısında bir Alman bloğu meydana gelir. Savaş, Rusya yenilgisi ile sonuçlanır ve 1856 Paris Antlaşması imzalanır. Kırım Savaşı'nın bir nedeni de kutsal yerler sorunudur. Kudüs ve çevresi, Hz. İsa'nın doğup büyüdüğü ve Hıristiyanlık dinini yaydığı yerler olması nedeniyle kutsal olarak kabul edilir. Enver Ziya Karal (1995) "Osmanlı Tarihi V. Cilt Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri" eserinde kutsal yerleri şu şekilde sıralar:

1. Bizans İmparatoru Konstantin tarafından yaptırılan ve Hz. İsa'nın kabri olduğu iddia edilen yer üzerine inşa edilen, Müslüman tarihçilerinin daha sonra bu yere Kamame Kilisesi dedikleri Kıyame Kilisesi,
2. Kamame Kilisesi'nin büyük kubbesi ve Hz. İsa'nın Kabri denilen yerde bulunan küçük kubbe,
3. Sitt-i Meryem denilen yedi parça kemer,
4. Celcele altında bulunan dört parça kemer,
5. Hacer-i Muğtesel çevresinde bulunan saha,
6. Hz. Meryem Türbesi ve yanındaki bahçe,
7. Beytüllahim köyünde bulunan Büyük Kilise ve Kilise'nin içindeki Mağarat'ül- Mehd denilen Hz. İsa'nın doğduğu mağara,
8. Efrenc Devrine bitişik iki parça bahçe,
9. Tahun'ül- Atik denilen alanda bulunan mahzenler,
10. Hz. İsa'nın kabri olduğu söylenen mekân
11. Mağarat'ür- Ru'at
12. Hacer-i Muğtesel
13. Hz. İsa'nın doğduğu mağara olan Mağarat'ül –Mehd
14. "Kamame Avlusu'ndaki Mar Yuhanna Kilisesi"nden oluşmakta olup bunların dışında başka yerler de vardır (1995: 24)

1856 Paris Antlaşması, 1815 Viyana Kongresi sonrasında bozulan Avrupa güçler dengesini yeniden düzenleyen belgedir. Bu antlaşma ile Avrupalı devletler Rusya'nın daha önce kendi lehine bozmaya niyetlendiği dengeyi, Osmanlı Devleti'ni de yanlarına alıp yeniden kurmayı amaçlar.

Antlaşma ile Karadeniz'in tarafsız olması, boğazların yabancı devlet gemilerine kapalılığı ilkesinin devam ettirilmesi, Sırbistan, Eflak ve Boğdan topraklarında bulunan yönetimlerin Paris Barış Konferansı'na katılım sağlayan devletlerin ortak garantisine alınması sonucunda Balkanlar'da Rus nüfusu kırılır. Böylece Karadeniz'in doğusundan başlayıp Adriyatik Denizi'ne kadar giden Avrupa siyasi kuşağı meydana getirilir. Ek olarak Rusya'nın güney bölümünde bir tampon bölge oluşturulur ve Rusya'nın güneye inmesi de engellenir. Bu aşamadan sonra Rusya, Batı'dan vazgeçip Doğu'ya (Asya'ya) yönelir. Osmanlı Devleti 18. yüzyılın başlangıcından itibaren Rusya tarafından sağlanan ayrıcalıklardan ve bu ayrıcalıklar sebebiyle ortaya çıkan karışıklıklardan, Rus tehdidinden bir süre için kurtulur. Bunun yanı sıra Avrupa devletler hukukundan yararlanır, Avrupa devletlerinden biri kabul edilir ve resmen Avrupa sistemine dâhil olur; böylelikle toprak bütünlüğü büyük devletlerin kefaletine girer ve avantajlı bir konum elde eder. Paris Kongresi, barış imzalanması için toplanmış olsa da kongrede barışla direkt ilgisi bulunmayan “deniz savaşı hukuku” ve daha başka konular da ele alınarak karara bağlanır. Bu durum uluslararası örgütlenmenin gücünü göstermesi bakımından kongreyi daha da önemli hâle getirir. Bunlara ek olarak Paris Antlaşması ile gelen barış, farklı nedenlerle uzun ömürlü olmaz. Antlaşma sonrasında Avrupa devletleri ve Osmanlı Devleti arasında iç-dış birçok sorun yeniden açığa çıkar. Aslına bakılırsa Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması'nın getirilerinden çok daha önemli olan nokta, Türk tarihinde 1856 Islahat Fermanı'nın da bu antlaşmada yer almasıdır. Kırım Savaşı, Rusya'nın Osmanlı Devleti topraklarında yer alan Hıristiyanları korumak ve onları daha ayrıcalıklı hâle getirmek arzusundan çıkar. Bu açıdan savaş esnasında Osmanlı'nın ittifak ettiği ve Rusya'ya karşı savaştığı Avrupalı devletler bu girişinden Rusya'yı yoksun bırakmak isteğiyle hareket etmiş, bunun yanında Osmanlı Devleti topraklarında yer alan ve Müslüman olmayan toplumlar üzerinde hak iddia etmişlerdir. Nitekim Fransa, İngiltere ve Avusturya, Kırım Savaşı'nın daha başlangıcında kendi aralarında yapılacak antlaşma esaslarına ilişkin bir görüşme yapıp karar alırlar, ardından 1855 Nisan ayında bir antlaşmaya varırlar. Bu kararlar, aynı biçimde kabul edilmesi için 16 Aralık 1855 tarihinde Rusya'ya Avusturya aracılığıyla bildirilir. Söz konusu kararlar arasında Babıâli'ye ait olan hükümler haklarını bozmayacak biçimde Osmanlı sınırları içinde bulunan Hıristiyan halkın hakları ve ayrıcalıklarını belirleyen yeni bir Islahat fermanı çıkarılması da yer alır.

Osmanlı hükümeti, Viyana'da gerçekleşen görüşmelerde bahsi geçen konunun devletin iç işlerine karışılması anlamı taşıdığını ifade ederek 16 Aralık 1855'te alınan kararlara dâhil edilmemesi için çaba gösterdiyse de başarılı olamaz. Bu nedenle Paris barış görüşmeleri öncesinde Islahat Fermanı'nı ilan eder ve böylece müttefiki olan devletlerin iç işlerine karışmasını engellemeye çalışır. Fermanın hazırlanması için İstanbul'da derhal bir komisyon kurulur ve komisyonda devlet adamlarının yanı sıra müttefik devletler İngiltere, Avusturya ve Fransa'nın elçileri de yer alır. Komisyona katılan müttefik devletlerin temel amacı, daha önce Rusya'nın Hıristiyan halkı bahane ederek aldığı ayrıcalıkları kazanmaktır. Nasıl bir yol izleneceğine yönelik görüş birliği sağlanamaz ve farklı tezler ortaya atılır. Osmanlı'nın 1839 yılında ilan ettiği Tanzimat Fermanı'nda yer alan hükümlerin Müslüman ve gayrimüslim halk arasındaki farklılıkları yok

etmediği, bu sebeple yeni fermanla gayrimüslim halka eşitlik sağlanmasına yönelik hükümler eklenmesi gerektiğidir. Fermanın barındırdığı hükümlerin barış antlaşmasında da yer almasına karar verilir.

Kırım Savaşı sonunda, Türk tarafında “*Sivastopol önünde yatar gemiler / Atar da nizam topunu yer gök iniler*” (Sivastopol Marşı, Anonim) dizelerinin bulunduğu türkünün/ marşın konusu olan savaşın aşamalarından Balaklava mevkiinde gerçekleşen savaş, “*The Charge of the Light Brigade*” (Alfred, 1854) isimli şiirle ölümsüzleştirilir. Metinde ölenlerin büyük bir kısmının efsane haline getirilen İngiliz süvarileri değil; Rus topçusunun yoğun ateşine direnen ve hayatını kaybeden Türk ordusundan askerler olduğu ifade edilir (Ünalp, 2018: 15). Bu savaşa 160 sene önce Rusya’nın Akdeniz’e inme amacını engellemek isteyen ve Osmanlı Devleti’nin yanında bulunan Fransa ve İngiltere ile Piemonte-Sardinya Krallığı katılır. Gerçekleşen ilk modern dünya savaşı niteliği ve Türk ordusunun dâhil olduğu ilk “birleşik hareket” özelliğine sahip mücadelede Osmanlı orduları ilk defa Batı Avrupa devletlerinin orduları ile müttefik olur; ilk telgraf kullanımı, ilk siper savaşları, ilk savaş fotoğrafları ortaya çıkar. Kırım Savaşı ile Osmanlı Devleti’nde göç sorununu başlar. Kırımlılar ülkelerine savaşlarla gelen Müslüman ve Yahudi kurtarıcıları karşılar. Birkaç yıl sonra Kırım Yarımadası’nda yerli konumda bulunanlar ve diğer tüm etnik gruplar Osmanlı Devleti’ne sığınmak üzere kitleler halinde göç eder (McCarthy, 1995: 14). Bu da Kırım Tatarlarına toplu göçe zorlanan ilk Müslüman toplum olma sıfatını verir.

Islahat Fermanı’nın bahsi geçen hükümlerinin Paris Antlaşması’nda da yer alması, Avrupalı devletlerin gayrimüslim halklar üzerinde söz sahibi olmak istemesi ve o zamana dek her devletin kendi çıkarlarına uygun şekilde Osmanlı Devlet siyasetini uygulaması ile şark meselesini ortak bir müdahale alanına dönüştürür. Osmanlı Devleti topraklarında ortaya çıkan tüm sorunlar (başta Ermeni meselesi olmak üzere) söz konusu politika sonucunda meydana gelmiştir.

3.1.2. Karadağ Savaşı

Osmanlı Devleti ile Sırbistan Prensiği arasında 1876-1877 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Sırp Savaşı (Türk-Sırp Savaşı/ Birinci Türk-Sırp Savaşı)’nın ortaya çıkış nedeni, Karadağ ve Sırbistan’ın gayriresmi biçimde Balkanlarda yer alan Osmanlı kuvvetlerine karşı başlattıkları ayaklanmalardır (Hersek Ayaklanması). 18 Haziran 1876 tarihinde Sırbistan ve Karadağ, Osmanlı’ya savaş ilan eder. Temmuz ve Ağustos aylarında kötü bir hazırlık süreci geçiren ve donanımı da yetersiz olan Sırp ordusu ve Rus gönüllüler, Osmanlı Devleti topraklarına saldırır. Türk ordusu kendilerine karşılık verir, Sırp ordusu topraklardan çıkarılır ve Türk ordusu Sırbistan topraklarına müdahale etse de Sırp ordusu Türk ordusunu durdurur. Ağustos ayı sonunda Avrupa’daki büyük devletler tarafından her iki taraf için de barış çağrısı yapılır. Bir aylık ateşkes imzalanır. Sırlar barışa yanaşmayınca Avrupa Sırlara baskı yapar. Bu sırada Osmanlı Devleti tarafından öne sürülen barış şartları Avrupa devletlerince reddedilir. Ateşkes süresinin Ekim ayında

dolması üzerine Türk ordusu yeniden taarruz eder ve buna karşılık Sırp ordusu geri çekilir. 31 Ekim 1876'da Rusya tarafından bir ultiatom yayımlanır. Buna göre Osmanlı Devleti 48 saat içinde birliklerini durdurur ve Sırbistan ile yeni bir ateşkes antlaşması imzalanır. Ayrıca Rusya tarafından Sırbistan'da kısmi seferberlik ilan edilir ve yirmi tümenlik bir destek ordusu gönderilir. Osmanlı Devleti Rusya'nın ultiatom şartlarını kabul ettiğini açıklar ve ardından Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 93 Harbi başlar.

3.1.3. Rus Savaşı (93 Harbi)

93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı, imparatorluğun Rusya ile giriştiği bir dizi harbin sonuncusu ve en yıkıcısı olarak tarihe geçer. Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya Çarlığı arasında 16-20. yüzyıllar arasında (1. Dünya Savaşı hariç) on üç savaş gerçekleşir. Bu savaşlar, 1768-1774 Savaşı ile başlayan ve müttefiklerin desteği ile alınan Kırım Harbi dışında, Osmanlı İmparatorluğu'nun genelde kaybettiği savaşlardır. 17. yüzyılda yaptığı askeri, idari ve ekonomik reformlar sonrası bölgesinde ezici bir güç halinde sahneye çıkan Rusya, 1675'de Ukrayna Kozakları'nı da kendisine kattıktan sonra, Orta Asya'da kendisi için elzem otoriteyi kurmuş, jeopolitik olarak önem teşkil eden İstanbul'a dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'na dikkatini yöneltir. Osmanlı İmparatorluğu sahip olduğu topraklar ile yalnızca Rusya için değil, Avrupa devletleri için de önem arz eder. Tamamıyla Osmanlı İmparatorluğu'na -yani İstanbul'a sahip olmak demek- Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya gibi büyük devletler arasında umumi bir harp demektir. Fakat siyasî birliklerini sağlamakla meşgul olan Almanya ve İtalya ile Avrupa devletleri, böylesi büyük bir savaştansa denge politikası gütmeyi daha uygun görürler. Ancak buna rağmen, 19. asır boyunca Ortadoğu'da temin edilmeye çalışılan dengenin, diğer bir deyimle “Şark Meselesi” siyasetinin Rusya lehine geliştiği dönemde 93 Osmanlı-Rus harbi başlar. 1877 Nisan ayına kadar meydana gelen olaylar, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na harp ilan etmesine imkân tanır. Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Rusya'nın yanında yer alan devletler, bağımsızlık için meydana gelen yeni isyanlar, sürekli değişen padişahlar sebebiyle istikrarsız iç siyaset ve yeni bir sistem: Meşrutiyetin gelişi, son olarak Avrupalı devletlerin müdahaleleri gibi birçok faktör savaşın başlamasına sebebiyet verir.

Rus kuvvetlerinin Edirne ve İstanbul üzerine yürümeye başlaması ile birlikte savaş devam ettirme ümidini kaybeden Osmanlı Devleti, 31 Ocak 1878'de Rusya ile ateşkes imzalar. Böylece, Ruslar, İstanbul kapılarına dayanır. Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması imzalanır. Bu antlaşma ile Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın sınırları genişletilir; Balkanlarda büyük bir muhtar Bosna-Hersek idaresi ve muhtar Bulgaristan prensliği teşkil edilir. Bunun yanında Doğu Anadolu, Teselya, Girit ve Arnavutluk'ta ıslahatlar yapılması, İran'a sınırda toprak bırakılması savaş tazminatı olarak Rusya'ya 300.000.000 rubleye ek olarak Kars, Ardahan, Doğubayazıt'ın verilmesi talep edilir. Rusya, bu antlaşma ile kendi menfaati doğrultusunda Avrupa dengesini değiştirir (Armaoğlu, 1999: 734-35). Avrupalı devletler

Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması ile oluşturulan siyasi haritanın yeni bir savaş meydana getirmesini önlemek, doğu bölgesinde yeni toprak dağıtımı ve tanzimlerde yeni bir güç dengesi oluşturmak gibi amaçlarla Berlin Kongresi'ni düzenler. Kongrede Bismarck açık bir biçimde Osmanlı delegasyonuna yeni güç dengesini bildirir:

“Bugünkü durumu sizden saklamak istemem; kongrenin Osmanlı İmparatorluğu için toplandığı zannına kapılarak kendinizi aldatmayınız. Ayastefanos Antlaşması, Avrupa devletlerinin menfaatlerine dokunur bazı maddeleri ihtiva etmeseydi olduğu gibi bırakılırdı. İşte bu menfaatlerin uzlaştırılması için bu kongre toplandı. Kongre Osmanlı İmparatorluğu için değil, fakat Avrupa barışının muhafazası için toplanmıştır” (Kartal, 1983: 74-75)

İngiltere bu gerçeğe rağmen yardım iddiası ile 4 Haziran 1878 tarihinde II. Abdülhamid'e İstanbul Tedafü İttifak Antlaşması'nı imzalatır ve Kıbrıs'ı işgal eder. 13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması'yla Sırbistan, Karadağ, Romanya sınırları genişletilir ve müstakil duruma getirilir. Bulgaristan prenslik haline gelir. Fakat Ayastefanos Antlaşması çerçevesinde oluşturulan Bulgaristan parçalanır ve Batı Trakya ile Makedonya Osmanlı İmparatorluğu'na geri verilir. Balkanların güneyinde Şarkî Rumeli vilâyeti oluşturulur. Bu suretle Osmanlı İmparatorluğu'na bırakılan arazinin irtibatsız iki parça haline düşmesi engellenir. Berlin ile Rusya'nın ve Balkan müttefiklerinin kazançları daraltılır. Ayrıca Ayastefanos Antlaşması'na itirazda bulunan devletlere tavizler verilir. Avusturya neredeyse hiçbir kayba uğramaksızın Bosna Hersek'i işgal eder, Yenipazar'a asker çıkarır. Teselya topraklarının büyük kısmı Yunanistan'a verilir, Karadağ ve İran'a sınır toprakları terk edilir. Karadağ'a bırakılan topraklar Arnavutların isyan etmesine sebep olur. Bunun yanında meskûn vilayetlerde Ermenilere ıslahat yapılması ve Girit Adası'nın imtiyazlarının genişletilmesi gibi hükümler de mevcuttur. Berlin Antlaşması'nın amacı devletlerarası dengeyi kurmaktır. Bu denge, Osmanlı Devleti topraklarının bölünmesiyle sağlanır. Toprak taksimi Ayastefanos Antlaşması ile gerçekleşirken, Berlin bu taksimatı ülke geneline yayar. Berlin antlaşması ile Osmanlı Devleti toplamda 287.510 km² toprak kaybeder (Kartal 1983: 78). Bu gelişmelerin sonucunda Osmanlı Devleti dış politikasını değiştirir ve menfaatlerini korumak amacıyla güçlü bir devletle ittifak yoluna gider. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nde İngiltere'den kalan boşluk kısmi olarak Almanya tarafında doldurulur. 93 Harbi'nin etkisi ile büyük devletlerden ya da devlet koalisyonlarından çekinen II. Abdülhamid, Alman ve Türk ilişkilerini ekonomik açıdan geliştirmeyi tercih eder. 93 Harbi sonucunda Osmanlı Devleti ordusunda ve silahlarında yenileşme zorunluluğunu ortaya çıkarır. Bu konu için özel bir komisyon kurulur ve bazı düzenlemeler yapılması kararı alınır. Harp Okulu'nun biçimlendirilmesi planlanır ve bu çerçevede Fransız modeli terk edilerek Alman modeli esas alınır (Çadırcı, 1989: 38). Ordunun iyileştirilmesi ve Batı standartlarının yakalanması hedeflerine ek olarak II. Abdülhamid döneminde asker sayısı artırılır. Ancak bütün çabalara rağmen zihniyet bakımından bir değişim olmadığı, bu sebeple mağlubiyetlerin devam ettiği Keçecizade Molla'nın kaleme aldığı eserden net olarak anlaşılmaktadır. İlgililer “ Fransızları mı, Almanları mı taklit edelim?” diye sorarken kurtuluşu taklitte ararlar (Fidan, 1997: 98).

Savaşın en önemli sonuçlarından biri, kitlesel biçimde gerçekleşen göçtür. Savaş esnasında Türk kökenli halk, Bulgarların planlı ve Rusların silahlı, bilinçli şekilde hazırlanmış politikaları ve eylemleri sonucunda dehşete kapılarak işgal altındaki yurtlarını terk etmek zorunda kalır. Resmi istatistiklere kıyasla işgalden kurtulmayı başaran kişi sayısı bir milyonun üzerindedir. Bu kişiler kitleler halinde Osmanlı Devleti topraklarına göçmüştür. Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra bu göç dalgasına Bosna Hersekli Müslüman halk da katılır. Göçlerin sonucunda Türk nüfusu Anadolu'da ciddi bir nüfus oranına ulaşır (İpek, 1995: 308).

Savaşta insan kaybının net şekilde tespiti ve ifadesi mümkün değildir. Bunun yanı sıra Tuna ve Edirne dolaylarında ortalama 500.000 kişilik bir kitle yok olmuştur (İpek, 1995: 309). Doğu cephesinde yalnızca askeri kayıplar 28.000 olarak belirlenmiştir (Gazi Ahmet, Hicrî 1328: 272). Savaşın mali ve ekonomik sonuçları son derece önemlidir. Osmanlı Devleti savaşın bitiminde topraklarının 2/5'sini, toplam nüfusunun 1/5'ini kaybeder. Bu durum sonucunda işgücü ve gelir kaybı ortaya çıkar. Ekonomik bakımdan zor bir dönemden geçen Osmanlı'da imalat sektörü Rus sınırının kapanması nedeniyle geleneksel kuzey bölgesi pazarından mahrum kalır. Tahıl ambarı konumunda bulunan Balkanlar'ın kaybı ve savaş nedeniyle oluşan iş kaybı, ülke genelinde tarımsal üretimin ve gıdanın azalmasına neden olur. Ayrıca Rusya ile savaş kaçınılmaz hâle gelince Sultan Abdülaziz döneminden itibaren modern tüfek, top gibi silahların ithali ile donanma modern hâle getirilir. Silahlanmaya yönelik eylemler savaş sonrasında da sürer. Bütçe gelirlerinin yarısından fazlası bahriyeye ve orduya tahsis edilir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin devamı, askeri alanda yapılacak reformlara bağlanmaktadır. Bu bakımdan 1877-1878 savaşı bu bakımdan Osmanlı Devleti için yeni bir dönemin de başlangıcıdır.

3.1.4. Teselya Savaşı

Balkan ulusları tarafından başlatılan bağımsızlık mücadelesine Avrupalı devletler tarafından da destek sağlanır. 1821 yılında gerçekleşen Rum İsyanı esnasında Avrupa'dan gelmiş olan gönüllüler, Osmanlı halkını maddi ve manevi yönden zarara uğratar ve bu çerçevede Hıristiyan milletlerin Müslüman idaresinden kurtulması gerektiğini vurgularlar. Sonuçta Yunanistan devleti kurulur; fakat nüfusun homojen hâle getirilmesi için Müslümanlar katledilir, asimile edilir, göç ettirilir. Buna ek olarak Osmanlı hâkimiyetindeki topraklar üzerinde haklar talep edilir. Osmanlı Rumları kışkırtılır, bütün bunlar karşısında mevcut düzeni korumak isteyen Osmanlı idaresi "Hıristiyanları katlediyor" suçlaması ile Avrupa'ya şikâyet edilir. Bir başka deyişle Avrupalı devletlerin desteği ile güçlenmeye çalışılır. Nihayet 19. yüzyılın sonunda Avrupalılara istedikleri her şeyi yaptırmış olma güveni ile Girit'i yeni hedef olarak seçerler ve Yunanistan'ın tahrikleri sonucunda Girit'te çatışma meydana gelir. Osmanlı Devleti ise istediği reformları burada tam manası ile uygulayamaz, Rumlar Epitropi Cemiyeti'ni kurarak organize olurlar Epitropi Cemiyeti, 1894 yılında Rum nüfusun yaşadığı İsfakiye'de kurulur. Bölgede bulunan Rum çetelerinin bir araya gelmesi ile meydana gelir. Halepa döneminde mevcut olan ayrıcalıklara yeniden sahip

olmayı savunur görünen cemiyetin asıl amacı Ermeni sorunlarının sebep olduğu kargaşada Girit'in muhtariyete sahip kılınmasıdır. Bu cemiyet, Etniki Eteryia Cemiyeti'nden maddi yardım sağlamakta ve Giritli Rum'lardan da yardım toplamaktadır. Girit'te bulunan Avrupalı devletlerin konsolosları cemiyetin eylemlerinden haberdardır. Söz konusu konsoloslar, cemiyetin faaliyetlerine bir son vererek cemiyet üyelerinin adadan gitmesini ister. Ancak cemiyete mensup kişiler Girit'in Yunanistan'a katılması için bir zemin hazırlayarak İhtilal Komitesi'nin kurulmasına ön ayak olur(Adıyeke, 2000:144). Yunanistan tarafından bu cemiyete destek verilmesi, bu sırada Ermeni meseleleri ile uğraşmakta olan Bâbîâli'nin karışıklığı vali değişiklikleri yaparak çözüme kavuşturmaya çalışması olayları daha da büyütür. Nitekim 1895'te Girit valisi olarak atanan Aleksander Karatoedori Paşa, adada yönetimin olanaksız bir hâle geldiğini belirtir ve 1896 yılı Mayıs ayında görevinden istifa eder. Bu aşama sonrasında Avrupa devletleri Bâbîâli'ye çeşitli tavsiyeler verir; ancak bunlar sorunları çözmeyecek adaya atanacak valinin Hıristiyan olması, Halepa Sözleşmesi'nin uygulanması ve genel af ilan edilmesi gibi tavsiyelerdir. Halepa Sözleşmesi, Girit'in yönetimine yönelik olarak hazırlanan sözleşmedir. Avrupalı devletler ile Osmanlı Devleti arasında imzalanır. Sözleşmeye göre Girit valisinin Hıristiyan olacaktır ve beş yıl süreyle Batılı devletlerin onayı ile atanacaktır. Kırk dokuz Hıristiyan ve otuz bir Müslüman üyenin yer alacağı bir Girit Genel Meclisi oluşturulacaktır. Adada bulunan memurlar genel olarak Hıristiyan olacak ve Türkçeye ek olarak Rumca da resmi dil kabul edilecektir. Öneriler çözüm değildir, çünkü Rumlar alenen Yunanistan tarafından yönlendirilmektedir. Adada ortaya çıkan olayların gün geçtikçe büyümesi sonucunda bu mesele uluslararası arenaya taşınır ve Yunanistan da güç kazanır. Girit'teki kargaşa, 1896 yılı düzenlemeleri ile geçici olarak nihayete erer (Adıyeke. 2000: 139). Girit'te sağlanan sükûnet kısa bir süre sonra Epitropi Cemiyeti'ni rahatsız eder ve cemiyet üyeleri Müslümanlara saldırır. Adada çıkan yeni isyanla beraber Yunanistan çıkan olayları bastırma bahanesi ile Osmanlı karasularını görmezden gelip Girit'e savaş gemisi gönderir. Ancak bu hareketi sebebiyle Yunanistan Avrupalı devletler tarafından bir nota ile uyarılır. Yunan albayı Vasos, notaya rağmen adayı kralının adına ilhak ettiğini açıklar. Yunanistan, bir yandan Girit'i almaya çalışır ve bir yandan da Teselya'dan Osmanlı topraklarına saldırır. Bâbîâli karşı harekâta başlamadan önce Avrupa devletleri nezdinde girişimde bulunmayı tercih eder. Avrupalı devletler iki ülkenin savaşa çok yakın olduğunun bilinci ile ilk saldıran tarafın sorumlu tutulacağını ifade eder. Bâbîâli ise Yunanistan tarafından yapılan saldırıların önlemesi için Avrupalı devletlerinde sefir görevinde bulunan kişileri uyarır. Olası bir savaş durumunda sorunluluğun Yunanistan'da olacağını, Osmanlı Devleti'nin kimsenin toprağına göz dikmediğini belirtir. Bu ifadeler bir nota ile Yunanistan'a da iletilir. 16 Nisan 1897'de Yunanistan'ın yaptığı saldırıların dozu artınca Osmanlı Devleti 56 saatlik bir toplantı sonucunda karşı saldırı kararı alır. II. Abdülhamid savaşta zaferin kendisinin olmayacağını ve Yunanistan'ın Batılı devletlerin desteğini aldığını bilmesine rağmen savaştan başka bir yol olmadığını farkındadır. Bir ay süresince devam eden savaş sonucunda Yunan ordusu yenilir. Yunan hükümeti Mayıs ayı itibarıyla Osmanlı Devleti'nin durdurulmaması durumunda Atina'yı da fethedeceğinden endişelenir. Düzenin değişmesi taraftarı olmayan Batı devletleri, araya girer ve Osmanlı'nın savaş tazminatı karşılığında, önceki bölgelere geri çekilmesi

sağlanır. Bir antlaşma yapılır ve buna göre Yunanistan, 4 milyon lira ve zarar görmüş olan halkın tazmini için 100.000 lira tazminat öder.

3.1.5. Trablusgarp Savaşı

1911-1912 yılları arasında Osmanlı Devleti ile İtalya arasında gerçekleşen Trablusgarp Savaşı'nın gerçekleşmesinde en önemli etken İtalya'nın sömürge politikasına sahip olması ve Pazar arayışı kapsamında başarılı olabileceğine inandığı Trablusgarp'a asker çıkarmasıdır. 1909'da imzaladıkları Racconigi Antlaşması çerçevesinde Rusya tarafından İtalya'nın Trablusgarp'taki menfaatleri korunur, İtalya tarafından ise Rusya'nın boğazdaki menfaatleri tanınır, karşılıklı destek ve güven söz konusu olur.

İtalya, Habeşistan yenilgisi sonrasında Kuzey Afrika'da bir sömürge imparatorluğu kurma emeline uygun hareket eder ve Trablusgarp'a iktisadi ambargo uygulamaya başlar. Bu çerçevede Bingazi'yi ve Trablusgarp'ı almakla sömürge alanının sınırlarını genişletmeyi ve Afrika içlerine doğru ilerlemeyi düşünür. 28 Eylül 1911'de İtalya tarafından Osmanlı Devleti'ne yirmi dört saat süresi bulunan bir ultimatoom gönderilir. Buna göre Trablusgarp'ta yer alan İtalyanlara ayrıcalık tanınmalı, bölge boşaltılmalı ve kendisine teslim edilmelidir. Bu talepler Osmanlı egemenlik anlayışına taban tabana zıttır ve dolayısıyla reddedilir; ancak İtalya ile görüşme talep edilir. İtalya süre bitiminden hemen sonra Osmanlı Devleti'ne savaş açar ve Trablusgarp kıyılarına asker çıkarmaya başlar.

Askeri, siyasi ve iktisadi açıdan zor durumda bulunan Osmanlı Devleti işgale karşı çıkmaya çalışır, ancak deniz kuvvetleri ile kara kuvvetleri yeterli değildir. Osmanlı Devleti bölgeye denizden ve karadan asker sevk edemeyince Mısır ve Tunus'tan kaçıp gelen gönüllü konumdaki Türk subayları Trablusgarp'ı savunmaya gelir ki bunlar arasında Mustafa Kemal, Fethi bey ve Binbaşı Enver Bey de yer almaktadır. Subaylar, ülke içinde bulunan Sunisi'leri teşkilatlandırarak işgalcilerle çetin bir savaşa girer; kılık değiştirerek, takma isimler kullanarak, malzemesiz ve fedakârlıkla yaptıkları savunma ile İtalya'nın ülke içlerine girmesine izin verilmez. İtalya bölgede ilerleyemeyince İstanbul'u hedef alır ve 12 adayı işgal eder. Bununla amacı, Rusya'nın boğazlardaki isteklerinden faydalanarak ve Osmanlı Devleti'nin zor durumundan yararlanarak onu barışa ikna etmektir. 18 Ekim 1912'de İsviçre Lozan'da Uşi Antlaşması imzalanır ve Trablusgarp, İtalya toprağı haline gelir.

3.1.6. Balkan Savaşları (I. Balkan ve II. Balkan)

Tarihsel süreç boyunca birçok devletin sahip olmak için mücadele ettiği Balkanlar, stratejik öneme sahip bir coğrafyadır. Özellikle 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Avrupalı devletler ve Rusya, Balkanları egemenliğine almak için planlar yapmaya başlarlar. Bu çerçevede

Rusya, Balkanlarda yer alan Ortodoksların hamiliğini üstüne alır ve İstanbul'da bulunan büyükelçiyi kullanarak Balkanlardaki Slavları kışkırtır (Akdes, 1948: 353). Ayrıca Rusya, Balkanlara ek olarak Osmanlı Devleti topraklarında yer alan boğazlara da hâkim olmak niyetindedir. Boğazlar, Rusya için Balkanlardan daha önemlidir; çünkü sıcak denizlere inmede Rusya için başka bir çare yoktur. Avusturya Macaristan, Bosna–Hersek'i alması ve buna Rusya'nın müdahale etmemesine karşılık, boğazlara yönelik taleplerinde Rusya'ya destek olabileceğini bildirir. Bu antlaşma Rusya tarafından kabul edilir. Ancak İngiltere ve Fransa bu durumu kabullenmeye yanaşmaz. Bu sebeple Rusya amacını ertelemek durumunda kalarak yeniden Balkanlar hedefine odaklanır ve Osmanlı Devleti'ne karşı bölgedeki küçük devletlerin birliklerini destekler (Akdes, 1948: 409). Böylece Balkan Savaşları'nın en önemli nedenlerinden biri meydana gelir.

Savaşın bir başka nedeni ise Makedonya konusudur. 1903'te Makedonya Devrimci Örgütü tarafından bir ayaklanma başlatılır ve Osmanlı Devleti bu ayaklanmanın bastırılması için kaba güce başvurur. Avrupa devletlerinin müdahalesinin sağlanması planının bir adımıdır (Adanır, 2001: 193). Söz konusu ayaklanmanın boyutu gittikçe büyür ve Makedonya konusu uluslararası bir sorun haline gelir. Bulgar ve Avusturyalılar, kendi menfaatleri için bağımsız ya da özerk halde bir Makedonya kurulmasına destek verir. İngiltere, Rusya ve Fransa Makedonya'yı topraklarına katarak büyüyecek bir Avusturya'dansa Makedonya'nın Balkan devletlerine paylaştırılması taraftarıdır (Yerasimos, 1995: 100). Bu çerçevede Makedonya sorunu ve Balkan Savaşı'nın bir başka nedeni ortaya çıkar. Yine savaşların başlamasına neden olan bir başka husus, Balkan ulusları arasında kiliseye bağlı okulların kime ait olduğuna dair anlaşmazlıkları bitiren, 1910 yılına tarihlenen Kiliseler ve Okullar Kanunu olur. Söz konusu kanun İttihat ve Terakki yönetimine ait olup kanunla birlikte Balkan devletlerinin arasındaki önemli bir sorun ortadan kaldırılır, Osmanlı Devleti'ne karşı bir birlik meydana getirmeleri için zemin hazırlanır (Artuç, 1988: 71).

1910 ve 1912'de meydana gelen Arnavutluk İsyanları sonucunda Arnavutların talepleri kabul edilir. Slavlar karşısında Türkler için en önemli silah olan Arnavutların desteği kaybedilir. Bu yenilgi ise, Makedonya'da yer alan milletleri bağımsızlık konusunda cesaretlendirir (Sloen, 1987: 133). Balkanlardaki ulusların bağımsızlık ve büyümeye yönelik talepleri, Balkan Savaşları'nda en temel nedendir. Karadağ'ın Arnavutluk ve Sancak bölgelerini alarak genişlemek istemesi, Yunanistan'ın İstanbul ve Makedonya'yı sahiplenme planı, Sırların Makedonya ve Kosova'ya ilişkin planları, Bulgarların Makedonya ve Trakya'yı alma arzusu gibi birçok neden, Balkanlarda Osmanlı Devleti karşısı bir birlik meydana gelir (TSK, 1970: 56-57). Balkan Savaşları'ndan önce Osmanlı Devleti Trablusgarp'ta başarısız olur ve ayrıca Çanakkale Boğazı İngiltere tarafından abluka altına alınır. Osmanlı'nın zor durumundan yararlanmak isteyen Balkan ulusları bir ittifak oluşturarak savaşa sebep meydana getirir. Buna ek olarak İtalya'nın Ege Denizi üzerindeki ablukası sürer (Bayur, 1991: 382) ve Osmanlı Devleti Balkanlara denizden asker gönderemez.

Balkanlarda savaş kaçınılmaz bir hal alır ve 1912’de Osmanlı Devleti karşısında Balkan milletleri kendi aralarında gizli ittifaklar oluştururlar, antlaşmalar imzalarlar. Sırbistan, Bulgaristan, Karadağ ve Yunanistan, Osmanlı Devleti ile gerçekleşecek bir savaşta müttefik olmak üzerine bir antlaşma imzalar (Halaçoğlu, 2002: 297). Yapılan antlaşmalarda savaş sonrası toprak paylaşımının belirlenmemiş olması, II. Balkan Savaşı’nda temel neden olur. 8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ tarafından Osmanlı Devleti’ne savaş ilan edilir. Savaş başladığı andan itibaren Karadağlılar üst üste başarılar elde ederek diğer ulusları da cesaretlendirir. İşkodra kenti Karadağlılar tarafından işgal edilir; ancak bu bölge savaş sonunda Avrupalı devletlerin talebi ile Arnavutluk’a verilir (Ağanoğlu, 2001: 519). Sırp ve Bulgarlar savaşa dâhil olmadan önce Osmanlı’dan bir nota ile birçok talepte bulunurlar. Bu notada Makdeonya’da bir reform yapılması, milletlere özgürlük tanınması, Hıristiyanların yaşadığı bölgelerde Hıristiyan subaylar yönetimi altında askerliğe izin verilmesi, Müslümanların Rumeli bölgesine göç ettirilmemesi ve buradaki dengenin bozulmaması, notadaki maddelerin uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi için yarı Müslüman yarı Hıristiyan bir kurul meydana getirilmesi gibi birçok talep yer alır (Bayur, 1991:420). Bu nota, Balkan uluslarının Osmanlı Devleti’ne ilk kez emir vermesidir ve bu açıdan dikkate değer bir yere sahiptir. Karadağ’dan sonra 17 Ekim itibarıyla Sırbistan ve Bulgaristan, 19 Ekim itibarıyla Yunanistan savaş açar. Osmanlı Devleti, bu saldırılar karşısında dört devletle birden savaşmak durumunda kalır. Osmanlı Devleti her devletle açılan cephede başarısız olur ve 3 Aralık 1912 tarihinde ateşkes imzalanır. Ateşkes antlaşması şartlarında Osmanlı Devleti açısından adalet söz konusu değildir (Ağanoğlu, 2001: 54). Barış antlaşması yapmak için düzenlenen Londra Konferansı’nda büyük devletler tamamen Balkan devletlerinin tarafını tutarlar.

8 Şubat 1319 tarihinde işgal altında bulunan Edirne’nin kurtarılması için bir saldırı yapılır; ancak Osmanlı ordusu yenilgi alır. 30 Mayıs 1913 itibarıyla Balkan Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında Lozan Barış Antlaşması imzalanır. Osmanlı Devleti Balkanlarda yer alan tüm topraklarını bu antlaşma ile kaybeder. Midye-Enez sınır olarak belirlenir. Bulgarlar Edirne’ye sahip olur. Arnavutluk bağımsız hâle gelir. Ege Denizi’nde yer alana daların geleceğine yönelik bütün karar alma süreçleri Avrupalı devletlere bırakılır (Ağanoğlu, 2001: 55). Savaşın bitiminde Balkan devletleri arasında toprakların paylaşımı ile ilgili birçok anlaşmazlık çıkar. Bulgarlar Makedonya’dan daha fazla hak iddia eder, Yunan ve Sırp haksızlığa uğradıklarını düşünür ve Bulgaristan’a karşı bir antlaşma yapar. Romanya ise I. Balkan Savaşı’na dâhil olmadığı için bir şey alamaz, ancak Bulgaristan’a saldırı planı içindedir. 29 Haziran 1913’te Sırp ve Yunanlara karşı Bulgaristan savaşır ve yenilir. Bunun üzerine Romanya Silistre, Plevne ile Dobruca’yı topraklarına katar. Osmanlı Devleti de kargaşadan yararlanarak Midye-Enez hattına ilerleyerek 21 Temmuz 1913 tarihinde Kırklareli’ni, ertesi gün de Edirne’yi topraklarına katar. Bütün Doğu Trakya, Meriç nehri’ne kadar böylelikle ele geçirilir (Andonyan, 1975: 531). II. Balkan Savaşı sona erdiğinde Balkan ulusları arasında Bükreş Barışı imzalanır, Osmanlı Devleti ve Bulgarlar arasında İstanbul Muhadenesi imzalanır ve günümüzdeki Trakya sınırına benzer bir sınır belirlenir. Ege adaları, Yunanistan ile yapılan antlaşma gereğince Avrupalı devletlerin insafına bırakılır, ayrıca

Yunanistan kendi topraklarında yaşayan Türklerin dinî hak ve serbestiyetlerini tanımayı kabul eder. Sırbistan ile sınır kalmamasına rağmen imzalanan barış anlaşması ile savaş sona erer.

3.1.7. I. Dünya Savaşı (Cihan Harbi)

19. yüzyıl itibarıyla başlayan ve 20. yüzyılda da artarak süren siyasi, ekonomik ve askeri rekabet sonucunda ortaya çıkan bloklaşmalar sonucunda I. Dünya Savaşı'nın başladığı ifade edilir. İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya) karşısında İtilaf Devletleri (İngiltere, Rusya, Fransa) yer alır ve iki taraf arasındaki gerilim gittikçe artar. 28 Haziran 1914'te Avusturya Veliahdı Arşidük Ferdinand'ın bir Sırp milliyetçisi tarafından Saraybosna'da öldürülmesi üzerine savaşın görünür nedeni ortaya çıkar (Sander, 1999: 305). Bu cinayeti bahane olarak kullanan Avusturya- Macaristan, Sırbistan'a savaş ilan eder. Rusya ise Sırbistan'ı desteklemesi sebebiyle 31 Temmuz 1914'te genel seferberlik ilan eder. Almanya Rusya'ya bir ultimatö verer ve buna karşılık bulamayınca savaş ilan eder. Ardından İtilaf ve İttifak Devletleri karşılıklı olarak savaş ilanında bulunurlar (Armaoğlu, 1999: 105). Savaşın başlamasından ortalama üç ay sonra Osmanlı Devleti, İttifak Devletleri bloğuna dâhil olarak savaşa katılır. Bu grupta yer almasının temel nedeni, İtilaf Devletleri'nin kendisine olumsuz yaklaşmasıdır. Savaş başlamadan önce bu bloğa tüm çabalarına rağmen kabul edilmez. Bu durum sonucunda yalnız kalmak istemeyen Osmanlı Devleti, 2 Ağustos 1914 itibarıyla Almanya ile gizli bir ittifak imzalar, savaş başladığında ise tarafsızlığını ilan eder (Armaoğlu, 1999:107); fakat ortaya çıkan gelişmeler ve Almanya'nın baskıları nedeniyle tarafsız tavrını koruyamaz.

Osmanlı Devleti'ni savaşa dâhil eden fiili olay, Goeben ve Breslau Adlı Alman savaş gemilerinin İngiliz donanmasından kaçması ve Çanakkale Boğazı'na sığınmasıdır. İki geminin içeri alınması için hükümet onay verir. Uluslararası hukuk kurallarına göre bunların silahtan arındırılarak bir limanda savaş sonuna kadar tutulması gerekmektedir. Ancak Osmanlı hükümeti, bu gemileri Almanya'dan satın aldığını ilan eder ve gemilerin ismini değiştirerek kendi donanmasına katar. Bir süre sonra da Alman Amiralisi Souhon Osmanlı donanmasının başına getirilir. Aslında gemiler Enver Paşa'nın bilgisi dâhilinde gelir. Çünkü Enver Paşa Osmanlı Devleti'nin savaşa mutlaka katılması gerektiğini düşünmektedir. Muhtemel bir savaşta da Rus donanmasına karşı İstanbul'un güvenliğinin sağlanması gerekmektedir. İki modern savaş gemisi ile Karadeniz'de Osmanlı donanması Ruslara karşı üstün bir duruma geli(ir). Böylece İstanbul'un güvenliği de sağlanmış olur (Ülman, 2002: 320). Enver Paşa, içlerinde Goeben ve Breslau'nda bulunduğu Osmanlı donanmasını 27 Ekim 1914 tarihinde manevra yaptırmak bahanesiyle Karadeniz'e çıkartır. Ancak gemi kumandanları Karadeniz'e çıktıktan sonra açtıkları kapalı zarflarda kendilerine buradaki Rus deniz üslerini ve limanlarını bombalamak emrini verildiğini görürler; 29 Ekim 1914 tarihinde verilen emirleri, yerine getirirler. Böylece yaratılan bir oldubitti ile Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girer.

I. Dünya Savaşı süresince Osmanlı Devleti farklı birçok cephede savaşır. Bu cephele karadakiler ve denizdekiler olarak kategorize edilebilir. Osmanlı Devleti Sina, Galiciya, Irak, Doğu cephelerinde savaşır, Hicaz ve Yemen’de savunmalar yapar. Çanakkale cephesi hem kara hem deniz cephesi konumundadır. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti’ne ait donanma Karadeniz’de Ruslar ile mücadeleye girer ki bu mücadele de deniz cephesidir. İtilaf Devletleri’nin donanmalarının eylemlerine karşı kısıtlı olanaklarla sınırların korunmaya çalışılması da cephelere eklenmelidir (Sarıçelik, 2007: 12). Fransa ve İngiltere sahip oldukları güçlü donanmalar ile Akdeniz’de üstün bir durumdadır ve kendilerine karşı açıkça bir donanma savaşının başarılı olması imkânsızdır. Bu nedenle Osmanlı Devleti donanması savaş sonuna kadar Akdeniz’e inemez. Ancak donanma iki önemli görevi gerçekleştirir. Bunlardan ilki Çanakkale muharebeleri esnasında kara istihkâmlarının desteklenmesi ve bazı gemilerin bu amaçla batarya olarak kullanımıdır. Bazı gemiler ise boğaza mayın döşenmesi, Çanakkale ve İstanbul arasında deniz taşımacılığının sürdürülmesi gibi görevleri yerine getirir. Donanmanın diğer önemli görevi ise İstanbul ve Karadeniz’de Rus donanmasının kıyılara taarruzunu engellemek, Rus limanları arasında stratejik bir konumda bulunanları bombalamak ve deniz nakliyesini güvende tutmak olur (Atabey, 2006: 23). Osmanlı Devleti donanması Güney ve Batı Anadolu kıyılarını Akdeniz’e açılmadığı için koruyamaz ve bu nedenle İtilaf devletleri kıyıları ele geçirir. I. Dünya Savaşı birçok cephede gerçekleşir ve İttifak devletlerinin kaybetmesiyle sonuçlanır. Osmanlı İmparatorluğu savaş sonucunda bütün topraklarını kaybeder ve parçalanır.

I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin Savaştığı Cephele:

- **Kafkasya Cephesi:** 1914 yılı Aralık ayında Doğu Anadolu’ya saldıran Ruslara karşı açılan bu cephe, Enver Paşa tarafından yönetilir, ancak soğukların çok şiddetli olması sebebiyle başarılı olunamaz. Sarıkamış ve çevresinde birçok askeri kayıp verilir.

1916’da Trabzon ve Muş Ruslar tarafından işgal edilir. Fakat Çanakkale Savaşları sonrasında Mustafa Kemal Paşa bölgeye gönderilir ve Bitlis ile Muş geri alınır. 1917 yılında gerçekleşen Rus ihtilali, Kafkas cephesinin kapanmasının temel nedenidir.

- **Kanal Cephesi:** Süveyş Kanalı’nı ele geçirmek ve Mısır’da egemen güç haline gelmek isteyen Osmanlı Devleti, bölgeyi almak ister; çünkü bu bölgeyi alırsa İngiltere sömürge bölgeleri ile kopukluk yaşayacak, malzeme ve asker yardımı alamayacaktır. 1915 yılında o sırada İngilizlere ait olan Süveyş Kanalı üzerine, Almanya’nın desteği ile Osmanlı tarafından bir saldırı yapılır. Fakat gerekli tedbirler alınmaksızın ve yeterli hazırlıklar olmaksızın yapılan bu saldırıda İngiliz birlikleri başarılı olur, İngiltere Sina Yarımadası’nı ele geçirir ve Suriye’ye kadar ulaşır (1916).

- **Hicaz ve Yemen Cephesi:** Osmanlı Devleti’ne ait birliklerin bir kısmı, kutsal yerleri korumak amacıyla bölgede İngiliz birlikleri ile karşı karşıya gelir. Ancak Sina Çölü’nün sert

şartları ve İngiliz askerlerinin çok güçlü olması gibi nedenlerle bir sonuç elde edilemez. Bu cephede Osmanlı Devleti İngilizlerin yanı sıra İngilizler tarafından kışkırtılan Araplar ile de mücadele etmek durumunda kalır ve İngilizler cephede üstünlüğü elde eder.

- **Irak Cephesi:** Irak petrollerine sahip olmak isteyen İngilizler, Basra'ya asker çıkarır ve bu cephede Osmanlı Devleti başarılı olur. Kut'ül Amare olarak bilinen bölgede İngiliz kuvvetleri geri çekilir (1915), fakat sağlanan başarı uzun ömürlü olmaz. Basra'ya İngilizler yeniden asker çıkarır ve 1917'de Bağdat'a girer.

- **Suriye ve Filistin Cephesi:** Bu cephede Alman General Liman Von Sanders Türk kuvvetlerinin komutasındadır. Sanders, ateşkes hükmüne göre görevden alınır ve yerine Mustafa Kemal Paşa atanır. Bu cephede İngilizlere karşı başarı kazanılır.

- **Romanya, Galiçya ve Makedonya Cepheleri:** Bu cephelere Osmanlı Devleti askeri birliklerini gönderir ve 1916 -1917 yıllarında Avrupa cephelerinde savaşarak Romanya, Rusya ve Fransa'ya karşı mücadele eder.

- **Çanakkale Cephesi:** Türk milletinin canını feda ettiği, tarihin seyrini ve Türk milletinin kaderini değiştiren Çanakkale'de İtilaf güçlerinin amacı Rusya'ya silah ve teçhizat yardımı yapmak ve Doğu Avrupa'ya yapılacak saldırıyı kolaylaştırmaktır. Ayrıca Almanya'nın Doğu bölgesine yayılmasının önlenmesi, İstanbul ve boğazların alınarak Osmanlı'nın saf dışı bırakılması da temel amaçlardır. Bunun yanı sıra İngiltere, Mısır'daki varlığını sağlamlaştırma ve Ortadoğu'da bulunan zengin petrol yataklarına sahip olma arzusu taşımaktadır. İtilaf Devletleri, 1915 yılı Şubat ayı itibarıyla Çanakkale Boğazı'ndan geçmek için saldırı başlatır. Ancak top atışlarının güçlü olması ve Nusret mayın gemisinin yerleştiği mayınlar sebebiyle başarısız olurlar. 18 Mart 1915 tarihinde daha büyük bir saldırı başlar ve İtilaf Devletleri'ne ait savaş gemilerinin bir bölümü batırılır, bir kısmı saf dışı bırakılır. 25 Nisan'da Gelibolu Yarımadası'na Arıburnu ve Seddülbahir kıyılarına İtilaf güçleri çıkarma yapar, bununla amaçlanan, Çanakkale'yi karadan geçmektir. Avusturya ve Yeni Zelandalı askerlerin de bulunduğu İtilaf orduları karşısında Mustafa Kemal ve inançlı askerleri yer alır. Bu cephede Türk ordusu büyük bir zafer kazanır. İstanbul ve boğazlara yönelik tehdit ortadan kalkar, İtilaf Devletleri başarılı olamaz ve bu cephe savaşın bir süre daha uzamasına yol açar.

I. Dünya Savaşı geniş kapsamı ve süresiyle inşaları yeni kavramlar ve uygulamalarla karşılaşmasına neden olur. 1915 yılı itibarıyla Avrupa cephelerine görülen kilitlenme, savaş sözlüğüne yeni durumu tanımlayan terimler kazandıracak kadar trajik sonuçlar doğurur. Uzayan savaş, savaşın bütün tarafların ekonomilerini, devlet yönetimlerini, kültürel ve toplumsal örgütlenmelerini sarsan neticeler yaratır:

- Avrupa’da ve Asya’da devletlerarası dengeler değişir. Osmanlı Devleti, arlık Rusya ve Avusturya –Macaristan İmparatorluğu yıkılır.
- Çekoslovakya, Polonya, Macaristan ve Yugoslavya yıkılır.
- Yeni siyasi rejimler doğar.
- Yenilen devletler ile ağır şartlara sahip antlaşmalar imzalanır ve bu antlaşmalar II. Dünya Savaşı’na zemin hazırlar.
- Sömürgecilik, “mandacılık” adını alır.
- Parçalanan Osmanlı Devleti’nde önce Hıristiyan azınlıklar ardından Müslüman Araplar bağımsızlıklarını ilan eder.
- Amerika Birleşik Devletleri savaştan sonra Avrupa’nın politikasına karışmaya başlar.
- I. Dünya Savaşı sonucunda Almanya ile Versay Antlaşması, Macaristan ile Rıyanon Antlaşması, Avusturya ile St. Germain Antlaşması, Bulgaristan ile Nyyi Antlaşması ve Osmanlı Devleti ile Sevr Antlaşması imzalanır.

3.1.8. Kurtuluş Savaşı

3.1.8.1. Kurtuluş Savaşı ncesinde Mücadele

Türk Kurtuluş Savaşı ncesi sosyal ve siyasal gelişmeler, mücadelenin zeminini hazırlar. Sosyal olayların kolektif eylemler üzerinde görünen ve görünmeyen etkileri vardır. Aynı zamanda kolektif eylemlerin de kestirilebilen ya da kestirilemeyen sonuçları olur. Bu bağlamda düşünüldüğünde işgal altındaki İstanbul Hkmeti’nin içinde bulunduğu zor koşullar ve yok olacağı düşünülen bir devlet üzerinde yapılan planlar, Kurtuluş Savaşı’nın Türk tarihi açısından ne denli öngörülemeyen bir toplumsal tepki olduğunu açıklar. Kurtuluş Savaşı, lider kadronun ve topyekn halkın başarısıdır. Mustafa Kemal Atatürk ve onun liderliğinde etrafında oluşan toplum tepkilerinin bir sonucudur. Osmanlı Devleti’nin politik yapısının ve etkilerinin, Kurtuluş Savaşı esnasında sosyal, kültürel ve politik durumlar üzerinde önemli yansımaları bulunur. Devlet, egemenliği altındaki bütün halkları korumak için her yerde mücadele ederken, elinden çıkan topraklardaki tebaasını da korumak arzusu ile hareket ettikçe zayıflar ve küçülmeye devam eder. Toplumun nde gelenleri Osmanlı’nın düştüğü sıkıntılı siyasī, sosyal ve ekonomik darboğazın açılması konusunda zm nerileri geliştirip ve bu görüşlere destek arayışına girer. Mustafa Sabri’nin başını çektiği Cemiyet’i İlmiye-i İslāmiye, “Sırat-i Müstakim” ve “Sebīlürreřād” gazetelerinde yazan Mehmet Akif önderliğindeki gruplar etkin bir konuma sahip olurlar. Osmanlı’nın son döneminde bazı düşünürler de dine karış değil, İslām Devletine karış bir görüntü sergilerler. Birçok aydın devlet içlerinden dinin ayrılmasını ve kendi reformunu yaparak siyasete alet edilmemesi gerektiğini savunurken ulusçuluğa Ziya Gökalp, İslāmcılıęa da Ahmet Naim öncülük eder. Ama her ikisine de şüphe ile bakan bir kamuoyu vardır (Berkes, 2002: 430-437).

Entelektüel camiadaki bölünmelerden kaynaklanan birlik olamama, gün geçtikçe Osmanlı Devleti'ni daha da zayıflatır. Bölünme o kadar ciddi boyuta ulaşır ki her düşünce diğer düşünceyi karalamak için ortaya atılır. Laik görüşü savunan grup, milliyetçi, din ve padişah düşmanı görülürken; bazıları da şeriat yanlısı, Türkçülük akımını reddeden, İslâm temelli devleti savunan ve padişaha bağlı bir görüntü sergilerler (Shaw-Shaw,1983: 366). Dolayısıyla toplumun geleceği için çözüm üretmeye çalışan bazı aydınların savunduğu Türkçülüğün millet mefkûresi olarak Türklük olgusunu, ümmet mefkûresi olarak da İslâm'ı nitelemesi toplumda zihin karışıklığına neden olur. Türkçülüğün İslâm'ın karşısında gösterilmeye çalışılması da toplum içinde taraftar bulamaz ve gündemden düşer (Lewis, 2009: 302). Kurtuluş Savaşı dönemi ve hemen öncesinde İslâmcılık, Batıcılık, Türkçülük akımlarının var olma çabası ve kendilerini kabul ettirme mücadelesi Kurtuluş Savaşı hakkında toplumsal soru işaretlerine sebep olur. Yokluk içinde düşmanla mücadele etmeye çalışan halk zihinlerde kendi safını belirleme güçlüğü çeker. Gelişmeler, siyasî arenada ve askeri cephedeki hareketlilikler toplum nezdinde tam bir belirsizlik ve ümitsizlik ortamı doğurur. Türk toplumunun iç dinamikleri, dışarıdan ve kendi içinden gelen müdahaleler sonucu kararsız bırakılarak bireylerin pasifize edilmesine uğraşılır. Meydana gelen kaos ortamı içinde kamuoyu kendine yön çizmek ister ve beklenti içine girer. Fikir ve güç çatışmalarından sadece Osmanlı'nın Türk nüfusu değil diğer unsurları da etkilenir. Politik alandaki başarısızlıklar ve savaşlardan dolayı Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştirmesi beklenen ve büyük ümitler beslenen halkın genel durumu iyi değildir. Savaşabilecek insanların büyük bölümü yok olmuş veya sakat kalmıştır.

Büyük zorluklar içindeki toplum, yaşayabilme arzusuyla inançları arasında bocalarken, bireylerin hayatta kalma uğraşı bütün duyguların önüne geçer. Aynı süreçte ülkede uzun zamandan beri devam eden politik istikrarsızlığın muharebe meydanına yansıma endişesi, siyasî ortam normale döndürülmeden savaşa girilmemesini zorunlu kılar. Bu zorunluluğun bedelinin ağır olacağı endişesini taşıyan Kurtuluş Savaşı liderleri, istikrar için mücadele eder (Akad, 2005: 169). Söz edilen bu kötü şartlara rağmen olumsuz gibi görünen ancak halkın motivasyonunu artırarak Kurtuluş Savaşı'nın başlamasında etki eden iki olay gerçekleşir. Birincisi; Arapların İngilizlerle işbirliğine giderek Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmasının İstanbul Hükümeti'nin işini zorlaştırmasının toplumda infialli tetikleyebilecek seviyeye gelerek Kurtuluş Savaşı'nın toplumsal katmanlarda destek görmesine sebep olmasıdır. İkincisi ise; Yunanlıların İzmir'i işgalinin toplumda yarattığı infialin Kurtuluş Savaşı'nın ateşleyicisi ve başlangıcı olmasıdır. Zira işgalden önce her yerde Osmanlı Devleti'nin galip devletlerin istekleri doğrultusundaki telkinlerinden dolayı her şey problemsiz bir şekilde gerçekleşir ve bir olay çıkmaz. Bir bakıma Anadolu'nun bağımsızlığını kazanması için güdülenmesine Yunanlıların işgalinin faydası olur (Artuç, 1987: 34). Yunanlıların yaptığı zulüm halkı kaynaştırır ve mücadeleye destek verilmesi için uyarıcı durumundadır. İzmir'in işgaline kadar İstanbul'dan gelen ve her şeyin kontrol altında olduğu propagandası başarılı olur, işgal güçlerinin belli bir zaman için geldiği ve barış ortamını sağladıktan sonra Padişahın izni ile ülkeyi terk edecekleri söylenceleri bilgisiz halk üzerinde etkilidir. Bir tarafta ümitsizce, galip devletlerin insafına sığınarak savaşmadan ve adaletli bir barışın ülkeyi kurtaracağını düşünen

İstanbul Hükümeti; diğer tarafta tam bağımsızlık için yoklukla mücadeleye hazır, davaya tam inanmış Anadolu insanı vardır (Artuç, 1987: 200-202). Gerçeği gören ve Anadolu'da toplumsal bir hareketin başlayacağını hisseden işgal devletleri, İstanbul Hükümeti nezdinde baskı yaparak, gerek basın gerekse de dinî kurumlar vasıtasıyla Anadolu'yu ikaz ettirirler. Anadolu da olabilecek muhtemel harekete liderlik yapacak kadroları karalamaya, toplumun gözünde küçük düşürmek için söylentiler yayılmasını sağlamaya, böylece bertaraf etmeye çalışırlar. Sahaya inerek toplum desteğini aldığı hissettiren Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı liderlerini, merkezi İstanbul'da bulunan Nigehban-ı Askeri Derneği, dağıttığı bildirimlerle özellikle haber yapmak için kovalar, kötüler, ihanet içinde servet düşkünün olmakla suçlar, halkın onlara katılmamasını ve kati suretle destek vermemeleri gerektiğini yayınlar (Artuç, 1987: 152). 1900 yılından 1918 yılına kadar savaşan, savaşmak zorunda kalan komutanlar, Sevr Anlaşması'na karşı gelince Peyam-ı Sabah gazetesindeki yazılarda; kan ve barut kokusuna alışık ve sulh bilmez kişiler olarak addedilirler (Yetkin, 1974: 264). Kamuoyu oluşturan gazeteler kendilerini besleyen kaynaklara hizmet için farklı düşüncelerle yayınlar yaparlar. İstanbul Hükümeti gazetelere sansür uygulamasına rağmen; İslâmcı cephe, Osmanlıcı cephe ve Türkçü cephe diye 3 cephe üzerinden yayınlarını devam ettirirler. Aynı zamanlarda Ankara Hükümeti, İstanbul fetvasına karşı yazılan fetvayı bastıracak gazete bulamaz. 1919-1923 yılları arasında çıkan 300'ü aşkın gazete ve mecmuanın 100 tanesi siyasî nitelikte olup İstanbul'da yayınlanır (Güner, 1999: 90-92). Ayrıca toplumu olumsuz zeminlere çekmeye çalışanlar tarafından Ankara Hükümeti aleyhinde propaganda yapmak için İstanbul'a gelen Amerikalılara Türklerin rehberlik etmesi engellenir, Rum ve Ermenilere izin verilerek aleyhte propaganda faaliyetleriyle Kurtuluş Savaşı önlenmeye çalışılır (Gülmez, 1999: 91). Yapılan propaganda faaliyetlerine işgal devletlerinin kendi basınları da menfi anlamda dâhil olur.

Kurtuluş Savaşı öncesi toplumdaki gelgitlerin, farklılaşmaların ve çatışmaların sebepleri art zamanlara uzanır. Çünkü bu dönem siyasî, sosyal ve kültürel değişmelerin çok hızlı geliştiği bir sürece tekabül eder. Aynı şekilde Kurtuluş Savaşı liderleri de başta Mustafa Kemal olmak üzere bu dönemde yetişirler ve Abdülhamit'e karşı fikrî direnç gösterirler. Yapılan bu direniş, Kurtuluş Savaşı liderlerinin kendilerini geliştirmelerini ve dünyadaki gelişmeleri takip etmelerini sağlar (Yavuz, 1990: 20). Baskıcı rejimin yarattığı fikri gelişme ve dış dünyaya karşı ilgi, zamanın tahsil görmüş kişilerinin dışa dönük yetişmesine ve millî bir sentezle ulusal tabanlı yönetimlere karşı ilgi duymasına sebep olur. Kurtuluş Savaşı öncesindeki gibi savaş süreci de oldukça çetin şartlar altında gerçekleşir. Toplumsal birlik ve bütünlüğün tesis edilmesi çözülmesi gereken öncelikli konu olur. Kurtuluş Savaşı sürecinde ülke içinde yapılan çalışmalara ilave olarak savaşın başarılı olması için dış politika planlaması da yapılır ve bu bağlamda birçok Müslüman ülkeye Kurtuluş Savaşı'nı anlatmak üzere ya temsilci gönderilmiş ya da bildirimler dağıtılır. Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları dış ilişkiler için politikalar üretir ve uygulamaya çalışır. Sarf edilen çabalarla hem içeride hem de dışarıda destek aranır. Aranılan desteklerin en önemli dayanağı ise din olur. Halifeliğin muhafazası ve emperyalist güçlere karşı özgür İslâm'ı korumak için son kale

durumundaki Anadolu'nun bağımsız kalması gerektiği tüm dünyaya duyurulur. Dünya kamuoyuna yönelik politikalarını belirleyen Kurtuluş Savaşı liderleri, davayı sadece Anadolu'nun kurtuluşu davası değil; bütün cihandaki Müslümanların mücadelesi olarak gösterir. Böylece hem destek gelmesi sağlanır hem de halkın davayı sahiplenmesinde etken bir rol alması için uğraşılır (Erendil, 1988: 57). Hindistan, Afganistan, İran, Suriye gibi ülkelerin halkları, basın yoluyla ayağa kalkarak işgal güçlerini tehdit ederler, ellerinde olan bir miktar parayı sembolikte olsa Anadolu'ya gönderirler (Gülmez, 1999: 228-248). Dış dünyanın da desteğini alan Ankara Hükümeti, kamuoyunu şekillendirmek için bir dizi tedbir alır. Toplum hassasiyetlerini ve buna mukabil uygulanması gereken genel siyaset tarzını irdeleyerek bir yol haritası belirler. Devleti yönetmek için çabalayan güçler, çalışmalarını zor şartlar altında devam ettirirken padişahın belli yetkilerini halkın temsilcilerine devretmek için kurulan İttihat Terakki, ülkeye deneyimli ve mesuliyet alabilecek kadrolar bırakır. Toparlanma çabası içine giren deneyimli kadro, çeşitli sebeplerle Kurtuluş Savaşı sürecine tam destek vermesine (Öztürk, 2012: 216-218) rağmen, İttihat ve Terakki'nin icraatlarında (özellikle dış politikada) yaptığı hatalar, toplum nezdinde verdiği sözleri yerine getirmemesi ve iktidarı boyunca oluşan bazı olumsuz durumlardan dolayı, savaş boyunca kendilerini topluma anlatmalarını zorlaştırır (Lewis, 2009: 151). Fakat bütün zorluklara rağmen ulusal direniş hareketinin başlamasında eski ittihatçı kadroların katkıları bir hayli fazla olur. Millî Mücadele 'de görev alan liderlerin büyük bir kısmı İttihatçılardan olup teşkilatın ayakta kalan kısımlarından yararlanarak mücadeleye destek olur. Kurtuluş Savaşı'nda İttihat ve Terakki'nin resmi olmayan yer altı siyasi faaliyetleri, orduda yer alan uzantıları ve vilayet şubeleri, en büyük yardımcıları olur (Zürcher, 2005: 115). Kurtuluş Savaşı esnasında diğer bir başarı ise haberleşme desteğinin yerli yerinde ve etkin kullanımı, başarıyı getiren bir diğer sebeptir. İstanbul Hükümeti'nin basındaki gücüne karşın Ankara Hükümeti'nin elinde çoğu yerlerde yerel olan kısmi bir basın gücüyle beraber Anadolu'nun her tarafına yayılmış telgrafhaneler vardır. Kurtuluş Savaşı boyunca kesintisiz ve ketum çalışan telgrafhaneler, başarının arkasındaki en büyük paylardan birine sahip olarak, muhaberesiz muharebe olmaz prensibine göre gece gündüz demeden tam bir sadakatle hayatları pahasına (Artuç, 1987: 129) mücadeleye destek verirler.

Kurtuluş Savaşı'na olumlu etki eden imkânların yanı sıra olumsuz etkisi olan şartlar da söz konusu olur. Yunan ve İngiliz hükümetlerinin saldırgan tavırları, yani dışarıdan gelen tehlike, farklı çözümleri getiren fikirleri azaltır ve ülke içinde nispi oranda birleştirici bir etkiye sebep olur (Atay, 1969: 180-212). Liderler arasındaki düşünce farklılıklarının yanı sıra yapılan kongrelerde alınamayan bazı kararlar da Kurtuluş Savaşı'nın başlatılmasının ve idamesinin gecikmesine sebep olur. Bunlar; askere alınacakların belirlenmesi ve askere alınmaları, talime başlamaları, bu birliklerin ihtiyaçlarını karşılamak için lojistik yapının oluşturulması, parasal ihtiyaç için bir yapı kurulması, istihbarat ve karşı istihbarata karşı önlem alınmasıdır (Artuç, 1987: 171-172). Devlet kurumlarının yozlaşması, çalışamaz durumda olması ve organik olarak bağlı oldukları İstanbul Hükümet iradesinin ortadan kalkması, lider kadronun verdiği kararların uygulanmasını güçleştirir. Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasının gecikmesine bir neden de vergi toplayanların, vergi

ödeyenlerle karşı karşıya gelmesi olur. Uzun zamandır vergi vermeyen birçok kişi ve kurum malının veya ürününün belirli bir kısmını görevlilere bizzat vermek zorunda kalır; durumun vehametinin farkında olmayanlar bu türden vergi toplanmasını kabullenemezler. Lakin İstanbul Hükümeti'yle olan durumun belli olması neticesinde halk, vergilerini toplamaya gelen görevlilerin isteklerini geri çevirmez, hatta vermesi gerekenden daha fazlasını görevlilere vererek millî davaya destek olur. Engelleyici bir durum ise Kurtuluş Savaşı öncesi yapılmaya başlanan bazı düzenlemeler -hukuksal mevzuat gibi- topluma 'gâvur işleri' diye tanıtılarak toplum yanıltılır ve halkta yapılacak yeniliklere karşı bir direnç oluşturulmaya çalışılır (Güner, 1999: 134). Kurtuluş Savaşı boyunca vatan savunması için atılan her adım, toplum zararına bir yenilik olarak tanıtılmaya çalışılır ve yapılanları toplum nezdinde engellenmek maksadıyla yer yer bazı kalkışmalar planlanır. Olumsuz etkisi olan bir diğer durum ise; Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan zaferlerin sonrasında İngiliz basınının, son harekâtı idare eden subayların İngiliz ve Fransız subaylar olduğunu ve askerlerin de Anadolu askeri olmayıp Türk Milleti'nin yardımına koşan Buhara, Afgan, İran vs. askeri olduğu iddiasını ortaya atarak, Kurtuluş Savaşı'nı kazanan kadroyu toplum nazarında küçük düşürmeye çalışmış olmasıdır. Asılsız bir iddia olan bu haberler amacına ulaşmaz (Gülmez, 1999: 91). Asılsız olan ve topluma nifak tohumları ekmesi amaçlanan hareketler, özellikle din adamlarının dinî mekânlarda yaptıkları izahatlarla bertaraf edilir.

Yeni idare, oluşturacağı yeni rejimi muhafaza etmek ve idamesini sağlamak için toplum hayatındaki sosyal olayları kontrol etme noktasında bazı değişikliklere girer ve algıları yönetme aşamasında belli planlar (toplumun hassasiyetlerini daima ön planda tutmak, toplumun değerlerine karşı yapılan çıkışları şiddetle cezalandırmak ve kanaat önderlerini daima ön planda tutarak hareket edildiğinin göstermek vb.) dâhilinde toplumun güvenini kazanmaya öncelik verir (Yetkin, 1974: 267). Kurtuluş Savaşı adını alan Anadolu Hareketi, toplum hayatı içinde ihtilalcı bir karakter taşır ve gücünü Anadolu'daki halktan, onun yaşadığı sosyal düzenden ve toplumun fedakâr bireylerinden aldığı her fırsatta gösterir.

3.1.8.2. Kurtuluş Savaşı'nda Mücadele

İstiklal Mücadelesi/ Harbi, Türk İstiklal Harbi, Türk Kurtuluş Savaşı, Milli Mücadele gibi farklı birçok isimle anılan Kurtuluş Savaşı; I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi nihayetinde ülke bütünlüğünün Misak-ı Milli sınırları dâhilinde korunması amacıyla gerçekleştirilen birden fazla cephesi olan, askeri ve siyasi bir mücadeledir. 15 Mayıs 1919'da başlar, 11 Ekim 1922 tarihinde sahada Mondros Mütarekesi ve yazılı teminat olarak da 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile nihayete erer. Kurtuluş Savaşı, Türk tarihindeki önemli dönüm noktalarından biridir. Sadece savaş meydanında cereyan eden bir savaş değildir. Bu devir; her türlü değişim için mücadelenin başlatıldığı, fikirler fırtınası altında cereyan eden ve topluma "olmak ya da olmamak" arasında gelgitler yaşatan bir hayat memet meselesi süreci olur (Hülagü, 2008: 7). Bu süreç, bir devletin tarih sahnesinden silinişi, yeni

bir devletin doğuşunun işaret fişeği ve mücadele kavşağıdır. Millet tarihinde dönüm noktası niteliğindeki bu toplumsal varoluş hareketi, sosyal bir olay olarak toplumun sosyal hafızanın köklü bir parçası olur. Batı'nın, Türk toplumu tarafından Kurtuluş Savaşı olarak adlandırılan mücadelenin verilmesine neden olan I. Dünya Savaşı'nı başlatmasının çeşitli sebepleri vardır. Sebeplerden birisi, Avrupa toplumlarının benliklerinde yaşayan ve rönesansla beraber gelişen Avrupa üstünlüğünün, Avrupa dışı toplumlar nezdinde kabul ettirilerek sömürge mantığının devam ettirilmesidir. Anadolu'nun işgal edilmesi, bilimde gelişen Avrupa'nın daha fazla kaynağa ulaşma hakkını kendinde görmesi ve düşünce hürriyetinin Avrupa orijinli olması gerekliliğini kabul ettirmek için giriştiği bir dizi harekâtın parçasıdır. Diğer bir önemli etken ise dinî sebeplerdir. Yani Avrupa kapılarında olan İslâm'ın, Endülüs Devleti'nin yıkılmasından sonra ayakta kalmaya devam eden Osmanlı Devleti sayesinde devam ettirilmesi ve Avrupa için tehlike arz etmesidir. İslâm'ı temsil eden kudretli devletin tarih sahnesinden silinmesi, Kilisenin en büyük hayali olarak kendini gösterir (Sonyel, 1987: 51-61; Hülagü, 2008: 7-9). Kilisenin gizli emelleriyle emperyalizmin amaçlarının kesiştiği noktada Anadolu'nun işgali kaçınılmaz olur. İşgal ile gelmesi beklenen getirinin büyüklüğü ve toplumlar üzerinde bırakacağı etkiler göz önüne alınarak işgalin gerçekleşmesi için ilk işaretler devreye sokulur. Osmanlı Devleti, Batıdaki siyasî, ekonomik ve sosyal değişimlerden fazla etkilenmemek için dışarıya kapalı bir duruş sergiler.

II. Mahmut zamanından beri devam eden çağdaşlaşma çabalarının bir sonucu olarak; Batıdan ve nispeten doğudan toplum içine izinli veya izinsiz gelen fikirler toplumun düşünce alt yapısını sarsar ve sorgulamaya başlayan bir kuşak oluşur (Berkes, 2012: 437-444). Sorgulamalar ve arayışlar, toplumun iç huzurunu ve devletin düzen sağlayıcı kurumlarını tehdit eder. Osmanlı'nın süreç içinde bütün kurumlarda genel bir bozulma ve temel görevlerini yerine getirememesi durumu hâkim olmaya başlar. Bunun farkında olan bütün aydınlar ve kanaat önderleri kendi düşünceleri çerçevesinde çözüm önerilerini ortaya koyarak, düşüncelerini yaygınlaştırmaya çalışırlar. Ülkenin geçmişteki başarılarını tekrar yakalamak ve müreffeh bir toplum yaratmak için önerilen çözümler o dönemdeki toplumsal yapı ile ters düşerken, toplumun geçmişten gelen yaşayışıyla da örtüştüğü pek söylenemez. Osmanlı Devleti, Batı'daki değişimin devlet kurumları ve halk üzerinde meydana getirdiği etkileri bertaraf etmek için birtakım somut adımlar atarak, farklı çözüm arayışı içine girer. Aldığı önlemlerden birisi, dinin mihrinde ilerleyerek hedef toplumlara ulaşma çabasıdır. Lakin Avrupa'da, toplumun değişim rüzgârıyla birlikte gelişen kilise karşıtı fikirler, Osmanlı toplumuna hilafet ve dine dayalı devlet geleneğine karşı çıkma şeklinde tezahür etmesi, devletin ürettiği hilafet düşüncesini zayıflatır. Ancak iyileşme çabaları kapsamında atılan adımlara rağmen, Avrupa'daki sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler karşısında geri kalmışlığın ve toprak kayıplarının sebep olduğu moral bozuklukları ve değişen cihat anlayışının neden olduğu toplumsal kırılmalardan dolayı zayıflamaya devam eder. Osmanlı Devleti'nde, yaşadığı bütün olumsuzluklara paralel Kurtuluş Savaşı'na giden süreçte, yüzyıllardır temsil ettiği İslâmiyet'in bayraktarlığı görevini de artık yerine getiremeyeceği kanısının hâkim olmasına yol açar. Böyle bir ortamda Osmanlı Devleti, yükselen Batı karşısında gerilemenin simgesi olarak görülür. İstanbul Hükümeti

ise tüm yaşananların gölgesinde kalır ve toplum üzerinde göstermesi gereken etkiyi ortaya koyamayacak duruma düşer. Toplumun büyük bir kesimi geleneksel kavramsal çerçeve, epistemolojik kırılmadan dolayı yaşanan dönemi “anlamlandıramayarak” ve problemler karşısında işlevsiz (Lewis, 2009: 207) ve çaresiz kalır. Çözüm arayışları kapsamında; küçük çevrelerde tartışılan fikirler geniş toplum kitlelerine taşınmaz. Taşınanlar ise kaynağından farklı mecralara çekilerek maksadına hizmet etmediği gibi karşıt grupların doğmasına ve fikirsel kaos ortamının devam etmesine yol açar. Toplum, yerel kanaat önderlerinin etki sahası içinde söylenenleri kendi doğrusu kabul eder ve İstanbul gibi şehirlerde aydınların söylemlerini görmezden gelir. Bundaki en büyük etken, yüzyıllardır dinin etkisinin sosyal hayatta yoğun hissedildiği bir toplumda aydınların, mevcut durumu toplumun şartlarına uygun şekilde tam anlamıyla ifade edememesi veya topluma anlatamamış olmalarıdır. Ayrıca aydınların fikir hayatı ve günlük yaşantısı toplumdan nispeten uzak yaşamaları, topluma kendilerini kabul ettirme ve çözümün bir parçası aşamalarında pek bir varlık gösterememelerine de sebep olur. Osmanlı aydını, kendinden beklenen aydınlanma hareketini tam başlatamaz ve sosyal hayatta gereken değişim kıvılcımını ateşleyemez. Osmanlı'nın son dönemlerinde oluşan kısmi kaos ortamında modernliği savunan aydınların kullandıkları literatür ve dil, maalesef halk tarafından anlaşılabilir (Lewis, 2009: 204-206). Böyle bir ortamda hareket özgürlüğü yakalayan bazı odaklarsa, aydınlarla halkın arasını açmakta zorlanmazlar.

Toplumunu harekete geçirmede yetersiz kalsa da yenilik taraftarı entelektüel camianın çabalarına karşın, menfaatlerinin ellerinden gideceği korkusu ile hareket eden bazı yerel kanaat önderleri (toplumda saygı gören din adamları, askerler, gaziler) de Osmanlı'nın çözüm arayışında olumsuz etkiler sergilerler. Kastedilen zümre toplumun gözünde, dine karşı hareket eden bir grup olarak lanse edilir. Aydınından kopan toplum, günlük yaşantısına devam edebilmek için etkisi altında kaldığı yerel toplum önderlerinin peşinden içe kapanık bir şekilde gitmeye devam eder (Meydan, 2003: 73-79). Toplumun fakr u zaruret içindeki halinden istifadeyle başlayan (Özkaya, 1990: 152) işgallerden Kurtuluş Savaşı'na doğru evrilen mücadelede, halkın uyarılması bağlamında İstanbul'da bulunan aydınlar işgal karşıtı mitinglerle işgali kınar, Anadolu'da yaşayan ileri gelenler ve tüccarlar işgale karşı kendi aralarında örgütlenirler. Köylerde hocaların, ağaların, kasaba ve şehirlerde tüccarların, zenginlerin, müftülerin ve yöredeki kanaat önderlerinin oluşturduğu “eşraf” olarak isimlendirilen birçok kişi ulusal bağımsızlık savaşına hem fikri hem de fiili olarak farklı zamanlarda dâhil olmuştur. Söz konusu farklılıklar, Kurtuluş Savaşı'nı yürütenler ile ilgili olumsuz propagandaların etkisinden ortaya çıkar.

Türk toplumu, Kurtuluş Savaşı lider kadrosunun dinî ve millî güven telkin etmesinden sonra, olumsuz tavırları olumluya dönen lider kadroları desteklemek konusunda tereddüt etmez. Kurtuluş Savaşı yapılması gerektiği konusunda ikna olan ve bu duygu yoğunluğu ile hareket eden toplumda; 1919 Mayıs sonu ve Haziran ayında İzmir'in işgal edilmesini kınayan, mitingler düzenleyen, sadarete telgraf çekip önlemler alınmasını isteyenler arasında eşraf, din adamları, müdafaa-i

hukukçular oldukça fazla sayıdadır. 28 Mayıs 1919 tarihinde Akşehir müftüsü ve eşrafından olan Hacı Mustafa, 3 Mayıs'ta Maçka Müftüsü Kâmil Efendi, 1 Haziran'da Babaeski Müftü Vekili Hasan gibi kişiler telgraf çeker. Ulusal savaşta Ezine Müftüsü İsmail Hakkı, Karacabey Müftüsü Sabri, Yalvaç Müftüsü Hüseyin, Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat, Karacasu İlhak-ı Ret örnektir (Özkaya, 1990: 153). Silvan Müftüsü Abdurrahman, ulemadan Yakup, ulemadan Usta-zade Hasan Fehmi, şeyhlerden Mehmet Hâkim, Kolaylı-zade Hafız Nuri, Zonguldak Müftüsü İbrahim, Müderris Hüseyin, Bafra'da Müftü Ahmet Ali, Toğna Nahiyesinden müderris Numan-zade Halil ve diğer ulema, Bozkır Müftüsü Mustafa, Kartal'dan imam Avni'nin bu hareketlere katılarak Kuvayı Millîye'yi destekledikleri bir kitle hareketinin en kuvvetli çekiciliği, kişilerde geleceğe bağlı ümit yaratmasıdır. Bu çekicilik, özellikle ilerleme fikri ile dolu olan bir toplumda daha etkindir (Hoffer, 1993: 35). Kurtuluş Savaşı mücadelesinin başladığı tarihe kadar bizzat içinde olduğu savaşlarda büyük yararlılıklar gösteren komutanların Anadolu insanı yanında mücadele saflarına geçmesi, büyük bir heyecan uyandırır ve toplum dinamiklerinin harekete geçmesinde önemli bir rol oynar.

Kurtuluş Savaşı liderleri ve gönüllüleri, mevcut sıkıntılarla mücadele ederken sosyolojik bir hassasiyetle toplumu gözlemler ve toplumsal birliği sağlamak adına dinî ve millî hassasiyetlere yaptıkları vurgularla olumsuzlukların önüne geçmeye çalışırlar. Vatanını korumaya karar veren toplum, amacın kutsallığına inandığı için yokluklar içinde mücadelesine devam ederek özgürlüğe inancını pekiştirir. Zira başarıya ulaşmak için toplumun, kutsal amacına bağlılığı, tam ve ulaşılır olmak zorundadır. Aksi halde topyekûn bir savaş için sağlanması gereken motivasyon (Hoffer, 1993: 34-36) istenilen düzeyde değildir.

Anadolu'da işgale tepkiler oluşurken, İstanbul'da bulunan Mustafa Kemal Atatürk, mücadelenin ivedi bir şekilde Anadolu'da başlaması gerektiği fikriyle oraya geçmek için uygun bir sebep arayışı içine girer. 1919 Şubat ayında Müttefik İşgal Kuvvetleri Yüksek Komutanı Edmund Allenby'nin, Anadolu'da asayişi sağlamak ve henüz teslim olmamış olan Anadolu'daki birliklerin teslim olmaları için ikna edilmelerini istemesiyle beklenen sebep kendiliğinden belirir. İngiliz Yüksek Komiseri Allenby, üst düzey bir Türk komutanın özel yetkilerle donatılarak Anadolu'ya gönderilmesini önerir, bunun üzerine 15 Mayıs 1919'da Mirliva Mustafa Kemal, 9. Ordu komutanı ve Anadolu Genel Müfettişi sıfatıyla, padişah VI. Mehmet Vahdettin tarafından Anadolu'ya gönderilir. Yukarıda belirtilen tarihten itibaren Kurtuluş Savaşı'nın lider kadrosu, yerel direniş hareketlerini örgütleyerek topyekûn bir kalkışmayı teşkilatlandırmak adına Anadolu'ya geçmeye başlar. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı toplum nezdinde büyük bir ümit ve heyecanla karşılanır, yer yer başlayan mücadelenin ateşleyici ve birleştirici unsuru olur.

Toplumun belli kesimlerindeki mağduriyetin giderilmesi için başlayan hareketlilik, sosyal olaylardaki dinamizmin süratle açığa çıkması için kıvılcım görevi görür. İşgalin emareleri görülmeye başlayınca Anadolu halkı, ülkenin her tarafında birlik içinde harekete geçmenin sembolü çoban ateşlerini yakarak Kurtuluş Savaşı'nı fiilen başlatır. Atatürk'ün Samsun'a çıkışıyla

Kurtuluş Savaşı'nın nizami olmayan direnişi aslında; halkın tepkisel olarak verdiği karşı koymalarla ve daha sonra büyük müdafaa birlikleri haline gelen yerel tepkilerle Samsun'a çıkıştan önce başlar. Düşmana karşı koymak için her yörede kendiliğinden kurulan grupların sayısı artar. 1919'dan itibaren Kuvayı Millîye (millî kuvvetler) adıyla silahlanan, Teşkilat-ı Mahsusa'nın eski üyesi olduğu bilinen kişilerce yönetilen ve 50 ile 200 kişilik düzensiz kuvvetlerden bazı gruplar, Ege ve Karadeniz bölgesinde Rumlarla, Güneydoğu'da ise Ermenilerle mücadeleye girişirler. Bu tür yerel direniş gruplarının ortaya çıkması, düzenli orduya temel teşkil eder. Kurtuluş Savaşı'nın başından itibaren muharebe cepheleri oluşturan yerel millî direniş çeteleri ve buna bağlı oluşumlar, birçok yerde düzenli ordu kurulana kadar mücadelelerini sürdürürler. Çetelerden birçoğu inanılmaz işler başarır ve Kurtuluş Savaşı'na tarifi imkânsız katkılar sağlarlar (Mumyakmaz, 2007: 114-115). Maraş'ta, Sütçü İmam'ın önderliğini yaptığı mücadele sonunda bölgede tutunamayan düşman, 12 Şubat 1920 tarihinde şehri terk etmek zorunda kalır, Urfa şehrinde Ali Saip (Ursavaş) Bey tarafından teşkilatlandırılan Türk direnişi başarıyla sonuçlanır ve Fransızlar 11 Nisan 1920'de şehri boşaltır. İnegöl sokaklarında Yunanlılarla boğaz boğaza çarpışılırken şehrin çocukları da ordularının saflarında çatışmaya katılır ve birkaçı şehit olur.

Kurtuluş Savaşı öncesi dönemde kaos ortamı olması hasebiyle Osmanlı ordusundan kaçan ya da ayrılan asker kökenli şahıslar kanunsuz olarak birçok oluşum kurarak toplum düzenini tehdit ederler. Dış müdahale belirinince, kanunsuz ve başıboş gruplar düşmana karşı örgütlenip ve vatanın savunmasına katkıda bulunarak sözde kendilerine yapılan haksızlıkların asılsız olduğunu ispatlama yoluna giderler (Mumyakmaz, 2007: 115). Antep'te efsane olan Molla Mehmet Karayılan çok sayıda şehit verdiği halde, Fransızlar kendi birliklerinin belki onlarca misli kayıp verir. Kurtuluş Savaşı esnasında Türk kuvvetleri düzensiz bir biçimde Maraş, Adana, Urfa ve Antep şehirlerini işgal eden Fransız askerlerine karşı mücadele eder. 1919 yılı Aralık ayından 1920 Mayıs ayına dek devam eden çatışmalar nihayet 31 Mayıs 1920 tarihinde ateşkesle sona erer. Bu tarih itibarıyla Fransa genel olarak uluslararası alanda Ankara Hükümeti için destek verir. 1921 yılı Ekim ayında Fransız kuvvetleri Anadolu topraklarından çekilir ve Türk ordularına birçok mühimmat ve silah bırakır (Mumyakmaz, 2007: 114-115). Eski bir Osmanlı zabiti olan Osman Tufan Paşa, halk arasında hafız kimliği ile dolaşırken, dağdaki çetelerin fenalıklarını dizginlemek için bazı hocaların da yardımlarıyla, bozgunculuk yaparak halkı bezdiren sosyal kesimlerin, Kurtuluş Savaşı'na zarar vermelerine engel olmaya çalışır. Çetelerden bazıları eski rejimin karşısında olduğu için yeni rejimin sözüne itibar ederek halka karşı baskı yapmaktan vazgeçer. Ancak asılsız propagandalardan dolayı çoğu zaman toplum kötü niyetli çetelerle vatan için çalışan grupları ayırt etmeyi başaramadığından millî amaçlı kurulan gruplar büyük zarar görür (Tufan, 1998: 64-65). Diğer taraftan savaştan kaçan binlerce askerin eşkıyalık yapmasından kaynaklı halkın tehlikeye karşı her zaman tedbirli ve tedarikli olması, hemen hemen her köyde savaşlarda bulunmuş eli silah tutan insanların bulunması, birçoğu kanunsuz çetenin din adamlarının telkiniyle toplum nezdinde bozuk imajlarını düzeltmek için halkın safında düşmana karşı cephe kurması, Türk toplumunun teşkilatlanarak kısa sürede düşmana karşı tepki vermesinin temel gerekçelerinden bazılarıdır

(Tufan, 1998: 65). Örnekleri verilen bu gibi irili ufaklı düzensiz birlikler ve küçük gruplar, işgali geciktirir veya işgal kuvvetlerini taciz ederek muharebe güçlerinin zayıflamasına vesile olurlar. Ancak büyük bir galibiyet için düzenli ordu şart olduğundan Kurtuluş Savaşı liderleri, sistemli ve yerinde çalışmalarla ihtiyacı karşılayacak düzenli orduyu kurmaya başlarlar. Kurtuluş Savaşı'nın en önemli başarı ayaklarından birisi hiç şüphesiz ki, iyi bir askeri teşkilatlanma olur. 1900'lerden itibaren çeşitli cephelerde büyük devletlere karşı nizami ve gayri nizami harp yürüten zabitan kadrosu, yokluklar içinde, karşı propaganda altında büyük bir teşkilatlanma örneği gösterir (Shawshaw, 1983: 422). Bu bağlamda birçok çeteye irtibatlar kurulur, dostane olarak veya inzibati tedbirler uygulanarak düzenli ve disiplinli orduya geçmeleri sağlanır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü haliyle var olması için yapılan bu birleştirici faaliyetler önemli olur (Tepedelenlioğlu, 1967: 357-358). İstanbul'un kararsızlığı karşısında Anadolu'nun kararlılığı, meşru hükümetin harp edememesine karşılık, Ankara Hükümeti'nin ve toplumun savaşa hazır olması (Tanfer, 1991: 323-330), Kurtuluş Savaşı'nı yürüten kadronun batıya karşı dik duruşlarını devam ettirmeleri (Öztürk, 2009: 495) onları başarıya götüren en önemli nedenlerdir.

Kurtuluş Savaşı'nda birbirinden bağımsız hareket eden grupları ve toplulukları bir çatı altında birleştiren faaliyetlerin birçoğunda dinî argüman ve toplulukları harekete geçirecek edebî söylemlerden yararlanılır. Büyük bir mücadelenin içinde toplumun her türlü olumsuz gelişmeden etkilenmemesi için birleştirici özelliği ile öne çıkan inanç, her türlü sıkıntı anında başvuru kaynağı olarak toplumun ana besleyicisidir. Aynı zamanda topluma sabır, sebat, ümit ve Tanrı yolunda görev alma imkânı verir. Düzenli ordu ile ilgili çalışmalar sürerken toplumun işgale karşı yekvücut olması için sosyal hayatla ilgili birçok çalışma başlatılır. Toplum, bilinçlendirilmeye, bilgilendirilmeye ve tam bağımsızlığı desteklemeye çağrılır ve birey bazında kazanılmaya çaba gösterilir. Çalışmalar gerek meydanlarda gerekse dinî mekânlarda aydınlar ve din adamları tarafından yürütülür. Toplum, çok yüksek beklentilerle önderliğini kabul ettiği lider kadronun belirginleşmesi arifesinde mücadeleyi kutsal temele oturtmanın çabası içindedir ve bunda da başarılıdır. Anadolu'nun her yerinde, Türk ordusunu teşvik eden ve ulusal bağımsızlık savaşını alkışlayan hareketler görülmeye başlanır ve zaman kaybetmeden Büyük Millet Meclisi çatısı altında toplanılır. Halkın desteğini alan Kurtuluş Savaşı'nın yönetici kadrosu, politikadaki kısmi başarıları ve hem siyasî hem de savaş cephesinde savaşabilme yeteneği kazanmış olmaları sebebiyle muvaffak olurken cephe gerisinde alınan kısmi başarılar, cepheleri olumlu etkiler ve zafere giden yolda başat dayanaktır.

TBMM millî güç, amaçlarını gerçekleştirmek için Ankara'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde 23 Nisan 1920 tarihinde açılır. Büyük Millet Meclisi'nin toplandığı tarihte İstanbul Hükümeti'nin etkisi, İstanbul kenti ve çevresiyle sınırlıdır. Ankara'da oluşturulan Meclis ve hükümet, fiilen Türkiye'nin yönetimini ele alır. Mustafa Kemal Atatürk 24 Nisan 1920'de Meclis Başkanı seçilerek hudutları dahi belirsiz bir ülkede, yetersiz kaynakları harekete geçirerek ordu kurmak ve harbin yönetimini ele almak için yemin ederek göreve başlar. Toplumun, gelişmelere

yerel düzeyde ve çoğunlukla din adamlarının liderliğinde süratle karşılık vermeye çalışır. Türk toplumu, Büyük Millet Meclisi ile Mustafa Kemal Atatürk'ün direktiflerine büyük ilgi gösterir ve üzerine düşeni yapmak için adeta yarış edercesine çalışmaya başlar. Dönemin gazeteleri çeşitli kaza ve kasabaların yaptıkları yardımların listesini sürekli olarak yayınladı. Toplumsal dayanışma çerçevesinde birçok örnek davranış sergilenir. İzlenen tutarlı politika sayesinde, toplumun hassasiyetlerinin göz ardı edilmediği ortaya konurken, bireyler üzerinde olumlu bir hava yaratılır. Meydana gelen gelişmeler neticesinde kendini saklayan İstanbul Hükümeti yanlıları ya sessiz kalır ya da saf değiştirir. Toplumda oluşan bu dinginlikle beraber tutarlı hareket etmeye çalışan Kurtuluş Savaşı liderleri, toplu başkaldırıları ve genel şüpheleri halkın sosyal hafızasından siler ve yeni bir gelecek için ümitlendirir.

Türk ve dünya tarihinde derin izler bırakan Kurtuluş Savaşı'nın sonunda, İngiltere ile Ankara Hükümeti arasında 11 Ekim 1922'de Mudanya'da imzalanan ateşkes anlaşmasıyla en kısa zamanda İsviçre'nin Lozan kentinde bir barış konferansı toplanmasını kararlaştırılır. 1 Kasım 1922'de TBMM, İstanbul Hükümeti'nin hukuki varlığına son vererek Türkiye'nin tek ve tartışmasız hâkimi olur.

Savaşı merkeze alan romanların ortak özellikleri tarih sahnesinde yer alan mücadelelerin romanların çerçeve vakaları olmalarıdır. Savaşlar hakkında yazılı tarihi bilgi romanlarının kurgusal yapısının ana ögesi konumundadır. Kurgu, savaş ve tarihin birleşimi ve yazarın anlatıcıları vasıtasıyla tarihin tekrar yorumlanmasıdır. Bu noktada çalışmada yer alan romanlar tarihî roman olarak sınıflandırılır. Tarihsel romanlar geçmiş dönemlerde, yazarın doğumu öncesinde ya da henüz bilincinin tam manasıyla oluşmadığı yıllarda, belli bir zaman dilimi içinde gerçekleşmiş olayların, dönemlerin, yaşamların, önem derecesi farklılık gösteren kişilerin yaşam hikâyelerinin tarihi gerçeklik temeline bağlı bir biçimde yazarın hayal dünyasında zenginleştirilerek bir kurgu içinde yerinden üretimidir (Çetin, 2001: 2). Tarihi olayları içeren romanlar genel itibarıyla tarihi romanlar olarak adlandırılır. Ancak yalnızca geçmiş dönemlerde yaşanan olayların aktarımı, romanın “tarihî” olarak değerlendirilmesi için yetersizdir (Göğebakan 2004: 14). Yazar tarafından bir tarihi roman kurgusu yapılırken bazı çabalar ve özel hassasiyetler göstermesi gerekir: “Romanın sadece tarihi konu edinmesi ve tarihî bir atmosfer yaratması, onun tarihî roman olarak kabul edilmesinde yetersiz kalmaktadır. Tarihî roman yazılması aşamasında, tarih bilincinin açıkça oluşması ve bunun sanatsal bir anlatım ile ifade edilmesi, roman formunda kurgulanarak ortaya konulması ilkesi bir zorunluluk olarak görülmektedir.” (Yalçın-Çelik, 2005: 60). Roman yazarları, içinde buldukları çevrenin, sosyal yapının, felsefe ekollerinin ya da düşünce gruplarının görüşlerini de aktarır, eseri ile bir açıdan bu aidiyeti aktarırlar. Yazarların herhangi bir sosyal duruma veya olguya farklı bir yaklaşımla bakmaları, aynı olayların birbirinden farklı eserlerde ve birbirinden farklı tarzlarda oluşumunu da besler. Edebiyat sosyolojisi çerçevesinde bu durum oldukça doğal kabul edilir ve “yazar” ile “eser” arası ilişki bu durumun temel nedenidir.

Kırım Savaşı'nı, 93 Harbi'ni (Osmanlı-Rus Savaşı), Balkan Savaşları ve sonrasındaki sürgünü, I. Dünya Savaşı sonrası işgalleri, Kurtuluş Mücadelesi'ni aktaran eserlerde; anlatıcıların ait olduğu toplumda savaş sonucu oluşan travmalara şahit olması ya da sonradan öğrenmesi durumu söz konusudur. Bu bağlamda romanların yazarları, sosyolojik bir hadise olan savaş sonucu ortaya çıkan psikolojik ve sosyolojik vakaları kendi estetik değer yargıları ile sentezleme mücadelesi içinde olur. Bu yazarlar, ciddi bir bağlılıkla yansıtılan tarihi gerçeklerin romanın kurmaca dünyasıyla buluştuğu noktada nitelikli eserler ortaya koyarlar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRK ROMANINDA SAVAŞIN GÖRÜNGÜLERİ

4.1. 1839-1923 Dönemi Savaşlarını Konu Alan Seçili Romanların Kimliği

“Savaş yaşamın gücüdür”
William James

Savaş anlatılarının tematiği ve kendine özgü poetikaları vardır. Savaş anlatıları modern insanın dünya algısının temelinde yer alan bireysel ve ortak belleğe ait paylaşılmış bir deneyimi aktaran hem yazınsal hem de niteliksel yapıtlardır. 1839-1923 yılları arasındaki dönemde yapılan savaşlar, Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamalarını aktarır. Yazınsal tür olarak savaşların merkeze alındığı romanlar, dönemi ve çağın insanların yaşam trajedilerinin yer aldığı metinlerdir. Osmanlı Devleti'nin son dönem savaşlarını merkeze alan seçili eserler bireyden hareketle toplumun yaşadıklarının kurgusal tanıklarındır. Anlatılar ciddi insanlık durumunu aktarırken okur, savaş ve dönemi hakkında şahit olmadığı dünyaya taşınır. Romanların kimliği, yaşanan gerçeklerin birebir aktarımını değil bir döneme ait düşüncelerin ve olayların özgün bir dille yeniden yansıtılmasını içerir.

Tablo 4: Savaşı Merkeze Alan Seçili Eserler

Savaşta Kimliğin Muhafazası: “Hilal Görününce”	Sevinç Çokum
Savaşın Sınır Adaleti: “Aşela”	Zuhal Kuyaş
Savaşta Terkedilen Vatan: “Ağlama Tuna”	Halide Alptekin
Savaşın Sürgünü: “Emanet Çeyiz Mübadele İnsanları”	Kemal Yalçın
Savaşın Görünmeyen Cephesi: “Bingöl Cepheleri”	Yılmaz Akbulut
Savaş Döneminde Büyüyenler: “Soğuk Cennetin Çocukları”	Eşref Özoltulular
Savaşın Tek Arzusu: “Paylaşılmayan Topraklar”	M. Talat Uzunyaylalı
Savaşın Destanlaşan Öyküsü: “...Ve Çanakkale Geldiler, Gördüler, Döndüler”	M. Necati Sepetçioğlu
Savaşın Başlattığı: “Diriliş Çanakkale 1915”	Turgut Özakman
Savaşta Bir Ülke: “Üç İstanbul”	Mithat Cemal Kuntay
Savaşın Cephelelerinde Bir Asker: “Yüzbaşı Selahattin'in Romanı I-II”	İlhan Selçuk
Savaşta Aile Fertlerinin Siyasî Dönüşümü: “Günbatımı”	Mim Kemal Öke
Savaşın Üniforması: “Ateşten Gömlek”	Halide Edip Adıvar
Savaşın Tanığı: “Yaban”	Yakup K. Karaosmanoğlu
Savaşın Dönüştürdüğü Benlik: “Küçük Ağa”	Tarık buğra
Savaşın İçindekiler: “Kalpaklılar-Doludizgin”	Samim Kocagöz
Savaşın İktidarı: “Esir Şehrin İnsanları”	Kemal Tahir
Savaşta Öznelerden Biri: “Dikmen Yıldızı”	Aka Gündüz
Savaşın Kurtuluşta İlk Sebebi: “Var olmak”	İlhan Tarus
Savaşa Farklı Bir Yorum: “Millî Mücadele'nin Romanı - Çalınan Savaş”	Hüseyin Karatay
Savaşın “Dispozitif” Kullanımı: “Savaş ve Açlar”	Hasan İzzettin Dinamo

4.1.1. Savaşta Kimliğin Muhafazası: “Hilal Görününce”

Sevinç Çokum’un “Hilal Görününce” adlı eseri “Bir Kırım Romanı” alt başlığıyla yayınlanır. Eserde, 1853 ve 1856 yılları arası dönemde Kırım Türklerinin Kırım Savaşı esnasındaki ve sonrasındaki durumu aktarılır. Savaş ve kimlik çerçevesinde kaleme alınan eser, Kırım Türklerinin asimile edilmemeye karşı mücadelesini konu edinir. Sevinç Çokum’un Hilal Görününce, Ağustos Başağı, eserlerinde tarihî olaylar, zorunlu göç dikkat çeken konular arasında yer alır. O, Türk edebiyatında Türkiye dışındaki Türkler meselesine, Türklerin dış ve iç zorunlu göçüne eserlerinde yer veren az sayıdaki yazarlardandır (Ayata, 2008: 99-100). İlk baskısı Cönk Yayınları’ndan 1984 yılında yapılan eserin çalışmada, Kapı Yayınları tarafından yayınlanan 2019 baskısı kullanıldı.

Roman, Kırım Türklerine dair zengin bir içeriğe sahiptir ve roman kişilerinin hayalleri, istekleri, beklentileri tanrısal bakış açısıyla aktarılır. İçerdiği konular yönünden Türk halkının kritik dönemlerinin ele alındığı eserde Türk kültürü de ön plana alınır. Kültürel kimliğe belirleyici bir misyon yükleyen yazar, bu kimliği Türklerin güçlü kalmasını sağlayan güç olarak ifade eder. Kırım Türklerine Ruslar tarafından uygulanan zulüm ve baskı anlatılırken diğer Türk olan toplulukların da bu tür olumsuz durumlarla karşı karşıya kaldığı açıklanır. Sevinç Çokum bu eseri vasıtasıyla, Osmanlı Türkleri ile Kırım Türkleri arasındaki yoğun bağlılık ve sevgi kavramlarını savaş teması çerçevesinde işler. Yazar “Hilal Görününce” aracılığı ile 1850’li yıllarda Kırım Türklerinin toplumsal ve trajik durumunu savaşın kurgusal zeminde ve arka plandaki amaçlarını metne taşır. “Hilal Görününce”de Kırım şehirlerinin ve diğer yerleşim yerlerinin orijinal Türkçe isimleriyle tek tek sıralanır. İsim sembolizasyonu olarak anlatıcı, bilinçli bir şekilde bu yerlerin gerçekte Ruslar tarafından konulan Rusça isimlerinin yerine Türkçe isimleri kullanmayı tercih eder. Sanatkâr; Kırım’ın yüzyıllardır Türk yurdu olduğunu ve bundan sonra da Türk yurdu olarak kalacağını metnine taşır.

4.1.2. Savaşın Sınır Adaleti: “Aşela”

Zuhal Kuyaş’ın “Aşela” eserinde coğrafya olarak hâlihazırda Türkiye toprakları olmayan bir şehrin ve orada yaşayanların mücadelesini anlatılır. Aşela/Ayşe, Batum Türklerinin yüzyıllardır orada olduğunu gerçeğinin yansımasıdır. 93 Harbi, Balkan Harbi’nde yaşanan ile aynı özellik gösterse de Batum ahalsininin göç ettiği eserde yer almaz. Kafkas Türklerinin hikâyesini kurgulandığı roman, Türkçe konuşan, aynı gelenekleri yaşayan ve yaşatan, Anadolu ile organik bağı hiçbir şekilde kopmayan bir toplumun hikâyesidir. “Aşela” ilk olarak 1985 yılında basılır, çalışmada eserin ilk baskısı kullanıldı.

Osmanlı-Rus savaşının başlaması Osmanlı toplumunun aralıksız sürececek savaş yıllarının başlangıcıdır. 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus savaşı İstanbul dışındaki büyük toprak sahiplerinin vatan olarak yüzyıllardan beri sahiplendikleri yerlerden göç etmelerine neden olur.

“Aşela”da konu edinen Kafkas coğrafyası halkı, savaştan mağlup ayrılmayı düşün(e)mez; bu çerçevede başkişi Aşela'nın normal yaşamının döngüsü aktarılırken savaşın gerçek yüzü, aile ve askere gidenler üzerinden sunulur. Eser, bir genç kızın ütopyasından savaşın distopyasına giden süreçte var oluş öyküsüdür.

Tanrısal bakış açısıyla her şeye hâkim anlatıcı Aşela'nın aşk öyküsü merkezli Türk gelenek unsurlarını, savaşla yok olan huzurun tekrar oluşacağı inancını, savaşta zengin olanları, vatani için kendini feda edenleri savaş gerçeği ile bütünleyerek kurguya taşır. Zaman olarak Osmanlı-Rus Savaşının zaman kronolojisi takip edilir. Eserin öykü zamanı olan iki yıllık sürede savaşla birlikte değişen/değişecek olan Osmanlı toplumunun dönüşümü aslında bünyesinde yaşayan milletlerin saflarını/sınırlarını belli eder. Entrik kurguyu “Aşela”daki hayat hikâyeleri ile savaşın gerçeklerini birleştiren bu durumun yıkıcı etkisi ve umudun her daim varlığı oluşturur.

4.1.3. Savaşta Terkedilen Vatan: “Ağlama Tuna”

Halide Alptekin'in “Ağlama Tuna” adlı romanında Türklerin Balkanlar'dan sürgünü, Balkanlı Türk ailesinin penceresinden yansıtılır. Tarihi kurgusu tamamen Osmanlı'nın Balkanlardaki gerilemesine göre düzenlenen romanda sürgün ve zorunlu göç esnasında kişilerin yaşadıkları dramatik aksiyonu oluşturur. Çalışmada 2013 yılında Yitik Hazine Yayınları tarafından hazırlanan eserin birinci baskısı kullanıldı.

Eserde konu olarak; Balkan Türklerinin gelenekleri ve göreneklere, Balkan Türklüğü aracılığıyla son dönem Osmanlı siyasi hayatı, Osmanlılık ve Türkçülük akımları, Jön Türkler ve İttihat Terakki Hareketi, Türk olmayan Balkan milletlerinin isyanı ve soykırım çabaları, Türklere karşı Bulgar, Yunan ve Sırp mezalimi işlenir. Osmanlı ile gönül bağı bulunan Kocadede ve ailesinin, dağılma döneminde Silistre'de başlayan ve İstanbul'da biten göç hikâyesi tanrısal bakış açısıyla okura aktarılır. Kurgudaki zaman dilimi içinde tarihsel gerçek dönemler de verilir. Eserin tarihsel arka planında özellikle I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet, I. ve II. Balkan Savaşları haricinde bu gelişmelerle direkt ilişkisi bulunan farklı pek çok tarihi olay da anlatılır. Örneğin başkişi Ağababa'nın romanda farklı yerlerde birkaç defa dile getirdiği “Mora İsyanı”, “93 Harbi” ve “Navarin Baskını” gibi vakalar, entrik kurgudaki gelişmelere zemin hazırlar. Bu olaylar, adeta Balkanlarda bulunan Müslüman olmayan kesimin yapabileceklerine bir ikazdır.

“Ağlama Tuna”da, tarih boyunca türlü acıları içermesine rağmen yeterli düzeyde bilinmeyen Balkan dehşeti edebî dille kurguya taşınır. Zorunlu göç hali tüm acı ve detaylarıyla merkeze yerleştirilir.

4.1.4. Savaşın Sürgünü: “Emanet Çeyiz Mübadele İnsanları”

Kemal Yalçın'ın “Emanet Çeyiz: Mübadele İnsanları” eseri, Balkan Türklerinin zorunlu göçlerini, iki yönlü biçimde (Yunanistan'dan Türkiye'ye/Türkiye'den Yunanistan'a) işler. İki tarafın yaşadığı olumsuz durumlar, doğdukları ve ayrılmak zorunda kaldıkları bölgelere hasret ilk ağızdan duyan ya da bizzat yaşayan kişilerin anlattıkları çerçevesinde aktarılır. 1998 yılından yayımlanan eserin çalımada 12. baskısı kullanıldı.

Öyküde zaman, yazarın konuya ilişkin araştırma ve röportajlarını yapmış olduğu 1996 yılından geri dönüşlerle Balkan Savaşları öncesi döneme dek uzanır. Önce Balkan Savaşları ve ardından I. Dünya Savaşı ile Balkan Türklerinin huzurlarının bozulması, savaşlar nedeniyle Türkiye'ye zorunlu göç gerçekleştirilmesinin anlatıldığı eserde, yazar tarafından Giresun'a, Honoz'a, Samsun'a, Ayvalık'a ve Amasya'ya göç eden göçmenlerle görüşmeler yer alır. Çoğulcu bakış açısıyla kurgulanan eser geriye dönüşlerle kişilerin şahit oldukları trajik durumları aktarır.

Rum göçmenler ve Türk göçmenler hemen hemen aynı olumsuzluklarla karşı karşıya kalır ve aynı kaderi yaşar. “Sürgünlüğün açar kavram olduğu romanda yozlaşma izleği de bu kavram etrafında şekillenir” (Şişman, 2019: 482). Onlar da birçok sorunla mücadele etmek zorunda kalır, mallarına el konur, bütün eşyalarını arkalarında bırakırlar ve Türkiye'ye geldiklerinde de birçok haksızlıkla savaşırlar. Yunanistan'da kalan malların devlet tarafından verileceği söylenir, ancak bu gerçekleşmez. Kendilerine verileceği vaat edilen toprakların yalnızca küçük bir kısmını alabilirler. İskân komisyonu tarafından toprakların geri kalanına el konur. Hem çekindikleri hem de Türkçe dilini bilmedikleri için kendilerini savunamaz, hak arayamazlar. Yerli halk tarafından dışlanır, yıllar boyunca karşılıklı kız alıp vermezler. Göçmen çocukları Rumca dışında dil bilmedikleri için okullarda başarısız olurlar. Savaşın cephe gerisinin aktarıldığı eser, savaşın somut gösterimi olan zorunlu göçün hiçbir yere ait olamamanın aktarımıdır. Kendi vatanları olarak bildikleri yerde yabancı Türk, Türkiye'de göçmendirler.

4.1.5. Savaşın Görünmeyen Cephesi: “Bingöl Cepheleri”

Yılmaz Akbulut'un “Bingöl Cepheleri” adlı romanının önsözündeki “Bu romanla harp denen felaketin toplumlar üzerinde yarattığı korkunç etkileri ve harpten sonra insan hayatında meydana gelen çöküntüleri yansıtabildimse kendimi mutlu sayarım” (s. 1) cümlesiyle savaşın bireysel ve toplumsal yıkımını gösterir. Yayın yılı belli olmayan eserin tek baskısı Emel Matbaası tarafından hazırlanır. Çalışmada da Emel Matbaası tarafından hazırlanan baskısı kullanıldı.

Çoğulcu bakış açısıyla kurgulanan romanda tanrısal ve kahraman anlatıcı birlikte yer alır. Anlatıcı, işgalin sebeplerini I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kronolojik olarak sıralar. Romana savaşın yol açtığı felaketlerin tasviriyle giriş yapılır. Osmanlı'ya sığınan iki savaş gemisine Rus

limanları bombalatılır. Sarıkamış faciasıyla Osmanlı kuvvetleri tasfiye olur ve Rus işgaline yol açılır. 1916-1917 kışına rastlayan işgal süreci Bingöl ve çevresi için tam bir yıkım olur. Bingöl cephesindeki ordunun soğuk ve açlık yüzünden büyük sıkıntılar çekmesi, arazinin durumu da göz önüne alınınca daha trajik bir şekil alır. Başkişi Cevdet'in Malatya'da olduğu dönemle kesişen bu süreçte Rusya'da Bolşevik Devrimi olur ve bunun akabinde Rus kuvvetleri yurdu terk etmek zorunda kalır. Rusların bu kritik durumunu yakinen bilen Osmanlı ordusunun doğuya doğru ilerleyişi hızlanır, akabinde “Erzurum, Sarıkamış, Van ve Ardahan” Ruslardan alınarak doğu sınırları güvenceye kavuşur. Güvenceye kavuşma durumu savaştan sonra yok olan insanların terk edilen evlerin, çekilen ıstırapın yerini almaz. Eser, savaştan haberi olmayan köylü halkın çektiği sıkıntılar ve açlık sonucunda insanlık kıyımını aktarır.

Roman savaşın sadece imparatorluğun subay kademesinde ya da büyük şehirlerin içinde olmadığını gösterimidir. Savaş, coğrafyanın hepsini alıșagelmiş olandan başka bir dünyaya evirir. Eserde savaşın kurgu içindeki gerçekliği hem cephe hem de cephe gerisindeki durumun algılanması açısından önemlidir.

4.1.6. Savaş Döneminde Büyüyenler: “Soğuk Cennetin Çocukları”

Eşref Özoltulular'ın “Soğuk Cennetin Çocukları” eseri Dergâh Yayınları tarafından 2009 yılında basılır. Çalışmada eserin ilk baskısı kullanıldı.

Eşref Özoltulular'ın “Soğuk Cennetin Çocukları” eseri, I. Dünya Savaşı itibariyle gelişen olayları ele alsada Erzurum ve çevresindeki Ermeni nüfusunun Osmanlı-Rus savaşı sonrası Türk halkıyla ilişkisinin değişmesi ile başlayan durumunu aktarır. I. Dünya Savaşı, Rus ordusunun Bolşevikler'den önce Ermeni Devleti sözü yüzyıllardır birlikte yaşayan halkı birbirine cephe aldırır. Ermeniler buldukları mahallelerdeki zulmü Taşnak Komitacılarının Rus birliklerinden aldıkları güçle derinleştirir. Savaş durumunda insanların birbirlerine yapamayacakları şey yoktur savı güçlendirilir. Yapılan zulüm, Erzurum'u Ermenistan Devleti'nin 6. büyük şehri olarak gören Ermeni halkının Osmanlı toplumunda kendilerinin daima ezildiği düşüncesiyle perçinlenir. Dünyada Ermeni soykırımı olarak adlandırılan durum, anı-roman özelliğindeki metinde, tanrısal bakış açısı vasıtasıyla Türklerin yok edilmesi ve “yıllarca hükmettiniz sıra bizde”(s.154) tavrıyla Ermeni eşkıyalarının yaptıkları anlatılır. Garin adı verdikleri Erzurum bölgesi Ermeniler için çok önemlidir, Erzurum hedef illerindedir. Seferberlik ilanından sonra Erzurum savaş bölgesi olur. Ermenilerin önemli bir kısmı silahları ile Rus Ordusu'na katılır. Rus hükümeti, kendine sığınan Ermenileri silahlandırarak, donatarak özel çeteler oluşturup Müslüman halkın üzerine gönderir, kendi ordularına yardımcı olarak kullanılır. Türk Ordusu'nun Erzurum'u kurtardığı 12 Mart 1918 yılına kadar süren Ermeni mezalimi ve işgal yılları ile ilgili kaynaklar sınırlı olduğundan edebiyata yansımaz. Eşref Özoltulular, yakın çevresindeki birinci ve ikinci kuşak görgü tanıklarından derlemeler yapar. Kantarcızade Mustafa Bey ve Yarbay Twerdo Kheflo'nun anılarından, elliye

yakın konuyla ilgili kitaptan istifade ederek dönemin ve şehrin ileri gelenlerinin hikâyesini, savaşın merkeze alındığı ve birbiriyle yaşayan halkın birbirine anlalarıyla birleştirerek kurgular. Ermeniler tarafından “Ermeni soykırımı” olarak bütün dünyaya inandırılmaya çalışılan durum, kurmaca eserde de gerçek biçimde adlandırılan tarihi evrakların referansı ile yalanlanır. Ermeni çetecilerin Türklere yaptıkları savaş suçları, trajik boyutta ele alınır.

4.1.7. Savaşın Tek Arzusu: “Paylaşılmayan Topraklar”

M. Talat Uzunyaylalı'nın “Paylaşılmayan Topraklar” eseri “Tehcirin Arka Yüzü” alt başlığını taşır. Tehcir kelimesinin Ermeni tehciri ile ilişkilendirilerek Türk halkının, Rus askerinden ve dolayısıyla Ermeni eşkıyalarından dolayı köylerini terk etmesi anlatılır. 2009 yılında ilk baskısı yapılan eserin çalışmada Babıali Kültür Yayıncılığı tarafından hazırlanan 2015 düzeltilmiş baskısı kullanıldı.

Yazarın önsözde “1914-1922 yıllarında Anadolu başta olmak üzere Osmanlı ülkesinde Müslümanların yaşadıkları felaketlerden bir kesit sunan ve Ermeni tehcirinin arka planını gösteren bu tarihi romanı bitirmiş olmaktan dolayı Allah'a şükrediyorum” (s.4) ifadeleri sonrasında Ermeni kaynakları ve Türk kaynaklarının metni temellendirdiğinden bahsedilir. Anlatıcı, kar içinde yakılan köylerinden kaçan Anadolu halkının mücadelesiyle dramatik aksiyonu başlatır. Tanrısal bakış açısıyla yazılan eser, savaşın etkilerini ve milletlerin yıllar sonra durumu nasıl yansıttığının örnekleme açısından önemlidir. Dönemi anlatan fotoğraflara da yer verilmesi, metni kurmacadan gerçeğe yaklaştırır.

Savaş durumunun edebiyattaki gerçek anlatımı ve aktarımı eserin tarihi belgelerle desteklenmesi “Paylaşılmayan Topraklar”ı savaş anlatısı yapar. Entrik kurguda göç etmek zorunda bırakılan sadece Ermeniler değildir. Bununla birlikte Erzurum, Bayburt, şehirlerinde yaşayan binlerce Türk köyünün yok edilmesini belgeleme amacı da dikkat çeker.

4.1.8. Savaşın Destanlaşan Öyküsü: “...Ve Çanakkale Geldiler”, “..Ve Çanakkale Gördüler”, “...Ve Çanakkale Döndüler”

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun 1989 yılında yayımladığı “...Ve Çanakkale Üçlemesi” adlı serisi “Çanakkale İçinde Bir Dolu Testi” ismiyle yazdığı film senaryosunun romanlaştırılmasıdır. Çalışmada eserlerin 2015 yılında İrfan Yayıncılık tarafından hazırlanan baskıları kullanıldı.

Serinin ilk cildi “Geldiler”, ikinci cildi “Gördüler”, üçüncü cildi ise “Döndüler”dir. Sepetçioğlu'nun romanı Türk romanında Çanakkale Muharebelerinin müstakil olarak işlendiği ilk eserdir. Türk milletinin kaderini Çanakkale’de bir destana dönüştürüp, tarihe “Çanakkale geçilmez.” Sözlerini altın harflerle yazdıran Türk’ün iman gücünün (Dinç, 1999: 55) anlatıldığı

“...Ve Çanakkale Üçlemesi”nin vakası, Şam, Beyrut, Kanal; Çanakkale Cephesi ve İstanbul olmak üzere üç ayrı mekânda geçer. “...Ve Çanakkale Üçlemesi” Dördüncü Ordu’nun Cemal Paşa komutasında gerçekleşen ve 3 Şubat 1915’te yenilgiyle sonuçlanan Kanal Harekâtı ile başlayıp İtilaf Kuvvetlerinin Çanakkale Cephesi’nden geri çekilişine kadar geçen zaman dilimini yansıtır. Olaylar kronolojik sıra ile işlenir.

“...Ve Çanakkale Üçlemesi” I. Dünya Savaşı yıllarında Cemal Paşa komutasındaki Dördüncü Ordu’nun 3 Şubat 1915 yılında yenilgiyle sonuçlanan Kanal Harekâtı sonrasında, İtilaf güçlerinin mağlûp olarak Çanakkale’den ayrıldıkları 1916 yılına kadar olan süreçte, anılan güçlerin savaştaki politika ve planlarını, Türk milletinin karakterini, savaşta gösterdiği kahramanlıkları ve cesaretini konu alır. Başlangıçta Şam, Beyrut ve Kanal cephelerinde geçen olaylar, daha sonra İstanbul ve Çanakkale’ye yayılır. “...Ve Çanakkale”yi, farklı şahıslar aracılığıyla meydana gelen iç içe geçmiş, birbiriyle bağlantılı olaylar zinciri oluşturur. Olaylar zincirinin halkası genişledikçe şahıs kadrosu da kalabalıklaşır. Eser, Hesna-Dr. Mürsel-Yüzbaşı Ali üçgeninde şekillenir. Eserde, Çanakkale Muharebeleri siyasî, askerî ve toplumsal yönleriyle canlandırılır. Çanakkale Cephesi’nde verilen kahramanlık mücadelesinin yanı sıra İmparatorluğun başkentindeki çöküşün izlerini ve bu çöküşte İngilizlerin oynadığı rol de ele alınır.

Üçlemenin ilki olan “Geldiler” romanı Mustafa Kemal’in Hatıralarında yer verdiği Çanakkale’nin ruhunu anlatan şu cümlelerle başlar:

“...Bomba Sırt olayını anlatmadan geçemeyeceğim. Karşılıklı siperler arasında mesâfe sekiz metre, yâni ölüm muhakkak. Birinci siperdekiler, hiçbiri kurtulmamacasına tamamiyle düşüyor. İkincidekiler onun yerine geçiyor. Fakat ne kadar imrenilecek bir soğuk kanlılık ve inanış içinde biliyor musunuz? Öleni görüyor, üç dakika içinde öleceğini biliyor, küçük bir korku belirtisi bile göstermiyor. Sarsılmak yok. Okumak bilenler ellerinde Kur’an-ı Kerim, Cennete girmeğe hazırlanıyorlar. Bilmeyenler Kelime-i Şahadet çekerek yürüyorlar. Bu; Türk askerlerindeki ruh kuvvetini gösteren hayret olunacak ve kutlanacak bir örnektir. Emin olmalısınız ki Çanakkale muharebelerini kazandıran işte bu yüksek ruhtur. Mustafa Kemal Atatürk” (Sepetçioğlu 1989: 9).

Alıntıda yer alan cümleler üçlemenin bütün ciltlerinde mevcuttur. I. Dünya Savaşı’nın çıkış nedenlerini tarih kronolojisiyle olay örgüsünde sıralar. “Geldiler” ve “Gördüler” ciltlerinde cephe gerisi ve değişen sosyal düzen kurguda yer alırken üçüncü cilt “Döndüler”de Çanakkale cephesi ayrıntılarıyla aktarılır. Farklı mekânlardaki farklı insanların Çanakkale’ye gelişlerinin hikâyesi, romanın olay örgüsünü “çok zincirli” kılar. Olay örgüsü, zamanın kronolojik ilerleyişi, şahısların fazlalığı eserin tek bir noktada -Çanakkale Mücadelesi- bütünleşmesini sağlar.

4.1.9. Savaşın Başlattığı: “Diriliş Çanakkale 1915”

Turgut Özakman'ın Millî Mücadele dönemi romanlarından ikincisi “Diriliş Çanakkale 1915”tir. “Şu Çılgın Türkler” eserinden itibaren özellikle Millî Mücadele 'nin doğru anlatılması ve anlaşılması gerekliliği üzerine belge anlatılarını kaleme alan yazar, üçlemenin ikinci romanı olan eserin yazılış amacını önsözde belirtir. 2008 yılında ilk baskısı yapılan eserin çalışmada Bilgi Yayınları'ndan hazırlanan 2018 yılı baskısı kullanıldı.

Çanakkale deniz savaşlarını anlatma gereği duyduğunu; Millî Mücadele 'nin bir bütün olarak algılanması için, Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç safhasını oluşturan Çanakkale'yi ayrı bir başlık altında romanlaştırma isteğini ifade eder. Yazar, eserini oluşturmak için; dönemle ilgili araştırmalar yapar, belgeleri derler, okuyucuya Çanakkale Cephesi'ni tüm yönleriyle ve bir tarih kitabı formundan kopmadan anlatır. Özellikle gençlerde bir tarih bilinci oluşturmak için kaleme alınan eser, bu amacından dolayı tarihi gerçekleri olay örgüsünün merkezine yerleştirir. Tarihi, estetik bir kaygıyla ele alıp yeniden tasarlamaktan kaçınan yazar, didaktik bir hassasiyetle millî şuuru yeniden canlandırmak ve tarihi olayların kendi içerisinde barındırdığı destanlaşan hikâyelerini, gerçekliklerinden soyutlamadan aktarma amacındadır. Tanrısal bakış açısı vasıtasıyla kurgulanan eserin sonunda I. Dünya Savaşı cepheleri hakkında kapsamlı kaynakça yer alır. Böylece tür olarak roman olsa da tarihi belgelerle (fotoğraflar, gerçek kişilerin anıları, savaş anındaki yazışmalar) desteklenerek eser tarih kitabı özelliğine taşınır.

Toplam beş bölümden oluşan eserde kurgusal zaman yoktur, kronolojiler verilerek savaşın seyri özetlenir. Dipnotlar, açıklamalar, özet kronolojilerle roman türünün kurgusal düzenini gerçek olanla birleştirilir. Tarih kaynaklarıyla tarihî roman arasındaki farkın en aza indirgenerek Türklerin seçilmiş travması, ben ve diğerleri olarak ben dediği, Kurtuluş Mücadelesi'nin temellerinin atıldığı I. Dünya Savaşı'nın Çanakkale Cephesi'nin politik ve askerî düzeni, dönemin kadın algısı ve toplumun bulunduğu durum anlatılır.

4.1.10. Savaşta Bir Ülke: “Üç İstanbul”

Mithat Cemal Kuntay'ın tek romanı “Üç İstanbul” romanı, kapsadığı biyografik ve sosyal/toplumsal unsurlar ile savaşla değişen siyasî düzenin, toplumsal yapıların dönüşümünün başkişinin yaşamı üzerinden aktarımıdır. “Türkün Şehnâmesinden” (1945) başlıklı “epik ve sosyal karakter” (Oktay, 1993: 1030) taşıyan bir şiir kitabı ve ayrıca monografileri bulunan yazar, bir devrin panoramasını anlatma gayreti içindedir. “Üç İstanbul” yazarın tek romanı olmakla birlikte ilk baskısı 1938 yılında yapılır. Çalışmada eserin Oğlak Yayınları tarafından yayınlanan 9. Baskısı kullanıldı.

Roman, “Yıkılan Vatan” isimli bir roman yazma çabası içine giren ve yazarlık edimi üzerine eğilen Adnan çevresinde kurulur. Eserin toplumsal ve sosyal unsurları, İstanbul’un üç farklı iktidar dönemindeki görünümünden oluşur.

Zamandizimsel öykü anlatımının söz konusu olduğu metinde ilk olarak Abdülhamid, ardından İttihat ve Terakki ve son olarak Milli Mücadele dönemlerinde İstanbul’da yaşananlar, hangi karakterlerin ne gibi olaylarla karşı karşıya kaldığı tezine uygun biçimde ilerler. Toplamda 133 bölümden oluşan anlatımın ilk bölümünde 93 Muharebesi başlığı ile eserin savaş ile ilişkisi kurulur. Bireyin hikâyesi üzerinden savaşın cephe gerisindeki oluşumları nasıl etkilediğini, değişimin iyiden kötüye ve daha kötüye gidişinin İstanbul ahalisi üzerinden doğan sonuçlarını ele alır. On ikinci bölüme dek siyasal ve toplumsal zemin arka plan olarak alınır ve başkişi Adnan’ın karakteri çizilir. Bu bölümden itibaren oldukça fazla sayıda şahsın ve olayın orta yerinde kalması, dramatik aksiyonunun kişi ve zaman üzerinden gerçekle bağlantısı olan Osmanlı son dönem savaşlarının etkisi ile İstanbul halkının algısal değişimi gösterilir.

Romanda savaşın gerçek görüngüsü olarak Adnan’ın cemiyette gördüğü itibar ekseninde sorgulanan Sarıkamış hezimetini ve hezimetten sonra Enver Paşa’nın İstanbul’a kaçış hikâyesi de İttihat ve Terakki’nin tenkidine örnek bölümdür.

Son bölümde başkişi Adnan her şeyini kaybeder. Bu arada savaşın olumsuzdan olumluya dönüşü olan Milli Mücadele de hız kazanır; zafer haberleri ile Atatürk’ün ve İsmet İnönü’nün kahramanlıkları aktarılmaya başlanır. Başkişinin “Metris Tepe” den, “Lozan”dan beklentisi ise yine kendisiyle ilgilidir. Kendi ‘ben’inden kurtulamayan Adnan, çıkarmayı planladığı gazetelerle Ankara’yı rahatsız etmeyi düşünür. Çünkü Ankara’dan çağrılmamakta ve bir türlü “vekil” yapılmamaktadır. Nitekim vekil olunca takmak için aldığı ve özenle sakladığı kalpak, romanın sonunda, Adnan’ın içinde kalan bu ukdenin işareti olur.

Adnan, dinsizliğinin üzerine masonluğunun da eklenmesi ile cenazesi rüşvetle kaldırılan bir karaktere dönüşür ve romandan çıkar. “Üç İstanbul” imparatorluğun çöküşündeki ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundaki savaşların, özellikle sosyal yapı bakımından üst cemiyetin algısının yansımasıdır. Dramatik aksiyon başkişi Adnan’ın hayat hikâyesiyle kurgulansa da savaşla değişen iktidarın kitle üzerindeki algısal devinimi de sunulur. Bu nedenle “Üç İstanbul” konusunu Adnan’ın hikâyesinden değil; savaş nedeniyle değişen toplum üzerinden alır.

4.1.11. Savaşın Cephelerinde Bir Asker: “Yüzbaşı Selahattin’in Romanı I-II”

İlhan Selçuk’un “Yüzbaşı Selahattin’in Romanı I-II” eseri, önsözde de belirtildiği gibi Yüzbaşı Selahattin’in günlükleri çerçevesinde kurgulanır. “Yazar, okurla kurduğu okuma kontratında, metnin kurmaca niteliğini değil, anı olma özelliğini öne çıkarır” (Tunç, 2020: 265) İki

ciltten oluşan romanın birinci cildi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar ki dönemi ele alırken; ikinci cilt hayatını savaşlarda geçirmiş bir neferin emekliye ayrıldıktan sonra yaşadığı geçim zorluklarını konu alır. Cumhuriyet kitap tarafından ilk baskısı yapılan eserin çalışmada birinci ciltte Remzi Kitabevi'nden hazırlanan 1974 baskısı, ikinci ciltte Çağdaş Yayınları tarafından hazırlanan 1995 baskısı kullanıldı.

Anı-roman türünde olan eser gerçekle bağlantısı noktasında sadece kurtuluş mücadelesini değil; Osmanlı son dönem savaşlarında bir askerinin yaşadıklarının anlatılması bakımından dikkate değerdir. Ben anlatıcı ile kurgulanan metinde Yüzbaşı Selahattin'in cepheden cepheye süren hayat mücadelesi merkezdedir bu durum dönemin anlaşılması açısından verileri güçlendirir. Birinci ciltte 1894-1921 yıllarını arasındaki süreç, Turancılık görüşü, coğrafya olarak Osmanlı Devleti'nin uğramadığı topraklar, oradaki halkların yaşayış şekilleri, savaşlardaki durumları, savaşın açlık, sürgün, ölüm gibi gerçeklerini içerir. Belirli bir olay örgüsünün olmadığı anlatıda tarihsel kronolojiye bağlı kalınır. İkinci cilt ise başkışının evlilik, çocuk geçim derdi, emeklilik, tanıdıkları vesilesiyle iş sahip olması, savaş sonrası insanların değişimi, maddi olarak yükselmelere tanıklık, eşinin vefatı gibi şahsi konularla devam eder. Özellikle birinci cilt, savaşın ve Osmanlı coğrafyasının durumunu yansıtmaya açısından önemlidir.

4.1.12. Savaşta Aile Fertlerinin Siyasî Dönüşümü: “Günbatımı”

Mim Kemal Öke'nin 1991 yılında kaleme aldığı “Günbatımı” romanı bir evin içinde aynı dönemde dolayısıyla aynı ahlakî düzenle yetiştirilen çocukların Osmanlı'nın son dönem savaşlarıyla değişen yapısı aktarılır. Çalışmada eserin İrfan Yayıncılık tarafından hazırlanan 2016 yılı baskısı kullanıldı.

1877 yılından 1919 yılına kadar (Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Milli Mücadele'nin başlangıcına kadar) ortalama kırk yıllık bir süre geçer. Osmanlı Devleti iç ve dış olayların, çekişmelerin arasında varlığını sürdürme mücadelesi verir. Başlangıçta Balkanlarda yaşamakta olan, ardından Selanik'a göç eden ve daha sonra İstanbul'a göç etmek zorunda kalan bir ailenin dört oğlunun farklı görüşleri sebebiyle farklı yollardan devlet için mücadelelere girişmeleri ve bu sebeple çatışmaları kurgulanır. Balkan Savaşları'yla beraber Makedonya'nın kaybedilmesi ile Kızanlık köyünde yaşayan Ali İhsan'ın ailesinin yaşantısı da bitmek bilmeyen göçler çerçevesinde değişir. 93 Harbinden dönmesi ve göç etmek zorunda kalması savaşlarla farklılaşan halkların örneklenmesi, manastırda okuyan çocukların daha sonra tıbbiye ve harbiye okullarında eğitim görmesi, onların Osmanlı Devleti'nin kurtulması için değişik görüşlerde olması, vatanın kurtarılması için her fedakârlığın yapılması, arka planda İstanbul ve Balkan ahalisindeki aşamalar üzerinden sunulur. Eserin ismi olan “Günbatımı” imgesel olarak doğacak güzel günlerin ve her zaman dönecek aile evinin olması gerektiğinin işaretidir. Tanrısal bakış açısıyla kurgulanan eserde Balkanlar, İstanbul, Avrupa halklarının savaşla başkalaşan konumları ve algıları metnin çatışma düzleminde sadece politik değil şahsî boyutta da

anlatılır. Osmanlı'nın çöküşü ve yok oluşunun, aynı zamanda Anadolu'nun mücadelesinin halkın boyun eğmemesi üzerinden aktarımı yapılır. Anne, baba, kardeş kavramlarının savaş durumundan bağımsız olarak eserin aile yapısı içinde bozulmaması cephe ve cephe gerisindeki gündelik yaşamı yansıtır.

4.1.13. Savaşın Üniforması: “Ateşten Gömlek”

Halide Edip Adıvar'ın “Ateşten Gömlek” romanı yazıldığı dönemin anlaşılabilirliği ve geleceğe taşınabilirliği açısından Kurtuluş Savaşı'nın Türk edebiyatındaki görünümlerinin ilkidir. Kurtuluş Savaşı'nın aydın-halk-asker üçgenindeki paylaşımlarının ve bunların doğurduğu ortak inancın aktarımı yapılır. Eserde 1922 yılı itibarıyla Anadolu halkının savaşla kuşatılmış benliğinin son nefesteki mücadelesini anlatılır.

Kurtuluş Savaşı yıllarında yazılan, 1922 yılında “İkdam Gazetesi” tarafından tefrika edilen ve 1923 yılında İstanbul Teşebbüs Matbaası'nda kitap haline getirilen roman, yayımlandıktan sonra birçok dile tercüme edilir; İngilizce çevirisi bizzat Halide Edip Adıvar tarafından yapılır. “Ateşten Gömlek”, 1923 yılında İstanbul Teşebbüs Matbaası tarafından basıldıktan sonra çeşitli yayınevlerinde yayınlanır. Çalışmada eserin Can Yayınları tarafından yayınlanan 2019 baskısını kullanıldı.

“Ateşten Gömlek”, Kurtuluş Savaşı'nda kendini ateşe atan Türk insanın öyküsüdür. Bedenlerin, bağımsızlık düşüncesiyle yanıp kendilerini ideal olana dönüştürmelerini konu alır. “Ateş gömleği” giyen her kahraman giydiği bu gömlekle yeni ve ideal bir insana dönüşerek kendi oluş serüvenlerini tamamlarlar. Zira ateş, insanı değiştirip dönüştüren yakıcı ve diriltici bir güçtür. Eserin başkişisi Peyami, romanda kahraman-anlatıcı olarak olayları aktarır. Başkişi, dramatik aksiyonu kendi görüşü açısına göre anlatır. Onun defterine yazdığı ve aktardığı olaylar, romanın sonunda tanrısal bakış açısıyla bir hayal unsuru şeklinde adlandırılrsa da o bu kurduğu hayalle bütün Türk milletinin yaşamış olduğu sıkıntıların bir sözcüsüdür. Romanın öykü zamanı, Kurtuluş Savaşı yılları ve hemen sonrasındır. Eserde sosyal zaman, Bulgar Mütarekesi'yle başlar. Ancak anlatıcı, özet tekniğine başvurarak bu zaman dilimini 1908'e kadar geriye götürür.

Roman, Kurtuluş Savaşı'nı ve hemen sonrasını konu aldığı için gerçekle bağlantısında zaman unsuru önemli yer tutar. Başkişinin Kurtuluş Savaşı sırasında yaşadığı olaylar, gerçekle kurgu zamanın birbiriyle birleşimidir. İstanbul'dan Anadolu'ya geçiş Kurtuluş Savaşı'nın cephe mekânları anlatı kişilerinin dönüşümünün gösterimidir.

Eserde; savaş döneminin gerçekliliğiyle kurgunun kesişim noktalarından biri olan 16 Haziran 1919 yılında düzenlenen Halide Edip'inin konuşmacı olarak katıldığı Sultanahmet Mitingi, Peyami gibi kendilik değerlerini, kendi olma, özgür olma açımlarıyla katılan insanların sese dönüşmüş

halidir. Toplumsal anlamda içinde yaşanan olumsuz duruma dair başkaldırı olarak yer bulan bu sosyal olay, Peyami'nin değerler açısından kendini fark ederek uyanmasını sağlar. Bu uyanış bireyin kendi tenine giydiği ateşten gömleğin toplumun kurtuluşu için merhale olduğunun göstergesidir.

4.1.14. Savaşın Tanığı: “Yaban”

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1932 tarihinde Ahmet Halit Kütüphanesi tarafından yayınlanan “Yaban” eseri savaşın fikirsel ve algısal gösterimi, dramatik aksiyonun merkezinde yer alan İstiklal Savaşı çerçevesiyle savaş edebiyatı ürünüdür. “Yaban” romanı çeşitli yayınevlerinde 88 baskı yapar. Çalışmada eserin İletişim Yayınları tarafından yayınlanan 2019 baskısı kullanıldı.

“Yaban”, Anadolu Coğrafyasını ve insanını I. Dünya Savaşı'nın sonu ile Sakarya Savaşı'nın kazanılması arasındaki süreyi anlatır. I. Dünya Savaşı'nda bir kolunu kaybeden ihtiyat zabiti (yedek subay) başkişi Ahmet Celal, işgal altındaki İstanbul'da yaşamayacağını anlayınca eski emir eri Mehmet Ali'nin çağrısına uyarak onun Haymana Ovası ortalarında Porsuk Çayı dolaylarındaki köyüne gelir, mekânsal değişim onun algısal dönüşümünü yaratır. Kendi içine kapanmış, bakımsız ve cehaletin hüküm sürdüğü köyde yalnız (yaban) kalır, yadırganır. Köylüler ona yabancı gözüyle bakar. Köylüler “Yaban” adını taktıkları Ahmet Celal'den uzak dururlar. Ahmet Celal, köylülerin cehaletle iç içe yürüyen kurnazlıklarını gözlemler. Onların hayatına hâkim olan değerlerine yabancı kalışlarına şaşırır. Köy halkı Millî Mücadele 'ye ilgi göstermez, İstiklâl Savaşına karşı kayıtsızdır.

Romanda İstiklâl Savaşı iki yönlü aktarılır. Birincisi Ahmet Celal'in bakış açısından gazete haberleriyle verilen ve savaşın ikinci plânda gösterildiği Kurtuluş Savaşı, ikincisi ise; düşmanın köye girmesi ve savaşın köy içinde cereyan etmesiyle birinci plâna geçen Kurtuluş Savaşı'dır. Başkişi Ahmet Celal'in ve köylünün İstiklal Savaşı'na bakışındaki çatışmalar olay örgüsünü oluşturur.

“Yaban” başkişinin hatıralarıyla birlikte 1919 -1922 yılları arasında geçen İstiklal Savaşı'nın safhalarını gösterir. Romanda Kurtuluş Savaşı'nın seyri, Ahmet Celal'in, İstanbul gazetelerinden savaş durumunu izlemesi, köy dışına çıkıp gelen geçenlerden bilgi alması yoluyla hâlihazırda devam eden savaşın görünümü kronolojik olarak dramatik aksiyonda yer alan savaşın gerçekte bağlantısı kurularak aktarılır.

4.1.15. Savaşın Dönüştürdüğü Benlik: “Küçük Ağa”

Tarık Buğra'nın “Küçük Ağa” adlı eserinin ilk baskısı 1963 yılında Yağmur Yayınları tarafından yapılır. Çalışmada eserin İletişim yayınlarından çıkan 36. baskısı kullanıldı. “Küçük Ağa” eseri yazarın doğduğu ve büyüdüğü Akşehir Kasabası'nda geçer. Romanda Kurtuluş

Savaşı'nda cephe gerisinde olan biten olaylar, Kuvayımillîye'nin halkın içinde nasıl doğduğu ve büyüdüğü temel konudur. Tarihi kaynakların ve sanatkârın babasına ait eski defterlerin kullanılarak oluşturulduğu belirtilen roman, birçok açmaz ve çelişki üzerine kurulur. Başkışi İstanbullu Hoca/Küçük Ağa, başlangıçta bir din adamı olup bir Kuvayımillîye muhalifidir. Bu yaklaşımı ile o dönem şartlarında derhal asılması gerekir, fakat kurguda buna izin verilmez. Önce Kuvayımillîyeciler gibi vatanperver biri olduğunu işlenir ve ardından sahip olduğu bu vatana bağlılığın altı yüz yıllık bir tarihsel geçmişe dayandığını açıklanır.

Savaş edebiyatının ürünü olarak eser; 1919 yılı ve ertesinde başlar. Genel olarak Kuvayımillîye tarafından bulunan halk ve onlarla zıt görüşe sahip kişiler arasında geçenleri aktarılır. Yazar, bu romanın yazılmasına yönelik fikrin henüz üç-dört yaşlarında filizlenmeye başladığını, çocukluk dönemlerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün *Nutuk* adlı eserine ve Kazım Karabekir gibi isimlerin anılarına, gazete, dergi ciltlerine ilgi duyduğunu belirtir. Yaşının ilerlemesi sonrasında sözü geçen eser ve belgelerin ışığında aldığı feyz ile Kurtuluş Savaşı'nı dramatik açıdan yansıtma arzusunun oluştuğunu dile getirir (Buğra, 1976: 114) Kurtuluş Savaşı yıllarının, hilafet yanlıları ile Kuvayımillîye arasındaki çatışmalar çerçevesinde anlatıldığı romanda, Cumhuriyet tarihinin en önemli dönemeçlerinden biri, yönetici ve halkın yanı sıra dağdaki eşkıyanın bakış açısına da yer verilerek zengin bir perspektiften sunulur. Yazar tarafından “birinci kitap” ve “ikinci kitap” başlıklarıyla iki ana bölüm halinde düzenlenir. Alt başlıklar ise rakam kullanılmayarak, bölümde yaşanacak olayların özeti niteliğindeki epigraf cümlelerle ayrılır.

“Küçük Ağa” romanında dramatik aksiyon; zaman ve mekânın tespitiyle biçimlenir. Savaşın ağır şartları sonucunda parasızlık, yokluk ve açlığın tüm ümitleri soldurduğu kasabada insanların yaşam mücadeleleri ve bekleyişlerinin anlatıldığı giriş bölümünden sonra mevcut ortama zıt özellikler taşıyan Gâvur Mahallesi'nin tasvirine yer verilir. Tasvir bölümüyle birlikte vakayı şekillendirecek olan ilk çatışma ortaya çıkar. Kurtuluş savaşı yıllarında aynı topraklar üzerinde yaşayan Türkler ve yabancı azınlıklar arasındaki ölçülü ilişkiler, savaştan sonra menfaatler doğrultusunda farklılaşmaya başlar. Savaş ile bağlantı noktasında “Küçük Ağa” romanı Kurtuluş Mücadelesi'nin cephe ve cephe gerisinin birlikte aktarıldığı eserlerdendir.

4.1.16. Savaşın İçindekiler: “Kalpaklılar-Doludizgin”

Samim Kocagöz'ün “Kalpaklılar” ve “Doludizgin” romanları, edebiyat ve tarihin birbiri içerisinde var olduğu eserlerdir. “Ulusal Kurtuluş savaşlarının başlangıcı coşkun ve ulusal tarihten gelen romanlarla başlar” (Ertem, 1971: 24) görüşü çerçevesinde, belge roman ya da belgesel roman yazmak fikrinde olduğunu aktaran yazar tarihi yeniden kurarak metinleştirir. Gerçeklerden kopulduğu takdirde bir macera öyküsüne dönüşeceği endişesine sahip sanatkâr, tarihî bilginin mukayesesinin ve değerlendirmesinin bilimsel yapılması gerekliliğinden bahseder (Makal, 1983:

126). Bu çerçevede oluşturulan “Kalpaklılar” (1962) ve devamı niteliğindeki “Doludizgin” (1963), Türk edebiyatında savaşın merkeze alındığı önemli anlatılar olur.

“Kalpaklılar” 1962, “Doludizgin” 1963 yılında yayınlanır. Çalışmada, Ağaoğlu Yayınevi tarafından dizilip baskılanan ve ciltlenen Yazko (Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Üretim Kooperatifi) yayınlanan 1981 yılı baskısı kullanıldı.

Birinci cilt olan “Kalpaklılar”da “Başlarken” adlı önsöz “Nutuk”tan yapılan bir alıntıyla ve “Gazi Mustafa Kemal’in 1919 senesi Mayısın 19’uncu günü Samsun’a çıktım. Vaziyet ve manzarai umumiye:” (s.11) sözleriyle başlar. Ardından “Ya istiklal, ya ölüm!” altbaşlığı verilen ilk kısım yer alır. Yedi bölümden oluşan eserin Kurtuluş Savaşı’nın ilk örgütlenme evresinde (1919-1920) geçen olayların kurgulandığı her bölümünde Nutuk’tan alıntılar yapılır. “Kalpaklılar”, İzmir’i işgalinde Yunanlılara direnirken şehit edilen Hasan Tahsin’in hikâyesi ile başlar. Yunan askerleri önce Manisa, ardından Aydın’a girer. Herkes bir mücadele içindedir ve Kuvayımillîye’ye katılmak ister. İzmir’in işgalinden Damat Ferit Paşa’ya bağlı güçlerin Gerede ve Düzce başkaldırlarına değin yaşananlar aktarılarak Milli Mücadele’nin bütün süreçleri yansıtılır. “Doludizgin”de ise, Ankara ve İstanbul hükümetinin ilişkileri, düzenli ordunun başarıları anlatılır. “I. İnönü Savaşı, II. İnönü Savaşı, Sakarya Savaşı sırasıyla aktarılır. 1922 yılı Eylül ayında düşmandan temizlenen İzmir’de halkın Mustafa Kemal ile buluşmasıyla sona erer, 9 Eylül 1922 tarihiyle tamamlanır. Doludizgin 8 bölümden oluşur her bölümde “Kalpaklılar”da olduğu gibi Nutuk’tan alıntı yapılır. Kronolojiye bağlı kalınan iki eserde de entrik kurgu, aşk hikâyesi çevresinde biçimlenir. Kurtuluş Savaşı’nı gerçekleştiren inanca duyulan ihtiyaç ve kolektif şuuru her an diri tutmak arzusu belirgin olarak görülür. Anlatıcı, Kuvayımillîye’nin sembolü olan kalpağı millî hafızada ölümsüzleştirir. Kurtuluş Savaşı’nı merkeze almasıyla bir devir anlatısına dönüşen metinde gerçek ile kurgu tarihsel olayların kronolojik dizilişinde bütünlenir. Romanlarda düşmanlar küçümsenirken, millete olan inanç sürekli yenilenir.

Harbin en kuvvetli etkilerinin yaşandığı işgal coğrafyasının çocuğu olmak, sanatçının muhayyilesini bu anılara yöneltir. Toplum hayatına dışarıdan yapılan her tazyik ve tahakküm, karşılığını bulur. Dolayısıyla onun sanatını ören asıl unsur, toplumsal kaygı dönemlerini işlemek, gelecek nesillere miras olarak ivme gücü bırakmaktır. Bu da, sanatkâra göre ancak Kurtuluş Savaşı ruhu ile mümkündür. “Kalpaklılar” ve “Doludizgin” romanları, Millî Mücadele ve zaferin romanlarıdır. Eserlerde, geleceğe dair umut her zaman diri tutulur. İdealize edilen tek geçmiş, Atatürk devridir. Yaşanan ideolojik değişmeler, tarihsel sapmalar ve ülkedeki bunalımların Atatürk ilkelerine sıkı sıkıya bağlanma ile aşılabacağı belirginleştirilir.

4.1.17. Savaşın İktidarı: “Esir Şehrin İnsanları”

Kemal Tahir’in “Esir Şehrin İnsanları” romanı, 1956 yılında Martı Yayınlarından basılır. Çalışmadsa eserin İthaki Yayınları 2015 baskısı kullanıldı. “Esir İstanbul”, “Bulanık Su” ve “Kâmil Bey” başlıklı üç bölümden oluşur. Eserin ilk bölümünde mekân, ikinci bölümünde olay, üçüncü bölümünde başkişi odak noktasıdır. Devrin toplumsal ve sosyal meselelerinin aktarıldığı eserin arka planında İstanbul’un işgali, Doğu-Batı Sorunu, I. Dünya Savaşı ve Bolşevik İhtilali yer alır. Bu olay birimlerinin merkezindeki Kamil Bey’in bakış açısı belirleyici işleve sahiptir. 1918 ve 1923 yılları arası işgal döneminde İstanbul’un kalabalıklaşması ve çete sorunları ile karşı karşıya kalınması işlenir. Dramatik aksiyonda sosyal düzen içerisinde İstanbul elitlerinin yaşamı anlatılırken Milli Mücadele’yi başlatacak olan çalışmaların sürdürüldüğü aktarılır. Dolayısıyla eserin öykü zamanı (1920-1921) bu atmosferin okuyucuya aktarımını sağlar. Müttefik güçlerin farklı neden ve bahaneler kullanarak İstanbul’un işgalini gerçekleştirmeye yönelik adımların ikincisi olan 16 Mart 1920’de gerçekleşen işgal ile ilgili romanda üstünde durulan en önemli nokta, şehirde İngilizlerin, Türklere karşı olan tavırlarıdır.

Milli Mücadele’nin işgal ile bağlantılı aktarıldığı metinde Anadolu’nun kurtulmasında yetersiz kalan İstanbul hükümetine karşı duruş dikkat çeker. Mustafa Kemal Samsun’a doğru yola çıktığında, Amasya Bildirisi, Erzurum ve Sivas Kongreleri boyunca Damat Ferit Hükümeti iktidardadır. Milli Mücadele’ye yönelik olumsuz tavra sahip hükümetin varlığı, Türk milleti menfaatlerinin geri plana atılmasına neden olur. Bu sebeple halk, kendi gayretleri ve imkânları ile İstanbul’u kurtarma görevini üstlenir. Eserin tamamında, öncelikli olarak I. ve II. İnönü Zaferi olmak üzere Milli Mücadele süreci İstanbul cephesinden yansıtılır. İstanbul’da yaşayan halkın büyük bir kısmı Milli Mücadele’yi destekler ve ona inanarak başarılı olması için çaba gösterir. Halk görüntüde tepkisizdir ancak eylemlerle Anadolu’ya destek olunmaktadır. Eserde, Kurtuluş Savaşı’na inanan vatanseverlerin gizli biçimde örgütlenmesi ve dirençleri anlatılır. Romandaki aktüel konular arasında I. Dünya Savaşı doğrudan değil; fakat mevcut duruma ve gelişen olaylara katkısı açısından yer alır. Savaşın asıl etkisine, konu olarak sunulan işgal meselesi ile dikkat çekilir. İstanbul’un “esir” olmasına neden olan Mondros Mütarekesi’ne ait hükümlerin uygulama süreci, savaş ve kurgunun keşiştiği nokta halindedir.

4.1.18. Savaşta Öznelerden Biri: “Dikmen Yıldızı”

Aka Gündüz’ün “Dikmen Yıldızı” adlı romanında başkişi, Milli Mücadele destekçisi olan Türk kadını Dikmen Yıldızı’dır. Bu süreçte kendisine verilen bütün görevleri zorluk derecesine bakmaksızın kabul eden başkişi, engeller karşısında direnç göstermekte kararlı bir duruş sergiler. İlk baskısı 1928 yılında yapılan eserin çalışmada Tokey Yayınlarından yayınlanan 1974 yılı baskısı kullanıldı.

Dikmen Yıldız'ının Aydın bölgesinde bulunan mağarada kahramanlık göstermesi o dönemde halk içinde yayılarak onu bir kahramana dönüştürür. İnebolu'da cepheye cephane taşıyan kadınlarla karşılaştığında bu kadınlardan biri kendisine “Dikmen Yıldız sen misin?” sorusunu sorması onu oldukça şaşırtır ve aynı zamanda da gururlandırır. Mustafa Kemal'in ifadesiyle “Sıhhatli Dikmen Yıldız, Türk kızının kahramanlığının timsalidir”(s. 294). “Uysal ve edilgen kadın imgesini bozan” (Eliuz, 2018: 486) başkişinin bilincindeki değişim, esasında Türk milletinin içinde bulunduğu dönüşümün yansımalarındandır. Bir sembol kişi olarak Dikmen Yıldız karakteri, yazar tarafından idealize edilmez. Eserin içinde ideal yönleri kadar zayıf yönleri de okuyucuya aktarılır. Milletçe ölüm kalım savaşı verilen günlerde Dikmen Yıldız'ının kişisel tutkularına yenik düşebildiği görülür. Vatanın menfaatleri için büyük tehlikelere de atılır. Kahramanlığı ile bilinen Havacı Teğmen Murat'a duyduğu tutkulu seveda sebebiyle onun aniden ölüm haberi gelmesi Dikmen Yıldız için sarsıcı olur, bir süre bilincini yitirir. Çevresindekilerin ve ailesinin duyarlılığı ve manevi destekleri ile kısa bir süre içinde yeniden sağlığını kazanır. Türk kadınlarının kahramanlığını temsil eder. Bu durum, Sakarya Zaferi sonrası Havacı Teğmen Murat'ın “İzmir'i ne zaman alacağız?” sorusuna; Mustafa Kemal'in tarafından verilen “Türk kızı vazifesini ikmal ettiği vakit”(s. 98) cevabıyla vurgulanır. Sakarya Savaşı sırasında kağnılarla cephane taşıyan ve Milli Mücadele destekçisi olan bu kadınların kahramanlıkları ve cesaretleri kadar zorluklar karşısında dirençli olup umutlarını kaybetmemeleri de takdire şayandır. Milli kuvvetler, Kütahya Aslıhanlılar'da zayıf düşer. Bir kadın kucağında bebeğiyle, isyan eden yaşlı bir adama ağlayıp isyan etmek yerine güçlü olmak gerektiğini telkin eder. Bebek doğduğu gün babası şehit olmuştur. Kadının çocuğa verdiği isim “Hınç” olmuştur. Bu olumsuzlukların geçici olduğuna inan kadın, Mustafa Kemal'in sayesinde acıların sona ereceğine inanır (s. 85). Kadınların her biri, yıllar boyunca devam eden savaşlarda babasını, evladını, eşini, kardeşini şehit verir, içlerindeki vatan sevgisi her şeyin üzerindedir.

Savaş psikolojisiyle değişime uğrayan başkişinin mücadelesi değişen toplumun içinde var olmaya çalışan halkın mücadelesiyle paralel ilerler. Savaşın sembol öznelereinden biri olan başkişi sosyal yaşamıyla içinde bulunduğu savaş durumunun yansıtıcısı konumundadır.

4.1.19. Savaşın Kurtuluştaki İlk Sebebi: “Var olmak”

İlhan Tarus'un “Var Olmak” eseri Kurtuluş Mücadelesi öncesi yapılan savaşların cephe gerisinde yaşayan halkın gündelik hayatını imleyerek yeniden var olmak isteyen Anadolu halkının yaşadıklarını aktarır. 1957 yılında ilk baskısı yapılan eserin çalışmada, Kavis Yayınları tarafından yayınlanan 2009 yılı baskısı kullanıldı.

“Var Olmak” romanında I. Dünya Savaşı'nın bittiği ve Sevr'in imzalandığı süreçte Çanakkale'de yer alan bir kasaba ve kasaba çevresinde yaşamakta olan kişiler, henüz ne olup bittiğinden tam manasıyla haberdar değildirler. Tanırsal bakış açısıyla kaleme alınan romanda, Reji

Müdürü Hamdi Bey, Kara Hasan, Çerkes Anzavur Paşa, ilçenin ileri gelenleri ve halk, hem günlük hayatlarının gelgitleri, hem de savaşın gerçekleriyle karşıya karşıydılar. Halk, günbegün işgal haberlerini okur. Bu ortamda, Kurtuluş Savaşı henüz başlamamışken, bir kasaba halkının o zamanlarda yaşadıklarını anlatılır. Eserde günlük yaşama gölgesini düşüren savaşın çıkmazları anlatılır.

İlhan Tarus'un "Bu roman Kurtuluş Savaşının unutulmaz şehitlerine ithaf olunmuştur" (s.2) biçimindeki öncelliğinin gölgesinde kurgulanan eser, içsel yönetimi ile bu tezli yazılımdan farklı bir noktaya taşınır. Var olma çabası dramatik aksiyonun merkezidir. Roman; bireyin yaşadığı toplumda yıllardır süregelen bir yaşayışı devam ettirmesini savaş gibi toplumu sarsacak büyük yıkımlar yaşaması sonucundaki değişimini anlatır. Bu noktada yıllardır süregelen var olan yaşam şeklinin yok olma ihtimali aktarılır. Eser, savaşın bütün düzenleri yok ettiğinin gösterimidir.

4.1.20. Savaşa Farklı Bir Yorum: "Millî Mücadele'nin Romanı – Çalınan Savaş"

Hüseyin Karatay'ın "Millî Mücadelenin Romanı" üst başlığını taşıyan "Çalınan Savaş" eseri, kurtuluş imgesini yeniden kuran bir inşa girişimidir. Karatay'ın, savaşın Müslüman bir halk tarafından gerçekleştirildiğini ve Batıcılar/Elitler tarafından çalındığını iddia ettiği romanı Cumhuriyet tarihinde böylesi keskin bir olumsuzlamayı içeren ilk eserdir. Roman yazarın Kurtuluş Savaşı anlatılarına yönelik karşı duruşunun bir gereği olarak bellekten anlatıya sürüklediği bir zihinsel mücadelenin ürünüdür. Bu zihinsel mücadelenin temelinde bu memleketin, bu halkın verdiği bir Millî Mücadele savaşı vardır. Kitabın kapakta yer alan ikinci ismi olan "Millî Mücadelenin Romanı" ifadesi de "Çalınan Savaş"ta milletçe verilen mücadelenin yansıtılması çabasının göstergesidir. Bu kullanım, cumhuriyet romanlarında tercih edilen "Kurtuluş Savaşı" ifadesinin yerine İslamcı duruşunun etkisiyle bir yorumu şeklinde "Millî Mücadele" tamlamasının tercih edilmesidir. Anlatıcı; modernleşme/ Batılılaşma macerası sürecinde ortaya çıkan Doğu-Batı çatışmasını, Cuma - Pazar çatışması/mücadelesi olarak isimlendirir ve tarafını net olarak seçer, Cuma'dan yana tercihte bulunur.

Millî mücadeleyi konu edinen birçok romandan ("Yaban", "Ateşten Gömlek", "Küçük Ağa" gibi) farklı olarak olay örgüsü İstanbul'dan başlatılmaz. Mekân unsuru Anadolu'nun birçok şehri ile oluşturulur. "Çalınan Savaş", bütün bir Millî Mücadele sathını aktararak başta *Erzurum* olmak üzere *Tarsus*, *Refahiye*, *Eskişehir*, *Ankara*, *Antep*, *Isparta*, *Urfa*, *Kars*, *Maraş*, *Akhisar*, *Manisa*, *Ayvalık*, *Aydın*, *Mersin*, *Osmaniye*, *Harput*, *Sivas*, *İmranlı*, *Ulukışla*, *Bala*, *Haymana*, *Polatlı*, *Toroslar*, *Van* gibi Anadolu şehirlerinden olay örgüsünü kurgular. Eserdeki kahramanların da *Urfalı*, *Antepli*, *Adanalı*, *Eğimli*, *Harputlu*, *Manisalı*, *Maraşlı*, *Mersinli*, *Tarsuslu*, *Gümülcüneli*, *Adapazarlı*, *Geyveli*, *Yozgatlı*, *Bolulu*, *Tokatlı*, *Zileli*, *Çorumlu*, *Konyalı*, *Edirneli*, *Ayvalıklı*, *Afyonlu*, *Erzurumlu* oluşları da tek cepheden ziyade tüm sathı vurgusudur. Erzurum'un ön plana çıkmasıyla Kazım Karabekir Paşa da ön plana çıkar. Eser boyunca Kazım Karabekir ve

Mustafa Kemal karşıtlığı da dikkat çeker. *Çalınan Savaş*'ta *Acemlerden, Çerkezlerden, Azerilerden, Abazalardan* kurulan İslam ordusunun verdiği mücadele de anlatılır. Anadolu'da verilen mücadelenin yanında yer alan ve büyük heyecan yaşadıkları anlatılan *Hint Müslümanları, Afganistan, Karaçi, Peşaver, Sint* ile de mücadelenin İslamî yönü vurgulanır. "Çalınan Savaş"ta, savaşı veren, mücadeleyi gerçekleştiren, düşmanı püskürten, vatani kurtaran halkın cephede kazandıklarını kendi adlarıyla açılmış mecliste kaybetmeleri aktarılır.

4.1.21. Savaşın "Dispozitif" Kullanımı: "Savaş ve Açlar"

Hasan İzzettin Dinamo'nun "Savaş ve Açlar" eseri Türk edebiyatında hamaset duygusunun çok fazla olduğu savaşı konu alan romanların içinde, savaşın insan hayatını hiçe sayma, yok etme, aç bırakma, evsiz kalma gibi durumlarını işler. Eser yedi yıl Yemen'de askerlik yapan Temel Çavuş'un ailesinin hikâyesidir, cepheden döndükten sonra başlayan Sarıkamış Harbi, Balkan Harbi ve geride kalanların yaşadıkları savaşın dramatik boyutunu ele alır. Çoğul bakış açısıyla kurgulanan romanda, savaşın galibi olmadığı kaybedenin cephe gerisinde yaşayan halk olduğu anlatılır. Kaybolan aileler, yiten yaşamlar, evdeki erkeklerin şehit olması geride kalanların trajik hayatının nedenleridir. Bu bağlamda "Savaş ve Açlar" romanı dispozitif yaklaşımla savaşı merkeze alır. Gilles Deleuze'ün (2009) dispozitive ilişkin Foucault yorumu, bu kavrama önemli nüanslar katar. Deleuze, Foucault'nun analizinin üç temel boyutuyla (bilgi, iktidar, öznellik) ile başlar ve bir dispozitifi oluşturan bütünleşmelerde meydana gelen mutasyonları vurgular. "Savaş ve Açlar" romanında yıllar süren savaş durumunun insanlık suçuna dönüşümü belirginleşir. Emir komuta zincirinde gelişen tarihsel olayların yıkım özelliği taşıdığı vurgulanır. Askere gidişin artık şerefli bir aidiyet olmadığına; geride kalanların çektiği ızdırap halinde algılandığına dikkat çekilir. Gerçeğin en somut hali açlık ve nedeni olan savaş, insanların acıma yetilerinin yok olmasına yol açar; başka bir ifadeyle kişilerin vicdani duygularını yok etmeleri iktidarın uyguladığı güçle o güce karşı gelemeyen halkın ve dolayısıyla öznenin öğrenmiş olduğu çaresizlikle anlatılır. Çalışmada eserin May Yayınları tarafından hazırlanan 1976 yılı baskısı kullanıldı.

Dispozitifleşen/ diagramlaşan savaş, iktidarın metası halinde olup vatanın var olma mücadelesinde yok olan ailelerin tutunamama nedenidir. Savaşı öznelleştirme, hatları parçalama, insanı yok etme; yöneten ve özgürleştiren aygıtlardaki değişim (Osmanlı Devleti - Türkiye Cumhuriyeti), farklı özneler ve yeni iktidar fakat değişmeyen eksilme ve yok olma eserin savaşla kurduğu organik bağıdır.

4.2. Kurgunun Gerçekle Birleşimi: Savaşın Psikolojik İzleri

Gerçekte hasım toplumun karşı koyuşunu, zıt iradenin temsil ettiği gücü doğrudan doğruya çarpışmaya sürülen bir kuvvetle etkisizleştirmek veya yok etmek savaşın amacı değil, kullandığı en yaygın yöntemdir. Savaşta amaç ve esas olan husus, hasmın iradesinin karşı güç olmaktan, etkili

bir engel oluşturmaktan çıkarmak, uyumlu ve bağımlı kılmak veya yok etmektir (Özdağ, 2003: 9). Doğal olarak kuvvet kullanılması gerektiğinde ülkenin tüm imkânları, oluşması ümit edilen zafer için kullanılır; ama savaşta amaç karşı gücün kuvvetini alt etmek veya eritmekse, bu durum için daha kansız çözümler ve zafer için farklı alternatifler göz önüne alınır ve planlamaya dâhil edilir.

“Bu amaç ve sonuca doğrudan doğruya ve görünür şekilde kuvvet kullanmadan ve hasmın kuvvetiyle çatışma yaratmadan erişebilmek, karşılaşmayı gerçek bir savaş olmaktan çıkarmaz. Hasmın iradesini tahrip için kuvvetle çarpıp kırmak şart değildir. Eritmek, çürütmek, yanıltmak, çözmek, ayırtırmak suretiyle de tahribat yapılabilir. Böyle bir yöntem kuvvetimizi çarpışmanın verebileceği hasar ve kayıptan koruyacağı için amaca erişmenin en az riskli, en emin ve en kazançlı yolu olabilir” (Özdağ, 2003: 9).

2500 yıllık “Savaş Sanatı” (2016) eserinin yazarı Çinli komutan Sun Tzu durumun açıklamasını yüzyıllar önce yapar. Ona göre yüksek savaş sanatı, düşmanın mukavemetinin meydan savaşlarında kazanılacak zaferlerle değil, meydan savaşına başvurmadan kırabilmeyi gerektirir. Herhangi bir yazılı iz bırakmadan, hatta fark edilmemesi durumunda sadece dinleyici üzerinde etki bırakabilen ve daha sonra kanıt olarak kullanılmayan radyo programları gibi kitlesel kurgu araçları, bilinçaltına hitap ederek şartlandırılmış algılamalar oluşturur (Kumkale, 2007: 41). Bu algılamalar zamana yayılmış bir biçimde ardı ardına sıralanan sözler vasıtasıyla bilinçaltında istenilen eğilimleri yaratarak teknik bakımdan hedef kitleyi istenilen psikolojik durum içerisine sokarlar. Kurgusal metinler, okuyucuyla gözle görünmez bir fiziksel temas sağlar ve okuyucu üzerinde istenen alışkanlığı yaratır. Daha önemlisi, dramatik aksiyonda gerçeklikle kurulan bağlam, okuyucunun işlenmekte olan konuya ilişkin duygusal algılarını değiştirebilir ve istenen görüşe kanalize edilmesini sağlayabilir.

Harbin psikolojik silahları hedef topluma karşı kullanılır. Hedef ülke halkının tamamı, yönlendirilecek her kesimi, sıcak savaşta cephedeki birlikleri birer hedeftir. Yıkıcı fikirler ve duygular harbin değişmeyen psikolojik silahlarıdır. Psikolojik harp, hedef toplumda huzursuzluk, güvensizlik, ümitsizlik, korku, düşmanlık, öfke ve isyan gibi duygulara neden olan olaylar çıkarmak veya olayların haber ve yorumlarını duyguları uyandıracak biçimde vermek suretiyle uygulanır (Baştürk, 2005: 108). Kurgusal olan edebî metnin savaş sonrasındaki toplumsal ve bireysel etkisi; ne gibi bir ekonomik formasyondan olursa olsun egemen durumda bulunan resmi devlet ideolojilerinin (merkezi bürokrasilerin, kartel pıhtılarının politikalarının, organize edilmiş komplekslerin) birey psikolojisi üzerindeki yansıma biçimlerini aktarır. Bunun yanında bireysel psikolojiyi ne yönde etkilediğini, deforme ya da tahribe neden olup olmadığını, daha genel bir ifade ile resmi ideolojileri taşıyan birey psikolojisini görünür kılar. Edebî kurguda yer alan olaylar; gerçekte kurgu arası eşikteki düzlemde karakter ile savaş zamanını yaşayan gerçek kişiler arasındaki dolaylı ya da dolaysız ilişkileri, bağlamlılıkları gündeme getirmeye çalışmakta ve bu arada günlük yaşamın içindeki somut insanı, tüm sorumlulukları içinde ele alıp insanı fetişleştirmeden ve/veya yüceltip yadsımadan tartışmaya açar.

Savaş dönemi anlatılarının üzerinde durduğu en önemli konulardan bir tanesi önyargılı tutumlardır. Önyargı, toplumsallaştırma dönemlerinde en erken çocukluk dönemi itibarıyla şekillenmeye başlar. Toplumda baskın durumda bulunan ideolojilerin kadın erkek ilişkilerine ve dolayısıyla aile ilişkilerine yansımalarının sonucu olarak yaşamının ilk dönemlerinden itibaren çocuğun önyargı gelişimi de başlar. Erken çocukluk döneminde başlayan bu süreç, ilk eğitim dönemlerinde gittikçe siyasi bir bakış açısına bürünür ve “bizden olanlar”-“bizden olmayanlar” ayrımı biçiminde bütünsel onay veya inkâr boyutuna ulaşır. Biz’den olmayanlara karşı her durum savaşın nedenlerinin başat ögesidir. Nitekim “dönemin yazılı üretimleri, yazınsal uzamı ile kişi, konu ve tema başta olmak üzere tüm düzlemlerde, bireyi eğitmek ve toplumsal dönüşüme yön vermek hedeflenir” (Eliuz, 2018: 9). Savaş dönemini konu alan eserlerde de amaç, savaş dönemi psikolojisini daha fazla politize etmek değil; zaten günlük yaşamın etkisinde yeteri kadar anlaşılamayan, savaş kişilerinin yok edilmiş-tekrar kazanılmış birey ve toplum psikolojisinin durumunu ortaya çıkarmaktır.

4.2.1. Savaşın Bireysel Görünümü

Savaş eylemi, devletlerin arasındaki durum gibi açıklansa da bireyin yok oluşunun ya da var olma mücadelesinin başat olduğu harekettir. Savaşı devletler diplomasi ya da eylem gerçekleştirse de dönemi yaşayan halk ve cepheye bulunan üniformalı herkes (asker, hemşire vd.) birincil etkilenendir. Savaş, bireysel travmalar yaratır. Toplumsal travmaların kökeni bu durum ise dönemi aktarmaya çalışan kurmacanın çatışma noktalarını oluşturur.

Bireyin açmazları, kendi yaşam döngüsü devam ederken maruz kaldığı olayların birikimi ile gerçekleşir. Bu travmatik birikimler ileriye dönük olarak kendini var eder. Kişi eylemlerinin temelini geçmişteki yaşanmışlıklar besler ve büyütür. Savaş durumu da insanın geride bırakamayacağı birçok psikolojik yıkım yaratır. Savaş sırasındaki mağlup-galip olma eksenini, kendilik bilincini var eden millete/ kültüre ait olma-reddetme, bireysel anlamda çocukluk dönemine denk gelen ferdî kayıplar, ölümler-göçler; mağduriyet psikolojisini- kültürel körlüğü, aidiyet ihtiyacını ve yaralanmış narsisizmi ortaya çıkarır.

4.2.1.1. Mağduriyet Psikolojisi –Kültürel Körlük

Mağdur olma duygusu kişinin yaşanan bir olay karşısında kendisinin haksızlığa uğratıldığı ve söz konusu haksızlık giderse bile eskisi gibi olunamayacağı inancıdır. Kişi mağdurluk duygusu içerisinde sürekli benliğinin eksik bir yanını hisseder ve bunu tamamlama amacı güder. Mağduriyet psikolojisinin kişiye bağlı tamamlanma süreci olumlu duygular tarafından yönetildiğinde yapıcı, olumsuz kötü değerler vasıtasıyla yıkıcıdır. Ancak her iki durumda da mağdur olanın kimliği değişmez ve kişi kendisini bu hislerin altında hapseder. Duyarsızlaşma bu noktada başlar; kaygı yaratan duruma tekrar tekrar maruz kalma sonucunda kaygının ortadan kalkması şeklinde ruhsal/

davranışsal bir süreçtir. Osmanlı son dönem savaşlarının anlatıldığı eserlerde halkın mağduriyet durumunun değişmemesi ile cephe gerisindeki kişilerin (Sahnenin Dışındakiler'in) duyarsızlaştığı saptanır. Mağduriyet psikolojisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan kültürel körlük; kendi kültürünün değer yargılarını, normlarını vb. evrensel doğruluğa ve geçerliliğe sahip olarak görme, başka kültürleri bu açıdan değerlendirme eğilimidir (Budak, 2017:466). Bu da kendi kültürünün toplumun veya ulusunun doğası gereği diğer bütün kültürlerden vb. üstün olduğunu ya da olmadığı inancını doğurur. Eserlerde galip gelen devletlerin kendilerini mağlup olanlardan üstün gördükleri dikkat çeker. Osmanlı-Rus savaşını konu edinen “Soğuk Cennetin Çocukları”, “Paylaşılmayan Topraklar”, “Bingöl Cepheleri” romanlarında Rus askeri ve Ermeni çetecilerin Türk toplumunu aşağılaması, I. Dünya Savaşı sonrası İstanbul işgalinde İngiliz askerlerinin rütbe düşük olsa bile Türk askerlerinden üstün görünmesi, toplum içerisinde İstanbul halkının Anadolu halkını küçümsemesi ve direnişi reddedip var olan konjonktüre uyumu “Kültürel Körlük”ün örneklerini oluşturur.

“Hilâl Görününce” romanında, Kırım Türklerinin Millî Mücadele si dile getirilir. Anlatıcı; kolu kanadı kırık Kırım Türklerinin karışık dönemini, eserin kahramanı Nizam Dede ve onun yakın çevresiyle sunar. Böylelikle dikkati dış Türkler ve onların hayat mücadeleleri üzerine çekmek ister. Arslan Bey'in şahsında, Çarlık dönemindeki zulümlere karşı Kırım Türklerinin ayakta kalma mücadeleleri anlatılır.

“Bizim hilâlimiz, batmadı mı ağam?
Arslan Bey Hamza Batur'a baktı. Kaşları çatılmıştı. Biraz öfkeli,
- Garip çoban! Dedi. Bizim hilâlimiz batmaz! Bunu unutma.” (s.362)

Metaforik yönden İslam dininin sembolü “Hilal”in battığını düşünen Hamza Batur, mağduriyet psikolojisinin halk üzerindeki etkisini yansıtır. Türk komutanların hilal görüldüğünde savaşa giderler. Anlatı kişileri açısından yeni ayın doğduğu, hilâlin görüldüğü her an düşmana baskın yapmak ve ona karşı galip gelmek için yeni bir ümidin işaretidir. Bu imge, yeniden doğuşu, yeni nesli ve geleceği temsil eder. “Kırım'a esaret zinciri vuruldu. Şu kadar yıl geçti, o zinciri kıramadık” (s.181) cümleleri serdeki mağduriyet psikolojisinin örnekleridir.

“Arslan Bey üst üste bahtsızlığa uğramıştı. Önce babası Safa Bey'i, ardından hatunu Göknur Hanım'ı kaybetmişti. Geçen yıl da Akmesicit yarışlarında önde koşan namı atının ayağı kırılmış, onu vurmak zorunda kalmıştı. Nizam Dede, yeğeninün dünyasının nasıl karardığını biliyordu. İnsanlardan kaçtığını, olur olmaz delilikler yaptığını da...” (s. 25).

Eserde Arslan Bey'in üst üste yaşadığı olumsuzluklar, onu duyarsızlaşmaya değil kendi oluşuna taşır; böylece değişim, mağduriyetten mücadeleye evrilir. Bireysel olarak çöküş yaşayan kişi kültürel olarak körleşmeyerek Kırım'ın kurtulması için harekete geçer ve kendi benliğini kurar. Hilalin tekrar görünmesi, Kırım'ın özgürlüğüne kavuşacağını imler; ki bu Müslüman Türk

cephesinin, Hristiyan Rus ile savaşımını başlatır. Eserdeki kişiler mağdur olsa da kurtuluş umudunu kaybetmezler.

“Dinle oğul... Kırım kurtulacaksa, sen gibi yiğitlerle kurtulur. Gidip köyleri dolaş. Kırım Türkünü uyandır oğul, sars! Söyle, varını yoğunu ortaya koysun. Köyüne giren Moskofa ambarını açmasın. Ambarına sokmasın onu. Aha bıçaklar... Bunları dağıt! Ambarlarımız gayri Osmanlıdır, onlara böyle söyle. Aşlığını, koyununu, atını, arpasını Osmanlıya saklasın. Anlat yaş kişilere! Öz topraklarını kurtarmak için yola düşünler. Bu iş Moskofa sezdirilmeden yapılsın! Yerin kulağı var derler. İzinizi, tozunuzu belli etmeyin. Bir arada görünmeniz tehlikeli olur. Osmanlı içlerine tek tek sızın. Osmanlıya kılavuz lâzım, gözcü lâzım. Göreyim seni Arslan Bey. Bu dediklerimi yap.” (s.242).

Kırım halkı, esareti kabullendiğinden kültürel körlük içindedir. Onların gözlerinin açılması, esarete dur demek anlamına gelir. Eserde toplumsal belleğin taşıyıcısı Nizam Dede, Arslan Bey’i uyandırır ve direniş onun yönlendirmesiyle başlar. Destanlaşan karakterleri Çorabatır’ın gelmesini beklemektense bir şey yapılması gerekmektedir. Yapılacak olacak şeyin halkın girmiş bulunduğu kültürel körlükten kurtulmasıdır.

“Aşela” romanı, Osmanlı-Rus savaşında Batum’da yaşayan geniş toprakları olan Türk ailesinin savaş sonucunda değişen dünya algısını yansıtır. Anlatıcı var olan savaşın nasıl algılandığını, askere gidenin ardından bekleyişi, Türk töresi gereğince savaş sırasında ne yapılması gerektiğini aktarır. Gündelik hayatını yaşayan roman kişileri savaşın başlamasıyla birlikte aile büyüklerinin şehri korumak için cepheye gitmelerinden sonraki düzende mağduriyet psikolojisi altına girmeden hayatlarına devam ederler. Eserde savaşların her zaman devam etmesi durumu duyarsızlaşmaya örnektir, bu durum kişilerin savaş sırasındaki eylemleriyle aktarılır.

“-Dursun Celal Bey Aşela’yı nereye götüreceksin hanım, harba mı götüreceksin? Harp olacak harp... duymadın mı?

-Hanife yenge yumruğunun altından burun kıvırdı.

-Harpten ne çıkar? Ne zaman yok ki... Benim Muhammedim çoktan gitti, rediflik zamanıydı. Batum’daki o koca zırhlıda çalışıyor”(Aşela, s.17)

“Harpten ne çıkar?” cümlesi Hanife Yenge karakterinin savaşa karşı duyarsızlaşmasını kodlasa da Osmanlı Devleti’nin uzun yıllar süregelen savaşma hali toplumun savaşın yıkımına karşı aldığı tavrı örnekler. Yaşanılan mağduriyet, diğer kişilerden kaynaklanan anlık ya da art arda saldırgan eylemlere maruz kalan bireyin kendilik algısıdır (Aquino ve Bradfield, 2015: 526). Mağduriyet önce ‘hasta adam’ olan devletin ve üst üste gelen yenilgiler dolayısıyla toplumu oluşturan bireylerin psikolojilerine etki eder.

“-Siz harp yerine siyaset yapmalıydınız.

-Ali Paşa şiddetle başını salladı.

-Asla... Mesleğim askerliktir ve onu çok severim. Fakat asker olmak, memleket meselelerini bilmemek değildir. Hem bizim siyaset bilmemiz gereklidir çünkü siyasilerin durduğu yerde iş bize düşüyor.

Kahkahalar arasında sofradan kalktılar. Celal donmuş gibi olduğu yerde oturup kalmıştı. Herkes kalkınca o da anlamsızca yerinden kalktı. Duyduğu şeyler onu altüst etmişti. Ardahan düşmüş. Muhtar Paşa Soğanlı Dağlarına kadar çekilmiş, Kars muhasıra edilmiş ve Hasan Tahsin Paşa gitmiş yerine hiç tanımadığı Derviş Paşa diye biri gelmiş ve en mühim taaruz etmek, sınır geçmek diye bir şey düşünülmemişti. Sanki her şeyde bir oluruna bırakılmışlık, bir kedere terk edilmişlik var gibi geliyordu ona” (Aşela, s.58-59)

Diyalogda geçen kahkahalar, savaşın başlamasının hiçbir şeyi değiştirmeyeceğine vurgu yapar. Bu nedenle “her şeyde bir oluruna bırakılmışlık” ifadesi cephede bulunmayan herkesin hayatına devam ettiğinin göstergesidir. Bu durum savaşın uzaması ve toprak kaybıyla değişecek olsa da mağduriyet; halkın psikolojisinde toprağını terk etme, vatan bilinen yerden ayrılma ile son bulur. Kültürel körlük devletin büyüklüğüne karşı güvenmek ile beraberinde savaşın yıkımına şahit olmakla ilgilidir. “Aşela” roman olarak Osmanlı-Rus savaşını konu edinse de Kırım Savaşı’ndaki kayıpların halkı duyarsızlaştırdığına dikkat çeker.

“Kasaba halkı çok sevdikleri Hasan’ın ölümüne birkaç gün ağıt yakıp şehitliği ile öğünerek yiğitliğini övdüler. Sonra günlük dertler arasında onu da diğerleri gibi unutup gittiler...” (Aşela, s.310).

Mağduriyet psikolojisi sonucu duyarsızlaşma, halkın savaşa karşı aldığı pasif tavidir. Şehit haberine alışır olmak ve etkilenmeden devam etmek savaşın içinde doğan, büyüyen nesil için sıradan bir durumdur. Toplumların aldığı tavırlar; Türk kızlarının Gürcü kızlarla mukayesesinde, Türk aile yapısının Müslüman olmayan aile yapılarıyla kıyaslanmasında ortaya çıkar. Kültürel körlüğün kendi kültürüne yabancılaşmaya evrilmesi, duyarsızlaşma neticesinde gerçekleşir.

“Soğuk Cennetin Çocukları” eserinde dramatik aksiyonu Ermeni ve Türk halkının konjonktürdeki durumu oluşturur. Ermeni-Türk iç savaşı esnasında halkın birbiriyle evlilikleri devam eder ve bu durum aileler tarafından hoş karşılanır. Eserde mağduriyet psikolojisi halkın varını yoğunu vermesiyle, devletin kendi halkından alabileceği herhangi bir şeyin kalmamasıyla ilgilidir. “Halk vereceğini vermiş ortada genç nüfus denen bir şey kalmamıştı. Geriye kalan sadece yaşlılar ve çocuklardı” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.193). Mağduriyet psikolojisi yıllarca aynı yerde yaşamış iki halkın savaş sırasında birbirlerine karşı tutumlarında ortaya çıkar. Savaşı kaybeden Türk toplumunun psikolojisi umut barındırırken Ermeni toplumun mutlak zafer ve bağımsızlık kazandıklarına yönelik eylemleri, Osmanlı bayrağı altında yaşayan ve yıllarca çatışma halinde bulunmayan Hristiyan halkın bilinçaltının göstergelerini taşır.

“Papaz Gabriyel’in sözleri etkisini göstermiş cemaat coşmuştu. Bazıları kendilerini kaybetmişçesine, “Kahrolsun Osmanlı İmparatorluğu, yaşasın özgürlük, yaşasın Büyük Ermenistan” diye avazı çıktığı kadar bağırıyor alkışlar ve tezahüratlar kesilmek bilmiyordu. Gabriyel elini havaya kaldırıp onları susturdu. “İşte bu ses kardeşlerim. Uyanan ve artık yeter diyen milletimin sesi. Bu ses yumruk olup düşmanın başına inecek, kurşun olup göğsüne saplanacak. Büyük Ermenistan’ı kuracak ve ebediyete kadar yaşatacak bu güçlü sesin sahibi yiğit Ermeniler karşısında hiçbir güç duramayacak.” ...
“Kutsal ışık ufukta görüldüğü an zincirlerini kıran aslan gibi kükreyin ve Osmanlı’ yı asırlardır sizlere ait olan topraklarda kanları ile boğun. Boğun ki bir daha mazlum ve hakir duruma

düşmeyesiniz, boğun ki bir daha zulme ve haksızlığa uğramayasınız. Boğun ki bir daha hiç kimse öz vatanınızı elinizden almaya kalkışmasın” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.57).”

Kültürel körlük, alıntıda Ermenilerin kendilerini Osmanlı toplumundan üstün görmesiyle yer alır. Yüzyıllarca aynı coğrafyada yaşayan halkın güçsüzlük durumunda içsel vatansızlıkla kendini ayırması, devlet olarak ait olduğu Osmanlı toplumundan kendilerini daha üst görmesi kültürel körlüğün örneğidir.

I. Dünya Savaşı’ndan önce Osmanlı İmparatorluğu’nun “Hasta Adam” olarak anılması, Osmanlı toplumunda yıllardır yenilme duygusuyla oluşan mağduriyet psikolojisini şekillendirir. Çanakkale Cephesi’nde Osmanlı Devleti’nin verdiği mücadeleyi konu edinen Mustafa Necati Sepetçioğlu’nun üçlemesindeki kişilerin diyalogları bu durumu görüngüler.

“Ben sana bir şey deyim mi lâkin Berberakis biz, nâfile, bizden adam olmaz bu dünyada kardaşım. Paraysa..? Aha iste kum gibi. Lâkin adamlık parayla pulla olmuyor, adamlık sizlerde, bizde değil sizde evet! Parayla pulla olsaydım..heh! Medeniyet de laaaazınımm. Millet değiliz bir kere biz yaaaaav, millet değiliz! Değiliz iste ne bakıyon yüzüme! Biz, kalabalığız, kalabalık, Osmanlı kalabalığı...bak! İşte işte, dinle, medeniyetin sesi budur” (Ve Çanakkale Gördüler, s.30-31).

Eserlerde Osmanlı toplumunun etnik çeşitliliğine yer verilse de Osmanlı olamamak ile millet olamamak durumları bireyde kültürel körlüğü oluşturur ve bu husus Avrupa devletlerini üstün görme ile aktarılır. Osmanlı Devleti nüfusça kalabalıktır fakat ona saldıran güçlü devletler silahlarıyla, ordularıyla milletleşme sürecini tamamlamıştır. Kurtuluş Mücadelesi’ni başlatacak zeminin hazırlanmasındaki en önemli cephe olan Çanakkale Cephesi ve burada savaşan Türk ve İngiliz askerleri arasındaki maddi fark, Türk askerinde mağduriyet psikolojisi oluşturmaz; lakin mücadelede kayıp fazla olduğu için yıllardır süre gelen mağlup olunan savaşların izlerini ortaya çıkarır.

“Savaşın yarattığı kaostan ve kargaşadan yaralanmak isteyen Berberakis, İstelyo, Selamaddin Bey ve Binbaşı Bennet gibi fırsat düşkünleri kötü ve kokmuş mal satmaya çalışırlar. Bundan başka yabancılarla ortaklıklar kurarak değerleri sulandırmak, şirketlerin yaptığı gayr-ı meşru işlerin sorgulanmasını ve araştırılmasını engellemek isterler. Çocuklarını, gelin ve damatlarını Avrupa’daki okullarda okutup oralarda yerleştirerek, İstanbul’dan uzaklaştıran bu insanlar, her fırsattan yararlanıp kâr elde etmeğe bakarlar” (Ve Çanakkale Geldiler, s.17)

Kendi benliğini ait olduğu toplumdan kopararak-ötekileştirerek oluşturan “savaş zengini”nin bireysel maddi kazanımıyla manevi çöküşü aynı düzlemde yer alır. Var olurken sorgulanmayan aidiyet yok olurken de sorgulanmaz. Osmanlı toplumunu aşağı görmek ve bireysel menfaatlerini önemsemek kültürel körlüğün gösterimidir.

“Üç İstanbul”da sıcak savaş değil; savaşlarla yetişen bir toplumun genelinde İstanbul halkı özelinde yozlaşan ve çürüten insanlar konu edinilir. Eserdeki mağduriyet psikolojisi, siyasîlerin

kimliğinde ve yaşam şartlarının kitle-iktidar ilişkisi doğrultusunda görülür. Kültürel körlük ise İstanbul halkının alafanga olan her nesneyi üst görmesinden kaynaklanır. Romanda savaşlar, yenilgiler sonucunda halkta düzenin değişmeyeceği algısı ortaya çıkar. Bu algıdan dolayı şahsî menfaatlerin vatanın kurtulmasından daha önemli oluşu, dramatik aksiyon süresince üç kez değişen iktidarın ve dolayısıyla menfaatin birey psikolojisindeki etkisi olay örgüsünün merkezidir.

“ ...Kokla, şu kara cübbeyi kokla; bütün Şark çamuru kokuyor. Kurtuldum, kurtuldum, kafamdaki beyaz felaketten (sarı), sırtımdaki kara felaketten (cübbe) kurtuldum nihayet!... Sarığımı yakacağım, cübbemi de!”(Üç İstanbul, s.27-28)

Her yeni iktidarın kendi elitini oluşturması sonucunda üçüncü defa iktidarın şekillendiği İstanbul’da Osmanlı İmparatorluğu’nun yenilgilerinin yerini Millî Mücadele alır. Anadolu’nun kurtuluşu ve yeniyi imlemesi eskiden sıyrılmayı gerektirir. Abdülhamit devri, İttihat ve Terakki, Millî Mücadele dönemi roman kişilerinin değişimini/ dönüşümünü gösterir. Mağduriyet psikolojisi ile duyarsızlaşan İstanbul ahalesinin sıradanlaştırdığı savaş durumu, Anadolu’daki direniş ile dönüşüme uğrar. Bu bağlamda İstanbul’daki ve Ankara’daki kişilerin mağlubiyet algısı iktidara göre değişiklik gösterir.

Anılarla kurgulanan “Yüzbaşı Selahattin’in Romanı” savaşlarla geçen bir ömrün hikâyesinin anlatımıdır. Osmanlı’nın son dönem savaşlarında bir askerın yenilgilerle nasıl evrildiğinin, devleti yönetenlerin değişiminin örneklemini sunar. I. Dünya Savaşı’ndaki birçok cephenin konu edinildiği eser, Osmanlı toplumunda İstanbul dışındaki halkın yaşam şartlarının, savaş algılarının aktarımını yapar. Bağdat, Yemen, Anadolu’nun Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki halkın 600 yıl boyunca Osmanlı’ya ait hissetmediğini vurgular. “Osmanlı zihniyetinde kibarlık ve asalet, mümkün olduğu kadar Türk’e benzememek ve Batılıya benzemektir” (Yüzbaşı Selahattin’in Romanı I, s.229). cümlesiyle döneminin zihniyet yansımasını gösteren mahiyetindeki eserde, toplumdaki kültürel körleşme ve paralelinde imparatorluğun aslı unsuru olan Türk kültürünün Osmanlı elitleri tarafından aşağı görülmesi işlenir.

“Anadoluhisarı’nda, büyük binaları hastane yapmışlardı. Bu hastanelerde ayakta tedavi gören neferler geceleri sokaklara dökülüp ev ev dolaşarak ekmek dileniyorlardı. Çünkü bu erlere hem yeterli besin verilmiyor, hem de verileni başlarındaki çavuş, doktor, subay gibi görevlilerin çaldığı söyleniyordu. Birçok asker soğuktan, açlıktan, bakımsızlıktan ölüyormuş. Bu olaylar bütün memleketin gözleri önünde cereyan ediyordu. İstanbul’da birçok subay, memur, er, tüccar zengin olmuşlardı. Beş kuruşa aldıklarını beş yüz kuruşa satıyorlardı. Bir yanda derin bir sefalet, öte yanda büyük paralar; toplumda rezaleti, sefahati, namussuzluğu artırmıştı. Bazı şehit aileleri iffetlerini satarak yaşamak zorunda kalmışlardı” (Yüzbaşı Selahattin’in Romanı I, s.372).

Savaşların uzun yıllar sürmesi sonucundaki ben algısı, savaş döneminde yeni zengin sınıfını yaratır. Savaşı konu edinen eserlerin hepsinde savaş zenginleri duyarsız, kendi toplumuna yabancılaşmış bireylerden oluşur. Şehrin seçkinleri şeklinde adlandırılan kitlenin, halkın yaşadıklarıyla, ferdi oldukları milletin iktidarıyla bir ilgisi yoktur. Güçlünün yanında olma durumu

ahlakî çöküşü de beraberinde getirir. Toplumun yok olmasıyla, cephede ölen askerlerle, o askerlerin geri bıraktıkları yokluk ile ilgileri yoktur. Duyarsızlaşma, mağduriyet psikolojisinin etkisiyle sadece kendi çıkarını düşünme ile sonuçlanır.

“Koca şehirde temas ettiğim kimselerden öğrendim ki cephelerde su gibi kan akarken şehrin seçkinleri namussuzluğu meslek bellemiş. Cepheler, cephede ölenler, ölenlerin arkada bıraktıkları aileler kimsenin umurunda değil. Rum, Yahudi, Ermeni ve Almanlar, memleket ekonomisine tümüyle hâkim... Vur patlasın, çal oynasın gidiyor” (Yüzbaşı Selahattin’in Romanı I, s.373).

Savaş yılları devam ederken, ordunun gereksinimi haricindeki vagonlar tüccarlara dağıtılmıştır. Fakat ticaretle ilgili olmayan bazı uyanık kişiler Harbiye Nezareti’nden sağladıkları torpille birer *vagon vesikası* almış, kiraladıkları vagonları çok yüksek fiyatlara karşılık, malı çürüme riski taşıyan tüccarlara çok yüksek ücretlerle devretmişlerdir². Bu ticari faaliyet ahlakî duruş ile çelişerek kültürel körlüğü niteler. Anı roman türünde yazılan eserde mağduriyet psikolojisi, asker olarak her kademede bulunan yüzbaşının yenilginin sonuçlarını paylaşmasıyla verilir. Ölenler rakam olarak aktarılırken yenilgi psikolojisi ve mütareke İstanbul’unun durumu bireysel düzlemde tükenmişliği görüngüler.

“Harple geçen yıllarımı şöyle bir düşündüm. 4 Ağustos 1914’te başlamıştı mücadele... Aynı gün Osmanlı İmparatorluğu seferberliğini ilan etti. Sırp, Rus, İngiliz, Fransız, Belçika bir yanda; Alman ve Avusturya karşı yandaydılar. 29 Ekim 1914’te biz de Almanlar tarafında harbe katıldık. Bizi Bulgarlar izlediler. Daha sonra Romanya, Yunanistan, İtalya, Amerika, İspanya, İran, Japonya, İngilizlerden yana savaşa girdiler. Kanlı muharebeler sürdü. 29 Eylül 1918’de Bulgarlar... 30 Ekim 1918’de Osmanlılar... 11 Kasım 1918’de Alman ve Avusturyalılar... Düşmanlarıyla mütareke imzaladılar. Bizim için savaş 29 Ekim 1914’ten 30 Ekim 1918 tarihine dek dört yıl bir gün devam etti. Bu savaşta bizim Kafkas cephesine gönderdiğimiz asker 800 bin kişidir. 240 bin kişi ölmüş, 160 bin kişi sakatlanmıştır. Demek ki oran yüzde 50’dir. Gene bu savaşta Ruslar, Kafkasya’ya 2 milyon; İngilizler, Suriye ve Irak’a 1.5 milyon; İngiliz ve Fransızlar Çanakkale’ye 1 milyon asker göndermişlerdir. Demek büyük savaşta 5 milyon düşman askeriyle boğuşmuş ve yenilmişik. Yenilginin üstüne Mütareke İstanbul’na gidiyordum” (Yüzbaşı Selahattin’in Romanı I, s.437).

Başkişinin “yazar-anlatıcı” (asker-anlatıcı) olduğu eserde mevcut savaş durumu okurun gerçekle bağlantısını canlı tutar. Romandaki öznenin varlığı yaşadığı ya da tanıklık ettiği her şeyle yakından ilintilidir. Savaş anlatılarının yazarları, insan deneyimlerini merkeze konumlandırır. Trajik koşullar altında varlıkla yok oluş arasında kurulan gerilim, bireylerin kaderlerinin “iz”i olarak metinde yer alır. Anlatmak, dolayısıyla hatırlamak ve hatırlatmak, unutuşa ve yok oluşa direnmektir. Bu nedenle toplumsal vicdan, yeniden kurularak aktarılır.

“Şubat 1919 sabahı Karadeniz’de sis vardı. Vapurumuz Boğaz’ı bulamamıştı. Birkaç saat açıklarda dolaştıktan sonra bir Türk vapurunun kılavuzluğu ile Boğaz’a girdik. Bu geminin üstünde Türk bayrağını gördüğümüz zaman, parçalanmış vatanda vatansız kalmanın derin acısını duymuştuk. Bayrak bize bir anda vatan gibi gelmişti. Türk bayrağının bu anlamını ancak o gün algılamıştım. Ne gariptir! İnsanoğlu sahip olduğu şeylerin değerini yitirdiği zaman anlar.

² Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zafer Toprak, Türkiye’de Millî İktisat (1909-1918), Yurt Yayınları, Ankara 1982.

Ne var ki biraz sonra Boğaz'dan vapurla geçerken kıyılarıdaki istihkâmlarda bir sürü asker ve bayrak gördük. Dürbünle baktığımız zaman bunların yabancı askeri ve İngiliz, Fransız bayrakları olduğunu öğrendik. Memleketimiz artık bizim değildi” (Yüzbaşı Selahattin'in Romanı II, s.7).

Bayrak, uğruna savaşılan değerlerin kaybedildiğinin sembolik göstergesidir. Mağduriyet psikolojisinin algıdaki değişkenleri, yok olanları fark ediş ile kanıksanır. Savaş halindeki toplumun ve onu oluşturan bireylerin kayıpları kendi şimdilerinde ve sonraki dönemlerde travmatik sonuçlar ortaya çıkarır. Travmalar savaşın bitiminde bireyin süregelen yaşamında yıkıcı boyuttur. Ölüm, toprak kaybı, açlığa uzanan fakirlik birincil sorun mekânizmasını oluşturur. Ait olan kültürün yok edilmesi, kendi kültürüne yabancılaşarak kültür körleşmesi yaşamak ve kişisel menfaatlerin sosyal ahlak düzeninin önüne geçmesi ise ikincil problemlerdir.

“Büyük savaş bir yanda açlık sefalet, öte yandan bir zenginler sınıfı yaratmıştı. Bu sınıf binbir gece masallarını andıran bir hayat yaşıyordu. Aşırı servetler toplumun ahlakını bozmuştu. Bir yazan Finlandiya'dan söz açarken “Orada ne çukur ne tepe vardır, toplum dümdüzdür” demişti. I. Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki düzlükleri bozmuş, çukurlar ve tepeler yaratmıştı. Bunlar çoktu benim gördüğüm ve işittiklerimden birkaçını özetleyeyim: Savaştan önce Bakırköy'deki ötekinin berikinin işini yaparak hayatını kazanmaya çalışan bir Hakkı vardı. Bu adam büyük savaşta birden bire milyoner Bayramzade Hakkı Beyefendi oluverdi. Hiç kuşkusuz bu yükselişin iki nedeni vardı: Hakkı Beyefendi muhtekirdi ve devlet gücünü arkasına almıştı. Savaş günlerinde İstanbul'a gelen Avusturyalı bar artisti Miloviç'in sigarasını yüzlük, binlik banknotlarla yakmıştı; bu kadarla kalmamış aşkını ispatlamak için kadının yatağını binlik banknotlarla kaplamıştı. Bu olay sırasında İstanbul ve Türkiye'de her gün binlerce kişi açlıktan ölüyordu” (Yüzbaşı Selahattin'in Romanı II, s.17).

Eserin ikinci kitabında savaştan sonra oluşan konjonktür anlatılır. Yüzbaşı Selahattin'in askerliği bırakması, savaş sırasında maddi imkânlardan yararlanmaması başka bir ifadeyle milletin yok oluşu sırasında bireysel dertlerini geri plana atması aktarılır. İkinci kitapta yozlaşmış bireylerin menfaatleriyle dönüşümü işlenir. Harp zengini kavramının ahlakî çöküşle ilişkilendirilmesi saptanır. İkinci kitapta aynı dönemde, aynı koşullarda, aynı devletin bireyleri olarak yaşayan kişilerin savaş durumundaki tavırları ile ait oldukları toplum değerlerini yitirmeleri paralel düzlemedir.

Mim Kemal Öke'nin “Günbatımı” romanında baba ve çocuklar olmak üzere iki kuşağın hikâyesi anlatılır. İlk kuşakta yer alan baba figürü, savaşı ve göçü yaşayan, Balkanlarda ait olduğu topraktan ayrılan, sonraki yeni düzeninde çocuklarını büyüten anne figürüyle birlikte geleneğini yetirmeyen şekilde sembolize edilir. Çocukları manastırdaki okula gönderen ailenin bilinçlerinde göçün yarattığı trajik durum eser boyunca annenin ve babanın hatıralarında saklı tutulur. Kendilik değerlerini unutmadan yeni toprağa alışma durumu eserin başat unsurudur. Bu nedenle mağlubiyeti yaşamış üst neslin kendilerinden sonraki nesle aşıladıkları da “var olanı kaybetmeme, unutmama” üzerine kurulur. Mağduriyet psikolojisinin göç ile aktarıldığı eserde “Felakete alışmış bir neslin mensubu olarak içi içini ister istemez yiyor” (Günbatımı, s.13) cümlesiyle Osmanlı toplumunun son dönem algısı yansıtılır.

Hasan İzzettin Dinamo'nun "Savaş ve Açlar" adlı eserinde savaşın bireysel görünümünün somut örnekleme yansıtır. Sarmal halinde savaş döngüsünden çıkmayan sıradan bir ailenin değişen hayatı ve savaşın sonuçları değil; aynı zamanda savaş sürerken cephe gerisindekilerinin yaşadıkları zorluklar anlatılır. Evdeki yetişkin erilin -babanın- yedi yıl süren askerliği, döndükten sonra Sarıkamış'a gönderilmesi ve donarak ölmesine rağmen şehit sayılmaması geride kalan ailenin mağdur olmasının başlangıcıdır. Baba ardından ikinci eril güç -büyük oğul- on beşine gelmeden (I. Dünya Savaşı'nda erler kilolarına göre orduya alınır, 40 kilo olmak askerlik için yeterlidir) çaresizlik ikinci kez yaşanır. Mağduriyet psikolojisi ailenin savaşta devletini kaybetmesiyle oluşmaz, cephe dışında yaşayan ailenin yıllar süren maddi çıkmazı mağduriyeti gerçekleştirir. Çaresizlik, cephede olmayan bireyin savaşın sonuçlarının çatışmasında oluşur. Bu çatışma, eserin başat konusudur: "Bizim Osmanlı Devleti, Almanlar için çantada keklik. Bizim zavallı devleti kendi çıkarları için savaşa sokup kırdıracaklar" (Savaş ve Açlar, s.104). Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndaki durumu Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayan yenilgiler döneminin psikolojisini gösterir.

"Karadeniz uşaklarını Allahuekber Dağları'nın karları arasında boğdurup harcadığı kulaktan kulağa fısıldanan haberler arasındaydı. Bu yüzden doğu cephesine bir erkeğini göndermiş her ev öldürücü bir kaygı içinde uğursuz haberlerin sökün etmesini bekliyorlardı" (Savaş ve Açlar, s.171).

Sarıkamış'ta cephedeki askerlerin evlerindeki bekleyiş şehit dahi sayılmayan ölümlerle sonuçlanır. Eserin sorunsalı savaşta ölmek değildir. Ölen erilin geride bıraktığı ailesinin çaresizliğidir. Ailenin yok oluşu varlık mücadelesi veren devlet ile karşı güçtedir. Cephe gerisindekiler için barınma ve açlık savaşta galip çıkmaktan daha önemlidir.

"Evde dört küçük iki de büyük boğaz var. Ben, bunları taşla mı besleyeceğim? Elimizde gördüğün iki odalı küçücük bir evimiz var. Hiçbirimiz çalışacak durumda değiliz. Senin elinde maşallah aslan gibi delikanlı var. Daha küçük olduğundan savaş bitinceye kadar onu elinden almazlar. Bahçeleri de elinizden almazlarsa sizler için açlıktan ölme tehlikesi yoktur. Ama Allah göstermesin senin çocuğu elinden alırlarsa sen de tıpkı benim gibi ortada kalacaksın" (Savaş ve Açlar, s.174).

Romanda "senin elinde maşallah aslan gibi delikanlı var"(s.154) ifadesiyle Temel Çavuş'un (babanın) savaşta ölmesinin matemi değil; sonrasında aç kalmamak için verilen mücadele aktarılır. Çünkü ölmek, savaş zamanında yaşamaktan kurtuluş olarak görülür. Dramatik aksiyonda; evdeki döşemeyi sökerek yakıp ısınmak, hayvan bağırsaklarını çöpten çıkarıp pişirmek, çocukların bakımsızlıktan yitimi, cephede ölene üzülmeyi değil; ardındaki hayatta kalma mücadelesini devam ettirme çabası üzerinden vurgulanır: "Ne yazık ki Anadolu Tanrı'nın ölü bir çölüydü" (Savaş ve Açlar, s.238). Yenilgiler ve kayıplar sonucu oluşan mağduriyet psikolojisi, ölüme duyarsızlaşma neticesini doğurur: "Biz işte en yoksul ailelerden biriyiz. Çabucak ölüp gitmezsek bu yeryüzünde daha çok çekeceğimiz var" (Savaş ve Açlar, s.294) cümleleri durumu açıklar.

“ ‘Abi hepimiz eleceğuz’ dedi. Bobamuz eldi, abiiimiz eldi, beyuknenemuz eldi, İseyin eldi, Fatma eldi yavaş yavaş sıra bize geleyi. Musa ölümün, bu şimdi söylenen laflar gibi ağrısız, sızısız, kolayca gelebilen bir şey olduğunu düşünerek kardeşinin kaygılanmasına, derinliğine önem vermedi” (Savaş ve Açlar, s.261).

Ağabey Ali'nin kardeşiyle diyalogu savaş durumundaki psikolojinin çocuktaki görünümü niteliğindedir. Vatan için mücadele, hamasiyet duyguları yoktur. Aç olanların birincil ihtiyacı olan barınma ve doyma oluşmadığı için devletin akıbeti ya da savaşın gidişi eserde yer almaz. Savaş her ne için olursa olsun yıkımın göstergesidir. Ölenlerden sonra geride kalanların yaşadıklarına hem gerçekte hem de kurguda az yer verilir. Her ev birden fazla yaşamı ifade eder. Temel Çavuş'un sonrasında Ali'nin savaşta ölmesi evdeki küçük çocukların açlıktan ve hastalıktan ölmesi, anne Tenzile'nin mücadelesi savaşın bireye tezahür eden yansımalarıdır.

“İnsanların burada dilsiz hayvanları, cephelerde de insanları öldürdüğünü onun korkunç bir öldürücü olduğunu artık iyi biliyordu” (Savaş ve Açlar, s.303).

İnsanların hayvanları öldürmesiyle savaşların insanları millet, ırk fark etmeden yitime uğratması eş güdümlenerek anlatılır. Eserde; savaş durumunun yıkıcılığı, kaybettirdiği bireysel gücü ve yaşama umudunu yok etmesi, cephede değil cephede olanların geride bıraktığı ailenin hikâyesi üzerinden aktarılır. “Artık kendileri insanın da Tanrı'nın da bütün anlamıyla unuttuğu bir dünyada yaşıyorlardı” (Savaş ve Açlar, s.349). Eserde mağduriyet psikolojisi bireyin kendi dünyasındaki her şeyi kaybetmesiyle ortaya çıkar. Ailenin eril güçlerinin savaşa feda edilmesi, geride kalanların ise açlıktan ölmesi, çıkış umudu ararken savaşla değişen insanların menfaat ve para için birbirini öldürmesi savaşın yarattığı travmaların sonucudur.

“Küçük Ağa” romanı söylemsel olarak tarihi aklama (apoloji) metnidir (Köroğlu, 2007: 179). Tarihselliğin dönüşüm anlatısına evrildiği “Ateşten Gömlek” ile başlayan bakış açısının devamı niteliğindedir. “Ateşten Gömlek” eseri ile eşleyen yapısal formül uygulanıp “biz” anlatısı kurulur. Anlatma biçimi ve karektirazasyon üzerinden kodlanma yapılır. Bu kodlama millî kimlik inşası zeminine oturtulur. Modern kanonlaştırmanın, seçme ve seçim sürecinin sonucunda millî karakter ve kökenleri öne çıkaran bir geleneği icat ederek bugünü geçmiş başarılarla irtibatlandırma projesi olduğunun (Jusdanis, 2015, s.7) altı çizilir. Böylece bir cemaat hikâyesi düzgün hiyerarşiler içinde muhafaza edilir. “Küçük Ağa”da yer alan psikolojik değişimler süre gelen mağlubiyetlerin bir sonucudur.

“İslam'ın kara günleridir bu günler. Bildiğinden de kara günler yaşıyorsun. Gafletin ebedî nuru da örtmüş, sen tek başına çulsuz çuvalsız aklının peşine düşmüş, yol bilmez, yordam bilmez, iz görmez, alıp başını gidiyorsun, sırtını o ebedî nura dönmüş de kendini kurtuluşa gider sanıyorsun. Uçurum seni yutacak, kurtulamazsın!..” (Küçük Ağa, s.112-113)

Uçurum, kurtulmak ve kurtulamamak ulusal anlatı türü olan “Küçük Ağa” eserindeki bireylerin savaş sonucundaki durumunu örnekler. Eserin izleksel yapısı toplumun mağlup

hissiyatından sıyrılması gerektiği üzerinden kurgulanır. İstanbullu Hoca'dan Küçük Ağa'ya dönüşüm, değişimin her zaman başlayabileceğini imler. Thomas Beebee türsel farklıları dört gruba ayırır: Yazarın niyeti, tarihsel bağlam, metnin kendisi ve okur (2004: 6). Bireysel görünümde yazarın okura ulaştırmak istediği söylem “Küçük Ağa”da kurtuluştan öncesindeki ve sonrasındaki bireyi psikolojik olarak tanımlanır.

“İyi yetişmemiş insanların ülkesinde düzen bir bozuldu mu; mağara devri, taş devri hortluyor. Bu bütün tarih boyunca böyle olmuş, böylece de gidecek” (Küçük Ağa, s.368).

Eserde geçmişin tekrarlanmaması durumu bireyin psikolojisindeki algının kanıksanmasına yol açar. Yıllardır savaş halinde olan Osmanlı toplumu kendilik değerlerini yitirip var olduğu değerlerden uzaklaşır. Romanda bütün tarih boyunca düzenin bozulmuş olması ve değişmeyen haklı mağduriyet psikolojisinin kişi üzerindeki gösterimi işlenir.

“Ama asıl acısı, memleket hala uyanamayanlarla doluydu; nitekim kavga, işte sürüp gidiyor, bünyenin kendi kendini kemirishi bitmiyordu” (Küçük Ağa, s.390).

Uyanmama ve yok oluş aynı zamanda farkındalık hayata karşı milletçe, devletçe duruşun bireyin bünyesindeki etkisini gösterir. Mağlup olma ve karşılığında bir şey yapamam hali bireyin kendi kendini tüketmesine neden olur. Tükeniş travmatik etkiyle birlikte bireyin topluma yabancılaşmasını ve ötekileşmesini zorunlu kılar.

“Zafer çoğu zaman haksızın, kalleşin, dönegin olacak, binde bir halka, fazilete, hakikate gülünce de haksızlar, kalleşler, dönemler çıkacak, bunları da ezmeler, gadretmeler, çalmalar, çırpmalar, ihtirasların, budalalıkların, bilgiyle akılla beslenmemiş iyi niyetlerin canavarlıkları kovalayacaktı” (Küçük Ağa, s.117).

Zafer yaşamayan bireylerin tek bir zafer için (kurtuluş) mücadele etmesi, geçmişten kalan belleksel kodları yok etmez. Sayısız savaştan yenilgiyle çıkan Osmanlı toplumu I. Dünya Savaşı'nda birçok cephede başarılı olsa da ‘yenilen’ olarak nitelenir. Kaybedilmesin diye savaşılan topraklar, kağıt üstünde yok olur ve elden çıkar. Kurtuluş mücadelesi bireyin psikolojisinde galibiyet ihtiyacı kadar mağlubiyet hafızasını da taşır. Zaferlerin gerçek zafer olmadığı düzende mücadele etmek travmatik geçmişin üzerini örtterek kendini gösterir.

“Salih'in ağası ve Salihlerin, Salihlerin binlerce Salih'in ağası, babası Çanakkale içinde vurulurken, yâd ellerde kalırken, Niko'nun ve Nikoların ağası yaman bir açığı, yaman birer tüccar olmuştu” (Küçük Ağa, s.35).

“Küçük Ağa” eserinde bireysel psikolojik görünüm harp sırasında aynı toplumun fertlerinin yoksulluğu ve varsıllığı ile örneklenir. Savaşta zengin Niko ve yoksul Salih'in bireysel düşüncesi menfaat dünyasıyla ilgilidir. Toplumsal olanın kişinin küçük dünyasındaki tezahürü cephede

mücadele edenlerden farklıdır. Eserde kişilerin mağduriyet psikolojisinden sıyrılmadığı ve dönüşüm gerçekleşmezse düzenin değişmeyip daha da kötüye gideceğinin altı çizilir.

“Kalpaklılar-Doludizgin” romanının dramatik aksiyonunda, kurtuluş mücadelesi merkezi vaka olarak konumlandırılır. Eser kişileri işgale karşı duruşlarıyla bir şeyleri yapmak için geç kalındığını vurgularlar. Mücadele ülkenin/ milletin kurtuluşunun tek yoludur. İşgal altındaki mağduriyet psikolojisi sonraki harbin temelini oluşturur.

“Ah ulan...” diye söylendi, “İstanbul’u işgal ettiğiniz gün Şehzadebaşı’nda uyuyan askerlerimizi nasıl öldürdünüzse, sizi de öylece biraz önce uyurken temizlemeliydik... (Kalpaklılar-Doludizgin, s.423).

13 Kasım 1918’den başlayarak 24 Temmuz 1923’e kadar yaklaşık beş yıldan fazla süren işgal sırasında yaşananlar ve tanık olunan sahneler, ahlaki çöküş ve yozlaşma, mağduriyet psikolojisinin travmatik görünümüdür. Kişiler; öfkelerini, gittikçe artan bir şiddetle, kin ve nefret duygusuna dönüştürür.

Millî mücadele dönemini konu edinen eserler arasında Kurtuluş Savaşı’nı diğer romanlardan farklı bir bakış açısıyla ele alan “Çalınan Savaş-Millî Mücadelenin Romanı” adlı eserde kişiler mağduriyet psikolojisini sadece yenilgiyle yaşamazlar. Asırlarca hüküm süren Osmanlı Devleti’nin din algısı ve geleneksel duruşuna saygı söz konusudur. Ankara’da başlatılan mücadele olumlanır; fakat mücadelenin başat kişileri Mustafa Kemal Atatürk özelinde Osmanlı’dan vazgeçişle olumsuzlanır. Mağduriyet psikolojisi, savaşın ölümle aynı anlamı taşımasıyla imlenir.

“Mezarları belki otlar büyüyüp kayboldu, yanan kimi yürekler sönen bir ateş gibi belki kabul bağladı, ama analar unutamadılar. Özlerinde taşıdıkları, doğum ağrılarını taşıdıkları, kollarında taşıdıkları, bir kurşunla ya da bir kılıçla savaşın aldığı delikanlılarını unutamayacaktı analar. Ve adlarını taşıyacaklardı şimdi. Yüreklerini alevler kavuracak, ömürleri bitene dek gözyaşları bitmeyecekti anaların” (Çalınan Savaş, s.5).

Savaşların fiilen bitmesi yarattığı travmatik çöküşü sona erdirmez. Ölenlerin ardından toplumların yaşadığı psikoloji sosyal sistem içinde bir dizi aktörü kuşatır. Savaş genel-geçer bir durum ya da zamanla geçecek bir olgu değildir. Yitimlerin sonradan anlaşılması, hamasiyet duygusunun yerini acıya ve ümitsizliğe bırakması durumları söz konusudur.

“-Bu yaşla mı, bu topal ayakla mı? Geride kalanların çoğu benim gibi. Ha benim halim ha memleketin hali. Hışım, hışım. Yıkım. Aha bu ayağım, Rus harbinde topal oldu. Yemen dediler gittik, öldük. Galiçya dediler, Kafkas dediler çocukları gönderdik, öldüler. Evde on iki can, doymak için bu topal ihtiyara bakar. Oğlumun biri Balkanlarda, biri Çanakkale’ de şehit oldu. Biri kayıp. Evde iki dul, sekiz yetim var. Harp dullarının çoğu, Tarsuslu Ermenilerin çiftliğinde çalışmada. Bütün memleket böyle. Dullarla, yetimlerle dolu bu memleket. Anadolu değil, dul dolu bu topraklar. Koyunlarımız kuzusuz, tarlalarımız ekinsiz” (Çalınan Savaş, s.36).

Bireylerin geçmişiyle ve birbirleriyle uzlaşması için öncelikle geçmişlerinin psikolojik etkilerinden kurtulmaları gerekir. “Çalınan Savaş” romanında kişilerin üzerinden, şanlı tarih şeklinde anlatılanı unutup milli mücadeledeki yeni inşa edilen kimlik için savaşmanın eleştirisi yapılır. Anadolu’nun yok oluşu yıllar süren savaşlarda verilen kayıplarla ilintilenir. Eserde kişiler arasında yaşanan sorunların bireylere verdiği psikolojik ve fizyolojik zararların yanı sıra savaş durumunun açmazları içinde geçmiş ile şimdiye sıkışmak aktarılır.

İlhan Tarus’un “Var Olmak” adlı eserinde kişilerin kendi düzenlerinin bozulmaması adına verdiği mücadele kurgulanır. Bu mücadelede, topraklarına savaş gelinceye kadar kendi menfaatlerinin ve var olan düzenin bozulmaması esastır. Şahıs kadrosundaki bireysel görünümde mağduriyet psikolojisi savaş gerçeğinin geç algılanması ile yaşanır.

“-Biliyor musun, Anadolu ne halde?

-Ne halde olursa olsun. Salt bana düşmez memleket işi...” (Var olmak, s.59)

Savaş halinde adalet, uzlaşma ve affetme gibi erdemlerin yanı sıra en iyi yol barışı sağlamaktır. Savaşı yönetenler, toplum içerisinde huzur ortamı için bireylerin geçmiş ve şimdiyle uzlaşmasını dikkate alır. Mağduriyet psikoloji çerçevesinde edebî metinleri oluşturan kişiler savaşın yıkıcı özelliğinin yansıtılmasını örnekler. Yitim ve kayıplar bireysel anlamda oluşturulan kurmaca dünyası içinde okuru öykü zamanıyla (gerçek savaş dönemleri) eşgüdümle. Edebî metinlerde kişilerin karşı güç ya da ülkü değer dizgesinde yer alması da mağduriyet psikolojisi açısından önemli değildir. Önemli olan savaşın sonunda her iki grubun da bireysel ölçekte etkilenme dereceleridir. Edebî metinler savaşın kurguda da gerçekte de galibi yoktur mesajını imler. Türk edebiyatında Millî Mücadele dönemindeki ‘umut’ta ve ‘yenme arzusu’nda dahi yakın geçmişin mağduriyet psikolojisinin aşılmadığı tespit edilir. Romanların merkez vakaları halindeki Kırım Savaşı, Osmanlı-Rus Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı’nda halk birçok travma yaşar. Travmalar, sadece o anda ya da savaşın geçtiği zaman diliminde değil; yüzyıllar boyunca her yenilgede tekrarlanır dolayısıyla mağduriyet bireyin psikolojisinden topluma yayılır.

4.2.1.2. Aidiyet İhtiyacı

Aidiyet ihtiyacı; bir gruba üye olma, bir grup içerisinde kendini tanımlamadır. “İnsan sosyal bir hayvandır” düsturundan hareketle kendisini herhangi bir grup içerisine tanımlayamayan kişi, ait olma ile sosyalleşme ihtiyacını karşılayamaz. Aidiyet ihtiyacı benden bize gidiştir, böylece tarihin başlangıcından itibaren toplu şekilde yaşamının verdiği güven hissini sağlanması söz konusu olmaktadır. Aidiyet kavramı, insanı bir ilişki içinde anlamayı önceler. Kelime anlamı itibariyle “mensubiyet”, “ait olma” ve “ilişkinlik” durumlarını ifade eder. Aslında bir nesneye, insana, topluma ya da sosyal bir kuruma karşı ilişkilendirilme ile ilgilidir.

Kendini topluma ait hisseden birey için kendisi, toplumun önemli bir parçasıdır. Bu hissiyat topluluk duygusunun göstergesidir. Bir başka ifade ile birey ve toplum arasındaki karşılıklı kabullenme, benimseme ya da gereksinim duyma toplumsal aidiyet olarak ifade edilir. Toplumsal aidiyet, bireyin kendini var ettiği ortamda ortak bir problem halinde ortaya çıkar. Bu çerçevede aidiyet, birey ve toplum arasındaki karşılıklı oluşan sorumluluk kaygısı, dayanışma, güven ve duygusal birliktelik iletişimine dayalı bir soyut sözleşmedir. Bu sözleşmeye göre, birey, toplumun beklentilerine uyumlu hareket etmeli ve aynı zamanda toplum da bireye her anlamda güven verici işleve sahip olmalıdır. Savaş durumunda işlevini yitiren maddesel kurumların yerini alan kolektif bellek, aynı geçmişe sahip olmak, gelenek ve kültürden beslenmeyi beraberinde getirir. Toplum, bireysel refahı sağlamakla, birey de üyesi bulunduğu topluma her şartta (doğal afetler, savaşlar vb.) sahip çıkmakla yükümlü kabul edilir. Bu sebeple edebî metinlerde bireyin toplumsal bir varlık biçiminde değerlendirilmesi, bireyin savaş halinde topluma faydası, toplumsal kurumlara duyduğu güven, toplumsal kurallara karşı gösterdiği uyum, toplumsal ilgi düzeyi önemli kıstasları meydana getirir.

Aidiyet, birey ve toplumun arasında kurulan bağın ifadesi olup aynı zamanda bireyleri kategorize etmeye de katkı sağlar. Bu bakımdan aidiyet bir bilinç durumudur. Simmel (2009) tarafından “toplumlaşma” olarak ifade edilen duruma karşılık gelecek biçimde insanların bir arada yaşaması ve ortak bir bilince sahip olması yeteneği, anlamsal üretimler, norm, değer ve kimlik gibi sosyal unsurların ortaya çıkmasının bir gereğidir (2009: 24). Birey, bir sosyal çevre içinde doğar ve bu çevre zihinde doğrudan aidiyet duygusu oluşturur. Birey sosyal bir varlık olması sebebiyle hayatı süresince bilincini inşa eder. Aidiyet hem bireyin doğumundan itibaren gelişmeye başlayan sosyal çevreyi (aile, etnik kimlik, vatan, devlet gibi) hem de birey tarafından bilinçli biçimde seçilen ve değişime açık olan boyutları (ekonomik yapı, siyaset, eğitim gibi) içerir. Birey tarafından gereksinim duyulan aidiyet, içinde bulunduğu toplumda var olan sosyal ve kültürel unsurlarla ilişkilerinde ortaya çıkar. Aidiyet durumunda birey ve toplum iç içe geçmiş bir haldedir.

Savaş ve sonrasındaki gelişmeler; kolektif ruhun zayıflaması, toplumların yaşanan hızlı sosyal değişim ve dönüşümlere toplumların ayak uyduramaması, toplumsal bütünlüğün sarsılması gibi çeşitli olguları ortaya çıkarır. Aidiyet ihtiyacı; savaş döneminde toplumun yaşadıkları sonucu bireyin şartlara ve kaybettiği konumuna ayak uydurması için başat ihtiyaçtır. Baumeister ve Leary'nin 1995 yılında yayınlanan “The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation” (1995: 498-499) adlı makalesinde aidiyet ihtiyacının temel bir insan güdüsü olduğu vurgulanır. Temel güdülerin özelliklerinden yola çıkan Baumeister ve Leary; kişiler arasında aidiyet bağı kurulmasında ve bu bağın gelişiminde etkin olan evrensel bir istekten söz eder. Buna göre aidiyet gereksinimi temel, evrensel, güçlü ve yaygın biçimde görülen insani bir güdüdür ve psikolojik açıdan yüksek düzeyde doygunluk elde edilmesini sağlar.

Aidiyet, bir gereksinim olarak bireyin topluma katılımını yönlendiren bir duygu yoğunluğu biçiminde de açığa çıkabilir. Bu bakımdan aidiyet duygusu ile birey bir gruba ait olma, bir bütünün parçası olma, karşılıklı önem taşıma, bir amacı paylaşma gibi işlevler ortaya çıkarır (Duru, 2007: 88). Söz konusu işlevler, aidiyet yaşantısındaki davranış biçimleri ile kendini gösterir. Bir güvenlik çemberi meydana getirme güdüsü ile ait olmaya yönelik atılımlar, küçük grupların çabalarıyla ya da makro bağlanma ağına sahip olan toplumsal düzeyde de gerçekleşebilir.

Aidiyet, bir topluluk duygusu vücuda getirilmesinde de etkin ilkelerden biridir. Mc Millian'a (1996: 315-317) göre birey için bir topluma dâhil olmak, o toplumda var olmak, bir bağ kurmak, toplum tarafından kabul görmek bir ihtiyaçtır. "Her birey ilgilerine göre toplumun bütün kültürüne, ait olduğu sosyal sınıfın kültürüne ve içinde bulunduğu esas küçük grupların kültürüne katılmaktadır" (Inceoğlu, 2000: 26). Söz konusu katılımlarla bireysel eğilimler etkilenir, şekillenir ve eylem haline gelir (Bock, 2001: 261-262). Bu dönüşümde temel neden, bireyin sahip olduğu karmaşık evren ve insan ilişkilerini anlayabilmesi için zihinsel düzenin gerekli olmasıyla mümkündür. Söz konusu düzenlilik durumu, bireysel algı seviyesi ile orantılıdır. Birey, toplum içindeki yerini, rolünü, amaçlarını ve gereksinimlerini bu şekilde tespit edebilmektedir (İsen ve Batmaz, 2002: 256). Bunun yanı sıra birey, bir gruba veya gruplara dâhil olma ile zihinsel karmaşayı kolaylıkla engelleyebilme kapasitesi de kazanmaktadır. "Toplumsallaşma, bireyin içinde doğduğu gruba, cemaate ve en genelde topluma kendisini ait kabul etmesi ya da hissetmesi üzerine gelişen bir süreçtir. Bir toplumun devamlılığı, o toplumda güçlü aidiyet hisseden insanların yetişmesi ve toplumlarından kaynaklanan değerleri, normları ve inançları yaşamalarına bağlıdır" (Akın, 2011: 20). Durkheim'e göre sosyal bütünleşme ya da toplumsal bütünlük, ortak bir temel, paylaşılan bir inancın ya da pratiğin varlığının, toplumda yer alan üyeler arasındaki yoğun etkileşim fonksiyonudur (Bilgin, 1999: 91). Bu çerçevede savaş, sosyal yıkımla birlikte mücadeleye devam edebilen taraf için sosyal bütünleşmeyle paralel ilerler. Tonnies'e göre (2000: 203) cemaat ve cemiyet olarak isimlendirilen toplum türleri, bir arada olmanın esasları ve eğilimlerinin kalıp halindeki niteliklerini karşılar. Cemaatin ve cemiyetin temeli her birlik yapısında iç içe geçmiş halde mevcuttur. Dolayısıyla toplumsal aidiyet toplumda kurulmuş olan bütün sosyal birliklerde vardır. Bu bağlamda, savaş edebiyatı ürünü eserlerde toplumun işlerliğini sağlayan ana unsurlara ilişkin aidiyet görünümleri (etnik, ulusal, dinsel, örgütsel, mekânsal aidiyet) yer alır. Osmanlı Devleti'nin son dönem savaşlarını konu alan romanlarda, bireyin önce yok olan devlet ile mağduriyet psikolojisine ve sonrasında var etme çabasıyla ulaştığı yeni toplumsal düzene aidiyet söz konusudur. Eserlerdeki şahıs kadrosu, bireysel aidiyet ihtiyacını kaybettiği topraklarla mekânsal, yok olan imparatorlukla etnik, ulusal ve dinsel, kurtuluş mücadelesiyle örgütsel olarak yaşar.

"Hilal Görününce" romanında Kırım Türklüğüne ait olmak (ulusal ve dinsel aidiyet) ve mensubiyeti yaşatmak başat konudur. Kişilerin uyanması ait oldukları tebaayı hatırlamaları için

gereklidir. Romanda Osmanlıyı desteklemek, Kırım'ı kurtarmak kültürle ilgilidir. Eğer Kırım Türkü uyanırsa Osmanlı'nun kurtuluşunun da sağlanabileceği işaret edilir.

“Dinle oğul... Kırım kurtulacaksa, sen gibi yiğitlerle kurtulur. Gidip köyleri dolaş. Kırım Türkünü uyandır oğul, sars! Söyle, varını yoğunu ortaya koysun. Köyüne giren moskofa ambarını açmasın. Ambarına sokmasın onu. Aha bıçaklar... Bunları dağıt! Ambarlarımız gayrı Osmanlıdır, onlara böyle söyle. Aşlığını, koyununu, atını, arpasını Osmanlıya saklasın. Anlat yaş kişilere! Öz topraklarını kurtarmak için yola düşünler. Bu iş moskofa sezdirilmeden yapılsın! Yerin kulağı var derler. İzinizi, tozunuzu belli etmeyin. Bir arada görünmeniz tehlikeli olur. Osmanlı içlerine tek tek sızın. Osmanlıya kılavuz lâzım, gözcü lâzım. Göreyim seni Arslan Bey. Bu dediklerimi yap.” (Hilal Görününce, s. 242).

Eserde bireysel değerlere ilişkin ortak bilinç faaliyetleri ve duygusal bağlanışlar, itaat çemberi ve büyük bir gücün meydana gelişi desteklenir. Fromm'a göre insan itaat etmeye meyillidir ve itaatsizlik insan için zor bir durum barındırır (2001: 12-13). Bunun nedeni, itaat edilen gücün fark yaratmaması durumunda kişinin kendisini güvende ve korunaklı halde hissetmesidir. İtaat edilen bir grup insan ya da bir kurum bireyi o gücün bir parçası yapar ve kendini çok daha güçlü hissetmesini sağlar. Aidiyeti ile birey ortak değerler çerçevesinde kurulmuş olan bir bütüne ait bir parça hissine kapılır ve güven ekseninde birlik olma gücü taşır. Bu güç gittikçe büyür ve yararlanma olanağı artarsa daha da vazgeçilmez bir aidiyet duygusu açığa çıkar (Karaçorlu, 2003: 22). Bu bakımdan kişisel iradelere bağlılık durumu da ele alınması gereken bir başka konudur.

“- Eski payitahttır. Kırım'ın can damarıdır. Ayağımın altında o damarın tıtır tıtır attığını hissedirim. Erenlerin mekânıdır. Moskofun girmeye cüret gösteremediği mübarek bir kapıdır. Bizi ayakta tutan da bu kutlu şehirdir. Bu Bahçesaray'dır.” (Hilal Görününce, s. 22).

Kırım Türklerinin var oluşunu simgeleyen “Hilal Görününce” romanında toplumdaki her bireyin bir aileye, bir millete, bir kültüre mensubiyetiyle doğması ve toplumsal ilişkilerinde iradesine bağlı olarak farklı aidiyet seçimlerini yaşaması iki farklı birey-güç etkileşimine işaret eder. Osmanlı olmak ile Rus hâkimiyetine girmek arasındaki etnik aidiyet, Osmanlı ile bağ kurulmasını sağlar.

“Aşela” romanının olay örgüsü iki bölüme ayrılır. Birinci bölümde savaşı uzaktan duyan Batum ahalisinin algısı yer alır, ikinci bölümde ise cephede olma, çatışma halinde bulunma durumu söz konusudur. Aidiyet ihtiyacı toprağa bağlılık, dinî kodlara bağlılık (dinsel aidiyet) ve devlete bağlılık (örgütsel aidiyet) sıralamasıyla gerçekleşir. İkinci bölümde bireysel etkileşimler (evlilik, aşk vd.) yerini, kendi ait olduğu aileyi ve toprağı sahiplenmeye bırakır. Başkişi Aşela romanın birinci bölümde kendilik ihtiyaçlarıyla var olurken; ikinci bölümde ait olduğu toprağa, aileye ve onu var eden kimliğe ihtiyaç duyar.

Osmanlı-Rus Savaşı'nı konu alan eserlerde "Kazak askerlerin zulmü" olarak metinlerde yer alan "Kazak (Rus) askeri" tanımlaması "Aşela" romanında savaş ve kimlik vurgusuyla "Türk birliğini göremeyen Kazak asker" ifadesiyle etnik kökene göndergede bulunulur.

"Türk birliğini daha göremiyorlardı. Celal tekrar Kazak askere baktı. Atacağı ilk kurşunla sulara gömülecekti şu adam ama ardından güzel bir savaş başlayacaktı" (Aşela, s.65).

Rus birliklerinin Batum-Artvin-Erzurum-Ardahan-Bingöl cephelerinde Kazak askerlerden oluşması sadece Aşela'da değil diğer eserlerde de yer alır. Savaşın başlaması ya da cephede olmak Aşela romanının dramatik aksiyonunda kötü bir durum olarak imlenmez. Eserdeki kişiler savaş halinde hayatlarına savaşı dâhil ederek devam ederler. Osmanlı'ya bağlı olmak ve devletin yenilmezliğine inanmak öncelikle olay örgüsünün birinci bölümünde yer alır.

"Kim çıkarır bu savaşı?
Herkes... Yalnız kararı baştakiler verir.
Ne demek? Sen savaşı istedin mi ki?
Ben değil ama isteyenler oldu.

...

Bak diye sürdürdü. Sana şöyle anlatayım. Her insan hayatın en iyisi benim olsun ister, değil mi? Kimi rahat yaşayayım, kimi çok zengin olayım, kimi de sevdiğimle mesut olayım diye ister. Bunun için de çabalar, çalışır bir şeyler yapar. Sonra bir gün bakar ki o yaptığı işler onu istediği değil istemediği bir yöne götürmüştür. Neden böyle olduğunu anlayamaz şaşırır... Üzülür. Hatta bir yere kadar varmıştır bir şeyler de elde etmiştir ama gene de her şey istediği gibi olmamıştır. Çünkü o çabalar, çalışmalar arasında küçük veya büyük bazı hatalar yapmıştır. İşte sonucun insanın istediği gibi olmasını engelleyen bu hatalardır. Aslında o yaparken bu yanlışın farkında olmaz, iyi yapıyorum diye yapar. Zira insanlar hep kendi yaptıklarının en iyi olduğunu sanırlar. Eğer bu insanlar Padişah veya Krallar olursa o zaman zararı bütün millet çeker. Anladın mı?

...

Çünkü istese de istemese de insanın korumak için dövüşmeye mecbur olduğu bazı şeyler vardır. Onuru... Vatanı gibi..." (Aşela, s.284-285)

Aidiyet ihtiyacının savaş dönemindeki zemini vatan, millet, haysiyet ile oluşturulur. Vatan için savaşmak Türk töresinde bireysel tutumlardan bağımsızdır. Kişi kendini, ismini, bir bütünü içinde tek kimlik olarak belirler. Romanda bireysel olandan toplumsal olana geçiş başkışı Aşela'nın savaş durumundaki davranışlarının dönüşmesi verilir. "Kim çıkarır bu savaşı?" sorusu eserin ikinci bölümünde anlamsız kalır. Savaşın nedeni, kimin başlattığı ya da bireye ne gibi zararlar vereceği önemsizdir. Eser, savaş ile birlikte insan hayatında kendilik değerlerinin korunmasının önemini vurgular.

"Ağlama Tuna" eserinde aidiyet ihtiyacı yüzyıllar boyunca vatan bilinen toprağı terk etme, başka dinden olan komşuların düşmana evrilmesi (dinsel aidiyet), savaş ile birlikte göç eden ailelerin parçalanması ile ortaya çıkar. Osmanlı Devleti'nin savaşlarla birlikte Balkanlar'daki gücünün kaybolması ve sonucunda halkın asırlık mezarlarını, evlerini terk etmeleri, Anadolu'da göçmen kendi topraklarında yabancı sayılmaları aidiyet ihtiyacını yaratır.

“-Tuna derler bir gümrah nehirdir, bizim nehrimiz; Rumel-i i Şahane derler, verimli bir topraktır bizim vatanımız; Osmanlı derler bir koca imparatorluktur bizim devletimiz ve de İslamiyet derler en son, en yüce bir dindir bizim dinimiz bre...(Ağlama Tuna, s.7)

- Bir kere toprakların çok geniş olursa büyük devlet olursun bre. Bu topraklar üzerinden tam iç buçuk saat ezan sesi işitilir. En şarkta olan bir başlar Allahüekber'e ardından daha garpta olanı ardından diğeri..." (Ağlama Tuna, s.8).

Toprağa, dine devletin büyüklüğüne sahip olmak ve gücün mensubu ile birlikte ait olunan değerlerle yaşamak bireyi tamamlar. Devletin varlığıyla coğrafyada yaşamak, yer almak aynı doğrultudadır. Güç ile birlikte aynı yerde yaşayan farklı etnik kökene sahip, yıllarca komşuluk yapan halkın değişimi aidiyetin 'ihtiyaç' ve ötesinden zorunluluk olduğunun göstergesidir.

“Aaaah benim ulu Osmanlım, aaah benim muasır ecdadım, aaah benim evlatlarım! Siz nasıl bir nesilden geliyorsunuz, siz nasıl bir ümmete mensupsunuz? Dünyalara sahip olanınız da tok gözlü, sofrasında yiyecek ekmeği bulamayanınız da... Siz de ordular geçirdiniz bu güzergahtan hem de tabur tabur ordular... Lakin askerlerinizin hiçbiri bir tek salkım yemedi bu bağlardan, bir tek elma koparmadı bu ağaçlardan... Kimsenin kızına, kızanına yan gözle bakmadı, koyununa keçisine, horozuna hişt demedi. Değil ayağımı, kolunu kesmek, değil gözlerini oymak, kulaklarını koparmak o düşüncede olanları dahi azarlardı, bunlar bize Allah'ın emanetidir, daha çok kollamak lazım gelir, diyerek kendi ahalisinden daha çok kol kanat gerdi onlara” (Ağlama Tuna, s.49).

“Ağlama Tuna” romanında mensubu olunan ümmetin, devletin tarihiyle birlikte gelecek nesle aktarımı yapılır. Geçmiş ile övünmek roman şimdisinde kaybedilen toprağın ve sonucunda yitirilen güvenin inşası için gereklidir. “Kocadede” kişisi üzerinden ailenin ve devletin tarihten beri buldukları coğrafyada yer aldığının göstereni göç psikolojisinin, vatanını ve ata toprağını terk etmenin sonucu ile görüngülenir.

“Bu ovalar Osmanlı'nın buğday ambarıydı, Eflak, Boğdan, Filibe, Yanbolu... Şimdi hepsi bir yerlere dağılmış, pare pare olmuştu, kapanın elinde kalmıştı ve geride kalanların da akıbetleri meçhuldü” (Ağlama Tuna, s.295).

Eserde aidiyet kaybetme ile birlikte verilir. Geçmişten bahsedilirken yaşanan mağlubiyet yok olma psikolojisini yaratır. Tarihî yenilgiler eser şimdisinin belirleyicisidir. Roman kişileri tarihi bilmelidir ve mensup oldukları devletin büyüklüğüne inanmalıdır. Çünkü ait olmanın tesisi bu şekilde gerçekleşir.

“Bingöl Cepheleri” romanında; bireysel psikoloji savaşmamak ile ilintilenir. Eserde aidiyet ihtiyacı bireyin toplumla bir bütün olarak yaşayabilmek adına savaşmasıyla birlikte verilir. Örgütsel ve mekânsal aidiyet unsurları savaşa mesafeli duruşla yansıtılır.

“Düşündüğüm daha önemli meseleler vardı. Kendime güvenim oldukça fazlaydı. Köyden savaş meydanlarına giden gençleri kendimle aynı ölçüde görüyordum. Savaşa gönderilmeyişime bana silah verilmemesine üzülüyordum. Kocalarını savaşa gönderen kadın sanki alay edermişçesine bana bakıyorlardı. Bu yüzden kimseye görünmek istemiyordum. Halbuki on üç yaşındaki insan hiç küçük olur mu diyorum kendi kendime” (Bingöl Cepheleri, s.6).

Toplumsal aidiyetin bireydeki görünümü savaşa gidememe, asker olamama durumu vatan için mücadele edememenin psikolojisini gösterir. Asker ve cephede bulunmak cephe gerisinde süregelen yaşamda var olmak için önemlidir. Osmanlı Devleti'nin son dönem savaşları neslin çocukluktan itibaren savaş gerçeği ile karşılaşmasını doğurur. Etniksel aidiyet olarak vatan için savaşmak kutsî anlam taşır.

“Bingöl Dağları Türk askerinin kahramanlık destanlarıyla doludur. Bu dağlarda şehit mezarları vardır. İsimsiz mezarlardır bunlar. Taşların kayaların altında yatar şehitlerimiz. İnsanlar onları mezarları kaybolmasın diye gömüldükleri yerleri taşlarla süslemişlerdir” (Bingöl Cepheleri, s.46).

Şehitlik mertebesine ulaşmak, dinsel aidiyet görünümüdür. İslam inancına göre şehitlik bir sonuç ya da bir son değil; ulaşılmak istenen mertebedir. Dinsel kodlarla ve etnik kökenle ilintili olan şehitlik kavramı İslamiyet öncesi Türklerde Alp tipinde İslamiyet sonrası Gazi Tipinde görülür.

“Tarih önünde, insanlık önünde her zaman bu yöredeki halkın öz be öz Türk olduklarını ispatlamaya hazırdır. Ve bu ülkede Türk dendiği zaman doğusuyla batısıyla bütün halkımız akla gelmelidir” (Bingöl Cepheleri, s.53).

Etnik aidiyet savaş sırasında toplumda yer alan üyelerin belirlenmiş bir ‘biz’ mensubu halinde ‘onlar’ ile farklarını vurgulayarak kendi içlerinde bir araya getirir (Bilgin, 1999: 65). Etnik bir gruba ait olma, diğer etnikliklerden farkların öne çıktığı ve aynı etnik gruba mensup olan kişi benzerleriyle bir araya geldiği zaman düşünsel bir ortam ortaya çıkarır. “Bingöl Cepheleri”nde Osmanlı Devleti halklarının Türk olarak nitelendirilmesi gerektiği imlenir.

“Soğuk Cennetin Çocukları” romanında Osmanlı – Rus savaşı itibariyle başlayan Ermeni kökenli Osmanlı halkının Büyük Ermenistan idealleri I. Dünya Savaşı’ndaki Ermeni komitaların ve derneklerinin faaliyetleriyle resmileşir. Ermeni tebaanın kendi içindeki ulusal ve etnik aidiyet söylemine paralel olarak Osmanlı Devleti’nin aidiyeti toprak bütünlüğü ile ilgilidir. Etnisite Ermeni cemiyetlerinin eylemleriyle yansıtılır. Etnik aidiyet örneği olarak Türklük Osmanlılıkla aynı düzlemedir.

“O gün yalnızca Ermeni milletinin asırlık uykusundan uyanmasını, kalplerine özgürlük tohumlarının ekilmesini, beyinlerine millî mefkûrelerinin, yerleşmesini sağlamışlardı. Devamı da gelecekti. Ermeni halkının özgürlüğü için sonuna kadar savaşacağına yemin etmişti. Hala eski günlerdeki gibi ihtiraslı, öfkeli ve idealisti” (Soğuk Cennetin Çocukları s.30).

Millî mefkûre, Ermeni halkı özgürlüğü gibi söylemler Osmanlı Devleti’nden ayrılmaya, kendi kuracakları devletleri için savaşmaya ve aidiyet bilincinin oluşmasını sağlamaya yöneliktir. Eser, tek devlet (Osmanlı Devleti) üzerinden aynı coğrafyada beş asırdan fazla yaşayan iki halkın (Türk-Ermeni) savaş sonucu ayrışmalarını konu edinir. Buradaki çözülme güç ile ilgilidir. Osmanlı

Devleti yenildikten sonra Çarlık Rusya'nın desteğiyle Ermeni komitacılarının faaliyetleri iki yönlü olarak sonuçlanır; Ermeniler için tehcir, Türkler için komşuları tarafından uğradıkları zulüm.

“Türkler ağzınıza bir parmak bal çaldı mı etekleriniz zil çalıyor. Bayram ediyorsunuz yıllardır aynı taktik. İyi niyetli gözüküp sömürmek artık uyanmanızın zamanı geldi de geçiyor bile” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.34).

I. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve yok edilmesi imparatorlukta yaşayan halkların aslı unsur olan Türk milletine karşı duruşunu değiştirir. Etnik aidiyet Osmanlılıktan vazgeçişle sağlanır.

“Dokunmadı mı en büyük kötülüğü yaptılar Ermeni halkına. Memleketimizi elimizden aldılar daha ne olsun ?”
Eva Taşnak Partisi'ne üye olduktan sonra inanılmaz şekilde değişen oğlunun yüzüne korkuyla baktı. Levon artık eskisi gibi değildi. Yüreği hırsı, nefret ve kin dolu bu adamın oğlu olduğuna inanamıyordu. Genç adam onu anlayamamanın verdiği çaresizlik ve dehşetle öylece kala kalan kadının elindeki ekmeği alıp “memleketimizi Türklerin boyunduruğundan kurtarmak yediden yetmişe her Ermeni'nin görevidir. Sen de bu vazifenin bilincinden ve onların pis ekmeğini ağzına sürme” diyerek yere fırlattı” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.35).

Barth, etnik kimliğin birey ve gruplar arasındaki etkileşim sonucunda açığa çıkan bir tasarım olduğunu ifade eder (Barth, 2001: 7). O, etnik gruplar arasında ayrımı sağlayan sınırların gücünün bireysel kimlik algısı çerçevesinde oluştuğunu belirtir. Ortaya koyduğu tasarımsal etnik kimlik boyutu, etnik farkların gerçekliğine gölge düşürmez. Bu gerçekliği sağlayan kültürel farklılıklara yönelik yaşam biçimlerinin, hangi soya ait olduğunun ve dil alanında özgürlüklerin saf dışı bırakıldığı etniklikten söz edilemez. Önemli husus bu somut veya maddi gerçekliklerin üstünde yükselen kimlik duygularının eylemsel düzeydeki aktiflikleri ve yoğunluklarıdır. Başka etnik gruplar içinde yer alan kişilere karşı biçimde, bizden olanlarla aidiyet duygusunu daha da güçlendirmek amacıyla ön yargıların beslendiği, hatta ayrımcılık düzeyindeki eylemlerin gerçekleştiği bir ortamın desteklenmesi halinde birey kendini büyük olasılıkla bir toplumsal kargaşa içinde bulacaktır. Bu açıdan etnik kimlik Spoonly tarafından ilk kez “bir kültürel gruba ait olmanın pozitif hissi” (Guibernau, 1997: 1) biçiminde ifade edilmiş ise de “Soğuk Cennetin Çocukları” eserinde etnik çatışmalara yol açan toplumsal bir sorundur.

“Şunu iyi bilin ki, kutsal kiliselerimiz yalnız kuru ibadetlerin yapıldığı sıradan yerler değildir. İsa'nın evi halkımızın ruhu olduğu kadar onun esaret altındaki kullarının özgürlük tohumlarının filizlendiği inkılap ocaklarıdır da. Bizler ise elimizden geldiği kadar sizleri adadığımız kutsal mücadelemizin yegâne gayesi Ermenilerin sahip olduğu topraklarda hür ve mesut yaşamalarını tesis etmek, kendi kaderlerini kendilerinin belirlemelerini sağlayacak bir devletin temellerini atmaktır” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.56).

Yukarıdaki alıntı, dinsel aidiyeti örnekler. Dinler çerçevesinde oluşan efsaneleri, gelenekleri, ilahileri, azizleri, sıkça tekrar edilen ritüelleri, bireyleri bir arada tutmak için gerekli bulunan dayanışmayı sağlar (Bozkurt, 2006: 241). Eserde, dinsel ritüeller çerçevesinde manevi bir ortaklık

hissi içinde aynı din mensubu çıkan kişilerin bir arada hareket etmelerini ve savaşmak için gerekli motivasyonu sağlayan öğedir.

“Muhterem Erzurumlular kimliğimiz hakkında kafanızda birtakım sorular oluştuğunu biliyorum. Haklısınız da çünkü bizler dalmızdan öyle keskin bir kılıç darbesiyle koparıldık öyle ayrı bırakıldık, öyle yabancılaştırıldık ki aynı ağacın meyveleri olduğumuz halde birbirimizi tanımaz olduk. Fakat ne olursa olsun bir gerçek var ki bizler aynı ağacın farklı sandıklara yerleştirilmiş meyveleriyiz ve bunu kimse inkâr edemez. Şunu iyi bilin ki Azeriler bugün yaşamız olduğunuz faciayla daha önce karşı karşıya kalarak sizlerden koparılmış, damarlarında aynı atanın kanını taşıdığınız bir millettir. Sözün özü bizlerde sizin gibi Türk oğlu Türküz. Yüzyıllardır ayrı yaşamamıza rağmen sizinle ortak dili, dinî, kültürü, örfü tarihi paylaşıyoruz. Bu nedenle aramızda büyük bir gönül bağımız var” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.240).

Eserde etnik aidiyet Türkler arasında da vurgulanır. Azerbaycan’dan gelen destekle Erzurum halkının diğer Türk devletleriyle olması gereken ilişkisi imlenir. Etnik gruba aidiyet, Fenton tarafından “kişinin kendisini, kendi gibi olan kişilerden biri olarak görmesini sağlayan sosyal kolektif kimlik oluşumu” (Fenton, 2001: 8) biçiminde tanımlanır. Bu tanıma göre, Türklük ve sahip olduğu toprak Osmanlı’nın son dönem savaşlarında yenilgiye uğramasıyla yok olmamalıdır. Ait olduğu kültür ve kök; mücadeleye, kurtuluşa sebeptir. Eserde etnik ve mekânsal aidiyetle vatana bağlılığın altı çizilir.

“Milletlerin dirençlerine ve güçlerine göre köle veya efendi olarak tarihteki yerlerini alacakları bir oyundu bu. Türkler Anadolu’da kaybederse Azerbaycan’da da kaybederdi. Bu da ister istemez millî çıkarlar için kardeş dayanışmasını zorunlu kılıyordu. Tiflis’teki Müslüman Millî Komitesi’ne son gönderdiği mektupta bu hususlara ayrıntılı olarak değinmiş Anadolu halkına mutlaka yardım edilmesi gerektiğini ısrarla vurgulamıştı. Fikirlerini iyi bildiği bu insanların Türkiye’deki Türklerin yok edilmesine seyirci kalmayacağına emindi. Fakat bu süre içerisinde bilinçli olarak kıyımlar yapan Ermenileri durdurmak için kendileri de bir şeyler yapmalıydılar. Yoksa çok geç olabilirdi” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.474).

Aidiyet ihtiyacının toplumsal düzeyde bütün alt başlıklarının görüldüğü “Soğuk Cennetin Çocukları” adlı eser, savaş gerçeği üzerinden kurgulanır. Geçmişten şimdiye Türk ve Ermeni halkların çatışmasıyla etnik ve ulusal, Büyük Ermenistan ideali aktarılırken, Osmanlı Devleti’nin parçalanmasıyla mekânsal aidiyet, Ermeni çetecilerin ve derneklerin faaliyetleri ile örgütsel aidiyet, Müslüman ve Hristiyan kimlikler üzerinden dinî aidiyet anlatılır.

“Paylaşılmayan Topraklar” eserinde I. Dünya Savaşı sonrası oluşan konjonktür üzerinden halkların millet olabilmesi adına gerçekleştirdikleri aidiyet algıları yer alır. Aidiyet kavramı, Ermeni tebaanın tarihlerini ve Osmanlı tebaasından düşünsel boyutta ayrılmak için dinsel ve etnik köken üzerinden uygulanır.

“Hey Ermeni gençler! Eğer sizlerin babaları ve dedeleri kiliseler yerine kaleler yapsaydı, kutsal haçlar ve tabakalar yerine –ki sizin zenginliğinizi tükettiler- silah alsaydı, eğer o güzel kokular yerine –ki bizim kiliselerimiz de tütüyor- barut koksaydı, o zaman Türkler ve Kürtler bizi topraklarımızdan süremez, ülkemizi yakamaz, çocuklarımızı, oğullarımızı kesemez ve kadınlarımızı bizden alıkoyamazlardı. Bizim ülkemizin perişan hali işte bu kiliselerden doğdu.

Kiliseler bizim ruhumuzu ve cesaretimizi yok ettiler. Ne zaman ki Dırtad Kralımız tacı ve kılıcı bırakıp yerine haç aldı ve Hristiyanlık için Mania mağarasına çekildi, işte o günden başlayarak onlar bizi kölelik içinde bıraktılar. Ey Ermeniler'in eski tanrıları, ey tanrıçamız Anahid, ey tanrımız Vahakn, ey atamız Hayg, yüzümüzü size dönüyor ve sizden yardım istiyoruz. Bizim kılıcımızı keskin kılın, yüreğimizi çoğaltın ki vatanımızı barbarlardan kurtaralım...” (Paylaşılmayan Topraklar, s.65).

Eserde, dâhil olunan grup ile diğer gruplar arasında bir karşıtlık kurulur, bu karşıtlığın ‘etnik kimlik inşa edilmesinde’ (Phinney, 1990: 504) ve sürekli olmasında etkin durum vurgulanır. Etnik kimlik, bir topluluğa ait üyelerin kendilerini, başka toplum üyelerinden ayıran, farklı hâle getiren bir aidiyet hissidir. Bu his topluluğa bağlı üyelerin kendilerini belirli bir ‘biz’ algısına mensup kişiler olarak ve ‘onlar’ dan farklı yönlerini öne çıkararak kendi içlerinde bir araya getirir (Bilgin, 1999: 65). Etnik grup içinde aidiyet, diğer etnikliklerden farklılıkların öne çıktığı, ayrıca aynı etnik grupta bulunan kişilerle de bir araya gelinen düşünsel bir dünya oluşturur. Oluşturulan düşünsel dünya Ermeni çetecilerin yaptıkları işkencelere haklı bir zemin oluşturarak kendileri dışındaki diğer halkı öldürmek için sebeptir.

“Abanın kadri yağmurda bilinirmiş ya biz de iyice bildik, devlet nedir, ordu nedir? Hele bir düşüsek; insanın kendi devletinin kendi ordusunun olması ne büyük nimettir, ne büyük devlettir. Bunlar varsa millet vardır. Bilseniz böyle zamanda insan kendi ırkından doğan hükümetin hayati önemini nasıl takdir ediyor” (Paylaşılmayan Topraklar, s.269).

Devlete ve millete gereksinim duymak, örgütsel aidiyete ihtiyaç duymanın gösterimidir. Örgütsel bağlılığa yönelik “itaat, dâhil olma ve kimlik kazanma” şeklinde üç aşama (Çetin, 2004: 90) örgüte yönelik bir aidiyet bağının oluşmasını özetler. Aidiyete sahip kişiler, öncelikli olarak bir birey karşısında başka bireylerin otoriter etkisini kendini gösterme ve tanıtma maksadıyla kabul eder ve örgüte katılmak ister. Birey örgüte katılır, sonrasında örgütsel değerleri olumlu kabul eder, kendi değerleri ile benzer olduğunun farkına varır, örgüt bünyesinde yeni bir kimlik oluşturur. Eserde yok olma aşamasındaki Osmanlı Devleti ile bireyin kendilik oluşumunu sağlayan devlet, ordu, vatan algıları duraksar.

I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi Türk kurtuluş mücadelesinin başlangıç noktasıdır. Çanakkale Cephesini merkeze alan eserlerde (Ve Çanakkale Geldiler, Ve Çanakkale Gördüler, Ve Çanakkale Döndüler) aidiyet ihtiyacı, mekânsal boyutta işlenir.

“Benim keleş oğlum şunu iyi belle, unutma, sakın ola ki unutma, toprağın sahibi toprağı ölmeden ölemez, ölmez! Toprak ölmeli ki sahibi öle; toprağın ölmesi ise sen başkasının boyunduruğuna girdiğin gün olur, boyunduruk nedir, bilirsin, öküzler içindir! Sabanı çektirirler de sana buğdayını yedirmezler” (Ve Çanakkale Döndüler, s.38)

Fizikî mekânın sembolik anlamlarından arındırılmış “boş” bir mekân olmadığı, ancak “kültürel gözlüklerle” okunabildiği ifade edilir (Öncü ve Weyland, 2005: 31). Çanakkale kültürel kodların geleceğin inşasına taşınmasıdır. İçselin dışsalla kurduğu gizli ve kutsal öğelerin ilişki

ağında mekân kimliğe, kimlik mekâna dönüşür. Kapalı uçlu imler ile birey-toplum bağıntısını işaret eden milli bilincin mekânı vatan, kaotik boşluklarda yitip gitmeyi engelleyen zamansal sürekliliğinin göstergesi kurtarıcı bir sığınaktır (Eliuz, 2017: 83). Son dönem savaşlarının mağlubiyet ile sonuçlanması Çanakkale zaferini devletin ve milletin ait olduğu güce dönmesine sevk eder.

“Ölü evlerinin ölü akşamlarında, ölü ışıkların gölgelenmesinde bir gıcirtıyı hatırlatırcasına gıcırdadı kapı, açıldı. Korku değildi Müderris Emin Efendinin hissettiği fakat ondan beter bir çekinişti. Öylece baktı. Dershane, bomboştu. Alnına bir taş gibi gelip vurdu o bomboşluk. Müderris Emin Efendinin yüzü paramparça düştü. Boş sıralara öyle bakakaldı; alışık adımlarla elinde olmadan sınıfa girdi öylece. Neden sonra tahtadaki yazı gözüne çarptı. (...) İçten içe, sindire sindire okudu tahtada yazılanları: ‘Muhterem Hocam! Ayasofya Camiindeki hutbeleriniz ve dershanedeki derslerinizden, Çanakkale’de, milletimizin namusun direnmesi gerektiğine inandığımız için, gidiyoruz. Yüreğiniz rahat olsun. Orada, milletimizin namusu olan Çanakkale’de, senin talebelerin gönüllü birliği oluşturarak ve tek bir kişi gibi hareket ederek sömürgecilerin karşısına çıkacak. Duaların üstümüzden eksik olmasın. Hakkımı ve emeklerini helâl et. Lütfen.’ (Ve Çanakkale Geldiler, s.317-318).

İnsanın bir yere ve bunun ötesinde de bir yer kimliğine ya da ‘burası’ noktasına ihtiyacı vardır (Bilgin ve Göregenli, 2002: 51). Çanakkale Türk milleti için “burası” noktasıdır. İnsanın yaşadığı toprağı kişiselleştirmesi, karşıtlıklar kurma yoluyla gerçekleşen kimlik oluşumu mekânları diğerlerinden farklılaştırmasını içerir. Farklılaştırma süreci, insanın bir “burası” noktası kurmasıyla başlar. “Diriliş Çanakkale”de, aidiyet ihtiyacı toplumsal görünümüleriyle yer alır. Aidiyet Türk milletinin ferdi olmak ve sahip olduğu toprakta var olmakla ilgilidir. Çanakkale Zaferi, ulusal aidiyet bağlamında Türk milletinin uyanışı olarak aktarılır.

“Alman Çanakkale’ye Almanya’nın güvenliği ile yakından ilgili bir savaş alanı diye bakar, Türk ise vatanım diye. Arada dünya kadar fark var” (Diriliş, s.189).

Etnik ve ulusal aidiyet ihtiyacı, Türk milletinin vatan algısıyla örneklenir. Çanakkale savaşına katılan her nefer, etnik ve dinî aidiyetle mücadele eder. Savunulan cepheler vatan toprağıdır ve şehadet dinî aidiyet gereği ulaşılmak istenilen bir mertebedir. Ulus devletin oluşumunda devlete ve millete bağlılık aidiyetin gereğidir.

“Biz kendimizi Osmanlı milletinden bilirdik, böyle bir milleti var sanırdık. Türk olduğumuzu bilmezdik. Dilimizin adı Osmanlıca idi. Aslının Türkçe olduğunu bilmez, anlamazdık. Ölü bir millettik. Gençliğimizde vatan ne, vatanseverlik nedir, bunları da bilmezdik..” Gençler şaşırıyorlar. “Bilmezdik ya. Çünkü Abdülhamit döneminde vatan sözcüğünün söylenmesi, yazılması yasaktı. Şimdi söylerken içimizi titreten bu sözcük 30 yıl yasaklandı. İnanılması zor ama böyleydi. Bir gün bir arkadaşımız Mehmet Emin Bey’in bir şiirini okudu. Şiir şu dizeyle başlıyordu: Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur... Duyar duymaz içim titremişti. Şair bu şiiri ile ‘Diril Ey Türk’ diye bağırıyor ve bizi uyanmaya çağırıyordu. Bu çağırışı duyduk, bu çağırışı uyduk. Bir arayış, uyanış ve sonunda diriliş başladı. Bir kuru kalabalık değil, bir millet olduğumuzu anlamaya başladık. İbrahim Binbaşı doğru söylemiş, yeniden doğuyoruz canlanıyoruz, diriliyoruz. Türk geri geliyor! Tarih bir millete bir kez dirilme hakkı verir. Yeniden uyursak, oyuna gelirsek, bir daha dirilemeyiz. Biz olmaktan çıkar, kaybolur gideriz. Bu sözümü unutmayın!” (Diriliş, s.220).

Ortak bir kültür oluşturmak, ortaklık hissini aşlamak için milliyetçilik ideolojisi ile biçimlenen ulus devletlerin büyük bir kısmı, birçok etnik grubu içeren bir yapıdadır. Buna rağmen sembolik olarak mekânsal temele dayanan siyasi bir kurum biçiminde oluşur (Somersan, 2004: 35-36). Milli aidiyet, toplum birliğinin meydana gelmesinde etkin bir faktördür. Bunun yanı sıra bireysel kimlikler, bireyleri birbirinden ayırır; bireyler kimlikleri ile ne derece özdeşleşirse bireyler arası farklılıklar o kadar beslenir. “Çanakkale Diriliş” bu bağlamda değerlendirildiğinde ortak kültürü yaratmak ya da korumak değil hatırlamak ve unutmamak gerektiğini vurgulandığı görülür.

“Üç İstanbul” romanı kişideki bireysel aidiyet ihtiyacının yok edilmesi durumunda toplumsal aidiyetinin de yok olduğunun gösterebilir. Birey, bir tarihin, toplumun, dilin veya kültürün içinde doğmakta ve karakterini, kişiliğini bu olgulara dayalı olarak elde etmektedir. Toplumsallaşırken aynı zamanda kültürlenme süreci içine de giren birey, değer ve sembolleri içselleştirir ve toplumsal yaşamda “anlam” veren bir varlığa dönüşür (Akın, 2007: 90-91). Toplumsal yaşama bu dâhil olma, sanat, bilim, edebiyat ve siyaset (başkışı Adnan) gibi kültürel aktif haller ile toplumsal aidiyetin belirlenmesini de kapsar.

“Memleketin zaten neresi benim? Ereğli’de kömür Fransız! Haydarpaşa’da demir Alman!
Yalnız Yemen’de dökülen kan Türk!” (Üç İstanbul, s.65)

Bireyler tarafından kurulan ilişkiler, çağdaşları ile kurulan ilişkilerle sınırlı değildir. Toplumun kuşatıcı tarihi içinde bulunan birey, yaşadığı her bir dönemden önceki ve sonraki ötekilerle, bir başka ifade ile ataları (selefleri) ve gelecek kuşaklarla (halefler) bir ilişki içinde bulunur. “Üç İstanbul”, üç devrin birbirini yok ettiği bir düzen içinde kendilik değerlerinden vazgeçen ait olamayan bireyin trajedisini yansıtır.

Osmanlı Devleti’nin askeri okullarından yetişmiş Yüzbaşı Selahattin’in anılarından oluşan “Yüzbaşı Selahattin’in Romanı”nda örgütsel ve etnik aidiyet söz konusudur. Vazifenin her şeyden kutsal olarak kabul edildiği eserde son dönem savaşlarında parçalanmış Osmanlı Devleti’nin ve akabinde başlayan Kurtuluş Mücadelesi’nin birey ve toplum üzerindeki savaş algısının değişimi örneklenir.

“Her Türk, kudretinin yettiği kadar çalışmaz ve kanının son damlasına kadar fedakârlık yapmazsa, bu vatani kurtaramayız” (Yüzbaşı Selahattin’in Romanı I, s.49).

Etnik aidiyet ihtiyacı mekânsal aidiyet ile paralel ilerler, savaşlar olmaktadır ve topraklar kaybedilmektedir. I. Dünya Savaşı’nda etnik kökene ait olmayan cephelerde savaşmak olumsuzlanırken Türk Dünyası’na ulaşma hedefi olumlanır. Osmanlı Devleti’ne aidiyetin ve bağlılığın Kurtuluş mücadelesiyle ulusal aidiyet ihtiyacına evrildiği aktarılır.

“O gece Basri Bey demişti ki: - Çocuklar! Vatanda güven ve rahat sağlayamamış milletin savaşması cinayet değil, cinnettir. Kader bu milleti bir sürü cahil ve deliye teslim etti. Bakalım ne olacağız? Türkistan’ı ve İran’ı kurtaracağız ama, ilk ödevimiz bunlardan önce Türkiye’yi kurtarmaktır. Bunun kimse farkında değil. O sırada Basri Bey 29 yaşında bir yüzbaşıydı” (Yüzbaşı Selahattin’in Romanı I, s.122).

Bir toplumun devamlılığı, o toplumda güçlü aidiyet hissedilen insanların yetişmesi ve toplumlarından kaynaklanan değerleri, “normları ve inançları yaşamalarına bağlıdır” (Akın, 2011: 20). Yüzbaşı Selahattin askerliği, savaştığı sayısız cephede toplumun normlarından kopmaması bu durumu örnekler.

“Zaten Osmanlı Devletinde demiryolcular Rum, Ermeni, Yahudi ya da Arap’tı” (Yüzbaşı Selahattin’in Romanı I s.281).

Eserde; bir kişinin kimliğinin, bir gruba, bir kavme, bir topluluğa, toplumsal bir role ait olarak sürmesi halinde, kişide mevcut olan kimlik duygusunun, kişinin maddi varlığının ötesinde, bir toplumsallaşma sürecinin sonucu biçiminde ortaya çıkması söz konusudur. Bu durum da her kişinin ait olduğu toplulukların bütün değerlerini dinamik biçimde kendi içinde örgütlemesi anlamına gelir (Ergun, 2000: 80-81). Osmanlı Devleti’ne aidiyetin azaldığı eserde aynı şekilde etnik ve ulusal aidiyet ihtiyacının inşa edilmesi gerektiği vurgulanır.

“Günbatımı” romanı, savaşın sonucu olarak göç ile başlar. Göç sadece fiziki bir yer değiştirme değil; kültürel değişimi de kapsar. Mekânsal aidiyetin, Rumeli ile başladığı eser, zorunlu göç ile Osmanlı Devleti’nin başka şehirlerine taşınır.

Onlar benim de çocuklarım... Bu toprakta doğdular. Bu toprakta büyüyüp yaşamalılar. Bu topraklarda üzölmeli, bu topraklarda sevinmeli... Atalarımızın hepsi bu topraklarda gömölü. Ben de bu bastığın toprağın altında gömölmek istiyorum. Buradan kopamam. Karnımdaki çocuğu bu evde doğurmalıyım (Günbatımı, s.16).

Bireyler, ancak bir “anlam” atfederek maddi ve toplumsal çevrelerini benimseyebilir. Bu durum toplumsal etkileşimin önemli bir parçasıdır. Anlam bireysel ya da toplumsal niteliğe sahiptir. Başka bir ifade ile insan yaşamındaki belli deneyimlere ya da bölgesel/ yerel tarihte yer alan olaylara bir gönderme yapar. Bireyin sosyal kimliğiyle örtüşen anlamlı bir çevre, günlük ilişki ağı içinde bir süreklilik arz eder (Mai, 2005: 107). Osmanlı Devleti’nin çok uluslu ve farklı etnik kökenlere sahip demografik yapısı eserde bir ailede yetişen 4 çocuğun farklı şekilde eğitilmesi üzerinden aktarılır.

“Rumeli ‘vatan’dı onlar için... Ama bugün bu topraklardan sökülüp atılıyorlardı (Günbatımı, s.23). Rumeli boşalmaktaydı... Türk serhad illerini terk ediyordu(Günbatımı, s.25).

Göç ile birlikte bırakılan topraklar, toprağa aidiyet ihtiyacını doğurur. Osmanlı Devleti’nin toprakları içinde değişim sürse de halkın yıllarca sahip olunanı terk etmek zorunda kalması,

yaşanmışlıkları yeni düzene taşıması, geleneklerden uzaklaşması psikolojisini olumsuz anlamda etkiler. Mensubiyet sekteye uğrar. Mekânsal aidiyetsizliğin sonucunda kişilerin yeni düzene ayak uydurması için psikolojik ve sosyolojik boşluğu doldurma, dinî ve etnik aidiyet ile gerçekleşir.

“Ama anlamıyorsun çocuklar değişiyor bizlerden koştuklarını görüyorum. Evimizde kendilerini adeta yabancı gibi hissetmeye başladılar” (Günbatımı, s.51).

Eserde, manastırda eğitim gören iki büyük kardeşin aynı eğitimle farklı şekillenen millet ve devlet algıları söz konusudur. Bu nedenle Osmanlılığa bağlılık ve mevcut iktidar düzeninin değişmesi gerektiğini düşünme iki kardeş üzerinden aktarılır.

“Yazıklar olsun! Sen Osmanlılığı bilip bizi örnek almalıydın. Oysaki sen onların borazancılığını yapıyorsun” (Günbatımı, s.64).

Anadolu'nun ve Rumeli'nin etnik aidiyete bağlı kalması, toplumun sürekliliği için başat konudur. Manastırda verilen fenni eğitimin yanı sıra yürütülen misyonerlik çalışmaları Osmanlı-Türk tebaası gençlerini dönüştürme ve ait olduğu kolektif bellek kodlarından ayırma çabasıdır. Eserde anlatıcı tarafından bu durum olumsuzlanır.

“Anadolu nasıl irşadla Türk'e mal olmuşsa Şükrü Hoca da aynı gayretle Rumeli'de Türk kalabileceğine inanıyordu (Günbatımı, s.67). Bursunuz batsın. Eksik olsun, yurt dışındaki tahsiliniz. Biz aile olmadıkça toplum olarak parçalandıkça ben yükseleyim neye yarar? Biz ne için varız? Bu topraklar bu millet için. Kendimizi kimseye ezdirmeyiz” (Günbatımı, s.70).

Aidiyetini kaybetme olgusu kişinin kendi değerlerini kaybetmesiyle birlikte verilir. Türk ve İslam kültürünün değerlerinden uzaklaşmak dinî ve mekânsal aidiyet ihtiyacını doğurur. Toplumsal aidiyet ihtiyacı bireyin kendi aile yapısının dönüşümünden ait olunan devletin parçalanmasına evrilir.

“Biz mezun oluncaya kadar bakalım Rumeli'nde Türk bırakacaklar mı? Bizi buradan eserlerimizle tarihimizle insanımızla kazımaya çalışıyorlar. Sense hala kök salayım diye uğraşıyorsun baba” (Günbatımı, s.99).

Aidiyetsizlik, yabancılaşmaya neden olur. Bireysel, toplumsal bağlılığa karşı yabancılaşmanın boyutlarına değinen Seeman'a göre (1959: 784); bireyin içinde yaşamakta olduğu toplumda etkin olması noktasında yetersizlik hissi taşıması ile ilgili olan 'güçsüzlük' hali bu boyutlardan biridir. Bu boyutta birey ulaşmak istediklerine ve doyuma ulaşamaz. Yönetme ve inanma yolları eksikliği sebebiyle oluşan bir başka boyut “anlamsızlık”tır. Birey, neye inanç duyacağı konusunda kararsız kalır ve bu nedenle yabancılaşma hisseder. İçinde bulunulan toplumun belli norm ve amaçlarına karşı yabancılaşmanın meydana gelmesi ise “dışlanma (izolasyon)” boyutudur. Yabancılaşma, toplumsal alanda dayanışma ve bütünleşmeyi tehdit eder. Toplumsal yapı içinde yabancılaşma düzeyinin artması, toplumsal bağların değerlerinden,

normlarından kopma anlamı taşır (Seeman 1959: 789). Güçsüzlük, anlamsızlık, izolasyon kavramlarının bireydeki göstereni aidiyet ihtiyacı ile ilintilidir.

“Ne acı değil mi kumandan? Kendi memleketimize bile hâkim değiliz. Bir de sen bizi devlete ihanetle suçluyorsun. Şimdi ülkeden ecebi tahakkümü sona ersin diyen bizler mi haksızız; yoksa kendi toprağına sahip çıkamayan imtiyazlarla memleketimizi yabancılara peşkeş çeken mi asıl suçlu? İşte bunu bir düşün! Yabancılardan ise rağbet görüyor, el üstünde tutuluyoruz. Ülkeye dönsek yüzümüze bakan olmaz” (Günbatımı, s.184).

İstibdat döneminde tıbbiyeli öğrencilerin muhalif olması kitle-iktidar sorunsalı ile aktarılır. Avrupa’dan kendi ülkesini değiştirmeye çalışan kişinin aidiyet ihtiyacı mekânsal ve örgütseldir. Vatandan uzak olmak, değerler dünyasının oluşumunun başat ögesi olan topluma bağlı kalmamak kişide güven problemi yaratır.

“Şu millet dediğiniz milliyetçilik dediğiniz nedir ki! Osmanlı’da millet var ama o cemaatler dinî esaslara göre birbirlerinden ayrılmıyorlar mı? Korkarım siz “asabiyecilik” yapıyorsunuz. Milel-i İslâmiye’yi parçalayınca altında bir arada toplanacağımız bir çatı kalıyor mu?” (Günbatımı, s.294).

Dinî aidiyet ihtiyacının söylemini barındıran Milel-i İslamiye’nin parçalanması topluma bağlılığın yok olmasıdır. Durkheim’e göre dinin toplumsal yapıda dört temel görevi bulunur ve söz konusu görevler bireylerin topluma duydukları aidiyet bağı için güçlendirici etkiye sahiptir. Bu görevler şöyle sıralanabilir; dinin belirli kuralları çerçevesinde bireyin kendini disipline etmesini sağlaması, bireyler arası dayanışma ve birleşme sağlaması, dini ayinlerin bireysel olarak güven ve huzur ortamı yaratması ve bireyi mutlu etmesi, kaygılardan uzaklaştırması (Özkalp, 1995: 176). Eserde din, toplumun disipline merkezidir. Dolayısıyla birey ile din arasındaki bağıntı, toplumsallaşma süreci sonucundaki ilişkidir.

“Ateşten Gömlek” ulusal anlatı türünde kurucu metin kabul edilir. Bu eserden sonra gelecek türün kurallarını belirleyen ve “Nutuk” aracılığıyla kurulan resmi söylem, kendinden önce var olan bütün çelişkileri ortadan kaldırarak kurucu metnin türü doğrultusunda istisna yaratmasını sağlar. Fakat istisna, farklı işleve sahiptir ve tıpkı “Ateşten Gömlek”in gördüğü türsel işlev gibi kaide ideolojisini görünür hâle getirir, Nitekim Kurtuluş Savaşı halen devam ederken yazılan eserin millî hareketin ‘genesis’ine dair ortaya koyduğu yorum, bu hareketin benliğini, “kurt, koza, kelebek” olarak bilinen organisist dönüşüm anlatısı içinde bir iç savaş deneyiminden geçerek bulunduğunu ima eder. Bu ise Cumhuriyetin ilânından sonra biçimlendirilen resmi söylem ile devlet anlatısının uyuşmasıdır. Çelişkileri yok etme zorunluluğu, bu tür anlatılara üretildikleri edebî-tarihsel ânın dayattığı farklı işlevselliklerden biridir. Kronolojik olarak 1922’de yazılan “Ateşten Gömlek”ten sonra 1927’de yazılan “Nutuk” ulusal anlatımızın omurgası olarak tasarlanır.

“Salime Hanım -kıpkırmızı- en nazik Fransızcasıyla ‘Ah mösyö, İngiltere’ye kendimizi muhakkak affettireceğiz’ diye başlamıştı.

‘İngilizler aflarını talep edenlere versinler.’

Birdenbire şaşırdım. İhsan en aziz bir şey tehlike içindeymiş gibi Ayşe’ye doğru gitti. Haşmet Bey, genç askerler hatta o sivil paşa da ona karşı dönmüştü. Söyleyen Ayşe’ydi. Yerinden kıılmıyıyor, yüzünde hareket yok, yalnız gözleri siyah daireleri içinden namütenahi açılmış, nihayetsiz bir itimat-ı nefis ve kudretle salim bir Fransızcayla söylüyordu. Odadaki etrafına toplanan hareketi görmemiş gibi devam etti:

İngilizler aflarını talep edenlere versinler mösyö, affi zalimler değil mazlumlar verir. Çanakkale’de dövüşürken ne asi ne esirdik. Namuslu bir millet gibi dövüştük öldük. Ne zamandan beri hangi milletle harp edilir de mağlup olduğu zaman ona katil denilir?

İngiliz kanıyla Türk kanı bir mi madam?

Mikroskop altında İngiliz kanını görmedim. Rengi bizimki kadar kırmızı mı yoksa mavi mi bilmiyorum. Fakat Türk kanı ateş gibi sıcak ve kırmızıdır. (ateş-kan /gömlek beden)

Peki madam Türk kanını tahkir etmiyorum. Yalnız kendinizi İngilizlere affettirmeye muhtaçsınız, demek istiyorum.

Siz bizden af talep ediniz. Dün müterake yaptınız, dün silahlarımız bize bıraktırdınız. Bugün memleketimize hırsızları, katilleri gönderiyorsunuz ve katilleri, hırsızları tarihî bir şerefi olan büyük donanmanız himaye etti. Yeşil İzmir’i kan ve alev içinde bıraktınız. Bakınız sokaklarına, üniformalı hırsızlar, katiller silahsız ahaliyi kurşunla dipçikle öldürüyor. Her evden kotuğunda bir bohça, bir Yunan neferi çıkıyor. İhtiyarların başı taşla ezilmiş, siyahlı kadınlar mütemadiyen bu vahşi sürüden kaçıyor. Elleri bağlı masum kabileleri süngüleyerek, yüzlerine tükürerek kan içinde sürükleyerek gemilerimizin önünden geçiriyorlar. Haydutluğu alkışlamadığı için işte namuslu bir adamı parçalıyorlar, bir sürü Yunan askeri onu kendi kapısının önünde bağırarak, söverek parçalıyorlar. Sırf eğlence için beş yaşında bir çocuğa nişan alıyorlar. Zavallı yuvarlak küçük mahlûk! Siyah gözlerinde yaşlar kurumadan kalbinden vuruldu, nişan o kadar iyi alındı ki küçük dudaklarından ‘anne’ diye bir şikâyet bile çıkmadı” (Ateşten Gömlek, s.49-50)

Bireylerin fiziksel ve zihinsel bakımdan toplumda yer alan farklı tabakalara ait değerleri benimseme noktasına ulaşması ile toplumsal bütünleşme gerçekleşir (Tural, 1988: 21). Bir başka ifade ile bireyde var olan empati duygusu, toplumun sosyal algısını da besleyen duygu olup sosyal empatinin yetersiz düzeyde olması durumunda benmerkezcilik, yalnızlık artar ve toplumsallık zayıflar (Tarhan, 2010: 167). Alıntıda yer alan “İngiliz kanı ile Türk kanı bir mi?” (s.49) cümlesi mensub olunandan kopuşun göstergesidir. Türk olan Salime Hanım’ın yozlaşması ile birlikte örneklenen bireysel bozulma toplumdaki kişiler arası duygu ve düşünce alışverişindeki yitim, ortak değerlerin ve ortak davranış biçimlerinin kaybolmasından veya azalmasından kaynaklanır.

“Ben, o an kendimi yabancı ve mukaddes bir dinin münkiri hissettim. Bir yabancı hürmetiyle sahile doğru gittim...” (Ateşten Gömlek, s.29).

Toplum, karşılıklı etkileşim bağları ile örülen, gruplar arasında gelişen bir sistemdir. Her bir birey, şahsi ilgisi doğrultusunda sosyal yaşama, sınıf kültürüne dâhil olur (İnceoğlu, 2000: 26). Fakat bireysel kültürel aidiyetler, başka bireylere yönelik empati ve özdeşleşme becerisini köreltmemelidir. Çünkü ancak bu sayede birey, sağlıklı ilişki ve iletişim kurabilir, toplumu anlar ve toplumsal sorunların çözümüne destek olabilir “Ateşten Gömlek” eserinin şahıs kadrosundaki farklılaşma toplumsal çözülüşün örneğidir.

“Sonra Mehmet Çavuş açık Anadolu hitabetine koyduğu biraz biberli biraz ateşli Rumeli mizacıyla bunlara ihtilalden bahsederken bilhassa padişahın Türk milletini aldatmış olduğunu söylerken gözlerine dikkatle baktım. Efendisi için ne düşünüyordu? Anladım ki onun gözlerinin

ka'rinde en mukaddes yerinden vurulmuş, en aziz intikadını kaybetmiş bir ruhun sessiz, isyansız bir ıstırabı var” (Ateşten Gömlek, s.106).

Türk kültüründe iktidara biat, kolektif kodlardan biridir. Osmanlı Hanedanı asırlar boyunca tebaası üzerindeki otoritesini kaybetmez, Mehmet Çavuş'un bellek kodlarında var olan ataya saygı durumu Kurtuluş Mücadelesi'ndeki Padişah'ın tutumuyla zıttır. Milleti birleştirenin, milletten yana olmadığını görmek, eserin kişiler üzerinde açtığı aidiyetin çökmesi durumudur. Toplumsal birlik, onu oluşturan bireyden ayrı görülemez; çünkü birey, bilinçli ve etkin bir konumdadır. Bir başka ifade ile bir birlik altında toplum yapısı kazanma sürecini araştıran Simmel, toplumlaşmanın bireysel ilişkilerin ve süreçlerin bir ürünü olduğunu söyler (Aktaran: Jung, 2001: 78). Bunun yanı sıra birey de toplum da bağıntılar temelinde betimlenir. Bir birey ailede ferttir, bir devlette vatandaştır, bir dernekte üyedir, aynı zamanda arkadaştır, düşmandır, tanınma ve kabul görme arzusu taşır, hayırsever olabilir ve kendine faydası olmayan işlere dâhil olabilir. Onay, saygı, dikkat ve sevgi bekler. Yalnızca başkaları ile olan bağıntılarında birey ortaya çıkar, bu bağıntılar olmadan birey de mevcut değildir (Jung, 2001: 80-81). Kurtuluş mücadelesinde bireyin hiçlikten varoluşa dönüşmesi padişah ile sona eren otoritenin ve dolayısıyla aidiyetin Ankara mücadelesi ile sağlanmasıdır.

“Yaban” romanı toplumsal düzenin savaş döneminde uğradığı değişimi ve kişilerin bu dönüşümü ile kendilik değerlerine yabancılaşmasının anlatımıdır.

“Mütarekenin ilk günlerinde bana bir tanıdık diyordu ki: “Ne bu zırhlılardan ne bu ordudan ne sokak başlarındaki bu makineli tüfeklerden korkuyorum. Beni korkutan şey, kendi aramızdaki anlaşmazlıklar, kendi aramızdaki nifaklardır. Bizi asıl bu mahvedecek. “ben içimden diyordum ki bu adam bu hükmü hep İstanbul'a göre veriyor, karışık ve bulanık bir şehir halkının huyunu bütün millete mal ediyor. Asıl vatani, asıl milleti Anadolu'yu hesaba katmıyor. Orası buradaki nifaklardan ve pisliklerden arıdır. Orası benim gözümde ıstırabın en özlü alevlerinde kaynayıp pişmiş bir hayat mayasıyla yuğrula yuğrula kutsallaşmıştır” (Yaban, s.110).

Toplumdaki bireyleri birbirine bağlayan başka bir ifadeyle toplumsal birliği sağlayan bireylerin birbirlerine ve toplumsal işleyişe olan güvenidir. “Yaban”da bu işleyiş sekteye uğrayarak İstanbul'da yaşayan birey, toplumsal güvenini kaybederek yabancılaşır, aidiyetsizleşir. Anadolu ise, güvenin tesisi için mekânsal aidiyeti barındırır. Bu sebeple toplumsal güven yalnızca kabul görmüş olmanın, toplumun bir parçası olmanın ya da onay almış olmanın gereksinimini içermez. Toplumsal güven aynı zamanda bir bağlılığa, sosyal yapı içinde statü sahibi olmaya, sosyal sorumluluk hissetmeye bağlı bir yaşam biçimidir. Aksi hallerde sosyal değerler hâkimiyeti kurulamaz ve aidiyet duygusu var olmaz. Bu durumda amaçsızlık, yetersizlik, ait olamama örüntüleri bireyde ortaya çıkar (Perlman, 1986: 24). Ayrıca kendini topluma ait hissetmeyen, bir birlik duygusuyla toplumsal eylemlerin döngüsüne katılmayan bireylerin, toplumların işleyişlerinde bozulmalara yol açtığını belirtmek mümkündür.

Bireysel aidiyet ihtiyacının İzmir’den Ankara’ya mekânsal düzeyde aktarıldığı “Dikmen Yıldızı” romanında iktidara karşı güven kaybolduğunda bireyin ait olduğu toplum için yapması gerekenler anlatılır.

“Annemle ben iki buz parçası kesilmiştik. Ne kadar hazırlanmak mümkünse o kadar hazırlandık. İstasyonda bir faaliyet vardı; fakat sessiz sedasız bir faaliyet. Bir cenaze evinin avlusunda bekleyenler nasıl mahzun, bir ölüm sessizliğine dalarlarsa herkeste aynı derin susuş... Bu cenaze evi vatan mıydı? O cenaze Türk’ün tarihi miydi? Mağarada iken kalbimde, kalplerimizde kutsal bir kuvvet vardı. Tükenmez bir kaynaktan fışkıran, köpüren tek mavzerle bir ordunun taarruzunu bekleyen bir kuvvet... Fakat bugün; bu esmer havayı yırtan lokomotif düdüğünü işittiğim ve kompartımanın köşesinde sarsıldığım dakika, sandım ki kalbim bir taraftan yırtıldı ve içindeki tükenmez kuvvet sızmaya başladı” (Dikmen Yıldızı, s.60).

Eserde Osmanlı Devleti’nden kopuş ile İzmir’den ayrılma aynı düzlemedir. İstanbul hükümeti başkışı Yıldız için “biz” değildir. Ankara ise, yeni “biz”in mekânsal gösterimidir. “Biz”, yüz yüze birincil ilişkilerin hâkim olduğu, aitlik duygusunun oluştuğu ve içinde huzur bulunan güvenilir bir yerdir. “Onlar” ise ait olunmayan ve istenilmeyen bir yerdir ve “biz”den olmayan her şeyi “onlar” tanımlar (Bauman, 1999: 51). Dolayısıyla biz ve onlar sadece iki sosyal grubu tanımlar; tümüyle farklı iki tutum arasındaki duygusal bağlanma ve antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, işbirliği ve çekişme ayrımlarını da temsil eder.

“Yeni Türkiye’ye yürüyen fikir, ümitsizliği de mağlup etmiştir. Yıldız bu tarihin sesini verecek bestekarı mutlaka dinleyeceğiz, belki ben değil fakat sen mutlaka dinleyeceksin ve kulakların, Aydın dağlarındaki mağaradan geçen o günkü rüzgarı tane tane hatırlayacaktır. Bu bir çift mermiyi bir çift fırça ve bir çift renkle tarihe tespit edecek ressamın gelmesi muhakkak yakındır. Köy kadını kasaba kızının şehir erkeğini ifade ve hareketini nesilden nesle nakledecek duygulu muharrir en yakın ufuktadır. Gazi’yi, Mehmet’i ve subayı çıkararak bu toprak kısır değildir” (Dikmen Yıldızı, s.177).

“Ben kimim?” sorusu kişiyi herkesten ayırt ederken, “Biz kimiz?” sorusunun cevabı, kültürel, toplumsal ve siyasal olarak bir araya gelenleri ortak inanç, değer ve yaşantılardan doğan aynılık ya da benzerlik duygusunda ötekilerden ayırır (Zıllıoğlu, 2008: 35). Bu noktadan yola çıkarak esas durumun bireylerin ortak duygu ve değerler etrafında birleştiğinde ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür. Çünkü güçlü bir birliktelik duygusu, aynı zamanda güçlü bir ayrışmayı da beraberinde getirir. “Dikmen Yıldızı” eseri Osmanlı Devleti’nden ayrı şekilde, Ankara ile birliktelik duygusunu tesis etmenin ve millete ait olmanın zeminini hazırlar.

“Savaş ve Açlar” romanında, askerlik, cephede olma, insanın ölümü, savaşın yıkıcı ve öldürücü etkisinin altı çizilir. Kişilerin Osmanlı Devleti’nin son dönemde yedi yıldan fazla askerlik yapması, hamaset duygusuyla savaşan bireylerin geride bıraktıkları ailelerinin devlet tarafından korunmaması açlığı, sefaleti ve yokluğu beraberinde getirir. Eserde bireysel aidiyet olarak aileye bağlılık tanımlanır. Ulusal, mekânsal, dinî ya da örgütsel aidiyetler yer almaz. Cephede ölenlerin ailesini toplumsal aidiyetsizliğe götüren husus ise barınma, açlık gibi insanî koşulların otorite tarafından sağlanmamasıdır.

“Askerlik şubesine giden Temel Çavuş, şube başkanına:
“Reis Bey” diye çıkışircasına bağırdı. “ben Yemen’de yedi yıl askerlik ettim. Geride hiç askerlik etmemiş milyonlarca erkek bacıklarını yayararak 108aşadı. Gövdemde kaç yara var. Geride yığınla çeluk çocuk kalıyı. Onlara kim bakacak? Aklumu yitireceğim nerdeyse. Yedi yıl askerlik edenler hiç askerlik etmeyenlerden sonra alınsa olmaz mı?” “Olmaz evlat, olmaz. Vatanda savaşacak insan kalmadı. Balkan savaşı bütün Rumeli ordumuzu yuttu, eritti. Tranzon’un yiğit çocuklarıyla Bulgarları Çatalca müstahkem mevkiğinde güç bela durdurduk. Şimdi seferberlik var. Yetişmiş yetişmemiş bütün sınıfları silah altına alıyoruz. Hele Kafkaslardaki Rus cephesine ancak sizler gibi bilgili, güzel silah kullanan yetişkin efradı sürmek zorundayız. Rus selini ancak sizler gibi yurtseverliği denenmiş, yiğit, yaşlıca askerler durdurabilir. Genç ereta örnek olacaksınız. Sizi geride bırakarak görgüsüz erat mı sürelim? Şu sıralarda yeryüzünün hiç görmediği çok büyük bir savaşa giriyoruz. Yediden yetmişe savaşıcağız. Seferberliğin anlamı da bu. Şehitlerin çoluk çocuğunu elbette millet, devlet düşünür” (Savaş ve Açlar, s.129).

Alıntıda yer alan “Şehitlerin çoluk çocuğunu elbette millet, devlet düşünür” cümlesinin dramatik aksiyonda karşılığı yoktur. Bireyselleşen toplumda herkes geçinme derdindedir ve toplum olmanın koşulu olan dayanışma, bağlılık gibi kavramlar açıklık ve yoksulluk ile ortadan kalkar. Bu durum da toplumsal aidiyetin oluşmamasının nedenidir.

“Kızım” dedi “bu şehit maaşı hepinizin ölümünü ancak biraz daha geciktirebilir. Kendine bir iş bul. Rejiye gir, çalış. Yoksa toptan açlıktan ölürsünüz. Vatan, millet sözleri çok güzel ama vatanı milleti kurtaranların çoluk çocuğunu kurtaracak kimse yok. Allah’ın bile şu sırada öyle çok işi var ki!” (Savaş ve Açlar, s.219).

Vatandaşlık bireyi, devletin yasalarını ve gereksinimlerini kabul eden ve ancak ödevlerini yerine getirdiği ölçüde, başka bir deyişle ortak yararlılığa, genel çıkara katkıda bulunduğu ölçüde birtakım haklar elde edebilen bir varlığa indirger. Aynı zamanda siyasal erkin meşruluğunu halk egemenliği dışında başka bir temelden alamayacağını da belirtir (Touraine, 2000: 271). Vatandaşlık bireylerde milli aidiyet düşüncesinin gelişimine katkı sağlar ve bireyin toplumsal sadakat/ aidiyet hissi oluşturması bakımından birleştirici etki yaratır (Marshall, 2000: 47). Bireyin vatandaş olarak topluma aidiyeti, hukuk birliğine aidiyeti ile de örtüşmektedir. Romanda uzun süren savaşlar süreci sonunda devletin otoritesi yok olur, koruma altına alınamayan bireyler ise aidiyetsiz bir şekilde toplumlarına yabancılaşır.

Kurtuluş anlatısı “Küçük Ağa”da, millî mukaddesatçı bir söylem üretilir. Metni oluşturan kişilerin dönüşümü, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne değişimi de yansıtır. İmparatorluk düzeninden ulusal devlet yapısına geçiş kişilerin üzerinden aidiyet sorunsalı ile aktarılır.

“Ancak bu gelenekle var olabileceğine inanan millet bir gün bir başka bayrak altına çağrıldı. Bayrak bir başka bayrak, bayrağı açan el bir başka eldi. Fakat bu bayrak da ata ocağı için diyor, vatan için diyordu. Kurtuluş ümidi 6 asırlık yaşama geleneğinin karşısında idi. Hiçbir milletin tarihi bu kadar trajik çelişme görmemiştir. Bu çelişmede doğru yolu seçmek bir fazilet işi olmaktan çıkıyor, herkesten beklenemeyecek bir görüş üstünlüğü gerektiriyordu. Buna karşı yanılanları suçlandıramazdınız; zira menekşe rengi mor olduğu ne kadar suçlu ise, bu insanlar da yanılmaları yüzünden ancak o kadar suçlu idiler” (Küçük Ağa, Önsöz).

“Küçük Ağa” ön söz itibarıyla metnin iletisini okura aktarır. Kurtuluş mücadelesinin var olan iktidarın devamını sağlamak için değil, düzenin yıkılıp yeniden inşasını gerçekleştirmek için yapıldığının altını çizer. Yeni geleneğin kodlarıyla kurulsun da geçmiş yok sayarak oluşturulur. Eserin yazma zamanı Cumhuriyet’in kuruluşundan 40 yıl sonradır. Yazar, geçmişi yeniden kurma amacı gütmeyiz. Tezli bir roman olarak Millî Mücadele den sonraki 40 yıllık süreçte Millî Mücadele ye bakış açısı da “Ateşten Gömlek”ten farklıdır. Anlatıcı sonu olmayan ve değişmez bir zaman dilimi içinde bir kahraman tipi olarak “Küçük Ağa”yı nihai hâle getirdiğinde otoriter bir kapanış da yapar. Bu, sadece kahramanı olarak bitirmez; aynı zamanda anlatıya yönelik algıyı da dönüştürür ve yorumlama üzerinde belirleme yapmaya çalışır. Bireysel fedakârlıklarla kurulmuş olan Cumhuriyet, Küçük Ağa ile özdeş hâle getirilir ve onun şahsında aktarılır. Aidiyet, ulusal Millî Mücadele ile örgütsel bir ihtiyaç görünümünde sunulur.

“Seferberlik dediler. Sancak-ı Şerif açıldı dediler, hadi askere dediler, biz de gittik. Padişahım çok yaşa diye bağırдық. Sonra toplar, tüfekler patladı. Boyuna yürüdük, koştuk, süründük, sindik, saldırdık, ikide bir süngüleştik. Kiminde kazanmışız, ilerliyormuşuz, kiminde gerilemişiz... Hepsinde de ölen tam ölüyor, kalanlarınsa kimi tam, kimi de yarımıyamalak kalıyordu. Sonunda harp bitti, yenildik dediler. Sustu. İhlamuru şarap içer gibi dikti. Nefes nefese idi. Gözleri çakmak çalmaktı. Sanki onu suçlandırmışlar da savunmasını yapıyordu: Yenildik dediler, diye tekrarladı. Hüzün sesini yumuşatmıştı. Gülümsedi. Paydos der gibi” (Küçük Ağa, s.40).

Alıntıda, Osmanlı Devleti’nin son dönem savaşlarında, cephedeki ya da sosyal düzendeki kişinin mutlak aidiyet gerektiren savaş durumundaki algısı aktarılır. Eserin ilk bölümünde cephedeki askerin vatan için savaş durumunun başat unsuru olan mekânsal aidiyet (toprağa ve devlete bağlılık) sekteye uğrar. Eserin son bölümünde ise kesilen aidiyet unsurları kişilerin dönüşümüyle yeniden inşa edilir.

“Yanıldığımı sanmıyorum muhterem peder. Evet biz Osmanlıyız. Babalarımız ve dedelerimiz asırlardan beri bu toprakta Türklerle birlikte, onların haklarına sahip olarak yaşadı. Bir zulüm, bir hakaret görmedik. Aldık, verdik, hak hukuk geçti aramızda... Devlet galip gelince bir kötülük görmedik, üstelik makamlar, unvanlar aldık. Fakat yenilince biz kötülüğe kalkıştık. Ne için ? Yakışır mı bu? İşte işitiyoruz. Bizim dediğimiz Atina ordusu gittiği yerde bize köpek gibi bakıyormuş. Hâlbuki siz bayram yaptınız geliyorlar diye” (Küçük Ağa, s.86).

Osmanlı Devleti halkının kozmopolit yapısı asırlardır devletin mutlak gücüne duyulan saygı ve beraberindeki korkuyla ilintilidir. Devletin savaşlardan yenilgiyle ayrılması, İmparatorluk unsurlarının mevcut milliyetçilik akımıyla yaşamlarını sorgulamalarına neden olur.

“Dünya ona göre içinde bulunduğu durumdan ibaretti. Üstün ve karşı durulamaz kuvvetlerin elindeydi ya, bütün memleket de öyledir sanıyordu kımıldamamaya mahkûmdu ya, o, hayır demeye kalkıştığı zaman nasıl yaka paça götürülecekti ya, bütün memleketi de tıpkı kendisi gibi evet demeye, her şeyi kabul etmeye mecbur sayıyor ve memleketin “hayır”, “asla” deyişinde kendi mahvını görüyordu. Kendi mahvını millet milletinin ve memleketin kurtuluşundan ayırabilecek bir ya bir yaratılıştaki değildi” (Küçük Ağa, s.163).

Kendi mahvı ile milletin mahvını birbirinden ayırmayan roman kişisi, bireyin aidiyet ihtiyacının gösterimidir. Birey yaşadığı toplumun değerleri ile kendisini var eder. “Küçük Ağa” ‘doğru yolu’ bulduktan sonra tamamlanmış ve değişmeyen biri şeklinde mahkûm olmuştur. Kaybettiği evini, aidiyetini ya da kimliğini öyle çok da uzun bir yol kat etmeden tıpkı İstanbullu Hoca’dan soyunup Küçük Ağa olması pratikliği ile edinir, tekrar tamlanır ve nihaî bir biçimde kimliklendirilir.

“Bir millet mezarının kıyısında boğuşuyor, yeniden hayata katılmak için dişini tırnağına takıyordu. Fakat zor olan zaferdi, zaferden sonrasıydı. Başlangıç bu günler değildi, başlangıç zafer denilen şey olacaktı. Başlangıç yani Türkiye’nin hayatıyla ilgili asıl savaşın başlangıcı... Bu savaş zaferden sonra başlayacak; iyilerle kötüler, mideciler ve budalalarla vatanseverler arasında geçecekti” (Küçük Ağa, s.402).

Küçük Ağa kişileri; Çolak Salih, İstanbullu Hoca, Hayırsızların Doktor Haydar Bey, Ali Emmi, Reis Bey, Küçük Hacı, Yüzbaşı Hamdi, Yüzbaşı Nazmi her biri milletine ve millîyetine mensup, olumlu kişiler olarak kurgulanır. Fakat bu bireylerin aidiyetleri farklı yönlerden ilerler. Örneğin Reis Bey ile İstanbullu Hoca’nın ulusal aidiyet ihtiyacı ayrı paralellerde ilerler. İstanbullu Hoca milletin bağımsızlığını Osmanlı’nın altı yüzyıllık tarihinden umarken Reis Bey, bağımsızlığın tek yolunun Kuvayimillîye hatlarında savaşmaktan ve toplumsal aidiyetten bağımsız olmaktan geçtiğini düşünür. Askerlik görevini yapmaktayken milleti ve devleti için bacağına kaybeden Çolak Salih’in ilk bölümdeki herhangi bir aidiyetten kopuk durumu; sona doğru kendilik değerlerine dönüşü ulusal ve örgütsel aidiyet ihtiyacıyla olur. Küçük bir kasabada yaşamalarına rağmen Millî Mücadele öncesinde ve esnasında gösterdikleri bağlılıkları takdire şayan olan kuvayimillîye yanlıları, halkın birebir içinde gelen, türlü meslek mensubu ve kişiliklerdeki insanlardır. Ancak onları bir araya getiren ulusal aidiyet ihtiyacıdır ve yeni inşa sürecinde bağımsızlığın gerçekleşmesi için önce toplumsal aidiyetin tüm unsurlarının oluşması gerekir.

Bireyin aidiyet ihtiyacının sorunsal olduğu “Esir Şehrin İnsanları” romanı kişiler düzleminde dönüşen ve dönüşemeyen bireylerin toplumla, mensup oldukları toplum içindeki statüko ile ulusal, örgütsel, mekânsal aidiyet problemlerini aktarır.

“İstanbul – İmparatorluğun başı- kubbelerden kamburlarını çıkararak böyle sinmişken, Anadolu ne yapabilir ki? Hele Antalya-Konya bölgeleri İtalyanların, Antep, Maraş, Adana Fransızların, Samsun tarafları İngilizlerin, Zonguldak Fransızların işgali altında olursa... ‘Anadolu’ neresi? Yunanla dövüşenler kimler? Ankara ile Mustafa Kemal mi?” (Esir Şehrin İnsanları, s. 94-95).

Osmanlı Devleti’nin Sevr Antlaşmasıyla işgali mekânsal aidiyetin kopmasına yol açar. Bireyler, kök olarak bağlı buldukları toprak, şahsi ve toplumsal hafızanın aktarıcısı konumundadır. “Esir Şehrin İnsanları” eserinde kişilerin aidiyeti mevcut işgal-mağlup durumundan ötürü sonlanır. Var oldukları konumdan mevcut koşullara sadece dönüşerek ayak uydururlar. Kadınlar üzerinden de bu algı aktarılır. Toplumsal aidiyet ile mücadele eden kadınlara paralel biçimde mevcut konumunu sürdürmek için bireysel aidiyeti ön plana çıkaran kişiler de mevcuttur.

Eserde işgale bakış açısı, aynı dönemde aynı koşullardaki insanlar üzerinden toplumun ortak sorunu olan farklı yönlerden yansıtılır.

Kurtuluş Savaşı dönemini merkeze alan “Kalpaklılar-Doludizgin” adlı eserde aidiyet, hem etnik hem ulusal niteliklidir. İmparatorluk unsurlarının savaş sonrasındaki değişimi, etnik aidiyeti pekiştirir. Türk’ün devletini ve toprağını koruması için savaşması gerekir. Dönemin metinsel omurgası olan “Nutuk” epigraflarıyla toplumsal aidiyet unsurlarını cephede; örgütsel, cephe gerisinde; mekânsal, dinî, etnik ve ulusal olarak barındırır.

“Yüzyıllar boyunca kendi içimizden gelen baskılara karşı hep sinmişiz. Osmanlı tarihi boyunca çıkan isyanlar, ayaklanmalar, kazan kaldırmalar belli bir dar sınıfın direnmesi olmuştur. Halk ayaklanması parmakla gösterilecek kadar azdır. Üst tarafı haydutların büyüklük sevdasına düşen paşaların padişaha kafa tutmasıdır. Fakat halk, Türkler, dıştan gelen baskılara, hücumlara hiçbir zaman boyun eğmemiştir. Dört bin yıldan beri ne zaman bir Türk devleti bağımsızlığını yitirse hemen İstiklale sahip yeni bir Türk devleti doğardı. (...) Padişah satılmıştı. Altı yüz yıllık bir ceddin yüz karası bir adamdı” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.22).

Türk toplumlarında devlet ile lider birdir. Lidere (Halifiye-Padişaha) aidiyet, hem bireysel hem de dinî aidiyettir. Dirilme ya da yeniden doğuşun temeli; etnik köken olarak etnik aidiyet, İslam dininin altında birleşmek ise dinî aidiyet ile gerçekleşir.

“Onlar şehitlerimiz, bu topraklarda yattıkça bu topraklar bizimdir.
-Bizimdir.
-Topraklarımıza basan düşmanların çizmelerini başlarına geçireceğiz.
-Hak bizimdir.
-Bizimdir.
Gaziler heyecanlanmıştı. Sustular bir zaman vuran yüreklerinin sesini dinlediler” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.111).

Mekânsal aidiyet, vatan ile imlenir. Herhangi bir toprak parçasını vatan olarak nitelemek, şehadet/ şehit olmak ile bütünleştirilir. “Kalpaklılar-Doludizgin” romanında düşman, herhangi bir millet değildir. Osmanlı Devleti yıkılmaktadır ve tebaa, devletine karşı anomik bir toplum haline gelmektedir. Anomi, kolektif temsiller planında, değerlerin ve referans çerçevelerinin yıkılması ya da yok olması; insan ilişkileri planında ise sosyal ilişkiler dokusunun çözülmesi ve nihayet değerlerden uzaklaşma, kopma olgusudur (Bilgin, 1999: 87). Çözülmüş ve anomik toplumlar da gençlerine bir anlam duygusu ve aidiyet sağlamakta eksiktirler. Kurtuluş mücadelesi bu noksanlığın giderilmesi ile millî bir kimlik inşa eder.

“Türk Ordusu öyle bir imanla inançla düşmanın üzerine atıldı ki ya canını verecekti ya vatanını. Canını verdi, şehit olan oldu, fakat yurdunu kurtardı. Ateş hattının önünde, ardında binlerce Türk köyünde, ateş hattında dövüşen binlerce Mehmet’ in anası, babası, karısı, çocuğu vardı. Daha daha dört bir yakasında, namusu, şerefi, gururu, insanlık haysiyeti vardı. Ve namlusunun ucunda süngüsünün ucunda özgürlüğü vardı” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.637).

Osmanlı Devleti gibi istikrarlı ve güçlü topluluklar, bir başka ifade ile geleneksel anlayışa sahip toplumlar, üyeleri için güvenilir bir üs, kimlik duygusu edinebilecekleri güçlü bir aidiyet, zor zamanlarda paylaşma, yardımlaşma ve dayanışma aracılığıyla “içerinden biri olma” duygusu yaratır. Fakat savaşlar sonucunda durağan ve kararlı devletin yerini güçsüz, halkına ve değerlerine sahip çıkamayan asırlarca kazanılanların bir antlaşmayla verildiği fiziki ve fikri işgal edilmiş iktidar alır dolayısıyla dönemin bireyleri bir “karakter aşınması” (Sennett, 2017: 12) sorunuyla karşı karşıya kalır. İşgal edilen toplum, anlamını ve gerçekçiliğini giderek kaybeder ve bu durum içinde yaşayan bireyler aidiyetsiz ve kişisel yönleri giderek zayıflayan kişiler konumuna düşer.

“Millî Mücadele’nin romanı” alt başlığıyla yazılan “Çalınan Savaş” romanında aidiyet ihtiyacı, değerlerden kopmamak ve geleneğe sahip çıkmakla ilintilidir. Bu nedenle yeni kimlik inşasının oluşumunda sorunsallar olduğu tezini ileri sürer. Aidiyet yeni bir şey yapmakla değil; örgütsel şekilde var olanı (Osmanlı Devleti’ni ve yöneticilerini) korumakla ilgilidir.

-Urfa, Antep, Adana halkıyla Fransızlar arasında çarpışma sürüyor..
-Vaziyet nasılmış? Silah yok diyorlardı.
-Önce insan lazım. Silah kim...
-Oralarda da Sütçü İmamlar var mıymış? Çavuş Teğmenim.
-Var, var. Merak etmeyin. Kilikya Cephesi Kumandanı Kemal Bey’ in, Albayrak Gazetesi’ nde bir açıklamasını okumuştum. Dünyada, tek başına bir devletle savaşmış şehir gösteremezsiniz. Ama Antep, Urfa, Maraş bunu gösterdi” (Çalınan Savaş, s.156).

Güçlü toplumsal bağları oluşturan temel faktör olarak mekân önemlidir ve mekânın sahip olduğu bu önem, üzerinde yaşamakta olan bireylerin birbirine benzeyen yönelimleriyle karşılıklı bir toplumsallaşma sürecini yaşamalarıyla ilişkilendirilir. Ortak değerlerin üretilme aracı mekân, benzeri yaşatan, farklıyı ise dışlayandır (Aydemir, 2011: 88). Bu nedenle Millî Mücadele, şehrin savaşması toplumsal aidiyetin örneğini sunar.

Mekânsal aidiyet bireyin kendini ifade biçiminin, yaşamında oluşturduğu kendilik değerlerinin, toplumla entegre olmanın gereğidir. Savaş döneminde mekâna -vatan, toprak- sadece yaşanılan yer değil uğruna ölünmesi gereken bir anlam yüklenir. Dünyadaki doğumun sembolüdür.

“Hem bunları düşünmeye de hacet yok. Köpekler bile analarını tanırlar... Bağlıdırlar ona... Toprak ana nasıl unutulur, savsaklanır, başkasına devredilir?” (Var Olmak, s.144)

Birey ulusal kimliğiyle ya da etnikliğiyle, sahip olduğu dinsel inancıyla, vatan olarak yaşadığı mekânlardaki bulunuşlarıyla topluma kendini ait hisseder. Öte yandan savaşlar sonrası toplumdaki farklı etnik unsurlarla çatışma ve menfi çıkar ilişkilerinin iktidara hâkimiyet kuracak derecede yoğunlaşması, kitle arasındaki kişisel özgürlüğün işgal altında bulunma ile yer değiştirmesi ve yabancılaşmanın artması gibi oluşumlar; toplumsal bütünlüğü, sosyal dayanışma ağlarını ve birliktelik duygusunu yok eder. Bu olumsuz duruma yol açan temel unsurlardan biri toplumda aidiyet yoksunluğu oluşmasıdır. Bu yoksunluğun açığa çıkardığı bir başka eksiklik ise, bireysel

eylemlerin sosyal faydayı gözetip gözetmemesine yöneliktir. Şöyle ki her bireyin, mensubu olduğu toplumun yararını gözettiği her eyleminin mutlaka etkili olacağı şüphesizdir. Etkili bir lider, cepheadaki asker, cephe gerisindeki halkın konumu kimlik inşa sürecinin faktörleridir. Kişilerin birbirlerine olan güvenleri ve bireylerin topluma olan aidiyeti bağımsızlık noktasında büyük önem taşır. Toplumsal aidiyet güven, birliktelik duygusu, dayanışma ve fedakârlık bileşenlerinden doğan özgün sosyal örüntüdür ve bireylerin bu örüntüye katılımı toplumların devamlılığı için esastır.

4.2.1.3. Yaralanmış Narsisizm

Narsisizm; kişinin kendini yüksekte görme, çevre ile iletişimlerinde duygudaşlık ilişkisinden yoksun sürekli kabul görme ve hayranlık beklentisi içerisinde olma özelliklerini taşıyan bir duygudur. Narsistik yara; başarısızlık, sevgiyi kaybetme, fiziksel deformasyon gibi yaşantıların özsaygıda açtığı kalıcı yaralar (Budak, 2017: 509) olarak tanımlanır. Raskin ve Terry (1988) narsisizmi 7 (yedi) boyutta inceler:

- Otorite: Hükmetmek, söz geçerliliği, önemlilik, haklılık,
- Teşhircilik: Duygu durumlarını kontrol edememe, gösteriş merakı,
- Sömürücülük: Uyum göstermeme, hasetlik etmek, diğer bireylere karşı hoşnutsuzluk,
- Hak iddia Etme: Empati eksikliği,
- Kendine Yeterlilik: Bağımlı olmama, söz geçerlilik, başarı isteği,
- Üstünlük: Diğer bireylerin aleyhine kendini yukarıda görmek,
- Kendini Beğenmek: Diğer bireylerin narsist kişiye hayran oluşu ve birey tarafından bu durumun içselleştirilmesi (Raskin ve Terry, 1988: 158).

Bu yedi boyutun oluşması ya da savaş gibi bir nedenle eksilmesi narsistik yara oluşumunun nedenidir. Narsist kişilerde yukarıda sayılan boyutlardan her birinin derecesi farklılık gösterir. Savaşlar, çocukluk döneminin sağlıklı bir şekilde yaşanmasında ve kişiliğin ve kimliğin temel iskeletinin oluşmasında önemlidir. Biyolojik bir bozukluğu olmayan ve kişisel gelişim süreçlerinin gelişiminde toplumda yetişmesi gereken çocuğun halkı yok eden savaş dönemini yaşamaması savaş durumunu çabuk kabul etmesine imkân verir. Yıkımların neticesinde oluşan yeni toplumu “biz” şeklinde kodlar. “Biz”i hisseden çocuk gelişim süreci içerisinde daha huzurlu olmakta ve yansıtarak dışsallaştırdığı kötülüklerin içine alırken toplum desteği ile daha güçlü olmaktadır. Dolayısıyla süreci daha kolay içselleştirir. Birey kimliği ve kişiliğinin temeli, yeni doğduğu dönemde atılır ve ardından ortalama beş yaşına dek gelişme gösterir. Bir yaştan itibaren, ergenlik döneminde her şey yeniden gözden geçirilir; grup değerleri, toplumsal değerler ve politizasyon sürecinin girişi gerçekleşir; çok daha değişim kimlik meydana gelir. Eğer çocukluk döneminde, kendilik değerinde yaralanma oluşursa bunu telafi etmek için kendini büyük görme veya

saldırılan ortaya çıkabilir. Şiddet, çocuk üzerinde kendilik değerinin yaralanmasına sebep olan en temel nedenlerdendir. Savaş gibi bir nedenin yanı sıra büyürken algılanan reddediliş, kişisel başarısızlık, ciddi fiziksel yaralanma, hastalık, aşırı yoksulluk, aileden birinin ölümü kendilik değerine zarar verir. Kişi olgunlaşarak artık işe yaramayan geçmişini arkasında bırakır ve yaralanmış kendilik değeri yanlıtıcı ya da sahte de olsa güçlü bir kimlik haline gelir. Savaşlarla büyüyen çocukların bilinçleri yaralanır. ‘Ben’leri zedelenir. ‘Ben’in hastalanması ‘biz’in oluşumunu engeller.

Türk kültürünün öğeleri, yaşam şekli, örf ve adetleri “Hilal Görününce” romanında, dramatik aksiyonunda yer alır. Çocukluktan itibaren çevre ile birlikte yetiştirilme şekli bireyin yetişkinlikteki konumuna etki eder. Emircan, Nurdevlet, Bahadır isimli çocukların at bindikleri anda yetişkin sayılmaları Kırım’ın bağımsızlığı için mücadele etmeleri toplum içinde birey olmalarının göstergesidir.

“İhtiyar gözlerini çayırdaki oynayan çocuklara çevirdi. Nurdevlet’in bağıra çağıra koşuşunu seyredip,

- Kalk çoban! Dedi. Şu deliyi Dilârâ’nın tayına bindir! Bu çocuk erken ayaklandı. At binmesini şimdiden öğrensin. Hamza Batur kalktı. Onlara doğru yürüdü.

Çok geçmeden Nurdevlet, taya binmiş, sevincinden bağırıp duruyordu. İhtiyarın gözleri onun üstündeydi. Derken bir at sürüsünün o geniş çayıra dalga dalga yayıldığı görür gibi oldu. Aralarında Salgır da vardı. Safa Bey’le Arslan Bey’in namı atları... Emircan, Bahadır, Nurdevlet genç birer yiğit olup çıkmışlar, atlarını dörtlük koşturuyorlardı. Hamza Batur da yanlarındaydı. O da sakalları ak pak olmuş bir kart babaydı. Geriden gelen atlara, Kırım’ın öteki yiğitleri ve beyleri binmişlerdi. Atların ayakları altında yer sarsılıyor, ortalık nal sesleriyle inliyordu. Kabaran bir deniz gibi uğultularla peş peşe gidiyorlardı” (Hilal Görününce, s. 427).

Alıntıda çocukluğun hür bir şekilde yaşanması yetişkinlik döneminin bağımsızlık ruhunun pekiştiricidir. Benlik oluşumunun başlangıcı niteliğindeki çocukluk döneminde kuşanılan örfi davranışlar kültürel kodların yerleşmesiyle “biz”in içinde yer alınmasını sağlar.

“O uzaklaştıktan sonra Arslan Bey’in gözleri kapı önünde oynayan Emircan’a takılmıştı. Nizam Dede’nin o incitici sözlerini yeniden hatırlamıştı. İhtiyar, haklıydı. Öksüzlüğü, gözlerinden okunuyordu. Üstü başı perişandı. Bütün bunları nasıl oluyor da fark etmemiş, görememişti? O an yüreğinde bir buz parçasının eridiğini hissetmişti.” (Hilal Görününce, s. 71).

Geleneğin aktarıcısı konumundaki Nizam Dede’nin söylemi ile çocuğun öksüzlüğü kendine yeterlilik ve kendini üstün görme durumunu etkiler. Bireyin çocukluk dönemindeki travmaları “ben”in oluşumunu belirler. Anne-baba kaybı, savaş durumunda vatan/ev terk etme, göç etme ileriki dönemde güven ve otorite problemi yaratır.

Kültürün aktarımı savaş gibi bir gerçekle uygulanışı, yaşayış özelliklerinde farklılaşır. Bu değişkenlik bireyler ile taşınır. Buradan hareketle bireylerde kişilik dönüşümleri gerçekleşir. “Aşela” romanında kişilerin narsistik duygu durum bozuklukları, değişen ve gelişen kültürel değerler sisteminden etkilenir.

“ ‘Yat Hasanım yat... Seni bugünler için doğurdum’ dedi herkesin duyabileceği bir sesle sonra oğlunun belindeki kılıcı kınından sıyırıp ayağa kalktı. Uzun boylu incecik bir kadındı. Şöyle bir bakındı. Bütün askerin gözü onun üzerindeydi. Acelesiz kararlı adımlarla yürüdü, çevik bir hareketle atına atladı. Aynı anda bütün adamlar atlarına bindiler. Kadın kılıcına kaldırdı, başının üzerinde birkaç defa döndürdükten sonra ileri doğru uzattı “Yürüyün biçolar” diye haykırarak nehre doğru sürdü. Şimdi adamlar Allah Allah avazeleriyle onun ardından uçarcasına gidiyorlardı” (Aşela, s.68).

Mücadele sırasında Batum beylerinden olan oğlunun ölümünde “seni bugünler için doğurdum” cümlesi, kültürel bellek kodlarıyla yetişen bireyin narsist kişiliğinde otoritenin oluşumunu ve üstünlük özelliğini örnekler. “Aşela” romanının şahıs kadrosu toprağını savunan, mücadele eden Türk-Kafkas kültürünün özelliklerini taşır. Dramatik aksiyonda kişiler, belirli bir feodal düzen içinde yetişirler. Kafkas coğrafyasının İslam ve Hristiyan topluluklarında aynı coğrafyada farklı algıların yer aldığı eserde savaşla birlikte değişen kişilerin kişilik oluşumlarını yetiştirme tarzlarıyla aktarılır.

“Ağlama Tuna” romanında bireyin yaşadığı coğrafya ile var olduğu vurgulanır. Göç kavramı ile birlikte ait olunan kültürde vazgeçmeme, terk etmeme, devlete, bayrağa ve kökenine sahip çıkma kişilerin yetişmesinin kodlarıdır.

“Kadın çocuk demeden tam yirmi beş bin Müslüman katledildi, hepsi parça parça doğrandı bre. Ne dünyada ne Mora’da hiçbir Türk kalmayacak diyerek kan kusmuştu Allahsızlar bre” (Ağlama Tuna, s.14).

Göç sırasında yaşananlar, ait olunan iktidar gücün otoriteyi yitirmesiyle üstünlüğün kaybedilmesini, hak iddia edememeyi görünür kılar. Bu tespitlerle kişinin çocukluktan itibaren şahit olduklarıyla roman şimdisinde yaşadıkları bireyin, geçmişin varlığıyla geleceğinin olumsuz olarak etkilenmesine (benliğin yaralanmasına) neden olur.

“- Hiç şüphen olmasın pederim, Mora isyanında Yunanlılar dedesi ve ninesinin kollarını, ayaklarını kesmişler, gözlerini oymuşlar. Çok varlıklı aileymiş, ninenin küpelerini dahi kulaklarını keserek almışlar. Bu gencin pederi kundakta bebekmiş. Onu da süngülemişler ama demek ki ömrü varmış, süngü isabet etmemiş. Onun bunun elinde hayatta kalan akrabalarıyla Silistre’ye gelmiş, büyümüş, ev bark sahibi olmuş Nail dünyaya gelmiş” (Ağlama Tuna, s.45).

“İtilmiş bir gençliğin hazin yansıması” (Korkmaz, 2015: 237-238) olan Nail, olumlu anlamda yer alsa da anlatıcı tarafından sessiz ve uyumlu aktarılması, aile geçmişinde yaşadığı travma ile özsaygıda kalıcı yaralara sahip olmasının göstergesidir. Pasifize ve edilgen yapısıyla otorite değil yönetilen durumundadır.

“Emanet Çeyiz” romanında başkışının çocuklukta yaşadıkları kendini ait hissedememe dolayısıyla sağlıklı özsaygının yaralanmasına yol açar. Ölme ve öldürülme durumuna şahit olan birey anlamını idrak edemediği “ölüm” ile somut eylem şeklinde karşılaşır. Acı ve ölüm ile

karşılaşma kişinin kendini yeterliliğini eksiltir, güçsüzleştirir. Alıntıda yer alan “babam öldü, hepsi öldü” cümlesi, benliğin öz değer sistemini yaralar.

“Bizim Kastro köyü sadece Türklerin yaşadığı zengin bir yerdi. Kaptan Ziku biliyor bizim köyü. Ahaliyi iyi tanıyor. Kasım ayının bir Cuma günü, namaz vaktinde camiye geliyor. Muhtarı çağırıyor. Muhtar da bizim Hasan Uluçay’ın dedesi. –Muhtar gel bakalım! Bekçileri de çağır! Bütün köyü, bütün erkekleri buraya toplayacaksınız! Diye emir veriyor. (...) Gelebilecek herkesin geldiğini anlayınca, başlıyor sormaya:

-Muhtar buraya gelişimizin sebebini biliyor musun? –Bilmiyoruz.

-Biz para için geldik. Bakın toplar atılıyor. Cepheye yardıma gideceğiz. Sizden şu kadar para istiyoruz. Hemen dökülün paraları buraya!

Muhtar Hasan Ağa cevap veriyor:

-Kaptan Ziku, eğer kendin için; yiyecek, içecek için para istiyorsan verelim. Ama cepheye yardıma gidiyorsan, silah almak için para istiyorsan, sana verilecek meteliğimiz yok!.. Eğer verirsek din kardeşlerimize karşı silah tutmuş oluruz.

Bu kesin cevap üzerine, adamlarına emrediyor:

-Ulan köpekler! Daha ne duruyorsunuz? Ben sizi buraya niçin getirdim? Ateş serbest!

Yaylım ateşiyle camide bulunan 72 kişi öldürülüyor! Babam öldü. Mustafa Akan’ın babası askerdedi, kurtuldu. Amcası öldü. Sonra 600 kişinin yaşadığı köyümüzü yağmalayıp, evleri ateşe verdiler. Bizim evimiz Çakal Mahallesi’nde idi, ateş attılar, söndürdük, yanmadı... Çeteler öldürüp, yakıp, yıkıp gitti. Kadınlar kızlar toplandılar, bağışıyorlar, çağırıyorlar. Adamlar yok. Babam öldü, hepsi öldü!..” (Emanet Çeyiz, s.179-180).

Anılarda yer alan savaşla değişen, ölen, yok olan insan tarafından gerçekleştirilen öz-yıkım bireyin kendi otoritesini zedeler ve ötekileştirir. Birey, öz yeterliliğini kaybederek güvensizleşir; dolayısıyla geçmişin kodları kişiliğin yaralanmasına neden olur.

“Dedem Tahsin Ağa çok zenginmiş. Çeteler, Balkan Harbi’nin başlarında, bir gün dedemi ve 14 Vraşnoluyu para için rehin almışlar. Para verilmeyince bir köprüünün altında hepsini öldürmüşler.” (Emanet Çeyiz, s.195-196).

“Bingöl Cepheleleri” romanında savaştan dolayı Ermeni çetecilerden kaçan köylüler nehirden geçerken iki çocuğun boğulmasına şahit olur. Savaş sonucu ortaya çıkan yıkımının somut örneğini barındıran olay örgüsünde çocuklarının ölümünü seyreden bireylerin benlikleri yaşamı sorgular. Savaşlar, insanların yol açtığı öz-yıkımdır. Uzun süren Osmanlı Devleti’nin yenilgileri ölümü, yaşamak kadar olağan hâle getirir.

“Çocuklar boğulduktan sonra bazı kişiler kurtarma çabası gösterdilerse de iş işten geçmişti. Bir müddet sonra nehrin en akıntılı suları onları tamamen kaybetti ve çocuklar derinliklerden akmaya başladılar. Bu akış neler fısıldamıyor ki insanlığa:

Olur mu yani,

Görmeden anlamadan dünyayı,

Beyaz kundağımla,

Buzlu sulara ölüme atılmayı...

Doğurmasaydın beni,

Öldürmek için anne...” (Bingöl Cepheleleri, s.23).

Yaratılıştan itibaren insanlık önem arz eden iki denge üzerine kurulur. Bunların ilki kişinin biyolojik iç dengesi, diğeri ise kişinin sosyal hayatı sürdürülebilir şekilde devam etmesi için

gereken psikolojik-sosyal dengedir. Bireyin gelişimi boyunca, maruz kaldığı kaçınılmaz birtakım çatışma, kendisinin sebep olmadığı savaş hali ve engellemeler söz konusu iki dengenin bazı zamanlarda zarar görmesine yol açar. Her yaşayan organizmada olduğu gibi, insan da denge bozukluklarına karşı kendisini korumak adına bazı mekânizmalar geliştirir. Kendi benliğinin yaralarını toplumun problemleriyle birleştirir. Birey, savaş durumunda şahit olduğu yıkımları, toplumsal bir refleksle sindirebilir. Kaybedilenler sonrasında “Vatan sağ olsun!” cümlesi acının aktarımının sembolüdür. Acı, kendisi ya da geride kalanlar ile ilgili değildir; acının hafiflemesi sadece “vatan”ın kurtulmasıyla eş değerdir. Kişi kendi yaşamından ya da insan yaşamından bağımsız tarihin oluşturduğu kolektif bilinçaltı ile hareket ederek acıyı yaşar. “Bingöl Cepheleri” I. Dünya Savaşı sonrası Türk-Ermeni-Rusların Bayburt ve çevresinde yaşananları kurgularken “savaş”ın insanın yıkımı olduğunun altını çizer.

“Bu Ermeni kadının asil davranışı karşısında çok duygulandım. Anladım ki insanın aynı ırktan, aynı soydan olmasıyla insanlığın bağdaşık bir yönü yok. O kişinin kendi varlığında geliştirmeyi başardığı hasetlerdendir. Allah yarattığı bütün insanlara bir ruh ve o ruhu iyilik ve güzelliğe yöneltmek için de akıl vermiş. Bazılarımız akıllarımızı kötülöklere bazılarımız da iyilik ve fazilete yöneltiyoruz. Allah huzurunda insanoğlu nasıl ırklarına, renklerine, milletlerine göre ayırt edilmezse insanlık dalında da ırklar, soylar milletler bir ayrılık farkı gözetmemelidir bence. Aslında bütün insanlar temiz ve hür doğar, iyi ve kötü meziyetleri sonradan alırlar. Buldukları çevrenin de kişinin yetişmesinde büyük tesirleri göze çarpıyor. Hiç hatırımdan çıkmaz” (Bingöl Cepheleri, s.159).

İnsan, yaşam sürecinde üyesi olduğu ailelerin ve onların oluşturduğu toplumların travmalarıyla büyür. “Aslında bütün insanlar temiz ve hür doğar, iyi ve kötü meziyetleri sonradan alırlar” cümlesi benliğin oluşumunda kalıtımsal ile birlikte çevresel etkinin önemini ortaya koyar. Savaşlar devletlerarası anlaşmazlıklardan ortaya çıksa da sonucu insanlığın geçmişten şimdiye çözemediği sorunsalıdır. “Bingöl Cepheleri” romanında anlatıcının savaşa karşı konumunu; değerlerinin yaralanması dolayısıyla kaybedenin “insan” olduğu düşüncesi belirler.

“Soğuk Cennetin Çocukları” romanında etnik unsurlardan dolayı I. Dünya Savaşı sonrasında Ermeni çetelerin Rusların desteğiyle yaptığı katliamların unutulmadığı/ unutulmayacağı vurgulanır. Toplumun savaşla bölünmesinin sonucu neticesinde eserin isminden itibaren çizilen “çocuk” ve “çocukluk” kavramının savaş ile yok edilmesinin benlik üzerindeki yıkımı örneklenir. Öz-yıkım ve sömürücülükle birlikte yaralanan bireyin kendi oluşu, yaşadığı kayıplarla yaralanır, ölüme üzölmek ile doğuma sevinememek aynı düzlemde yer alır.

“İşgal gibi bütün bu tedbirlere de yabancı değillerdi. Atadan, dededen kalma savunma usullerini zaten biliyorlardı. Asırlarca hiçbir şey değişmemişti. Sonu gelmez savaşlar genç nüfusu eritmiş, geriye göz pınarları kurumuş, elem ve keder ile kavrulmuş bir avuç beli bükük, dişi dökük, sakalı ak ihtiyardan başka kimse bırakmamıştı. Sadece canları değil ruhlarını da kaybetmişlerdi bu uğurda. Aşağılanma, endişe, korku, güvensizlik, boşluk duygusu, can kaygısı ile yaşamak kederleri olup çıkmıştı. Her kaybedilen evlat her kaybedilen kardeş, her kaybedilen baba, amca, dayı kızgın bir ok gibi yüreklere saplanmış ve o yüreklere onarılması imkânsız yaralara neden olmuştu. Doymak bilmeyen bir canavar benzeyen savaş sürekli yeni kurbanlar istediğinden önlere üzölürken doğanlara sevinemiyorlardı. Ama onlar için mücadeleden de

vazgeçemiyorlardı. Hayatın baharındaki çocuklarda kaybettiklerinin simasını, gülümseyişini, sesini, ruhunu, bedenini, göçenlerin kısıcak yaşamlarında kendilerinden bıraktıkları izleri arıyorlardı. Bu da bir avuntu, bir teselli, bir ümit olup çıkıyordu ortaya. Zevki sefadan yoksundular. Buna ne hayat sahnesinde birilerinin kendileri için biçtiği rol, ne de bağrında barındırdıkları sert, amansız, ölümcül doğa izin verirdi. Birileri onlara bahşedilen toprağın karşılığı olarak karınlarında aş, sırtlarında libas olmasa bile savaştı rolünü veriyor, ta doğmamış çocuğunu bile bu rol ile yükümlü kılıyordu. Doğa ise devamlı çocuklarını azarlayan, cezalandıran, otoriter bir baba gibiydi. Toprağı cimri havası sert iklimi zordu. Yönetenler yine de bu bedbaht hayatlarına karşılık kendilerinden hep bir şeyler bekliyor ama hiçbir şey vermiyorlardı. Nefes alıp verdikleri sürece başlarındaki efendilere hep borçluydular. Fakat artık ne verecek can ne de verecek mal kalmıştı” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.246).

Çaresizlik ve tükeniş geçmişi yaralı bireylerin psikolojik tamamlanmamışlıklarıyla ortaya çıkar. Kimlik edinme çabasında olan insanın, kendini tanımaya başlaması, kendisi ve diğerleri arasındaki ayrımları fark etmesi ve benliğini dahi zaman zaman ötekilerin yerine koyup kendisine uzaktan bakabilmesi ile gerçekleşir. Savaş, bireyin özüne bakışını sekteye uğratar. Yaşanılan travmalar, yaralı benlikler oluşturur. “Soğuk Cennetin Çocukları” romanında kişiler, yan yana yaşadıkları komşularıyla savaşla birlikte ayrışma yaşarlar.

“Evlerden dul kalmış kadınların, evladını yitirmiş babaların, yetim, öksüz kalmış çocukların isyankâr çığlıkları duyuldu, “Ah!” diye başlayan kaybedilenin ismiyle devam eden ağıtlar yakıldı. Hançeresini yırtarcasına ağlayan insanların acısı yürekleri dağladı. Hemen her mahalleden beddualarla karışık feryatlar yükseldi, şehir yasa büründü. Türkler kederli, Ermeniler neşeliydi. Caniler çaresiz halkın acılarından zevk alırcasına gün boyu hayata ateş ederek kirli zaferlerini kutladılar” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.400).

Ermeni evlerinden gelen neşe sesleri ile Türklerin evindeki acı Ermenilerin tehciri ile sonuçlansa da oluşan güvensizlik, aile fertlerinin kaybedilmesinin verdiği yük, yitirilen öz-benlik kültürel bellek kodlarıyla tekrar şekillenir. Toplumda yaşanan travmaların atlatılması için bireyin savaşın getirdiklerini “öteki”lere yüklemesi ve Kurtuluş Mücadelesi ile oluşan “biz”e katılması sağlanır böylece toplumdaki bireyin yaralanmış vicdanı iyileşir. Eser, etnisite temelli bir zeminde otorite boşluğunda olanları/ olabilecekleri imler.

“Kanlar içinde yerde yatan üniformalı adamın başında ağlayan çocuğun artık kendisi olduğunu biliyordu. Çocukluğunun en güzel günlerini bir anda kâbusa çeviren bu kızıl ve cıvık sıvıdan o zamandan beri nefret etmeye, tiksinti duymaya başlamıştı. Kesilen kurbanları dahi görmeye dayanamaz bu görüntü kan gölünün içinde yatan babasını aklına getirirdi. Kırmızı renge bir boğa gibi tepki vermesinin nedeni buydu. Kan o kadar ölümlle özdeşleşmişti ki bu rengi sevdiklerinin üzerinde elbise olarak bile görmeye dayanamıyordu” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.247).

Ölüm bu hali ile kabul edilirse kişisel varoluş ortaya çıkar. Savaşta çocuğun kanla “kızıl ve cıvık sıvı” karşılaşması kişisel varoluşunu yaralar; toplumdaki yaralı narsist bireyi ortaya çıkarır. Dehşet, insana ölmek için dünyaya geldiğini hatırlatır (Blackham, 2012: 101). Ölüm gerçek yaşamın anahtarı, varoluşumu bir araya getiren ve sabitleştiren nihai ve her zaman her yerde mevcut bir olasılıktır.

Savaşlar, insanlık suçudur. Savaş sırasında “biz” ile “öteki” arasında kaybolan ise genellikle çocuklardır. “Paylaşılmayan Topraklar” romanında Türk çocuklarının uğradığı zulmün anlatımıdır. Çocuklar insanlık tarihinde savaştan en çok etkilenenlerdir. Kendi benliklerini oluşturamadan karşılaşılan savaş travmaları geleceğe taşınan sorunları besler.

“Madam Tatyana, peki sizi şu Eytamhane’de kaç Türk çocuğunu doyuruyorsunuz? On altı... altı da Ermeni çocuk vardır. Hepsi de yetimdir. Orasını derhal kapatalım. Sıkıntılı zamanda Türk piçlerini neden besliyoruz ki? Fakat general... Bunu yapamam! Bunların gidecek yerleri yoktur. Hepsi de ortada kalır. Açlıktan ve soğuktan ölürler. Canım ne diye bunu dert ediniyorsunuz ki, Madam? Gebersinler” (Paylaşılmayan Topraklar, s.123).

Savaş, gelecekteki bilinçliliği yok ederek yaralanmış narsist kişiliklerin oluşmasına yol açar. “Tarihe tek başına yön veremeyeceğini bilen bireyin gelecek planlarında bilinçlilik vardır” (Binbirçiçek Akdeniz, 2012: 36).

“Çılgın bunlar! Delirmişler! Hepsi birden olamaz canım! Olamaz! Fırlattı elindeki kâğıtları./ ‘Alman aklına gidersek biz.. ortada kalırız’ dedi; ‘Sipsivri! Kıcımızda don bulamamış çıplaklığımızla kalırız. Arkamızı güvene almak istiyorsakmış! Eeeee?. Sonraaaa? Bedevî çöl aşiretlerini toplayıpmiş! Deli bunlar!. Zırdeli hem de, küpeli türünden üstelik! Akıllarına bak akıllarına... Sanırsın İngiliz hesabına çalışmaktalar. Kimler akıl hocamız oldu Yarabbi şu Enver’in sayesinde bize kimleri akıl hocası diye gönderiyorsun böyle?/ ‘Bir yabancı zabıt benim derdimi ne bilir? Vatan, onun derdi değil ki. (...) Ne dedesi öldü toprağım için ne anası şehit dudu olmanın boynu büküklüğünü yaşadı.” (Ve Çanakkale, Geldiler, s.52-53-55).

“...Ve Çanakkale Üçlemesi” Türk milletinin makûs kaderini Çanakkale’de bir destana dönüştürüp, tarihe “Çanakkale geçilmez.” sözlerini altın harflerle yazdıran Türk’ün iman gücünün (Dinç, 1999: 55) anlatıldığı “...Ve Çanakkale Üçlemesi” romanının vakası, Şam, Beyrut, Kanal; Çanakkale Cephesi ve İstanbul olmak üzere üç ayrı mekânda geçen üçlemenin öykü zamanı Dördüncü Ordu’nun Cemal Paşa komutasında gerçekleşen ve 3 Şubat 1915’te yenilgiyle sonuçlanan Kanal Harekâtı ile başlayıp İtilaf Kuvvetlerinin Çanakkale Cephesi’nden geri çekilişine kadar geçen süredir. Olaylar, kronolojik sıra ile işlenir. Eser, farklı şahıslar aracılığıyla meydana gelen iç içe geçmiş, birbiriyle bağlantılı olaylar zincirinden oluşur. Olaylar zincirinin halkası genişledikçe şahıs kadrosu da kalabalıklaşır. Hesna-Dr. Mürsel-Yüzbaşı Ali üçgeninde şekillenen metinde bireyler; Çanakkale’ye kadar ki süreçte olan yenilgiyle karşılaştıkları için oluşan benlikler çocukluktan itibaren yaralanır.

“Hesna’nın engel olmaya çalışmasına rağmen: “Ben, orada doğdum” dedi haz içinde: övünüyor gibiydi, doğumun çılgınlığında bir neşe, anlamsızlaşmış yüzünün sarılığına yavaş yavaş renk vermeye başlamıştı. “Dere yukarı, oralarda bir evde. Kasımpaşa’da.” Bu sefer koklarcasına soluklandı: Üst üste iki üç defa denedi bunu. “Deresi bile burnumda tütüyor” dedi fisıltısı, uzak, eskimiş, hatta tortular hâlinde yığılmış bir özlemi hissetmemek imkânsızdı. “Deresi, iki yanı, bir koca dünya idi. Ne işimiz vardı buralarda? Vatan.” “Yorma kendini Babacığım, ne olur, lütfen, yorma kendini. Burası da vatan.” “Burası? Vatan mı?” Aklı almıyordu sorarken, şaşmış, hatta kızının yalanını yakalamış olmanın çaresiz öfkesini duymuştu sorusu. “Ben, ben burada doğdum.” Dedi Hesnâ. “Beyrut’ta. Evet, o zaman, vatan idi. “Şimdi?” Öyle bir ekşitti ki yüzünü Babası. “Şimdi?” deyip sorarken Hesnâ susmak zorunda kaldı. Fakat Babasının o yüz

ekşimisliği git gide koyulaşarak beğenmez, istemez, hatta yakıştıramamış ifadelerde değişip durdu. “Kötü” Dedi fısıltıları hep: Kötü, şimdi kötü.” (Ve Çanakkale Geldiler, s. 64)

Dışlanmışlık, suçluluk ve eksiklik duygusunu da ortaya çıkarır. Bu duygu, yalnızlığın bir türü olmakla birlikte bu noktada kişisel seçimin etkilerinden söz etmek zordur. Romanda Hesna'nın savaş ve zorunlu göç neticesindeki yalnızlığı ile kişisel ayrılıkları nedeniyle oluşan yaralı ben arasında bir kopuş vardır.

“Günbatımı” eserinde kişilerin savaş nedeniyle göç etmeleri, okudukları okullardaki misyonerlik faaliyetleri kişiliklerinin oluşumunda etkili olur. Benliklerinde kültürel kodlarla birlikte yer aldıkları toplumun öğretileri bulunurken savaşların getirdiği felakete alışmak bir neslin yaşam algısını belirler. “Felakete alışmış bir neslin mensubu olarak içi içini ister istemez yiyor” (Günbatımı, s.13). Dramatik aksiyonu şekillendiren savaş durumunun neticesinde bireyin davranışlarına sebep bulmak, kişiyi gereği olmayan engelleyici durumlardan korumak ve yetersizlik duygu düzeyinin aşağıya çekilmesine yardımcı olmaktır. Fakat bu tutum, bireyin kendine yabancılaşmasına da sebebiyet verir. Kişinin gerçek benliğiyle idealize edilmiş olan benliği arasındaki bağ ne kadar zayıfsa söz konusu mekânizmanın da kullanılma alanı da o ölçüde genişler.

“Kemal bir misyonere bakar, bir de elindeki kadehe... Kabaran yüreği parmaklarının ucunu akmıştır sanki. Kadeh, çocuğun sinir sisteminin elektriği ile titremektedir. Şarap dolu o kupa bir anda havada bir kavis çizer ve mermer zemine çarparak yuvarlanır” (Günbatımı, s.62).

Eserde yer alan Kemal karakteri idealize gösterilen Osmanlı gencidir. Misyonerlik faaliyetlerinin farkında oluş aynı zamanda kendilik değerlerinin sağlam zeminini teşkil ederken ağabeyi Abdullah anlatının başında mevcut otoriteye karşı çıkıp ihtilali savunur. İki kardeşin savaşın tanığı olarak geçen çocukluk ve gençlik yılları benlik oluşumlarında yaralar açsa da devlet ve millet için mücadele etme gerekliliğinin altı çizilir.

“Dikmen Yıldızı” eserinde Kurtuluş Mücadelesi algısı, çocukların söylediği marşta görülür. Çocukların söylemleri savaş gerçeğinin büyüme çağındaki bireylerdeki aksini yansıtır. Kaybedilen toprakların, ölümlerin, yıllarca süren yenilgilerin sonucunda oluşan benlik yaraları, bireyin eksilen güveninin göstergeleridir.

“Kemal Paşa geldik dize
Götür bizi Akdenize
Osmanlının mutadları
Sattı bizi...
Yurdumuzun her bir yolu
Düşman dolu, ölüm dolu
Osmanlının mutadları
Yunanlının oldu kolu
Kemal Paşa geldik dize

Götür bizi Akdenize
Akdeniz dalgaları
Mezar olsun...” (Dikmen Yıldızı, s.61-62).

Savunma mekânizmalarının devreye girmesi kişinin korunma ihtiyacının olduğu ortamlarda gerçekleşir. “Acı sıkıntı veren bir durumdur ama aynı zamanda da dünyanın kaçınılmaz zorluklarına ve acımasızlıklarına karşı çok önemli bir savunma aracıdır” (Le Breton, 2010: 13). Mevcut duruma tahammül etme kabullenme ile başlasa da kişinin benliğinden eksilmesi, yaralanması onun bütün olumsuzluklara karşı kendini müdafaa etmesini olanaklı kılar.

“Babamı eski Yunan harbinde kaybettim. Kocam Balkan’da, büyük kardeşim Dürzülerde kaldı. İki oğlumu Çanakkale’de bıraktım en küçüğü Sakarya’nın ilerisinde serildi. Amma ne yaparsın beyim! Kadın yüreği pamuktan da olmasını bilmeli, güllenden de... Yıldız! Başka milletlerin tarihlerinde okusaydık inanmazdık buna... fakat işte gözlerimle görüyorum, ellerimle tutuyorum ve kulağımla işitiyorum ki bu bizdedir ve bizim tarihimizdedir” (Dikmen Yıldızı, s.189).

Osmanlı'nın son dönem savaşlarında yıllardır süregelen yenilgisi ve kayıpları, savaşta yetişen bireyin kabullenişlerini arttırır. Kişinin kendinde olmaya çalışması otantik/ sahici olma çabasıdır. İnsan yalnızca bu ontolojik tarzda yaratılışıyla ilişkide bulunduğu için kendini değiştirme gücünü de yalnızca burada kavrayabilir (Heidegger, 2008: 54). İnsan çoğu zaman var olmayı unutmada durumunda sahici olmadan yaşar. Varoluşu unutmada sıradan var olma tarzıdır. Heidegger buna “otantik olmamak” (s.56) der. Varoluşunun farkına varan ve kendi olmaya çalışan insan ise otantikleşir. Savaşta kadın, çocuk toplumsal kimliklerden bağımsızdır. Bu dönemler bireylerin cephe ve cephe gerisindeki toplumsal rolleri silinir veya eşitlenir.

“Savaş ve Açlar” romanında dramatik aksiyon aileden babanın ve büyük oğlun gitmesiyle çaresiz kalmakla başlayan yıkımları içerir. Yalnız kalmak ve en temel insanî ihtiyaçları karşılayamayacak halde bulunmak, çocuklarını açlıktan dolayı kaybetmek, ebeveyni öldükten yaşamak, vatan için ölen babadan abiden sonra vatanın diğer bireylerinin -eksilen ve yok olan aile bireylerinin- yanında olmaması anlatı kişilerinin travmalarıdır. Benlik oluşumu savaşla büyüyen nesil için bütün değerlerden bağımsız sadece yaşamak için gerekli mücadeleyi vermesi gereken insanın davranışlarından ibarettir. “Bobani aldı götürdüler, abisini de aldiler. Bizi de elum alıp götürecek” (Savaş ve Açlar, s.192). En göze çarpan, en kolay korkuya neden olan nihai kaygı ölümdür. Çatışmanın önemli bir kutbunu oluşturan ölüm gerçeği, yalnız yok oluşun ıstırabını değil sonsuzluk isteğinin çaresizliğini hatırlatır. Eserde anne Şakire, ailesindeki fertlerin ölümüyle çok kez karşılaşarak hayata karşı zeminsizleşir, fizikî ölümün ardından geride kalanlar kendini yok sayarak yaralı narsist kişiliğe bürünür.

“Küçük Ağa” romanında Niko ile Çolak Salih arasındaki diyaloglara geniş bir yer verilir. Sanatkâr burada azınlıkları Niko ile, Türkleri Çolak Salih’le sembolleştirir. Böylece savaşın etkileri ve azınlıkların Osmanlı Devleti topraklarındaki durumu, tarihsel bir gelişim içinde aktarılır:

“Niko da tuhaflaştı bugünlerde. Ötekiler daha beter. Bir iş var bunda ya, Allah bilir. Ülen kardeş gibi büyüydük... Herkes birbiriyle selamlaşır, alışveriş eder, güler oynardı. Ne kahpe dinliymiş namussuzlar. Senin kolun koptu ya, onların da mayası çıktı ortaya!” (Küçük Ağa, s.83).

İkili karşıtlıklar üzerinden tarafları berraklaştıran bu ayrıştırıcı söylem, roman şimdisinde kişilerin benlik etkileşimlerinin otorite ve sömürücülükle yaralanmasını yansıtır. Anlatıcı aynı zamanda, Salih’in annesi ve Osmanlı arasında bir paralellik kurarak bu yaşlı ve miadını doldurmuş iki gösterge ile genç Salih’i zıtlık içinde anlatır. Salih her ne kadar savaşın bezginliğini ve şaşkınlığını yaşamış olsa da vücudundan bir parça kaybetmişse de yaşlı annesinin aksine gençliğiyle, genç cumhuriyet gibi mücadeleye devam eder. Salih’in kaybeden konumundan çıkıp kahramanlaşmasında görülen fiili dönüşüm, İstanbullu Hoca’da yerini epistemolojik değişime bırakır. Bu değişim Osmanlı’nın son döneminde dönüşen epistemeye romanın dünyasında gerçeklik kazandırır.

“Çalınan Savaş” romanı, kurtuluş imgesini yeniden kuran bir inşa girişimidir. Karatay’ın, savaşın Müslüman bir halk tarafından gerçekleştirildiğini ve Batıcılar/elitler tarafından çalındığını iddia ettiği eser, olumsuzlama barındırır.

“Ameliyattan kurtulup da nekâhat koşuşlarına alınanlar, savaş anılarını ya da köylerini anlatırlardı birbirlerine: Kurşunlar Veysel’ in başına saplandı. Halil makineli ateşine yakalandı. Durmuş Ali paramparça oldu. Basri tek kurşunla gitti. Şarapnel götürdü Haydar’ı. Ahmet’in kollarını bile bulamadık.” (Çalınan Savaş, s.19)

Savaş sahnelerinin dramatik aksiyonda aktarılması romanın gerçekle kesişimini ve kişilerin bu sahnelere verdiği tepkileri yansıtır. “Çalınan Savaş”ta tarihi kişilerin yanı sıra cephe ve cephe gerisindeki Müslüman Anadolu halkının mücadelesinde oluşan imparatorluktan Misak-ı Milli’ye sınırlanmanın bireysel psikolojisi aktarılır.

“Davran Fransız davran” diye bağırды horozlardan birine. “Türk kaçacak,” diye bağırды ötekiler. Horozlardan biri Türk’ ü, biri Fransız’ ı temsil ediyor olmalıydı. “Ödle Türk,” diye kahkaha attı iri adam. Gözleri ateşli ateşli parladı, ardından okkalı bir küfür savurdu. “Hurra!” diye bağırışmalar oldu. Çocuklar el çırpты (...). “Bitir işini Fransız!” diye gürledi, sinirli sinirli. “Haydi bitir!” Kurt dişi iriliğindeki dişlerini göstere göstere ulumuştı adeta. Daha hızlı bağırды ötekiler: “Haydi bitirrr!” “Bitir mendebur Türk’ ün işini!” (Çalınan Savaş, s.94-95)

Eserde Acemlerden, Çerkezlerden, Azerilerden, Abazalardan kurulan İslam ordusunun verdiği mücadele de anlatılır. Azeri kahveci bu katkıyı sunan tiplerden birisidir. Bu meyanda Gümrü, Bakü, Batum, Tebriz de Millî Mücadele sathı olarak verilir (Çalınan Savaş, s.178). Öte yandan Anadolu’da verilen mücadelenin yanında yer alan ve büyük heyecan yaşadıkları anlatılan Hint Müslümanları, Afganistan, Karaçi, Peşaver, Sint ile de mücadelenin İslami yönü vurgulanır (Çalınan Savaş, s.284). Din temelli birleşimin savıyla yazılan metinde, bireylerin kurtuluş mücadelesindeki din olgusu değil millet olgusu açısından birleşimine olumsuzlama vardır. Hilafet

kavramı üzerinden İslamın çatı olarak kuşatılması gerektiği devletin asırlar boyunca süren mücadelesinin sonucunda halkta açılan yaraların Müslüman bir Anadolu ile kapanacağını imler. Yaralanmış benliğin iyileşmesi bu açıdan değerlendirilir.

“Yüzbaşı Selahattin’in Romanı”nda çocuğun söylemi üzerinden yapılan eksilme ve kaybetme duygusu, savaş sonuçlarının bireysel algısı görünümünde sunulur.

“Çocuk dedi ki:

Buraya gâvur gelecekmiş, bir daha bizim hükümetimiz olmayacakmış, Bunu Rum çocukları söylüyor öyle mi? Çocuğa cevap vermedim, ağlayarak odama çıktım, bir subay için vatanın çocuklarını düşmana bırakmaktan daha ağır, daha acı ne olabilirdi?” (Yüzbaşı Selahattin’in Romanı I, s.67).

Narsistik yaralanma yaşayan grupla, travmaya neden olan grup arasında rijit psikolojik sınırların belirlenmesi, bireysel psikolojinin doğal özellikleri arasında yer alır. Travmaya maruz kalan grup; ruhsal anlamda bir gerileme sürecine girer, hem içsel hem de dışsal savunma mekânizmalarını aktifleştirir. Gerileme içindeki grup ise içsel savunma mekânizmalarını kullanarak hızlı özdeşimlere eğilimi olan bir duruma gelir, dış savunma mekânizmalarıyla da kötü duygular karşısında bunları gruba yükleme eğilimi gösterir. Bu çerçevede gruplar arasında psikolojik sınırlar belirgin hâle gelmeye başlar; yabancılaşma ve ötekileşme süreci hızlanır.

Savaşın bireysel görüngüsü şeklinde ele alınan “yaralanmış narsisizm” kavramı, roman kişilerinin cephede ve cephe gerisindeki konumlarıyla birlikte yetiştikleri çevrenin etkisi ve yıllar süren yenilgi psikolojilerini ve neticesinde eksilmiş/ kaybedilmiş bir benlik oluşumunu yaratır. Bireyler cephe gerisinde çocuklukları itibariyle savaş gerçeği ile karşılaşır. Öz-yıkımlarla sonuçlanan savaş durumu, yaralanmış benliklerin mücadeleye devam etmelerine ya da daha çok yitimlere şahit olarak mücadele etmelerine yol açar. Eserlerde kültürel olan, ideolojik alana çekilir ve zihinlere tekrar üretilerek kazınır; bu durum romanların bilgisel açıdan kendi alanından ayrılıp işlevsel bir alana doğru yol almasına yol açar. Savaş merkezli bir romanın yazarı, toplumsal yapıda birlik hissi oluşturacak savları ve söylemleri meydana getirirken var olma savaşımını ve yok olma korkusunu bir arada verir.

4.2.2. Savaşın Toplumsal Görünümü

Toplumsal düzende kodlanan kolektif bellekten bireysel travmaları ayırmak mümkün değildir. Savaşı merkeze alan anlatılar, kişisel hafızanın kolektif belleğe bakışını kurcular. Anlatılar, tarihsel olayların toplumsal bilinçte açtığı yarılmada yaşamın izini yeniden oluşturur.

Yaşayan bellek tarihle karmaşık ilişkiler kurar; toplumsal yansımalar değişime uğrar, hatta silinir. Ancak kültürel belleğin oluşumu ve taşıdığı travmalar toplumu var eden bireyin hafızasında

tarihin referansıyla canlı tutulur. Bu nedenle savaşın toplumsal görünüşünde “etnik kimlik-etnik çadır”, savaşın hem sebebi hem de galip çıkanın mağlup olana uygulayacağı zulümlere haklı zemin hazırlar. Etnik kimlik-etnik çadır ile üstünlük kurma çabasında güçlü taraf güçsüzün göstereni bireyde seçili travmaların oluşumunun nedenidir. Seçilmiş travmalar yaşayan bireyler ve dolayısıyla toplumlar geçmişteki seçilmiş zaferleriyle şimdiyi yaşanır hâle getirerek gelecekteki kurtuluşu imler. Savaşın toplumsal görünümünde yer alan “lider algısı” ise, cephenin ve galibiyet sonucundaki yeni düzen kurucularının toplum tarafından konumlandırılmasını açıklar.

4.2.2.1. Etnik Kimlik-Etnik Çadır

Tarih tarafından belirlenme özelliğine sahip etniklik kavramının kökenleri ilkel dönemlere dayanır. Komşu grupların ilkel psikolojisinde ‘biz’ ve ‘onlar’ biçimindeki ayırım dürtüsünün tarih öncesi dönemde var olduğu bilinir. Etniklik zenci ve beyaz ırk gibi biyolojik bedensel dış görünüş özellikleri ile belirlenemez. Etniklik toplumun tarihsel gelişimine sembollerine önem verir. Örneğin; Türkler ve Yunanlılar arasında bedensel görünüş bakımından bir fark yoktur. Ancak din kimliğinin önemli bir parçasını oluşturur. Kökeninde kişisel tercihler yerine tarihsel süreçler yer alır. Tarihsel olaylar ve güvenmeler etnik kimliğin şekillenmesinde ve bu etnik gruplar arasındaki ilişkilerin dinamiğinde önemli bir yer tutar. “Öteki yaratımında, ötekini belirleyen temel unsurlardan birisi belki de en önemlisi ‘başka dil’ dünyasında olanlardır” (Durmuş, 2019: 73). Psikanalist olan Erikson’a göre ilkel insanlar çıplaklıklarını hayvanların postunu, derilerini giyerek, tüylerini takarak örterler. Zamanla bu dış giysiler her kabile ve boy için “gerçek insanın sadece kendileri olduğu inancını geliştirip kimliğin oluşmasında temel olur” (Kottak, 2002: 108) ve farklı bir dil olarak kendini tanımlamada doğada yerini alır. Her grup için diğerleri yani kendilerinden değişik biçimde örtünmesi ve işareti olanlar, farklı ve düşman hâle gelir. Bunun dışında komşu gruplar arasındaki su, tarla, yiyecek mücadelesi yaşamı sürdürmede problemdir. Buna bağlı şekilde yaşanan çatışmalar psikolojik boyut kazanır.

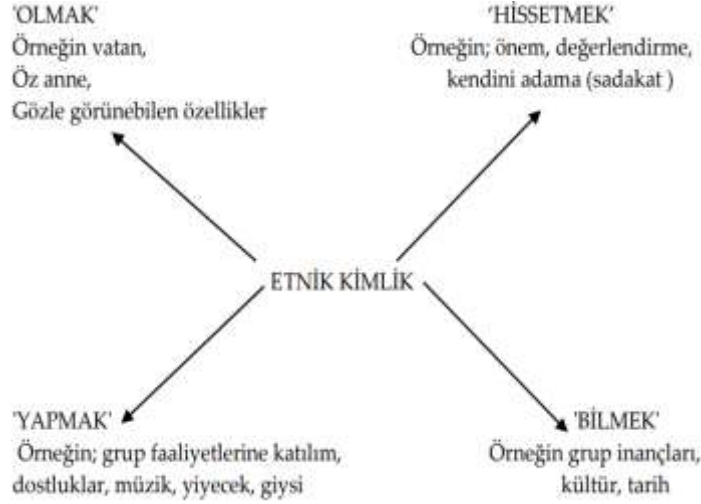
Nesneler, her grup için hem gereksinim özelliği taşır, hem de güç ve prestij için kullanılır. Gruplar için bazı özellikler büyüdü hâle gelir. Örneğin; kabile reisinin, aşiret ağasının cesedinin tarım alanı olan bir bölgeye gömülmesi o alanı kutsallaştırır. Bir çeşit su, Tanrının suyu (kutsal su) özelliğini kazanır. Böylece semboller, grubun kendilik değeri ve başarılarının ilkel anlamları içine girerler (Çevik, 2007: 14). Yer ve insan isimleri de bu şekilde kendilik değeri içindedir ve bu değerler şiddetle korunur. Freudyen yaklaşıma göre erken çocukluk döneminde çocuk kendisi için hoş olmayan, aşağılayıcı yönlerini sıkıntı yarattığı için dışa yansıtır. Çocukluk evresinde olup bitenler bireyin daha sonraki yaşamı, duyguları ve kişiliği üzerinde önemli bir rol oynar (Houde, 2006: 10). Bu sayede tüm olumsuzluklar uzaklaştırılarak olumluların etkilenmesi önlenir. Çocuk kendi olumsuzluklarını başkasına yansıttığı için kendisiyle daha barışık bir biçimde gelişim sürecine girer.

Gelişim döneminde birey ne kadar çok travma içindeyse benliğinde o kadar şiddet barındırır ve bu şiddet zamanla bir şekilde dışa vurulur. Şiddetin dışa vurulması yansıtma ile gerçekleşir ve çocuk daha önce dışa yansıttığı özelliklerini sahiplenerek “ben”i oluşturur. Söz konusu bütünleştirme davranışı olgunlaşmamış kişilerde ve gelişmemiş toplumlarda yeterince gerçekleşmez. Bu nedenle kişiler olumsuz bir durum yaşadıkları zaman bunun sorumluluğunun bir bölümünün kendilerine ait olabileceğini kabul etmezler, kolaylıkla kendi dışındakilere ve kuşkusuz kendilerinden farklı biçimde düşündükleri başkalarına yüklerler. ‘Ben’ ve ‘öteki’ kavramına da bir açıdan bu sebeple ihtiyaç duyulur. ‘Ben’ içerisindeki kötü değerlerin sebebi öteki, gösterilerek ötekenden öğ alınma vasıtasıyla ben içerisindeki kötü değerler yok edilmektedir. Yer değiştirme mekânizması da aynı şekildedir. Örneğin çocuk kendi kendisine şöyle der: “Annemden hoşnut değilim ve ona zarar vermek istiyorum ancak bu iyi bir şey değil çünkü ona bağımlıyım. Bunun için başka birine kızacağım ve ön yargılı olacağım.” (s.14) Bu ‘başkaları’ çocuğun ebeveyninde tehditkâr bulduğu yanları üzerine alır ve çocuğun öfkesinin, güveninin nesnelere olurlar. Erişkinler de dışa dönük mekânizmalar kullanırlar. Bütün insanlarda günah keçileri arama ya da ön yargılı ve peşin hükümlü olma ya da yabancı korkusu eğilimleri vardır. Ancak bu tutumların aşırılığı erişkinin ilkel dışa dönük mekânizmaları kullanma dönemine gerilediği ya da saplandığının ipuçlarıdır. Bir erişkin ne kadar bütünleşmiş bir kimlik duygusuna sahipse o kadar az oranda yansıtmaya ve yer değiştirmeye eğilimlidir (Çevik, 2007: 14). Etnik çatışmaların kökeni sıklıkla paylaşılmış yansıtmalara dayanır.

Çocuklukta etnik bilinçliliğin gelişimi anlaşılacak isteniyorsa paylaşılmış yansıtma öğrenilmelidir. Bu bağlamda belli bir etnik gruptaki tüm çocuklar arasında yansıtma paylaşıldığı çocuklar arasındaki fark gözlemlenmeden yansıtma ve yer değiştirme için genel bir hedef haline gelen belirli rezervuarlar (hazne, depolar) vardır. Bu hazneler çocuğun kendisi ve grubun psikolojik süreçleri arasındaki karşılıklı etkilenmeler ile biçimlenir. Grubun erişkin üyeleri kendilerinin ve komşu grubun etnikliğini belirleyen belirgin duyguları, yaşantıları ve tarihsel olayları paylaşırlar. Erişkinler (ebeveyn ve diğer etkili kişiler) sözel olmayan mesajlarla çocuklarını ‘önceden belirlenip onaylanmış hazneler’ içine yansıtma ve yer değiştirme mekânizmalarını kullanmaya yönlendirirler. Örneğin Türk çocuğu millî renkleri ve beyaza duygusal yatırım yapmayı öğrenir. Renkler ‘iyi’ yansıtma için uygun hedefler olarak onay görmektedir. Aynı şekilde Yunanlılar için de mavi ve beyaz renkleri, onların ‘iyi’ yansıtma için uygun bir hedefdir. Renkler millî ya da etnik grup için paylaşılmış olumlu hedeflerin hazineleridir. Oysa domuzlar Müslüman Türkler için “kötü” yansıtma paylaşılmış ortak hedefleridir. İslam’da yenmesi yasaklanan domuzlar kirli olarak kabul edilirler. Ayrıca bu hayvanlar Hristiyan komşularına aittirler. Bu şekilde kötülüklerle teyit edilmiş hazneler genellikle insan dışı varlıklardır. Domuzlar ya da renkler, yiyecekler, şarkılar, aşk hikâyeleri hazneler arasında yer alır. Bunlar paylaşılmış diğer insan (düşmanın) ve “bize ait” olanların (dostun) ilk basamak temsilcileridir. Çocuk büyüdükçe etniklik kavramını “dost” ve “düşman” kategorileriyle daha önce kullanmayı öğrendiği spesifik haznelere soyutlar. Kavram daha sonra kendilik duygusu ve grup kimliğinin merkezi haline gelir.

Bu rezervuar çocuğun kendinin istemeyen yanlarını içerdiğinden her çocuğun “ben” duygusu ve onun gruba duygusal yatırımı iç içe girer (Çevik, 2007: 18-19). Çocuklar bireysel ve etnik (ya da millî) şeklinde iki kimlikle büyürler.

Şekil 4: Etnik Kimliğin Dört Boyutu

Kaynak: Yayak, 2018: 780

a) Olmak (*being*) Boyutu

Bireyin kendini etiketlediği ve öz tanımlama olarak ifade edilebilen durumdur. Seçilen etnik etiket seçim yapılan veya zorla seçim yaptırılan, tayin edilen bir etikettir. Bireylerin seçtiği etnik etiket bir kategorik bağlam biçiminde ele alınabilir. Bireyin kendisine yönelik hissettiklerinden, kendisi hakkında bildiklerinden ziyade bireyin sahip olduğu etnisiteyi ifade eder (Verkuyten, 2005). Fakat bireyin etnikiyeti her zaman net değildir, farklı biçimlerde değerlendirmeye de açıktır. Örneğin katılımcıların arasında “ne oldukları” ya da ebeveynlik etnisiteleri bir başkası tarafından rahatlıkla gözlemlenebilir ve bu özellikleri doğrultusunda etnik etikete yönelik nitelendirmelerle ilgili sorular sorulabilir. Değerlendirme biçimi sonuçları etkiler.

b) Hissetme (*feeling*) Boyutu

Hissetme boyutu ile ifade edilen, bireysel etnik kimliğe yönelik duygulardır. Birey, kendini tanımlayan etnik etiketi kullanmayı tercih edebilir ki, bu onun kimliğine ait olma duygusu taşıdığı anlamı taşımaz. Kendisini aynı etnik gruba ait olarak ifade eden bireyler arasında aidiyet ve bağlılık boyutları ciddi farklara sahip olabilir. Örneğin Alman, Türk veya Fas hissetmek, bireyin bunu şahsen önemsemediği anlamı taşımaz. Ek olarak bireyin etnik bir kimliği kabul etmesi ve bununla ilgili olumlu hislere sahip olması boyutları da değişebilir. Ayrıca etnik kimliğe birey tarafından yüklenen duygusal anlam, zevk veya memnuniyet seviyesi de değişebilir (Verkuyten,

2005). Etnik duyguların değerlendirilmesi için araştırmacılar birçok ölçü ve yaklaşım (Phinney, 1990) önermektedir.

c) Yapma (*doing*) Boyutu

Yapma boyutu, Phinney'e göre (1990) en yaygın biçimde kullanılan ve en sorunlu olan etnik kimlik ölçütüdür. Bireylerin sosyal yaşama dâhil olma ve grup için eylemleri; örneğin arkadaşlıklar dil kullanımı, din sembolleri, kültürel gelenekler (kutlamalar, elbiseler, müzik, gazeteler, gıdalar vb.) gibi etnik yapılanmalara katılım, dini ve siyasi faaliyetlere dahiliyet ile değerlendirilir. Burada odak noktası, bireyin içine dâhil olduğu etnik uygulama ve faaliyetlerle bunların her birinin grupların her biri için somut ve spesifik olabilir. Aynı faaliyet farklı gruplara "özel" biçimde yapılabilir ve bu da kıyaslamayı zorlaştırır. Bu tip ölçütlerin kullanımı, belirgin durumdaki kültürel ve etnik pratikler ile geleneklerin etnik kimliği tanımladığına yönelik öngörüyü zorunlu hâle getirir. Örneğin birey bir gruba dâhil olduğunda, söz konusu bireyde kimlik duygusunun güçlü olduğu algısı oluşabilir. Ancak bu faaliyetler her zaman farklı unsur ve süreçler sebebiyle de yapılabilir. Etnik kimliğin belirli olması kimlikle uyumlu davranış ve pratiklerin oluşmasına katkı sağlar; fakat her zaman kültürel faaliyetlerin temelini oluşturmaz.

d) Bilme (*knowing*) Boyutu

Etnisite bireyin sosyal konumunu ve kökenini açıklamaya yardım eder ve aynı zamanda kişinin geldiği yeri bulmasını da sağlar. Bireyin ait olduğu etnik gruba has kültürü ve tarihi ne derece bilmekte olduğu önemlidir. Etnisitenin "bilmek" boyutu Fishman (1980) tarafından tartışılmıştır. Bu boyut, Phinney tarafından da ele alınan dördüncü boyuttur (Şekil 4). Grup içi kültürel ve tarihsel bilgi, bu alanda farklı deneyim ve anlamları keşfetme olanağı sağlar. Bilme boyutu aynı zamanda elde edilen haklar, deneyimler, grup üyelerinin diğer gruplarla toplumsal bütünlük içinde kurduğu etkileşimlerle ilgili ideolojik açıdan fikir edinilmesini sağlar (Sellers ve ark., 1998).

Etnik kimlik, normal koşullarda kendini adaptif ve enerji dolu ve genellikle barışçı ritüeller yarışmalar (sportif olaylar; mutfak kültürü, gelenekler, semboller kültürel eserler) gibi durumlarda ortaya çıkar. Ancak bazı durumlarda maladaptif bir biçime dönüşerek kavga ve şiddet yaratır. Birey çocukluk döneminden itibaren iki kat giysi giyer, bir giysisi yalnızca kişinin kendisine aittir ve kıyafet bireyin üzerine olur. Bu, onun kendi kimliğidir. İkinci giysi ise daha bol bir örtüdür ve birçok kişiyi içine alan geniş bir çadır gibidir. Bireyin grup ya da etnik kimliğidir; "seçilmiş travmalar" ve "seçilmiş zaferler" bu çadırın kumaşı içine dokunurlar. Çadırı ayakta tutan orta direk ise grup liderince tutulur, liderin rolü grubun kimliğini sürdürmektir; bunun için liderler, seçilmiş travmalar ve seçilmiş zaferlerin mental tasarımlarını canlı tutmaya çalışır ve grubun komşularıyla ilişkilerine nezaret ederler (Çevik, 2007: 22). Etnik çadır sağlam ve durağan kaldıkça grup üyeleri

bunun farkında değildiler; yıkılması halinde ise toplum yok edilme ile karşı karşıyadır. Althusser, ideolojiyi, belli aygıtlarla gerçekleşen zihnin işleyişinin ürünü tasarımlar olarak kabul etmektedir. “Devlet”, “Devlet İktidarı” ve “Devlet Aygıtı” olarak iki ögeye ayrılır. Marksist gelenek, “Devlet Aygıtı”nı zor kullanan bir baskı aygıtı şeklinde tanımlarken; Althusser, “Devletin Baskı Aygıtı” ve “Devletin İdeolojik Aygıtları” ayrımını yapar. “Devletin Baskı Aygıtları”, hükümet, yönetim, ordu, mahkeme, polis, hapisane gibi birçok farklı kurumdan müteşekkildir, buna rağmen “devletin ideolojik aygıtları” dağınık halde olup sayıları oldukça çoktur. Bu aygıtlar arasında eğitim, din, siyaset, hukuk, kültür, aile, sendika ve haberleşme sayılabilir. Bu aygıtlar tek bir ideoloji altında birleşmektedir.

Etnik kimlik, bireyin kendini diğer bireylerden farklı bir biçimde tanıtmaya ya da hakim konumdaki ideolojinin birey farklı tanımlamasına yönelik çabalar sonucu ortaya çıkar. Birey tarafından “ben kimim?” sorusuna verilen cevap, bireysel olarak daha fazla yerel ve geleneksel değerlere yaklaşma gereksinimi doğurur. Birey birtakım haklar arayışına girer. Böylece toplum yapısı içinde bulunan öznelerin sürekli değişken olmasına, bu durum ise yeni bireyin ihtiyaçlarına cevap verecek çoğul, demokratik bir siyaset felsefesinin ortaya çıkmasına/ gelişmesine neden olur. Yeni toplumsal hareketler ve küreselleşme ile yerel aidiyet biçimleri çok daha önemli ve bu yerel biçimler ulus devletlerin elinde bir “ideoloji aygıtı” (Althusser, 1994: 1) haline gelir.

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı sonrası Sevr Antlaşması ile birlikte fiilen sona erdirilmesi imparatorluğun içindeki farklı etnik kimliklerin ayaklanmasına neden olur. İktidarın otoritesinin yok olduğu ve güçsüzleştiği durumda Osmanlı tebaası aidiyet kimliğinden koparak ayrışır. Türk Anadolu halkının kurtuluş mücadelesi, etnik kimlikle etnik çadırın tesis edilmesi gayesiyle hedefe ulaşır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu sağlayan ulus devlet anlayışı Osmanlı Devleti’nin yıkılmasının başat nedenidir. Ulusal belleğin oluşumunda sanatkâr duyarlılığı ile metinsel kodlamalar arasında sıkı bir ilişki vardır. “Sanatkâr içinden çıktığı toplumun kültürel belleğine ne denli duyarlı olduğunu ve bu kültürel bellekten kendisinde neler taşıdığını, ortaya koyduğu metinlerle sunmuş olur” (Durmuş, 2006: 2). Dolayısıyla etnik kimlik ve etnik çadır kavramları, savaşı konu alan eserlerde dramatik aksiyondaki çatışmaların nedeni olarak gösterilir. Osmanlı-Kırım Savaşı’nda Kırım Türklerinin mücadelesi, Osmanlı-Rus Savaşı itibariyle Balkanlardaki ve Kafkasya’daki Türk-Rus çatışmaları, Balkan Savaşları’nda Bulgar ve Yunan çetecilerin faaliyetleri, I. Dünya Savaşı’nda Batum, Erzurum, Bayburt, Ardahan, Kars Türk-Ermeni çatışmaları eserlerdeki etnik kökene dayalı çatışmanın zeminini oluşturur. Etnik ayrımla kurulan zemin kurgu metinlerin çerçeve vakasını oluşturur.

“Hilal Görününce” romanında Kırım Türklerinin Moskof ile mücadelesi merkez konudur. Moskof ve Türk ayrımı aynı zamanda Hristiyanlık ve İslam’ın ayrımı olarak işlenir. Müslüman Türk’ün mücadelesi dinî algı ile birlikte kutsaldır.

“Evvel zamanlarda han ordusu sefere çıkmak için hilâlin doğuşunu beklermiş. Hilâl göründü mü, o gün sefer için kutlu bir gün sayılıp yollara düşülmüş... Moskofun üzerine o kutlu günde gidilirmiş” (Hilal Görününce, s. 15).

Kimliğe dair tanımlamalarda Gleason (2014: 23), John Locke’tan bu yana kimliğin zihin-beden sorunuyla ilişkili olduğunu, Latince idem (aynı) kökünden geldiğini ve İngilizce’de 16. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başladığını belirtir. Kavramsal şekilde kimlik çok genel biçimde kendimizi tasavvur etme, yaşama, ilişki kurma, tanınma biçimimiz veyahut kişiler arası ilişki içinde oluşan ve gelişen bir öz imaj, öz bilinç olarak tanımlanır. “Hilal Görününce” romanı kimliğin, kendi oluşun ve öz bilincin geleceğe aktarılmasının altını çizer.

“Hiç şüphesi yoktu; bu adam yalnız pazularıyla değil, yüreği ve imanı ile da güçlü biriydi. Hem nasıl! Şerefi için ölebilir, Kırım için kendini feda edebilirdi. Karşısında bütün bir Kırım Türklüğü duruyordu.” (Hilal Görününce, s. 177).

Kimliği bireylerden birini diğerlerinden farklı hâle getiren olguları karşılayan bir kavram olarak açıklayan Parekh (2014: 53) kavramın yakın ilişki içindeki iki boyutundan da söz eder: kişisel kimlik ve toplumsal kimlik. Kişisel kimlik, bireyin mevcut dünyaya yaklaşımını ve bu dünyadaki bağlılıklarını, inanışlarını, konumunu açıklar. Toplumsal kimlikse bireyin kendini tanıması ve kendini toplumsal yapının bir parçası olarak görmesini sağlayan ilişkilere karşılık geldiğini belirtir. “Hilal Görününce” eserinde kişilerin kimlik oluşumu kolektif bellek ile toplumsal kimliğe evrilir. Kişilerin mücadelesi bireysel devam etse de Nizam Dede geleneğin aktarıcılığıyla, ailesinin ve çevresindekilerin verdiği mücadeleyi etnik çadırın içine çeker.

İki bölüme ayrılabilen “Aşela” romanında etnik kimlik gündelik yaşamın gelenekleri töre ile verilir. Eserde kişilerin savaş olmadan buldukları coğrafyadaki yaşam algıları aktarılırken savaş ile birlikte ortaya çıkan kolektif toplum bilinci kişilerin dönüşümü ile aktarılır.

“Şu Ruslardan soracak iki hesabım var. Biri şu bükülmeden sızlayan dizim biri de yüreğimdeki evlat acısı... Şu savaş bir başlasa... Hoca efendi tövbe istiğfar getirdi. Şehidin hesabı mı sorulur Osman Ağa, tövbe de. Öyle bir sorulur ki Hoca efendi. Yirmi şu kadar senedir o hesabı sormayı beklerim. Tek başıma da sordum Allah’a şükür sordum ama yetmedi. Hele şu harp bir başlasın nasip olursa yakında... yakında... Savaş olur Osman Ağa savaş olur. Olsun ya.. olsun bildirelim şunun haddinî. Yok bu sefer işler senin bildiğin gibi değil. Osman Ağa bir yerine bir şey batmış gibi sıçradı. Kim? Ben mi savaşı bilmem? Ayp ettin Mehmet Ağa Kırım seferinde Ömer Paşa’nın yanında kim savaştı? Hiç unutmam o sene Zugdidi’de kışlamıştık. Mehmet Ağa sözü kesti. O zaman başkaydı yanımızda İngiliz vardı, Fransız vardı... Şimdi yalnız Osman Ağa yalnız...” (Aşela, s.38)

Kırım Savaşı’na göndermede bulunan romanda Osmanlı Devleti’nin Rus Savaşı’nda yalnız olduğunu ve bu yalnızlığın sonraki dönemde (Balkanlar, I. Dünya Savaşı) de devam edeceği

imlenir. Eserin ilk bölümünde savaş başlamamıştır. Mekân olarak Batum’da geçen olaylar, Osmanlı Devleti’nin asırlarca süren hâkimiyeti neticesinde ortaya çıkan yenilmeyen devlet statüsünün devam ettiğinin göstergelerini taşır. İlk bölümde savaş başladığında Osmanlı Devleti’nin gücü karşısında Ruslar yenilgiye uğrayacak inancı hâkimken feodal yapıda olan Batum ahalisi savaşta Osmanlı Devleti’nden askerî güç beklemeden kendi adamları ile mücadele eder. Kafkas kültürünün sağlam ve cesur duruşu romanda diyaloglarla aktarılır. Batum’un beyleri savaştan korkmaz, malını mülkünü kaybetmekten korkmaz, ait olduğu toprak için savaşır düşüncesi metnin bütününe hâkimdir.

“Niye bitirmiyorlardı şu Moskof’un işini? İşte Kars kurtulmuş Ruslar sınırdan öteye atılmıştı. Erkeklerin korktuğunun aksine Ardahan düştükten sonra Ruslar Artvin yolunda görünmemişlerdi bile” (Aşela, s.131).

Toplumsal yönden inşa edilen sosyal kimliğin pozitif anlamda gelişimi bireyin toplumla aynı doğrultuda benimsenen dinî unsurlara, millîyetçiliğe, toplumsal değerlere, kültüre ve sosyo-ekonomik etkenlere bağlı gelişir. Böylelikle toplum, sosyal kimlikler üzerinden bireydeki kontrolüyle toplumsal düzenin devamlılığını, şekillendirilmesi ve değiştirilmesini sağladığı için sosyal kimliğin toplumsal yapılanmayla örtüşen bir yapıya sahip olduğu, bireylerin giydirilmiş sosyal kimliklerinin de bundan dolayı değişkenlik göstereceği belirtilir (Karaduman, 2010: 2888). Sosyal kimliğin değişimi “Aşela” romanında başkışı Aşela üzerinden verilir. İlk bölümde bireysel olan kimlik anlayışı savaşla birlikte etnik kimliğe ve etnik çadırın içinde yer alanların bulunduğu mekâna sahip çıkmayla anlatılır.

“Çok mu yaralı var burada? Şehir askerle doluydu.
Hem nasıl bir bilsen bacım. Garipçikler sapır sapır döküldüler.
Hayıflanarak başını iki yana sallıyordu.
Dört gün evvel bir muharebe oldu. İki saat ötede. Deveboynu derler, orda. Gavur Moskof kırmış geçirmiş.
Aşela ürküntü ile ona baktı.
Ruslar iki saat ötede mi?
He ya... Burnumuzun dibinde.
Korkmuyor musun?
Zeliha burun kıvrırdı.
Ne korkacağım.. İbrahim Aşam bakar bir çaresine. Hem gelmez Erzurum’a Vermeyeceklermiş şehri.
Kim vermeyecekmiş?
Kim olacak askeriye paşaları. Biz burada kalıp şehri savunacağız. Toptan güllenden korkanlar isterse çıkıp gitsin, diye tellal bağırttı.
Neden gitmediniz?
Bilmem... Hem nereye gideriz bunca insan. Sersefil olunur dediler. Sonra bizim ağalar ilan asmışlar kimse bir yere gitmesin diye. Eşraftır, onların dediği olur. “Malımız canımız memleket yoluna fedadır. Sonuna kadar dövüşeceğiz.” dediler artık gitmek olur mu?
Olmaz ya... Olmaz tabii” (Aşela, s.250)

Aşela ile Zeliha arasındaki fark savaşa şahit olmak ile ilintilidir. Zeliha Erzurum’dadır ve savaşın cephe olarak ortasındadır. Aşela ise bey kızı olarak ilk bölümde köklerinden kopartılıp her bakımdan yitime uğrayan, “arka-plan kültüründen hiçbir ses alamayan (...) yaşamın baskıları

karşısında bunalan ve bir tavır geliştiremeyen” (Korkmaz, 2013: 149, 143-165) konumundadır; savaşı başlayacak ve bitecek şekilde görür. Şahit olmak ile yaşamak arasındaki fark, onunla Zeliha arasındaki savaş algısında belirginleşir. Aşela, savaşı cephede verilen mücadeleyi görene kadar anlayamaz; ait olduğu değerlere, kolektif bilince, etnik kimliğine yıllardır tesis edilen etnik çadırına dönüşle kendisindeki eksikliği tamamlar.

“Ağlama Tuna” romanında Balkan coğrafyasında Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayıp Balkan Savaşları’na kadar gelen süreçte yaşanan çatışmalar etnik kimlik zemininde aktarılır. Kimlik oluşum sürecinde öznel ve nesnel pek çok unsur etkili olur. Bireyler, kimliğin somut unsurları olarak kabul edilebilecek olan dil, din, tarih, köken, simgeler, toprak/ ülke, mitler ya da gelenekleri paylaşarak hem maddi hem manevi gerçekliklere sahip olurlar. Sözü geçen nesnel unsurların toplum üyeleri tarafından içsel hâle getirildiği süreçte, öznel boyut devreye girer. Bir kimliğin kişiler tarafından içselleştirilip özümsemesi ancak bireylerin bu unsurların bilincine varmaları ile gerçekleşir. Bir anlamda, topluluğa ve topluluk değerlerine aidiyet hissetme konusunda ortak bir bilinç sahibi olma, kimlik oluşturma süreci için kaçınılmazdır (Erdenir, 2005). Eserde kişiler ait oldukları kimliğin farkındadır; göç etmeleri kimlik bilinciyle gerçekleşse de yolda karşılaşacakları durumlar, geçmişin kodlarıyla eserin ilk bölümünde aktarılır. Var olan savaş ve etnik ayrımla yapılanlar kurgunun şimdisinde olduğu gibi geriye dönüşlerle geçmişten anlatılır.

“- Kadın çocuk demeden tam yirmi beş bin Müslüman katledildi, hepsi parça parça doğrandı bre. Ne dünyada ne Mora’da hiçbir Türk kalmayacak diyerek kan kusmuştu Allahsızlar bre (Ağlama Tuna, s.14).

Ya oğul 93 Harbi’nden bahsettin mi? Rusların Ayastefenos’a (Yeşilköy) kadar geldiklerinden... Hepsinden bahsettim, İngilizlerin bizi muhafazaya bedel olarak Kıbrıs’ı istediklerinden ve bu emellerine eriştiklerinden hepsinden... Sırbistan, Karadağ ve Romanya’nın istiklallerini elde ettiklerinden de...(Ağlama Tuna, s.20).

Bulgaristan ve Bosna-Hersek’te de ıslahat yapın demediler mi? Bunların taktikleri böyle. Önce ıslahat ardından işgal... Aha Rus tepemizde 93 Harbi dün oldu. Yeşilköy’e kadar varmadılar mı?” (Ağlama Tuna, s.37)

“Daha dün oldu” ifadesi, son dönem Osmanlı Savaşları’nın yaşattığı kayıpları ve toplumsal bilincin nasıl etkilendiğini imler. Romanın tarihî arka planında özellikle vurgulanan I. ve II. Meşrutiyet ile I. ve II. Balkan Savaşları dışında bu olaylarla direkt olarak ilişkili pek çok önemli tarihsel olay da verilir. Başkışı Ağababa’nın dilinde birkaç yerde anılan “Mora İsyanı”, “93 Harbi” ve “Navarin Baskını” gibi olaylar, anlatılan gelişmelere hazırlayıcı konumdadır. Balkanlarda bulunan gayrimüslimlerin yapabileceklerine bir ikaz durumundadır. Yaşı itibarıyla olaylara maruz kalmış Ağababa, dükkânına tarihsel sohbetleri dinlemeye gelen torunlarına önemli olayları özellikle aktarır. Bununla Ağababa’nın amacı, yeni kuşağın son derece hassas bir bölge olan Balkanlarda yaşam ile ilgili bilinç kazanmasıdır. Ağababa tarafından verilen bilgiler aynı zamanda romanda gerçekleşecek olaylara dair bir giriştir.

“Sen bu makamda niye oturuyorsun hazret? Unutma ki Yunan harbi esnasında Girit’teki asileri tahrik edenler papaz değil miydi? Çetecilerden evvel onlar almadılar mı silahı ellerine ve adaya çıkan on bin Yunan gönüllüsüyle Müslüman halka vahşice davranan köyleri, kasabaları vuranlar kimdi?” (Ağlama Tuna, s.60).

Eserde Ağababa ailesinin kişisel geçmişinin yanında romanı saran büyük bir atmosfer biçiminde Osmanlı Devleti’nin son zamanlarındaki tarihî olaylar yer alır. “Ağlama Tuna” bir ailenin göçünü anlatıyor gibi görünse de aslında bir milletin Balkanlar’dan Anadolu’ya kitlesel göçünün anlatımıdır. Göç yolundaki çetecilerin zulümleri etnik köken ve dinî unsura göre insanların öldürülmesi ile sonuçlanır. Nitekim başkışı Ağababa 9 kişiyle Silistre’den çıktığı yolda ailesinden 7 kişiyi kaybederek İstanbul’a ulaşır. Savaşın olumsuzlanması eserde mevcut olsa da roman kişileri tarafından kültürel kodlarla Balkanlar’da asırlarca bulunmak ve sonrasında gitmek zorunda kalmak Türklerin düştüğü durumu görüngüler.

“1877’de Rus askerlerinin işgal ettiği topraklar üzerindeydiler. Kan sel gibi akmış, Tuna’nın rengi kırmızıya dönmüştü. Boğaz boğaza süngü hücumları yapılmış, düşman hatları işgal edilmişti. Gazi Osman Paşa umudunu kaybetmeden yardım kuvvetlerini beklemiş, askerine günde elli gram ekmek, bir avuç bulgur veya pirinç verecek hâle gelmiş olsa da direncinden hiçbir şey kaybetmemişti. Isınmak için değil yemek pişirmek için dahi odunları kalmamıştı. Ruslar ve onların karıştırmaları üzerine Bulgarlar da Müslüman halka akla gelmedik eziyet ve işkenceler yapmışlar, köyleri basmış, insanları öldürmüş, mal ve ırzlarına saldırmış, gözlerini oymuş, el ve ayaklarını kırmış, dudak ve kulaklarını kesmiş sonra ateşte yakmıştı. İşte Müslüman halkı bu kurtarmak için dayanmıştı Gazi Osman Paşa ve askerleri” (Ağlama Tuna, s.129).

Kolektif kimliğin özünü oluşturan etnik-dinsel köken; ırk, toplumsal cinsiyet, bir cemaate bağlılık vb. kategoriler, bireylerin ortaklaştıklarını düşündükleri gerçek ve/veya hayali simge, vasıf ve deneyimler üzerinden “bir-lik” veya “biz-lik” hissini veren bir kolektiviteye ait olma sistemidir. Bu ortak “biz-lik” duygusuna, kolektif bir fail olma hissi de içkindir. Kolektif fail, algılanan ortak çıkarlar neticesinde kolektif bir eylemde bulunmayı mümkün kıldığı gibi eyleme de davet eder. Kolektif kimlikler, “bizlik” duygusu ve kolektif eylem arasındaki etkileşimle yer alır. Dolayısıyla kolektif kimliğin gerçekleşmesinde önemli olan bireylerin duygu düşüncelerinden öte, onların topluma hissettikleri bağlıdır. Toplumsal çerçevede düzen, yapılanma, birlik ve bütünlüğü sağlayan etnik kimlikle oluşturulan kültürel bilinçtir.

- Medeni geçinen Avrupa her zamanki feryadını bastı; “Türkler Hristiyanları kesiyor”

...

- Efendim, bir nebze de olsa su götürür yanı vardır bu hadiselerin. Neden dersiniz, bizden değillerdir; Yunan’dır, Bulgar’dır, Sırp’tır. Ya bizden olanlara ne buyrulur! Her ağaç kökünden kurur efendiler. İttihad ve Terakki Cemiyeti, Selanik ve Manastır’da şube açtı malumunuz. Mukaddesatları; Kur’an, bayrak, silah üzerine yemin eden III. Ordu’nun subayları da ittihatçı olmuşlar. Asker siyasete karışmış yani. İttihad-ı anasır (unsurların birliği) sevdasına düşmüşler. Güya istibdat yıkılınca bütün milletler; ırk, din, dil ayrımı gözetmeksizin bir arada yaşayacakmış (Ağlama Tuna, s.75).

Alıntıda “güya istibdat yıkılınca bütün milletler; ırk, din, dil ayrımı gözetmeksizin bir arada yaşayacakmış” cümlesi, toplumun birliktelik inancını kaybettiğinin göstergesidir. Osmanlı toplumunda savaş sonucunda her etnik köken birbirinden ayrışır.

“Bulgar’ı, Yunan’ı, Sırp’ı artık kımıldanmaya başlamış işittiğime göre. Bunların yeni yaptığı şeyler değil ki. Otuz sene önce Otlukköy’de, Avretalan’da silah ve cephane saklamamış mıydı Bulgar, Balkan’ın eteklerine bre. Demir çemberli katranlı ipler yapmıştı. Bulgar kadınlara süngüllu sopalar dağıtmıştı. Halk ne kadar altın, gümüş, para gibi kıymetli eşyası varsa torağa gömmüş, üzerine sebze, yeşillik ekmişti bre. Doğru dersin unutmamak bunları. Bulgarlar, Pazarcık, Otlukköy ve Filibe’yi basmış, köyleri yakmış, Müslümanları katletmişti” (Ağlama Tuna, s.74).

Savaşın bireysel öz-yıkımı, toplumsal yıkıma evrilir. Etniklik kelimesi statik niteliklere sahip bir kavramdan ziyade dinamik ve değişebilen temel nitelikleri olan bir kavram olarak ele alındığında “nesilden nesile aktarılan bazı kalıcı davranış özellikleriyle tanımlanan ve milletten farklı, kuramsal açıdan bir devletin sınırlarıyla bağlantılı bulunmayan kültürel bir kategoridir” (Erözden, 1997: 21). Gordon, ‘ben kimim, neyim?’ ve ‘o kimdir, nedir?’ (1964: 34) sorularıyla bir insanın kendi ‘halkı’nı tanımlarken diğerleriyle de sınırlar çizdiğini belirtir. Burada diğer etnik gruplarla sınırların çizilmesini sağlayan ise “ortak geçmişi olduğuna yönelik inanç, ortak dil, din veya kültür gibi değerleri olduğunu farz etme ve ortak bir geleceğe sahip olmak isteyen gruplaşmadır” (Heckmann, 1995: 83). Eserde, Bulgar, Yunan, Sırp, Rus tanımları aynı zamanda dinî farklılığı da belirtir.

“Emanet Çeyiz” adlı eser, “Mübadele İnsanları” alt başlığını taşır. İnsan köklerini, nereye ait olduğunu bilmek ister. Aidiyet, kendi değerlerini, geleneklerini bilmek ile ilgilidir. Mübadele, sonraki kuşakları sadece bu sebepten dahi kanatır. Gidenler, gelenler değişimle acı çekerler. Mübadele; etnik kimliğin ve etnik çadırın önemini ortaya çıkaran “değiş-tokuş” anlamına gelen insanî bir travmadır. Kim olduğunu, nereye ait olduğunu bilemeyen kuşaklar zamanda, mekânda asılı kalırlar. Kişiler, etnik çadırda yer alamamanın eksikliğini hissederler; memleketlerinden, ananelerinden bahsederken kendileri sürekli arayıştadır. Dramatik aksiyonu şekillendiren “yerini bulamayan çeyiz” (s.6) kavramı, bireyin kök salamamasının sancısını ifade eder.

“Köye geldikleri zaman herkesin yüreği acı ile burkuldu. Çünkü Bulgarlar köyde kısa zaman kalmalarına rağmen bütün evlere girip çıkmışlar, evlerde rastladıkları, ihtiyarları, kadınları dövmüşler, onların kulaklarından zorla küpelerini kopararak almışlar, sandıkları kırarak para, altın aramışlardı. İşin en fenası Yörük Mustafa ile kardeşini de dağa kaldırmışlardı.”(Emanet Çeyiz, s.61).

Romanda etnik kimlik Müslüman Türk köyü üzerinden verilirken, zulmü yapanlar çeteciler ya da çetecilerin elebaşları üzerinden işlenir. Etnik kimlik farklılıklarıyla bir yerde yaşamak olumsuzlarken çetecilerin faaliyetleri olumsuzlanır.

“Vraşno güvenli bir dağ köyüdü. Harp sırasında böyle olaylar oluyordu. Ama biz Yunanlılarla, komşu köylerimizle iyi geçiniyorduk. Bizim fakir insanlar, Yunanlıların yanında çobanlık, amelelik yapardı. Düşmanlık, ayrılık yoktu. Kimse kimsenin dinine, diline, kilisesine, camisine karışmazdı. Biz fes giyerdik, Rumlar şapka. Onlar Paskalya yapardı, biz Ramazan, Kurban Bayramı. Babamın bir papaz arkadaşı vardı. Arada sırada bizim eve gelirdi. Biz de onun evine giderdik. Arada bir samimiyet vardı. Biz onların düğünlerine giderdik, onlar da bizim düğünlere gelirdi. Ama birbirimizden kız alıp verme yoktu. Rum dostlarımız bizleri korurdu, biz de onları korurduk.” (Emanet Çeyiz, s.196)

Etnik çadırın oluşumunda, Osmanlı sisteminde İslam’ın başat etkisinin yanı sıra Osmanlı’nın tarihsel deneyimlerinin de önemli yeri vardır. Toplumsal yapılaşmadaki en üst düzeydeki İslamî etkiyi, dil, ırk ve bölge (teritoryal) farklılığının söz konusu olmamasıdır “Ulus-devlet inşa süreci, ümmet ideolojisi yerine “millet” yapısını, “irade-i şahadet” yerine “millî hâkimiyeti” ve “sultan iradesi” yerine de “halkın kendi kendini yönetimi dediğimiz Cumhuriyet rejimine geçmesi tarzında bir seri hukuki, sosyal, siyasî gelişmelerin zaman içinde oluşunu aksettirir” (Türkdoğan, 2005: 30). Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu’na bakıldığında belli bir dili, kavmi veya toprağı hiçbir zaman kendi sadakatlerinin veya siyasal kimliğinin temeli olarak kabul etmediği tespit edilir. Orhan Türkdoğan (2008) Osmanlı’nın kökleşen Enderun ve devşirme sisteminin günümüzde sürmekte olan “toplumsal kimlik sorunun” temeline oturarak “ben ve öteki”ne dayalı tartışmaların kaynağı olarak yorumlamaktadır:

“Tarihçi Ahmedi’den başlayarak, Oruç Beğ’e kadar giden kaynaklar, devletin kökenleri ve kimliğin Oğuz soyunu temsil eden Türkmen Boylarının kentleşmiş veya Acemleşmiş aydınları tarafından “Etrak-ı biidrak” olarak aşağılanması ve yönetimden dışlanması, önemli oranda “kimlik sapması” diyebileceğimiz bir sürecin içine girdiklerini göstermektedir. İlk Patrimonyal yönetimi temsil eden sultanlardan başlayarak üst tabakanın hemen her basamağına yayılan devşirme sistemi, giderek yeniçeri ocağına ve bürokrasiye damgasını vurmuştur. Batıyla temas sağlandığı 18. ve XIX. yüzyılyöneticilerinin büyük çoğunluğu Enderuni aydınlardır. Saraylı diye anılan bu “alafrağa çelebiler”, konumları gereği –cariyelere yakınlıkları- sultanları da etkileyerek, birçok batılı yeniliklerin hiçbir kültür gümrüğünden geçmeden topluma aktarılmasına katalizatör rol oynamışlardır” (Türkdoğan, 2008: 82).

Romanda Rum-Türk etnik kimliğine sahip bireylerin barış için asırlardır yaşadığı fakat kültürel kodların farklı yapısının da korunduğu aktarılır.

“Mahallemizde Rum komşularımız da vardı. İyi geçiniyorduk. Aramızda kavga dövüş yoktu. Ama ne biz onlara gidiyorduk, ne de onlar bize geliyordu. Annemin gitmediği yere biz de gitmezdik. Gitmek istesek de bırakmazlardı... Annem sadece Rum komşumuz Varvara ile görüşürdü. Varvara’nın çocuğu yoktu; o bize gelir gider; ama annem Varvara’ya gitmezdi. Annem:
-Varvara sen beni evine davet ediyorsun ama, ben erkeklere görünmem. Biz Müslüman kadınları yabancı erkeklere görünmeyiz. Türk erkeklerine de görünmeyiz. Onun için beni hoş gör... derdi.” (Emanet Çeyiz, s.272).

Osmanlı İmparatorluğu’nun bu kapsayıcı halk kültürüne dayanan, cemaatlere, dinî gruplara kendi grup kimliklerini ifade edecekleri örgütlenmelerini sağlayabilecekleri dinsel-siyasal-toplumsal sistemi oluşturmasına karşılık I. Dünya Savaşı sonrasında milliyetçi hareketlenmelerin

yaşanması sonucunda Osmanlı toprakları üzerinde teritoryal devletler kurulur. Osmanlı Devleti'nde yaşayan halkın savaştan önceki konumlarıyla savaştan sonraki durumları aktarılır.

“Bingöl Cepheleeri” adlı romanda hem dinî hem de etnik kökene dayalı işgal durumunu ve savaş sırasında oluşan kuvvetler dengesindeki tarafların güçlü açısından kültürel yıkımını aktarır.

“Rusların esaretinden bir yolunu bularak kaçmayı başaran Mevlut adındaki bir köylü düşmanın Zermek köyü civarında büyük yığınaklar yaptığını ve Zermek'teki evlerin Ruslar tarafından yıkılıp yakıldığını bildirince hepimiz üzülmüştük. Bu köylünün anlattığına göre Ruslar cami ve türbeleri de yakıyorlarmış. Zermek köyünde sadece Şeyh Hacı Yusuf Efendi'nin türbesi kalmış. Rus komutanı bu türbeyi de yıktırarak istemişse de türbeyi hedef alan top ateş almayınca yıktırılmasından vazgeçmiş” (Bingöl Cepheleeri, s.35).

Osmanlı-Rus savaşı itibariyle başlayan ve I. Dünya Savaşı sonrasında Bingöl, Erzurum, Kars, Ardahan bölgesinde başlayan etnik kökene ve dinî kültürel öğelere yapılan saldırılar artar. Romanda uzun yıllar süren mağduriyet psikolojisiyle oluşan kaygı ve korku iklimi anlatılır.

“Ruslar neye uğradıklarını şaşırılmış ve kaçmaya başlamışlar. Fakat piyeyi gözünden kaçırmayan Türk askeri karşısında bu kaçışın hiçbir kurtuluş yanı görünmüyormuş. Rus askerleri o gün korkunç bir mağlubiyetin ve yok oluşun çukuruna yuvarlanmışlar. Mehmetçik “çok oluyorsun çok oluyorsun Moskof uşağı” diye kırıp geçiyormuş Rusları. Bozguna uğrayan düşman birlikleri devamlı olarak geri çekilmiş ve önemli cepheleer Ruslardan tekrar geri alınmış” (Bingöl Cepheleeri, s.44).

Savaşın karşıt tarafları arasındaki mücadeleleer tek yönlü değildir. Cephelede her iki durumda da ölen insandır. Savaş hali insanların ölümünü rakamsal olarak ifade eder. “Çok oluyorsun Moskof uşağı” tabiri düşmanın etnik kökenine dayalı bir söylemdir. Rus ordusu Kazak Türkünü de barındıran yapıda olsa da oluşturulan üst Rus kimliği oluşturulur, kendi etnik yapısının kültürel öz-yıkımla yok edildiğini bilmeyen Kazak asker için Osmanlı askeri düşmandır.

“Şam, Halep ve Irak cepheleeri tamamen yarılmış, düşman orduları Gaziantep'e kadar ilerlemişlerdi. Malatya'da göze çarpan bir heyecan vardı. Şehirdeki Ermeniler durumdan yararlanarak halkımıza eziyet etmeye başlamıştı. Kendilerine eskiden Ahmet, Mehmet gibi takma isimleer veren Ermeniler bu defa gerçek isimleerini kullanarak şehirdeki Müslüman halkın dükkân ve mağazalarını yağma etmeye başladılar” (Bingöl Cepheleeri, s.50).

Ermenilerin I. Dünya Savaşı sonrası “Büyük Ermenistan” kurma çabaları “Bingöl Cepheleeri” romanında da yer alır. Eserde Ermeni çetecileerle birlikte Osmanlı tebaası Ermeni halkın da değişimi aktarılır. I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin parçalanması, iktidar otoritesinin kaybolması ve farklı etnik kökenleere sahip imparatorluk unsurlarının ayaklanması her unsurun etnik çadır oluşumuna neden olur. Çünkü Osmanlı, devlet olarak iktidarını kaybeder.

“Diyarbakır havalesindeki halkımıza siz Kürtsünüz, size istiklal vereceğiz, ayrı bir hükümet olacaksınız diye halkımızı tahrik ve aleyhimize isyana teşvik ediyorlardı. Bunun neticesi olarak Diyarbakır'da bir Kürt kulübü açıldı. “Artık Türkleri kovalım, ayrı bir hükümet teşkil edelim” gibi fikirleer ileriye sürülmeye başlanmıştı. (...) Şimdi de Doğu ve Güneydoğu illerimizdeki

halkımızın arasına girip bu emellerine onlar alet etmeye çalışıyorlardı. Onların Kürt dediği insanlar bu vatanın öz be öz evlatlarıydı Kürt yok Türk vardı. Bir insan Kürtçe konuşmakla Türklüğünden mi olurdu? Her milletin içinde çeşitli dil grupları vardı. Her millette çeşit çeşit diller konuşuluyordu. İçimizde Kürtçe, Zazaca, Farsça, Arapça konuşan halkımız var diye bölünmemiz mi gerekirdi? Hepimiz aynı soydan, aynı ırktan gelen insanlarız. Yılların ihmali bir kısmımızı geri bırakmış, bazılarıımıza daha medeni yaşantılar sağlamış ve diğerlerimiz bundan yoksun kalmış olabiliriz. Ama bunlar milletimizi bölmeye parçalamaya götürecek faktörler değildi. Biz bölünüp parçalanacağımıza birlik olup daha güçlü olmanın gereklerine muhtaçken düşman bizi içten çökertmeye yelteniyordu” (Bingöl Cepheleri, s. 52-53).

Bireyler ortak kimliklerini, ulusla kurdukları bağlarını (etnisite, din ve laik değerler gibi) farklı hâkim temeller üzerine kurarlar ve var olduğuna inanılan değerlerin farklılıklardan kaynaklandığına konsensüs sağlayabilirler. Bazılarında dinî aidiyet, bazılarında ortak tarih, hukuk veya etnisite ön plana çıkar. Ulusun her üyesinin aynı içerik üzerinde anlaşamaz; ama tüm bu farklı grupların millet tanımına uymaları için önemli olan koşul, söz konusu grubun ‘belli toprak üzerinde kendisini kültür ortaklığıyla dışa vuran psikolojik bağ’ inancının (veya iddiasının) varlığıdır. Osmanlı Devleti’nde bu psikolojik bağ, otoriteye karşı inanç yenilgiler sonrası yok olur.

“Bu Ermeni kadının asil davranışı karşısında çok duygulandım. Anladım ki insanın aynı ırktan, aynı soydan olmasıyla insanlığın bağdaşık bir yönü yok. O kişinin kendi varlığında geliştirmeyi başardığı hasetlerdendir. Allah yarattığı bütün insanlara bir ruh ve o ruhu iyilik ve güzelliğe yöneltmek için de akıl vermiş. Bazılarımız akıllarımızı kötülöklere bazılarımız da iyilik ve fazilete yöneltiyoruz. Allah huzurunda insanoğlu nasıl ırklarına, renklerine, milletlerine göre ayırt edilmezse insanlık dalında da ırklar, soylar milletler bir ayrılık farkı gözetmemelidir bence. Aslında bütün insanlar temiz ve hür doğar, iyi ve kötü meziyetleri sonradan alırlar. Buldukları çevrenin de kişinin yetişmesinde büyük tesirleri göze çarpıyor. Hiç hatırımdan çıkmaz” (Bingöl Cepheleri, s.159).

“Bingöl Cepheleri” eseri, temel olarak savaş kavramını olumsuzlar. Roman algı olarak Anadolu halkının çektiği sıkıntıları aktarırken Anadolu’nun asırlardır oluşan kültürel bellek zeminlerini de imler.

“Soğuk Cennetin Çocukları” romanında etnik kimlik ve etnik çadır, Türk-Ermeni-Rus kimlikleri üzerinden biçimlenir. Türk tanımı aynı zamanda Azerbaycan Türklerini de barındırır. Etnik kökene dayalı öz-yıkım; savaşın cephe gerisindeki kültürel yapıyı bozmasının aktarımıdır. Kurgu, etnik kökene dayalı ölme-öldürme eylemleriyle şekillenir.

“Küçükte olsa dediğiniz gibi bir ihtimal var. Yalnız tecrübelerime dayanarak söylüyorum bu tür işkenceyi ancak Ermeniler yapabilir, doktor bey. Birliklerimize Rusların düzenli ordularından ziyade dağınık Ermeni çeteleri daha çok zarar veriyor. Yağlı çaputlarla kışılara saldırmaktan tut, jandarına timlerini tuzağa düşürmeye, küçük birliklere ve sivillere saldırmaya kadar her türlü ihanet ve alçaklığı yapıyorlar. Baskın yaptıkları köyün durumu içler acısı. Talan, yağma, cinayet, tecavüz, işkence dâhil her türlü çirkinliği halka reva görüyorlar. Ölümlere bile işkence yapmaya çalıştıklarına tanık oldum. Tahminimize göre bu adam Ermenicilere tuzağa düşürölüp esir düşen askerlerimizden. Sonra bir şekilde kurtulmuş olmalı. Sünnetli ama yine de emin değiliz, gerçeği yalnız Allah biliyor” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.24).

Başlangıç itibariyle Ermeni çete faaliyetlerinden bahseder. Ermenilerin tehcire kadar ki süreçte yaptıkları başat unsurdur. Mevcut coğrafyanın savaş dönemindeki tanıkları ve onların anılarını kurguya taşınır. Savaşın bütün gerçekliği özellikle Osmanlı-Türk üzerindeki kültürel yıkımı, Osmanlı Devleti'nin toplumsal çadırının etnik çadıra evrilmesi bağlamında aktarılır.

“Kazanamayacaklar yoldaş Mosdisyan kazanamayacaklar diye keyifle söylendi. Sardığı sigarayı yaktı. Çar'ın ordusu ile birlikte yürüyen kahraman Ermeni savaşçıların karşısında hiçbir şansları yok. Enver Paşa'nın zafer hayallerini askerleriyle birlikte Sarıkamış dağlarına gömeceği günler yakındır. Osmanlı çatırıyor. Çatısı ha çöktü ha çökecek. Yakında altı vilayetimizden biri olan Erzurum'un tabelasına Garin yazılacak ve bu topraklarda Büyük Ermenistan bayrağı sonsuza kadar dalgalanacak. Bunu durdurmaya kimsenin gücü yetmez” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.27).

Ermenilerin birleşmesi için dinî ve etnik yapının ulaşabilecek bir hedefle buluşması gerekir. Bu hedef için (Büyük Ermenistan) asırlardır Osmanlı İmparatorluğu unsuru olan halkın etnik kökene bağlı şekilde var ettiği etnik çadır vurgulanarak ulusal bir Ermeni kimliği yaratılmaya çalışılır. Dolayısıyla ulusal bir kimlikten bahsederken ‘farklılık içinde birlik’ idealinin nasıl yapılandırılacağı ve bu oluşum sürecinin tarihsel süreçte nasıl bir dönüşüm geçirdiği ulus devletlerin bugünü ve geleceği açısından önemlidir (Schlesinger (1987: 235). Kimliğin içermenin olduğu kadar dışlamanın da ürünü olduğunu; etnik grupları öbür gruplardan ayıran şeyin araya konulmuş toplumsal sınırlar olduğunu ifade eder. Bundan dolayı Osmanlı Devleti içerisinde farklı etnik gruplar arasında yer alan toplumsal sınırlar kültürel bir gerçekliktir. Ulus devlet anlayışında ise kültürel sınırlar yaratılan üst kimlikle ortadan kalkar.

“İki zıt kutba ayrılmış tamamıyla bölünmüş halkta sevgi ve saygıya dayalı sıkı komşuluk ilişkileri tarih olmuş, her iki sınıf arasında şiddetli münakaşalar baş göstermeye kavgalar çıkmaya başlamıştı. Rus ordusuyla birlikte hareket eden Ermenilerin katliamlar yaptıkları söylentisi ve Taşnak Partisi'nin gittikçe artan kıskırtmaları ve nümayişleri kavgaların en büyük sebebiydi. Özellikle Van'ın düşmesi üzerine Ermenilerin korkunç cinayetler işledikleri, tecavüzler gerçekleştirdikleri haberleri bir tarafta sevinçle karışık bir sessizlikle karşılanırken diğer tarafta tam bir infiale neden olmuştu” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.142).

Savaşın yok ediciliği Ermenilerle Türkler arasındaki bütün dengeyi değiştirir. Erzurum-Van vilayetleri 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başlangıcında Ermenilerin Anadolu'daki faaliyetlerinin en net görüldüğü yer haline gelir. Bölgedeki komite çalışmaları, Ermeni faaliyetlerini olduğu gibi gözler önüne serer. Başlangıçta Varrak Manastırı'nda kurulan basımevinde hedefler çerçevesinde kitaplar yayımlanır, akabinde komiteler tarafından “Vaspurgan” ve “Van Kartalı” gibi gazeteler çıkarılarak bunlar siyasi propaganda için kullanılır. İkinci aşamada, hayır cemiyeti izlenimi veren ve ardından siyasi bir teşekkül haline gelen ve isyan fikirlerinin aşılandığı, organize edildiği dernekler kurarlar. Kurulan bu dernek ve komitelerin ortak amacı ‘Ermenistan’ın bağımsızlığını sağlamaktır. Bağımsızlığa ulaşma yolunda silahlı eylemleri bir metot olarak benimseyen Ermeniler bir taraftan merkezî yapılarını güçlendirirken diğer taraftan silah depolarını doldurarak halkın silahlanması gibi meselelerle de yakından ilgilenirler (Kantarci, 2002:145). Eserin kurgusunda da

yer alan tüm bu politik ve askeri hazırlıklar Ermenilerin isyan ve ihtilal hareketlerine önemli bir zemin oluşturur ve zamanla büyük ivme kazandırır. Savaş sonrası Ermeni çeteciler, eylemlerini sadece Müslümanlara yönelik planlamaz; aynı zamanda kendilerinden olmayan ırkdaşlarına da yaşam hakkı tanımazlar.

“Tutuklamalar Türkler için yasa dışı faaliyetlere karşı devletin aldığı bir önlem Ermeniler için ise baskı ve şiddet politikalarının bir sonucu gibi görülüyor ve kabul ediliyordu. Özgürlük ve demokrasi için savaşıklarını söyleyen bu uğurda devleti hezimete uğratıp milleti bölmeyi en doğal hakları olarak kabul eden ve bunları yapmayı vazife addeden Ermeniler, nisanı kendilerini sindirmek için her türlü eziyetin yapıldığı bir ay olarak lanse etmekte gecikmediler. Sanki daha seferberlik başlamadan Türk birliklerine saldırıya geçen, katliamlar yapan, kadın çocuk demeden masum halka yönelik eylemlerde bulunan, ihtilal yapmak amacıyla insanları silahlandıran kiliseleri okulları depo gibi kullanıp cephaneliğe çeviren, asırlarca birlikte yaşadıkları insanlara ve vatana ihanet edenler onlar değilmiş gibi büyük bir propagandaya başladılar. Taşnaksutyan Partisi eşkıyalıkta olduğu gibi bu konuda da oldukça başarılıydı. Dış baskılar artmıştı. Ama Talat Paşa'nın başında olduğu hükümet Mosdiyan'ın tahmin ettiği gibi her şeyi göğüslemeye hazırды. Bütün yurt ihanetlerle çalkalanıp savaşın gölgesi altında ilkbaharı karşılarken bu tür şeyler umurunda olmayan hayatının baharını kaygısızca yaşayan insanlar da vardı” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.147).

“Sözde Ermeni Soykırımı” olarak 24 Nisan 1915 tarihi, eserin kurgusunda aynı tarihte Ermeni çetecilerin Rus askeri gücüyle yaptıkları zulümlerin yer aldığı tarihtir.

Taşnaklar kendileri gibi düşünmeyen veya bağımsızlığa giden yolda tasarladıkları planları uygulamaya koymada onlara yardımcı olmayan Ermeni isimleri de öldürmekten çekinmezler. Bunlar arasında statü bakımından önemli konumdaki Ermeniler de vardır. Özellikle hem hükümetin temsilcisi olarak gösterdiği başarılar, hem de hükümet yanlısı tavır ve üslubu bakımından Taşnakların arzuladığı standartlarda biri olmayı başaramayan Van Belediye Başkanı Bedros Kapamacıyan, komite liderlerinin hedefi haline gelir. Öncelikle Kapamacıyan'a gözdağı mahiyetinde algılanabilecek bazı provokatif hareketler başlatırlar. Ardından şehrin huzur ve sükûnetini ihlal eden yangınlar çıkarırlar ve bu yangınların sorumlusu da Müslümanları gösterirler. Kapamacıyan ise bunun doğru olmadığını düşündüğünden ve Patrik'e Taşnaklar hakkında olumsuz ifadeler içeren mektuplar yazar.³

“Erzurum'da yakalanan komite mensupları arasında yerli halkın yanı sıra çok sayıda Kafkasyalı Ermeni de vardı. Bunlar itiraflarında İran sınırını aşarak köylü kılığında Ermeni köylerine sızdıklarını sonra savaşta yokluğu çekilen arpa, buğday gibi ürünleri ulaştırıyorlarmış gibi yaparak şehir merkezlerinde halkı örgütlediklerini söylüyorlardı. Ermeni tebeadan askerlik çağına gelmiş olanların ise mensup oldukları orduda değil de Rusya saflarında savaşmışları acı bir gerçektir” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.151).

Eser, savaş sırasında her bireyin aynı değişime uğramadığını, kötüleşmediğini, etnik kimlikle savunur. Her farklı etnik bireyin yıkıma ortak olmadığını belirterek hümanist bakış açısıyla iyi

³ Daha fazla bilgi için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Siyasî (BOA. DH. SYS) 109/2 lef 2/3.

insan olmayı imler. Türklerin tehcir zamanı Ermeni komşularını uğurlamaları ve vedalaşmaları, Ermenilerin bir kısmının bu duruma üzülmeleri iki taraflı “insan olma” koşuluna örnektir.

“Türkler hiçbir şey olmamış gibi eski komşularını uğurlamaya gelmişler, toplanmalarına hazırlanmalarına yardım ediyorlardı. Ermenilerden bazıları bu yardımı soğuk karşılarken bazıları gelinen noktada iki zıt kutupta yer alsalar da aralarında tuz ekmek hakkı olduğuna inandıklarından haklarındaki kararı komşularına karşı kızgınlık ve küskünlük olarak yansıtmıyorlardı. Türklerin içerisinde Ermenilere yolda yemeleri için yiyecek şeyler getirenlerin yanı sıra teselli etmeye çalışanlar, ayrılık acısıyla sarılarak ağlayanlar bile vardı” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.158).

Roman kişilerinden Levon örneğinden hareketle tehcir sırasında Ermenilerde oluşan hınç-intikam duygusu aktarılır. Çetecilerin ve Taşnak Cemiyetinin faaliyetleriyle tehcir ile son bulacağı düşünülen kıyım eserde şiddetin daha da artırılmasıyla devam eder.

“Levon bindikleri arabada atları süren babasının yanına oturmuştu. Annesi arkalarında bıraktığı şehre bakarak sürekli gözyaşı döküyordu. Aile bireylerinden sadece Emma aralarında yoktu. Ahmet ile kaçan genç kız tehirden kurtulmuştu. Levon mecbur tutuldukları göçten çok öldürmeye yemin ettiği kız kardeşinin ve Ahmet’in elinden kurtulduklarına üzülyordu. Bir gün mutlaka hem hain kardeşinden hem de Türklerden hesap soracak, intikamını alacaktı. Fakat önce buradan kurtulup dağlardaki Ermeni çetecilere katılması gerekiyordu. Sıradan çıkmamaları için uyaran Türk süvarisine nefretle baktı” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.163).

Etnik öz bilinç ve milliyetçilikten kaynaklanan sorunlar, Ermeni gençlerinin çeteciler yoluyla yaptıkları suçlara haklı neden sunar. Büyük Ermenistan ideali ile işlenen insanlık suçları çetecilerin ve Taşnak Cemiyeti faaliyetlerinin haklı mazeretidir.

“Göç eden ahalden öğrendikleri kadarıyla Rusların ve Ermenilerin yaptıkları zulüm sadece ihtiyar adamın anlattıklarıyla sınırlı değildi. Yolları üzerindeki Mizgeyik, Terpusek, ve Seki gibi köylerde tecavüz ve katliamlara maruz bıraktıkları halkın elindeki zahirelerini, hayvanlarını, ziynetlerini, paralarını aldıkları gibi camilere hakaretvari davranışlarda bulunup minarelerine çan takarak kiliseye çevirmişler, Pekriç köyünde altı yedi yaşlarındaki çocuğun kilise kapsımının önünde kurban niyetine koyun boğazlar gibi başlarını kesmişlerdi. Diğer köylerde de durum aynıydı. İnsanları boyunlarından geçirdikleri iplerle paralarını ve ziynetlerini zorladıkları, konuşurmak için her türlü işkenceyi yaptıkları, camileri helaya çevirdikleri, küçük büyük ayırt etmeden ele geçirdikleri tüm kadınların namuslarının kirletildiği bu zavallılardan bir kısmını daha sonra yanlarına götürdükleri üzüntüyle anlatılıyor ve bunların sorumlusu olarak hep bir kişi gösteriliyordu. Ermeni gönüllü alaylarının liderliğini yapan Kötürlü Aleksan oğlu Antranik” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.191).

Hâlihazırda “Sözde Ermeni Soykırımı” olarak adlandırılan ve yansıtılan algının zıt düzleminde Türklere karşı yapılanlar aktarılır. Eserin önsöz itibariyle tarihi evraklara dayandırılması aslında dünyaya karşı anlatılmayan Türklerin uğradığı şiddetin gösterimidir. I. Dünya Savaşı ve sonrasında gerçekleşen Ermeni faaliyetlerinin edebî esere yansımaları yaşanan travmaların örneklemini oluşturur.

“Vaziyete bakılırsa o beyliği de kurmak üzereler. Van’daki Ardahan’daki cinayetleri boşuna işlemediler. Amaçları etnik temizlik. Böylece Türklerden boşalan yerleri rahatça dolduracaklar. (...)

Azeriler, halkı can kulağı ile dinliyorlar, her söylenen söz üzerine kendi aralarında küçük münazaralarda bulunup notlar alıyorlardı. İnsanlar sırayla konuştu. İhtiyaçlarını endişelerini dillendirdi. Mayor Han kendilerine karşı gösterilen ilgi ve güvenden dolayı duygulanmıştı. “Kardeşlerimiz endişelerinize hak veriyoruz” diye gülümsedi. Fakat şunu bilin ki Kafkas Türkleri olarak sizleri hiçbir zaman yalnız bırakmayacağız. Kılınıza zarar gelmesine izin vermeyeceğimiz gibi açlığa soğuğa, hastalıklara yenik düşmenize de göz yumacağız. Bütün ihtiyaçlarınızın en kısa sürede tedarik edileceğine emin olabilirsiniz” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.243).

Ermenilerin etnik temizlikle “Büyük Ermenistan” olarak nitelendirdikleri topraklarda asırlardır beraber yaşadıkları Türkleri yok etme girişimleri, Osmanlı Devleti iktidarının güçsüzleşmesiyle ilintilidir. Tehcire zorlanmaları, Ermeni çetecilerin planlayamadıkları durumdur. Kurguda etnik temizlik yapmak isteyen Ermenilere yer verilirken etnik çadırın oluşumu Kafkas Türklerinin, Anadolu Türklerine desteği ile etnik kökene dayalı dayanışma örneklenir. Ermenilerin birleşmesi için Ermeni etnik tabanının, Türklerin yardımlaşması için Türk etnik tabanının gerekliliğinin altını çizer.

“Asırlardan beri sizlerden ayrı düştüğümüzden bugüne kadar da babalarımızdan, annelerimizden, duygulu sözlerle tarihlerimizin yazılışından, eski haritaların çizgisinden anlıyoruz ki bizler sizin haritanızdan çıkarılmış bir topluluğuz ve bugün Rus elinde yaşamaktayız. Zaman gösteriyor ki birleşeceğiz sizinle birlikte bir harita olarak görüneceğiz. Elli yüz senen evvel bizlerin başına gelen felaket bugün sizin başınızdadır” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.264).

“Eski haritaların çizgisinden anlıyoruz.” cümlesi Türk coğrafyasının Anadolu ile sınırlı olmadığını, etnik çadırın büyüklüğünü ve barındırdığı soy birliğini imlenir. Osmanlı Devleti’nin asırlardır hizmet ettiği tebaasının yaptıklarıyla “kardeş” olarak nitelendirilen Azerbaycan, Kafkas Türkleri, Türk etnik çadırının gücünün gösterebilir.

“Ermenileri tanımaz gibi konuşuyorsunuz. Yediğimiz içtiğimiz ayrı gitmezdi, bir zamanlar. Şimdi kalkıp da bize nankörlük mü yapacaklar? O dediğin eskidendi. Şimdi kendi devletlerini kurma hevesindeler ayrıca tehcirin kinini güdüyorlar. Van ve Bitlis’i unutmayın. Cinayetler, tecavüzler aldı başını gitti. Aynı alçaklıkları yapmayacakları ne malum? (Soğuk Cennetin Çocukları, s.335).

Tehcirden sonra Ermeni çetecilerin faaliyetleri yer alır. Şiddetin ve hıncın bireysel göstergeleri ile birlikte toplumsal algının dönüşümü iki halkın düşmanlıklarıyla aktarılır.

“Yerinden kalktı. Adamlara Münevver Hanım’ı işaret ederek “Şimdi ödeşme zamanı. Alın bu kadını biraz kart ama sizi yeterince tatmin edecektir” dedi. Çetecilerden biri bu laf üzerine hemen saldırdı. İhtiyar kadının yalvarıp yıkılmalarına aldırmadan üzerindeki giysileri parçalamaya, yırtmaya başladı. Yakup Efendi karısını soymak isteyen adamları engellemek için hamle yapınca bir diğeri elindeki tüfeğin dipçliğini kafasına indirdi. Kanlar içinde kalmasına rağmen düştüğü yerden kalkmaya çalışınca da hemen arkasından ikinci ve üçüncü darbeyi indirdi. Ahmet’in yerinden kımıldamasını göğsüne doğrultulan silah engelledi. Çeteci kendini kaybetmişti. Yakup Efendi’nin başı pelteye dönünceye kadar eylemine devam etti. Hırsını

alamamıştı. Cansız yatan adama birkaç kez daha vurduktan sonra feryatlar koparan Münevver Hanım'a yöneldi. Etraf kan gölüne dönmüştü Emma önündeki çeteciye iterek kaçmaya çalışınca Levon onu saçlarından yakaladı. Attığı çığlıklara aldırmadan acımasızca tokatlamaya başladı. Ahmet daha fazla dayanamadı. Levon'a saldırmaya kalkıştı. Fakat başında bekleyen adam hazırlıklıydı. Karın boşluğuna indirdiği yumrukle onu engelledi. Genç adam darbenin tesiriyle yer kapaklanınca Levon ilerleyip ayağıyla kafasına bastırdı. İki adamı tarafından çırılçığlak soyulduktan sonra yere yatırılan ihtiyar kadını göstererek "seyret bakalım, Muhtarın oğlu seyret de öğren kadın nasıl becerilirmiş" diye bağırdı. Ahmet dayanamayarak gözlerini kapadı. Eşkıyalar sırasıyla tecavüz ederlerken Münevver Hanım "kurtarın" diye avazı çıktığı kadar haykırıyordu. Can hıraş çığlıkları dayanılır gibi değildi. Bu azabın bitmesi için kıpraşan dudaklarından dualar dökülüyordu. En sonunda duyduğu silah sesi üzerine gözlerini açtı. Adamlardan biri işini bitirdikten sonra kadını göğsünden vurmuydu. Gözleri olanlara inanamıyormuş gibi kendisinden tarafa bakıyordu. Levon onu yerden kaldırdı. Çenesinden kavrayıp "Nasıl zevk aldın mı?" diye dişlerini sıkarak gözlerinin içine baktı. (...) Toplu katliamların önünü açacak bu tür cinayetlere sahne olan yer sadece Tepeköy değildi. Oradan bir hayli uzaklıktaki başka bir köyde eşkıyaların sebep olduğu başka bir dram yaşanıyordu" (Soğuk Cennetin Çocukları, s.376-377).

Yukarıdaki alıntı, savaş ile değişen birey psikolojisinin öz-yıkımının ardından toplumsal yıkımını açıklar. Savaş durumu gösterilen bütün şiddetin haklı sebebi olarak gösterilir. İktidarın yok olması sonucu halk güvenliğinin kalmaması, kadın üzerinden intikam alma eserin çatışma unsurlarını oluşturur. Kadınlar tarih boyunca ataerkil sistemin getirdiği eşitsiz güç ilişkilerinden dolayı erkek şiddetine maruz kalır. Ancak, kadınların savaş ve çatışma ortamında kadına karşı şiddet, din, ırk, ya da bağlı olduğu gruptan dolayı etnik temizlik ya da soykırıma kadar giden intikam ve hınç duygusuyla kadın bedenine verilen zarar eserde imlenir.

"Ermeniler, Muharrem Ağa'nın acı dolu çığlıkları karşısında taklitler yaparak gülüyorlar, diğer taraftan kel adama "Bravo Zohan, göster şuna, keçi nasıl soyulurmuş" diye bağırarak tezahüratta bulunuyorlardı. Yiğitler yiğidi Muharrem Ağa ölmüştü. Fakat Zohan durmuyordu. Kendisini o kadar kaybetmişti ki cansız bedeni zarif hareketlerle doğramaya devam ediyor, eşkıyalar ise bu insanlık dışı manzarayı büyük bir keyifle izliyorlardı. Ermenilerin kendilerine muhalif olan kimselere zerre kadar tahammülleri yoktu. Muharrem Ağa'nın parçalanan vücudu hınçlarını almaya yetmemişti. Bu ise tahakküm altına aldıkları Yeşil Yayla Köyü için dehşetin henüz bitmediğine işaretti" (Soğuk Cennetin Çocukları, s.381).

Etnik, dinî ve ırkî birçok kin ve nefretin birbirine karıştığı kurguda, insanların davranışları Ermeni çeteciler örneğinde olduğu gibi, Müslüman – Hristiyan çatışmasıyla birlikte, Türk ile Ermeni arasındaki şiddeti de gösterir. Bu gruplar birbirlerinin ibadet yerleri dâhil, bütün kutsallarını simgeleyen, uygarlığa katkı sunan değerlere zarar verirler. Eserde; Ermeniler Ruslardan aldıkları güçle insanların etnik ve dinî kimliklerinden dolayı, onları yaşadığı topraklardan söküp atarak bir daha geri dönüşünü engellemek için katliamlar yapmayı politikalarının bir parçası olarak görürler.

"Zil zurna sarhoş olan Godayef'in başkanlığında tutuklanan insanlar sille tekme tokat karargâha sevk edilmeye başlandı. Kışlaya vardıklarında ise doğruca hamamın önüne getirildiler. Giydiği üniforma dar geldiğinden göbek kısmı açıkta kalmış şişman hamamcı boğuk ve kalın ses tonuyla "Leş gibi kokuyorsunuz, yıkanacaksınız. Soyunun!" diye bağırdı. Silah zoruyla soyunan insanlar birer birer hamama girmeye başladılar. Dışarıdakiler soyunup sırasını beklerken hamamdakiler ancak sadist ve şeytani fikirlerin ürünü olabilecek akıl ve vicdan sahibi hiçbir insanın kabul etmeyeceği bir dehşetle karşı karşıya kalmanın şokunu yaşıyorlardı. İçeriye saran buhar bulutu içinde hazır kuvvet bekleyen yarı çıplak çeteciler şaşkın ve ürkek haldeki insanlara hemen

saldırıp alaşağı ediyorlar, zavallılar daha ne olduklarını anlayamadan yere yatırarak ellerindeki bıçaklarla kurbanlık koyunlar gibi boğazlarından kesiyorlardı. Boğuk çığlıklarını hamamın kurnalarından akan su sesleri bastırmasına rağmen sesleri yine de dışarıda katlini bekleyenler tarafından duyuluyordu. Başlarına gelecek olanı anlayan insanlar çaresizce karşı koymaya çalıştılar. Saldırdılar, direndiler. Fakat hiç kimse silahtan güçlü değildi. Yine kafalar gözler yarıldı, yine vücutlar süngü ve mermilerle tanıştı” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.442).

Erzurum ahalisi erkeklerinin hamama doldurularak öldürülmesi, askeri düzende Rusların işgalinde olan şehirde yapılan savaş suçudur. Kurgunun savaş döneminde yaşanan trajedilerden oluşması, savaşı merkeze alan romanlarda yer alan gerçek ile kesişimi örnekler. Etnik kökenden dolayı ortaya çıkan işkenceler, önceleri farklı dinî inançlara mensup olanlar arasında olurken etnik temizlik süreçleri yaşanırken, eserin sonraki bölümlerinde sadece Türk-Ermeni köken üzerinden “etnik temizlik” uygulamaları gerçekleşir.

“Ermenilerin başkalarının himayesine muhtaç olduğu devirler bitti. Millî teşkilatlanmasını tamamlamış, bağımsızlığını kazanmayı sağlayacak siyasî ve askeri gücü eline geçirmiş bir topluluğuz artık. Diğer Türkiye Ermenistan’daki yerler gibi bu şehirde gönüllü birliklerimizin savaştaki fedakârlık ve feragatleri ile Rusların eline geçmiştir. Savaştan imtina ettiğini söyleyip cepheden ordusunu çekenlerin fethedilen yerlerde bıraktıkları komutanın esanisi okunmaz. Şu anda ayağımı bastığım bu toprakların gerçek sahipleri Ermenilerdir” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.453).

“Soğuk Cennetin Çocukları” romanında Ermenilerin etnik çadırının oluşumu aşama aşama aktarılır. Çetecilerin tehcir öncesi ve tehcir sonrası yaptıkları, Ermeni halkın sessiz kalması ve mevcut bağımsızlık idealini haklı neden görmeleri bütün savaş suçlarını gerçekleştirmelerine zemin hazırlar.

“Bu savaşta sadece ordular çarpışmıyordu. Ermeniler millî mefkurelerle süslü toprak kavgalarına taraftar çekmek için din kozunu da kullanıyorlardı. Asırlarca birlikte yaşamış insanlar hilal ve haç taraftarları olarak bölünmüş, farklı bir çatışmanın içine çekilmişlerdi. Türkler için hilal ışık, hilal yaşam, hilal özgürlük demektir. Bu nedenle her gün uykusuz gözlerle ufukta yükselecek hilali gözlüyorlar, sabırla, sebatla, inançla Türk ordusunu bekliyorlardı. Fakat bu bekleyiş öyle kuru içi boş bir kadercilik anlayışından taassubundan ibaret değildi. Bekliyor, beklerken de boş durmuyor, topyekün en kötü şeye karşı hazırlanıyorlardı. Evlerde baskın halinde saklanılabilecek kuyular eşilmesi, sığınaklar oluşturulması, mecbur kalmadıkça sokağa çıkılmaması yönünden alınan kararlar sıkı sıkıya uygulanıyordu” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.463).

Etnik kökenden dolayı yapılan şiddet etnik temizliği doğurur, bir bölge veya ülke topraklarından, bir grubun diğer bir grup tarafından, zorla ve sürekli çıkartılması ve hedef seçilen grup sanki orada hiç var olmamış gibi izlerin ortadan silinerek, daha sonra fail grup tarafından işgal edilmesi tanımlanmaktadır (Bartop, 2008: 1). Ermenilerin Erzurum (Garin) ve çevresinde kurguda yaptıkları etnik temizliktir.

“Masum halkı yaş, cinsiyet farkı gözetmeksizin katleden çeteciler yatsıdan sonra köy meydanında öbek öbek ateşler yaktılar. Şişleri geçirdikleri kuzuları koyunları üzerine yerleştirdiler. Halaylar çektiler, şarkılar söylediler. Su gibi içki tükettiler. Ele geçirdikleri

kadınlara iğrenç tecavüzlerde bulunarak eğlendiler. Elebaşları Kötürlü Aleksan oğlu Antranik'in şehre gelişini kutladılar (Soğuk Cennetin Çocukları, s.480). Ermeni halkının istiklal mücadelesi için akıtacağı kan büyük Ermenistan'ın tuğlalarını örmekte kullanacağı harcı oluşturacaktır. Zaferimiz şimdiden kutlu olsun. Her şey bağımsız Ermenistan için" (Soğuk Cennetin Çocukları, s.483).

24 Mayıs 1915 tarihinde, Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerin savaş nedeniyle tehcir kararı alınıp uygulanmaya başladıktan sonra, Fransa, İngiltere ve Rusya hükümetleri ortak bildiri yayımlar: "Müttefik hükümetler, Osmanlı hükümeti mensuplarını ve katliama katılan memurları şahsen sorumlu tutacaktır" (Bektaş, 2001:109) şeklinde Bab-ı Ali'ye açıkça bildirirler. Bu bildirim ile bir uluslararası hukuk belgesinde "insanlığa karşı suç" teriminden ilk kez söz edilir.⁴ Eser, kurgusal zeminde "insanlık suçunun" Türklere karşı yapıldığı tezini savunur.

"Paylaşılmayan Topraklar" eserinde merkeze alınan savaş I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'nin millet unsurlarının etnik çatışmasını konu edinilir. Ermeni ve Türk halkın yaşadıkları aynı zamanda Rusya'nın askerî faaliyetleri sonucunda mevcut düzenin yıkımı, cephede olmayan sivil ve yerli halka yapılanlar aktarılır.

"Neyi bekliyorsunuz? Urus yetişsin de çoluk çocuğunuzu kessin mi istiyorsunuz? Yabana mı söylüyorum? Kimse duramaz diyorum size. Kim durur ve ölürse murdar gider, bilirsiniz. Yürüyeceğiz, ya kurtulacağız ya da son nefesimizi yürürken vereceğiz. İşte o vakit şehit olacağız" (Paylaşılmayan Topraklar, s.18).

Urus-Moskof kelimeleri, Anadolu'da Rus askerine verilen adlardandır. Ruslar I. Dünya Savaşı'nda Erzurum-Bayburt-Kars-Ardahan ve çevrelerini işgal eder. İşgal sırasında bölgedeki gayrimüslim ve Türk olmayan halkın Türklere yaptıkları da Ruslar tarafından görmezden gelinir. Eser Rus-Ermeni-Türk askerler ve kişiler üzerinden etnik çadırları imler.

"Duacı Gevorg, tehcirden önce Bayburt'ta Ermeni okulunda öğretmenlik yaptığını söylerdi herkese. Hakikaten malumatlı birisiydi. Tehcir sırasında karısı Arpenik'i Suriye düzünde hastalıktan kaybetmişti. Yetmezmiş gibi biricik kızı Nune tehcirden evvel Müslümanlığı seçip komşuları bir gençle kaçıp evlenmişti. Tüm bunlar Duacı Gevorg'u kahretmişti. Bu yüzden Türklere karşı büyük bir öfke taşıyordu yüreğinde. Öç almak istiyordu bütün Türklerden. Önüne gelene de bunun için yaşadığını söylerdi. Kızı Nune'yi asla affetmeyeceğini, eğer bir gün eline geçirirse onu kendi elleriyle öldüreceğini, hiddeti köpürüp taşıdığımda bu niyetini meyhane yararına ifşa etmekten ve bu yönde iyice esip savurmaktan geri durmazdı. Erivan'da tek kişilik bir odada yaşıyordu Duacı Gevorg. İki üç haftalık silahlı bir eğitimden sonra yüzlercesi Anadolu'ya gönderilen Batı Ermeni İntikam Taburları gönüllülerine kilise bahçesinde propaganda konuşmaları yapmakla görevliydi" (Paylaşılmayan Topraklar, s.63).

⁴ William A. Schabas, op.cit , p.17. Gündüz Aktan, "Devletler Hukukuna Göre Ermeni Meselesi" " The Armenian Problem and International Law", Geç Osmanlı Döneminde Ermeniler/Armenians In the Late Ottoman Period, ed. by. Ataöv Türkkaya, TBMM Yayınları, Ankara, 2001, p. 263. Ermeni Tehcirinin sebepleri için V. Hamza Bektaş, Ermeni Soykırım İddiaları ve Gerçekler, Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yayın No: 5, Bursa, 2001pp.109-111. Ermeni Olaylarının tarihçesini farklı açıdan değerlendiren görüşler için V. Vahakn N. Dadrian, The History of the Armenian Genocide, Berghahn Books, Oxford, 1995. John S. Kirkossian, The Armenian Genocide, The Young Turks Before the Judgement of History, Sphinx Press, Madison, pp.1-135.

“Batı Ermenistan” olarak kodlanan bölge Erzurum ve çevresidir. İntikam taburları, bu bölgede Türk unsurları yok etmek ve kültürel yıkım gerçekleştirmek için kurulur. Çete faaliyetlerinin sonucunda tehcir kaçınılmazdır. Tehcire giden ve intikam için dönen Ermeni bireyler ise savaşın insanî ve ahlakî değerleri yok etmesinin örneğini gösterir.

“Eee... Ne görüyorsunuz peki? Hımm... Ben söyleyeyim size ne gördüğümü: Ben bakınca o duvarların arkasından ne görüyorum biliyor musunuz? Söyleyeyim: Hristiyan kardeşlerimizin zafer bayraklarının dalgalanışını... Her yandalar... Hıı... İşte oradalar, bakın, görüyor musunuz Bulgar kardeşlerimizi? Koca bir millet oldu Bulgarlar. Ya Sırlar da koca bir millet oldu. Peki ya Yunanlılar? Onlar evet onlar da kendilerini kurtardı Türklerden, hem de çok çok evvelden. Hepsi de atalar toprağında sürüp attı barbarı. Düşünün Şerif’in Arapları bile hürriyetlerini Osmanlıların elinden almak üzereler!” (Paylaşılmayan Topraklar, s.67)

Ermenilerin etnik ve dinî kökenleri ile birlik oluşturup Etnik bir çatı altında var olabilmesi Osmanlı Devleti’nin diğer unsurlarının da bağımsızlık kazanması zemininde inşa edilir. 1878 Osmanlı-Rus Savaşı itibarıyla ve milliyetçilik akımının ulus devlet anlayışını imlemesiyle ortaya çıkan yeni devletler, “Büyük Ermenistan” idealinin savlarını destekler.

“Kazaklarına ve içleri intikam ateşiyle dolu Ermeni Saldatlarına terk ediliyordu” (s.39).

“Uzun süredir hasta yatağında Osmanoğlu ise hırıltılarla son nefesini veriyor. Bu hırıltıyı ebediyen susturmak görevini Yüce Rab bize nasip etmiştir. Varlığı 20. Asır medeniyetine bir hakaret kabul edilen canavarı öldürmeyi ve mezarını binlerce Ermeni’yi katlettiği yerlerde kazmayı yüce Rab bize nasip kılmıştır. Görüyorum şu gün şu saat şu dakika binlerce Ermeni askeri Hay’ın mülkünde büyük bir temizlik yapmakta. Bizler de bir an evvel koşalım, bizler de o yiğitlerin arasına katılalım. Evimize, toprağımıza sahip çıkalım. Sizi tüm dünya tanyor, bakışlar size çevrilidir gidip şu Moğol artığı kafir Türkleri kıralım, intikamımızı her birinden alalım, ne insanına ne hayvanına hiçbirine acımayalım, topraklarımızdan kovup çıkaralım hem de ebediyen!” (Paylaşılmayan Topraklar, s.68).

Etnik kimlik yanında ulusal kimlik de dış gruba ilişkin tutumların oluşumunda önemli bir faktördür. Vatandaşlığa dayalı ulusal kimlik, temelinde vatandaşlık yer alan ve genel anlamda bir ulus devlete aidiyet ve bağlılık duygularını içeren bir kimliktir. Ermeni halk Osmanlı Devleti’nden aidiyetini ve bağlılığını sonlandırmak için mevcut halkını bir araya toplamak adına etnik köken, din, ideal ve Osmanlı’ya dolayısıyla Türklere düşmanlık algılarını ortaya koyar. Bu algılar etnik çadır zeminini oluşturur.

“Kabildir ki bir insan gibi bir devlet de hastalanabilir, Cibrayel. Fakat her hasta illa ölecek değil a! Rahat bıraksalar Osmanlı ölmeyecektir. Fakat öldürmek istiyorlar. Çar Nikola ile İngiliz Kralı Edward aralarında ta 1908’de anlaştilar. Osmanlıyı bir güzel taksim ettiler. Dünya savaşı da bunun için çıkarıldı. Garbis Sarkis güldü. Tuhaf yahu hastayı öldüremediler! Şu sürüp giden Dünya Harbine iyi bakın Osmanlıya hem hasta diyorlar hem de her yandan o gürbüz devletler; Rus’u, İngiliz’i, Fransız’ı... Bu hasta adamın gövdesine çullanıyorlar... Cibrayel! Savaşın kaderi oynaktır ve netice asla önceden bilinemez... Nitekim öyle oldu, hasta ölmedi! Hayranım şu Türklere! Adamlar yataktaki hasta; fakat yedi düvele yedi cephede karşı koydular! Yetmedi gövdenin bir parçası olan bizleri, Osmanlı Ermenilerini de iyice ifsat edip bir çakal sürüsü gibi üstlerine sardılar. Oysa Osmanlı Müslümanları bin yıldır bu topraklarda Hristiyanlarla beraber yaşıyor. Rahat bıraksalar yine de beraber yaşayacaklar. Amma niyetleri başkadır adamların. Bir an durup işaret parmağını yüzüne doğru sopa gibi uzattı, Cibrayel’in. Söyle bakayım bana Osmanlıya isyan etmeyi bizim aklımıza kim soktu?”(Paylaşılmayan Topraklar, s.74).

Osmanlı Devleti'nin mevcut durumu, yıllar süren savaflara rağmen ayakta kalması anlatıcı tarafından olumlanırken Osmanlı Ermenilerinin hepsinin aynı olmadığı da vurgulanır. Osmanlı halkı içinde yer alan Ermeni tebaanın Türklere karşı başka güçler tarafından kışkırtıldığı ve halkın da bu durumun bilincinde olduğu aktarılır.

“Ermeni isyanlarını; Merzifon çatışmalarını, Erzurum isyanını, Sason kalkışmasını, Zeytin ayaklanmalarını, Osmanlı Bankası baskınını, Padişah Sultan Hamid'e yapılan suikastı, Adana ayaklanmasını, Musa Bey olayını, Büyük Van isyanını Köprüköy savafları ve Sarıkamış harekâtı sırasında Ruslarla yaptığımız işbirliğini daha onlarca ihanetimizi Türklere unutacakları mı? Bilmez misin sen, gafleti uzayanın devleti kısadır. Sonunda olan oldu ve Osmanlı'nın sabır taşı çatladı, bardak taşı, İttihatçılar kudurdu. Bizim hain olduğumuzdan şüpheleri kalmadı. Tebaa-ı Sadık'ı koydular bir kenara, ardından geldi mi Tehcir şamarı. Kurunun yanında yaş da yandı mı? Yandı ki nasıl? Peki şimdi söyle bakalım: Yaşadığımız facianın asıl müsebbibi kimdir? İşte mesele, zülfü yâre dokunsa da bu soruya doğru cevap verebilmektir. (...) Tüccar Garbis Sarkis: Türklere bizim velinimetimizdir” (Paylaşılmayan Topraklar, s.82-83)

Ermeni Garbis Sarkis üzerinden yapılan Ermeni çetecilerle Ermeni halkın aynı olmadığı imi, metnin içinde etnik köken değil ‘ahlakî değerlere sahip insan’ gerekliliğini vurgular. Osmanlı Devleti'nin son dönem savaflarında kendisine ait unsurların devletin birliğine karşı kışkırtılması ve bunun diğer güçlerin planı dâhilinde yapılması net tarihlerle (1908) aktarılır. Bu planlara dahil olan Ermeni halkı tehcir edilir ve sonrasında çete ve dernek faaliyetleriyle bireysel ve örgütsel düzeyde kültürel yıkım yaşanır.

“Telyan Dedem, kardeşleri Vahan, Vartan, onların karıları çocukları. Dikkat et sözüme Cibrayel, Rus ordusuna hizmet eden bizim adamlarımız Moskova'ya, Petersburg'a götürülmediler. Buralara getirildiler. Kafkas Müslümanlarıyla Anadolu Müslümanlarının arasına tampon bölge şeklinde yerleştirildiler. Ermeni göçmenleri Ahıska'ya, Ahılkelek'e Gümrü'ye, Azerbaycan'a Gürcistan'a özellikle Müslüman nüfusun arasına yaydılar sonra da para ve bol toprak verip bizim safdilleri zengin etmeyi bırak, ellerindeki üç beş kuruşu söğüşlemeye koyuldular. Hiç akıllanacağımız yok hiç. Bu Ruslar kaç kez bizi çirak çıkardı” (Paylaşılmayan Topraklar, s.90).

Garbis Sarkis, Ermeni kültürel bellek kodlarının aktarıcısıdır. Ermenilerin kendi tarihleri hakkındaki bilgiler aynı zamanda Ermenilerin diğer milletlerle ilişkileri (Rus) tabii oldukları Osmanlı Devleti'ne karşı duruşları eleştirilir. Burada imlenen durum var olan Ermenistan'ın coğrafi konumunun da plan dâhilinde yapılmasıdır.

“VERGİ VERMEYEN KÖYLÜLER!.. Tatyana Karameli karlı kış sabahında muhtarın evinden çıktığında köy ortasında gördüklerine inanmadı. Daşnag Ermenileri köy halkını meydanda toplamıştı. Bir kısım insanlar kar üstünde çıplak ayak bekletiliyordu. Bu muamele yeterince vergi vermemelerinin bir cezasıydı. Pek çok yaşlının, kadın ve erkeğin hatta çocuğun yüzü gözü yerinde değildi. Herkes dayaktan geçirilmişti. Soğuk karların üstünde birbirlerine sokularak donmamak için ayaklarını kaldırıp indiriyor, titriyor ve canlarının bağışlanması için yalvarıp yakarıyorlardı. Köylülerden vergi adına altın ve paranın yanı sıra inek, öküz, koyun, onlarca semiz hayvan gasp eden Ermeniler çaldıkları eşyaları da köylüleri çalıştırıp atlara ve beygirlere yükletmeğe devam ediyorlardı” (Paylaşılmayan Topraklar, s.116).

Savaş sonrasında güç dengesinin değişmesinin sonucu Türk halkına yapılan işkenceler eserin kurgusunda tarihî fotoğraflarla yer alır. Var olan fotoğraflar anlatılan aksiyonu yansıtmaya da savaş

dönemindeki halkın durumunu örnekler. Ermeni çetecilerin bulunduğu mekân olarak Erzurum ve çevresi diğer eserlerde de işlenir. Edebiyatın tarihle kesişimi konumundaki savaşı konu alan eser, etnik kökenin varlığını Osmanlı Devleti'nin parçalanması sorunsalıyla işler.

“Genç Türk kadının Ermeni eşkıyalar tarafından paylaşılması üzerine:
Siz kadınlar yoksa acıdınız mı; Tatyana?
Samimi bir yüzü vardı. Ya yalan söylemiyorsa?
Nasıl da inanırsınız, tüm Türkler yalancıdır.
Yapmayın bu insanlara niçin böyle davranıyorsunuz ki?
Kazak Yüzbaşı Popof sedirdeki parkasını alıp sırtına geçirdi. Bir yandan parkanın düğmelerini kapatıyor bir yandan da sırtan ve süzen gözlerle Tatyana Karameli'ye bakıyordu:
Hiç anlamıyorsunuz değil mi; Türkler bizim düşmanımızdır.” (Paylaşılmayan Topraklar, s.121).

Ermeni Garbis Sarkis'in “Türkler bizim velinimetimizdir” cümlesi, Kazak (Rus) Yüzbaşı Popof'un “Türkler bizim düşmanımızdır.” cümlesiyle çatışır. Çatışma unsurunun etnik köken üzerinden kurulduğu eserde, Ermeni kökene sahip herkesin kötü olmadığı, Rus ordusu askerlerinin yaşananları görmezden gelmesinin ise eleştirildiği aktarılır. Asker olarak Rusların olumsuzlanması ile sivil Rus kadınlarının olumlanması, aynı etnik kökene sahip olanların aynı düşüncüyü paylaşmadığının göstergesidir.

“Siz galiba Ermenileri hafife alıyorsunuz. Biz burada ne iş için bulunuyoruz? Ermeni arazisini Müslümanlardan temizlemek ve milliyet meselesini ebediyen halletmek için. Bunu anlamıyor musunuz?” (Paylaşılmayan Topraklar, s.124).

Ermeni halktan bir ulus yaratma çabası etnik çadırın gerekliliğidir. Etnik kimlikle özdeşleşme, bir sosyal kimlik süreci olduğundan, bu süreçte algılanan gruplar arası çatışma düzeyleri artmakta ve bu da dış grup tutumlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bulgulara göre, yüksek etnik kimlik düzeylerine sahip grup üyeleri (Arşak, Muradyan) dış gruptan iç gruplarına yönelik olası tehdit ve çatışmaları algılama konusunda daha hassas olur. Bu üyeler düşük etnik kimlik düzeylerine sahip grup üyeleriyle (Garbis Sarkis, Cibrayel) karşılaştırıldığında, etnik gruplar arası çatışmayı daha güçlü yaşarlar. Böylece, bahsedilen güçlü tehdit algısı ve gruplar arası çatışma, olumsuz dış grup tutumlarının ve davranışlarının artmasına yol açar.

“Gerekli talimatı verdim, yalnızca Ermeni çocuklara gıda verdiriyorum. Türkler cüzî bir gıda alıyor, nihayetinde ya aklıktan geberecekler ya da sokağı boylayacaklar” (Paylaşılmayan Topraklar, s.125).

Etnik kökene dayalı öldürme; açlığa ve susuzluğa maruz bırakma, salgın hastalıklara yol açma, hayati ihtiyaçların karşılanmasını engelleme, abluka altına alma ile bireysel varlıklarını tahrip ederek, bireysel güvenliğinin, özgürlüğünün, sağlık ve haysiyetinin, fiziksel bütünlüğünün ve yaşamlarının yok edilmesi yolu ile de gerçekleştirilir.

Yüksek sayıda sivilin kasıtlı öldürülmeleri genel bağlamda katliam (mass killing) olarak adlandırılmaktadır⁵. Bu tanım, Rummel'in yaratmış olduğu, 'sivillerin, bir devlet ya da hükümet (government) tarafından, soykırım, kitle katliamı(mass murder), siyasî soykırım (politicide) ile öldürülmesi' anlamına gelen 'democide'(insan kırımı) kavramına benzemektedir. Fakat katliamda suçu işleyenler herhangi bir gruba ait olabilir, yani katliam herkes tarafından gerçekleştirilebilirken, Rummel'in tanımında sivillerin bir devlet veya hükümet tarafından katledilmesi, yani 'democide'ın hükümet eliyle gerçekleştirilmesi söz konusudur. Ayrıca, 'democide' kavramında ne kadar sayıda sivilin öldürüldüğü önem teşkil etmemekte, öldürülen grubun küçüklüğü bu hususta etkili olmamaktadır (Rummel, 1944: 34). Buradaki tanıma göre, katliam: çok yüksek sayıda savunmasız kişilerin, özellikle sivillerin öldürülmesidir (Shaw, 2003: 16). Katliamın kurbanları, sivil oldukları ve ölümleri kasıtlı gerçekleştiği sürece herhangi bir grubun üyesi olabilmektedir (etnik, politik, dinî vb.). Eserde Ermenilerin Rus işbirlikçileriyle yaptıkları bir katliamdır. Bu unsur, katliamı -savaş sırasında sivillerin kasıtsız olarak öldürülmesi- diğer toplu ölümlerden ayırır.

“Ermeniler işlerini hızlandırmıştı. Bayburt ve İspir tarafındaki köy yollarını tutarak Türklerin kaçmalarını engelliyor, yakaladıkları herkesi hunharca katlediyorlardı. (..) Meydana yaklaştıkça manzara iyice değişti. Ermeniler çarşıdaki tüm dükkânları, hanları, mektepleri, camileri ateşe vermişti. Pencerelerinden ve damlarından ateş ve duman yükselen her biri adeta alevli tandıra dönüşmüş evlerde insanlar yanıyordu. Feryatları, haykırışları ortalığı velveleye vermişti” (Paylaşılmayan Topraklar, s.137, 140).

Millî, dinî, ırkî veya etnik grupların hem biyolojik hem de kültürel imhası etnik köken üzerinden yapılır. Burada kastedilen, derhal imha etmekten ziyade, millî bir grubun esaslı yaşam müesseselerini ortadan kaldırmak suretiyle grubun sonunu getirir. Amaç, grubun, siyasî ve sosyal müesseselerini, kültürel varlığını, dilini, dinini, millî duygularını ve ekonomik varlığını tahrip ederek bireysel güvenliğinin, özgürlüğünün, sağlık ve haysiyetinin, hatta fiziksel bütünlüğünün, yaşamlarının yok edilmesidir. Ermenilerin Türkler üzerindeki bu yıkımının gayesi “Büyük Ermenistan” idealidir.

“Vladamar! Vladamar! diye inledi. Bu nasıl bir vahşet Vladamar? Zalimlerin bu masum insanlara yaptıkları öldürmekten başka bir şey, Vladamar. Hayır, hayır! Bu bir savaş değil bu başka bir şey, Vladamar! Bu çok büyük bir kindir. Böyle bir şey asla kabul edilemez. Hayır hayır! Tatyana Karameli kafasını iki yana sallayarak ağlayıp inliyordu. Vahşet sergilemekte bu Ermenilerden daha yekta bir kavmin mevcut olabileceğine ihtimal vermiyorum., Vladamar. eğer sağ kalırsak Vladamar, şahit olduğum bu felaketi rapor edeceğim. Daşnag Ermenilerinin, Arşak'ın, Popof'un, Muradyan'ın ne menem bir şahsiyet olduklarını insanlık görsün diye uğraşacağım” (Paylaşılmayan Topraklar, s.145).

⁵ Ayrıca detaylı bilgi için; V. Rudolph J. Rummel, Death by Government, New Brunswick, N.J. Transaction, 1994, pp.31-43, ayrıca, (Çevrimiçi) <http://www.seslisozluk.com/?word=democide>, 13.06.2020. Katliam kavramının tarihçesi için V. David El Kenz, Glossary Term: Massacre, pp.1-4(Çevrimiçi) <http://www.massviolence.org/Massacre>, 13.06.2020. Martin Shaw, War and Genocide, Organized Killing in Modern Society, Polity, Cambridge, 2003, pp16-17. Hangi fiillerin soykırım bağlamında değerlendirilemeyeceği bağlamında bir değerlendirme için; V. Claire de Than , Edwin Shorts, International Criminal Law and Human Rights, 1st Ed., Sweet&Maxwell, London, 2003, pp.73-74. Christine Van den Wyngaert, International Criminal Law, A Collection of International and European Instruments, 3rd Ed., Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005, pp.50-65, 110-125.

Eser, savaşa karşı bir tutum sergiler. Savaşı çıkaranların dış güçler olması, savaşı gerçekleştirenlerin sadece kışkırtılarak yapay bir ideale kurban edilmeleri romanda eleştirilerek savaşların, tarafların kazananları ve kaybedenleri için bir yıkım olduğu gösterilir.

“Anlatılanlar ürküntü vericiydi. Her yerde olduğu gibi Trabzon’da da Müslümanlardan birçoğu şehit edilmişti. Evler yakılmış her yer talan edilmişti. Ruslar yol açacağız diye kimseye beş para vermeden koca bir Müslüman mahallesini yıkıp halkını sokağa terk etmişti (Paylaşılmayan Topraklar, s.245).

(...)

Taşnağlar orada birçok masuma kasaplıktaki maharetini göstermişler. Bir baltada bir insanın kellesini, kol veya bacağını uçurup ustalıklarını ispat etmişler. Girdiğimiz odanın içi kanla dolmuş üstünde insan kafaları kollar ve bacaklar duruyormuş. Vücutları sokak kapısı önüne kadar yığılmış. Askerimiz geldikten sonra cenazeleri çuvallara doldurup mezarlığa gömmüşler. Velhasıl felaket büyüktü. Muhtar söyledi yazdım” (Paylaşılmayan Topraklar, s.257).

Yukarıdaki alıntıda yer alan insanlık suçları kurgu eserde görünür hâle getirilir. Edebî metin öykü zamanının göndermelerini şimdiye taşıyarak görevini yerine getirir. Aynı tarihte Amerikan Dışişleri Bakanı olan Robert Lansing, askeri harekât bölgesinde gerçekleşmesi halinde Türk Hükümetinin Ermenileri tehcire az veya çok hakkı olduğunu belirttikten sonra, şu açıklamayı yapar:

“Benim için tehcirin nahoşluğundan ziyade uygulanması sırasındaki korkunç zalimlik önemlidir. Bu savaşın tarihindeki en karanlık sayfalardan biri budur ve bence, Türk unsuru olsalar bile, perişan olan insanlar adına yaptığımız müdahale tümüyle haklı çıkarılmıştır” (Dadrian, 1995: 47).

Ermeniler ve Türkler arasındaki yıkım hem kültürel hem de öz-yıkımdır. “Paylaşılmayan Topraklar” ve “Soğuk Cennetin Çocukları” eserleri Ermeni-Türk etnik kökenleri üzerinden yapılan işkenceleri ve savaş durumunun faillerinin ölümler esnasındaki duruşlarını açıklar. Gerçekle bağlantılı olarak 1915 olaylarının kurgudaki görünümünü anı-roman üzerinden ve çeşitli belgelerle desteklenir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun I. Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi’nde gösterdiği müdafaa yıllar süren yenilgilerin dönüm noktası olur. Milletın devletine ve gücüne olan inancı artar. Süreç Millî Mücadele’nin başlamasını, komuta merkezinin isminin duyulmasını sağlar. Millî Mücadele imparatorluk unsurlarının dağılması sonucu ile mücadele eden Anadolu halkının uluslaşma sürecinin ilk adımıdır. Etnik çadır imparatorlukta çokkültürlülüğe dayanırken mücadele etnik kimlik inşası ile bağımsızlık savaşına evrilir. “...Ve Çanakkale Üçlemesi” I. Dünya Savaşı’nı ve Çanakkale Cephesi’nin gerçek kişilerini (Churchill, Mustafa Kemal Paşa, Damat Ferit Paşa... vd.) kurguya ekler.

“Sinan bir yarımyüz idi sanki; şarapnelin alıp götürdüğü bir yanağı yüzü yüzlükten çıkmıştı; (...) Yarımyüz Sinan’ın asıl yakınması sağ kalçasında armağan kaldığını söylediği kurşundan idi; o kurşunu Bitlis’in oralarda bir yerden getirmişti, Ruslarla vuruşurken... Gönüllü katılmıştı.

Nitekim şimdi, çömelip kalkarken de Urusun armaganı o kurşun, sanki, ben buradayım haa! Unutma... diyordu.” (Ve Çanakkale Geldiler, s. 126).

Bireyin ait olduğu topluma karşı görevleri kültürel bellek kodlarıyla tesis edilir. Ordu-millet şeklinde bilinen Türk milletinin fertleri, vatan için ölmenin ya da yaralanmanın şerefli bir merteye olduğuna inanır. Bu nedenle uluslaşma süreci; Osmanlı Devleti’nden sonra kurulan Cumhuriyet ile değil savaşlar sonrası bireyleri birleştiren etnik kimlikle ve dolayısıyla oluşan etnik çadırla başlar.

“Korkmuştu, arayan gözleri korkak kaçışlarda dolanıyordu sağı solu, Albert’te duruyordu. Camı kapamak istedi düşünmeden. Albert gülmemeğe çalıştı yine de: “Korkmayın matmazel bunlar savaş yaralıları” dedi. Sesi teselli ediciydi, yüzü de. “Savaş..? Nerede?” “İşte., orda. Çanakkale’nin oralarda bir yerlerde diyorlar.” “Ama orası uzak!. Değil mi?” Gerçekten akli almıyordu Cavidan’ın. Bilebildiği kadar bir uzaklık ölçmeye çalışıyordu aklından; oralardan buraya getirilmiş döküntülere bir anlam veremiyordu: “Çok uzak.” diye söylendi. Belki de değildi, bilemedi, Albert’e sordu: “Uzak mı değil mi? Hem niçin? Hem kiminle?” Albert geldiği yerden geri dönmeye karar vermişti bu arada, açıp kapıyı yerine geçti, otururken cevap verdi Cavidan’a ancak: “İngilizler matmazel” dedi kibarca; “ Fransızlar da varmış. Bırakın geçelim Boğaz’ı diyorlar, bunlar da hayır. Yani böyle bir şey işte. Ama İstanbul Fransız dolu, İngiliz’den geçilmiyor ne zararları var ki? Yani Çanakkale’de de yoklar mı? Aman ne hâlleri varsa görsünler efendim sen sür, sür git! Üstlerine sürersen belki korkarlar da kaçarlar. Kornanı bastırsana Albert ne kadar da pısrık şeysin sen!” (Ve Çanakkale, Geldiler s.120-121)

Toplum içinde aynı etnik kökene sahip bireylerin savaş sırasındaki algıları farklıdır. Cephede babasını, eşini ve oğlunu kaybeden bir anne, eş, evlat ile kişisel çıkar ve rahatı için savaştan etkilenmeyenler (fikinsel ve eylemsel) aynı düzlemde verilir. Eserde yaşadığı zamana ve kültüre ait olmak, millet olma bilinciyle ilintili biçimde aktarılır. İngilizlerin, Rusların, Fransızların (İtilaf Devletleri) karşısında tek güç olarak Osmanlı Devleti ve Osmanlı Devleti’nin Türk kimliği imlenir.

“Benim de Amerikalılar büyük bir millettir dememi istiyorsunuz tabii.. Ne yazık... Çünkü Amerikalılar karışmayı sevmez görünüyorlar, lâkin karışmadıkları hiçbir şey yok. Amerikasız bir su içmeğe kalkışan susuz kalır bu dünyada bildiğim kadarıyla efendim buna rağmen, yine benim bildiğim kadarıyla büyüklükten.. Uzaklar, çok uzaklar!” “Yaa.. bilmiyordum, halbuki Amerikalıyım. Pekâlâ öyle olsun. Büyük millet olma hakkını Fransızlara veririm ben de her zaman.” Deyince Madam “O da yanlış binbaşım, o da yanlış. Bu dünyada , bence, tek bir millet var. İkimiz de biliyoruz.” “Kimmiş o millet. acaba? diye soran oradaki meraklı kadına Madam Bonvale hiç düşünmeden “Türkler Madam.” dedi; “Türkler.” Kadın apaçık sersemledi: “Yaaaa..”Ağzı açık kalmıştı “İyi ama neden?” diye sorduğunda Binbaşı Bennett şöyle diyor: ”Madam Bonvale size haksızsınız diyemiyorum, evet çok haklısınız. Türkler, akıl almayacak derecede cüretkâr; akıldışı denilecek ölçüde de örgütçü. Evet örgütçü dedim, bilerek dedim duruma göre değişiyor, değişmekten korkuyor; iyi mi bu, kötü mü bilemem fakat büyüklüktür. Bizi de bu korkutuyor işte.” Kadın daha iyi anlayabilmek için tekrar sorar: “Ama niçiiiiin?” Bu sefer Madam Bonvale önemsedii kadının sorusunu, Binbaşuya: “Korkmakta haklısınız” dedi. “Çünkü İngiltere’nin can damarı doğudadır. Doğunun tek söz sahibi ise Türkler. Bu hâkimiyeti yıkmazsanız, en azından siz yıkmazsanız, İngilizler nefes almakta zorlanırlar.” “Ne kadar haklısınız Madam?. Ve ne kadar acımasız haklısınız, çünkü İngiliz İmparatorluğunun yaşayabilmesi için Türklerin Anadolu bozkırlarından bile sürülmeleri gerekir. Acımasızsınız çünkü bu işi bize yaptırtmak niyetindeyiz sanırım. Fakat öyle de olacak galiba” (Ve Çanakkale Geldiler, s.153-154).

Çanakkale serisinde devletlerin politik çıkarları ile etnik kimlikleri eşitlenir. Ulus devlet ve etnik kimlik bakış açısıyla eser kurgulanır. Anlatıcı, İngiliz tarafının güçlü asker ve siyasetçileri

Churchill ve Hamilton'un şahsında onlar gibi düşünen ya da düşünmeyen İngilizleri canlandırır. Fakat esas olan bu iki kişidir. Dramatik aksiyonda ikisine yönelik uzunca bölümler yer alır. İngilizlerin ve özellikle Churchill'in I. Dünya Savaşı'nda izledikleri politikanın payı aktarılır. Anlatıcı, İngilizlerin savaş içindeki tutumlarını, politikalarını, Türklere bakışını ve bu bakışın savaşın başından sonuna kadar geçirdiği değişimi belirlemeye çalışır. Türklerin veya savaşan diğer etnik kökenlerin İngilizlere veya İngiliz politikasına bakışları cephedeki durumu da işlenir.

Türkiye Üçlemesinin Çanakkale Savaşı'nı konu alan kitabı "Diriliş Çanakkale 1915"te yazar, hazırlıklarını yetersiz bulması nedeniyle, Millî Mücadele 'den daha önce gerçekleşen Çanakkale Savaşı'nı yazmayı, "Şu Çılgın Türkler"den sonraya bırakır (Özakman, 2009:1). Bu nedenle, okurlarına Türkiye Üçlemesi'nin okunuş sırasını önerirken "Diriliş Çanakkale 1915", "Şu Çılgın Türkler" ve "Cumhuriyet-Türk Mucizesi I – II" şeklinde sıralanması gerektiğini vurgular. Yazarın örneği olmayan bir savunma zaferi olarak gördüğü Çanakkale Savaşı, tam anlamıyla geleceği kuran bir 'diriliş' destanıdır. Bu destanı gençlere anlatırken şöyle seslenir:

"Ey sevgili gençler! Bu savaşları, lütfen sabırla, dikkatle, düşünün düşünün okuyunuz. Bunları heyecanlı, kanlı savaş sahneleri anlatmak için değil, hele savaşı övmek için hiç değil; irade, akıl, buluş, yurtseverlik, millî duruş, bilinç, sebat, kararlılık, inanç, benlik, gerçek kahramanlık, insanlık ve karakter sergisi oldukları için, bir milletin dirilişinin, uyanışının aşamalarını oluşturdukları için anlattım, bilmenizi istedim. Karşımızdakiler dünyanın dörtte üçüne egemendi. Çok güçlü, çok zengin, çok etkiliydiler. Atalarımız bu kudreti yendiler" (Özakman, 2009: 17).

Ulus kavramının batı dillerindeki gelişiminin iki farklı çizgide gerçekleştiğine dikkat çeken Hobsbawn'a göre (1995: 32) ulus kavramındaki evrim bazen bir toprak parçasına yani insanın kökeninin bulunduğu yere bazen de etnikliğe vurgulama yönünde gelişir. Ancak Hobsbawn (1995) her iki çizginin de ulusun modern anlamından son derece uzak olduğunu belirtir. Bu iddiasını ise New English Dictionary gibi önemli bir dil bilimsel eseri referans olarak sözcüğün eski anlamının 1908'de "etnik birim"e karşılık geldiğini, son zamanlardaki anlam karşılığının ise "bağımsızlık", "politik birlik" kavramlarıyla ağırlık verilerek ilişkilendirildiğini belirterek ortaya koyar (Hobsbawn, 1995: 33-34). "Diriliş Çanakkale 1915"te öncelikli olarak ulus doğal bir oluşumdur ve "ulus" ve etnik" kavramı arasında herhangi bir ayrım yoktur.

"Türk ve İngiliz siperleri arasındaki dar alanda üst üste yığılmış binlerce şehit vardı. Türkler şehitlerini gömmek için 5 saatlik bir ateşkes önerisinde bulundular. İngilizlerin yaralılarını ve ölümlerini toplamalarına, geriye taşımalarına kaç kez izin vermiş, denize dökülen denizcilerini rahatça kurtarmaları için iki kez ateş kesmiş olan Türkler bu çok insanca dileğin çabucak ve kolayca kabul edileceğini sanıyorlardı. Gereken hazırlıkları yaptılar. General Ian Hamilton bu insanca, sağlık bakımından da zorunlu öneriyi reddetti. Cesetler kokmaya başlamıştı. Koku uygar İngilizleri çok rahatsız edince, Türklere toplatmadıkları şehitleri gaz döküp yaktılar" (Diriliş, s. 436).

Cephede uzun süre kalma bireyin sivil yaşamdaki hassasiyetlerini yok eder. Ölüm kavramı gerçek olarak sıradanlaşır, asker öldükten sonra şehittir. Çanakkale Cephesi insan ile ölüm

arasındaki çizgiyi ortadan kaldırır. Savaşın sonuna doğru askere alınanlar sadece sayı olarak görülür. Çanakkale Cephesi’ni, Kurtuluş Mücadelesi’ni ele alan eserlerde cephe gerisinde kalanlar detaylı şekilde yer almaz. Romanlara hâkim unsur, hamaset ile kurgulanan savaş durumudur.

“Savaşın sonuna doğru gençler, yaşla değil, kiloyla askere alınacaktı. 45 kilo çeken askerdi. Taarruz başladı. “Allah Allah Allah Allah Allah Allah Allah...” Herkes fedai, herkes kahraman, herkes büyüktü. Tarihin en eski milletlerinden biri, ateşten geçerek, kan içinde, bir daha uyumamak, benliğini unutmamak, kandırılmamak, sömürülmemek, ezilmemek, ölmek üzere çığlık çığığa diriliyordu” (Diriliş, s.269).

Ulus-devlet inşa sürecinde amaç, ortak bir ulus kimliğini inşa etmek olduğu için ulus inşasının temeli Türkiye Cumhuriyeti özelinde Osmanlı Devleti’nin son dönem savaşlarına dayanır. Hedef kitle halk; yenilginin psikolojisini, asırlardır vatan bildikleri toprakların kaybıyla ve aynı şekilde aynı devletin tebaası olarak gördükleri etnik kökeni farklı halkların değişimi ile yaşadığı için ulus devlet ve millet olma bilinciyle mücadele etmeye fikrî zeminde hazırdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar olan süreçte yaşananlar Anadolu halkını, ellerinde kalanı koşulsuz savunmaya iter.

“Türk cephesinde de yalnız Türkler savaşmıyordu. Büyük çoğunluğu oluşturan Türklerle birlikte dövüşen başka soylardan gelme subay ve askerler de vardı. Bunlar, birbirleri için canlarını tehlikeye atmış, aynı karavananın çevresinde oturup karınlarını doyurmuşlardı. Hep aynı bayrak altında yaşamışlardı. Şimdi de birlikte ortak yurt için dövüşüyorlardı. Bu can kardeşliği, gelecekte Millî Mücadele ’yi yapacak, yeni devleti kuracak olan milleti yaratmaktaydı” (Diriliş, s.539).

Savaş sırasında devletlerin konumu ve yaptıkları, milletleriyle özdeşleştirilir. Roman emperyalist güçlerin itilaf ya da ittifak devletleri fark etmeden çıkarlarını korumalarını eleştirir.

“İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerin ulaştıkları ileri ve yüksek bir medeniyet var. Bu gelişmişliğin bunlara bir olgunluk, doygunluk vermesi, bilgelik, incelik, hoşgörü, soyluluk kazandırmış olması gerekirdi. Barışçı, adil ve örnek olmaları, yol göstermeleri, insanlığı ve hakkı korumaları, güzelliklere ve iyiliklere öncülük etmeleri beklenirdi. Tam tersini yapıyorlar. İlkel bir insandan daha yırtıcı, acımasız, kaba ve benciller. Durmadan dünyayı sömürüyor, doymuyor, yetinmiyor, sürekli daha fazlasını istiyorlar. İnsanlığı kandırmak için güzelliğe övgü düzüyor ama hiç durmadan çirkinlikler yapıyorlar. Küçük bir çıkar için bir milleti mahvedebilirler... Lanet olsun böyle medeniyete!” (Diriliş, s.324).

Osmanlı Devleti’nin çözülüşünde ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinde etkili olan savaşlar, toprak kayıpları Cumhuriyet’in bekası için “güvenlik arayışının” belirleyici olduğu bir yönetim refleksinin sonucu olarak gelişen bir durumun yansımasıdır. Tarihsel uzamda siyasî kuramsal neden alt-üst kimlik ilişkisi ve buna bağlı olarak milletin inşasında hangi yöntemin (kan ve toprak) kullanıldığı hususunun önemi aktarılır.

“Sevgili paşam, İngiliz askeri iyidir ama vatan savaşı nedir bilemez. Bunların subayları da erleri de emperyalist siyasetin emrinde ve vatandan uzakta, sömürü ve çıkar için dövülmüş insanlardır. Bu yüzden vatani için dövüşen bir askerin gücünü, kararlılığını, fedakârlığını da bilemez ve

ölçemezler. Biz şimdi Çanakkale’de vatanımızı savunuyoruz. Vatanını savunan askerin gücü silahın gücünü aşar. İngiliz, vatanını savunan Türk’ü ne anlayabilir, ne yenebilir” (Diriliş, s.166).

Roman, Türklüğü hem etnik kökenle savaşçı kişiliği ile hem de Osmanlı Devleti’nin aslı unsurunun kutsal değerlerine (vatan, millet, bayrak) gönderme yaparak tanımlar. Türklük bir yandan etnik grup olurken bir yandan da başka etnik grupları da kapsayan ulusal bir projenin adı ve dayanağıdır. Karpat; siyasî anlamdaki Türk ile dil ve etnisite bakımından Türk olanı birbirinden ayırmak gerektiğini belirterek siyasî anlamda Türk’ün, ilk kez yirminci yüzyılda ortaya çıktığını ifade eder (Karpat: 2003: 11). Yerasimos (2002: 51) ise Atatürk’ün 1920’deki, ‘Türkler ‘den Kürtler’den ve diğer unsurlardan oluşan Müslüman milleti’ söyleminin, ‘Türkiye halkı’, sonra da ‘Türk halkı’na dönüştüğünü hatırlatır. Müslüman milleti söyleminin değişmesinde ise Osmanlı’nın çökmesiyle “dinsel aidiyetin bir devlet en azından ulusal bir devlet kurmaya yeterli olmadığına kanıtlandığı” düşüncesinin de etkili olduğunu belirtir.

“Gazetelerde resmi deyimler dışında Osmanlı sözcüğü daha az kullanılır oldu. Türk deniyor, Türkçe deniyor, Türkiye deniyor. Osmanlı diye bir millet olmadığı anlaşılmaya başlandı. Zaten Osmanlılığı ne Rum kabul etmiş, ne Ermeni, ne Yahudi, ne Bulgar, ne Kürt, ne Arnavut, ne de Arap. Yalnız biz kabul etmişiz. Soyumuzu, tarihimizi unutmuşuz, unutturmuşlar. Aşurede nohut olmuşuz. Bizi küçük gören Osmanlı çelebileri, efendileri, beyleri, paşaları devleti çökerttiler, rezil ettiler, sattılar. Şimdi sıkıştılar, Türklüğü övüyor, Türklüğe sığınıyorlar. Çünkü devleti kurtarmak için yine Türkün kanına ve canına ihtiyaçları var. Bu tehlikeyi atlatınca, bunlar ayağına kapandıkları Türklüğü yine söndürmeye yeltenirler. Bu kronik hastalığı tedavi etmek şart” (Diriliş, s.336).

“Diriliş Çanakkale 1915” eseri Türk kimliğinin tarihi izinin altını çizer. Türk kimliğinin unutulmuş, geride bırakılmış olmasını eleştirir. Osmanlı toplumunda kimlik algısı farklılık gösterir; Osmanlı yönetici elitleri çok farklı etnik ve dinî kökenlerden gelirler ve dâhil oldukları etnik kategorinin yerine –Türk, Sırp, Boşnak gibi- Osmanlı üst kimliğini koyarlar (Tezcan ve Barbir, 2012: 12). Balkanlarda ise Türk kavramı özellikle muktedirlerle özdeşleşen bir kategori iken hâkim sınıfa ve dinî millete ait olanların benimsediği bir kimliktir. Balkanlarda Osmanlı hâkimiyeti sonucu dışarıdan gelenler ve kültürel aidiyet olarak Türkleşen Slavlar hâkim sınıfın önemli bir kısmını oluşturur. Dolayısıyla Türk kimliğini benimsemek yönetici sınıfa dâhil olmayı kolaylaştırmıştır; yani ‘yönetici sınıftan’ anlamında bir Türk kategorisi söz konusudur (Itzkowitz, 2012: 130-131). Dolayısıyla “Türk ismi Anadolu ve Rumeli’nin birçok yerinde yaşayan köylülere aşiretlere, devleti elinde tutan elitlere ve onların konuştukları dile verilen bir isimdir” (Karpat, 2003: 24). Eser Türk kimliğinin cephede ve diriliş esnasında birleştirici güç olarak (etnik çadır) kullanıldığını imler.

Halide Edip’in “Sakarya Ordusuna” ithaf ettiği “Ateşten Gömlek” romanı, etnik kimliği savaş döneminde diğer etnik kimliklerin Türklere yaptıklarıyla özdeşleştirir. Osmanlı ile Türk birbirinden ayrılır. “Yeni Türk Genci” olarak nitelenen birey eski olan ve çözülmüş Osmanlı değildir. Osmanlı genci ile Türk genci arasındaki fark etnik köken söyleminin göndergesidir.

“Her vakit nazik, her vakit etrafındakilerin rahat ve arzusunu düşünen yeni bir Osmanlı enmûzeci, Türk demiyorum. Çünkü yeni Türk genci daha mütecaviz, daha dalgalı, daha istediği çok olan bir mahlûktur” (Ateşten Gömlek, s.26).

Ateşten Gömlek romanı, Türk milletinin istiklâli için savaştığı Kurtuluş Savaşı’nı konu eden, Millî Mücadele ’yi ve o günlerdeki sıkıntılı süreci anlatan gerçekçi bir roman özelliği taşır. Kurtuluş mücadelesi ile Osmanlı halkının ayrışmalarını örnekleyen Halide Edip, Ermeni ve Türk çatışmasını da işler.

“Ermeni kırımını ve medeniyet düşmanı Almanlarla işbirliği eden medeniyet düşmanları bizdik. (..) Onun ne kadar gavur düşmanı, nasıl Erzurum’da Ruslarla gelen Ermenilerin bütün Erzurum’la kendi çocuklarını, karısını öldürdükten sonra Türkün ocaklarını söndüren Ermenileri zulme uğratmış bir millet diye gösteren Avrupa’ya kızgınlığını bilirim” (Ateşten Gömlek, s. 24, 52).

Aktarılan Erzurum olayları, 1915’in intikamı olarak gerçekleşir ve Talât Paşa’nın anılarında alıntılıdığı Rus subayı Tverdo Khebov’da hatıratlarında da geçer. Buradaki Ermeni zulmü, Ermeni ulusal kahramanı Antranik’in komutasında yürütülür. Alıntı, anlatıcının Ermeniler hakkındaki değerlendirmesini özetler:

“Zavallı uşak Ermeniye hattâ bize baş kaldırırken severdim, fakat İngilizlere uşaklık ederken küçük bir şey.” (Ateşten Gömlek, s. 54)

Osmanlı Devleti’nin üç dönem panoramasını gösteren Mithat Cemal’in “Üç İstanbul” eseri, bir döneminde azınlıkların bulunduğu, azınlıkların sözünün daha çok geçtiği olayları örnekler:

“...ağızlarında kanlı bir edebiyat, Ermeni dilinin salyası ve Ermeni mutfağının salçası...” (Üç İstanbul, s.369)

“Üç İstanbul” Cumhuriyet’ten sonra yazılır ve yayımlanır. Romanda etnik çadır oluşumu Ermenilerden çok Rumlar ve Yahudiler üzerinden örneklenir. 1915 olaylarına doğrudan girmez; ama Ermenilerin Türklere karşı güttüğü düşmanlığa -birkaç yerde- değinerek dolaylı biçimde bunun zorunlu olduğunun altı çizilir. Başkişi milliyetçi Adnan’ın, Abdülhamit taraftarı Sefaret Müsteşarı Nail ile diyalogları bu durumu görüngüler.

“Alman baştercümanı Testa ile Ermeni ihtilalinde [Osmanlı Bankası baskını olayı] 25 Ermeniye Osmanlı Bankası’ndan çıkarmaya Sultan Hamit kimi gönderiyor? Zaptiye nazırını mı? Hayır! Moskof Baştercümanı Maximoff’u... Siz ne diyorsunuz Nail Beyefendi?.. Diyarbekir’de bir Türk bir Ermeninin nasırına bassa devletler [yani “Düvel-i Muazzama”] Galata’ya bir düzme karakol gemisi gönderiyor.” (Üç İstanbul, s.100-101)

Başkişi Adnan, görünen düşmandan başka, bir de görünmeyen düşmanların da olduğunu ve I. Dünya Savaşı’nda Ermenilerin görünmeyen düşman şeklinde davrandığını söyler. Böylece, o da Ruslarla birleşip “bizi vuran Ermeniler” açıklamasına yaslanır.

“Dağıstanlı Hoca Fatih’teki sarıklılardan ayrı adamdır. Başı açık namaz kılar. Dostları ona ‘ayran içen Luther’ derler. Mahallesinde de adı çıkmış: Bakkalın, kasabın ‘Gâvur Hoca’sıdır. Sultan Hamid’i Darüşşafaka’daki ders kürsüsünde üç kere fetva vererek kendi kendine hal’ etti. Sırtı, göğsü sırmalı kazaskerlere ‘Haccac-ı Zalim’in kavasları’ der. Bir tek oğlu var; kendi tabiriyle ‘Abdülhamit’in kanyla abdest alsa, oğlunun cenaze namazını kılmaya hazırdır.” (Üç İstanbul, s.52).

“Gavur” Müslüman olmayanın genel adıdır. Etnik köken ile bağdaştırılmadan kullanılan söylem, etnik çadır oluşumunun dinî boyutunu simgeler. Eserlerde Türk, Müslüman kimliğinden ayrı düşünülmez. Bu nedenle çok kültürlü Osmanlı toplumunda “gâvur” ifadesi ile “hoca” sıfatının yan yana kullanımı olması gerekenden farklı bir kimliği kodlar.

“İstanbul’da üç şapka vardır. Çamlıca tepesinden evvel bu üç şapka görülür. Rejideki Ramber’in, düyûn-u umûmiyeci Berje’nin, şimendiferci Hügnen’in kafasında duran üç serpûş ! Bu üç şapka, bu üç kafadan bazan kaldırıma iner, bazan bulutlara fırlar, şimdi iki elde bir topaç olur, döner. Şimdi iki çatık kaş üstünde bir umacı olur, durur. Osmanlı İmparatorluğu denen uşak odasını bu üç şapka idare eder” (Üç İstanbul, s.56).

Kıyafetin önemli işlevler yüklendiği Osmanlı İmparatorluğu’nda özellikle dinî ve etnik kimliklerin her biri için temsil kıyafetleri toplumsal istikrarın ve düzenin sağlanmasında araçsal rol oynar. Resmi ideolojilerin inşasında kullanan kültürel öğeler kıyafetle sembolize edilir.

“Yüzbaşı Selahattin’in Romanı I-II” eserinde etnik kimlik sadece Türklük üzerinden aktarılmaz. Osmanlı Devleti’nin 600 yıl boyunca sahip olduğu topraklarda var olamaması ve imparatorluğun her yönüne Türk töresini yayamaması eleştirilir. Etnik kökenleri farklı imparatorluk unsurlarının değişik konumlarda bulunması ve bu statüko oluşumunda Türklerin alt basamakta yer alması aktarılır.

“Rum köyü benim için güzel bir inceleme konusuydu. Bizim köylerin tersine, burası temiz bir şehir manzarası taşıyordu. Kilise çok düzenli çalışıyordu. Papaz, Atina’dan gelmiş üniversite mezunu bir Rum. Akşamları âdeta bir Beyoğlu hayatı vardı. Saz, eğlence, dans. Neşe ve refah... Aralarında iki saat mesafe bulunan Türk köyüyle Rum köyü... Bizimki batıyor, onlarınki çıkıyor” (Yüzbaşı Selahattin’in Romanı I, s.65).

Rum köyü ile Türk köyü arasındaki fark, etnik kökenin Osmanlı Devleti’ndeki ayrıcalıklı konuma sahip olunması da önemlidir. Osmanlı Devleti son iki yüz yılını savaşlarla geçirdiği için askerliğe sadece Türklerin alınması, erkeklerin askere gittikten sonra cephe gerisinin sefaletle boğuşması askere alınmayan Türk olmayan unsurların zenginleşmesinin sebebidir.

“İstanbul bu tarihte bir mahşer yerini andırıyordu. İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan, Japon, Amerikan ordularından subaylar, neferler ve dünyanın her ulusundan ve dininden insanlar şehri doldurmuştu. Anadolu’nun çeşitli yerlerinden sürülmüş Ermeniler de İstanbul’a dolmuştu. Türkler yenilmişti. Hristiyan azınlıkları Türklere karşı kışkırtanlar savaşı kazanmışlardı. Hristiyanlar galip devletlerin tabii müttefikiydiler. İngiltere elçiliğinde bir Rum-Ermeni şubesi açılmıştı. Rumların istekleri genişti. Trabzon başpiskoposu ve Rumları bir Pontus Devleti kurmak istiyorlardı. Ermeniler Karadeniz’den Akdeniz’e uzanan bir devlet hazırlığı içindeydiler. Bağımsızlık peşinde koşan Arap, Kürt, Rum temsilcileri İstanbul’a dolmuşlardı. Bir evin

kapısında “Trabzon Rum İmparatorluğu Temsilciliği, bir başka kapıda Pontus Cumhuriyeti, bir başkasında Kürt Krallığı, biraz ötede Kilikya Ermenileri Temsilciliği, güzel bir konağın girişinde Arnavutlar Birliği gibi levhalarla ve uydurma bayraklara rastlanıyordu. Bunlar yetmezmiş gibi Bolşevik devriminden kaçan Ruslar da şehri doldurmuşlardı. İstanbul’da aranıp bulunamayan yalnızca Türklüktü” (Yüzbaşı Selahattin’in Romanı II, s.28-29).

Dağılan imparatorluğun ardından etnik kökenin ve etnik çadırın inşası içinde olan Osmanlı toplumu bölünerek yok olur. Anlatıcı eserde Türklüğün geri planda kalmasını I. Dünya Savaşı’na bağlamaz, Türklük zaten Osmanlı Devleti’nde her zaman geri plandadır tezini işler. Yukarıdaki alıntı bir devlet çatısı altında 600 yıl boyunca sağlanamayan kolektif ruhun aktarımıdır.

“Günbatımı” romanı çok kültürlü toplumda yetişen iki kardeşin birbirinden farklı algılarını yansıtır. Roman, Türk olarak Balkanlarda yer alan manastırda okuyan iki kardeşin Türk olmak ile alınan eğitimin etkisiyle geleneklerinden kopmasını ve kendi oluşunu tamamlamayan, aynı ailede yetişen iki bireyin çatışmasını işler. Etnik çadır, eserin sonunda olay örgüsünde birleştirici unsuruyla var olur. Devleti korumak, ait olunan kimliğe sahip çıkmak değerler oluşumunun ilk basamağıdır.

“Akabinde onların Türk’e karşı kinin kendi şahsi menfaati için kullanmaya karar verir. Savaş şu dükkânı o Türk’ün elinden almamı sağlayacak mı, onu söyleyin” (Günbatımı, s.83).

Türkler Osmanlı Devleti’nin aslî unsuru olsalar da etnik kökene bağlı saygı, devlet kavramına aidiyet ile gerçekleşir. İktidar gücünü kaybettiği zaman kitlenin kendi gücünü göstermesi ve etnik çadırından olmayı yok sayması, dinî zeminle sağlanır. Türk dışındaki farklı etnik kökene sahip topluluklarda var olan düşünce Türklerin kendi topraklarından gitmeleridir. Bu düşüncenin oluşması Osmanlı Devleti’nin tanıdığı özgürlüklerle ve anti-sömürgeci politikasıyla ilintilidir. Savaş merkeze alan eserler bu durumu “eksiklik” olarak vurgularlar.

“Hayır sana katılmıyorum iki sebeple, Türk milliyetçiliğinin uyanmasında çıkarımız var. Önce biliyorsunuz bizler ekonomik hayatta diğer unsurların rekabetinden yakınıyoruz. Eğer Türkler de kapitülasyonlara ve büyük güçlerin Osmanlı İmparatorluğu’nu sömürmede kullandıkları yerli işbirlikçilerine karşı bir tepki doğarsa bu yararımıza olur. Türkler ekonomilerinden yabancı tahakkümünü kırdıktan sonra ticareti veya sanayii kendi ellerine alacak değiller ya? Onlar şövalye ruhludurlar. Bu uğraş alanını küçümserler, o zaman ne olacak? Bakacaklar etraflarına ekonomilerini havale etmek için güvenecekleri bir unsur arayacaklardır. Kimdir bu unsur?

Adamlar “Biziz” derler.

Bir dakika. Daha ikinci sebebi açıklamadım henüz.

İslamcı Abdülhamit yerine Türk milliyetine dayanan bir iktidar iş başına gelirse Osmanlı’nın yeni yöneticilerinin dikkati Müslüman ülkelerden Orta Asya’ya çevrilecektir. Bu da...

Gerisini ahbabları getirir:

Bu da Filistin’deki tasavvurlarımıza karşı çıkmamaları demek olacaktır!...” (Günbatımı, s.110).

“Günbatımı” ve “Yüzbaşı Selahattin’in Romanı” romanlarında ‘Turan’ felsefesi vurgulanır. Kafkasya ve Orta Asya’daki akraba topluluklarla birleşmenin etnik çadırı tamamlayarak büyük güç yaratacağının altını çizer. “Günbatımı”nda Osmanlılık ile Milliyetçilik arasındaki ayrım etnik kökenle oluşan ulus inşasının ve millî kimlik algısının başlangıcıdır.

“Anlamıyorsunuz, kardeşim. Sen dedin ki biz Osmanlı’dan önce İslam’ı aldık. Ben de diyorum ki o Osmanlı’dan evvel İslam olan biz değil, Araplardı. Biz peygamberimizin doğumunda yüzlerce sene önce devletler kuran bir kavimiz. “Tarih-i Âlem bunları anlatıyor. Biz İslamiyet’ten evvel de devletler tesis etmişiz. Ama Osmanlı’nın muhtelif unsurlarından teşekkülü sonucunda biz aslen ne olduğumuzu unutmuşuz. İslam ile kendimizi bir ümmetin parçaları olarak görmüşüz. Bunlar kadar önemli olan bir gerçek var ki biz kadim bir tarihe malik bir milletiz.

Şükrü:

Yani biz diyerek Türklüğü kastediyorsun değil mi?

Pek tabii. Necip Arap kavmi diye kasılan bize “etrak bi idrak” diyerek tafrata atan Araplar henüz bedeviyette iken biz Orta Asya’da devletler teşekkül edip kendimizce idare usulleri başlatmışız. Ama dediğim sebeple şimdi bunları unutmuşuz” (Günbatımı, s.139).

Alıntı ulus kimlik oluşumun temellerinden bahseder. Osmanlı ve İslamiyet’ten önce var olan Türk kimliğinin tarihi şahsiyetini imler. İslamiyet’in Arap kültürünü yansıttığını, Türklerin ise dinini yaşamak için Arap kültürüne ihtiyacı bulunmadığını aktarır. Etnik kimlik, dinsel aidiyetten daha çok öne çıkarılır. Böylece ulus devlet anlayışının Osmanlı Devleti’nin son döneminde yaşayan gençlerdeki yansıması gösterilir.

“Her bir komşu bana fidan almaya gelirdi. Huzur vardı... Belki buralar da öyleydi o zamanlar. Ya şimdi? Bütün Makedonya fokurdayan bir kazan oldu. Önüne gelenin bir tutam zehir attığı bir kazan...

Şükrü usulca konuşmaya girmeye çalışır:

Evet efendim bir yanda Yunan öte yanda Sırp komitacıları...

Büyük Bulgaristan hayalcileri, Han-Slavistler, çeteciler... Bir de onların aralarındaki çekişmeler.: Sandiniskiler, Paniçalar, Santralistler, Sarafaflar...”(Günbatımı, s.247).

Kolektif ruhun çökmesi, her bir farklılığı daha da kutuplaştırır. Ayrışma ve çözülme durumunda mücadelenin haklılığı için etnik kökene dayalı savunma ve ötekiye saldırma ölen ve öldüren için haklı olma zeminini sağlar. Ölen kimliği için ölüren öldüren de kimliği için öldürür.

“Cemal Paşa sorar:

Niye yaptığınız Ermeni komitacıardan ne farkı var? Aynı şartlarda medeni dediğini Avrupa ne yapardı? Biz hiç olmazsa tehcir ettik. Kendi selametleri için... Ya idam hem de topluca ya da tehcir? Kararınızı verin hangisi?

Siyonistlerin diyeceği bir şey yoktur.

Merhamet istiyorsunuz. Ya siz, siz bize dört cephede çarpışan Osmanlı’ya merhamet ettiniz mi? İçimizden yıkmaya kalktınız bizi. Bilmiyorum sanmayın. Avrupa’da arkadaşlarınız Ermenilerle iş birliği yapıyor. Bu sonucu aleyhimize bir şer cephesi kurmadan düşünecektiniz” (Günbatımı, s.399).

24 Nisan 1915 Ermeni tehcirinin savunulması “Günbatımı” eserinde de işlenir. Ermeniler’in yaptıklarının görmezden gelinmesine Avrupalı devletlerin dinî aidiyetle Ermenileri savunmaları eleştirilir.

Kurtuluş savaşının bireysel algılanışının başkışı üzerinden örnekleme olan “Dikmen Yıldızı” eserinde İzmir’in işgalinden sonra kurtarıcının Türk olduğu aktarılır. Türk, bütün vatani ve vatanda yaşayanları simgeler.

“Demeğe kalmadan sesler yaklaştı, silah sesleri büsbütün kesildi ve gelen seslere kulak veren mağaralılar bir okyanus fırtınası gibi çıldırdı:

-Türkçe! Türkçe! Türkçe!..

Gelen sesler anlaşılıyordu. Türkçe idi. Felaketlerin ortasında, ölümün göbeğinde işitilen Türkçe bir sesin üstünde dolaşan bu sesi ben işittim. Bu sesi, ölümleri öldüren bir gururla dinledim:

-Mamat! Bu taraftan!

-Hasan Efe, biraz sağa!

-Osman koş!

-Bu taraftaydı Efe!

Demek bizi arıyorlardı. Demek o ses Türk'ün sesli ve seslerin en kurtaracısı, en hayat vericisiydi” (Dikmen Yıldızı, s.50).

Eser, Dikmen Yıldızı'nın ve Beybaba'nın (Dikmen Yıldızı'nın nişanlısı Murat'ın babası) şahsında Türk milletinin Millî Mücadele 'nin zaferle sonuçlanmasıyla özgüveninin arttığını hatta kendilerinin diğer milletlerden üstün olduklarına hükmettiklerini aktarır. Beybaba, başkişi olan Yıldız'ı mitolojik kahramanlar ile kıyaslar ve Yıldız'ı onlardan daha üstün tutar. Beybaba, Türklerin diğer milletlerden daha erdemli olduğu görüşündedir. Beybaba, oğlu Murat'ı Ashill'le karşılaştırır; Ashill'in Agamennon'u arabasına bağlayıp sürüklemesine benzer şekilde Murat'ın tayyaresiyle halkına hizmet ettiğini belirtir. Millî Mücadele 'de tayyareciliği ve istihbarat teşkilatı içerisinde aldığı görevle ülkeye büyük hizmet eden Murat, nişanlısı tarafından da yüceltilir. Başkişi Yıldız, Türklüğü vurgulanan Murat'ı mitolojik kahramanlardan -İskender ve Hektor'dan- üstün görür; Murat'ın üstünlüğünü Türklükle ilişkilendirir (Dikmen Yıldızı, s. 398). Dikmen Yıldızı'yla Beybaba vapurda giderken yabancı dille konuşan iki kişi, uyarıyı dikkate almayınca Yıldız onları tokat atarak susturur. Yıldız aslında fevrî olan bu davranışını, duygusalca gerçekleştirir. Yıldız'ın bu davranışı, o günlerde etnik kökenler farklı olanların birbirlerine karşı kin ve nefret dolu insanlar tarafından desteklenmesini gösterir. Anlatıcı bu hadise aracılığıyla milletlerin var olma mücadelesi verdikleri günlerde millî kültürlerine ve dillerine daha çok sahip çıkıp bunu millî bir görev şeklinde telakki ettiklerini aktarır.

“Savaş ve Açlar” romanı savaşa karşı duruşla birlikte Osmanlı Devleti'ne ait unsurların Avrupalı devletlerle iş birliği yaparak devleti yıkıma götürdüklerini imler. Savaş sırasında düşmandan (diğer milletler) kaçmanın, etnik köken için mücadele etmenin, ölümlere yol açtığını vurgular.

“Gazetelerin yazdığına göre İngilizler, Fransızlar, Ruslar Avrupa'yı kana boyayarak savaşıyor, yer yerinden oynuyordu. Türk orduları henüz bismillah dememişse de bugünlerde eli kulağında. Bizim sınırlarımızda da kan gövdeyi götürmeye başlayacaktı. Babasının yollandığı Erzurum'dan dördüncü ordu cephesinden henüz hiçbir haber gelmiyordu. Temel Çavuş'tan gelen iki mektup ancak sağlık, iyilik, haberleriyle doluydu. Rumeli bozgunundan gelmiş Balkan göçmenlerinin yaşlıları kahvenin bir köşesinden toplanıp yanık yanık konuşuyor, sürekli bozgunlardan duydukları yılgınlığı saklamayarak düşmanın şerrinden ileride nereye kaçacaklarını kara kara düşünüyor, uzun kırmızı kuşaklarının arasından çıkardıkları tabakalarını birbirlerine sunarak, hülyalı duman yığınları arasında kahrılanıp duruyorlardı. Hiç kimsede savaşın iyimser romantizmi yoktu. Hepsinin bildiği yedi düvelin Osmanlı'yı yeryüzünden kaldırmak için ele ele verdiği” (Savaş ve Açlar, s.160).

“Küçük Ağa”da Türk halkının bütün fertlerinin var olma mücadelesi verdiğinin altı çizilir. Etnik çadır, kuşattığı bütün bireylerde mücadele ruhunu oluşturur. Osmanlı unsurlarının ve ait oldukları etnik kökenlerin çözülme sürecindeki davranışlarına Türkler devlet bilinciyle ve kolektif ruhla karşılık verir. Bu ruh savaşlar neticesinde sekteye uğrasa da toplum ulus kimlik inşasını gerçekleştirir.

“Şimalde Pontus, şarkta Ermenistan hortlamak sevdasında. Ora halkı da inim inim inliyor. Ne yapayım böyle hayatı ben Hoca Efendi? Söyleyin ne yapayım?” (Küçük Ağa, s.124).

“Artık yalnız eli silah tutanlar değil, beş on okka yük taşıyabilecek, bir kağının öküzlerine tembel dürtebilecek çocuklar ve kadınlar da cihada akıyordu. Daha şimdiden isimler çıkmıştı ortaya: Kara Fatmalardan, Ayşe Onbaşılardan, Pembe Çavuşlardan bahsediliyordu. Kadınlık ilk defa Şehadet ve gazâ mertebelerine ermişti” (Küçük Ağa, s.140).

İşgalci kuvvetlerin yaptığı zulümlere fazla yer verilmez. Yunanlıların zulüm yaptıklarına değinilmekle yetinilir, nasıl ve ne şekilde zulüm yaptıkları konusunda bir aktarıma yer verilmez. Bunda, Yunanlılarla savaş üzerine değil, Padişah ile Kuvayımillîye arasında bir tercihte bulunması gereken Akşehirli halk üzerine yoğunlaşılması temel rolü oynar.

“Dinleyin beni. Millet şimdi gâvur ordusunu durdurmaya çalışıyor. Varını yoğunu buna harcıyor. Eli silâh turan herkes, sabi-sübyan, hatta karı kız cephede; ırz, namus dâvası bu. Anladın mı? Ümmet-i Muhammed’in, dinimizin, şu konuştuğumuz dilin, şu ekmeğini yediğimiz tarlaların, üstüne bindiğimiz atların, sütünü içtiğimiz ineklerin dâvası bu. Kaybettik mi, ne Akşehir’in altını gümüşü kalır, ne de Çakırsaraylı sersemi. Anladın mı?” (Küçük Ağa, s.188).

“Küçük Ağa”, tarih ve toplum algısı ile Osmanlı’nın belirli bir zamanını yücelten veya Türk milletinde asil ve ayırıcı bir öz bulan görüşlerden ayrılır. Osmanlıya belli bir tarihsellik içinde bakarken, inkıraz devrinin çözülen toplumsal yapısını, oluşan etnik farklılıklara dayalı çatışmaları sorgular.

“Sizlerle din ayrılığı, kan ayrılığı var. Netice itibariyle bu da bir sebeptir. Veya vahşetin sebebi olmamalı, ama sebep sayılabilir. Peki, ya aynı dinden, aynı kandan olanların birbirlerine yaptıklarına, yapmakta olduklarına ve yapmadan yapamayacak olduklarına ne demeli? Kurulu düzen işlerken, düzeni kuran kuvvetler ayaktayken mesele yok. Ya düzen bozulunca? Ya düzeni ayakta tutan kuvvetler yıpranınca? Bekle o zaman cifenin bin bir çeşidini” (Küçük Ağa, s.387).

“Düzeni ayakta tutan kuvvetler” söylemi kuvvetler dengesindeki sapmanın ifadesidir. Etnik kökene dayalı ayırmadan (kan ayrılığı) ve din ayrılığından bahsedilir. Çünkü Osmanlı Devleti’nde yaşananlar ve anlatıcı tarafından vahşet olarak aktarılan durum Hristiyanların ve Müslümanların savaş durumundaki konumlarını imler. “Küçük Ağa” romanı etnik kökenin altını “Türkse Türk, hem de en katıksızından, Müslümansa Müslüman, hem de en inanmış ve en bileninden! (Küçük Ağa, s.236)” cümlesiyle çizerken daha önce ele alınan romanlardan farklı olarak etnik çadırın oluşturduğu kolektif ruhla kazanılan Millî Mücadele ’nin nedenleri, zaferden sonrasının nasıl olacağı ön plana çıkarılır.

“Esir Şehrin İnsanları” romanı; ‘Esir İstanbul’ başlıklı birinci ana bölümün ilk kısmı, Barcelona’dan on beş gün önce hareket eden eski bir şilepte başlar. Ömrünü çeşitli Avrupa şehirlerinde geçiren romanın başkişisi Kâmil Bey, I. Dünya Savaşı’nın getirdiği buhran sonucunda mali durumunun bozulması üzerine her şeyini satarak karısı Nermin ve kızı Ayşe ile birlikte İstanbul’a doğru yola çıkar. Kâmil Bey, romanın aktüel zamanında güverteden denizi seyrederken yanına Nermin gelir ve Kaptan’ı sorar. Birbirlerine belli etmemeye çalıştıkları hâlde hem Nermin hem de Kâmil Bey tedirgindir. Yakın bir zamanda Savaş sürecinden kalma bir serseri torpil, Bozcaada önünde bir İspanyol gemisine isabet ederek büyük bir faciaya yol açmıştır bu sırada şilebin Fransız Süvarisi gelir ve Nermin’i selamlar. Torpil olayı üzerine konuşulur; yemek çanının çalmasıyla hepsi içeriye geçer. Kâmil Bey ve ailesi, yemekte İkinci Kaptan Mösyö Albert ile Bolşevik ihtilali üzerine konuşurlar. Daha sonra bir zaman atlaması gerçekleşir ve ertesi günden bahsedilir. Öğleye doğru Çanakkale’ye varılır. Kâmil Bey, burada gemiye öteberi satmaya gelenlerle memleketin durumu üzerine konuşur. Ertesi sabah İstanbul’a varılır. Kâmil Bey’in yanına Fransız Süvari gelir. Onunla da Osmanlı Devleti’nin durumu ve geleceği üzerine konuşurlar. Şilebin İstanbul’a varmasıyla bölüm son bulsa da Şilepteki Avrupalı devletler ve etnik kimlik kazanmamış Kamil Bey ve ailesi Osmanlı elit kesminin örneğidir. Eser olay örgüsünün ilerlemesiyle Kamil Bey’in kendi ile çatışmasıyla devam eder. Osmanlı bireyinden, etnik çadırına mensup kişiye evrilir.

“Henüz bir ay geçmeden, İngilizlerin soğuk kasıntısı, Fransızların sinire dokunan kibarlığı, İtalyanların acemi sömürgeciliği, Amerikalıların hoyrat neşesi, Japonların panter ciddiliği, Kâmil Bey’i artık eskisi kadar ürkütmez olmuştu.” (Esir Şehrin İnsanları, s. 110)

Eserde bahsedilen Üsteğmen Mehmet Ali Efendi, Şevki Bey’in yaveridir ve memleketin geçirdiği felaketlere dayanamadığı için intihar eder. Bıraktığı mektupta ve defterde onu intihara hazırlayan süreçten ve memleket durumunun onu nasıl bir bunalıma sürüklediğinden bahseder. Kâmil Bey, bunları dergiden okur. Üsteğmen Mehmet Ali Efendi’nin mektubu ve defteri, Kâmil Bey’in değişimi noktasında önem taşır. Yazılanlar, bu değişimi hazırlayan sürecin bir parçası yahut aşamasıdır.

“Kalpaklılar-Doludizgin” eseri Milli Mücadele ’nin cephede ve cephe gerisindeki çatışmalarını konu edinir. Eser etnik kimliğin önemini ve ulus devlet inşasında etnik çadırın gerekliliğinin altını çizer. Türk milliyetçiliğinin doğuşu, uzun bir tarihe, siyasî ve toplumsal dönüşüme tabi olarak gelişmiştir. “Süreç çağdaşlaşma, batılılaşma ve laikleşme biçiminde gerçekleşen üst yapı devriminin ötesinde, Türklük olgusunun Orhun anıtlarına kadar uzanan tarihsel kimlik kaybı karşısında, ulus inşasında devlete gerçek kimliğini yeniden kazandırma çabasıdır” (Türkdogan, 2008: 98). Eser bu bağlamda Türkiye’nin ulusal kimliğinden, Türk milliyetçiliğinden ve bu iki girift boyuta sahip kavramların nasıl bir sentez oluşturduğundan bahsederken Osmanlı İmparatorluğu’nun toplumsal yapısından, kimlik politikasından, Türkiye Cumhuriyeti’nin doğuşu, ulusal kimlikten “Etnik Türklük” kimlik eklentilerinden bahseder.

“Düşmanlarının biz değil, Padişah olduğunu, İngilizler olduğunu Yunanlılar olduğunu elbette öğrenecekler. Şimdi bilemiyorlar, çünkü düşmanı, işgal edilmiş topraklarımızın halkı gibi gözleriyle görmediler. Haklarının gasp edildiğini daha anlayamadılar. Padişahın kendilerini kurtaracağına inandırılmışlar. Buralarda da düşman, mallarına, canlarına dokunmadı. Düşman daha karılarının kızlarının analarının buralarda namusuna, ırzına tecavüz edemedi. Yüzyılların verdiği bir alışkanlıkla şuurlarının altına işleyen bir bağlılıkla Padişaha inanıyorlar. Hainler de onların bu hislerini din, şeriat diye yaygara kopararak istismar ediyorlar. Hele bir intikam, yine şuurlarının altındaki Türk’ün hürriyet kıvılcımı yüreklerinde parlamaya görsün” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.289-290).

Eserde, Yunanlılar, Fransızlar, İngilizler söylemi devlet isimlerini barındırmaz, etnik kökene bağlı millet söylemi aynı zamanda bütün eserlerin anlatım biçimidir. “Yunanlı asker”, “Türk asker”, “İngilizlerin yaptığı gibi” ifadeler devletlerarası savaşı değil, etnik kökene dayalı tasniflemeleri niteler.

“Kato Venezilos!...” daha bu ses meydana akisler bırakırken Yunanlı asker, süngüsünü Fethi Bey’in kalbine sapladı. Seyreden Türkler birkaç adım gerilediler biri: -Yazık oldu Fethi Bey’e dedi. Bir başkası: -Şehit oldu diye sözü düzeltti” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.32).

Ulusal kimlik seçilebilir ve değiştirilebilir bir unsur iken etnik kimlik, daha derinde insanın ailesinden gelen davranışlarına yansıyan özel bir olguyu karşılar. Devletler, kimliklerini eğer mevcut ise bir ulus üstüne inşa ederler; yoksa devleti pekiştirmek için bir ulus icat etmek zorunda kalırlar. Devletin ortaya koyduğu kimlikle ulusal ve etnik kimliğin örtüşmesi istikrara katkıda bulunur. “Kalpaklılar-Doludizgin” eserlerinde Türkiye Cumhuriyeti kurulurken verilen mücadeleye, ulus olabilmenin etnik köken ile ilgisine ve etnik çadırın varlığıyla kurtuluşun gerçekleştiğine dikkat çekilir.

“ ‘Avrupa’nın hele Fransızların tarihini çok iyi bilirim’ diye birdenbire söze başladı. Fransız tarihi ibret verici hürriyet savaşları, ihtilallerle doludur. Başka milletlerin hürriyetlerine pek hürmet etmezler ama kendi hürriyetlerinin üstlerine titrerler. İngilizler de öyledir. Fakat bu milletlerin dünya milletlerine yadıkları hürriyet, müsavat, adalet, uhuvvet kavramlarını da inkâr edemeyiz. Demek bu milletler için kendilerinden başkası insan sayılmıyor. Onların yaptıklarını, ettiklerini, hürriyet için savaşlarını biz de yapıp bu kendilerini dünyanın efendisi sayanlara kabul ettirmemiz gerek” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.264).

Anlatıcı, tarihî bilginin mukayesesi ve değerlendirmesi ile kurgusunu bilimsel bir hüviyet kazandırır. Eserde, düşmanlar küçümsenirken, millete olan inanç sürekli olarak yenilenir.

“Yusuf, bölüğünün önünde ağır ağır yürümeye başladılar. Yine sağlarında sollarında yorgun argın kıtalar yürüyordu. Etrafta ölümlerin arasında yaralıları arayan sıhhiyeler, onlara yardımcı olarak verilen müfrezeler, muharebe meydanını tarıyorlardı. Yusuf, birdenbire durakladı arkasından gelen askerler de durdular:

Bir çatal iri taşın çatalına sıkışmış kalmış, kollarını iki yana açmış, gözlerini göge dikmiş yaralı bir Yunan askeri, durup bir şeyler mırıldanıyordu. Yusuf fazla bakamadı:

“Su verin şuna!” diye söylenip yürüdü. Neferlerden biri yaklaşıp başını kaldırdı, matarasının suyunu Yunan askerinin ağzına döktü. Yürüyen bölük duraklayıp bir kere daha arkasına baktı. Yunanlı; genç mavi gözlü bir delikanlıydı, yüzü bembeyaz olmuş, mavi gözleri kendisine su verene öylece bakıyordu. Suyu veren, onu doğrultup arkasını kayaya dayadı. Yunanlının sağ kolunu zorlukla başına sapsarı saçlarına doğru kaldırdı. Selam vermek istedi. Sonra birdenbire

taş gibi kesilip kayadan yan üstü yıkılıverdi. Derviş Çavuş, “yürüyün!” diye mırıldandı, “bu keretayı kırmızı mühürlü zarfla buralara biz davet etmedik.” Yürüdüler, tam bu sırada bir haberci onbaşı geldi. Yusuf’a Alay Kumandanının kendisini istediğini söyledi. Yusuf, çavuşlara bölükle İnönü köyünde bulaşacağını yürüyüşe devam etmelerini söyleyip acele yürüdü” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.478-479).

Öykü zamanı itibariyle 15 Mayıs 1919’da başlayan roman, Söke merkezli olmak üzere, işgalin genel görünüşü ve toplumun yapısı hakkında derinlemesine bilgi sunar. “Doludizgin”de Ankara ve İstanbul hükümetinin ilişkileri, düzenli ordunun başarıları anlatılır. 9 Eylül 1922 ile anlatı tamamlanır. Romanlarda, kronolojiye bağlı kalınırken, kurgu yönünü bir aşk hikâyesi oluşturur. Nutuk’tan doğrudan alıntılar ile ilerleyen romanlarda, Kurtuluş Savaşı’nı gerçekleştiren hamle gücüne duyulan ihtiyaç ve kolektif şuuru her an diri tutmak arzusu belirgin olarak görülür. kalpak izleğinden hareket eden romancı, Kuvayımilliye’nin sembolü olan kalpağı da millî hafızada ölümsüzleştirmeyi dener. Cephedeki ve cephe gerisindeki bireylerin diyalogları dramatik aksiyonunun belge ya da belgesel roman türü şeklinde oluşturulduğunun göstergesidir.

“Her şey aklıma gelirdi de şu Rusların bizimle dost olup bize yardım edecekleri hiç de aklıma gelmezdi.

...

Ruslarla sulh yapmak onlardan cephane silah almak büyük siyaset doğrusu. (...) Halklar, her zaman zorbalara, müstevlilere, müstemlekecilere karşı kolayca birleşebilirler (Kalpaklılar-Doludizgin, s.547).

-Heriflere bak sen.

Gözlerinin içi gülümsüyordu. İlyas elini uzatıp Niyazi’nin tüfeğinin namlusunu tuttu; kendi çenesinin altına koydu.

-Alçak Yunan’ın kurşunuyla ölmek bize yakışmaz. Niyazi onun sol elini sol eliyle tuttu. Başını İlyas’ın namlusuna doğru uzattı. Çenesini namlunun ağzına koydu.

-Gelsin, bizi esir alsın bakalım.

-Gelsin.

-Sen üç say tetiklere basalım.

-Hakkını helal et kardeşlik,

-Sen de hakkını helal et.

-Helal olsun. Vatan millet sağolsun.

-Helal olsun. Allah milletimizle birlik olsun. Şu aç köpekleri yurdumuzdan sürüp çıkarsın arkadaşlarımız.

-Lailahe İllahlah

-Lailahe İllahlah

-Bir, iki üç...

İki tüfek bir anda, birdenbire ateş aldı. Çukurun içinde boğuk bir ses çıkardı. İlyas, Niyazi’nin, Niyazi İlyas’ın elini sıktı sıktı. Sonra da öylece el ele kaldılar. Sağ ellerinin şahadet parmakları hala tetiklerinin üstünde duruyordu” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.577-578).

Millî Mücadele’yi ele alan romanlarda kişilerin dönüşümü toplumun değişim süreçleriyle paraleldir. Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne değişim ve etnik çadırla oluşturulan kolektif ruhun yansıması “Kalpaklılar-Doludizgin”, “Ateşten Gömlek” “Küçük Ağa” vd. romanlarda yer alır. “Burada dönüşüm meydana gelirken milliyetçi ideoloji önce Müslüman olmayan milletler arasında yayılır ama onların arasında yayılmaya başlayınca, yönetici Müslüman gruba da sıçramaya başlar. Eğer Rum milleti kendini artık Yunan ulusu olarak görüyorsa, er ya da geç Osmanlılar da kendilerini “Türk” olarak görecektir. Osmanlı toplumundaki hiçbir grubun

kendine yeter, bölgesel muntazam birimlere bölünmesinin yolu olmadığından, “ulusal azınlıklar” dolayısıyla da etnik seferberlik fenomeni ortaya çıkar. Yunanlılar, Sırlar, Ermeniler ve Kürtler ulusal birliğin ayrıcalığını duyumsarlar, artık yabancı oldukları, ulusal değerlere tehlike oluşturdukları bu devletten ayrılmak isterler ve ayrılmaları yönünde güdülenirler. Bu zor, tehlikeyi içinde hep barındıran rahatsız edici durum Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünden sonra da devam eder.” (Kedourie, 2004: 54). Sonunda bugün Anadolu olarak da betimlenen sosyo-kültürel ve etnik çeşitliliğiyle yeni bir ulus-devlet ve milletin doğuşuna tanık olunur.

“Çalınan Savaş” romanı Millî Mücadele ’nin romanı alt başlığını taşıırken etnik çadıyla birlikte ulus ve millet söyleminden öte ümmet çatısını öne sürer. Etnik köken olarak “Türk” kelimesini yalnız değil “Müslüman Türk” şeklinde kullanır. Var olan direnişin İslam direnişi olması gerektiğini imler. Eserde dindarlar, karakterden çok bir tip biçiminde ön plana çıkarlar. “Çalınan Savaş” romanı, Türkiye’de laik kimliğin muhayyilesini besleyen metinlere karşı duruş sergiler.

“Haşmetli Çar, ikinci Nikola Orduları da Ermenistan sınırlarında savaşarak, Avrupa ve Asya’ yı hunhar Türklerin varlığından temizleyeceklerdir. O Müslüman Türkler ki, Boğazların cazip sahillerinde, insanlık ve medeniyet için leke teşkil ediyorlar. Camileri başlarına yıkılmaya, Mekke ve Medine’ nin izbe çöplerine sürülmeye layıktılar. Rus Ermenileri Çar Ordusunda görev almıştır. Anadolu Ermenileri, Osmanlı Ordusunu iki ateş arasında bırakacaktır. Resmi müesseseler, binalar, bombalarla uçurulacak ve yıkılacaktır (Çalınan Savaş, s.20).

...
-Nam için midir, benlik için midir, İslam için midir direnmesi? İhtirasın ateşiyle, İslam milletini ateşe veren, Alman oyuncuğu Talat’ a benzemesin. Atmış sekiz bin erimizi, kış ortasında taarruza kaldırıp Erzurum soğuşunda donduran Enver’ e benzemesin. Cemal Paşa’ nın, Kemal Paşa’ nın orduları; Filistin’ de İngilizler tarafından kırılmıştı ki, baş sebep Cemal Paşa’ dır, bu kısa görüşlüye benzemesin. Müslüman evlatlarını, Alman subaylar emrine veren, bu üçlere benzemesin. Mehmetçiği kumar zarı gibi fırlatan, Anadolu’ nun gücünü tüketen bu kumarbazlara benzemesin. Allah için kıyam ettik küffara. Buyruğuna girilecek başbuğ mudur? Bize mi benzer, de bana? Ferasetli mi Paşa? Güdülen mi, güden mi? Sonu kaptırmasın, hırslı bir kurda. Bizi Frenk kafalı bir doymaza kaptırmaya... Az mı çekti bu millet? Frenk kafalılardan. Yetkili canavar dişi oldu gırtlığımızda. Elleri sırtlan pençesi oldu sırtımızda. Kurt çoban olunca, ne olur ahval? Bu millet kıyam edecek elbet. Kıyam başladı bile. Kaptırır mı? Kâzım Karabekir bir Frenk kafalıya” (Çalınan Savaş, s.33)

Roman edebî türün formundan yararlanarak fikirlerini yaymak isteyen İslâmî bilincin yansımaları taşır. Eserde, Millî Mücadele sonrası süreçte cumhuriyetçi bakış açısıyla yazılan kurtuluş ve kuruluş romanlarında farklı ideolojiler ve söylemler bulunsa da siyasî bir projenin parçası olarak ulus-devlet projesinin ve yaratılmak istenen millî kimliğin yansımaları aktarılır. Bu yüzden de savaşın nedenleri, geçmişin kötülüğü üzerinden Osmanlı hedefe konurken ortak milliyetçi tutumu sağlamak için de ortak düşman ihtiyacı vardır. Ortak düşman da Batı’dan Doğu’ya doğru değişkenlik göstermekle beraber “Kafirler” “Gavurlar”, “Yunan Ordusu”, “Yerli Rum Halkı”, “Ermeniler”, “Araplar” , “Kürtler” , yerli işbirlikçiler olarak yobazlar ve direnişe katılmayan köylülerdir.

“Önce Ruslara, sonra İngilizlere karşı. Halit Paşa da Irak’ tan gelmişti. Irak İngilizlerin eline geçince, İran üzerinden Kafkasya’ ya gelmişti. Nuri Paşa da Acemlerden, Çerkezlerden, Azerilerden, Abazalardan İslâm Ordusu kurmuştu. Bizim kuvvetlerle her iki paşanın kuvvetleri birlikte savaşıyordu. Gümrü’yü, Batum’ u, Bakü’ yü, Tebriz’ i aldık. Ne oldu, biliyor musunuz. Dört yıl beraber çarpıştığımız Alman, yolumuza dikildi. Bakü’ ye giremezsiniz dedi. Bakü halkı hem Türk hem Müslüman. Halk Osmanlı Ordusu’ nu istiyor, Alman, olmaz diyor. Az kalsın vuruşacaktık. Batum’ la Bakü’ ye kendileri göz dikmiş meğer. Bu iki şehirde gürül gürül petrol çıkar. Petrolü bize kaptırmak istemiyormuş Alman.
-Kafirden dost olmaz çavuş.
-Haklısın, olmaz. Allah, kâfirleri dost edinmeyin buyuruyor. Siz onlardan olmadıkça, onlar sizden olmaz buyuruyor” (Çalınan Savaş, s.163).

Tek etnik unsur anlatısını ve algısını yerleştirmeye çalışan Cumhuriyet ideolojisi anlatısını dillendiren dirijize ve kanonik eserlerin aksine “Çalınan Savaş”ta Acemlerden, Çerkezlerden, Azerilerden, Abazalardan kurulan İslam ordusunun verdiği mücadeleye de yer verilir. Azeri kahveci bu katkıyı sunan tiplerden birisidir. Bu meyanda Gümrü, Bakü, Batum, Tebriz de Millî Mücadele sathı olarak verilir. Diğer taraftan Anadolu’da verilen mücadelenin yanında yer alan ve büyük heyecan yaşadıkları anlatılan Hint Müslümanları, Afganistan, Karaçi, Peşaver, Sint ile de çatışmanın İslami yönü vurgulanır.

“Evet, kardeşlerim, Müslüman teşekkür için değil Allah rızası için yapar. Batılı, bu fedakârlığın İslâm inancından olduğunu ne bilsin. Kâfirlerin çelik ağını işte bu iman kırıyor. Kâfirin silahları, çelik ağı, örümcek ağı gibi zayıf kalır iman karşısında” (Çalınan Savaş, 258).

Eser, Tanzimatla birlikte başlayan “medeniyet değiştirme, haliyle bir kültür değiştirme” olarak (Kaplan, 1997: 2) görülen tarih algısına ve bu duruma karşılık mücadeleciler bir zıt görüş geliştirir. Bu karşı duruş, tarihî belleğe tutunarak, geleneğe yaslanarak var olma ve var etme çabasını doğurur.

“Var Olmak” eserinde ulus-devlet yolunda verilen mücadelenin Osmanlı Devleti’nin diğer unsurlarıyla gerçekleşen çatışma aktarılır. Osmanlı Devleti etnik çatışma ve gerilimlerin çözümünde etkili değildir. Eserde, kurtuluş söyleminin imlendiği etnik çadır; ulus devletin, özellikle siyasal toplum bağlamında, birliğinin ve istikrarının sağlanmasında kilit noktası konumundadır.

“Birbiri peşi sıra karşısında dikilen, birer avuç, daha dün kendisine bağlı millet kırıntılarından ibaret kalabalıklara karşı, bir türlü davranıp kalkınmayan devlet kuvvetleri bir iç ihanet karşısında, seferber oluvermişlerdi. Dışardan gelen darbeleri, düşmanlıkları, hainlikleri çabucak unutuveren bu devlet, içerden gelecek hür bir fikre, hür bir harekete, hür bir iradeye karşı, hemen tarihî gazabını ayaklandırdı. Eğer Balkan Harbindeki düşmanlarla harp etmek zorunda kalmasaydı da, o memleket hainlerini muhakeme edip cezalandırmak yoluna gitseydi, yedi bin Bulgarı, on bin Sırbı ve bir o kadar Yunanlıyı, darağaçlarına çekmekte tereddüt göstermeyeceği şüphesizdi” (Var Olmak, s.78).

Kimlikler, devlet-toplum arasındaki dinamik etkileşim sonucunda oluşur. Kimlikler birey-devlet-toplum etkileşiminin tarihsel süreklilik içindeki diyalektik ilişkisine bağlı biçimde gelişir.

Çalışmada yer alan kurgu eserlerde Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet inşa sürecindeki, Müslüman- Osmanlı kimliği ve uluslaşma ideali ad ve içerik değiştirerek etnik kökenle oluşturulan etnik çadırla Türk kimliği ve ulus-devlet idealine dönüşür. Değişim kültür ve ülkü birliği yoluyla kazanılabilen bir anlamı ifade eder. Bu saptama eserlerde temel konu biçiminde tartışılırken kuramsal çerçevede “ulusal kimliğin iddia edildiği kadar akılcı, etnik kimliğin görüldüğü kadar doğal ve dinsel kimliğin vaaz edildiği kadar sonsuza dek değişmez olmadığı; üç kültürel kimliğin tamamının da “diyalojik kimliklendirme süreçleri” (Baumann, 1999: 138) şeklinde gerçekleştiğine yöneliktir.

4.2.2.2. Seçilmiş Travma - Seçilmiş Zafer

Seçilmiş travma tanımı bir grubun üyelerinde başka bir grubun üyeleri tarafından aşağılanmışlık ve mağdur edilmişlik şeklinde yoğun duygular uyandıran bir olay anlamında kullanılır (Volkan, 2002: 20). Grup travmatik olayın duygusal anlamlarını ve duygusal incinmelere karşı ruhsal savunmaları kimliğinin özüne çeker. Bu incinmişlik duygusu nedeniyle ortaya çıkan savunma mekânizmalarını kuşaktan kuşağa aktararak etnik kimlik oluşturulur.

Travmalar, bir kez seçilmiş travma niteliğini kazanırsa geçmişteki tarihsel gerçeklik değişebilir. Çevik'e göre bir olayın seçilmiş travma özelliğini kazanması için bu olayı yaşayan grubun ya da ulusun, bu ulusu oluşturan bireylerin olayla ilgili kayıp duyguları ve bununla bağlantılı olarak ortaya çıkması gereken yas durumunu yaşaması gerekmektedir. Bunun sonucu olarak özellikle büyük gruplar için geçerli olan seçilmiş zaferler ve seçilmiş travmalar yaşantısı, psikolojik bir birikimle nesilden nesle geçerek günümüze gelir (2007; 1). Burada “seçilmiş travma” kavramı diğer grup tarafından yaratılır; bir grupta yoğun aşağılanma ve mağdur olma duygularının yaşandığı olaylar için kullanılır. Bu grup kuşkusuz mağdur edilmek üzere özellikle seçilmez; ancak onlar bu travmanın mental tasarımını kendi kimliği içine onun kırgınlık ve incinmişlik yaşatan utanç veren paylaşılmış bilinçdışı savunmaları nesilden nesle geçirecek şekilde alır. Bu anılar daha sonra etnik kimlik için hayatı belirleyici rol üstlenir. Örneğin; Yahudiler Holocaust'u, Yunanlılar 1071, 1453, Kurtuluş Savaşı ve 1974'ü, Meksikalı ve Guatemalılar 500 yıl önceki İspanyol işgalini, Sırp, Slavlar, Bosna Slavları'nın 1463'te Osmanlı egemenliği altında İslam'a dönüşündeki ihaneti unutmazlar.

Bir millî ya da etnik grubun üyeleri paylaşılmış bir travmadan sonra hep beraber yas sürecine girebilirler. Toplumun bu acıyı tanınması, kabulü ve dışarıdakiler tarafından bunun onaylanması yas sürecini kolaylaştırır. Fakat yenilen ya da mağdur olan grup çok kızgın ya da çok aşağılanmış ise yas tutma güçleşir. Ancak yaşanan herhangi bir gerçek acı da olsa hiçbir zaman unutulmaz hatta çoğu kez abartılı olarak mitolojize edilerek (efsaneleştirilerek) sürüp gider. Gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde söz konusu acılar (seçilmiş travmalar), bu acıyı yaşayan grupların bilincinde ve bilinçdışında paylaşılarak o grubun özelliğinin ya da kimliğinin içinde bir yer alır. Eğer toplum

kendisine acı veren, aşağılandığını hissettiği bu olayların yasını tutup tamamlayamazsa seçilmiş travma oluşur.

Yas, acı veren değişiklik ya da kayıplara karşı kaçınılmaz zorunlu bir insanî tepkidir. İnsanoğlu farklılığı geçmişte kaybettiğinin yasını yaşamadan kabullenemez. Yas sürecinde başlangıçta şok, üzüntü, kaybolan kişinin ya da nesnenin (toprak, can, mal) terk edilmesi ya da bir imaj ve anı olarak kalması şeklindeki iç pazarlık döneminden sonra kaybın kabullenilmesi ile kızgınlık yaşanır. Yas tamamlanmadan yeni projeler ya da yeni bağlantılar için taze enerji üretimi görülmez, dolayısıyla yası tamamlayamayan kişi ya da toplum takıntılar gösterir. Bu durum artık sağlıksızlık belirtisidir. Bu şekilde yasin komplike duruma geçmesi kayıp çok büyük ya da çok ani ise ya da kaybolana yönelik duygularda öfke var ise ortaya çıkar. Büyük grupların psikolojisinde ise bu kayıplar, çoğunlukla abartılı bir biçimde ve duygusal yükün ağırlıklı olarak hissedilmesiyle yaşanır. Bunun yanı sıra bu grupların liderleri kendi kişilik özelliklerine ve yapılarına uygun olarak sıradan bir kaybı çok travmatik bir kayıp boyutunda yayarlar. Bununla da kalmayarak grup üyelerinin farkında bile olmadıkları ve belirgin olarak üzerinde durmadıkları bu tür kayıpları yine kendi kişilik özelliklerine uygun olarak grup üyelerine yaşatırlar. Kısaca kaybın çok büyük olarak algılanması ve seçilmiş travmaya dönüşerek takıntılar oluşturması kaybın gerçek büyüklüğünden başka grup liderinin kişilik özellikleri ve yapısından kaynaklanmaktadır (Çevik, 2007: 21). Bu durumda travmatik olayın dehşetinin dışarıdakilerce yani o grubun dışında kalanlar tarafından epeyce onaylanması yasin tamamlanabilmesi için gereklidir. Mağdur olan grup ona bu acıları yaşatan kötü atalarıyla özdeşim yapıp suçluluk yaşamamak için yas tutmak istemez. Eğer grup yas tutamıyorsa güçlükle barış yapabilir, yani barış yapmada zorlanır. Yas tutamama kronikleşirse keder, üzüntü ve şikâyete sebep olan durum (anksiyete ve buna karşı oluşan savunmalar) hep canlı kalarak sanki ileride çözülecek beklentisiyle nesilden nesle geçer. Zamanla orijinal travma efsaneleşir ve geçmişteki aşağılanmaların mental tasarımları bir seçilmiş travma gücü kazanır. Bunun ötesinde seçilmiş travmalar nesilden nesle geçerken işlevlerini değiştirebilir ya da yeni travmalar ile birleşerek yeni duygusal güçler ve anlamlar kazanabilir. Seçilmiş travma yaşantılarının önemli bir özelliği şudur: Yaşanan bir travma çok önceleri yaşanmış olan ve halen unutulmuş gibi görünen başka bir travmanın canlanarak efsanevi bir şekilde harekete geçmesini sağlar. Bunlardan başka bireylerin, güce zorlanmaları seçilmiş travmaların pekişmesine yol açar. Eğer geçmişlerinde de mazlumiyet ve mağduriyet yaşanmışsa şimdinin yaşanan kaybı daha çok acı verir. Örneğin Türk masalları incelendiğinde köyden kovulan gencin gittiği yerde kahramanlık göstermesi sonucu bulunduğu yer halkı tarafından “iş, aş ve eş”le ödüllendirilmesine rağmen kahramanın bunları kabul etmeyişi ve hep aklında anıyordu olduğu görülür.

Savaş edebiyatı bağlamında Osmanlı son dönem savaşları kurguda yer alırken, karakterlerin travmatik savaşlarını belleğinden aktardığı görülür. Osmanlı-Rus savaşını konu alan eserlerde Kırım Savaşı toplumsal bellekte yer alırken kronolojik olarak Çanakkale Savaşı'na kadar Osmanlı-Rus Savaşı Türk-Osmanlı toplumu için travmatiktir. Çanakkale Savaşı'ndan sonra ise Çanakkale

mücadelesi Türk-Osmanlı toplumunun diğer güçlere dur dediği seçilmiş bir zaferdir. Milli Mücadele 'ye kadar olan süreçte seçilmiş travmatik savaş öğeleri sırasıyla şunlardır:

- Kırım Savaşı sonucunda Kırım'ın ilhak olması,
- Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) Kars'a kadar olan bölgenin Çarlık Rusya'sı hâkimiyetine girmesi ve Rumeli'deki devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmesi, (Bulgarlar örneği)
- I. Dünya Savaşı sırasında Sarıkamış'ta 100.000 Türk askerinin soğuktan şehit olması,
- Kurtuluş Savaşı öncesi İstanbul'un işgal edilmesi.

Seçilmiş travmalar, eserlerde yer alan savaşların izlerini gösterir; kronolojik olarak tarihi olayların eşliğinde ilerleyen romanlar Kurtuluş Savaşı'nın haklı bir savaş olduğunu "seçilmiş travmalar" ile okura aktarır. Seçilmiş zafer "biz" ve "öteki"nin çatışması sonucu kaynakların paylaşımında bir grubun öteki gruba nazaran üstünlük kazanması ve bu üstünlüğün zamanla efsaneleşmesi sebebiyle kazanan grubun kendilerini bu olayla tanımlamasıdır. Seçilmiş zafer vasıtasıyla "biz"nin kendisine atfettiği değer daha da yükselir. Bu olaylar grubun kimliğinin bir parçasıdır ve kolayca bırakılmazlar. İki grup arasında yaşanan ilişkilerde bir olay bir grup için "seçilmiş zafer" olurken diğer grup için "seçilmiş travma" olur. Hem seçilmiş travmaların, hem de seçilmiş zaferlerin bebeklikten itibaren anne sütüyle beraber çocuk tarafından içeri alınır ve ebeveyninin bilinçli ve bilinçdışı konuşmalarından, savaş koşullarında yetişmesinden, öykülerinden, ninnilerinden, ritüellerinden ve daha sonra formel eğitim ve toplumsal festivallerle şarkı ve törenlerinden bu durum gözlemlenebilir Bunlar çocukta etnik kimlik duygusunu sarsılmaz bir biçimde pekiştirir ve biçimlendirirler. Bazen seçilmiş travmaları, seçilmiş bir zafer gibi işlev gördüklerine de şahit olunabilmektedir. Örneğin; Holocaust hem seçilmiş travma hem de seçilmiş zafer olarak algılanabilir; çünkü Yahudi Soykırımı, "ben"nin anka kuşunun küllerinden doğmasına, başka bir deyişle yeniden dirilişe yol açmıştır. Aynı durum Çanakkale Savaşları için geçerlidir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda kaybeder fakat Çanakkale Cephesi'ndeki başarı Kurtuluş Savaşı ruhunun oluşmasını sağlar ve halkın umudunun artmasının sembolüdür. Hem seçilmiş bir zaferdir hem de savaş sonucundaki mağlubiyet algısı seçilmiş travma özelliği oluşturur.

"Hilal Görününce" romanı Kırım Türklerinin verdiği/vermesi gerektiği mücadeleyi kolektif bellek kodlarının görünümüyle aktarır. Eserde Türklerin savaşçı ruhları ve tarih boyunca bağımsız yaşadıklarının altı çizilerek geçmişin seçili zaferleri anlatılır.

"Bizim hilâlimiz, batmadı mı ağam?"

Arslan Bey Hamza Batur'a baktı. Kaşları çatılmıştı. Biraz öfkeli,

- Garip çoban! dedi. Bizim hilâlimiz batmaz! Bunu unutma." (Hilal Görününce, s.362).

- Mollalar, ağalar! Bugün herkes bir dilekte bulundu. Benim de yanık yüreğimden şöyle bir niyet geçti. Dedim ki, Tanrı Kırım'a bir Çorabatır göndersin. Yüz yıllık acımız dinsin, dedim." (Hilal Görününce, s. 86).

Eser, kahramanlık ve mücadele ruhunu Türk tarihinden ve mitolojisinden seçilen tiplerle destekler. Kırım Türklerinin mücadelesini kültürel bellek kodlarıyla şekillendirir. Destan kahramanı Çora Batır, beylik ve mirzalıkla ilgisi olmayan, ömrünü Ruslar'la savaşarak geçiren biridir. "Tatar Tarihine Ait Vesika ve Materyeller" adlı eserdeki; "...Çok ağır şerait içinde altı yıl muharebe yaptılar. Nihayet felâket Müslümanlara yüzünü gösterdi; onlar mağlup oldular. O gün Malik (Doğrusu: Narik) oğlu Çora Batır şehit düştü. Müslümanların merkez kuvveti mağlup oldu, birçok Müslüman şehit oldu..." (Moskova, 1937; 122-123) şeklindeki ifadelerde zikredilen yığıdın, destan kahramanı olan Çora Batır olduğuna şüphe yoktur. Kazan savaşı sırasında Moskova'da evlendiği Rus kızından doğma oğlu tarafından öldürülür. Bir söylentiye göre de 1555'te Kazan'ı ele geçiren Ruslar Çora Batır'ı yakalamış, silahları ve zırhıyla birlikte Kaban gölüne atıp öldürür. Çora Batır, Türklerin kendi vatanperverliğinin ideal bir tipi olarak ortaya koyduğu kahramandır. Maceraları ve yiğitliği ağızdan ağıza yayılmış, öyleki, Kırım, Başkurt ve Kırgız Türklerinin de sevdiği, benimsediği ve yaşattığı bir tiptir (Kaya, 1998: 455). Çora Batır'ın eserde yer almasıyla anlatıcı, Kırım Türklerinin Çora-Batır ruhuna ihtiyacı olduğunun altını çizer.

"Aşela" romanında Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlayacağına Batum halkının inancı yoktur. Savaş başlasa da Osmanlı Devleti'nin güçlü devlet algısı eserdeki kişiler üzerinde görülür. Osmanlı-Rus Savaşı'ndan önce yaşanan Kırım Savaşı hem seçilmiş travma hem de seçilmiş zaferi imler. Fransa ve İngiltere'nin yardımıyla Ruslara karşı verilen mücadele zafer ile sonuçlanmış olsa da süreç Kırım Türkleri için travmadır. Aynı zamanda Kafkas coğrafyasından birçok asker de şehit olur. Romanda geleneğin temsilcisi Didiana'nın bir oğlunun Kırım Savaşı'nda ölmesi ilk savaş söyleminde seçilmiş travma olarak ortaya çıkar.

"Bu sene erken döndün büyük hanım. Harp olacak diye mi geldin...?
Çok biliyorsun Gülişan...
Bilirim ya...Bütün erkekler askere gitti. Boşuna mı gittiler?
Didiana'nın gözlerinden bir keder bulutu geçti. (Diğer oğlu Aşela'nın amcası Kırım Savaşı'nda şehit olmuştur)
İnşallah boşuna olmaz" (Aşela, s.25)

Askere gidenlerin ölümünün boşuna olmaması gerektiği söylemi şehitlik mertebesinden ayrımı gösterir. Seçilmiş travmalar; Osmanlı son dönem savaşlarında aynı aileden art arda gelen ölümlerle oluşurken her yeni mücadelede cephede olan askerin "vatan için ölmek" bilincini şekillendirir. Seçilmiş travmalar ve zaferler bireyin etnik kimliğinin öne çıkmasına, savaş esnasında kendinden önce ölenlerin millet ve vatan için öldüğüne inancı bireysel yitimi doğursa da kolektif kimliğin oluşmasının sebebidir.

"Zaten daha savaş olup olmayacağı kesin değil sadece seferberlik var. Ruslar'a büsbütün hazırlıksız olduğunu kanısını vermemek için... Hem savaştan bu kadar korkma...
-Genç kızı kucaklayıp bağrına bastı.

-Korkmayı bırak da sevin Aşela. Çünkü savaş olursa bu bizim savaşımız olacak. Seninle benim. Ahıska'yı geri alacağız ve ben seni Ahıska Sarayı'na gelin götüreceğim. Sen Acara'daki çiftlikten çok oraya yakışsın. Ahıska Sarayı'nın gülbahçelerinin gelini olacaksın.

Aşela başını geri çekip, Celal'in yüzüne baktı.

-Biz Rusları yener miyiz ki?

- Hem de nasıl? Acara'dan, Ahıska'ya inmek nedir ki?...

Aşela bir an babasının söylediklerini anımsadı. Kamçıyla çizmelerini döve döve sayıp sövmüştü babası bu savaşa neden olanlara. Her şey gidecek kuş kadar yer için koca eyaletler elden çıkacak..." diye söylenmişti geçen gün (Aşela, s.31).

Ahıska Türk'ü olan Celal'in Ahıska'dan Batum'a gelmesi, kaybetme duygusu onun travmasıdır. Ruslarla yapılacak savaşa istekli olmasının nedeni, savaşıma arzusu geçmişte bıraktığı ata topraklarıyla ilgilidir.

"Ertesi gün savaş başladı. 24 Nisan 1877 Salı günü şafakla beraber Ruslar her taraftan sınırı geçtiler. Rumeli'nde Prut nehrini aşıp, Tuna'yla Kalas dirseğinde birleşen Seret nehri üzerindeki Barboş köprüsünü zapt ederek Romanya topraklarında ilerlemeye başlamışlardı. Romanya prensi iki aydan beri Rus Çarı ile yapmış olduğu gizli anlaşmaya sadık kalarak memleketinin sınırlarını Ruslara açmış ve onların Romanya topraklarında ilerleyişini en küçük bir engellemeye girişmemişti. Osmanlı ordusunun Rumeli başkumandanı Abdülkerim Paşa nedense savunma planlarını Tuna nehrinin güney sahillerinde muharebe etmek üzere Osmanlı ordusunun nehri geçmeyeşine ve ehele Barboş köprüsünün imha edilmeyeşine işten anlayan kimse akıl erdirememişti.

Asya cephesindeyse dört koldan birden hücum etmişlerdi. Güneyden Kuzeye sırasıyla, Erivan'dan Bayazıt'a Gümrü'den Kars'a, Ahıska ve Ahilkelek'ten Ardahan'a ve nihayet Kuzey'de Kafkasya'dan Kutaisi'den sahil boyunca Batum'a" (Aşela, s.47).

Osmanlı-Rus Savaşı'nı başlamasıyla işgal edilen topraklar eser kişilerinin daha sonraki yaşamlarını değiştirir. Var olan düzen yıkılır, kişilerin yeni savaş ortamına alışması da başlar. Savaşa daha önce tanık olanlarla roman şimdisinde maruz kalanlar arasındaki ayrım geçmişte yaşanan travmalarla ilintilidir.

" 'Yat Hasanım yat... seni bugünler için doğurdum' dedi herkesin duyabileceği bir sesle sonra oğlunun belindeki kılıcı kımından sıyırıp ayağa kalktı. Uzun boylu incecik bir kadındı. Şöyle bir bakındı. Bütün askerin gözü onun üzerindeydi. Acelesiz kararlı adımlarla yürüdü, çevik bir hareketle atına atladı. Aynı anda bütün adamlar atlarına bindiler. Kadın kılıcına kaldırdı, başının üzerinde birkaç defa döndürdüktan sonra ileri doğru uzattı "Yürüyün biçolar" diye haykırarak nehre doğru sürdü. Şimdi adamlar Allah Allah avazeleriyle onun ardından uçarcasına gidiyorlardı (...) Bu müthiş cesaret oğlunun ölüm ızdırabı ve intikam duygusu muydu yoksa serhat kadınlarındaki o büyük toprak ve vatan sevgisi miydi? Kimse anlamadı (Aşela, s.68-69).

Romanda Kafkas coğrafyasındaki toprak beylerinin feodal düzendeki konumlarına değinilir. Toprak sahiplerinin kendi adamları savaş sırasında düzensiz birlikler olarak orduya katılırlar. Beylerin toprağı için verdiği mücadeledeki ruh, adamlarının savaşıma nedenidir. Beylerin ölmesi ile mücadeleye devam etmenin koşulu savaşta kadının rolü ile aktarılır. Hasan Bey'in annesinin gösterdiği tavır savaş sırasında ideal Türk kadını imler. Hasan Bey'in ölümü ile bu duruma şahit olan roman kişilerinde (Celal ve adamları) cephedeki gerçek savaşın travması yaşanır.

“Annesinden başka kim bilecekti Hasan Bey’in acısını. “Kim bilir ben de nerede, nasıl bir kuşunla ölüp gideceğim. Cesedimi bir atın sırtına vurup anama götürecekler. Büyük bir savaşın ne şanı, ne de şerefi üzerimde olmayacak” diye düşündü. Kaderinde ne yazılıydı acaba?” (Aşela, s.71).

Büyük bir savaşın şanına ve şerefine nail olmak birey psikolojisinde mücadele nedenidir. Kahraman yaşamak ve vatani için ölmek geleceğe dair seçilmiş bir zaferin sahibi olmak cephedeki askerin duygusal beslenmesinin kaynağıdır.

“Ordu yenilmişti. Ve bir daha buralara dönebilmesi olanak dışı görünüyordu. Evliya’nın güneyinde Alacadağ’ın eteklerinde savaşan Hacı Raşit, Hasan Kazım ve Ömer Paşalar ve diğer kumandanlar ile Çerkez Musa Paşa bir dere yatağı içinde sıkışıp kalmışlar ve sekiz bin nefes ile birlikte teslim olup esir düşmüşlerdi. Yalnız Çerkez Musa Paşa Kundukov kendisine katılan ve tehlikeyi göze alan bin beş yüz nefer ve iki bin Çerkez süvari ile kaçmayı başarmış ve Alacadağ’ın arkasından inip Dığor tarafındaki Rus birliklerini yararak Kağızman’a gidebilmişti. Ve Beyazıt’tan çekilmesi beklenen Kürt İsmail Paşa’ya katılarak Erzurum’a geleceğini gene bir mektupla bildirmişti. Bazıları Rus askeri okulunda okumuş olan ve Kafkasya’da iken Rus ordusunda korgeneralliğe kadar yükselmiş bulunan bu Çerkez asilzadesinin eski mektep arkadaşlarına esir olmaksızın ölümü göze aldığını söylüyorlardı” (Aşela, s.206-207)

Geniş coğrafyaya yayılan Osmanlı Devleti, savaşlar neticesinde kaybettiği yerlerden fiziki olarak ayrılrsa da o topraklarda doğan, büyüyen, okuyan Türk-Osmanlı halkı ile coğrafyasına bağlılık devam ettirir. Bu bağlılık aynı okulda okuyan bireylerin cephe savaşırken travmalar yaşamasına yol açar. Karşı cepheye yer alan askerler bir zamanlar yan yana yaşadıkları kişilerdir.

“Haydar onun neyi sorduğunu anlayamadı ama genel bir soruydu bu. Savaşı bir askerden daha ağır, eziyetli ve mutsuz geçiren bir insanın sorusuydu.
-Hiçbir şey olmayacak Aşela... yani giden gidecek sonra her şey biraz daha zor olarak devam edecek” (Aşela, s.340).

Savaşlardan yorulan savaşı bir dünyanın ne demek olduğunu unutan bir nesli örnekleyen “Aşela” romanının karakterleri savaşların hiçbir şey değiştirmediklerinin ve her zaman daha kötüye yol açtığının altını çizer.

“Bu göçler Aşela’nın yüreğine çok başka kişisel bir korku veriyordu. Bilmediği insanlara katılıp bilmediği yerlere gitmek...(Aşela, s. 344)
Savaş her şeyi berbat ettiği gibi onların hayaldolu sevdalarının da yitirmişti. Celal’in gözlerinde de görmüştü bu yitikli kadınca bir iç güdüyle. O gitsindi çitliğini ve yeni yaşantısını kurmaya. Aşela “muhacir” olmak istemiyordu” (Aşela, s.354).

Seçilmiş travma eserde, büyük grubun kimliği için önemli bir işarettir. Toplumun aşırı yetkilendirilmiş ideoloji geliştirmesinde bir temel teşkil eder. Aşırı yetkilendirilmiş ideoloji, grubun kimliğini tehdit edici yeni tarihi olaylar etkisi altında ortaya çıkar. Bu da yeni politik programlar geliştirilmesinin ve/veya bu aşırı yetkilendirilmiş ideolojiyi (Ulus Devlet) destekleyen yeni atılımların oluşmasının sebebidir. Aşırı yetkilendirme, grubun sahip olmak istediği şeye sahip olma hakkı olduğuna dair bir inanç sistemi geliştirir.

“Ağlama Tuna” romanında ‘zorunlu göç’ü yaşamak eserin başat travmasıdır. Osmanlı Devleti’nin geniş topraklarında bağımsızlık sembolü olan ezanın doğudaki serhat Osmanlı vilayetinden batıdaki serhat vilayetine kadar iki saat sürdüğünün altı çizilir. Balkanlarda Müslüman olmayan komşularıyla yaşayan Türk-Osmanlı tebasının travması devlet otoritesinin kaybolmasıyla başlar.

“Evladım Allah sonumuzu hayretsin, canım çok sıkkın. Bir ülkeye yabancı parmağı değmeye görsün, her tarafı karıştırır, hallaç pamuğu gibi atar. Bu kıpırdanmalar hayra alamet değil” (Ağlama Tuna, s.34).

Yaşanılan yer düşman istilası nedeniyle vatan olmaktan çıkar veya çıkmak üzeredir. Göçülmesi düşünülen yer anavattandır. Türk idaresinin olduğu yerdir. İstanbul’a göç etme zorunluluğu roman kişilerinin savaşla birlikte başlayan travmatik sürecidir.

Çünkü vatan işte burasıydı, vatan cedlerin mezarıydı, şehitlerin kabriydi, vatan evlatların yattığı yerd. Bu toprağa onlarla mühür vurmuşlar burası beş asırdır bizim vatanımız demişlerdi. İşte burada yatan ecdadımız da ispatıdır (Ağlama Tuna, s.121).

Seçilmiş travmaların doğal sonucu aidiyetin önemidir. Etnik aidiyet ve dinî aidiyet travma sonucu bireyin kendilik değerlerine dönüşünü ve bu değerlere sahip bireylerle birlikte olmayı gerektirir. Travmalarla birlikte kimlik inşasının zemininde toplumun kendi tarihindeki zaferleri de aidiyeti oluşturur.

“Kızanlarım bana iyi kulak verin bre. Dedikleriniz elifi elifine hakikattir, zerre kadar hilaf yoktur. Devletimizin koca bir devlet olduğunu dememe hacet yoktur. Daha dün elli sene evvel bu Silistre Kalesi’ni Rus askeri işgal etmişti. Üstelik harp ilan etmeden pervasızca; Eflak, Boğdan dediğimiz Romanya ve Moldova’ya girmişti. Maksadı neydi bilir misiniz bre? Tuna’nın güneyine inmekti. Silistre kale kumandanı Topçu Feriki (tümgeneral) Musa Hulusi Paşa on bin kişilik neferimizle seksen bin kişilik Rus ordusunu önüne kapatıp kovalamıştı. Tamı tamına seksen bin Rus’u bre... Mecidiye, Arap tabyalarını Moskof ölüleriyle doldurmuştu. Rabbim ecdadımızdan ebeden razı olsun! Biz Balkan’ın suyunu içtik, korku da neymiş, silin bunu kafanızdan, çıkarasanız yüreğinizden bre!” (Ağlama Tuna, s.76).

Osmanlı Devleti’nin büyüklüğü ve geçmişteki galibiyetleriyle övünmek roman şimdisinde psikolojik olarak kişilerin yaşama devam etmelerini sağlar. Yok olan, kaybedilen topraklar, aile fertleri süregelen savaşlarla oluşan bireysel çöküş toplumsal belleğin pozitif hatırlamayla şimdi ile ilişkisini ortaya çıkarır.

“Yeni doğmuş bir kızanı anasının kucağından almış süngünün ucuna takıp köy meydanına bırakmışlar. Bunların hiç insafı yok!” (Ağlama Tuna, s.279).

Göç sırasında Bulgar eşkıyalarının yaptıkları, aileden sadece iki kişi kalması savaşın oluşturduğu travmaların örnekleridir.

“93 Harbi’nde de binlerce kişi aynı yollardan geçmiş ve muhacir olmuştu. O vakit de Rus orduları Ayastefenos’a kadar gelmişti. Savaş sonunda da Kars, Ardahan, Batum kendilerine; Kıbrıs İngilizlere verilmişti. Bakalım bu savaş sonunda kime neresi verilecekti? Tarih tekerrür mü ediyordu, yoksa bu devlette hakikaten ipler elden çıkmış, bu da onun bir devamı mıydı? Memleket imamesi kopmuş tespih gibi dağılıyordu” (Ağlama Tuna, s.304).

Rumeli’deki toprakların kaybedilmesi üzerine, buralardan gittikçe çekilen Osmanlı İmparatorluğu topraklarına doğru göçler başlar. Budin’in terk edilmesinden sonra daha da hızlanan bu göçlerde, göçmenlerin iskânı için ciddi bir nizam görülmez. Toprak kayıplarının 1750-1774 yılları arasında artmasına paralel olarak, göç hareketleri hızlanır. Belli başlı göçler, Kırım’dan, Kuzey Kafkasya’dan, Yunanistan’dan, Bulgaristan’dan, Yugoslavya’dan, Doğu Türkistan’dan, Azerbaycan’dan, Kıbrıs’tan gelerek Anadolu üzerinde toplanır.

93 Harbi sırasında Ruslardan güç alan Sırp lar bölgedeki Müslümanları kaçırmak için tedhiş hareketlerine girişirler. Türkler kuvvetli oldukları bazı bölgelerde silahlanarak kendilerini koruyabilirler. Ancak birçok yerde öldürülür, göçe zorlanırlar. Bölgeden dağınık bir şekilde on binlerce Müslüman Anadolu’ya sığınır. Balkan Savaşları sırasında da bölgedeki Müslümanlar öldürülme, ırza geçme ve soygunlar yoluyla bölgeden atılmaya çalışılır. Bu yıllarda bölgeden 300.000, 1923-1933 arasında da 108.179 Türk, Türkiye’ye göç eder. Sırbistan’daki 1.241.076 Müslümandan savaşlar sonunda 566.478 kişi kalır. Bölgedeki rejim değişikliğinden sonra da göç hareketleri devam eder. 1934-1960 yıllarında 160.922 kişi Türkiye’ye yerleşir. Yugoslavya’dan göçler, daha sonraki yıllarda da devam eder. 1960-1970 arasında 43.753 göçmen gelir⁶.

“Ağlama Tuna” eserinde, göç sırasında şahit olunan durumlar, romanın dramatik aksiyonundan savaşın açmazlarını örnekler. Savaşma ve vatana sahip çıkmak imlenirken aynı zamanda savaşın neden olduğu kıyımlar aktarılır.

“Yunus Efendi ve arkasındaki arabayı kullanan Nuriye Hanım durdu. Yere yatan iki kadının yüzük parmakları ve kulakları kesilmiş, gözleri oyulmuştu., besbelli ki bu vahşet ziynetleri alınmak için yapılmıştı. Elbiseleri yırtılmış, üstleri başları perişan cansız yatıyordu. Köy evlerini tek tek gezdiler. Bir tek canlı bırakılmamıştı. Beşiğindeki bebekler dahi parçalanarak öldürülmüştü” (Ağlama Tuna, s.320).

Tarihte savaşlar ve göçler, iç içe devam eder. Savaşlar göçleri, göçler karışıklıkları doğurur. 93 Harbinden başlayarak savaşlar geniş alanlarda gerçekleşir. Savaşta Ruslar Plevne’yi geçtikten kısa bir süre sonra İstanbul yakınlarına kadar ulaşırlar. Böylelikle göçülen topraklarda karışıklıklar devam eder ve birçok bölgede düşman askerleri hâkim olur. Göçülen yerler ve yollar tamamen

⁶ Savaş sonrası Osmanlı Devleti’ndeki göç hareketleri ile ilgili rakamsal değerler aşağıdaki eserlerden derlendi. Bilal N. Şimsir, *Rumeli’den Türk Göçleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, C1, 1968, C2, 1970. Nedim Pek, *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994. Mehmet Dikici, *Anadolu’da Türkler, Anadolu’ya Türk Göçleri*, Burak Yayınları, İstanbul, 1998. Justin Mc Carthy, *Ölüm ve Sürgün*, İnkılap Yayınları, Çeviren, Bilge Umar, İstanbul, 4. baskı, 1998. Justin Mc Carthy, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, İnkılap Yayınları, Çeviren, Bilge Umar, İstanbul, 1998. Hüseyin Arslan, *16. yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

güvensiz bölgelerdir. Bu bakımdan binlerce göçmen istedikleri yerlere ulaşmadan yollarda telef olur. Geçiş yerleri bu gömülemeyen, çürümeye terk edilen, hayvanlar tarafından yenilen cesetlerle dolar. “Ağlama Tuna” olay örgüsündeki örnekleriyle bireyin savaş sırasında yaşadığı travmaları aktarır.

“O kadarını bilmem de bana sorarsan onlar buraya vahşete gelmişler kızanım, esas canlarını sıkkan, gözlerini döndüren, köylünün duvarına astığı gazete olmuştur. Hikmet gazetesinin bir baskısı vardır bilir misiniz bilmem, hani bir Hristiyan baskısı, Berliz Tağbalat. İşte onda güzel bir yazı çıktıydı, o yazının sonunda da şöyle bir iki cümle vardı kızanım. Diyordu ki; Avrupa, acaba şu vahşiyane dökülen kanlardan dolayı katiyen mahcup olmayacak ve kızarmayacak mı? Fakat Avrupa utansın utanmasın bugün her türlü lanete layıktır. İşte böyle yazıyordu” (Ağlama Tuna, s.322).

Bireyler gibi toplumlarda da suçluluk duygusu ya da utanç duygusu yer alır. Savaş esnasında öldürmeler toplumlar için utanç haline gelse de aynı kesimdeki vicdani rahatlama gereçleri basın yoluyla yapılır. Cephede savaşan devletin arka planında yer alan vicdanî sorgulama aslında cephedeki askerin mücadelesini haklı çıkarma propagandasıdır. Aynı dine, aynı kültüre mensup toplumların birbirinden farklı yönlerde pozitif ve negatif olarak savaşa karşı duruşları birbirini suçlamaz, destekler. Cephede savaşmanın uğradığı ya da dağdaki eşkıyanın yaptığı zulüm ile gazetede savaş karşıtı yayın aynı amaca hizmet eder.

“Çok yakından gelen top sesleri Kocadede’yi hüznlendirdi. Yine Mohaç’a Viyana’ya giden orduları hayal etti. Atların, develerin sırtına yüklenen beş yüz kösün ihtişamına aklına getirdi. Düşmanın moralini bozmak için çalınan kösleri... Köşcünün arada bir ‘Yektir Allah’ nidalarını, nevbetçilerin ‘Kerim Allah, Rahim Allah!’ haykırıışlarını hatırladı, Otağ-i Hümayun, Silistre’deki namazgah taşı gözlerinin önünde beliriverdi. Gördüğü Meriç, Tunca değil de Tuna’ydı sanki. Ne fark ederdi ki hepsi Rumeli-i Şahane’nin nehirleri değil miydi? O haşmetli hükümdarlardan herhangi biri mesela yirmi beş yıl Trabzon’da sancak beyliği yaptıktan sonra tahta çıkan Yavuz Sultan Selim Han çadırından dışarı çıksa da bütün haşmetiyle kılıcını sallasa ve:

-Emrim tiz yerine getirile! Bütün kapılar açıla! Şu Edrene şehri kapısında bekleyen halkım, derhal içeri alına keferenin maskarası edilmeye! Her türlü ihtiyaçları karşılanı, hepsi temiz pak yıkana karınları doyrula ve istirahatları temin edile ve dahi ne kadar kalmak arzu buyurlarsa o kadar bu şehirde misafir edileler dese!” (Ağlama Tuna, s.332-333).

Geçmişe sığınma, bireyin savaş sırasında umuda ihtiyacıyla ortaya çıkar. “Ağlama Tuna” eserinde Silistre’den Edirne’ye ulaşan halkın Edirne’ye alınmaması Osmanlı Devleti’nin güçlü dönemlerinin pozitif hatırlama ile hatırlanmasına ve yaşanan kaybın geçmişteki zaferlerle örtülmesine sebep olur. Eserde zorunlu göç ile bireyin psikolojisinde yaşanan travmalar, tarihten alıntılanan seçilmiş zaferlerle giderilmeye çalışılır.

“Bingöl Cepheleri” romanında, Rus askerlerinin gücüyle Ermeni çetelerinin yaptıkları kıyım aktarılır. Çetelerden kurtulmak için köyden kaçan halkın yolculuğuyla başlayan eser, savaş durumunun yıkıcı etkisini vurgularken bireylerin gördükleriyle (çocuk ölümleri vd.) yaşama mücadelesine devam etmesi paralel ilerler. Kaçmak, aç kalmak, donmak gibi travmatik koşullarla

birlikte devam etmek için umut; seçilmiş bir zafer olarak Çanakkale Cephesi'nde verilen mücadele ile tesis edilir.

“Askerlerimiz Biz Çanakkale’den İngilizlerin toplarını hiçe saydık, Rusun güllersinden mi korkacağız.” Diyorlardı” (Bingöl Cepheleri, s.37)

Osmanlı Devleti'nin son dönem savaşlarında verdiği mücadeleler, halkın psikolojindeki travmalar, bireyden hareketle toplumun yenilen olma konumundan çık(a)mamasına neden olur. Kurtuluş Mücadelesi'ni hazırlayan sebepler kolektif ruhun oluşumu, kolektif hafızanın pozitive evrilmesiyle olanaklıdır. Çanakkale, Samsun'a çıkış bu ruhun başlangıçlarıdır.

“Bu elemli günlerde yeni bir ümit kaynağı doğmuştu... 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a çıkan Mustafa Kemal buradan Türk milletine haykırıyor, birleşin, birlik olalım memleketimizi bu karanlık günlerden ancak kuvvetli olmamız sayesinde kurtarabiliriz diyordu. Malatya'daki bütün askeri ve millî kuvvetler Mustafa Kemal'in cephesinden birleşmeye kararlıydı” (Bingöl Cepheleri, s.56).

Seçilmiş zaferin temsili, Mustafa Kemal ile birleşen Anadolu mücadelesidir. Yenilgilerden sonra tekrar birlik olmak, galip duruma geleceğine inanmak geçmişten örneklendirilen zaferlerle ve roman şimdisindeki Kurtuluş Mücadelesi ile sağlanır.

“Bu saldırgan fırsat düşkünü egoist ve sömürücü devletlerin akıbeti birbiri üstüne yığılan bu düşman cesetleriyle belirgin bir görünüm arz ediyordu. Düşman askerleri kahraman Türk ordusu karşısında yıldırım çarpmışa dönmüşlerdi. Türk gücünün yenilmez kudretini yılların tecrübesi içinde dahi anlamamazlıktan gelen düşman kuvvetlerine bu dağlarda verilen ders tarihimize silinmeyen başarılar olarak geçecektir” (Bingöl Cepheleri, s.133).

Eserde halk, varlığının sınıandığı ya da birlik hâlinde bulunmasının gerektiği muhtelif durumlarla karşı karşıya geldiğinde, seçilmiş zafer olarak kavramlaştırılan tarihsel başarı olayı müşterek hafızadan çağırır, gündeme getirir ve bu durum bireyler arasında güçlü bir tutunum olarak vazife görür.

“Soğuk Cennetin Çocukları” eserinde I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin 9 cephede savaşa girmesi ve bu cephelerdeki mücadelelerle çok kayıplar vermesi, öncesinde yer alan savaşlarda son 100 yıllık süreçte yenilgilerle karşılaşması halkın travması olur. Aynı aile içinde üç neslin yok olması, toplumun bellek kodlarındaki travmatik etki sonraki dönemde ulus devleti ve etnik kimliğe dayalı birleşmeyi doğurur.

“Dokuz cephede birden savaşa giren ordunun içerisinde yakınlarımızın bulma umutlu samanlıkta iğne aramaya benziyor. Askerler o kadar yer değiştirdi ki kimin nerede olduğu belli değil.” diye ona yanıt veren teğmenin durumu da harp mağdurlarından farklı değildi. Uzun süredir medeniyetten uzak yaşadığı bir karış olmuş sakalından ve kirden rengi dönmüş, eskimeye yüz tutmuş elbiselerinden, sıhhatinin yerinde olmadığı ise henüz yatalak durumuna gelmemesine rağmen sürekli asker ihtiyacı nedeniyle bitap düşüp tamamıyla tükenmedikçe iki ayağı üzerinde durabilen her insan renkliydi. Teğmenin hali doktorun gözünden kaçmamakla birlikte böyle

günlerde bu tür marazlar önemsenmezdi. “İnsanlara laf anlatmak çok zor” dedi (Soğuk Cennetin Çocukları, s.21).

Tarihî olaylar ele alınırken temelde iki yaklaşım olduğu ifade edilebilir; bunlardan biri resmi bellek ve diğeri canlı bellektir. Resmi bellek hâkim gruplar tarafından kaleme alınan tarihtir, canlı bellek ise tarihsel süreç içinde olaylarla karşı karşıya kalmış olan kolektif belleği ifade eder. Kolektif belleğin iki biçimi genel itibarıyla birbiri için tamamlayıcı, destekleyicidir (Bilgin, 2013: 183). Son dönem savaşlarda ortaya çıkan yenilgilerin birey psikolojisindeki etkisi “Soğuk Cennetin Çocukları”nın başat çatışmasıdır. Roman kişileri, asırlardır güce sahip iktidarın yok olması ile mevcut duruma uyum sağlayamazlar. Osmanlı Devleti’ne güven ve üstün teba olma durumu Türk-Osmanlı halkın kolektif belleğindeki resmidir. Canlı bellek ise yaşanan savaşlarla nedeniyle zıt yönlü gelişim gösterir.

“Hayır dostum sadece dikkatli olmamız gerektiğini hatırlatıyorum. Osmanlı’nın şu andaki görünüşü aldatıcı olabilir. Medusa gibi başı kesildiğinde gövdesinden birçok baş fıskırırsa hiç şaşmam ve korkarım o başlar bu sefer ana başın intikamını almaya karar verirse durum bizim açısından hiç iç açıcı olmaz” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.27-28).

Osmanlı Devleti’nin yıllarca süren hâkimiyeti kendi Türk-Müslüman tebasındaki üstünlük duygusunu imlerken azınlık tebaları devletin hemen yok olmayacağını farkındadır. Anlatıcı eserde, var olan savaşın mağlubiyetle sonuçlansa da devletin yok olmayacağını vurgular. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundaki mücadelenin zeminini tarihteki seçilmiş zaferler ve yaşanan travmalarla oluşur. Eserin yazma zamanının 2009 yılı olması “1915 Olayları”ni edebî zeminde Türk cephesinden anlatmakla ilintilidir.

“Sarıkamış denince milletimiz karalar bağlıyor. Sanki her şey bitmiş, vatan elden gitmiş gibi umutsuzluğa kapılıyor. Böylelerinin aklına şaşayım. Arap ölmeyele Arabistan mı yıkılır. Bu millet Ruslarla daha önce de savaştı. Memleketimiz işgal edildiğinde yokluğun kıtlığın alasını yaşadı. Onurla, gururla, şerefle yaşamayı tercih edip hiçbir zaman taviz vermedi. Yıkılmamak için direndi, sabretti. Gazi Ahmet Muhtar Paşa gibi yiğit komutanların öncülüğünde sonuna kadar kaleyi savundu. Sözüünün burasında ellerini dua edercesine açıp başını yukarı kaldırdı “Allah böyle paşaları başımızdan eksik etmesin” dedikten sonra devam etti” (Soğuk Cennetin Çocukları, s. 103).

Sarıkamış’ta 100.000 askerin savaşarak ve donarak ölmesi edebî metinden hareketle Türk milletinin I. Dünya Savaşı’nda yaşadığı travmaların somut örneğidir. Birçok edebî metne konu olan durum, travmatik olarak milletin sakladığı kolektif belleğinde yer alır.

“İşgal gibi bütün bu tedbirlere de yabancı değillerdi. Atadan, dededen kalma savunma usullerini zaten biliyorlardı. Asırlarca hiçbir şey değişmemişti. Sonu gelmez savaşlar genç nüfusu eritmiş, geriye göz pınarları kurumuş, elem ve keder ile kavrulmuş bir avuç beli bükük, dişi dökük, sakalı ak ihtiyardan başka kimse bırakmamıştı. Sadece canları değil ruhlarını da kaybetmişlerdi bu uğurda. Aşağılanma, endişe, korku, güvensizlik, boşluk duygusu, can kaygısı ile yaşamak kederleri olup çıkmıştı. Her kaybedilen evlat her kaybedilen kardeş, her kaybedilen baba, amca, dayı kızgın bir ok gibi yüreklere saplanmış ve o yüreklere onarılması imkânsız yaralara neden olmuştu. Doymak bilmeyen bir canavar benzeyen savaş sürekli yeni kurbanlar istediğinden

ölenlere üzüldükleri doğanlara sevinemiyorlardı. Ama onlar için mücadeleden de vazgeçemiyorlardı. Hayatın baharındaki çocuklarda kaybettiklerinin simasını, gülümseyişini, sesini, ruhunu, bedenini, göçenlerin kısıcık yaşamlarında kendilerinden bıraktıkları izleri arıyorlardı. Bu da bir avuntu, bir teselli, bir ümit olup çıkıyordu ortaya. Zevki sefadan yoksundular. Buna ne hayat sahnesinde birilerinin kendileri için biçtiği rol, ne de bağrında barındırdıkları sert, amansız, ölümcül doğa izin verirdi. Birileri onlara bahşedilen toprağın karşılığı olarak karınlarında aş, sırtlarında libas olmasa bile savaşçı rolünü veriyor, ta doğmamış çocuğunu bile bu rol ile yükümlü kılıyordu. Doğa ise devamlı çocuklarını azarlayan, cezalandıran, otoriter bir baba gibiydi. Toprağı cimri havası sert iklimi zordu. Yönetenler yine de bu bedbaht hayatlarına karşılık kendilerinden hep bir şeyler bekliyor ama hiçbir şey vermiyorlardı. Nefes alıp verdikleri sürece başlarındaki efendilere hep borçluydular. Fakat artık ne verecek can ne de verecek mal kalmıştı” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.246).

Alıntıda yer alan “Aşağılanma, endişe, korku, güvensizlik, boşluk duygusu, can kaygısı ile yaşamak” savaş döneminde toplumun travmatik durumunun göstergesidir. Osmanlı toplumu Kurtuluş Mücadelesi’ne kadar olan süreçte hem bireysel hem toplumsal düzlemde yok oluşun içindedir.

“Son Osmanlı-Rus savaşında tabyalardan zincirlerinden boşalmışçasına üzerlerine akın edenlerin çoğunluğunu beli bükülmüş ihtiyaçlar, cılız ve takatsız kalmış kadınlar ile çocukların oluşturduğu göz önüne alındığında kuşkucu davranma üzerindeki hassasiyetleri arttırıyor ister istemez kendilerini ihtiyatlı olmak zorunda hissediyorlardı. Uğranılan hezimetten edinilen tecrübeler bu insanların dinî ve millî duygularının ne kadar güçlü olduğunu memleketlerini kurtarmak için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayacaklarını göstermiş, gerektiğinde ölümü hiçleştirerek ne kadar tehlikeli olabileceklerini kanıtlamıştı. Müşfik ve bonkör davranışlar, sahte tebessümler, mecburi saygı gösterileri, kaynaşma ortamı oluşturma çabalarına katkıda bulunsa da herkes endişeli bir bekleyiş içerisindeydi. Hatta üstünlüğü elde bulunduran taraf olmalarına rağmen Türklerdeki sebat ve feragat inanç ve azimden yoksun olan Ruslar bu konuda daha da kaygılıydılar (Soğuk Cennetin Çocukları, s.306).

Kırk yıl önceki Osmanlı-Rus savaşında bu millet düşmana ellerindeki yegane silah olan balta ve satırlarla saldırıp kendi kanında boğmuştu. Halkın fedakarlığını ve cesaretini göz önüne aldığımızda o zamanki şartlara göre elimizdeki ateşli silah mevcudunun hiç de azımsanacak bir miktar olmadığı daha iyi anlaşılır. İnanç, azim ve kararlılık bu silahların en büyük cephanesidir. Elbirliğiyle ayı şeyi yine başarabiliriz” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.430).

Bireydeki kolektif kimlik, bir yönüyle geçmişe dönüktür. Millet hikâyeleri büyük çoğunlukla tarihten alınır ve dolaylı yollardan ortak belleğe kaydedilir. Bu çerçevede millet için bir ortak bellek, tarihteki olayları bir arada yaşamayı değil, ortak şemalarla hatırlamayı ifade eder. Türk milli kimliği, Osmanlı Devleti’nin çöküş sürecinde devleti kurtarmaya yönelik arayışları, arayış halindeyken yaşanan travmaların ve zaferlerin negatif ve pozitif hatırlama ile Ulusal Millî Mücadele sürecinin başlatılmasında kilit noktadır.

“Paylaşılmayan Topraklar” eserinde Sarıkamış, seçilmiş travma olarak işlenir. Cephe savaşan asker ve cephe gerisinde yakınlarını bekleyen, savaşın getirdiği sosyal ve ekonomik birçok sıkıntıyla mücadele eden sivil halk, insan gerçeğini oluşturan iki eksendir. Ölen ve öldürenin cephe yaşadığı ölüm-kalım ikilemi, cephe gerisindeki olağan yaşamda meydana gelen değişikliklerle yankılanır. Cepheye gönderilen askere duyulan özlem, endişe, yoksulluk, açlık, göç vb. sıkıntılar cephe gerisindeki insan gerçeğini ortaya çıkaran travmatik etkenlerdir.

“Biz kaldık iyi mi ettik, hocam? O da meçhul. Sarıkamış faciasından sonra işin rengi değişti. Bu noktaya geleceğimizi hepimiz ta o günden gördük. Urus’un önünde durup savaşacak bir ordumuz yoktur artık. 3. Ordu’nun bakiyeleri de üç beş gün içinde çekip gittiler. Şimdi de vali beyimiz gidiyor. Şehir belediyenin ve aksakallıların umuduna kalmıştır. Bu kafirlerle biz ne yapacağız? diye haykırdı Aktar Ahmet. Dünyanın en büyük ordusu şehrimize girmek üzeredir. Yetmiyor yanında intikam yemini etmiş Ermeni kasaplarını getiriyor. Allah bu kafirlere fırsat vermeye, insaf vere. Yoksa Fehim Hocam biz sanki de kasaplık koyun hüviyeti kazandık” (Paylaşılmayan Topraklar, s.34).

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’nda mücadele ettiği cephelerden biri olan Kafkas Cephesi’nde cereyan eden “Sarıkamış Harbi”, bütün yönleriyle anlatılarda yer alan canlı bellek travması barındıran bir savaştır. Eksi otuz derecelere varan soğukta, metrelerce kar altında, paltosuz, ayakkabısız verilen mücadele, yenilgiye rağmen Türk harp tarihinde bir kahramanlık sayfasıdır. Bu nedenle kolektif bellekte seçilmiş zafer ve seçilmiş travma, her iki psikolojik boyutta yer alır.

I. Dünya Savaşı cephelerinde, Çanakkale Cephesi Türk kurtuluş mücadelesinin başlangıcıdır. Yenilgiyle sonuçlanan birçok cephesinin aksine Çanakkale müdafaası Türk toplumunun seçilmiş zafer algısının başat örneğidir. İmparatorluğun yıkılmasından sonra halkın kolektif ruhla birleşmesinin ve ulus devlet inşa sürecinin zeminidir. Çanakkale Cephesi Türk milleti için son ile başlangıcı aynı noktada gösteren sembol bir zaferdir. “...Ve Çanakkale Üçlemesi” üçlemesi Türk romanında Çanakkale Muharebeleri’nin müstakil olarak işlendiği ilk eser olması açısından da ayrı bir öneme sahiptir.

“Bilemiyordu Osman Efendi. Bilebildiği boğazına kadar gelmiş, söylemeden duramayacağı bir ilâhiyi söylemeye başladığı idi. Sesi nasıldı? Onu da bilemiyordu; yine bilebildiği tek bir ses olarak değil... Yemen’den Galiçya’ya seğirten ömrünün her parçasının, gençliğinden yaşlılığına sıraya girmiş omuz omuza birçok Osman’ın aynı seste kalabalıklaşan sesiydi: ‘Sol Cennetin ırmakları akar Allah deyu deyu!’ diyor çağılıyordu. Deli divane Osman Efendi’nin söyleyişine Hanife Kadın katıldı, onu Zehra takip etti; Hesna taa Şamlardan, Beyrutlardan kalma hüznüyle eşlik etti. Mürsel Bey halkaya katıldı. (...) Birlikte söylüyorlardı ilâhiyi: ‘Çıkmış İslâm bülbülleri öter Allah deyu deyu.’ (...) Bir an geldi, Emre, yerin ve göğün aynı anda söyledikleri ilâhiyi söylemeye başladığını duydu: ‘Cennet bağının gülleri açar Allah deyu deyu.’ (...) Zamanın yenilenmekte olduğunu, çocuk aklı, o saatte anladı” (Ve Çanakkale Döndüler, s.341 - 342).

Sanatkâr, Çanakkale Muharebeleri’ni her yönden canlandırmak ister. Çanakkale Cephesi’nde verilen kahramanlık mücadelesinin, zaferinin yanı sıra İmparatorluğun başkentindeki çöküşün travmalarını ve İngilizlerin bu çöküşte oynadığı rol de ele alınır.

“Karaya çıktığını, Asya’nın en bereketli burnundan Avrupa’ya doğru kısık gözlerini martı gözlerinde süzercesine süzdüğünü görür gibiydi. Truvalıların zaferini alkışlayan türkülerini dinliyordu; Akilleus’un, Odiseus’un, Hektor yahut Agamemnon’un mağrur atlarından inişini, Çanakkale’den suya yürüyüp ayaklarının hemen altında diz çöktüklerini, yeri göğü doldurmuş bir pagan dünyasının devleşmiş zafer çelenklerini...”(Ve Çanakkale Geldiler, s.15)

Eserde Türk kişiler aracılığıyla Türk milletinin o zorlu dönemlerde başından geçenleri, travmaları ve düşündükleri verilirken İngiliz kahramanlar aracılığıyla da Birinci Dünya Harbi ve içerisinde gerçekleşen Çanakkale Muharebesi'nin gerçekleri ve oluşturduğu zafer ruhu aktarılır.

“...ve Çanakkale'den önce bizim dilimizde yazılmış böyle bir roman yoktu; şimdi, var. Bu bile benim için bir şereftir, önceliği olan öteki eserlerim gibi. Ayrıca ...ve Çanakkale, tarihin alışılmış ders kitaplarından da değil. Bir milletin namusu olduğu için, Plevne'den sonra ana topraklarımızdaki en büyük direniştir; karşı geliştiren, millet bütünlüğüyle bir savunmadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin gücü bu savaşlardan kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, bilinen tarih sıralaması yerine, taşıdığı destan havasının bozulmamasına gayret ettim. Çanakkale Savaşlarımızın başladığı günü, nerelerden nasıl bir sırayla uzayıp hangi tarihte sona erdiğini herkes, ortaokul öğrencileri bile, çok iyi bilirler... Bence önemli olan Çanakkale'ye gelenlerin gelmesi değildir. Onlar, nasıl olsa gelecektirdi. 1071 Ağustos'undan beri gelmeyi her fırsatta denediler. Çanakkale'ye, 1914 ile birlikte geldiler. Önemli olan, onları Çanakkale'de durduran ruh idi. İşte bu, o ruhun destanıdır” (Geldiler, Önsöz s.8).

“Dünkü Türkiye” üçlemelerinden itibaren Haçlı orduları ve gayrimüslimlerin menfi faaliyetleri üzerinde ısrarla durarak âdeta bu sorunun cevabını hazırlamaya başlayan yazar “...ve Çanakkale”de artık yayıldığı geniş mekânda eski iktidarını gösteremeyen Osmanlı'nın son direnişini bütün cepheleriyle vermeye çalışır (Argunşah, 1990: 55). Eser, bütün yönleriyle seçilmiş zafer imgesidir. “Diriliş 1915” romanı isim-içerik itibarıyla seçilmiş zaferi imler. Çanakkale Mücadelesi, ölen bir halkın yeniden dirilmesinin anahtarı olarak aktarılır.

“Zafer kulaktan kulağa yayıldı. Halk sokaklara döküldü. Evler, dükkânlar bayraklarla donatıldı. Minarelerin kandilleri yakıldı. Süleymaniye camisinin yaşlı mahyacısı çıraklarıyla geldi, düşündüğü cümleyi iki minare arasına kandillerle yazıp yatsı namazına yetiştirdi: “Çanakkale Geçilmez” Bu kısacık cümle yıldırım hızıyla dört bir yana yayılıp benimsenecek, millî bir parola olacaktı” (Diriliş, s.181).

Turgut Özakman'ın Millî Mücadele dönemi romanlarından ikincisi “Diriliş Çanakkale 1915”tir. Yazar üçlemenin ikinci romanında, Çanakkale deniz savaşlarını anlatma gereği duyduğunu ve Millî Mücadele 'nin bir bütün olarak algılanması için, Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç safhasını oluşturan Çanakkale'yi ayrı bir başlık altında romanlaştırma isteğini ifade eder.

“Saat 18:00' di. (18 Mart 1915) Yenilmez armada yenilmişti. Bu zafer yüzlerce yıllık ezikliğe, emperyalizmi yenilmez sanmaya son veriyordu. Balkan yenilgisinin, Sarıkamış felaketinin, Süveyş fiyaskosunun cesaret kırıcı etkilerini silecekti” (Diriliş, s.180).

Eserde, Osmanlı'nın yaşadığı yenilgilerin sonucunda oluşan travmaların karşısında zafer olarak milleti birleştiren güç olarak Çanakkale mücadelesi yer alır.

“Osmanlı Devleti için “Hasta Adam” deyimini ilk olarak 1853'te Rus Çarı I. Nicola kullanmış, bu deyim hızla yayılmıştır. Tarihin cilvesi, Nicola'nın Rus Çarlığı, “Hasta Adam” diye nitelediği Osmanlı Devleti'nden 5 yıl önce yıkılacaktır.” (Diriliş, Dipnotlar, Açıklamalar; Başlangıç, 1. s.565)

“Hasta Adam” psikolojisi, Osmanlı Devleti’nin büyük güç duygusundan ayrılıp psikolojik olarak güçsüzlük algısına geçişin ifadesidir. Milletın algısında yer alan imaj sembolik olsa da travmatik etki yaratır. Yazarın dipnotta “Hasta Adam” algısının ortaya çıkışını vurgulamasının sebebi isim-içerik itibarıyla Çanakkale Mücadelesi’nin hastalıktan uyanışın/ dirilişin/ kurtuluşun sembolü olduğunun göstergesidir.

“Uzun zamandır bizi ‘hasta adam’ diye nitelıyorlar. Gerçekten hastaydık. Balkan Savaşı ağır hasta hasta olduğumuzu kanıtlamıştır. Savaştan koma halinde çıktık. Denilebilir ki birçokları yaşama kabiliyetimizin kalmadığını düşündü. Ama bakınız kısa zamanda toparlandık, kendimize geldik. Yeni bir savaşı hazırlarız. Bunun anlamı ne? Milletimizin tarihine bakınca şunu görüyoruz: Birçok engelle, soruna, felakete rağmen, hiç bitmeyen tükenmeyen, kendiliğinden çoğalan bir yaşama kabiliyetimiz var. Devlet yenilse bile millet yenilmiyor. Milletimizin yaşama kabiliyetine güvenin! Bu güven en ümitsiz anda bile size güç verecektir” (Diriliş, s.129).

Seçilmiş zafer olarak adlandırılrsa da Çanakkale Savaşı, kıyımın bütün göstergelerini taşır. Çanakkale savaşlarının askerî kayıpları hakkında oldukça farklı rakamlar verilir. Liman von Sanders’e göre Türk tarafı 66.000 şehit ve 152.000 yaralı verir. Tefik Bıyıklıoğuna göre Türkler 700.000 askeri Çanakkale savaşlarında savaştırır, bunlardan 190.000’i şehit düşer, 70.000’i ise hastalanır. Düşman tarafının kayıpları ise “İngilizler 469.000 kişiyi savaşı sürerler ve 119.700 ölü ve yaralı verirler. Fransızların Çanakkale’de savaştırdığı 80.000 kişinin 26.800 ölü veya yaralanır.”⁷ Diğer kaynakta İtilâf güçlerinin 213.980, Osmanlıların ise 120.000 ölü ve yaralı verdiği kaydedilir.⁸ Bir diğer kaynağa göre, Türkler “55.000 şehit, 100.000 yaralı, 21.500 hastalıktan ölen, 10.000 kayıp olmak üzere yaklaşık 200.000 kayıp verirken karşı tarafın kayıpları 55.000’i ölü olmak üzere, yaralı ve esirler dâhil, yaklaşık 330.000”dir.⁹ Türk Genelkurmayının tespitlerine göre “savaşın başlamasından 24 Kasım 1915’e kadar geçen zaman içerisinde Türk tarafının zayıyatı 566’sı subay, 54.141’i er toplam 54.707 şehit, 957’si subay, 88.839’u er toplam 89.796 yaralı, kayıp, esir, hastanelerde ölen, hava değişimi alanla birlikte 181.184’e ulaşır.”¹⁰ Kurguda kahramanlık anlatılarının, gerçek zemininde ölümün rakamlarla açıklanması ve verilen kayıp birleştirici güç olarak belleklerde yer edinir.

Mithat Cemal Kuntay’ın “Üç İstanbul” romanı imlediği üç devri yozlaşma ekseninde inceler. Yozlaşan bireylerin, Osmanlı Devleti’nin yıkılma sürecindeki dönüşümleri başkışının değişen siyasî konumuyla aktarılır. Daha çok siyasal değişime göre biçim alan sosyal hayat, seçkinler, aydınlar ve iktidar ile elit tabaka arasındaki ilişkileri merkezi alınarak hikâye edilen bu üç dönem, Abdulhamit’in son yılları (İstibdat İstanbul’u), 1908 ihtilaliyle iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki

⁷ Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâp Tarihi, Cilt III, kısım II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 386.

⁸ I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı seferberliği üzerine yapılan kapsamlı ve güncel bir çalışma için bakınız: Mehmet Beşikçi, I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Seferberliği, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2015. Ayrıca, Stanford J. Shaw, I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu: Birinci Cilt, Savaşı Giriş, Tercüme: Beyza S. Aydaş, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 109-308.

⁹ Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1986, s. 70.

¹⁰ Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915—09 Ocak 1916), Cilt V, Kitap III, Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı, 2012, s. 465-466. Genelkurmay’a göre esir olan Türklerin toplamı 10.000’dir ve bunun 8.000’i İngilizlere ve 2.000’i Fransızlara esir düşer.

yönetimindeki yıllar (Meşrutiyet İstanbul'u) ve I. Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla başlayan Mütareke yılları (İşgal İstanbul'u)dir. Roman; savaşın cephe boyutunu değil cephe gerisindeki değişimleri/ dönüşümleri örnekler.

“İstanbul'un kapısında üst üste yığılan genç ölüleri, Çanakkale'de balya balya şehitleri-sanki Çin'de vebadan ölenlerdi- uzaktan seçemiyorlardı” (Üç İstanbul, s.408).

Savaşta ölümün sorgulandığı, siyasî zeminde savaş algısının boyutu kişilerin yaşam şekilleri üzerinden aktarılır. Siyasî zaferlerin zafer olmadığı, savaşın kazanç değil kayıplara neden olduğunun altı çizilir. Bu nedenle Çanakkale seçilmiş bir zafer olarak değil seçilmiş bir travma olarak eserde yer alır.

“Beş cephede yüzbinlerce Türk çocuğu bu adamlar zengin olsun diye mi on dokuz yaşında ölüyorlar ?” (Üç İstanbul, s.405).

Eserde başkışı Adnan'ın hayat çizgisi takip edilir ve onun etrafında yer alan diğer kişiler/ kişilikler Adnan'ın bir diyalog kurduğu çevre ve diğer bireyler, toplumsal alanın tamamına yönelik bir fikir oluşturması açısından ayrıntılı olarak anlatılır. Bununla amaçlanan bireysel hayatın aktarımından ziyade topluma ve iktidarın toplum şekillendirmesine, iktidarla yakın temasta bulunan zümrelere, çöken bir devlete, yozlaşan çevrelere, insan ilişkilerine yönelik seviyeye ayna tutma çabasıdır (Alver, 2002: 21). Eserde; imparatorluğun çöküşü, yerini alan iktidarların siyasetleri, her yeni iktidar biçiminin sosyetesini, kendi elitini, dalkavuklarını ortaya çıkarır. Öykü zamanındaki tüm dönemlere ait iktidar seçkinleri ile halk arasında kapanmaz bir uçurumun varlığı, halkın sefalet içinde bir yaşam sürmek zorunda kalışına karşın elit tabakanın çıkar ve arzularının peşinde koşması işlenir. Mücadele dönemlerinde bağlanılan idealin kurumlaşmayla menfaatin hizmetine girmesi, yaslanılan iktidar gücünün aslında dünya nimetlerine giden yolun kolaylaştırılmasından başka bir şey olmadığı anlatılır.

“Yüzbaşı Selahattin'in Romanı” cephe romanıdır. Yüzbaşının savaştığı cephelerde şahit oldukları aktarılırken cephede yaşananların birey üzerindeki travması aktarılır. “Geçmiş savaşların yaralarını sarmaya gelecek savaşlara hazırlanmaya çalışıyorduk” (Yüzbaşı Selahattin'in Romanı I, s. 294). Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinin savaşla geçmesi dolayısıyla halkın savaş yorgunu olması askerlerin uzun yıllar İmparatorluğun çeşitli yerlerinde cephede kalması savaşma nedeninin ve amacının sorgulanmasına yol açar. Savaş yorgunu bireylerin doğdukları coğrafyanın çok uzağındaki cephelerde yer alması eserde aktarılan travma örnekleridir.

“Eniştem, önce Midilli'ye Rum isyanını, şimdi de Yemen'e Arap isyanını bastırmaya gidiyordu. Henüz altı yıllık evliydi. Belki altı ay ailesiyle oturmamıştı. Bu iş yalnız Ahmet Bey'in başına gelmiyordu. Bütün Türk subaylarının başındaydı. Her subay ve her nefer, isyandan isyana koşuyor, sürekli ölümler birbirini kovalıyor, evler harap ve perişan oluyor, Osmanlı İmparatorluğu çöküyordu” (Yüzbaşı Selahattin'in Romanı I, s.39).

Askerlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecindeki yaşam şekilleri, geride kalanların durumu savaşın edebî metindeki eleştirel boyutudur. Uzakta olmak, her an ölme ihtimali ile mücadele etmek ise aile içindeki bireysel travmaların göstergeleridir. Eserde I. Dünya Savaşı'nın dokuz cephesinde savaşan askerlerin başarıya rağmen mücadeleyi zafer değil travma olarak aşgıladıkları aktarılır.

“Çerkezlerle yolda konuşuyorduk. Anlattıklarına göre, çevrede epey Çerkez köyü vardı. 1828'de Çarlık Rusyası'yla yaptığımız savaşta yenilgiye uğrayıp çekildiğimiz zaman Kafkas dağlarının kuzey bölgesinden Türkiye'ye göçmüşlerdi. Sordum: - Türkiye'ye gelmekten memnunsunuz değil mi? - Çok pişmanız! Hayretle: - Neden? dedim. Anlattılar. - Biz dinimize, ırkımıza, milliyetimize saldırı korkusuyla Kafkasya'yı bırakıp İslam Halifesinin toprağına geldik. Burada her gün Ermeninin, Kürdün, eşkıyanın saldırılarına uğruyoruz. Malımızdan canımızdan, ırzımızdan emin olarak yaşayamıyoruz. Çevremiz tehlikelerle dolu. Bir köy kursak bunu mutlaka yıkmaya çalışırlar. Karımızı, kızımızı korumak için kanlı kavgalarda bir sürü kurban veririz. Hükümet diye bir şey burada yoktur. Hükümet namına gelen Kürt, Arap jandarma ve Ermeni tahsildar bize eşkıyadan fazla zulmeder. Her gelen hükümet memuru bizden rüşvet ister. Bununla da kalmaz adı güzele çıkmış kadınlarımızı eğlenmek için ister. Bu isteklere boyun eğmezsek jandarma bizi döver veya yakalayıp günlerce dağlardan yürüterek şehre götürür. Gidinceye kadar dayak, saldıktan sonra dayak... En sonra güç bela hayatımızı kurtarabilirsek, kurtarıyoruz. Bütün bunları gidip hükümete şikâyet nafiledir. Çünkü şikâyet edeceğimiz makamın emir vereceği gene jandarma ve karakol komutanıdır. İşte biz böyle yaşarken, bizimle birlikte göçmeyip Kafkasya'da kalan akrabalarımız medeni koşullar altında bulunuyorlar; yalnız oranın kanununa itaat ediyorlar” (Yüzbaşı Selahattin'in Romanı I, s.162-163).

Romanda, savaşın sonuçları, göçün koşulları Çerkezlerin Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına gelmesi, Osmanlı Devleti'nin kendi coğrafyasındaki asayiş sistemini kuramaması eleştirilir. Çerkezler üzerinde oluşan göçün travması, etnik ve dinî aidiyetin sorgulanmasına yol açar. Osmanlı Devleti'nde jandarmanın Kürt ve Arap, tahsildarın Ermeni olması Müslüman Çerkez halk üzerinden iktidarın güçsüzlüğü sorgulanır. Bu durum Türk askerinin mücadele sırasındaki amacı ile örtüşmez.

“Alay Kumandanı, alayın katılacağı 13. Kolordu Kurmay Başkanına, yağmurun dinmesine kadar birliğin vapurda kalmasına izin verilmesini rica etti. Kurmay Başkanı buna rıza göstermedi. - Asker yağmur ve çamurdan korkmaz. Ölüme gidiyor. Ölüme gidecek adam, yağmurdan çamurdan korkarsa dövüşemez, dedi. Bu ağır tutumdan çok üzülen Alay Kumandanı, alayın derhal vapurdan çıkarılması için gerekli emri verdi. Ben harp durumunu biliyordum. Ne bugün, ne önümüzdeki günlerde muharebe ihtimali yoktu. Çanakkale cehenneminin çemberinden geçmiş ve iki buçuk aydır yürüyerek bin zahmetle buraya gelmiş kahramanlara yapılan bu ağır davranış bana acı verdi” (Yüzbaşı Selahattin'in Romanı I s. 225).

Çanakkale Cephesi'ndeki mücadele eserde zafer olarak aktarılsa da savaş sırasındaki askerlerin psikolojileri ve çok sayıda askerin ölmesi travmatik sonucu doğurur.

“Günbatımı” 93 Harbi, Balkan Savaşı, Kurtuluş Savaşı dolayısıyla üç farklı zaman ve mekânda göçler vardır. İlk ve en önemli göç 93 Harbi yenilgisi dolayısıyla yaşanır. Rusların büyük bir güçle Balkanlar'a girmesinden sonra; savaşı kaybeden Osmanlı askerleri doludizgin, dağınık bir halde geriye doğru kaçar. Savaştan bitkin bir halde köyüne dönen Ali İhsan Bey, ailesini alarak

önce Edirne'ye, daha sonra hemen Selanik'e göç eder. Göç, ait olduğu toprağı bırakırken yaşanan travmaları göç edilen yere taşır.

“93 Harbi'ne katılan Türk gönüllülerdi, bunlar (Günbatımı, s.11)
Düşman Türk'ü Rumeli'den kanla ve kinle kazımaya azmetmişti, besbelli... Göçmen kafilesi bir nehir kıyısında durmuştu” (Günbatımı, s.33).

Eserde 93 Harbi ve Balkan Savaşları seçilmiş travmaları barındırır da Teselya Savaşı seçilmiş zaferi imler; fakat zafer diğer travmaların yanında önemsiz kalır. Eser toplumsal çöküşlerin bireysel travmalara neden olmasını, etnik kökenin, aidiyet ihtiyacına dönüşmesini aile ve farklı siyasî algılarda yetişen çocukları üzerinden aktarır. “1897 zaferi Osmanlıları bir süre avutur” (Günbatımı, s.98). Çanakkale Cephesi mücadelesinin Kurtuluş mücadelesinin temeli olduğu imlenir.

“Mustafa Kemal kaderin adamı! Şu anda eğer Türkler Kafkasya'da 1914 sınırlarının da ötesine taşımışlarsa bu başarı onun Çanakkale'de attığı temelin mahsulü değil miydi?” (Günbatımı, s.456).

Romanda sadece Çanakkale değil tarihten seçilmiş zaferler de yer alır. 1878 yılı Rumeli'nin Türk sakinleri için önemli bir dönüm noktasıdır. Osmanlı'nın torunları artık bu diyarlarda istenmeyen olur. Yıllardır güçlenen, büyüyen düşman karşısında varlığını korumak hemen hemen imkânsızlaşır. Ferdî çıkışlar, mahallî kahramanlıklar kaderin çizgisini değiştirmeye muktedir değildir. Doğuda Gazi Muhtar, Plevne'de Gazi Osman Paşa'nın şanlı direnişleri millî kahramanlıkları okşar, ancak sonucu değiştirmez.

Yazma zamanı olarak kurtuluş mücadelesi yıllarında kaleme alınan “Ateşten Gömlek” ulusal anlatı türünün başlangıcıdır. İstanbul'un işgalinin toplumda yarattığı travma imlenirken kurtuluş mücadelesine olan inanç ile zaferin gelecekte olduğu vurgusu yapılır. Öykü zamanından geriye dönüşler meydana gelen olayların sıradizimsel şekilde anlatılmasına mani olur. Her şimdiki andan geriye dönüş Kurtuluş Savaşı yıllarında cereyan eden olayların vakaya dâhil edilmesini kapsar. Geçmişteki anıların şimdiki zamandaki anlatımı, zamanla değişen kahramanın olgunlaşma ve kendini tanımasını sağlar.

“Harbiye Nezareti'nin meydanında üniformalarıyla büyük küçük bütün nezaret zabitanı ayakta duruyorlar. İstiklalimizin bir nevi alemi olan Harbiye Nezareti kapısından İngiliz bahriyesi giriyordu. Ne hicap ne zilletle dolu bir gün. Mutlak ayakta bekleyen bu zabitler bir gün bu zillet ve hareketin hesabını sormalıdırlar. Çünkü şimdiye kadar daha küçük şeyler için kaç defa dövüştilerdi” (Ateşten Gömlek, s.67).

İzmir'in, Yunanlılar, İstanbul'un İngiliz ve Fransız askerlerince işgal edilmesi, bütün Türk milletini derinden etkiler. Ayşe'nin, savaşta çocuklarını yitirmesi ve İhsan'ın vatan ve bireysel aşkını kendi bedeninde bir ateşten gömleğe dönüştürmesi, bireysel travmalarının Kurtuluş Savaşı

etrafında kolektif bir bilinç ve kimliğe dönüşmesini sağlar. Romanda Kurtuluş Savaşı, seçilmiş zafer olarak Türk milletinin yeniden kuruluşunun bir simgesidir. Dolayısıyla entrik kurgu “yozlaşan/yozlaştırılan ve öze dönüşü gerçekleştirmek isteyenlerden meydana gelir” (Armağan, 2019:40). Türk milleti romanın şahıs kadrosundaki Ayşe, Peyami, Cemal, Ahmet Rıfkı, Kezban, Kuvayı Millîyeciler ve düzenli ordu gibi kendilerini bu savaş etrafında yeniden kurarlar.

“Bulgar Mütarekesi niçin beni bu kadar sızlandırdı, bilmiyorum. Yalnız annemin alafraanga salonunda eşyanın yerini bozacak kadar yerimi değiştirdim, dolaşım. Annem bundan başka da bir şey söylemek istiyordu, dinlemedim... Harp siyasî kâğıt yığınlarını çoğalttı, o kadar, hayli sefalet, açlık filan oldu. Fakat biz bunu duymadık” (Ateşten Gömlek, s.18-19).

Ayşe, kurtuluş felsefesine ötekileşmiş benlikleri; “Yeni Türkiye’yi doğuran esrarlı ve ilahi ruh” (s. 44) olarak uyandırır. Seçilmiş zafer Çanakkale Savaşı’nda Türk’ün haklı davasını ateşin bir karakter hüviyetinde yüksek sesle haykırarak ortaya koyar. Bu sesin toplumsal bir olgu olarak ortaya çıktığı nokta Sultanahmet Mitingi’dir (6 Haziran 1919). Sultanahmet Meydanı’nda yapılan toplantı, kahramanların Millî Mücadele bilinçlerini harekete geçirir. Halide Edip, Sultanahmet Meydanı’nda bu etkinliğe konuşmacı olarak katılan tek kadındır. Ayşe’nin de idealize edilmiş Türk kadını olarak bu meydana bulunması, yazarın kendi hayat biyografisini aktarmasını sağlar. Millî bir ruha sahip olan yazar, Ayşe ile bütünleşerek kendinden bağımsız bir karakter yaratarak onu kendi adına olaylara şahit eder.

“Yaban” I. Dünya savaşı ve Millî Mücadele yılları aydınlarının dikkatini Anadolu üzerine yöneltir. Cumhuriyet döneminde Ankara’nın başkent olması bu dikkatin daha değişik bir mahiyet kazanmasına zemin hazırlar. Yeni dönem gücünü seçilmiş zafer hareketi olarak Anadolu’dan almakta, gayesini bu toprakları imar etmek ve bu topraklar üzerinde yaşayan insanlara rahat bir hayat sürdürme imkânı hazırlamak şeklinde ifade eder. Millî Mücadele , Anadolu hareketidir. I. Dünya Savaşı’nda bir kolunu kaybeden ihtiyat zabiti (yedek subay) başkışı Ahmet Celal’in bireysel travmasını, aynı zamanda toplumsal seçilmiş travma olan İstanbul’un işgalini imler.

“Eğer bize zafer müyesser olsa bile kurtaracağımız şey, yalnız bu ıssız topraklar, bu yalçın tepelerdir. Millet nerede? O henüz ortada yoktur ve onu bu Bekir Çavuşlar, bu Salih Ağalar, bu Zeynep kadınlar, bu İsmailler, bu Süleymanlarla yeni baştan yapmak lâzım gelecektir. Ben Kemal Paşa’dan yana olmam da kimden yana olurum? Çünkü o, yarın bu değişimi başaracak olan serden geçti gönüllülerin başıdır. Top seslerinin yirmi beş, otuz kilometreden geldiği anda bile zafere inanıyorum. Lâkin onu takip edecek olan ikinci cidal devresinin sonu, bana efsanelerde okuduğum hayaller gibi uzak ve dumanlı görünüyor” (Yaban, s.131-132)

Romanda İstiklâl Savaşı iki yönde verilir. Birincisi Ahmet Celal’in bakış açısı ve gazete haberleri ile Kurtuluş Savaşı’nın art planda olması, ikincisi Kurtuluş Savaşı’nın, sıcak çatışmasının eserin mekânı olan köyde yaşanmasıdır. Eser, Ahmet Celal’in ve köylünün İstiklal Savaşı’nın nasıl gördüğünü ve görüş ayrılıklarının hangi noktalarda ortaya çıktığını aktarır.

“Bunlar artık benim bildiğim Cihan Savaşı subayları değildir. Bazılarıyla tanışmakla beraber onlarda eski ruhtan eski kafadan bir belirti bulamıyorum. Bunlar, bir ordunun alelade subayları olmaktan ziyade yeni bir mezhebin öncüleri gibidir. Cihan Savaşı’nda her biri bir şeyden şikâyetçiydi. Hepsi devletin siyasetini tenkit ederdi. Hepsi canından bezgin görünürdü. Şimdi ise tartışma bile kabul etmiyorlar. Mutlaka yeneceğiz diyorlar” (Yaban, s.76).

I. Dünya Savaşı’ndaki subaylar, cephelerde başarılı olsalar dahi yenilgi ile sonuçlanan travmaları Kurtuluş mücadelesi ile dönüşüme uğrar. Kurtuluş Savaşı seçilmiş bir zafer olarak eserde hem geleceği hem de geçmişten gelen kolektif ruhu simgeler.

“Hayır hayır Türk ordusu dağılmadı. Ve Ankara’nın üstünden. “Düşman ilerleyebilir, düşman Ankara’ya kadar da gelebilir. Fakat biz, yurdumuzun en son kayası üstünde de kendimizi savunacağız. “Düşmanı vatanın harimi ismetinde boğacağız” diye bir ses yükseldi. Bu O’nun sesidir. Bu, insana ümit, kuvvet ve metanet veren sestir” (Yaban, s.129).

Başkişi Ahmet Celal, cepheden aldığı zafer haberleriyle hayata bağlanmakta, Türk milletinin geleceği için ümitlenmektedir. Bu durum seçilmiş zafer algısının birey üzerindeki etkisini örnekler. Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Mustafa Kemal’e geniş yetkiler vererek onu Başkumandan tayin etmesi, Mustafa Kemal’in Türk ordusuna duyduğu sonsuz güven ve kurtuluşa doğru atılan kararlı adımlar, başkişiden harketle bireyin savaş algısının değişimini mağduriyet psikolojisinden çıkışını imler.

“Dikmen Yıldızı” romanında Dikmen Yıldızı Millî Mücadele ’ye destek olan kahraman Türk kadınıdır. Millî Mücadele esnasında kendisine verilen her zor görevi kabul etmekten çekinmeyen Dikmen Yıldızı, karşılaşacağı engellerle mücadele etmekte kararlıdır. Aydın dolaylarındaki mağarada gösterdiği kahramanlık o devirde dilden dile dolaşarak onu bir destan kahramanı hâline getirir. İnebolu’da cephe taşıyan kadınlarla karşılaştığında, kadınlardan birisinin kendisine “Dikmen Yıldızı sen misin?” sorusunu yöneltmesi onu şaşırttığı gibi gururlandırır. Mustafa Kemal’in ifadesiyle “Sihhatli Dikmen Yıldızı, Türk kızının kahramanlığının timsalidir.”(s. 294). Dikmen Yıldızı’nın sembol kişi halinde bilincinin düzelmesi bir bakıma Türk milletinin bilincinin düzelmesidir.

“Ben işte o ayrılık gününde kitaplardaki vatan aşkını ruhuma sindirdim, bir köşesine sindiğim hicret otomobili içinde... Daha sonraları hicret otomobilimizin arkasından akın eden hicret arabalarını, hicret kabilelerini gördüm. Hepsi de tıpkı benim sesimle tıpkı benim yaşlarımla gelip geçtiler. Biz Salihli’de kaldık. Salihli’de kuvayimillîye cephesi kuruldu. Babam cephede biz gerisinde gözyaşı, kalp ateşi ve alın teri döktük” (Dikmen Yıldızı, s.21).

Eserde; Mondros Mütarekesi’nden Nedim Rıza’nın Yıldız’a yazdığı mektup aracılığıyla söz edilir. Nedim’in ifadesiyle Mondros; vatanın çöktüğü, mabetlerin istila edildiği bir çözülmüştür(s. 128). Romanda, İstanbul’un işgal günlerindeki durumu, Beybaba aracılığıyla aktarılır. O devir İstanbul’unda “düşmanların ve düşmanlıkların her çeşidini” görmek mümkündür. İstanbul insanı da Dikmen Yıldızı gibi yaralıdır. “Fatih evlerinde ağlamayan kalp, Üsküdar kafeslerinde yavru,

nişanlı, sevgili beklemeyen göz kalmaz.”(s. 201). Millî Mücadele günlerinde birçok Türk ailesi gibi Kâmil Bey ailesi için de yurt sevgisi kutsal anlam ifade eder. Dikmen Yıldızı bu durumu; “gönül meselesini ansızın ayrılanlar bildiği gibi vatan sevgisini, vatan gaybedenler bilir.”(s. 26) sözleriyle açıklar. Kâmil Bey İzmir’i âniden terk etme zorunluluğunun verdiği eziklikle yurt sevgisini daha da yüceltir. O, “İzmir’in hicranını çekenlerin İzmir’den evvel birbirlerini almamaları”(s.102) gerektiğini söyler.

“İşte felaketin başlangıç noktası bu oldu Savcı Bey! Fakat bu ilk savaşta ben galip geldim. Birinci İnönü harbini parlak bir zaferle kazandık. Cephedeki babama bir pusla yazdım: Babacığım! dedim. Birinci İnönü kazanmak birinci savaşımızın benim tarafımdan kazanıldığını göstermiyor mu? Hala Ankara’ya göndermek fikrinde misiniz? İnönü’den sonra da devam edecek bir güvensizliği görürsem, kalp kuvvetinizin epeyce zayıfladığına hükmedeceğim. Nedim abiime selam söyleyiniz, siperlerin çocuğu, mağaranın kızından ibret alsın. Murat gökten indi mi? Sağ mı? Sağsa inat için selam ederim” (Dikmen Yıldızı, s.55).

Eserin dramatik aksiyonunda savaşta verilen kayıplar sonucunda bireysel travmalar yaşayan kadınlardan her biri yıllardır süren savaşlarda ya babasını, ya eşini ya da evladını şehit verir. Fakat bu durum Kurtuluş Mücadelesi’nde kayıpların ardındaki travmaların yerini onların yurt ve millet sevgisinin almasının sebebidir.

“Yirmi dördüncü gün Sakarya’da Türk’e miraç vaki oldu. Hak zaferle konuştu; birbirlerine son ve kat’î sözlerini söylediler. O gün Türk ve Türk’ün timsali bir defa Gazi oldu. Murat Gazi ile Ankara’ya döndü. Bir memleket dolusu zafer çılgını istasyon caddesini kapladı. kalplerin içinden kopan minnet bağrıışları düşmanları kovalayan galip ordunun ardında dalgalanıyordu. Kızılırmak’a sıra bırakmadan Sakarya’yı kızıla boyayanların başı ve yanındakiler geldi. Güneşe en yakın olduğu için yüzü paslı tunç rengi alan Murat da bu kabile arasındaydı. Ökçelerine hakim olamayan insan dalgaları Millet Meclisinin önüne kadar çalkandı. Meclisin önünde Murat ayrıldı. O mahşerin içinde beni nasıl görmüştü? Yanıma geldi, sol elimi sağ eli ile tuttu, bir şey söylemeden yürüdük, bir arabaya atladık, doğru bağımıza çektirdik” (Dikmen Yıldızı, s.65).

Türk kadınlarının kahramanlığı, Sakarya Zaferi sonrası Havacı Teğmen Murat’ın “İzmir’i ne zaman alacağız?” sorusuna; Mustafa Kemal’in verdiği; “Türk kızı vazifesini ikmal ettiği vakit”(s. 98) cevabıyla vurgulanır. Milli Mücadele’de kağnılarla cephe taşıyarak milletine destek olmaya çalışan kadınların, cesaret ve kahramanlıkları kadar takdire değer bir özellikleri de karşılaştıkları güçlükler karşısında metin olup zafer umutlarını hiç kaybetmemeleridir.

“Yemen demek üç mezar demektir. Çöllerde vatan bucağında ve kalplerde açılan üç mezar. Yemen bir değirmendi. Hem dişi, Türk övüten netametli bir değirmen... Yedi yaşındaki Murat’ı ilk defa dizlerime oturttuğum vakit bana ilk sözü şu oldu:
Babaannemi niye getirmedi?
Yemen’de üç hançer bir kurşun yemiştin, fakat acısını bu kadar hissetmemiştim” (Dikmen Yıldızı, s.141-142).

I. Dünya Savaşı’nda Yemen cephesi hem Anadolu’ya uzaklığıyla hem de Osmanlı Devleti’nin Yemen’deki konumu dolayısıyla metinlerde seçilmiş travma olarak işlenir. Savaş

durumuna cephe gerisinden hareketle karşı duruş gösteren “Savaş ve Açlar” romanında Temel Çavul’un Yemen Cephesi’nde 7 yıl süren askerliğinin travması aktarılır.

“İşte bizde vaktiyle Yemen çöllerine bu koyunlar gibi sürüldük dedi. Araplarla çölün sıcağı, tifo, diş hastalıkları, dizanteri canımıza okudu. Yüzlerce Trabzonlu hemşerimizi kumlara gömdük. Bizim tönmemuz bile bir mucizedur uşağum. İnşallah bundan böyle savaş çıkmaz da küçükleri okuturuz. İki yakamız bir araya gelir. Biz gidup cephede savaşırken beride herkes kesesini doldurup zengin olayı. Ben Yemen’de yedi yıl kalıp geri döndüğümde memlekette oğullarını askere vermeyen zenginlerin bir kat daha zenginleştiklerini gördüm. Balkanlarda bir savaş olacak diyenler var ama inşallah yalandır. Yoksa bizi yine alıp salhaneye sürmektan çekinmezler. Yalağuz beni değil seni de alıp götürürler Allah etmesun” (Savaş ve Açlar, s.73).

Eserde savaş başlı başına travmatik unsurdur. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı sırasında asker olmak, geride kalanların yaşama açlıkla mücadelesi, cephede düşman tarafından öldürülmek, aynı travmatik sonuçları doğurur.

“Çileli hasta “büyükne” oğlunun bir kez daha askere alınacağını belki arkasından Ali’nin de gideceğini iştince yüreğine inmişti” (Savaş ve Açlar, s.115).

Aile erkeklerinin herhangi birinin askere çağırılması Türk Savaş anlatılarından farklı şekilde eserde açlık gibi temel insanî sorunların başlangıcı olarak gösterilir.

“Allah o harbi çıkarırları cehennemün köküne atsun. Allah hepsini tez günde kahretsun onların. Ne olursa bizum zavallılara olayı. Haydi eve varalum da uşağum şu kara yazılı başumuzi hangi kara taşlara çalacağumizi tüşunelum” (Savaş ve Açlar, s.196).

Temel Çavuş ve ailesinin dramı anlatılırken yazar aile büyüklerinin bakış açısıyla yaşanan tarihi gerçeklere yorum getirir. Ailenin yıkım sebebi savaş, savaşın sorumlusu da Enver Paşa olarak görülür. Yazarın babası Ahmet Çavuş’un yedi yıl Yemen’de askerlik yapması kurgu içerisine Temel’in hatıralarını anlatması ve yaşananları yorumlaması ile kurguya taşınır. Maddi açıdan toparlanmaya başlayan ailenin dağılmasının nedeni Sarıkamış Harekâtı’dır. Bunun sorumlusu olarak görülen Enver Paşa ile ilgili değerlendirmelere romanda sık sık yer verilir.

“ ‘Hemşire Hanım’ dedi, kocanız Temel Çavuş, Sarıkamış’ta soğuktan donarak öldüğünden şehit sayılmadı. Onun için şehit maaşı almamızda da oğlun Ali kurşunla vurularak öldüğünden şehit sayılıyor. Hemen bugünlerde hükümete başvurarak bir lira tutarındaki şehit maaşı cüzdanını al” (Savaş ve Açlar, s.201).

Temel Çavuş ikinci kez askere alınışını çok fazla sorgulamadan kabul eder. Bunu vatan borcu olarak görür. Fakat oğlu Ali, bunu sorgular hatta annesine askerden kaçmayı teklif eder. Çünkü onun uğruna ölünecek bir değere ihtiyacı vardır. O da ailesidir, kendisinin yokluğunda ailesinin başına gelebilecekler onu çekinceye bırakır. Çünkü babasının ölümü Ali için seçilmiş travmadır.

“Nene öyleyse, askerluğum gelursa gitmeyeyim. Sonra siz açluktan elursunuz. Siz açluktan elince de ben kimun için askere gideceğum? Bizum bahçeleri elumuzden almaya çalışın

hergeleler için mi? Onların malini mülkini, askere gitmeyen oğullarını korumak için mi askere gideceğim.” (Savaş ve Açlar, s.150).

Eserde travmatik unsurlar aynı toprakta yaşayan halkın farklı ekonomik durumları üzerinden sosyal statüleri çerçevesinden aktarılır.

“Küçük Ağa”a altı yüz yıllık bir resmî tarihin önüne derhâl yepyeni bir tarih anlayışı konulamayacağını imler. Romanın başkişisi İstanbullu Hoca romanın sonuna doğru alacağı ismiyle Küçük Ağa, bir din adamı iken aynı zamanda da bir Kuvayımillîye muhalifidir Anlatıcı, İstanbullu Hoca’nın en az Kuvayıilliyeciler kadar vatanına bağlı bir kişi olduğunu gösterir. Daha sonra ise bu bağlılığın Kuvayımilliyecilerin bağlılığı gibi değil, aksine altıyüz yıllık tarihsel bir geçmişin varlığına bağlılık olduğunu gözler önüne serer. Osmanlı Devleti’nin tarihindeki zaferler alt metinde seçilmiş zafer şeklinde verilirken Kurtuluş mücadelesi de aynı çerçevede aktarılır.

“Doktor, şeyhin yanındaki esaret günlerinde de Kuva-yı Millîye hareketi başlamadan önce de sıklıkla düşünmüştü: Harp onu bilmeyen için ne kadar akıl dışı, ne kadar insan ve hayat gerçeklerine zıt ise onu bilenler için de tek gerçek halini alıyor, o kadar tabileşiyordu. Sanki harpsiz hayat olamazdı, harpsiz hayat yapmacık, düzmece, yalan idi. Doktor bunu düşünmeye mecbur olur ve acı acı güler: Bu da bir çeşit şehit düşmek... Hayatı asıl harpten sağ çıkanlar kaybediyor.” Derdi (Küçük Ağa, s.136).

Eserde savaş gerçeği travmatik bir süreçtir fakat içinde bulunulan durum var olma mücadelesidir. Bu bağlamla “Küçük Ağa” romanı İslami temele dayanan Osmanlı düzeninin bir övgüsüdür. Anlatıcının amacı Türklük ideolojisini de kullanarak daha çok bir sentez yaratmaktır. Küçük Ağa olmaya evrilirken iki tarih anlayışının arasında kalan İstanbullu Hoca tam anlamıyla ikna olmasa da anlatıcı tarafından vicdanının ve sorumluluk duygusunun gelişmişliğiyle belli bir karara vardırılır.

“Hoca sağlam tarih bilgisini didikle: Ertuğrul Gazi’yi Osman’ı, Murat Hüdavendigâr’ı ve sonra Yıldırım’ı, Fatih’i, Kanuni Süleyman’ı düşündü büyük zaferleri büyük bozgunları bilhassa bunları hatırladı. Yıldırım’ı, o korkunç yenilişi, o yürek paralayıcı çöküp dağılışı bütün yönleri ile hatırladı. Bugünkü durum onun yanında bir avuntu gibi kalırdı” (Küçük Ağa, s.130).

‘Rasyonalize etme’ ‘yok sayma’ ve “unutma” edimleri roman boyunca sürekli tekrar ederek belirleyici bir davranış koduna dönüşür. Açılış sahnesi, savaştan perişan bir halde dönen Salih’in, çocukluk arkadaşı Niko ile karşılaşması ve kasabada yaşanan değişimi fark etmesi ile başlar. Salih, kardeşi gibi gördüğü Niko’nun karşı cepheden savaşa gireceğini tesadüfen öğrenmesiyle bir karar ânı yaşar ve Kuvayımillîye hareketine katılır. Bu esnada kasabaya gelen ve anlatıcı tarafından hem fiziksel hem karakter özellikleriyle güçlü bir biçimde tasvirlenerek idealize edilen İstanbullu Hoca geleneğe bağlılığıyla hareketin önündeki tek engel gibi görünmektedir. Doktor Haydar’ın kışkırtması ve Salih’in meydan okuması, Hoca’yı da harekete bağlar ve onun kimlik değiştirerek “Küçük Ağa”ya dönüşmesine neden olur. Osmanlı tarihinden seçilmiş zaferler Kurtuluş mücadelesine katılma zeminini hazırlar.

“1920 baharı muhteşem bir mart sabahında Sultan Dağları’nın sınır çizdiği Batı Anadolu’ya kan ve barut kokularıyla geliverdi.Yine de sırtlar yemyeşildi, toprak kokusu yine de gönül alıyordu ve doruklardaki karlar yine de sarışın fisiltularıyla insanın içine zevk veriyordu, ılıklik veriyordu. Bu mart sonunda bir türkü gibi dağı taşı saran baharın derinliği, diriliği ve üretim gücü bütün Anadolu ruhlarını da sarmış gibiydi. Payitahta düşman askeri girmişmiş.. Yunan ordusu insanın eşini görmediği bir zulüm fırtınası gibi içerilere kadar dayanmışmış.. Aynı büyük ve asil devletin nimetleriyle beslenen Rumlar, Ermeniler arkadan vurup dururlarmışmış.. Bahar öyle bir geliş geldi ki bütün bu kahredici mışmışların üstesinden sanki bir Koroğlu, bir Genç Osman narası esiverdi.sanki bütün bu mışmışlar ocak ayının donları, fırtınaları gibi çözülüp, silinip gitti, sanki her şey yeniden başlıyordu, tıpkı 1071’deki gibi, tıpkı 1299’daki gibi. Sanki Anadolu kocaman bir kovandı da oğul vermeye hazırlanıyordu, ölen arılar dışarı atılacak, bölümler temizlenecek, çiçek tarlalarına doğru o yaratıcı, o biriktirici, o eşsiz uçuşların şevki başlayacaktı...”(Küçük Ağa, s.283).

Anlatıcı eserde savaşa maruz kalan dindar insanların ait hissettikleri gelenek ile yönetime talip olan yeni hareket arasında yaşadıkları ikilemlerin travmatik ifadesini sunar. Dönemin insanının yaşadığını iddia ettiği ikilemi tarihsel bir hakikatte aktarır.

Birçok sosyal ve toplumsal meselenin irdelendiği “Esir Şehrin İnsanları”nın seçilmiş travma unsurları arasında İstanbul’un işgali, I. Dünya Savaşı yer alır. Seçilmiş zafer ise Millî Mücadele ’yi oluşturan süreçtir.

“Haftalar, aylar geçiyor, savaş, yaman bir Osmanlı diplomati olan Madrid elçisini bile şaşkınlıktan şaşkınlığa düşürecek “zerafetli cilveler” gösteriyordu. Yukarda Sarıkamış’ta “bismillah” demeğe vakit bulamadan, doksan bin kişilik koca bir orduyu kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, biraz aşağıda, Kutul-Ammare’de İngilizleri bozup çevirip generaller esir almış, biraz daha beride Tih çölünü aşip Süveyş kanalına sarılmayı başarmıştı. Üç yıl önce dört küçük Balkan devletine utanılacak bir kolaylıkla yenilen ordusu aylardır, Çanakkale boğazını “Yedi düvelin” en korkunç silahlarına karşı arslanlar gibi savunuyordu. Ne çare ki, savaş sürmekte, salt Çanakkale savunusunun değil, İngilizlerle Fransızların kepazeliği göze alıp çekilmelerinin de fayda vermeyeceği anlaşılmaktaydı. Gidişat yavaş yavaş, fakat önüne geçilmez bir kesinlikle Alman-Avusturya-Osmanlı-Bulgar takımının aleyhine dönüyor” (Esir Şehrin İnsanları, s.168).

İstanbul, 1918-1923 yılları arasındaki beş yıl süren işgal günlerinde, sağlık sorunlarının ve çetelerin baş gösterdiği kalabalık bir şehirdir. Buradaki Türk-Osmanlı halkı işgali iki şekilde algılar, yabancıların isteğine göre kendilik değerlerinden kopanlarla kurtuluş mücadelesine katılanlar bu iki grubu oluşturur. Bir yanda işgal kuvvetlerinin askerleri eğlence hayatına yönelirken öte taraftan Millî Mücadele ’yi başlatan direniş çalışmaları sürer. Dolayısıyla “Esir Şehrin İnsanları”nın öykü zamanı olan 1920-1921 yılları, bu süreç ve atmosfer içerisinde yer alır. Yine müttefiklerin çeşitli sebep ve bahanelerle İstanbul’un işgalini olgun hâle getirmeye çalışmalarının bir sonucu olan 16 Mart 1920 tarihli ikinci işgal, bu zaman diliminde gerçekleşir. Romanda, işgal ile ilgili vurgulanan en belirgin husus, özellikle İngilizlerin, şehrin sahibi Türklere karşı baskıcı ve üst tavır almalarının halkın üzerindeki travmatik etkisidir.

İzmir’in işgaliyle başlayıp kurtuluşuyla biten “Kalpaklılar-Doludizgin” romanında olayların merkezi İzmir ve Söke yani yazarın memleketidir. Birbirinin devamı niteliğindeki romanlarda Millî

Mücadele hareketinin örgütlenme çabaları, Kurtuluş Savaşı'nın evreleri, seçilmiş zafer olarak düzenli ordunun I. ve II. İnönü Savaşları'nı kazanması, Büyük Taarruz'un kazanılması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ve yurdun düşman işgalinden kurtuluşu kronolojik biçimde anlatılır.

“Osmanlı Devletinin dahil bulunduğu grup. Harbi Umumi’de mağlûp olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş şeriatî ağır mütarekename imzalanmış. Büyük Harbin uzun seneleri zarfında millet yorgun ve fakir halde. Milleti ve memleketi Harbi Umumiye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek memleketten firar etmişler. Saltanat ve Hilafet mevkinin işgal eden Vahdettin mütereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini yahayyül ettiği yeni tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa’nın riyasetindeki kabine; aciz, haysiyetsiz, cebin yalnız padişahın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek herhangi bir vaziyete razı” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.9).

İzmir’in işgali ve Mondros Mütarekesi’nin imzalanması, eserin başlangıcındaki travmaları oluşturur. Bu travmalar Osmanlı Devleti’nin ve Padişah’ın suçlanmasının nedenidir. “Kalpaklılar” Millî Mücadele nin önemini idarenin yok oluşuyla aktarır. Osmanlı Devleti’ne ve Padişah’a olan güvensizliğin yerini millete güven alır. Seçilmiş travmaların sonucu seçilmiş zaferlere giden yoldur.

“Hatırlıyor musun Nemide? Dedi çok oluyor... hani bir bayram tatilinde İstanbul’dan gelmişim, daha o zaman Sultani talebesiydim. Seni elinden tutup bayram yerine götürdüm.
-Hatırlamaz olur muyum? Beni salıncağa bindirmiştin.
-Yaşın sekizdi.
-Hayır on yaşma basmıştım. Sen de on yedisindeydin.
-Şimdi otuzumu geçtim herhalde...
-öteden beri sende bir çabuk ihtiyarlamak merakı vardır.
-Ne güzel günlerdi o günler.
-güzel günlerdi ama Çanakkale’ye harbe gittiğinde ben böyle her gece ağlardım. Görmesinler diye yorganı başımdan çeker ağlardım. Bu sefer büyüdün artık ağlamayacaksınız.
-Ağlamam.
-söz mü?
-söz.
Öyle deme padişah dediğin harp eder. Eski padişahları bilirim ben... Kim ki din uğruna devlet uğruna harp eder, sade keyfini düşünmez, padişah odur. Baksana padişah harp edemiyor” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.62).

Çanakkale Cephesi’ndeki mücadele toplumsal düzeyde seçilmiş zafer olarak eserde yer alırken bireysel şekilde yarattığı travmalar da konu edilir. Millî Mücadele nin olumlanması kolektif ruhun sağlanmasının koşuludur. Eser Millî Mücadele ’nin aşamalarını aktarırken Osmanlı’nın mevcut yönetimi ile geçmişteki durumunu ayırır. İstanbul’un fethi, Türkleştirilmesi, Fatih Sultan Mehmet dönemi seçilmiş zaferler olarak yer alırken öykü zamanındaki Osmanlı yönetimi işgale neden oldukları travmatik olumsuzlanmanın aktarıldığı karşı güç konumundadır.

“Bizans İmparatorluğu’nun da sonu böyle gelmişti. Bin yıllık Bizans’ı, Konstantin’in şehrinin Türklerin elinden kurtaracak Anadolu’da kimsesi yoktu. Bizans düşünceye dek üç yüz yıldan fazla bir zamanda Anadolu, Türklerin yurdu olmuş, Anadolu’ya Türkler yerleşmişti. Bin yıllık Bizans’a Türk olmak, İstanbul olmak, tarihin yazdığı bir kader olmuştu. Fatih Sultan Mehmet’in

1453'te aldığı Bizans o günden bugüne Anadolu gibi Türk yurdu olmuş, Türkleşmiş, İstanbul olmuştu. Bugün ne Konstantin ne de onun çocukları, torunları İstanbul'da bir hak iddia edemezlerdi. Fatih Sultan Mehmet'in torunu Vahdettin de bir hak iddia edemezdi. Ama Türk milleti anasının ak sütü gibi kendisine helal, yüzyıllardan beri yurt edindiği İstanbul'da hak iddia edebilirdi. Bu hakkını koruyacak yüreği Anadolu'da çarpıyordu. Bu hakkını koruyacak bileği baştan başa Anadolu'ydu.

...

Türkler daha dört beş yıl önce dünya harbinde Çanakkale'den İngilizleri geçirmemişti. Hem de Çanakkale'ye ne geliş gelmişlerdi. Yedi düvelin bütün donanmasıyla..." (Kalpaklılar-Doludizgin, s.274-275).

Kronolojiye bağlı kalınan eserlerin kurgu yönünü bir aşk hikâyesi ile birlikte aktarılan diyaloglar oluşturur. Nutuk'tan doğrudan alıntılar ile başlayan romanlarda, Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren hamle gücüne duyulan ihtiyaç ve kolektif şuuru her an diri tutmak arzusu belirgindir. kalpak izleğinden hareket eden yazar, Kuvayımilliye'nin sembolü olan kalpağı da böylece millî hafızada ölümsüzleştirmeyi dener.

"Doludizgin İçinde Nutuk: Bütün tarihi âlemde, sizin İnönü Meydan Muharebelerinde deruhte ettiğiniz vazife kadar ağır bir vazife deruhte etmiş kumandanlar enderdir. Milletimiz istiklal ve hayatı dahiyane idareniz altında şerefle vazifelerini gören kumanda ve silah arkadaşlarımızın kalp ve hamiyetine istinat ediyordu. SİZ ORADA YALNIZ DÜŞMANI DEĞİL MİLLETİN MAKÛS TALİHİNİ DE YENDİNİZ. İstila altındaki bedbaht topraklarımızla beraber bütün vatan, bütün müntehalara kadar zaferinizi tes'it ediyor. Düşmanın hırsı istilası azim ve hamiyetinizin yalçın kayalarına başını çarparak hurdaşaş oldu" (Nutuk: s.414-415)

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal
(Kalpaklılar-Doludizgin, s.472),

Eser boyunca, umutsuzluğa hiç yer verilmez. Olayın muazzamlığına bağlı şekilde, tek bir kahramanda yüceltmeye gidilmez. Modern dönemin destan ruhuna uygun olarak herkesin mücadelede pay aldığı ve komuta kademesinin emriyle hareket eden pek çok isimsiz kahramanın omuzlarında yükselen bir zafer söz konusudur.

"Çalınan Savaş"ta savaşın cephedekiler tarafından verilmesine rağmen heykeli dikilenlerin savaşı yönetenlerin olması eleştirilir. "Millî Mücadele'nin Romanı" alt başlığını taşıyan eser, savaşta yok olanların gerisindeki travmaları imler.

"-Er ölür, kumandan keyfine bakar, zafer kumandanın olur. Can verenden, emir veren üstün tutulur. Can veren unutulur, emir verenin heykeli dikilir. Bizim canımızı alıyorlar, kendilerinin heykelini dikiyorlar. Savaşımızı ve kanımızı çalıyorlar. Belki de bunun için çıkartıyorlar savaşı. -Müslümanlarda başka galiba. Hiçbir yerde gördün mü heykel. Allah' ın rızası için yapıyorlarmış, ölen eri en büyük rütbeli sayıyorlarmış. Ne dersin, bir başkalık var galiba?" (Çalınan Savaş, s.83)

Eser, Cumhuriyetin ilk on yılında İslam'ın Türk toplumu üzerindeki etkisinin zayıflatılmasına yönelik gerçekleştirilen üstyapısal düzenlemelerin toplum tarafından benimsenmesini ve kabul edilmesini kolaylaştırmak amacıyla, kültürel etkinliklerle de desteklendiğini aktarır, bu durumun muhafazakar kesimlerde travmalara neden olduğunun altını çizer.

“Önemli değil, dedi. Doğu ordularını Ruslarla Ermeniler kırdı. Irak, Suriye, Filistin ordularını İngilizlerle biz imha ettik. Son çırpınışları olamaz mı bu? Hem dünyanın yüzü değişiyor azizim. Burada da değişecek. Son kavgayı Anadolu’ da veriyoruz. Evrenselliğin kavgası bu. Artık pazarla cumanın kavgası olmayacak. Pazar gelip gelecek ve yeryüzüne pazar medeniyeti egemen olacak. Türkler bu savaşı kazansa da cuma medeniyeti sönecek. Güneş batıya kayıyor azizim. -Soluk alacak delikleri her taraftan tıkadığımız doğru. Ama her şeye bitmiş gözüyle bakarsak yanılırız. Osmanlı ordusunda savaşmış General Von Sanders şöyle diyor: İmkânsızlıklar içinde büyük sonuçlar yaratmış, mahrumiyetlere alışmış olan Türk halkı, yenilgi kabul etmez. Türkler dindardır, askerleri dinine bağlıdır. Onları, en bunalımlı zamanlarında bile karamsar görmedim. Her şeyde bir hayır ararlar. İslâm onları böyle yoğurmuştur” (Çalınan Savaş, s. 88)

I. Dünya Savaşı sonrası verilen Millî Mücadele ’de Batı’nın evrensel güç hâkimiyeti vurgulanırken, alt metinde verilmek istenen, Doğu’dan İslam coğrafyasından ve değerlerinden uzaklaşan Anadolu halkının bu yönelimdeki travmatik durumudur.

“Savaşın dokuzuncu günüydü bugün.

Doğu Orduları Komutanı Karabekir Paşa, Ermeni katliamını önlemek için, hızlı gelişen bir saldırı planı hazırlamıştı. İlk günlerde hemen çözülen düşman kuvvetleri, iki gündür direniyorlardı. Kötü haberler duyuluyordu. Dağ topuyla takviyeli On Yedinci Tabur, düşmana baskın vereyim derken pusuya düşürülmüştü. Yardıma gitmek isteyen On Sekizinci Tabur ağır kayıplar vermiş, kamaları alınmış üç topunu terk etmişti.

İki tabur; iki yüz otuz üç subay ve er kaybına uğradı. Kırk üç atım cephane, doksan beş tüfek, üç top düşman eline geçti” (Çalınan Savaş, s.184).

“Çalınan Savaş” Millî Mücadele’nin evrelerini etnik kökene dayalı bir algıyla örneklemeyi. Ümmet anlayışıyla ve bu anlayışın yok oluşu sonucunda oluşan travma aktarılır. Bu durum, kurtuluş imgesini yeniden kuran bir inşa girişimidir. Anlatıcı, savaşın Müslüman bir halk tarafından gerçekleştirildiğini ve Batıcılar/elitler tarafından çalındığını iddia eder. “Bu roman, Kurtuluş Savaşı’nın unutulmaz Şehitlerine ithaf edilmiştir.” (s. 4) sözü ile başlayan “Var Olmak” Kurtuluş Savaşı’nı seçilmiş zafer olarak imler. I. Dünya Savaşı’ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti’nin işgal kuvvetleri tarafından bölünerek pay edilmesinin ardından yurdun çeşitli yerlerinde işgal faaliyetleri başlar. Çanakkale’nin işgali ise seçilmiş travma olarak eserde yer alır. Çanakkale bölgesinde bulunan Biga kasabasında I. Dünya Savaşı’nın hemen ardından Bigalıların yaşayışı, işgal yıllarının bölge insanına etkisi ve dönemin genel yapısı eserin dramatik aksiyonunu oluşturur.

“Düşmanlar Çanakkale’yi, İstanbul’u ellerine geçirmişlerdi. Silâhla alamadıkları vatan köşelerini hile ile almışlardı. Biga ahali, birbiri ardına gelen ajans haberlerini, şadırvanın önündeki lüks lâmbasının altında gece yarısına kadar bekliyordu. Evet, Biga kasabası, orada geçiriyordu günlerini... Çoğu kere geç vakit, akşam ezanından sonra, arada bir yatsıyın, kimi defa da gece yarısına doğru, telgraf müezzii İbrahim Efendi, elinde birkaç sayfa kağıtla ışığın altına geliyor, gözlüklerini takarak, yüksek sesle günün haberlerini okuyordu. Bu kalabalığın içinde kaymakam da vardı. Şube reisi, tapu memuru da vardı. Kavaf Ömer Efendinin kalfası Reşit, Ulu Camiin imamı Feyzullah Efendi de vardı. Yalınayak çocuklar, gözlerinin teki kara çarşafın kıvrımları arasında parıldayan kadınlar da vardı” (Var Olmak, s.19).

Yenilgilerin travması sonucunda düzelme ve geleceğe bakma, Kurtuluş Mücadelesi’ni veren milletin aidiyet ruhu ile tesis ettiği birliktelikle sağlanır. Sıradan bireyin negatif hatılayımlar karşısında pozitif bakış açısıyla gelecek inşasına geçişi vurgulanır.

“Nasıl olur da bu memleketin birkaç evlâdı, vev ki ölmüş, yıkılmış birkaç evlâdı, böyle bir mütarekeyi imzalar? Böyle bir sulh muahedesini kabul eder? Bu vatanın topraklarına, yabancılar nasıl girer, nasıl oturur, yerleşir? Yüz binlerce şehidin kanı ile sulanmış, kemikleriyle temel tutmuş bir vatanda, yabancı bir milletin çocukları nasıl barınır? İlk ayak bastıkları gün, o dakikada, yerler yarıp, gür diye fişkırmaz mı dedelerimizin ruhları?” (Var Olmak, s.143).

Savaşı merkeze alan romanlarda travmatik sonuç olarak birçok sakat kişinin varlığı dikkat çekmektedir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun “Yaban”ında tek kollu Ahmet Celal; Tarık Buğra'nın “Küçük Ağa”sında Çolak Salih; Samim Kocagöz'ün “Kalpaklılar-Doludizgin”inde tek kollu Yusuf; Hüseyin Karatay'ın “Çalınan Savaş”da ayağı sakat asker söz konusu durumları ile Osmanlı Devleti'nin yıllarca süren savaşlardan sonra içinde bulunduğu kötü hâlin simgesi olurlar. Osmanlı Devleti de fertleri gibi eski görkemli günlerini geride bırakmış ve topraklarını kaybederek yarım bir insana dönüşmüştür. “Çalınan Savaş”ta tek ayağını kaybetmiş bir askerın söyledikleri; öne sürülen savı destekler niteliktedir: “Bu yaşla mı, bu topal ayakla mı? Geride kalanların çoğu benim gibi. Ha benim halim ha memleketin hali.” (Çalınan Savaş, s. 39). Sakat bireyler, Osmanlı Devleti'nin durumunu gösterirken Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'ni “hasta adam” olarak konumlandırması ile paralelik gösterir. Bununla birlikte bahsedilen fiziksel eksiklik yaşayan insanların bütün gayretleri ile Millî Mücadele 'nin içinde yer almaları ve işgalcileri alt etmeleri, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bütün olumsuz koşullara ve eksiklere rağmen her kötü deneyimin üstesinden gelmesini simgeler. Bu kişilerin vücutlarındaki eskiye ait bütünlüğün, tamlığın sona ermesinin Osmanlı Devleti'nin görkemli günlerindeki “yekpareliğin”, huzurlu günlerin bittiğine yönelik duygu ile paralel olması, vatan topraklarının içinde yaşayanların bedeniyle eşdeğer tutulduğunun göstergesidir.

Savaş edebiyatı kapsamındaki Türk romanlarında, vatan topraklarının işgal edilmeye çalışılması, sevgili olan kadına veya annenin bedenine hâlel gelmesi metaforuyla anlamlandırılır. Düşmanların vatan topraklarını işgal eder etmez; kadınlara da saldırımları ve onların bedenlerini tıpkı vatan toprağı gibi sahiplenmeye çalışmaları bahsedilen savı destekler niteliktedir. Travmatik süreçlerden geçen bireyselliğin toplumsallığın içinde eritilmesi gerektiği vurgulanır. Her türlü bireysel istek, arzu ve çıkarın toplumsal yarar için yok edilmesi gerekliliğı romanlarda ortak bir tavır olarak gözlemlenir. Ulus devletlerin ortaya çıkışının hikâyesini ve gerçeklerini içeren romanlarda evrenselleştirilen insan profili travmalarla şekillenir. Kişiler benliklerini belirli öteki üzerinden kurarlar. Milliyetçilikle bu öteki olumsuzlanması daha düşük değerde ya da kendinden olmayana karşı yapılır.

4.2.2.3. Lider Algısı

Toplumda sosyal yaşantının kaos içerisinde olmaması için kurallar bütününe ihtiyaç vardır. Bu kurallar bir kişi, bir grup ve tüm toplum üyeleri tarafından konulur. Ülkelerin yönetim şekli

kuralların kimler tarafından konulduğunu belirler; ancak söz konusu kuralların uygulanması için mutlaka bir lidere gereksinim vardır.

Lider toplumu kitle bireyinden yani benden bize yönlendiren kişidir. Le Bonn'a göre kitle bireyinin ana özellikleri şunlardır: Bilinçli kişilik kaybolarak bilinçsiz kişilik egemenliği ele geçirir; duygu ve düşünceler telkin ve bulaşım sonucu aynı tarafa yönelir; telkin ile alınan direktifler vakit geçirmeden gerçekleştirilir; yani birey artık kendisi olmaktan çıkıp istenç gücünden yoksun bir otomat durumuna girer (1912: 17). Bireylerin kitle içerisine girmeden önceki yapısı ile sonraki yapısını da karşılaştırmaktadır. Ona göre örgütlenmiş kitleye yalnızca katılış, insanın uygarlık merdiveninin birden çok basamağını geriye inmesine yol açabilir. Aynı zamanda belki üstün bir durumda olan birey kitle içinde barbar bir kişiye dönüşebilir. İlkeller gibi içinden geldiği şekilde davranabilir, ansızın parlayıp vahşice eylemlere girişerek çocuklara ve yiğitlik gösterilerine kendini kaptırabilir (Enver Paşa örneği). Kitle bir alanda işi en son noktaya vardırarak olarak kişiyi kendi yarattığı liderine kaya gibi bir kesinlik kazandırabilir, hafif bir antipatiden azgın bir nefreti doğurabilir (Le Bonn, 1912: 32). Kitlenin kendisi tüm aşırılıklara eğilim gösterdiği gibi onu coşturup heyecanlandırmak da aşırı uyarılarla gerçekleşir. Kitleyi etkileyecek kimsenin elindeki nedenlerini mantık süzgecinden geçirmesinin gereği yoktur. İş alabildiğine güçlü imajlara dökmek, abartıya kaçmak ve sürekli aynı şeyi tekrarlamak amaca ulaşmayı sağlar. Kitle kendisinde büyük bir gücün varlığı içinde yaşar dolayısıyla otoriteye inançla bağlı olduğu kadar hoşgörüsüdür. Kitle, güce saygı duyar ve bir çeşit güçsüzlük belirtisi olarak gördüğü iyilikçi davranışların fazla etkisinde kalmaz. Üstün bildiği kişilerde aradığı güçlülük hatta zorbalıktır. Egemenlik ve baskı altına alınmayı, efendisinden korkmayı ister. Kitle gerçekte tutucu bir karakter taşır ve tüm yenilik ve ilerlemelerden nefret eder geleneğe karşı sınırsız bir saygı duyar (Le Bonn, 1912: 37). Kitle bireyin üzerinde sınırsız bir otorite ve yenilmez bir tehlike izlenimi uyandırır bir an için cezalandırılmalarından korkulup hatırı için pek çok kısıtlamaya göğüs gerilen otoritenin sahibi, tüm insan toplumunun yerini alır. Ona ters düşmek sakıncalı dört bir yanda egemen durumu örnek alıp onun izinden gitmek, yani bazen kötülerle kötü olmak güven verici görülür. Dolayısıyla birey vicdan mekânizmasının çalışmasını tatil edip haz sağlama ayartısına kapılabilir ve bu duruma da kuşkusuz benliğindeki tutkuları yenerek ulaşır.

Freud'a göre Le Bonn'un yazısında her iki nedenin yol açtığı sonuçlar kesin sınırlarla birbirinden ayrılmış değildir. Le Bonn'un denklemdeki ana öğelerin birinden yani kitle için hipnozör rolü oynayan kişiden söz etmemesi çok önemli bir eksikliktir. Yakındaki yabancılara karşı beslenen antipati ve soğukluk bir narsisizmin belirtisi sayılmaktadır. Narsist varlığını korumaya çalışmakta sanki bireysel özelliklerinde bir sapma ile özelliklere karşı bir eleştiri ve bunları değiştirmeye yönelik bir çağrıyı da beraberinde değiştirecekmiş gibi davranmaktadır (Freud, 2000: 50). Kitle içinde bireyin normal koşullarda gerçekleştirmeye yanaşmayacağı birtakım eylemlere girişmesi ya da bu eylemleri onaylaması pek de şaşılacak şey değildir. Ayrıca bu durum

Freud'un bilmece olarak nitelendirdiği Le Bonn'un "telkin" sözcüğü üzerindeki karanlık örtüyü biraz aralayabilme umudunu verir.

Kitle içinde kolektif zeka engellemesi adlı bir teorem bulunmaktadır. Kolektif zeka engellemesi yasasının görüşüne göre fazla zeki olmayanlar üstün zekalıları kendi zeka seviyelerine indirgemektedirler. Mc Dougall'a göre duygulardaki güçlenme parlak düşünsel çalışmalar bakımından olumsuz koşullar yarattığı için üstün zekâlıların etkinliklerinde kısıtlanma oluşumu ile karşılaşılır (1920: 41). Ayrıca birey özgürlükten uzaklaşır ve yaptığı işe karşı sorumluluğunun bilincinde zayıflama görülür. Böyle bir kitle Mc Dougall'a göre son derece çabuk köpürür, iç tepileriyle davranır. Tutkuludur, bocalamalar içinde çalkalanır. Tutarsızlık ve kararsızlık içinde yaşar. Diğer taraftan eylemlerinde işi en aşırıya da vardırabilir ve kaba, yalınkat duygulara açıktır. Telkine olağanüstü yakın düşüncelerinde ağırbaşlılıktan yoksun, yargılarında acelecidir. Alabildiğine basit ve yetersiz karar verir kanıtlardan başkasına akıl erdiremez. Kolay yönetilebileceği gibi sarsıntılara kolay uğratılabilir. Özgüven'den, öz saygıdan ve sorumluluk duygusundan uzaktır ama güçlü olduğu bilinci ile hareket eder, mutlak ve sorunsuz bir oteriteden beklenebilecek eylemlere girişebilir. Savaş dönemleri kitlenin seçtiği/seçmediği liderin eylemlerinin bulanıklaştığı, kitle tarafından sorgulanmaksızın kabul edildiği dönemlerdir. Lider eylemlerine koşulsuz güven görünümü de olsa da olayların içindeki bireylerin benlikleri ile sergiledikleri davranışların birbirini manipüle etmesini doğurur.

Savaş edebiyatı romanlarında gerçekten hareketle kurgulanan tarihi kişiler anlatıcının ideolojik durumuna göre değişiklik gösterir. Savaş döneminde Osmanlı toplumundaki kitlenin kolayca etkilendiği ve normal koşullar altında olmayacak davranışlar içerisine girdiği görülmektedir. Dolayısıyla geçmiş yaşantısında çok sayıda travma geçirmiş olan Osmanlı halkının algısında; Enver Paşa, Ahmet Muhtar Paşa, Gazi Osman Paşa, Padişah Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Kazım Karabekir ve Mustafa Kemal Paşa farklılıklar gösterir.

"Hilal Görününce" romanında Kırım Türklerinin bir lidere ihtiyacı vardır. Lider tarihine sahip "Türk ataları" gibi olmalıdır. Kırım toplumu içinde yaşayan bireyin özgürlük algısı yaşama dair beklentilerini şekillendirir. Bu bağlamda "Hilal Görününce" kişileri oluşturdukları toplumu yönetecek, değişen şartlara uygun stratejiler üretecek bir lidere ihtiyaç duyar. Kırımı halkı, hedefe/özgürlüğe ulaşmalarını sağlayacak liderin ardından tarihteki zaferler imlenerek ilerlemeyi bekler.

"Üç gündür buradaydılar. Kossaklar hâlâ ortaya çıkmamışlardı. Hamza Batur sıkıntılı sıkıntılı geziniyordu. Arslan Bey ise gözlerini karşı tepelere dikmişti. Köye yeni bir akşam daha çöküyordu. Çok geçmeden gökyüzünde yeni ayın incecik gövdesi belirdi. Arslan Bey bir süre bakışlarını hilâlin üstünde tuttu. Sonra Hamza Batur'a seslendi. Hamza Batur gelip yanına çöktü.

Arslan Bey yavaşça,

- Hilâl göründü Hamza, dedi.

Hamza Batur gözlerini hilâle çevirdi. Arslan Bey

- Kâfir tepelemeğe tam zamanında çıkmışız, dedi. Atalarımız gibi...
Onlar da yeni ayın doğuşunu beklerlerdi.” (Hilal Görününce, s.361-362).

Toplumlar geçmişin izlerini geleceğe taşırlar. Geleceğe emin adımlar ile yürüyebilmek için geçmiş deneyim ve tecrübeler ihtiyacı duyulur. Çünkü toplumların tarihinde ders alınması gereken büyük olaylar yer alabilir. Bu olaylara yön veren ve sonucun değişmesinde etkin rol oynayan liderler vardır. Kitleleri etkileyen bu liderler, toplum nezdinde isimleri sık anılmakta, kazandıkları zafer ve başarıları asırlar boyunca anlatılmaktadır. Eser Kırım’ın güçlü iktidarlarından Giray Han’ın tarihî kişiliği “olması gereken” şeklinde yansıtılır.

“- Dünya nimetleri ne ki Giray Can? dedi. Biliyorum, giraylar gibi cömert bir yüreğin var. Adına lâıyk bir kişisin. Ama ihtiyar Seyit Ali Çavuş’un tek istediği, Kırım’ın kurtulmasıdır.” (Hilal Görününce, s. 65).

Türk töresinde her ailenin büyüğü, kendi grubunun lideridir. Eserde Nizam Dede, isim olarak düzeni kuran ve geleneğin aktarıcısı konumundadır. Kırım’ın kurtuluşundaki tarihi kodlar ve kolektif ruh Nizam Dede aracılığıyla geleceğe ve roman şimdisine aktarılır.

“Nizam Dede fena halde kızmıştı:

“İnsan insana yardım etmez mi? Ben darda kalsam sen bana el uzatmayacak mısın? Töremizi ayaklar altına alıyorsun. Bu beni büyüğün olarak görmediğinin işaretidir. Öyle olsun Arslan Bey...”

Hiddeti küskünlüğe dönmüştü. Aceleyle oradan çıkıp gitmeğe yeltenince Arslan Bey, ardından bağırılmıştı:

‘Emmi, dur gitme! Böyle gücenik gitme. Anla halimden. Kendime Arslan Bey dara düştü dedirtmem.’” (Hilal Görününce, s. 71).

Türk töresinde aile büyüğüne saygı aynı zamanda toplumun liderine duyduğu saygının prototipidir. Kuran, devamı sağlayan ve karar merci olan “aile büyüğü/ata”nın karakteristik özellikleri kitlenin liderinden beklediği kuşatıcı ve kurtarıcı fonksiyonların yansımasıdır.

“Aşela” ve “Hilal Görününce” romanında (Nizam Dede) olduğu gibi aile büyüğü “Didiana” evdeki lider olarak geleneğin taşıyıcısı konumundadır.

“Didiana iki ay evvel söylemişte Aşela’ya fındık toplama zamanı evleneceğini. Üç dört ay bir şey kalmamıştı şurada. Şimdi savaş çıkarsa kim bilir ne zaman... Sonra bir de sağ dönmek vardı savaştan. Oracıkta öylece dizlerinin üzerine oturup, dalmış gitmişti” (Aşela, s.10).

Evde her kararın belirleyecesi Didiana’dır. Romanın ilerleyen bölümlerinde evdeki liderlik ile cephedeki liderlik farklı olsa da olanı olduğu gibi korumak görevi iki konumda da aynıdır.

“İstanbul’dan, Seraskerliğin hesapladığı büyük rakamlar ve geniş teçhizat bulmak vaatleriyle yola çıkan Ahmet Muhtar Paşa Erzurum’a geldiğinde IV. Orduyu böylece bakımsız ve seferberliği tamamlanmamış buldu. Bu durum paşayı pek fazla şaşırtmadı, çünkü tüm İmparatorluğun askeri gücü ve savaş olanaklarının ne denli eksik olduğunu biliyordu. 1876 yılının son aylarına kadar Bosna-Hersek kumandanlığında bulunuyordu ve bu sırada savaş

sözleri son haddinî bulunca İstanbul'a Seraskerliğe bir telgraf çekmekten kendini alamamıştı. Her ne pahasına olursa olsun bir harbi kabul etmenin çılgınlık olacağını örneklerle anlatmıştı. Cevap olarak "çok yorulduğu ve hem bedenen hem zihnen dinlenmesini temin için Girit'e vali tayin edildiği" emri gelmişti" (Aşela, s.138).

"Aşela" romanının ilk bölümünde bireysel yaşantılar ve Batum Türk aile yapısı işlenirken ikinci bölümde savaşın gerçeği, toplumun mücadelesi konu edinilir. Bu nedenle eserdeki tarihi kişiliklerden Ahmet Muhtar Paşa güven tesisini sağlayan kişi olarak lider konumundadır.

"Evet diye devam etti Muhtar Paşa. Askerimiz az... 74.000 kişiye karşı 34.800 kişiyle çarpışacağız. Yarı yarıya... İyi bir müdafaa taktiği ile bu farkı kapatabiliriz. Uyanık olmak ve düşmanın nereden ve ne zaman hücum edeceğini bilmek kafi" (Aşela, s.183).

Tarih boyunca dünyanın farklı bölgelerinde birçok devlet kuran Türk liderler, zor şartlar altında uyguladıkları stratejiler ve kazandıkları zaferler ile öne çıkmaktadırlar. Yönetim açısından bakıldığında ise toplumu oluşturan bireyleri yönetme ve onlara rehberlik etme konusunda etkin oldukları görülmektedir. Onların bu çok yönlü özellikleri başarılarını kaçınılmaz kılmaktadır. Ahmet Muhtar Paşa gibi savaş dönemindeki üstün yetenekli komutanlar, devletin başındaki güce yani Padişaha duyulan güveni de tesis eder.

"Ağlama Tuna" romanında Balkanlarda yaşayan Türk halkının Osmanlı Devleti'ne ve dolayısıyla Padişah'a bağlılık örneklenir. Eserlerde tarihi kodlarla bulunanların şahıslarına değil makamlarına duyulan saygı yer alır.

Padişah efendimiz hazretlerinin eyyam-ı devletine diyelim aşk ile bir Allah (Ağlama Tuna, s.28).

Osmanlı-Rus Savaşı ile birlikte Kafkaslarda ve Balkanlarda başlayan sorunlar güçlü lidere ihtiyacı doğurur. Lider algısı bölgeyi koruyan askerlerin başındaki komutanlarla şekillense de padişah devlete inancın sembolüdür.

II. Abdülhamit Han'ın tahttan indirilmesi yerine altmış beş yaşındaki V. Mehmet Han'ın cülusu İstanbul'da çok büyük çalkantıya sebep olmuştu (Ağlama Tuna, s.193).

Eserlerde meşrutiyetin ilanı zafer olarak yer alsa da kurtuluşun yaşanmaması, savaşların ve kayıpların devam etmesi lider ihtiyacını gerekli kılar.

"Geceler gündüz oldu, dideler Ruşen oldu,
Sancağımız şanımsız Osmanlı unvanımız,
Vatan bizim canımız, feda olsun kanımız,
Ordumuz etti yemin, titredi hak ü zemin,
Yaşasın Niyaziler, Enverler, var olsun hamiyetli askerler.
Yunus Efendi, Köstence'den kalkacak vapur saatinden çok önce rıhtımın bulunduğu meydandaydı. Erken olmasına rağmen meydan birer ikişer doluyordu. Bunların hepsi vapura binmek için gelmiş olamaz demedi. Gelenlerden birine sormadan edemedi:
-Burada bir toplantı mı yapılacak, yer gök insan kaynamaya başladı?"

- Evet İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin kurucularından İbrahim Temo gelip konuşma yapacak, tanır mısın?
- Bilmem mi, İttihad ve Terakki'nin çekirdeğidir o cemiyet.
- Kadro zengin...
- Başka kimler var?
- Kırımî Ali Rıza Bey ve Mustafa Ragıp Beyler de gelecek. Meşrutiyet kutlanacak, bayram yapılacak (Ağlama Tuna, s.143).

Tarihte Türk milletine yön vermiş olan liderler arasında öne çıkan davranışlar ortak özellikler gösterir. Bu özelliklerin nesiller boyunca aktarıldığı görülür. Liderlerin halkı için kararlı adımlar atan kimlikleri ve cesaretleri ile ön plana çıktıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda kimi zaman halkın arasına inerek onlarla birlikte hareket etmeleri ile paternalist liderlik özellikleri gösterirken kimi zaman da aldıkları kararları uygulama noktasında otoriterdirler.

“Bingöl Cepheleri” romanında mahalli güçlerin feodal düzendeki hâkimiyetinde merkezi güç olan devlet ve başındaki padişahın kendi coğrafyasından uzaklığı eleştirilir. Eserde 600 sene hüküm süren Osmanlı Devleti'nin İstanbul dışındaki teba ve asayiş ile ilgilenmemesi, kitlenin iktidar eksikliğindeki konumunu örnekler.

“Bu arada İngilizlerin ve Mst. Novelin teşvikleriyle müstakil bir Kürt devleti kurma sevdasına kapılan Hoberki aşireti resi Ali Beti adındaki şahıs bin beş yüz kişil avanesiyle Nusaybin kasabasını basmış, kaymakam ve alay komutanını hapsedecek kadar cüret göstermişti. Bu aşiret Dicle, Mardin, ve Cizre arasındaki sahaya yerleşmişti. Ali Beti “Padişah bu havalıyı bana tevdi etti” diyerek halkı aldatıyor ve Mardin'e doğru saldırıya geçiyordu. Gayesi Mardin'i ve Diyarbakır'ı da ele geçirmektir. Bu bakımdan kuvvet topluyordu. Tehlike büyüktü. Kürdistan fitnessi kuvvet buluyordu” (Bingöl Cepheleri, s.55).

Roman savaşın toplumsal ve bireysel yıkımına liderlerin neden olduğunu imler. Halkın ve askerlerin ölmesinin liderlerin hırsı ve kını ile ilişkili olduğunu aktarır. Savaşın gerçeğinde galip ya da yenilenin olmadığını altı çizilerek düzen sorunsalı yansıtılır.

“Ne yazık ki dünya kurulduğundan beri harp emelleriyle yüklü devletlerin sonu acılarla kapanmıştır. Bunların çoğu hâkimiyetini bile yitirmişlerdir. Bir liderin, bir diktatörün ihtirası ve kını mensup olduğu milletin mukadderatını sürüklemeye yeterli bir kuvvet olduğuna göre varılan her kararın ve atılan her adımında noksan tarafları olabileceğini düşünmek gerekir. İşte mukadderatlarını fert hâkimiyetine bağlayan milletlerde bu milletleri idare eden liderlerin vermiş olduğu yanlış kararlardan doğuyor harpler, bu vahşet akımları...” (Bingöl Cepheleri, s.144).

Eserde belirli bir liderin etrafında toplanmak ya da savaşmak vurgulanmaz. Savaşa neden olan her şey olumsuzlanır. Liderlerin yapması gerekenler, kişilerin şahit oldukları yıkımlar gösterilerek savaşın durdurulması/sonlandırılması gerektiği üzerinden verilir.

“Soğuk Cennetin Çocukları” eserinde Kazım Karabekir Paşa'ya ve komutasındaki askerlere güven söz konusudur. Ermeni çetecilerin ve Ermenilerin Türk halkına yaptıklarını engelleyen sıradan bireylerin örgütlenmesi liderlik örneği olarak verilir.

“O gün güneş tepeye çıkmadan General Kâzım Bey komutasındaki Türk Ordusu Erzurum’a girdi” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.648).

“Paylaşılmayan Topraklar” eserinde Azerbaycan’dan Erzurum’a soydaşlarına yardım eden Seyidov, Türklerin bir çatı altında toplanması gerektiğini ve kardeşlik bağımlı liderlik vasıflarıyla örnekler. Seyidov, halkın liderlik algısında ve aidiyet kodlarının tesisinde Türklerin diğer milletlerle mücadelesindeki savaşı aktaran ve ‘olması gereken’i imleyen konumundadır.

“General cenapları ismim Seyidov’dur. Azerbaycanlıyım (Paylaşılmayan Topraklar, s.165). Bakü cemiyet-i hayriyesi azasıyım”. (Seyidov, Soğuk Cennetin Çocukları’nda da var.)

Kazım Karabekir Paşa ve Enver Paşa tarihî şahsiyetler olarak Kafkas Cephesi’ndeki liderlik vasıflarıyla eserlerde yer alırlar. Enver Paşa Sarıkamış Harekâtı ile özdeşleştirilse de lider şeklinde Kazım Karabekir Paşa gibi gücün ve iktidarın sembolüdür.

“...Ve Çanakkale Üçlemesi” serisinde hem İtilaf Devletleri içinde yer alan Akdeniz Müttefik Kuvvetler Komutanı General Ianhem, Hamilton, İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener, İngiltere Deniz Bakanı Winston Churchill, Teğmen Roger, Yarbay Harrison, Amiral Carden, hem de Osmanlı Devleti’ndeki tarihî şahsiyetler yer alır. Cephedeki Miralay Mustafa Kemal, Kolordu Komutanı Esat Paşa, Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, 5. Ordu Komutanı Liman Von Sanders, Cemal Paşa liderleri oluşturur.

“Miralay Mustafa Kemal Beyin emir eri, iki çadır arasında kendine göre oluşturduğu ocağın beri yanında çanak çömleği yıkamış, bardakları duruluyordu. Çevre temiz, su temiz, kurulama bezleri temiz.. fakat her şey ilkeldi, ucuzdu, bulunabilenin bulunabildiği türdendi. Bardaklar sıradan cam, tekdeş, uzunlu kısalı boylarıyla eh işte.. sorana bardak idi; teneke maşrapalar bardakların arasında pek göze batıyordu.” (Ve Çanakkale Gittiler, s.285).

Romanın olay örgüsü, Şam, Beyrut, Kanal; Çanakkale Cephesi ve İstanbul olmak üzere üç ayrı mekânda geçer. Başlangıçta şahıslar gruplar hâlinde bu üç ayrı mekâna dağılırlar. Yazar bu mekânlara yerleştirdiği şahısların var olma savaşı içerisindeki maceralarını takiben devrin yönetimini ve durumunu örnekler. Kahramanlar şahsî maceralarını yaşarken aynı zamanda bir milletin macerasını da sergilerler. Bir yandan Şam, Beyrut, Kanal üçgeninde I. Dünya Savaşı’nın cereyan ettiği bir cephe değişik yönleriyle yansıtılırken; diğer yandan da büyük bir savaşın içinde olan imparatorluğun başkenti; Liderleri, sosyal yaşamı, vurguncuları, politikacıları, devlet adamları, çeşitli görüş ve düşüncedeki gençleri açısından oldukça geniş bir perspektifte ortaya konulur.

“Said Halim Paşa Talat Beye olayın kötü bir oldubitti olduğunu söyledi; hâl hatır sormayı kısa kesmişti geçiştirmecesine; oldubittiye getirilişini de hiç mi hiç beğenmemişti, kabul edilemez bulmuştu, onaylaması imkânsız derecede kesin görünüyordu. Sözü uzatmağa gerek görmeden ağır ağır ve her sözü birkaç okka ağırlığında, yine de Talat Beyi olayın dışında tutma kibarlığını belli etmeğe ayrıca özen göstererek, söylemişti söyleyeceğini olay dediği Yavuz ile Midillinin

Odessayı bombalayışı denizden; hem de kıyasıyla, savaş açamamazlığında. Talat Bey, yüzü yerde, düşünmüştü. Alını alışılmamış bir suçluluk ezikliğine eğilmiş, sınırları gerildikçe gerilmekteydi. ‘Ne düşünüyorsunuz Talat Bey?’ ‘Haklı olduğumu Paşa Hazretleri.’ ‘Bu kadar mı? Başka bir söyleyeceğiniz. Yok mu?’ ‘Olsa da fakat fakat bir oldubittiye geldik. Buyurdunuz; öylece kalsa?’ ‘Kalabilir mi? Kalmayacağını siz de biliyorsunuz. Ayrıca bu oldubittiler ya devam ederse? Yok hayır, Enver Paşa hakkında kötü düşünmek değil bu, hiçbir zaman aklımdan geçirmedim.’ Belli ki Said Halim Paşa da, Sadrazamlığıyla, açığa vurmaktan kaçınsa bile, gizli saklı çekinmelerdeydi. Ağzından çıkanı dirhem dirhem tartacak kadar ölçülü”ydü” (Ve Çanakkale Geldiler, s.41-42).

Gerek Şam, Beyrut, Kanal üçgeninde gerekse de İstanbul’da geçen olayların işaret ettiği odak nokta, üçlemenin son kitabı “Döndüler”de hakim mekân olan Çanakkale Cephesi’dir. I. Dünya Savaşı’nda rol alan bütün tarihî şahsiyetler kitlenin bakış açısındaki haliyle ve iktidardaki konumlarıyla yansıtılır.

“Zira Cemal Paşa, Bir yabancı zabıt benim derdimi ne bilir? Vatan, onun değil ki. (...) Ne dedesi öldü toprağım için ne anası, şehit dulu olmanın boynu büküklüğünü yaşadı.” (Ve Çanakkale Geldiler, s.55)

Roman, 4. Ordu’nun Cemal Paşa komutasında 2 Şubat 1915’te başlayıp 3 Şubat 1915’te yenilerek geri çekildiği Kanal Harekâtı sonrasında, İtilaf Güçleri’nin yenilerek Çanakkale Cephesi’nden geri çekilmeye başladıkları Ağustos 1915 tarihine kadar ki zaman dilimini; Türk insanının yüksek karakterini, sonsuz inancını ve cesaretini ortaya koyarak anlatmaktadır. Cemal Paşa örneğinden hareketle halkın savaşlar süresince yaşadığı kayıplar dolayısıyla acılarını anlayan liderlerin konumu da örneklenir.

“Diriliş 1915” 19.Tümen komutanı Mustafa Kemal’in önder olarak ortaya çıkışını vurgularken, aynı zamanda liderlik vasıflarının önemini altını çizer. Tarihi, estetik bir kaygıyla ele alıp yeniden tasarlamaktan kaçınan anlatıcı, didaktik bir hassasiyetle millî şuuru yeniden canlandırmak ve tarihi olayların kendi içerisinde barındırdığı destanlaşan hikâyelerini gerçekliklerinden soyutlamadan okura aktarmak amacındadır.

“İngiliz Resmi Harp Tarihi diyor ki: “19. Tümen Komutanı Yarıbay M. Kemal’in 25 Nisan 1915’te Arıburnu bölgesindeki durumu derhal kavramış olması ve inisiyatifi kullanarak 57. Alayla yapmış olduğu taarruz, Çanakkale Savaşı’nın sonunu belirlemiştir. Bir tümen komutanının kendi inisiyatifiyle giriştiği hareketler sonucu, bir savaşın, hatta bir milletin kaderini değiştirecek büyüklükte bir zafer kazandığı, tarihte pek az görülür.” 19. Tümen komutanı M. Kemal, Ordu Komutanı gibi donup kalsaydı, kımıldamak için emir bekleyseydi, Çanakkale Savaşı o gün sona ererdi” (Diriliş, s.615).

Araştırmalar sonucu Çanakkale Savaşı gerçeğini özellikle genç okuyuculara gösterebilmek amacıyla yazılan eser; Türk milletinin tarihine yön vermiş olan liderlerden biri olarak Mustafa Kemal Atatürk’ü gösterir. Yazar-anlatıcı bu amacını defalarca tekrar ederek, Millî Mücadele ’nin ilk halkası olan Çanakkale Savaşı’nı hurafe ve mistik hikâyelerden arındırarak tüm gerçekliğiyle yansıtmaya çalışır.

“Devlet nasıl kurtulur? Devlet pek çok sorun içinde yüzmekteydi. Zorlukla ayakta duruyordu. Anadolu’yu anavatan yapmamış, imar edememiş, hastaneler ve okullarla donatamamıştı. Büyük askeri depoları, işyerlerini Anadolu’ya dağıtamamış, İstanbul’da toplamıştı. Halk hemen her konuda ürküntü verecek kadar bilgisizdi. Hurafeler, mucize ve keramet hikâyeleri, cinler, periler, ruhlar, hortlaklar, kuyu anaları, kesik başlar ile birlikte yaşamaktaydı. Kadınların durumu ise çok acıklıydı. Çözüm? Herkesin bir reçetesi vardı. M. Kemal’in ki tek sözcüktü: Akıl” (Diriliş, s.426).

Anlatıcıya göre romanda tarihî şahsiyetler, kurgudan hareketle gerçeğin yansıtıcısıdır. Liderlik algısında olumlanan Mustafa Kemal sembol değerinde birleştirici güç unsurudur. Dramatik aksiyondaki Millî Mücadele ’nin olağanüstülüğünün ve gerçek kişilerden oluştuğunun altı çizilir.

“Enver Paşa’nın Alman hayranlığı etkisini göstermeye başladı. Genelkurmay 2. Başkanlığına Bronsart von Shellendorf’u atadı. Bronsart Paşa’nın yanına yardımcı olarak da yakın arkadaşı Albay Hafız Bey’i verdi. Enver Paşa ayrıntıyla, hesapla kitapla, cetvelle pergelle uğraşmaktan hoşlanmadığı için demek ki Genelkurmay Başkanlığını asıl Bronsart Paşa yürütecekti. Genelkurmay şubelerine de üst amir olarak Liman Paşa’nın tavsiye ettiği Almanları getirdi. Enver Paşa geldi diye sevinen şube müdürü Türk subaylar, bu Almanların emrine girdiler. Orduyla ilgili her bilgi Almanlara açıldı. Devletin gizli kapaklı bir yanı kalmadı. Osmanlı Genelkurmayı, Berlin’deki Genelkurmayın İstanbul şubesi gibi oldu” (Diriliş, s.35).

Yazarın, olayları gerçekçi bir biçimde anlatma kaygısı; kitle tarafından özellikle eserin yazma zamanındaki algısı ile ilintilidir. Türk ve yabancı kaynaklardan derlenmiş resmî evraklar, anılar, biyografi, günlük, resmi evrak gibi belgelerden yola çıkılarak hazırlanan eser yoğun bir anlatımı ortaya çıkarır. Dipnot ve kaynakçanın hacimli olması, romanın belge kısmının daha ağır basmasına neden olur. Romanı kurgusal bir tasarımdan ziyade, tarihi gerçeklik içerisindeki olayların derlendiği bir esere dönüştürür. Bu tarihi gerçeklik içindeki liderlik algısı ise ideolojik bakış açısıyla aktarılır.

“Üç İstanbul” romanı iktidar değişimleri ve lider olarak seçilenlerin dönüşümü dolayısıyla kitlenin başkalaşma süreçlerini içerir. “İktidar kazanma, mekâna ve zamana hâkim olma temeline dayanır. Çoğu zaman mevcut otoriteye karşı çıkma ya da otoritenin yanında gibi davranarak kendine yer edinme yoluyla gerçekleştirilir (Güneş, 2017: 124). Toplumdan uzak liderler, mevcut siyasî konumu okuyamayan yöneticiler, yozlaşan kitle ile birlikte liderin konumu sosyal çevresiyle ilişkilendirilerek aktarılır.

“Halkın önüne düşecek kudretimiz yok, arkasında yürüyecek adam da bulamıyoruz” (Üç İstanbul, s.34).

Nitelikli liderin olmaması eserin başat sorunsalıdır. Romanda, eserin başkahramanı Adnan’ın yaşam çizgisi izlenerek onun etrafında yer alan kişi(lik)ler, Adnan’ın diyalog içinde bulunduğu çevre ve insanlar toplumsal yaşam alanının bütünüyle ilgili bir kaniya vanılmak amacıyla bol ayrıntıya yer verilerek hikâye edilir. Amaç, Adnan’ın kişisel yaşamını anlatmaktan çok bir topluma, iktidarın

toplumu biçimlendirmesine ve iktidarla yakın ilişkiler kuran tabaklara, yozlaşan çevrelere, çöken bir imparatorluğa, insan ilişkilerinin düzeyine ayna tutmaya çalışmaktır.

“ Memleketin tarihini okkayla, bayrağını arşınla satabilecek adamlar...”(Üç İstanbul, s.124)

II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki yöneticileri, İşgal İstanbul’undaki Osmanlı Paşaları liderlik algısında olumsuzlanır. Kitlenin iktidar ile bağının olmayışı çöküşün önemli etkenlerinden biri olarak eserde yer alır.

“(Padişah) efendimiz eskiden Moskof Çarı’ndan korkuyordu, sonra elçisinden korkmaya başladı; şimdi tercümanından korkuyor (Üç İstanbul, s.110) .

...

Osmanlı İmparatorluğu 600 senelik sakalıyla dileniyordu” (Üç İstanbul, s.124).

Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşü ve çözülüş sorunsalı liderlerin yönetim kabiliyetsizliğinden ve halkın devlete dolayısıyla liderlere güveninin yok olmasından kaynaklanır. Millî Mücadele başlarken Ankara’ya çağrılmayan başkişi Adnan üzerinden eskide kalanın istenmemesinin yanı sıra yeni liderlerin eski düzenle mesafesi de imlenir.

Yüzbaşı Selahattin’in Romanı; Osmanlı Devleti’nin son döneminde değişen iktidar gücünün ve her değişimde hem halkın hem de askerlerin bakış açını aktarır. Meşrutiyet’in ilanın ön planda olduğu eserin ilk bölümünde birlikte liderler Enver ve Niyazi Paşa’dır. Dramatik aksiyonun ilerleyen bölümlerinde liderler değişecek olsa da Osmanlı Devleti’in başındaki padişah her dönem olumsuzlanır.

“Artık memleketin kurtulduğunu, hür ve mutlu olduğunu söylediler. İşte biz 1908 Devrimi’ni böyle gördük. Üç gün üç gece çılgınca inkılâbı kutladık. Kollarımıza birer kurdele bağlandı. Üstünde, “Hürriyet, müsavat, adalet, uhuvvet” yazılıydı. Her yerde konferans meraklıları bir kürsünün üstüne çıkıyor, avaz avaz bu kelimelerin manasını halka anlatmaya uğraşıyordu. Biz de şunu anlıyorduk: - Bağıracağız, çağıracağız, çalışmayacağız, fakat kimse bize bir şey yapmayacak. Yemeklerimiz, elbiselerimiz eskisi gibi fena olmayacak. Bize bu hürriyeti Enver Bey’le Niyazi Bey’in kazandırdığını söylüyorlardı. Hep birden bağırıyorduk: - Yaşasın Enver Bey, yaşasın Niyazi Bey!.. Çılgınca geçen üç günden sonra okul tekrar başladı” (Yüzbaşı Selahattin’in Romanı I, s.33).

Meşrutiyet’in ilanının, savaşları bitirmemesi Balkan Savaşları yenilgisi ve ardından I. Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı Devleti’nin Almanya İmparatorluğu’nun komuta zinciriyle idare edilmesi lider konumdaki/pozisyondaki Enver Paşa’nın eleştirilmesine neden olur.

“2 Enver Paşa 2 Emir:

Görülüyor ki birinci şifre Almanya İmparatorluğu müttefiki, Osmanlı İmparatorluğu’nun Başkumandanlığı tarafından ikincisi Türk Enver Paşa’dan geliyordu” (Yüzbaşı Selahattin’in Romanı, s. 415).

“Yüzbaşı Selahattin’in Romanı”nın birinci cildinde Cumhuriyet’in kurulma aşamasındaki mücadeleleri ve başında bulunan Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü gibi liderler olumlansa da ikinci ciltte Cumhuriyetle birlikte değişen siyasî konjonktürün eleştirisi yapılır.

Osmanlı Devleti’nin son dönem yönetim şeklinin, iki kardeşin farklı bakış açılarıyla ele alındığı “Günbatımı” romanında Osmanlılığa bağlılık söz konusuysen daha iyi lider ve daha iyi yönetim anlayışıyla Padişah’a karşı eleştiri vardır.

“Ryan unutmaya ki belki de dünya siyaseti açısından Devr-i Hamidî değil Devr-i Osmanî’nin bütünüyle kapanmasında yarar vardır (Günbatımı, s.158). Ülkeyi ne saray ne Babıali yönetiyordu. İşgal kuvvetleri Beyoğlu’ndaki eski sefaretleri “Yüksek Komiserlik”lere dönüştürmüşler, trafikten ticarete Osmanlı Türkiye’sinin kaderine hükmetmeye başlamışlardı. İttihatçılar ya kaçmış ya sinmişlerdi. Bu ortamda özellikle İngilizler, Türkler milli bir direniş kalkmasını diye ülkenin vatanperver gördükleri kamu önderlerini mülki/askeri erkân, politikacı/gazeteci Malta’ya sürgüne göndermek için yakalayıp Beyazıt’taki Bekir Ağa Bölüğü’ne kapatmaya gayret ediyorlardı” (Günbatımı, s.477).

Eserde Abdülhamit devri ile İttihat ve Terakki dönemi olumsuzlanırken pozitif hatırlayımın Osmanlı Devleti’nin büyüklüğüne saygı duymak aile vasıtasıyla geleneklere bağlı kalmak alt metinde imlenen durumlardır.

Ulusal anlatı söylemini hem yazma zamanıyla hem de olay örgüsüyle barındıran “Ateşten Gömlek” Kurtuluş Mücadelesi’ni konu edinir; Ankara’daki direniş liderleri olumlanır, İstanbul’daki yöneticiler ise negatif perspektifle ele alınır.

“İngilizlerin halifesiyle (Osmanlı Padişahı) milletin asi çocuklarının dövüştükleri söyleniyordu” (Ateşten Gömlek, s.76)

Halifenin milleti ve ümmeti temsil etmediği, lider olarak güven vermediği aktarılırken “milletin asi çocukları” olarak betimlenen Kurtuluş Mücadelesi fertleri kurtuluşun sembolü şeklinde görülür.

“Yaban”, Anadolu coğrafyasını ve insanını I. Dünya Savaşı’nın sonu ile Sakarya Savaşı’nın kazanılması arasında geçen süredeki görünüşü ile ele alır. Kemal Paşa mücadelenin birleştirici unsuru biçiminde liderlik vasıflarının simgesidir.

“Bekir Çavuş;
-Biliyorum beyim sen de onlardansın emme.
-Onlar kim?
-Aha, Kemal Paşa’dan yana olanlar..
-İnsan Türk olur da, nasıl Kemal Paşadan yana olmaz?”(Yaban, s.181).

“Yaban” romanı Ahmet Celal’in hatıralarıyla birlikte 1919 - 1922 yılları arasında geçen İstiklâl Savaşı’nın safhalarını da gösterir. Romanda Kurtuluş Savaşı’nın gidişatını, komutanlarını

Ahmet Celal'in İstanbul gazetelerinden izlemesini, köy dışına çıkıp gelen geçenden bilgi almasıyla aktarılır. Anlatıcı, okuru İstiklâl Savaşı'ndan haberdar eder ve cephe gerisinden bilgi verir. Bu bilgiler savaştaki liderleri de içerir.

“Ona göre, Kemal Paşa'nın açtığı yol, çıkmaz bir yolmuş. Hem de çok tehlikeli imiş. Çıkmaz bir yolmuş, çünkü padişah kendisiyle beraber değilmiş. Padişah, düşmanla çoktan barış yapmış. Sonra “Avrupa” diye bir kraliçe varmış. O işe karışmış. “Ben sizin müşkülünüzü hallederim” demiş. Tehlikeli bir yolmuş. Çünkü... Düşman yalnız İzmir'de çoğunup otururken Kemal Paşa'nın ettiklerine kızıp daha ileriye varmış. Bursa'ya kadar gelmiş. Nihayet geçen gün İnönü'ye dayanmış.

Öfkeden tir tir titreyerek:

Oradan püskürttük hem de döge döge... diyorum.

Muhtar, sinsi bir tebessümle kırçıl sakalı ardından gülümsüyor” (Yaban, s.41).

Ahmet Celal ile köylü arasında geçen diyaloglar aydın-halk çatışmasını ve ikisinin liderlere bakış açısını örnekler. İmparatorluğun son dönemlerinde aydın, özünden ve kaynağından uzaklaşmış, “dışardan gelen maddeler ve unsurlarla yoğrula yoğrula adeta sinaî, kimyevî bir şey hâlini almıştır” (Yaban, s.68). Köylü ise, yüzyıllarca kendi içine terk edilmiş olmanın sonucunda kendi içine kapanmış, kalıplaşmış yaşama tarzı içinde değerini kaybeder, varlığını sürdürmek için gerekli olan toprağı tek ve değişmez değer hâline getirir. Yalnız korkunun dilini bilmekte, din adına kendine sunulan cahil hoca ve düzenbaz ağaların dikkatiyle algılamaktadır. Millî his, vatan duygusu, ferdi hürriyet gibi üstün değerlerden ve temizlik, sağlıklı yaşama, giyinme gibi medenî ihtiyaçlardan haberi yoktur. Bu iki unsur aynı milletten olmaları bakımından bir arada bulunmak zorundadır.

“Şimdi ne görüyorum? Anadolu... Düşmana akıl öğreten müftülerin, düşman yol gösteren ağalarının, her gelen gasıpla bir olup komşusunun malını talan eden kasaba eşrafının asker kaçağını koyunda saklayan zinacı kadınların, frengiden burnu düşmüş sahte sofuların, cami avlusunda oğlan kovalayan softaların türediğı yer burasıdır. Burada bıyıklarını makasla kırdı diye nice fikir ve ümit dolu Türk gencinin kafası taş altında ezildi. Burada yüzü düşmana dönük nice vatan mücahitleri savundukları kimselerin eliyle arkadan vuruldu. Burada millî timsalin, millî bağımsızlık sembolünün yolu kaç defa kesildi ve kaç defa oturduğu şehrin etrafı isyan silahlarıyla çevrildi. Burada ben, vatan delisi millet divanesi; burada ben harp malülü Ahmet Celal yapayalnızım. Bunun nedeni Türk aydını, gene sensin! Bu viran ülke ve yoksul insan kitlesi için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten sonra ve onu bir posa halinde katı toprak üstüne attıktan sonra, şimdi de gelip ondan tiksirmek hakkını kendinde buluyorsun. Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfus edemedin. Bir kafası vardı, aydınlatamadın. Bir vücudu vardı besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı işletemedin. Onu hayvanî duyguların cehaletin, yoksulluğun ve kıtlığın elinde bıraktın. O, katı toprakla kuru göğün arasında bir yabancı ot gibi bitti. Şimdi elinde orak, buraya hasada gelmişsin. Ne ektin ki ne biçeceksin? Bu ısrırganları, bu kuru dikenleri mi? Tabi ayaklarına batacak. İşte her yanın yarılmış bir halde kanıyor ve sen, acıdan yüzünü buruşturuyorsun. Öfkeden yumruklarını sıkıyorsun. Sana ıstırap veren bu şey senin kendi eserindir, senin kendi eserindir” (Yaban, s.110-111).

Ahmet Celal'in İstiklâl Savaşı'na bakışı, her zaman heyecanlı ve coşkuludur. O, aynı zamanda yazarın sözcülüğünü yapar. Cepheden aldığı sevinçli haberlerle hayata bağlanmakta, Türk milletinin geleceğı için ümitlenmektedir. Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Mustafa Kemal'e geniş yetkiler vererek onu Başkumandan tayin etmesi, Mustafa Kemal'in Türk ordusuna

duyduğu sonsuz güven ve kurtuluşa doğru atılan kararlı adımlar, Ahmet Celal'in sevinç duyduğu haberler arasındadır. Burada anlatıcı, önemli tarihi gerçeklere değinir. Lider olarak Atatürk'e saygı ve bağlılığını Ahmet Celal'in şahsında okura duyurur. "Türkiye'nin karanlık semasında Mustafa Kemal adı bir şafak yıldızı gibi parlıyor" (Yaban, s.75).

"Dikmen Yıldızı" eserinde lider olarak yüceltilen tek isim Gazi Mustafa Kemal Atatürk'tür. Dikmen Yıldızı'nın Eskişehir'den Ankara'ya giderken trende karşılaştığı kadın "O Kâbe'de Mustafa Kemal, bu gönüllerde bu yaş varken yolun sonu Akdeniz'e çıkacak" diyerek Çankaya ile Kâbe'yi eşitler (s. 85). "Dikmen Yıldızı'ı! Şu inkılap devrinin örnek kızı! Yarınki ideal kadın, ideal anne!" (Dikmen Yıldızı, s.187). "Dikmen Yıldızı"nın başkişisi Yıldız savaşta liderlik gösteren Türk kadınının temsilidir. Millî Mücadele yıllarında Batı Anadolu harap hâldedir. Dikmen Yıldızı Kafiledaki erkekler cepheye alınca Aydın yakınlarında mağarada kalan kadınların önderi konumundadır. Şartlar gereği onlar için mağaradan daha güvenli yer yoktur. Buldukları yer düşmanın tam gerisindedir. Mağarada kaldıkları süre içerisinde yiyecekler yakınlarındaki köylüler tarafından getirilir. Cephe gerisinde olmakla birlikte, mağaradakilerin aklı cephededir. Mağaradan çıktıkları vakitler Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgal edildiği günlerdir. Dikmen Yıldızı'nın kafilesi zeybek ve efelerin yardımıyla mağaradan çıktıktan sonra Kütahya'ya, oradan da Eskişehir'e geçer. II. İnönü Muharebesi'nden sonra, cephelerin bozulması ve Eskişehir'in güvensizliği nedeniyle Kâmil Bey, Dikmen Yıldızı ve annesinin Eskişehir'de kalmalarının güvenli olmadığını görüp onları Ankara'ya gönderir. Kâmil Bey ailesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz Savaşları yapılırken Ankara'da ikamet eder. İzmir'in kurtuluşuyla İzmir'e geçen aile Yeni Türkiye'nin kuruluşunda görevini yerine getirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk; Gazi, en büyüğümüz gibi betimlerle eserin lider algısını gösterir.

"En büyüğümüz! Dedim İzmir'i ne vakit alacağız?"

Gözbebekleri birer mavi şimşek gibi gözbebeklerime saplandı ve daima sigaralı çifte parmağını yoldan geçen kağınlara doğru uzatarak:

"Türk kızı vazifesini tamamladığı zaman" dedi. Ben kızların, kadınların cepheye yettikleri kağı gıcirtılarını uzun uzun dinledim" (Dikmen Yıldızı, s.70).

Eserin şahıs kadrosunda yer alan Murat, Lider Mustafa Kemal'in nazarında kendisinin ve Yeni Türkiye'nin oğludur. Dikmen Yıldızı'yla Murat'ın evliliği bir semboldür. Bu iki ideal insanın evliliğinden doğan çocuk Yeni Türk devletinin ideal çocuğu olacaktır. Lidere bağlılık ve Yeni Türkiye'ye inanç eserde devamın ve var oluşun temsili niteliğindeki doğum ile aktarılır.

Her türlü savaşı karşı güç biçiminde konumlandıran "Savaş ve Açlar" romanı liderlerin savaşlara neden olduğunun altını çizer. Sahipsizlik, savaşta sıradan bireyler ölürken üst kademelerde bulunanların etkilenmediği, cephe gerisindikilerin kimsesiz kaldığı imlenir.

“Şakire Hanım kardeşim sahipsizliğin ne demek olduğunu bu köpek de sınavarak öğrenmiş. Boğun bütün memleket sahipsiz. Cephede, ateş altında, cephe gerisinde gördüklerum bana kan ağlattı. Birkaç hergelenin elinde ana kuzuları karlar içinde boğulup gitti. Bir, on, yüz, bin, deşel, yüz bin genç insan evladı, Türk çocuğu. O insanların gerçek bir sahabı olsaydı onlar birkaç aptalın elinde dünyalarını yitirir miydi hiç? Bütün memleket sahipsiz hemşirem” (Savaş ve Açlar, s.247).

Eserde savaş; şiddet, saldırganlık ve adam öldürmeden ayrı düşünülmez, toptan yok edilen bir patoloji kültürel çöküşün yansımasıdır. Doğal olarak savaşa yatkınlık söz konusu değildir ve savaş, halkın önemsenmediği kaçınılmaz sonudur.

“İçinde yüksek rütbeli, parlak üniformalı, kırmızı yüzlü, iri yarı Alman, Türk subayları vardı. Bir iki dakika bu yoksul insan yığınını bakan Alman subaylarından biri, cebinden bir avuç çil gümüş para çıkarıp kalabalığın içine savurdu. Bir saniyede bütün bir kalabalık makineli tüfekle biçilmiş gibi yere birbirinin üzerine serildi. Hepsi kalın toz tabakasının içinde insancıl Alman subaylarının savurduğu paralardan bir tekini ele geçirmeye çalışıyordu. Birbirlerini çiğneyip eziyor, yüzlerini tozlara yapıştırıyordardı. Çocuklar altta kalıp çığlık atıyordu. Paralar da kolayca bulunmadığından boğuşma bütün şiddetiyle sürüp gidiyor, yerde sürünenlerin üzerine balıklama atlayan çocuklarla kimi açıkğözler, subayların yüzlerinde seyredilen bir komedinin verdiği neşeyi andırıyordu” (Savaş ve Açlar, s.274).

Toplumsal bir kurum şeklinde, bireyselliği eş zamanlı yansıtan ve değerleri paylaşan savaş, kültürle birlikte evrimleşir. Romanda savaş, halkın güçsüzlük ve yokluk psikolojisiyle ölümü imleyen ve kimsenin kurtarıcı olamayacağı bir olgudur.

“Küçük Ağa” romanı milletin ve devletin bağımsızlığını, tek bir yönetime yani Ankara hükümeti yönetimine borçlu olduğu, bu yönetimin karşısında olanların niyetlerine hiçbir şekilde ulaşamadığı ve bir kesimin ise doğru olana ulaşmayı başardığı şeklinde açık bir teze sahiptir. Lider algısı bakımından da tarihi kimliğe sahip çıkarak, yeni ulusal kimliği oluşturan başat unsurlardan Millî Mücadele liderlerine katılmayı imler.

“Yaşlılar bunlara kolay kolay ‘Harp bozmuş’ demiyorlar üstelik söyledikleri kumandanlara karşı çok açık ve belirli olmasa da bir merak duyuyorlardı: “Mustafa Kemal mi dedin? Nasıl bir adam? Kazım Karabekir Paşaya mı? Ne yaptı o? Ne demiş ne demiş? Hele Bi daha de?” (Küçük Ağa, s.76).

Eserin şahıs kadrosunda yer alan; Çolak Salih, İstanbullu Hoca, Hayırsızların Doktor Haydar Bey, Ali Emmi, Reis Bey, Küçük Hacı, Yüzbaşı Hamdi, Yüzbaşı Nazmi her biri millete ve milliyetine son derece bağlı, olumlu kişilerdir. Fakat her birinin millete ve vatana bağlılıkları farklı yönlerden ilerler. İstanbullu Hoca milletin bağımsızlığını Osmanlının altı yüzyıllık tarihinden umarken Reis Bey, bağımsızlığın tek yolunun Kuvayımilliye hatlarında savaşmaktan geçtiğini düşünmektedir. Dolayısıyla lider algıları da bu minvalde şekillenir.

“Bu memleket boş toprak, bu insanlar çoban değiştiren, çoban değiştirdiğinin farkına varmayan sürü değildi” (Küçük Ağa, s.181).

Askerlik görevini yapmaktayken milleti ve devleti için bacağına kaybeden Çolak Salih'in romanın başlarında aidiyetini kaybetmesi doğaldır; ancak roman sonuna doğru kendini yeniden bulmasını sağlayacak şey yine milleti ve devletinin yararına çalışmak olur ki bu durumda Mili Mücadele liderlerine inanmak da sadık kalmak da kendilik değerlerine dönüşün sürecidir.

“Artık yalnız eli silah tutanlar değil beş on okka yük taşıyabilecek, bir kağının öküzlerine tembel dürtebilecek çocuklar ve kadınlar da cihada akıyordu. Daha şimdiden isimler çıkmıştı ortaya Kara Fatmalardan Ayşe Onbaşılardan Pembe Çavuşlardan bahsediliyordu” (Küçük Ağa, s.140).

Küçük bir kasabada yaşamalarına rağmen Millî Mücadele öncesinde ve esnasında gösterdikleri bağlılık takdire şayan olan Kuvayımillîye yanlıları, halkın birebir içinden gelen, türlü meslek ve kişiliklerde insanlardır. Ancak onları bir araya getiren emel; Mustafa Kemal, Kazım Karabekir gibi bütün paşaların ve askerlerin hedefleriyle ortaktır. “Bu arada çırılçıplak bir isim, Mustafa Kemal, doğuyordu” (Küçük Ağa, s.227).

Romanda İstanbul'un hükümet yapısı az yer alır. Anlatıcı bu siyasî devri daha çok kasabalar üzerinden anlatır. Bu da onun daha çok halka inmesini sağlayarak ve olayları daha gerçekçi yansıtmaya zemin hazırlar. Anlatıcı, lider olarak padişahı eleştirmez. Onunla ilgili kötü yorumlardan kaçınır. Padişahın tek hatalı tutumu Kuvayımillîye birliklerine karşı olmasıdır.

“Esir Şehrin İnsanları”nda Kamil Bey'in dönüşümü İstanbul'da bulunan hükümetin ve devletin başındaki Padişah'ın durumunu da örnekler. Negatif düşüşten pozitif yükselişe geçen Kamil Bey'in negatif düşüş olarak imlediği eski düzenin temsilcileridir. Yeni düzenin ve mücadelenin kaynağı halkla birlikte pozitif yükselişin sembolü Mustafa Kemal ve Ankara'dır.

“Kâmil Bey, onları dinlerken anladı ki, Mustafa Kemal Paşa'yla Ankara artık bir insan, bir kasaba adı olmaktan çıkmış... Anadolu'ya kaçanları Merdivenköy'üne kadar geçirip orada Kuvayı Millîye çetesine teslim ettiğini öğrendiği Manav Ali Ağa artık bir işlemeli poturdan, bir abani sarıktan ibaret İstanbul esnafı değil... Bu kaba saba suratın altında galiba, övünmeye asla tenezzül etmeyecek bir kahraman gizli.” (Esir Şehrin İnsanları, s. 110)

Osmanlı elit tabakasının temsilî olan Kamil Bey çevresi, Millî Mücadele ile sıradan olarak görünen halkın, lider ve onun koyduğu hedefle yüceltilmesi eserin bu iki unsurun aynı toplumda farklı bakış açıları eserin çatışma unsurlarındandır. Vatan için savaşan asker, köylü ya da esnaf yeni kurulan ve mücadelesi verilen düzende statükonun devre dışı kaldığının gösterebilir.

“Milletinde, Fatma Hanım gibi kadınların bulunması, ona İnönü zaferlerinden daha önemli görünüyor, Kadir'in annesini, Nedime Hanım'dan bile çok daha yüksek, çok daha kudretli, daha güvenilir buluyordu.” (Esir Şehrin İnsanları, s. 449)

İstanbul'un işgale uğraması ile başlayan Milli Mücadele hareketi romanda da bu çerçevede ele alınır. İşgal altında bulunan İstanbul, Anadolu'yu kurtarmakta yetersizdir, aynı zamanda

hükümet karşıtı bir tavır içindedir. Birinci Damat Ferit Hükümeti başta ike Mustafa Kemal Samsun'a hareket eder. İstanbul halkı hükümetten kopuk haldedir ve kendi çabaları ile ellerinden geldiğince memleket topraklarını koruma ve kurtarma görevini üstlenir. Eserin tamamında bu çerçevede başta İnönü zaferleri ve ardından Milli Mücadele süreci İstanbul işgali çerçevesinden izlenebilir. İstanbul halkının büyük bir kısmı Milli Mücadele'ye inanç duymakta, Mustafa Kemal ile arkadaşlarının başarılı olması için gayret göstermektedir. Görünürde halk tepkisizdir ancak içten içe heyecan ve çaba içindedir.

“Kalpaklılar-Doludizgin” romanları, Kurtuluş Savaşı'nın dolayısıyla savaş liderlerinin - Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa, İsmet Paşa- yanısıra kahramanlık örneği olan subayların cephedeki mücadelesini konu edinir. “Yaşa Mustafa Kemal Paşa asker koydun her dağa taş!” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.146). Eser, Osmanlı Devleti'ne ve Mondros Mütarekesi'ni imzalayan Padişah'a karşı duruş sergiler. Padişahın ve Osmanlı Devleti'nin yok hükmünde olması Kurtuluş Savaşı liderlerini yüceltir.

“Biz efeler toptan padişah düşmanınız. Fukara babası padişah değil efelerdir. Halk üstüne candarma yollayan Padişah değil mi? Hem lafi çevirme, ben orduyla düşman üstüne, düşmanla birlik olan Padişah üstüne yürüdüğümüzü biliyorum. Öyle mi değil mi? Yusuf kendisini tutamadı. İyiden iyiye gülmeye başladı. Efenin öfkesi büsbütün artıyordu. Nihayet onu yatıştırdı” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.171).

Lider vasfıyla Mustafa Kemal, milleti birleştirici çatıdır. Geçmişin bütün başarısızlıklarının travması Mustafa Kemal ile yerini zafer duygusuna bırakır. Türk toplumunun lider algısındaki tam teslimiyet Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal aracılığıyla gerçekleşir.

“Göreceksin Mustafa Kemal Paşa da bildiğini işleyecek. Onu da affetmeye kalkacak ama Kemal Paşa bilirsin sana bana pek benzemiyor. Üstelik bütün ordu ve millet arkasına düştü Kemal Paşa'nın. Sırası gelince Kemal Paşa elbette kendi adına olsun, bizim adımıza olsun Padişah'tan hesap soracak. Hem bu sorgu sual sizin sorduklarınıza pek benzemeyecek. Milletın sorgusu olacak bu! “Aslan be Kemal Paşa” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.172)

...

“ Kemal Paşa düşman çizmesi altında düşmanların süngülerinin tehditi karşısında bir ihtilal yapıyor. Bunun farkında olmamak için adamın budala olması gerek. Paşanın İstanbul ile çekişmelerini, yazışmalarını, tartışmalarını yakından biliyorum. Hemen hemen bütün sözleri, fikirleri, tartışmaları elimden geçti; geçiyor. Kemal Paşa hazretlerinin kişiliği yüce bir kişilik. Her jesti, her sözü, her hareketi o kadar hesaplı o kadar yerinde ki, karşındakileri şaşkına çeviriyor. Büyük bir ihtilalci lider...

Kemal Paşa Türk Milletinin şuurunun altında dipdiri duran özgürlük ilkesini bilen kavrayan lider Anadolu, bu büyük lideri bekliyordu” (Kalpaklılar-Doludizgin, s. 270 -271).

Eserin lider algısındaki çatışma Padişah/Halife ile Millî Mücadele 'nin önderleri arasındadır. Ankara'daki Kurtuluş mücadelesini yönetenlerin yanında Padişah'a ve dolayısıyla dinî aidiyetle Halife'ye bağlılık gösterenler de mevcuttur, eser bu durumun da altını çizer.

“Millet ne demek? Millet, Padişahımızın, Halifemizin sürüsüdür. Önce Padişahı, saltanatı kurtaracağım” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.241).

Millî Mücadele, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişin temel belirleyicisi olma özelliğine sahiptir. Ayrıca, Millî Mücadele 'yi başlatan ve yürüten ekibin daha sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin karar verici mevkiinde bulunması, eser kişilerinin için Millî Mücadele 'yi bir başlangıç şeklinde kabul etmelerine yol açar. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını ve yönetici kesimin belirlenmesini sağlayan bu savaşa yönelik halk desteği liderin (Mustafa Kemal ve arkadaşları) bütünleyici olma özelliğini imler.

“Birdenbir Karaköy'den bir bando sesi duyulmaya başladı. Köprü üstündekiler gözlerini o tarafa çevirdiler. Donmuş, hareketsiz, cansız insanlardı İstanbullular şu sırada. Boş gözlerle fakat yürekleri koparacasına çarparak İngiliz Bahriye Silah Endazlarının bando mızıkası ile köprü üzerinden geçişini seyrettiler. Talip'in dizlerinin bağı çözülverdi. Eli ayağı titremeye başladı. Gözleri kararıyordu. Güçlkle köprünün korkuluğuna tutunabildi. Gözleri dolu dolu oldu. Bu sırada yanbaşında, ihtiyar bir adam belirdi. Belki de çoktan beri yanındaydı da Talip onu görmemişti. Yaşlı adamın gözleri çukurlarına kaçmış seyrek sakalı tel tel beyaz beyaz uzamıştı. Başında oldukça kirli kalıpsız fesi vardı. Sağ elindeki bir bastona dayanıyor durduğu yerde uzunca setresinin bol omuzları içinde ufak tefek görünüyordu...

Ne duruyorsun burada evlat? Bas git Anadolu'ya! Mustafa Kemal Paşa'ya git. Dövüş Anadolu'da bunlar burada mızıkaya çaladursunlar” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.277).

Romanda anlatıcı, olayların akışını keserek okuru bilgilendirmeye çalışır, herhangi bir konu hakkındaki duygularını açığa vurur. Millî Mücadele 'yi yürütenlere karşı olumlu bir bakış açısına sahipken Millî Mücadele 'nin aleyhinde gördüğü Padişah, Damat Ferit Paşa, İstanbul Hükûmet'i ve din adamlarına karşı eleştirel bir tutum sergiler.

“5 Nisan 1920'de dördüncü defa sadarete gelen Damat Ferit Paşa o gün, İstanbul'un akşam gazetelerinde yayımladığı bir beyannamede şöyle diyordu:

“Bugün milletiosmaniye'nin en büyük düşmanları, yalancı milliyet davası ile şahsi ihtiraslarına vatan ve milleti feda edenlerdir. Bunların öyle bir felaketli akıbeti hazırlamak için buldukları çare ise ağır bir silsileli cinayettir.” Bu beyanname ile birlikte Şeyhülislam Dürrüzzade Abdullah Efendi de Mustafa Kemal ve arkadaşlarının öldürülmelerinin şer'an caiz olduğuna ve Padişah tarafından silahaltına çağrılacakların Anadolu'dakilerle vuruşmalarının vacip olduğuna ilişkin fetvalar çıkarmıştı. 28 Mayıs 1920'de ise Peyam-ı Sabah'ta küçücük bir haber vardı: (Halife Ordusu şimdilik müdafaa halinde kalacaktır)” (Kalpaklılar-Doludizgin, s.350).

“Kalpaklılar-Doludizgin”; Mustafa Kemal Paşa'nın “Nutuk”la birlikte ortaya koyduğu tarihsel çerçevenin ekseninde yazılır, dolayısıyla lider algısı da Mustafa Kemal ve kurduğu yeni sistem üzerinden şekillenir.

“Çalınan Savaş” okuru savaşın kötü etkisi üzerinde düşünmeye yöneltir. Ölü askerler hakkındaki betimlemeler, romanın trajik boyutunu arttıran bir nitelik taşır. Romanda, Türk askerinin kazandığı başarılar övülmez, daha çok kaybedilen askerlerden ve Türk halkının çektiği zorluklardan bahsedilir. Her ne kadar Millî Mücadele kazanılmış olsa da zaferi, zaferin mimarı olan Müslüman halkın değil, içki içip kumar oynayan Frank kafalı insanların sahiplendiğini dile getirir. İfade edilen durum, yazarın romanın ismi olarak neden “Çalınan Savaş” tamlamasını seçtiğini açığa çıkarır.

“-Söyle, nasıldır? Kazım Karabekir Paşa layık mıdır baş olmaya? Ününü çok duyduk. Adanmış mı, abartılmış mı? Söyle nasıldır gazi kardeş, iman, azmi nasıldır? Doğru mudur işittiklerimiz? Paşa Halifeyi ziyaret etmiş. Senin gibi kumandanlar oldukça, İslam âlemi düşmanlarını alt edecektir demiş Halife. İstanbul’ da kimi zevatla görüşüp, emrindeki kuvvetlerle Anadolu’ yu koruyabileceğini söylemiş. Miralay İsmet, yeniden savaşmanın beyhude olacağı cevabını vermiş. Bir köyden toprak satın alıp çiftlik ağası olalım demiş Mustafa Kemal, padişahın vazife almayı ve âmana bırakmayı düşünüyormuş. Duyduklarımız doğru mu?” (Çalınan Savaş, s.31).

Romanda, her ne kadar İslami bir kimliğe sahip olsa da padişahın eski otoritesini kaybettiği ifade edilir. Bu anlamda, Mustafa Kemal’i Anadolu’ya gönderdiği dile getirilir. Osmanlı Devleti’nin hasta adam olarak nitelendirilmesi de güç kaybının ve otorite eksikliğinin bir göstergesidir. Batıcı bir Türk, romanda bu durumdan “Bu gövdenin sıhhat bulacağına kimsede ümit yok.” (Çalınan Savaş, s. 268) sözleriyle bahseder.

“-Kimileri var ki, pusuda. Kuş tüyü yataklarda, pusuda. Kimileri de var ki, asker önde kendi pusuda. Avcumun içi gibi görüyorum, pusuda. Münafıklar pusularından çıkmaya, öyle görünüyor ki can ve kan verecek bu millet. Encamı ne mi olacak? Dertli başına ateşten Frenk yuları geçecek. Gün batısından gelen yular, gün batısına çekecek. Böyle gösteriyor ahval. Bizim köyden İsmail onbaşı anlattı. Başlarındaki subayların çoğu sarhoşmuş. İçmeyen de varmış, ama azmış. İsmail Onbaşı’ nın kolunu top götürünce, İstanbul Hastanesi’ ne getirmişler. Orada, hasta erlere ayrılan yiyecekleri, doktorlarla subaylar satarmış. Köşk sahibi, arazi sahibi olmuş çoğu. Aç kalan erlerden ayağa kalkabilenler, geceleri mahalleye düşüp dileniyorlarmış. Daha neler neler. Rumlarla Rumlaşmış Türklerin vurgunları, harp zenginler falan. Eğlenceler, balolar diyor. Onlar, balolar, içki alemleri yaparken; ötede dilenen şehit aileleri, şehit çocukları diyor İsmail Onbaşı. Ahval böyle iken Harbiye Nazın Enver Paşa’ nın, sahildeki sarayının senelik yağ ihtiyacı on altı bin kiloymuş. Pusuda işte bu insafsızlar. İmanlılar can feda edecek, gâvur hayranları baş olacak. Gâvur hayranları gâvurdan beterdir. Allah fırsat vermeye” (Çalınan Savaş, s.37).

“Çalınan Savaş”ta ayrıca çıkan savaşların ve sonucunda birçok ülkede baş gösteren fakirlik ve sefaletin temel nedeninin Batılı devletlerin emperyalist politikaları olduğu ifade edilir. Yeni Türkiye liderlerinin ülkenin yörüngesini Batı’ya çevirmesi eserin lider algısında olumsuzlanır.

“-Senin paşanı bilmem, ama yeryüzünün en büyük devletini yıkan, Frenk hayranı bu paşalar. Bu şöhrat budalaları, milleti faydasız savaşa soktular, kırdılar; bitirdiler” (Çalınan Savaş, s.37)

Enver ve Talat Paşalar ile İttihatçıların Halife’yi I. Dünya Savaşı’na girmeye zorladıkları bu yüzden yaşanan olumsuzlukların esas sorumlusunun bu kişiler olduğu dile getirilir. İttihatçılara yönelik suçlamalar bununla sınırlı kalmaz. İttihatçıların başa geçtikten sonra gayrimüslümlere, Müslümanlardan daha çok hak tanıdıkları, Balkan Savaşı’nı kaybettikleri, I. Dünya Savaşı’na soktukları ordunun başına Alman subayları getirdikleri, bunların sonucunda üç milyon gencin ölümüne sebep oldukları Müderris Edip aracılığıyla ifade edilir.

“Bu halka imanlı bir baş lazım. Bu mübarek başa, iman tufanı bağlandı mı, artık tutabilirlerse tutsunlar. Önünde durabilirlerse dursunlar. Ateşe oturabilirlerse otursunlar” (Çalınan Savaş, s.70)

Millî Mücadele'nin kazanılması durumunda hilafetin kaldırılacağı, İslam kanunları yerine Hristiyan kanunlarının geçerli kılınacağına ilişkin söylentiler Bolu, Adapazarı, Yozgat, Konya gibi yerlerde isyan çıkmasına neden olur. Hilafetin kaldırılacağı yönündeki söylenti aslında işgalci Batılılar tarafından ortaya atılır. Romanda, Batılıların gerçekleştirmeye çalıştıkları politikalar karşısında özellikle halifeliği bir tehdit şeklinde algıladıkları vurgulanır ve halifeliğin önemi ön plana çıkarılır.

“En çok da Mustafa Kemal adı gelmekteydi kulağına:
Raif Hoca, reislikten niçin çekildi?
Tanımadığımız Mustafa Kemal' e yerini niçin verdi?
Nereden çıktı bu paşa yav?
Halife göndermiş.
Nereli bu sapsarı adam?
Göçmen mi?
Kimse bir şey bilmiyor.
Gazeteler yazdı ya. Çanakkale' de komutanlık yapmış.
Bir paşanın kongreye başkanlık yapması iyi oldu, ne dersin?
İlle biri lazımsa, Kâzım Karabekir Paşa var.
Bunu gözüm tutmadı arkadaş.
Tavşaninki gibi sarkık dudaklı, zayıf bir adam, sinirli sinirli gözlerini kırpı:
Çok büyüttünüz Karabekir Paşa'yı, dedi. İnatçı hissini veren kıvrık çenesini yukarı kaldırıp devam ettirdi konuşmasını:
Kongre üyeleri, Mustafa Kemal' in kongreye girme isteğini kabul etmedi. Kâzım Karabekir Paşa ille seçeceksiniz dedi Raif Hoca' ya. Raif Hoca, kongre üniforma ile idare edilecekse, üyeler seni başta görmek istiyorlar dedi. Kâzım Karabekir kabul etmedi. Mustafa Kemal' i seçeceksiniz, ben kendisine kefilim dedi. Mustafa Kemal askerlikten istifa ettiğini söylüyor, ama üniformayı çıkartmıyor, diye diretiler. Kâzım Karabekir Paşa, ben kendisine söylerim, çıkartır dedi. Kongre günü ne oldu biliyor musunuz? Kürsüye hem üniforma hem padişahın yaverlik kordonuyla çıktı. Gümüşhane delegesi Zeki Bey, kordonları çıkart diye bağırды. Çıkart ki, millî hareketimiz, dünyaya askeri baskı şeklinde görünmesin” (Çalınan Savaş, s.112).

Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra özellikle muhafazakârlar ile Batıcılar arasında mecliste bir mücadele başlar. Mecliste muhafazakârlar çoğunluktadır; ancak hükümet Batıcıların elindedir (Çalınan Savaş, s.294). Romanın ilerleyen bölümlerinde anlatıcı tarafından işgalcilerden sonra ikinci düşman olarak konumlandırılan “Frenk kafalıların”, yani lider Batıcıların muhafazakârları tasfiye ettikleri ve savaşı kendi çıkarları için kullandıkları ifade edilir. Bu nedenle eser Millî Mücadele romanları arasında lider algısı bakımından farklı bir duruş sergiler.

“Var Olmak” romanında I. Dünya Savaşı'ndaki Osmanlı Hükümeti ve liderleri eleştirilirken Millî Mücadele liderleri olumlanır. Halkın sıkıntılarının mevcut iktidar tarafından yok sayılması kitlenin güvensizliğine ve devletine yabancılaşmasına neden olur.

“-Dünyayı sarhoşlar idare ediyor, dedi. Bizim Venizelos sarhoşun teki. Mustafa Kemal nasıl? Ya Fevzi Paşanız? Sözlerini bitirir bitirmez, “keh, keh, keh” diye uzun bir gülmeye yakalandı. Durdu, gözleri buğulu buğulu parladı, boşalmış şişeyi fırlattı. Teğmen' in kafasına fırlatmak istemişçesine dik dik baktı ona. Ötekiler, karmakarışık ve değişik seslerle; “Hristiyan aslerler ileri” marşına başlamışlardı. Yürüyüş emrini verdi Çavuş. İki saat dolmadan vardılar kasabaya. Uzun taş binanın önünde durdular. Ahır olarak kullanılan binanın arka bölümüne tıkadılar esirleri. Kapıya ve dar pencerelerin önüne nöbetçiler dikmişlerdi. Daha önce getirilmiş yüze

yakın esir vardı burada. Mide bulandıran pis kokular vurmaktaydı buruna. Sidik ve fişkı kokusu, genzi yakmaktaydı. Ahırın bir köşesini helâ olarak kullanıyordu esirler. Köşeden akan sidik, orta yerde göllenip kalmıştı. Hükümet, Çanakkale' nin işgali neticesinde Biga taraflarına ne kadar göçmen geldiğini, işçilerinin sağlanıp sağlanmadığını, sağlanmamış ise sebebini öğrenmek sevdasındaydı. İki aydan beri maaş alamayan memurlarının çoluk çocuklarıyla ne yiyip içtiklerini düşünmeyip de, göçmenlerin durumunu merak eden devlet adamlarına şaşıyordu” (Var Olmak, s.32).

Savaş romanlarında lider algısı farklılık gösterir. Sözü edilen çerçevede iki temel yönelim gözlemlenmektedir. İlk ve başat yönelim, Mustafa Kemal Paşa'nın çoğunlukla idealize edilerek tarihsel gerçeklikle uyum içinde Millî Mücadele 'nin lideri olarak konumlandırılmasıdır. Söz konusu tutum, Kurtuluş Savaşı'nı merkeze alan romanlarda görülür, Mustafa Kemal Paşa komutasında yönetici kesim Millî Mücadele 'nin lideri olarak konumlandırılır. Ancak ikinci yönelimi oluşturan eserlerde ise Mustafa Kemal Paşa ve yönetici kesimi göz ardı edilerek Millî Mücadele 'yi Müslüman kimliği ön plana çıkan kişilerin yönettiği dile getirilir.

Zamanla liderlikle ilgili yeni yaklaşımlar görülmeye başlansa da Türklerde geçmiş dönemlerden gelen liderlik özellikleri günümüze ulaşır. Katı bir tutum olmamakla beraber yönetim alanında geçmişe dönük izler bulmak mümkündür. Bu durumun belki en önemli nedeni, Türkler için ailenin kutsal kabul edilmesi ve aile bireylerinden görülenlerin miras olarak değerlendirilmesidir. Geçmiş dönemlerden bu güne dek liderlerin özellikleri dikkate alındığında, Türk liderleri için görevin kutsal kabul edildiği, bu amaçla fedakâr, babacan, korumacı bir aile ortamında olan duyarlılıkların görevlerde de uygulandığı görülür. Bilge Kağan'ın “Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım; aç milleti doyurdum; çıplak halkı giydirdim. Tanrı irade ettiği için milletimi dirilttim.” sözleri bu duruma bir kanıt teşkil eder (Sönmez, 2006: 31). Eserlerde liderlerin yönetim biçimlerinin koşullara göre değişiklik gösterdiği saptanır. Lider, toplumun var olan bütün katmanlarını yönetecek ve tüm katmanlarda değişimi sağlayacak kapasiteye sahip olmalıdır. Bu çerçevede bir lider çok yönlü bir biçimde düşünebilmeli, gerekli hallerde cesur adımlar atabilmelidir. Olumsuz koşullara rağmen umutlu şekilde davranmalı, daha sonraki hamleleri dikkate alarak stratejik biçimde hareket etmelidir. Romanlarda liderlere ait hareketler ne kadar kararlı olursa bireylerin kendilerine inancı da o derece yüksek olmaktadır. Bu durum sonucunda motivasyon ve memnuniyeti yükselten bir etkiye sahiptir. Sonuç olarak bir liderin başarı elde edebilmesinde liderlik özelliklerini taşıması gerektiği anlaşılmakta olup devamlılık ve kalıcılık ancak bu şekilde sağlanabilmektedir.

4.2.3. Savaşın Gerçeğe İzdüşümleri

1853-1856 Kırım Savaşı, 1876-1878 Osmanlı Karadağ Savaşları, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları (93 Harbi), 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı (Teselya Savaşı), 1911-1912 Trablusgarp Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşları, 1914-1918 I. Dünya Savaşı 1919-1923 Kurtuluş Savaşı, Osmanlı Devleti'nin son dönem savaşlarıdır. Uzun yıllar süresince savaşla yaşayan halkın

sıkıntıları, kurguda yer alırken bazı negatif hatırlayım ile yıkımlar, pozitif hatırlayım ile kahramanlıklar ve Türk ulusunun mücadelesi aktarılır. Kurmaca eserlerin tarihi yeniden üretme çabası yoktur. Var olan tarihi anlatıcının bakış açısından okura sunma durumu söz konusudur. Anlatıcıların savaşa ve siyasî konjüktöre göre duruşu eserlerin imlediği konuları da belirler.

Savaş; şiddet, saldırganlık ve adam öldürmeden ayrı olarak düşünülür ve toptan yok edilen bir patolojiden daha ziyade kültürel bir yansıma olarak sunulur. Böylece, doğal olarak savaşa yatkınlık söz konusu olur ve savaş kaçınılmaz hâle gelir. Kaçınılmaz hâle gelen savaşın tarafları cephe ve cephe gerisinde sayısız insan yıkımını ve trajedisine neden olur. Tarafların yaptıklarını haklı çıkarma durumu insana yapılan zulmü, yok ediciliği haklı kılmaz. Savaş gerçektir ve malzemesi insandır. İnsanın can kaybının, insanı yok etmenin/saymanın izdüşümü kurguda gerçekte olduğu gibi yer alır.

4.2.3.1. Asimilasyon - Ötekini Biz Yapmak

Asimilasyon iki veya daha çok grubun bir grupta birleşmeleri değişik adet tutum fikir ve sosyal ilişkilerin ortak bir birliğe doğru birbirlerine nüfus etmeleri olarak tanımlanır. İki etnik grubun tam asimilasyonunun etnik veya fizyonomik kökene dayanan sosyal statüyü de içeren kültürel farklar varlıklar son bulduğunda tamamlanır (Türkdoğan 2006: 33). Tanımlar zaman içerisinde değişime uğrar. Hâlihazırda, asimilasyon bir toplumun kültürel değerlerinin psikolojik harp vasıtaları ile gerek zorlayarak gerekse de fark ettirmeden yok edilmesidir. Burada temel amaç “öteki”nin “biz” içerisine alınması, eritilmesidir. Milton M. Gordon tarafından geliştirilen “Asimilasyon Süreci Teorisi” de İngiliz Uyum Modeli kapsamındaki önemli yaklaşımlardan biridir. Gordon (1964: 71) bu teorisini, bir tablo yardımıyla açıklar. Ona göre asimilasyon süreci aşağıdaki tabloda aktarıldığı şekilde oluşmaktadır:

Tablo 4: Asimilasyon Süreci Teorisi

Süreç ya da şart	Asimilasyon tipi veya aşaması	Özel Kavram
Yerli toplumun kültürel öğelerine doğru dönüşüm	Kültürel veya davranışsal asimilasyon	Kültürleşme (Acculturation)
Birinci grup bazında geniş çaplı yerli toplumun kulüplerine ve kurumlarına giriş	Yapısal asimilasyon	...
Yaygın karışık evlenmeler	Evlilikle asimilasyon	Karışım (Amalgamation)
Yerli topluma dayalı birliktelik anlayışının geliştirilmesi	Tanımayaya dayalı asimilasyon	...
Önyargıların yok olması	Kabullenilmiş durum asimilasyonu	...
Ayrımcılığın yok olması	Kabullenilmiş davranış asimilasyonu	...
Güç ve değer çatışmalarının yok olması	Yurttaşlık asimilasyonu	...

Kaynak: Gordon, 1964: 71

Gordon'un bu çalışması asimilasyonu, çizgisel ve sürekli bir süreç olarak gören basmakalıp paradigmayı tartışma konusu yapar. Başlıca asimilasyon teorilerinden olan Gordon'ın "Asimilasyon Süreci Teorisi", Robert E. Park ve Ernest Burgess'ın "İrk İlişkileri Döngüsü Teorisi" ve Ron Taft'ın "Asimilasyonun Yüzleri Teorisi" gibi ayrıntılı teorilerin her birinde, asimilasyonun evreleri farklı terimlerle açıklamaktadır. Bu teorilerin dikkat çeken ortak yönü, hemen hepsinde asimilasyonun; kültürleşme, entegrasyon gibi süreçlerin en son aşaması olarak nitelenmesidir (Yalçın, 2004:58-63). Bununla birlikte asimilasyon, bütünüyle tek yönlü bir süreç değildir. Bu ilişkide bir taraf öbürüne göre daha fazla etkilense de karşılıklı bir ilişki vardır (Gordon, 1964: 65). Diğer taraftan "çizgisel asimilasyon" yaklaşımına göre ise göç kökenli her yeni kuşak, yeni bir uyum aşaması yaşar (Alba & Nee, 1997: 832). Tarihe bakıldığında Osmanlı- Rus Savaşı sonrasında Bulgaristan'daki Türklere zorla Bulgar isimlerinin verilmesi "yapısal asimilasyon" çalışmalarına örnektir. Fark ettirilmeden yapılan "kültürel ve davranışsal asimilasyon" ise Osmanlı yönetiminde enderun mektebine alınan gayrimüslim çocukların Osmanlı kültürüne ait olmalarının sağlanması ve devlet yönetimine kadar yükseltilmeleri örnektir. Özellikle 1878 yılında Osmalı – Rus Savaşı süresince Kıbrıs Adası'nın Osmanlı Devleti tarafından İngilizlere korunmak amacıyla verilmesi sonucunda adanın kimliğinin İngilizleşmesi de kültürel ve davranışsal asimilasyona emsaldir. Aynı şekilde I. Dünya Savaşı'nda 1918-1920 yılları arasındaki iki yıllık kısa sürede İstanbul'un işgaliyle yaşanan dejenerasyon kültürel ve davranışsal aynı zamanda yapısal asimilasyona örnek teşkil eder. Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin güç kaybıyla Hristiyan toplulukların Müslümanları din değiştirmeye zorlamaları aksi takdirde bu topraklarda barınamayacaklarını söylemesi, hatta bu durumun papazlar tarafından zorla vaftiz suyu dökülerek yapıldığı inkâr edenlerin öldürülmesi yapısal asimilasyon örnekleridir.

Asimilasyonun sonuçları soykırımı göre çok daha zor fark edilmekte herhangi bir iş gücü kaybına sebep vermediği için daha fazla tercih edilmesine yol açmaktadır. Öteki "biz"i içine alınarak "biz"i daha da güçlendirilmesi sağlanmakta böylece "biz" hem nicelik hem nitelik açısından büyümektedir. Biz'in içinde olma durumu sağlanamaması halinde ise savaş güçlü tarafı soykırımı götürür.

Asimilasyonun sonuçları soykırımı göre çok daha zor fark edilmekte herhangi bir iş gücü kaybına sebebiyet vermesi daha fazla tercih edilmesine yol açmaktadır. Öteki "biz"i içine alınarak "biz"i daha da güçlendirilmesi sağlanmakta, böylece "biz" hem nicelik hem nitelik açısından büyümektedir. Biz'in içinde olma durumunun sağlanamaması halinde ise savaş güçlü tarafı soykırımı götürür.

Çarlık devrinde kendi topraklarında esir hayatı süren Kırım Türklerinin çektikleri sıkıntıların anlatıldığı "Hilâl Görününce" romanında, Kırım Türklerinin içinde yaşadığı Kırım toprakları, özellikle de Kırım'ın can damarı olarak görülen Bahçesaray şehri, birlik ruhunu ve vatan duygusunu temsil eder. Şahıslar açısından zaman ve mekân birlikteliğini sağlayan Bahçesaray,

kuvvetin ve güvenin kaynağıdır. Rus baskı ve zulmü neticesinde yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan Kırım Türkleri, milli benliklerini koruma gayreti içindedir. Çokum'un söz konusu romanında ortaya konulan Türk kimliği, Ruslarla iç içe yaşayan Türklerin kimliklerini koruma ve bunu korunmuş bir halde arkadan gelen nesillere iletme şeklindedir (Şahin, 2011: 153). Ele alınan tarihî dönemin, Türk'ün yok olmakla karşı karşıya kalıp bin bir zahmetle yeniden ortaya çıktığı, tekrar toparlandığı bir dönem olması anlatıcının Türk tarihine bakışını ortaya koymasından dikkate değerdir.

“Bu ateş, bu demir bedenine güç katıyordu. Demir dağları eriten ataları gibi zorlukları yenmeğe başlamıştı. Sanki bu ateşin içinde kendisi de eriyip yeryüzüne akacaktı. Her azası demir, iliği kemiği demir...” (Hilal Görününce, s. 163).

Türklerin tarih sahnesine çıkışının destansı özelliğini vurgulayan eser, Rusların gücü karşısında kendilik değerlerine dönüşümler. Tarihi kültürel kodlarla oluşan benlik güçlü olan ötekinin içinde erimemelidir. Eser Kırım Türkleri'nin, Rusların kültürel ve davranışsal asimilasyon politikalarına karşı mücadelesini anlatır.

“Aşela” romanının kurgusu, dramatik aksiyonda bireylerin savaştan sonraki değişimi üzerinedir. “Savaş zamanı her şey olur” (Aşela, s.310) cümlesiyle kendi menfaatini üst tutmak toplumuna yabancılaşmak, değerlerinden kopmak güçlü olana yaklaşmak asimilasyon örnekleridir.

“İşte canım... Savaşı Ruslar kazanırsa Acara topraklarını ve Batum'u Ruslar alır diye umuyor. Almazlarsa da biz zaten yabancılara bir zahmet vermiyoruz maldan yana. Peşin ve ucuz toprak sahibi olmak istiyor.
Didiana uzunca söylemeye niyetliken Gülişan kahveyi getirdi. Kahvesini içerken yan gözle genç adama baktı.
Peki sen neden sattın? Savaşın sonucundan ümitli değil misin?
Haydar güldü.
Merak etme ben aldığım parayı keresteden daha karlı bir işe yatıracam. Hem savaşın sonuna bakarsam bu günlerde hiç satmazdım” (Aşela, s.87)

Farklı kültür ve ırk yapılarına sahip toplumların bir arada yaşaması tarihsel süreç boyunca tüm toplumlarda üstesinden gelinmesi gereken önemli bir sorundur. Bu anlamda kimi devletler kendi etnik ve kültürel yapısının dışında kalan ötekilerle karşı karşıya geldiklerinde bu farklılıkları yok etmekten, onları ana akım toplumdan dışlamaya kadar varan bir dizi siyaset uygular. Özellikle savaş dönemlerinden sonraki algı kendisinden olmayı yok etmeye yöneliktir. “Ağlama Tuna” romanında Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılışının ardından Türklere yapılan dinî ve etnik kökene dayalı asimilasyon çalışmaları bilerek ve baskı ile gerçekleşir.

“Biz üç araba yola çıktık bugün yarın başka arabalar da çıkar. Neden dersin, bitişimizdeki Hristiyan köyündeki papaz camiye geldi ve biz namaz esnasındayken üzerimize vaftiz suyu döktü. Siz artık Hristiyan oldunuz, haftaya kiliseye geleceksiniz, gelmeyen şu kadar ceza parası verecek, ikinci hafta gelmeyen dövülecek, üçüncü hafta gelmeyen öldürülecek diye bize gözdağı verdi” (Ağlama Tuna, s.278).

Savaş sonrası gelişen asimilasyon sürecinin gerçekleşmesindeki en önemli etkenlerden birisi asimilasyonu etkileyen unsurlardan olan etnik grupların çıkar elde etmek istemeleri dolayısıyla sınırlı kaynakların paylaşımı konusunda yaptıkları mücadeledir.

“Emanet Çeyiz: Göç İnsanları”nda, 1924 mübadele anlaşması ile Türkiye’den Yunanistan’a giden Rumların ve Yunanistan’dan Türkiye’ye gelen Türklerin yaşadıkları sıkıntıların doğdukları topraklara duydukları özlem anlatılır. Olayları yaşayan ya da ilk ağızdan duyanların anlattıkları vasıtasıyla kültürel ve davranışsal asimilasyon süreci aktarılır.

“Yetimlik ve çıraklık zordu. Ama ben sabahleyin kalktım mı, yatağımı temizliyor, onarıp güzelce dürüyordum.
Bir gün Çiçipa’nın kızı Ofelya benim yatağımı görmüş, şaşırmış:
-Gel anne, gel de gör! Türk’ün çocuğu nasıl kaldırmış yatağımı! demiş.
Annesi geldi, baktı.
-Terbiye görmüş, ana baba terbiyesi görmüş, diye övdü beni kızına.
İnsaniyetli kişilerdi. Dürüst adamlardı. İtimat çoktu. Hak, hatır bilirdiler” (Emanet Çeyiz, s.182).

Eserde mübadele göçmenlerinin Türkiye’de yaşadığı sorunlara da değinilir. Göçmenler, Türkiye’de pek çok sıkıntıyla karşı karşıya kalırlar ve pek çok haksızlıklara uğrarlar. Yunanistan’da kalan mallarının karşılığının devlet tarafından verileceği söylenir, ancak bu gerçekleşmez. Kendilerine verilmesi gereken toprakların ancak küçük bir bölümünü alabilirler; toprak dağıtımı için kurulan iskân komisyonlarında yer alanlar tarafından toprakların büyük bir bölümüne el konulur. Türkçe bilmedikleri ve tekrar Yunanistan’a gönderilmekten çekindikleri için haklarını arayamazlar. Tarımla uğraşmayı, taşımacılık yapmayı Türkiye’de öğrenirler. Yerli halk tarafından dışlanırlar; yıllarca onlarla ilişki kuramazlar. Göçmenlerin çocukları, yerli halkla kaynaşamadıkları için Türkçe öğrenemedikleri gibi, ana dilleri Rumca olduğu için okulda da başarı sağlayamazlar. Bu gibi etkenler eserin asimilasyona zorlanan bireylerdeki yapısal ve kültürel değişimini imler.

“Bingöl Cepheleri” romanında Osmanlı Devleti’nin içindeki unsurların etnik kökene dayalı ayrımı çöküşün nedeni olarak gösterilir. Milletlerin “biz” ve “öteki” şeklinde ayrışması bunun sonucunda “biz”e evrilmeyenin yok sayılması ya da yok edilmesi kültürel ve davranışsal asimilasyonun soykırıma dönüştüren sürecin başlangıcıdır.

“Devletlerin en büyük silahı düşmanlarını içten çökertmektir. İçinden dağılan, kopan ve çeşitli kutuplara ayrılan toplumlar şüphesiz dış güvenliği de olamazdı. Birbiriyle kavga eden kuşlara saldıran kartallara karşı kuşların durumu ne ise, birbirini içinden yiyen toplumlara sahip devletlerin durumu da dış saldırıları karşısında aynı niteliği taşır” (Bingöl Cepheleri, s.52).

Kültürel çeşitliliğe sahip toplumlarda farklı kültürel gruplar arasında zaman zaman açığa çıkan iktidar mücadelesi, toplumun çoğunluğunun azınlık grupları asimile etme çabasına dönüşür.

“Soğuk Cennetin Çocukları” romanında Ermeni halkın ve çetecilerin yaptıkları etnik köken temelli yapısal asimilasyona örnektir.

“İsa adına yemin ederim ki o kutsal ışık yandığında yeryüzünde Büyük Ermenistan’ın kurulmasına karşı çıkacak insanoğlunu beşikteki çocuğu ile hesaplaşacağım. Ta ki şanlı bayrağımız Fırat’tan Ararat’a kadar Anadolu semalarında özgürce dalgalanıncaya kadar” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.32).

Asimilasyonun uygulama açısından yumuşak ve zorunlu olmak üzere iki zıt kutbundan bahsedilebilir. Yumuşak asimilasyon sürecinde, bağımlı kültür egemen kültürle doğal bir süreç içinde birleşir. Zorunlu asimilasyon sürecinde ise azınlığın, bağımlı kültürünün varlığı inkâr edilir. Eserde Ermenilerin Türk-Osmanlı’ya karşı konumu bu duruma örnektir. İkinci duruma Ermenilerin kendilerini ait olarak gördükleri topraklarda Türk-Osmanlıların farklı kültürel özelliklerini terk etmeleri beklenir ve hatta farklı kültürel aidiyeti yaşayanlar öldürülür veya sürülür.

“Eşit haklar mı? Söylediğine kendinin bile inanmadığına eminim. Siz mutlak efendi olduğunuz için hep bir üst basamakta durursunuz. Siz istemedikten sonra ne kilisenin çanı çalınır ne de ayın yapılır. Hatta siz istemedikten sonra yağmur bile yağmaz. Çünkü siz kutsal dinle müjdelenmiş asil bir milletsinizdir biz ise sadık, uysal tebanız. Efendi olmak hakkınızdır. Bu nedenle atalarımızın işgal ettiği memleketlerimizin gerçek sahipleri olduğunuzu savunursunuz. Kendinizi buna inandırırınız. Kardeş olduğumuzu söylerseniz ama büyük abi olarak en doğal haklarımızı bile bizlere birer ihsanmış gibi verir, kafanız bozuldu mu gavur der küçümsersiniz. Söyle bakalım bu mu eşitlik, bu mu kardeşlik” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.354).

“Paylaşılmayan Topraklar” eserinde de asimilasyon ortaya çıkan “biz”e coğrafya insanını katmak değil etnik kökene bağlı olarak “öteki”yi yok etmeye yöneliktir.

“Niçin astılar Dursun’u? Bî-günahtı. Nahak yere kıydılar civana. Bir Hristiyan kızına aşıkta. İşte bütün cürmü bu idi. Trabzon Rumları bu yüzden Dursun’a düşmandı. Fakat çok vakit kimse cesaret edip bir şey yapamadı ona. Ne vakit ki Ruslar geldi, o vakit bu Rumlarla Ermeniler sokağa döküldü. Dursun’u çarşıda yakalayıp önce linç ettiler, sonra da darağacını aha şu caddenin orta yerine çıkıp Dursun’u astılar. Bu manzaranın önünde Ermeni ve Rum babayiğitleri gördüğünüz gibi fotoğraf aldirdılar” (Paylaşılmayan Topraklar, s.245).

Tarihsel geçmişe sahip insancıl suçların yanı sıra, milliyetçilik ve soykırımın bir bileşimi olan yeni bir terime ihtiyaç duyulur. Etnik temizlik kavramı, bazı ülkelerde ırkçılık, bazılarında etniklik, bazılarında ise milliyetçilik kavramlarının ön planda olması nedeniyle, millî, etnik ve dinî gruplara karşı gerçekleştirilen, asimilasyon ve dışlamadan soykırıma kadar genişleyen ayrımcı fiillerin tanımlanabilmesi amacıyla ortaya konulur. Eserlerde savaşlar süresince Ermenilerin, Rumların, Bulgarların Türklere karşı yapmış oldukları etnik temizlik ve yapısal asimilasyon çalışmaları işlenir.

Millî Mücadele’nin başlangıcı olan “Çanakkale Cephesi” yıllarca süren mağduriyet psikolojisini tersine çevirerek “biz”in oluşumuna katkı sağlar. “Ve Çanakkale Üçlemesi”inde güçlü

devletlerin karşısında Osmanlı Devleti içindeki bireylerin kültürel ve davranışsal yönden asimilasyona uğramaları aynı zamanda yapısal asimilasyonla Türk'ün yok edilme çabası anlatılır.

“Muhterem Hocam! Ayasofya Camii'ndeki hutbeleriniz ve dershanedeki derslerinizden, Çanakkale'de, milletimizin namusunun direnmesi gerektiğine inandığımız için, gidiyoruz. Yüreğiniz rahat olsun. Orada, milletimizin namusu olan Çanakkale'de, senin talebelerin bir gönüllü birliği oluşturarak ve tek bir kişi gibi hareket ederek sömürgecilerin karşısına çıkacak. Duaların üstümüzden eksik olmasın. Hakkını ve emeklerini helâl et!. Lütfen..” (Ve Çanakkale Geldiler, 317-318)

“Diriliş 1915”te kültürel ve davranışsal asimilasyon nedeniyle Osmanlı halkının ve gençliğinin olumsuz değişimi eleştirilir. Halkın dirilmesi için gerekenin kendilik değerlerine dönüşte ve milletin gücüne inanmakta olduğu aktarılır.

“Uyduruk tarihle uyduruk gençler yetişir. Uyduruk gençlik de güçlü yabancıyı “efendi” bilen, işgalcinin elini öpen sömürge gençliği, büyüyünce de sömürge yöneticisi, sömürge politikacısı, sömürge öğretmeni, sömürge işadami, sömürge yazarı, sömürge tarihçisi olur” (Diriliş, s.14).

Eser, tarihin yıllar boyunca yenilgiye uğrattığı Osmanlı Devleti'nin çöküşünü sömürgeci devletlere verilen imtiyazlara bağlar. Halkın uyutulması asimilasyonun neden olduğu kültürel ölümdür.

“Tarih bir millete bir kez dirilme hakkı verir yeniden uyursak, oyuna gelirse, bir daha dirilemeyiz. Biz olmaktan çıkar kaybolur gideriz” (Diriliş, s.220).

“Üç İstanbul” üç devirde değişen iktidarda dönüşen elit zümrenin yozlaşan bireylerini ele alır. Romanda üstün olan devletlerin halkına saygı ile birlikte Osmanlı değerlerinin dejenerasyona uğraması işlenir. Asimilasyon, kültürel ve davranışsal boyutta eserin her dönem farklı kişiliğe dönüşen bireyleri üzerinden açıklanır.

“Çamurun bayramlık elbisesini giydiği, taşın sonradan görme olduğu bu evler, içinde Konyalı Rum'un, Antepli Ermenilerin komita oynadığı odalar. Bu terde en korkak gözler bir şapkanın gölgesinde korkunç olur ve bir şapkanın altında bu sokaklarda Samatyalı Şarلمان'lar, Tatavlı Venedik Dojları dolaşır. Bu tahta bıçaklar, bu mukavva bombalar Moskof bayrağının altında durduğu gün demirden alevdir. Şebinkarahisarlı kadar alaturka dalavereye akli eren bu yerli fernk, eski ter ve levanten kokan bu kokona, sonra bu konsolos medeniyeti, sonra bu vatansız topraklarında bir damla ecdat kanı gibi Cuma günleri bakes dolaşan bayrak. Sonra yüzünü ağyar gözlerden dizlerinin arasına gizleyen dul kadınlar gibi yıkık Kemer Hatun Camii. Beyoğlu fethedilmeyen İstanbul'dur” (Üç İstanbul, s.76).

“Yüzbaşı Selahattin'in Romanı”nda cephedeki askerin geride bıraktığı ailesinin yaşam şekilleriyle savaştan dolayı zengin olan ve güçlü gibi davranmaya çalışan halkın mukayesesi yapılır. Kültürel ve davranışsal yönden asimile olan savaş zenginleri eserde kendilik değerlerinden kopuşu gösterir.

“Şevket Bey'in arkadaşı olduğumu, ailesinin bir şey isteyip istemediğini söyledim. Yüzünü görmediğim hanım, kapının ardından konuştu: - Şevket Bey'in refikası benim, çocukların bazıları da kapının önünde oynuyor. Durumumuzu görüyorsunuz, bize biraz para göndersin. Ne

kadar paraya ihtiyaçları olduğunu sordum. - İhtiyaç çok... Üstte yok, başta yok, yiyecek yok, ayda bir veya iki defa yalnız un çorbası olarak sıcak yemek yiyoruz. Geri kalan günleri kuru ekmek... O ekmeğin içinden de sümüklü böceğe, toz toprağa kadar her şey çıkıyor. Hanıma yüz lira vermek istedim. Almak istemedi: -Şevket Bey bu kadar para yollayamaz, dedi. -Ben bu işi Şevket Bey'le hallederim, dedim. Teşekkür ederek aldı. İşte cephedeki subayın ailesi böyle yaşıyordu. 1918 İstanbul'unun havası böyleydi. Sınırlarda su gibi kan akarken, hükümet kuvvetlerine dayanan birtakım sefiller millî ıstırapla alay eder gibi sefahat ve rezaletin en üst mertebesine tırmanmışlardı” (Yüzbaşı Selahattin'in Romanı I. s. 377).

“Yüzbaşı Selahattin'in Romanı II”de Rumların, Ermenilerin çay partileri, herkesin kendini Avrupalı sayma yönündeki için çabası kültürel çözülüşün ve asimilasyonun bireydeki davranışsal boyutunun gösterimidir. Başkişi Yüzbaşı Selahattin'in yaşam serüveni ekseninde eserin ilk cildi askerî yönünü işlerken ikinci kitap bireysel aile serüveni ağırlıklıdır. İkinci kitaptaki Yeni Türkiye Cumhuriyeti ve yöneticileri alt metinde Osmanlı değerlerinden uzak ve Batı değerleriyle asimile olduğu için eleştirilir.

“İstanbul savaş yıllarında derin bir yoksulluk ve yokluk içinde yaşamıştı. Şimdi geniş bir bolluk dönemine girilmişti. Yabancıların döktükleri para ve vapurlarla getirdikleri eşya şehrin yaşayışını değiştirmişti. Sefaletin zayıflattığı karakterler paranın tatlı yüzüne dayanamıyordu. Sömürgecilerin dünyanın her yanında yerli halka uyguladıkları yöntemdi bu. Artık ülkenin efendisi olan yabancılara hoş görünmek için birçok okumuş Türk ailesi ya da aydın grubu devreye girdiler. Yabancı subay çevreleriyle ilişkiler kurdular. Balolar, danslar, oyunlar başladı. İstanbul'da hayat şen, günahkâr ve zevkliydi. Gazinolarda içki ve raks vardı. Tokatlıyan'a gidip orkestrayı dinlemek, güzel kızları yakalayıp dans etmek hoştu. Şişli tarafında Türk hanımlarının da katıldığı çaylar veriliyordu. Gerçi böyle yaşayış Türk hanımları için yasaktı ama özgürlüklerine kavuşmak isteyen kadınlarımız(!) eksik değildi. Rumların, Ermenilerin suareleri ve çayları eğlenceliydi. Bunlar Beyoğlu Fransızcasıyla ya da kötü bir İngilizceyle konuşmayı yeğliyorlardı. Herkes kendini Avrupalı saymak ve saydırmak merakına düşmüştü” (Yüzbaşı Selahattin'in Romanı II, s.29-30).

“Günbatımı” romanında, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde önceleri Balkanlarda yaşayan, daha sonra göçlerle Selanik'e ve İstanbul'a sürüklenen bir ailenin yaşamı ele alınır. Ailedeki çocukların gittikleri Rum okulu eğitim yoluyla yapılan kültürel asimilasyonun örneğidir.

“Biraz çocuklarla ilgilenen görürdün. Dualarını bile bir tuhaf yapıyorlar. Yatağın kenarında dizleri üzerinde durup öyle açıyorlar ellerini Rabbime” (Günbatımı, s.46).

Eserde Abdullah ve Kemal adlı iki kardeşin eğitim sürecindeki değişimleri konu edilir. Bu değişimde Batı eğitim metotlarıyla iki kardeşin farklı evrilişleri aktarılır. Kemal, Osmanlı değerlerine sahip bir bireyken Abdullah devlet algısının değişmemesiyle birlikte yaşam şekli bakımından asimile olan fakat milletine bağlı kalan Türk gencinin sembolüdür.

“Kemal'inde aynı süreçten geçeceğini sanıyordu. Ne var ki Abdullah'ta ilk günkü hayret nasıl imrenme duyguları doğurmuş ve akabinde bu ihtişama katılma arzusuna yer vermişse, Kemal'de aynı tecrübenin yaşanacağını iddia etmek doğru olur muydu? (Günbatımı, s.60).

...
Hayır Abdullah abi hayır... Ben zengin bir uşak olmak yerine fakir bir beyefendi olmayı tercih ederim” (Günbatımı, s.237).

Bergson'ın "geçmişin geçmiş üzerine yığılması" (Urry, 2015: 19) olarak tanımladığı hafıza, sadece bireylere özgü birikimlerin merkezi değildir; bireyselliği aşan toplumsal bir yönü de vardır. Benzer tarihi süreçlerden geçen ve yaşam paradigmaları örtüşen bireylerin oluşturduğu toplum, hâlihazırda karşılaştığı ve gelecekte karşılaşacağı benzer durumlar için aynı araçlara başvurarak müdahale bekleyen sorunları çözmeye çalışır. Bu çözümler, bireylerin içinde yaşadıkları toplumun karakteristik niteliklerine göre kodladıkları tutumları dağınık hatırlamaları belirli hedeflere göre yapılandırması sonucu oluşur. Yazma zamanı ile öykü zamanı çakışan "Ateşten Gömlek" romanında da dejenere olan toplumun, kültürel ve davranışsal boyutta asimile olan halkın eleştirisi vardır.

"İstanbul'un bir tarafı kangren olmuş bir milletin kalbi gibi cerahat saçarak akıyor, bir tarafı genç muhal hayallere iman etmiş yepyeni çocuklar gibi konuşuyor" (Ateşten Gömlek, s.32).

"Dikmen Yıldızı"nda kitlenin iktidara göre değişimi eleştirilerek Osmanlı İstanbul Hükümeti'nin güçlü devletlere göre politika izlemesi, milletin güvenliğinden ve geleceğinden ziyade saltanatın korunmasının önemsenmesi politik yozlaşmayla birlikte davranışsal asimilasyon örneğidir.

"Abdülhamit gelir Abdülhamitçi olurlar, İttihatçı çıkar, İttihatçı kesilirler. Şimdi de İtilafçılar türedi" (Dikmen Yıldızı, s.169).

"Küçük Ağa" romanında Osmanlılığı redetme söz konusu değildir. Anlatıcı tümüyle Osmanlı'yı reddeden kişilerin kültürel ve davranışsal boyutta asimile olduğuna dikkat çeker. Kuvayımilliyecilerin içinde de Osmanlı Devleti'ne bağlı bireylerin yer aldığı aktarılır.

"Gavur doktoru tanımadın mı koca herif?" (Küçük Ağa, s.377) şeklinde tanıtması da aynı duruma bir başka örnek teşkil eder. Minas bu tanımlamaya ek olarak "Üzme kendini üzme; ben Osmanlıyım Ali Emmi, Osmanlı." (Küçük Ağa, s.378) diyerek de azınlık içinden bazı kesimlerin de savaş yanlısı kimseler olmadığını örneklemektedir".

Toplum yaşamında iz bırakmış olayların sıklıkla tekrar edilmesi/geri getirilmesi onların barındırdığı duygusal yoğunlukla paralellik gösterir. Bireyi üzen, huzursuz eden durumların günümüze taşınarak konuşulmasının nedeni, onların içyapımızın derinliklerinde bıraktığı baskıyı azaltmak ve paylaşarak bu baskıdan kurtulmaktır.. "Küçük Ağa"da grup ruhunu ayakta tutacak paylaşılmış hatıralar, özellikle üzüntü verici olanlar yeniden düzenleyerek gelecek kuşaklara aktarılır. Bu paylaşılmış tarihsel tecrübe, asimile olmadan inşa edilmeye çalışılan kimliğe bir töz verme, bir derinlik kazandırma işlevi (Bilgin, 2013: 30) görerek duygudaşıktan ülküdaşığa doğru uzanan bir çizgide yeni bir misyon yüklenir. Böylece trajik bir olay, yüceltilerek gelecek mutlu yarınları müjdeleyen bir mite veya destana dönüşür.

"Ve bilgisizliğin sana değil ırkına, ümmetine bela oluyor. Öğren, oku öğren, daniş öğren, bilenle düş kalk, senden az bilen sana gelsin, sen ona değil senden çok bilene git. Hırsı gönüllerini

yakanlara yoldaş olma, onların kendileri de ateşlidir. Onlar yalan söylerler, yüze gülerler, amma yalnız senden faydalanmayı umarlar. Sor, sormasını öğren, aslını bilmediğin söze mutlaka "neden" de. Bunu unutma, sor" (Küçük Ağa, s.219).

"Esir Şehrin İnsanları"nın şahıs kadrosu kültürel ve davranışsal asimilasyona uğramış bireylerden oluşur. Geçmişe ait unsurların işe yarar olması ve kullanılması sadece bilmekle mümkün olmaz, onlar ancak hatırlanmakla etkinleştirilebilir; çünkü bilmek geçmiş, hatırlamak şimdikiyi gerektirir. Eser geçmişini yok sayan bir zümrenin karşısında asimile olmayan bireyleri yerleştirerek çatışma unsurunu geliştirir.

"İngiliz'e 'Topraklarımı satmam' dediği için kendisini apansız üstünde bulduğu çizgiyi bugün İhsan'la görüştüğünden sonra 'resmen' aşmış oluyordu. 'Bunu kimse bilmiyorsa, ben biliyorum ya!...' (Esir Şehrin İnsanları, s.152)

"Çalınan Savaş" eserinde geleneksel değerlerden uzaklaşıp Millî Mücadele 'den sonra eksenin Batı'ya dönmesi eleştirilir. Dinî aidiyetten kopmak kültürel asimilasyonu örnekler. Milli Mücadele sırasında yapısal asimilasyonla yok edilmeye çalışılan Türk-Osmanlı halkının savaştan sonra kültürel ve davranışsal asimilasyon ile yok edildiği aktarılır.

"-Niçin bayrak çektiniz?

-Vazifemi yaptım, verin cezanızı.

-Bu sözlerinizle, halkı isyana teşvik ettiğinizi kabul etmiş oluyorsunuz.

-Dinim zulme isyanı emrediyor. Bu emre uymaya çalıştım. Zulme isyan etmezsem, Allah' a isyan etmiş olurum. İnsanlık suçu işlemiş olurum.

-Zalim sözünü geri al, suçlamaları bırakmazsan mahkememiz dinlemeyecektir" (Çalınan Savaş, s.76).

Roman ayrıca dinî değerlerden kopuşun eleştirisini yapar. Millî Mücadele sürecinde halkın karşı güçlere dik duruşu olumlanırken liderlerin karakteristik özellikleri ile Halife'den ve İslam değerlerinden uzaklaşması olumsuzlanır.

"Kartal yürüyüşü adamın sözleri geliyordu İlyas' ın aklına. Ve kurşun gibi bir şüphe giriyordu içine. Lord Bayron' un; "Müslümanlar ezildikçe, Hristiyanların kederli yüreği temizleniyor," sözü yengeç kısıkaçı gibi acı veriyordu, yüreğine. İslâm için candan geçen kahramanlara, şehit olmak için kâfirin üzerine atılan Anadolu çocuklarına komuta eden bu Batıcıların niyeti, Lord Bayron' un sözlerinden ağır geliyordu İlyas' a" (Çalınan Savaş, s.214).

"Var Olmak" adlı roman "biz" olmanın gerekliliğini vurgular. Kültürel ve davranışsal açıdan ait olunan topluma karşı yabancılaşma söz konusudur. Yabancılaşma savaş sırasında köyün işgal edilmesiyle başlar, halk büyük güçlerin asimile çalışmalarına maruz kalır.

"-Sakin ol evlâdım... Sakin olalım... Birdenbire teessüre düşmek, her şeyden evvel düşmanların işine yarar. Bu mülkü milletin eşkıya tayfasına henüz muhtaç olmadığını, bilâkis onlara ceza-yı sezalarını vermek kararında olduğunu düşünelim" (Var Olmak, s.34).

Savaşlar tarih boyunca ortaya çıkan asimilasyon sebeplerinin en önemlisidir. Savaşta mağlup olan taraf zorunlu olarak asimile olmaya zorlanır. Osmanlı Devleti'nin son dönem savaşlarında yaklaşık yüz milyonun üzerinde insan, kültürel, davranışsal ve mecburi yapısal asimilasyona maruz kalır.

4.2.3.2. Soykırım-Etnik Temizlik/Ötekini Yok Etmek

Soykırım, 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe giren Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki BM Sözleşmesi'ne göre 5 fiili kapsamaktadır.

- Ulusal, etnik, ırksal veya dinî bir grubun üyelerini salt bu nedenle tamamen veya kısmen yok etme güdüsüyle öldürmek,
- Gruba bedence veya akılca zarar vermek,
- Tamamen veya kısmen fiziki olarak yok olmalarına neden olacak şekilde tasarlanmış yaşam koşullarına tabii kılmak,
- Cezaları olmadığı halde doğumları engellemeye yönelik önlemler uygulamak
- Çocukları zorla başka bir gruba nakletmek anılan beş fiildir (Çaycı, 2006: 80).

Soykırım bir halkın diğer bir halkı sistematik imhasıdır. Ötekini tamamen yok etmeye adanmış bir düşünce sistemi niteliğindeki soykırımda amaç öteki içerisinde bulunan unsurların hiçbir şekilde iz bırakmaması için neredeyse tüm genetik mirasçıların yok edilmesidir. Böylece ötekinin bize etki edebileceği hiçbir vasıta kalmayacak ve “biz” temiz olacaktır. “Biz”in temiz kalmasına olan ihtiyacın temel sebebi kişinin kendisinin olumsuz değerlendirdiği unsurları içine almayı kabul edemeyecek kadar güçsüz olmasıdır. Bu güçsüzlük de çocukluk döneminde kişiliğin oluşması esnasında geçirilen duygusal travmalardan kaynaklanır.

“Ben” toplumu beraber “biz”e dönüşür; “biz” olan halkların da bir tür çocukluk dönemi şeklinde adlandırılacak dönemleri bulunmaktadır. Özellikle yaşanan önemli seçilmiş travmalardan sonra toplum, aynı “ben” gibi tekrar çocukluk dönemine dönüş yapabilir. Örneğin, “ben” durumunda bir çocuk aileye yeni bir kardeşin katılması sebebiyle tekrar emeklemeye veya bebeksi sesler çıkartmaya başlayabilir. “Biz” durumunda da yaşanan önemli bir savaş kişiyi psikolojik açıdan güçsüz kılacağı için birey tekrar çocukluk dönemine geçmek isteyebilir ve burada da kendi hatalarının sebebini başka bizlere ya da başka bir deyişle ötekilere yükleyebilir. Soykırım, uluslararası hukukun Birleşmiş Milletler statüsü ile tanımlanmış olduğu ve dünyada çoğunluğu oluşturacak ulus devlet tarafından kendi iç hukuklarına dahil edilmiş, kesin bir suç kategorisidir. Soykırımla birlikte görülen “etnik temizlik” ise, diğer bütün suç grupları; savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, soykırım suçu ile bağdaşan bir kısım suçları içeren davranış biçimine verilen isimdir. Lemkin'in 1944 yılında yazmış olduğu “Axis Rule in Occupied Europe” eserinde, millî veya etnik bir grubun yok edilmesinden söz edilmektedir; bu yok etme amacını gerçekleştirmek için nüfusun

ülke topraklarından sınırdışı edilmesi veya zorla çıkarılması fiillerinden bahsedilmemekte, yok etme amacı, bu fiilleri içermemektedir (1944: 1).

Nüfusun zorla sınırdışı edilmesi veya zorla topraklarından çıkarılması fiilleri grubu yok etme amacına atfedilmemekte, sadece belirli bir toprak parçasından uzaklaştırılma olarak kabul edilmektedir. Bunun dışında, 1948 Soykırım Sözleşmesi, soykırımın tanımını yaparken anahtar tanımlayıcı kavramın, “sürme kastı” (intent to remove) değil, “yok etme kastı” (intent to destroy) olduğunu belirtmekte, açıkça ortaya koymaktadır; bu “yok etme kastı”nın hangi fiillerle gerçekleştirileceği ve hangi fiilleri içerdiği ise Sözleşme’nin ikinci maddesinde, Birleşmiş Milletlerce belirlenmiş ve günümüze kadar gelir. İmrenilen ya da hedef alınan toprakların ele geçirilmesi için bir grubun topraklarından çıkarılması, yerinin değiştirilmesi ki bu grup başka bir yerde varlığını sürdürebilir ki bu etnik temizliktir, soykırımı sebep olan bir grubun yok edilmesi (a group destruction) fiili değildir.¹¹ Soykırım kavramı istenmeyen nüfusun ülke topraklarından temizlenmesi olarak kullanılmaktadır, fakat bu gerçekleştiğinde, failerin tercih ettikleri amaç sorgulanmak zorunda kalmaktadır. Seçili romanlarda örneklenen soykırım - etnik temizlik örneklerinde amaç, “temizlenmiş” toprakların işgali mi yoksa hedef alınan bir grubun yok edilmesi midir? Bu amaçlardan hangisi önceliklidir? Bunlardan herhangi biri yok etme anlamına mı gelmektedir? Seçili romanlarda bu durum hem sonla açıklanır hem de Kurtuluş Savaşı’na giden süreçte başlangıç olarak vurgulanır. Eserlerde görülen soykırım-etnik temizlik; cinayet, sınırdışı etme, işkence, tecavüz gibi siyasî, ırkî, dinî zeminlerde zulmetme suçlarını barındırır.

Osmanlı son dönem savaşlarında “soykırım” Ermeni tehciri sonucunda vuku bulan olaylar olarak nitelendirilirken tarihi roman özelliği taşıyan ve dolayısıyla gerçek belgeleri referans veren anlatılarda Ermeni cemiyetlerinin Erzurum, Kars, Ardahan, Bayburt, Bingöl gibi illerde Türklere, Müslüman halka yaptıkları soykırım aktarılır. Eserlerde Ermeni tehciri yer alır fakat soykırımın Ermeni cemiyetler tarafından başta Erzurum olmak üzere birçok ilde Türklere karşı yapıldığı vurgulanır. Ayrıca “Soğuk Cennetin Çocukları”, “Paylaşılmayan Topraklar”, “Bingöl Cepheleri”, “Çalınan Savaş” gibi eserler tarihî belgeleri kaynak gösterir. Soykırım hususunun sadece Ermeniler üzerinden aktarıldığı 2000’li yıllarda Türklerin tarihi bilgilerle sunduğu tezler görülmezken sözde soykırımı uğrayan Ermeni halkın paylaştığı birçok fotoğrafın dahi Türklere ait olduğu ortaya çıkar.

“Hilâl Görününce”de tematik gücün kişiler düzleminde yer alan Arslan Bey’i harekete geçirerek olay örgüsünün oluşmasını sağlayan temel çatışma, Rus zulmüne maruz kalan Kırım Türklerinin kendi vatanlarında bağımsız yaşamak istemelerine rağmen öz topraklarında esir hayatı

¹¹ Ibid. Alan J. Kuperman, ‘Transnational Causes of Genocide, or How the West Exacerbates Ethnic Conflict’, *Yugoslavia Unraveled, Sovereignty, Self-Determination, Intervention*, ed. by. Raju G. C. Thomas, Lexington Books, Oxford, 2003, pp.55-86. Samantha Power, ‘A Problem From Hell’, *America and the Age of Genocide*, HarperCollins Publishers, New York, 2002, pp.391-442. Ralph Zacklin, ‘Beyond Kosovo: The United Nations and Humanitarian Intervention’, ed. by. Charlotte Ku, Paul F. Diehl, 2nd Ed., *International Law, Classic and Contemporary Readings*, Boulder, London, 2003, pp.367-380. Nicholas Wheeler, ‘The Kosovo Bombing Campaign’, ed. by. Christian Reu Smith, *The Politics of International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, pp.1-14.

sürmeleri yönündeki ikilemdir. Hepsinin ortak isteği Kırım'ın istiklâle kavuşmasıdır. Bu istek ve ümit anlatı şahısları üzerinden sık sık dile getirilir. Giray ve hanımı Şirin'in kendi aralarındaki konuşma bunun bir örneğidir:

“- Kırım'ın kurtulmasını kim istemez ki... Bunları söyledikten sonra oğlunun yüzüne eğildi.
- Biz görmesek de, belki bu balalar o günleri görürler.
Şirin,
- Belki... dedi.” (Hilal Görününce, s. 28-29).

Nizam Dede'nin namlı bir pehlivan olan ve amcası ile diğer Kırım Türklerinin haykırıları karşısında dayanamayan yeğeni Arslan Bey, Kırım Türklerinin esaret zincirinin kırılması için harekete geçer. Öncelikle Rus Kralı'nın desteğini alarak köylülere zulmeden Rus çiftlik beyi İgor Gregoroviç'in karşısına dikilir (Çokum, 1993: 427). Kendilik değerlerinin farkında olan Kırım Türkleri Rusların devam eden yapısal asimilasyonunun, kültürel bellek kodlarını yıkamadığı anda ise “soykırım” uyguladığının farkındadır. Bu duruş Kırım'ın Türk kimliğini muhafaza etmek için onun için mücadelede bulunmayı haklı kılar.

“Aşela” romanında Batum ahalisi savaşmak için devletten çağrı bekler feodal bir düzende toprak beyleri kendi adamlarıyla ordunun yanında mücadele ederler. Toprağını savunmak değerler dizgesinin başında yer alır.

“Baltacılar ormanı açıp orduya yol vermeye çalışıyorlarsa da ufak birlikler halinde yürümeye mecbur olan asker ormanda ve ağaçların tepesinde bekleyen milisler tarafından kolayca temizleniveriyordu” (Aşela, s.49).

Rusların kendi dininden olmayanlara karşı cephedeki tavrı sadece ölümle yansıtılmaz. Onlar kültürel olarak da Müslüman halk üzerinden etnik kökene dayalı olsun olmasın din merkezli kıyım yaparlar. Fethedilmiş topraklarda yaşayan insanlar, tehlikeli görülmektedir. Bunun nedeni ise, bu topraklarda yaşayan insanların kolektif bir kimliğe sahip olmalarıdır. Tarihte, ‘temizlik’ ele geçirilen, fethedilen tüm topraklardaki insanlara uygulanmıştır; çünkü bu fethedilen toplumların en kolay ve etkili evcilleştirme yolu olarak kabul edilmektedir.

“... Rus askeri iki ateş arasında sıkışıp kaldı. Gene de müthiş bir inat ve cesaretle dövüşüyorlardı. Zaten Rus askerinin harbi hiç sevmemesine karşın muharebe sırasında çok inatçı olduğu ve kendi dininden olmayanlara karşı çok hunhar olduğu bilinen bir gerçektir” (Aşela, s.166).

Politize edilmiş din, devletin güvenliğini tehdit eden bir unsur olduğundan, bu dinî gruba öldürme bir nevi politik temizliktir. Fakat din artık bireyin devlete bağlılığının açık bir göstergesi olarak nitelendirildiğinden aynı zamanda yeni bir olay şeklinde de tanımlanır ve Ruslar savaş sırasında bu durumun farkındadır.

“Güneş batmaya hazırlanırken meydan ve zafer Türk ordusunundu. İki taraf da ateşi kesmiş, gürleyen toplar, çatışan silahlar susmuştu. Şimdi ovaya çöken bu sükûtun içinde yalnız yaralıların iniltisi, ölmek üzere olanların son dualarının mırıltıları tuhaf bir uğultu gibi duyuluyor ve harbin dehşetinden çok daha fazla insanın yüreğini bozuyordu. Kızıltepe'nin yamaçları ise yaralıdan çok şehit doluydu” (Aşela, s.168).

Savaş, ölüm hâlidir. Ölenler rakamlardan ibaret değildir. Sayısız yitimler sonucunda insanlığın büyük trajedisi savaşlarla ortaya çıkar. Her savaş soykırımı barındırmamakla birlikte savaştan sonraki dönemde güçlü tarafın güçsüz gruba yaşattıkları süreci soykırımı kadar götürür. Sivil halk devletlerarası yapılan anlaşmalarda ölen, ezilen taraftır.

“Arkada kalan Aziziye tabyasından bir sesin “Sivil halk geri çekilin... Kazandık, askere bırakın... Avcıya yayılın, toplu durmayın...” diye arada bir bağırdığını duyuyordu. Açık arazide harp etmeyi bilmeyen sivil halkı korumaya çalışan bu sese Aşela kulak asmadı. Daha doğrusu ne demek istediğini anlamaya çalışacak ne hali vne de zamanı vardı. Öylesine kaptırmıştı ki dövüşmeye kendini... Derin bir hınçla basıyordu tetiğe her seferinde bir Moskof'un düştüğünü zevkle görerek. Bütün dertlerinin sorumlusu bu hiç tanımadığı askerciklerdi sanki, buralara kadar gelmişler her şeyi berbat etmişlerdi. Gebersinlerdi. Hepsini gebertip bitirmek lazımdı bu işi. İçinde hınçtan başka hiçbir şey yoktu. Ne korku ne hiçbir şey... Kaçıyorlardı zaten. Türk askeri iler Erzurum halkı da onları kovalıyordu. Yetişebildiklerini süngü ile tirpanla biçiyor, yetişemediklerini kurşunla haklıyorlardı” (Aşela, s.255).

“Ağlama Tuna” romanı etnik temizliğin Türklere karşı yapıldığını örnekler. Eserde soykırım ve etnik temizlik gerçekleşirken taciz, ayrımcılık, darp, işkence, tecavüz, seri infazlar, sivil halkın bulunduğu yerlerin bombalanması, halkın bulunduğu yerden ihraç edilmesi, kovulması, halkın yer değiştirmeye zorlanması, mülklerin müsaderesi, evlerinin, ibadet mekânlarının ve kültürel müesseselerinin tahribi gibi çeşitli yöntemler uygulanır.

“Bizim gözümüzü en çok ne korkuttu bilir misin? Tantalus aradığını bulmuş, intikamını almıştı, Tozu dumana katıp gitmeye yeltenirken yanındaki arkadaşlarına var gücüyle sesleniyordu: -Neleri var nelere yoksa alın, hepsini soyun soğana çevirin, direnenleri de vurun, hiçbirine acımayın!” (Ağlama Tuna, s.307).

Dinî veya etnik ayrımcılık, istenmeyen bir grubun siyasî, stratejik veya ideolojik mülahazalarla belli bir ülkeden çıkarılmasıdır. Etnik temizlikte de soykırım da olduğu gibi belli bir gruptan kurtulma fikri yatar. Bir grubun tamamını öldürmek çok zor olacağından, bu fiilde güdülen amaç, o grubun geri kalanını bölgeden kaçırmaya sevk etmektir. Bu bakımdan, soykırım niteliği taşıyan etnik temizliğe “Ağlama Tuna” romanının dramatik aksiyonunda yaşanan olaylar örnek gösterilebilir.

“Paşa Bey ve Yunus Efendi'nin temennileri gerçekleşmedi. 26 Mart 1913'te altı aya yakın canla başla kendini savunan Edirne'yi Bulgarlar teslim aldı. Şehre giren askerler akla hayale gelmeyen zulüm, işkence, yağma ve tecavüzler yaptı, canını yakmadıkları hane bırakmadı” (Ağlama Tuna, s.355).

Becker'e göre soykırım, ırki, siyasî veya kültürel bir grubun, kasti ve sistematik imhası olarak tanımlanırken, etnik temizlik, soykırım ve zorunlu göç yolu ile istenmeyen bir grubun toplumdaki elenmesi, çıkarılmasıdır (2008: 12). "Ağlama Tuna" eserinde bir bölgeden veya ülke topraklarından, bir grubun diğer bir grup tarafından, bir bölgeden veya ülke topraklarından zorla ve sürekli olarak çıkartılması söz konusudur. Hedef seçilen grup sanki daha önce orada hiç varolmamış onlara ait izlerin ortadan silinerek daha sonra fail grup tarafından işgal edilmesi dramatik aksiyondaki çatışmanın göstergeleridir.

"Mübadele İnsanları" alt başlığını taşıyan "Emanet Çeyiz" eserinde; balkanlardaki güç dengesinin değişimi ile coğrafyanın etnik çatışmalarla kıyımlara uğraması anlatılır.

"Bulgar çetesi Yörük Mustafa'nın evinde umduğunu bulamamıştı. Mustafa ağayı taziyik ediyorlar.

-Bize bu yetişmez, bin altın lâzım; diyorlardı.

Yörük Mustafa:

-Hepsi bu kadar, diye yalvarıyordu. Fakat Bulgar çeteleri inanmadılar:

-Biz şimdi ikinizi de dağa kaldıracamız. Bin altın tamamlandı arkanızdan gönderilirse sizi serbest bırakırız, dediler" (Emanet Çeyiz, s.61).

Balkan toprakları, beş yüz yıl boyunca Türk hâkimiyetinde kalır. Farklı milletlere mensup insanların bu kadar uzun süre zarfında bir arada yaşayabilmelerini sağlayan şey, şüphesiz ki Osmanlı Devletinin adaletli yönetimidir. Türkler, hiçbir zaman asimilasyona başvurmaz. Balkanlarda yaşayan halkın kendi inançları, gelenek ve görenekleri çerçevesinde yaşamalarına izin verirler. Bu süre içinde, Türklerin diğer milletlerle olan ilişkileri olumludur. 19. yüzyılın başında bu durum tersine bir değişim gösterir. Milliyetçilik akımlarının Balkanlar'da kök salması bütün milletler arasındaki ilişkileri etkilediği gibi, Türklerin de diğer halklarla olan ilişkilerini değiştirir. Kendi millî birliklerini oluşturmaya çalışan pek çok etnik grup, silâhlî mücadeleye başlar ve Türklerin bu toprakları terk etmesini sağlamaya çalışır.

"Bulgarlar Selânik'teki muvaffakiyetlerinden sonra büsbütün şımarmışlardı. Sofya merkez komitesi çok cesurane bir karar daha verdi. Bulgar çetelerini beslemek için fazla miktarda paraya ihtiyaç vardı. Bu parayı Türk zenginlerinden tedarik edeceklerdi. İlk olarak Kesence çiftliği basılarak Mustafa Beyden 25 bin altın istenecekti. Bu iş zordu. Fakat Bulgar çeteleri o devrin hükümetinin âcizliği yüzünden şımarmış olduklarından Mecanof ve Sokolof isminde iki Bulgar çete reisi derhal bu işi üzerine aldılar ve bir gece yarısı gizlice Kesence çiftliğini bastılar. Bulgar çetesinin mevcudu elli kadardı. İçlerinde o zamanki ismi Stoyan olan ve sonradan Türklüğü kabul eden meşhur Bulgar Sadık da vardı. Bir tesadüf eseri olarak baskın gecesi Mustafa Bey çiftlikte bulunmuyordu. Bulgarlar onun evlenme çağına gelmiş olan ve güzelliği Edirne taraflarında dillere destan olan oğlu Nuri Beyi kaçırdılar. Bulgarlar çiftliği terk ederlerken bir de haber bırakmışlardı:

Eğer babası 25 bin altın verirse Nuri Beyi serbest bırakacaklar, şayet altınlar bir hafta zarfında gelmezse delikanlıyı öldüreceklerdi" (Emanet Çeyiz, s.188).

Çetecilerin zulümleri savaşı konu alan eserlerde çokça işlenir. Anlatıcılar söylem olarak devlet isimlerini kullanmazlar, çünkü olayların geçtiği coğrafyadaki tek devlet Osmanlı'dır.

“Osmanlı” ile “Türk” etnik zeminde de birbiri yerine kullanılır. Aslında Ermeniler, Bulgarlar, Yunanlar olay örgüsünde aynı devletin mensubudur.

“Asker olan dayımı bir Bulgar görmüş:

-Sen buraya gel, Mahmut! Diye yanına çağırmış. Komutanına:

-Bu benim! Onu ben hâledeceğim! deyip, çekmiş silâhını, ağaçların arasından dereye götürmüş. Kuytu bir yere varınca silâhını indirmiş, sesini değiştirmiş:

-Korkma Çor köylü Mahmut, korkma! demiş. İyiliğe kötülük eden nankörlerden değilim. Ne alıp veremediği vardı senin Çor köyü ile benim Akita köyü arasında? Kim kanlı bıçaklı düşman etti bizi birbirimize? Beni Çor köyünde döven Türklere sen kurtarmışın! Haydi Mahmut’ hakkını helâl et! Yolun açık olsun! dere boyunca dikkatli git, geceyi bekle...

Mahmut dayım böylece ölümden kurtulmuş. Ama o gün Çor köyünden birçok erkeği katletmişler” (Emanet Çeyiz, s.255).

Katletmek, öldürmek, işkence, keyfi tutuklama ve alıkoyma, hapsedme, sivil nüfusu kendi topraklarından başka yerlerde yaşamaya mahkûm etme, sivil nüfusu zorla güç kullanarak, topraklarından evlerinden çıkarma, nakletme ve sınırdışı etme, sivillere ve sivil alanlara karşı kastî askerî harekât düzenleme veya düzenleme tehdidinde bulunma, kastî olarak mala zarar verme, tecavüz savaşı konu alan eserlerde yer alan çeteci faaliyetlerdir.

Savaşın genel çerçevede tarafı olmadan olumsuzlanması “Bingöl Cepheleri” üzerinden aktarılır. Ölenlerin, öldürenlerin insan trajedisine yol açmaları ve bu durumun farkında olmamaları anlatıcının savaşa karşı duruşunu gösterir.

“Her adım başında ölüm gizliydi harpte. İnsanlar insanlıktan çıkıyor, bencil, kindar, canavar ve kalles oluyorlardı. Güçlüler zayıfları yiyordu, yaşama hırsı insanları öldürücü ve canavar bir ruha gömüyor ve insanları en yakınlarından ve sevdiklerinden yoksun kılıyordu. Her şey benim olsun diye davranışlara direnen insanlar, yok olmak tüketilmek isteniyordu” (Bingöl Cepheleri, s.25).

Romanda savaşın kendisi bizzat faillerin güç uygulamaları ve stratejik gerekçeleri için, etnik temizliğe bir bahane, kılıf vazifesi görür. Nihayetinde, soykırım ve etnik temizliğin şiddeti, savaş kurallarının da ötesine geçerek, zalimlik, aşağılama ve kurbanlara karşı işkenceyi de içerir.

“Bugüne kadar yapılan savaşlarda Kafksya’da 218 bin, Filistin’de 81 bin, Irak’ta 45 bin, Çanakkale’de 101 bin şehit vermiştik. Şimdi de Atatürk’ün önderliği altında milletimiz istiklal uğruna yeniden silaha sarılıyordu” (Bingöl Cepheleri, s.66).

Roman savaştaki insan kıyımı üzerinde sıklıkla durur. Savunma ve korunma ihtiyacı savaşı haklı zemine yerleştirse de anlatıcı her türlü savaşı olumsuzladığını bakış açısıyla belli eder. Fakat eserin bütününde, bu bakış açısı zaman zaman silikleşir. Çünkü anlatıcı tarafından dramatik aksiyonda Türklere karşı yapılan zulümler karşıt güçte konumlandırılır.

“Yayla evinde gördüğüm bu ölü kadın o güne kadar ölen yüzlerce insan zincirinin bir halkası gibiydi. Fakat insan ölümlerinin böyle gömülmeden açıkta kalması beni çok üzüyordu. Belki diğer yayla evlerinin içi de böyle cesetlerle doluydu. Tıpkı bizim köy gibi. Önüne kattığı insanları

ölüme götüren zorbacı etkili öldürücü ve ıstıraplı darbeler indiren kıtlık, insanoğluna toprağa gömülme imkanı bile tanımıyordu ve kara toprağa gömülme nasibinden bile yoksun kişiler iğrenç durumlarıyla korkunç görünüşler yansıtıyordu. Bunkar harp denen felaketin dığırduğu fecaaatlardan birkaç örnekti. Tüm dünya görsün ve anlasın harbi. Bu yalnız bizde değil harbin korkunç çemberine düşen her millette böyledir. Harbin kalıntıları üzerinde bundan daha feci görünüşler ve vahşetler görmek mümkündür. Batan ülkeler yok olan milyonlarca insanlar bir anda patlayan bombalarla kül olan koca kentler, salgın hastalıklar havaya uçan başlar, kollar, bacaklar, boğulan, yakılan insanlar ve daha neler neler” (Bingöl Cepheleri, s.143).

Eserde savaşı savunmaya çalışanların, gerekçelendirme yanılığlarından biri de barışın zorla homojen millî-devletler yaratmakla sağlanacağı fikridir. Bunun yerine, söz konusu davranışlarla şiddet ve savaşa dönüşebilen, uzun süreli husumetler ve millî travmalar yaratıldığı aktarılır.

“Soğuk Cennetin Çocukları” “1915 Olayları”nı konu edinir. Tehcirin öncesinde yaşananlarla tehcirden sonra devam eden çete faaliyetleri belgeler ve fotoğraflar referans gösterilerek aktarılır. Eserin olay örgüsü Ermeni çetecilerin Türklere karşı Rusların desteğiyle yaptıkları aşırı şiddet içeren sahneler yer alır.

“İnsanın kanını donduran, akıl almaz, insanlık dışı vahşet başlamıştı. Ateş yağdı, üzerlerine. Ölüm tüküren namlulardan çıkan kurşunlar vücutlara rastgele isabet etti. İsabet ettiği vücutlar kısa kesik çığlıklar yükseldi. Karların içine bir daha kalkmamacasına tekrar gömüldü.(...)Evlerden dul kalmış kadınların, evladını yitirmiş babaların, yetim, öksüz kalmış çocukların isyankâr çığlıkları duyuldu, “Ahh!” diye başlayan kaybedilenin ismiyle devam eden ağıtlar yakıldı. Hançeresini yırtarcasına ağlayan insanların acısı yürekleri dağladı. Hemen her mahalleden beddualarla karışık feryatlar yükseldi, şehir yasa büdü. Türkler kederli, Ermeniler neşeliydi. Caniler çaresiz halkın acılarından zevk alırcasına gün boyu hayata ateş ederek kirli zaferlerini kutladılar” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.399-400).

Soykırımı dayalı etnik temizliğin en önemli unsurlarından biri de tecavüzdür. Bu fiil daha çok farklı etnik grup kadınlarına karşı gerçekleşir. Esere göre tecavüz Erzurum’daki olaylarda sistematik olarak uygulanır. Genellikle askerî faaliyet ile bağlantılı olmasına rağmen bu faaliyetlerin kesilmesinin ardından uygulanmakta, genç kızlar ve bakireler başta olmak üzere tüm yaşlardan kadınlara karşı ve bu kadınların aile bireyleri, anne -babaları, çocukları ve eşleri önünde gerçekleştirilmektedir. Bu fiillerin hemen hepsi azınlık nüfusu tarafından yapılan etnik temizlik eylemlerinde mevcuttur.

“İnsanların acısı, çilesi yokluğu şehrin taşına toprağına nakış nakış işlemiş gibiydi. Yaşayanları sinesinde barından evler bir zamanlar onların mutlu günlerine de şahitlik etmiş olmanın gururuyla hala ayakta olmasına rağmen bakımsızlıktan viraneye dönüşmüştü. Her yer buram buram hüznün kokuyor, her yer kaybedilen babaların, oğulların, dayıların, amcaların özlemini haykırıyordu” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.271).

Romanda Ermenilerin bölgesel anlamda amacı, korku yaratmak, aşağılamak ve öteki olarak gördükleri Türk toplumunu terörize etmek, bölgedeki insanları kaçırmaya veya karşılığını vermeye kışkırtarak belirli bir alanda kontrol sağlamaktır.

“Komiser Ali Bey fikirlerine saygı duyduğu ve aşırı güvendiği adamın aklından geçenleri anladığını ima eder şekilde kafasını sallayınca, Orhan Bey gözlerini uzaklara çevirdi. Endişeli gözlerle karla kaplı vadiye baktı. İhtiyarın dağlar hakkında söylediklerini düşünüyordu. Dağlar bazen sığınacak bir dost bazen en amansız düşmandı. Sarıkamış dağlarının koynunda yatan binlerce gencecik bedeni, soğuğuyla kırıp kurda kuşa yem edecek kadar zalim olabilen dağlar bazen de hemcinsinin vahşetinden kaçan insanlara kucak açacak kadar şefkatliydi. Ali Bey doğru söylüyordu. Kaybediyorlardı ve onurdan yoksun kirli bir savaş veren lekeli bir ordu üzerlerine geliyordu. Düşmanın ihtiyarların yaşamasına izin verme sebebinin altında yatan fikri biliyordu. Eli silah tutan genç nüfusu yok ederken zaten bir ayağı çukurda olan savaşamayacak durumdaki bu insanları gördüklerini anlatmaları için sağ bırakıyor böylece halkta kendilerine karşı korku uyandırıp paniğe kapılmalarını istiyorlardı” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.191).

Ermenilerin yapmak istediği soykırım- etnik temizlik, yıllarca beraber yaşadıkları Türklerin, etnik, millî, dinî ve diğer karakteristik özelliklerini hedef alır. Bunun anlamı, çocuklar, kadınlar ve savaşmayan sivilleri içeren belirli bir nüfusun üyelerinin, o nüfusun üyesi olması sebebiyle doğrudan hedef alınmasıdır. Eserde, etnik temizliğin hedefi, fiilleri veya davranışları ile değil kökeni ile tanımlanır. Hâlihazırda aktarılmaya çalışılan sözde soykırım (1915 Olayları) tarihsel gerçekliğin referans olarak kullanıldığı kurgunun zıttıdır. Bu durum sadece “Soğuk Cennetin Çocukları”nda değil mevcut coğrafyayı konu alan “Bingöl Cepheleleri”, “Paylaşılmayan Topraklar” romanlarında da aynı boyuttadır.

“Karanlık ve belirsiz dünyaların hava, kan ölüm ve şiddet kokuyordu ama hayat sürmek zorundaydı. Halk işgal kuvvetleri komutanının verdiği güvence üzerine birkaç günlük aradan sonra ürkek ve çekingen de olsa işinin gücünün başına döndü. Pazar yerleri açılmaya Rus askerlerinin içinde yuvalanmış Ermenilerin talan ve yağmaları yüzünden perişan duruma düşmüş köylü satmak daha doğrusu takas yapmak için eşkıyadan saklayarak kurtarabildiği ellerinde avucunda kalan kırıntıları şehre getirip götürmeye başladı” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.232).

Soykırımda yer alan üzerinde düşünülmüş ve tasarlanmış kasıtlı kelimeler, eserde Ermenilerin Rus askeri gücüyle yaptıkları faaliyetler ile bağlantılıdır. Metnin kurgu dünyasında yer alan bu faaliyetler T.C. Genel Kurmay Başkanlığı “Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918 I-II” (Tetik, 2005) kitabı ile paralel doğruluktur.

“Baskın ayaklanmaya karşı önceden tedbir alarak halkı yerinden kırıpratmayan Ermenilerin zaferi, kanlı ve kesindi. O gün Seyidov ve arkadaşları kapının önünde tertibat alan çeteciler nedeniyle dışarıya adım dahi atamamışlardı. Genç adamın planına uygun olarak belirlenen yerlerde el bombaları patlatan Ermeniler halk evlerinden çıkar çıkmaz önceden mevzilendikleri sokak başlarından yayılım ateşine başlamışlar, bir sürü insan katletmişlerdi. Katılımı sağlamak için şehir halkına gizlice duyurulan plandan Ermenilerin nasıl haberdar olduklarını kimse anlayamadı. Herkes şaşkın ve üzgündü. Bu olay düşmanın silah gücünün yanı sıra istihbarat olarak da çok güçlü olduğunu gösterdiğinden acı bir ders olmuştu” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.451).

Eserde; etnik temizlik kapsamında işlenen birçok fiil, soykırım suçunu oluşturan grup üyelerinin katli, grup üyelerinde ciddi bedensel ve zihinsel tahribata yol açma, grubun fiziksel varlığının tamamen veya kısmen ortadan kalkmasına sebebiyet vermek üzere tasarlanmış yaşam koşullarına maruz bırakma, tecavüz fiilleri ile örtüşür.

“Arkasında bekleyen yorgun, hasta ve aç insanların sessiz hıçkırıklarını duyar gibi oldu. Aralarında kadınlar ve çocukların da bulunduğu bu insanlar düşman çekilirken saldırılarını daha da arttırdığından son birkaç gündür gece gündüz sürekli teyakkuzda beklemiş ve ölümüne bir mücadele vermişlerdi. Gösterdikleri cesaret ve gayret inanılmaz düzeydeydi ama hepsi tükenmek üzereydiler. Çoğunun gözlerine kendisi gibi günlerdir uyku girmediğini iyi biliyordu. Yiyecekleri tükenmişti, doğadan topladıkları otları pişirerek açlıklarını bastırmaya çalışıyorlardı. Bazılarının hastalığı ölümcül derecedeydi. Şayet Türk Ordusu biraz daha gecikirse topyekün kırılmaları kaçınılmazdı” (Soğuk Cennetin Çocukları, s.641).

Rusların örtülü desteği ile soykırım suçunu oluşturan fiillerini işleyen Ermeni çetecileri önlemek için tüm tedbirlerin alınması (tehcir) ve etkin olarak Türk ordusu tarafından uygulanması zaruridir. Ermeni çetecilerin paramiliter veya düzensiz kuvvetlerinin Erzurum’daki Müslüman gruba soykırım fiillerini işleyip işlemediklerinin ya da Türklerin Ermenilere karşı soykırım uygulayıp uygulamadıklarının anlaşılması için tarihi zemin oluşturulmasını isteyen Türklerle karşılık Ermeniler hâlihazırdaki belgelerin yayınlanmasına, arşivlerinin açılmasına izin vermemektedir.

“Paylaşılmayan Topraklar”da tehcir hem Ermeniler hem de Türkler açısından ele alınır. Ermeni halk içindeki bireyler arasındaki ayrım, tehcire kendi halklarının neden olduğu düşüncesi ile aktarılır.

“İşte gidiyordu; mallarını, canlarını korumakla görevli Üçüncü Ordu’nun artçıları da gidiyordu. Asker evlatlar vatanı ve milleti bırakıp gidiyordu. Bütün sınır boyları din düşmanı Rus amma bir sürü masum insanın dökülen kanından, hesaba gelmez mal, mülk ve toprak kaybindan başka ortada nedense pek bir şey göremiyoruz. Benim bildiğim hakikat ise tamamen başkadır: Şu bizim hayalci komitecilere ve Osmanlıyla bin yıllık hesabı olan devletlere kanan yüz binlerce Ermeni, tehcir tokadını yedi. Yüzlerce yıldır yaşadığımız topraklarımızdan olduk. Evlerimiz, iş yerlerimiz tarlalarımız, bağlarımız, bahçelerimiz, mallarımız, mülklerimiz, okullarımız, kiliselerimiz mezarlarımıza kadar her şeyimiz, ürkek bir kuş gibi elimizden uçtu gitti. Şimdi koşun ki kuşu yakalayasınız. Görün artık her birimiz bir yana savrulduk. Yollarda baskınlara uğradık. Maldan, candan olduk. Hastalandık. Yol kenarlarında, kamplarda, ağaç diplerinde öldük, öldürüldük. Şimdi eğer yaşanan felaketler kazançsa sen haklısın Cibrayel, çok kazançlı görünüyoruz!” (Paylaşılmayan Topraklar, s.84).

Etnik temizlik politikası izlenerek gerçekleştirilen Ermeni fiilleri, soykırım suçunun maddi unsurlarını oluşturur. Esas önemli olan nokta ise bu fiillerin millî, etnik, dinî veya ırkî bir grubu, tamamen veya kısmen imha kastıyla işlenip işlenmediğidir. Fail veya faillerin bu özel kastı taşıyıp taşımadığı çeşitli biçimlerde ortaya konur. İnfailerin ötesinde etnik temizliğin bir siyaset olarak izlenmesi romanda; Ruslar tarafından tasarlanır, Ermeniler tarafından uygulanır. Bu durum Türklerle karşı yapılanların millî, etnik, dinî veya ırkî bir grubu tamamen veya kısmen imha kastının gösterenidir.

“Adam güçsüz, titrete sesiyle öyküsünü anlattı: Askerdi. Hasta olduğu için tedbil-i havayla terhis edilmişti. Karısını ve biricik çocukları Güllü’yü memleketlerine, Erzurum’a dönmek üzere yola koyulmuşlardı. Fakat haftalar süren yolculukta paraları bitmişti. Yol boyunca Türk köyleri tamamen yakılıp yok edildiğinden kimselerden yardım alamamışlardı. Şosede karşılaştıkları muhacirlere eşya teklif ederek ekmek, yiyecek bir şeyler istemişlerdi. Fakat ekserisi kendileri

gibi açtı. Bazılarında ancak kendilerini doyuracak kadar ekmek olduğundan kimse dişe dokunur bir yardımda bulunamamıştı. Çaresiz kalınca atın arpasını yemişlerdi. Nihayetinde olan olmuştur aç hayvan arabayı çekememiş ve Zigana yamacında düşüp kalmıştı. Bu kez karı koca kendileri çekmişti arabayı. Fakat buna da ancak bir saat tahammül edebilmişlerdi. Nihayetinde Güllü'yü sırtlarına alıp arabayı da kaderine terk etmişlerdi. Kendileri gibi Güllü de yirmi dört saatir açtı ve onu da atları gibi kaybetmek üzereydiler” (Paylaşılmayan Topraklar, s.253).

Eserde; halkın zorla yerlerinden sürülmesi diğer soykırım fiillerinin yaygın ve sistematik olması, sivil halkı hedef alması, bu fiillerin işlenmesi ve çeşitli insanlık trajedisine dönüşmesi savaş suçu olarak işlenir.

“Muhtarın anlattığına göre; Tefvik isimli köylünün karısını avuç içlerinden ve bacaklarından mismarlarla haç şeklinde caminin duvarına çakmışlar. Çocuğunu da kadının memesi üzerinden süngüyü kafasına sokup duvara sabitlemişler. Bir kadının rahmi deşilip karnından çıkarılan çocuğu sokağa savrulmuş. Diğer bir kadın süngüyle katledilmiş, aynı suretle öldürülen çocuğu anasının kolları arasına konulmuş. Fatma isimli kadının ayaklarına ip bağlayıp sokaklarda sürükleyerek öldürmüşler. Altışar aylık ikiz çocuğu olan Mustafa oğlu Mehmet'in kafasını kesip yanına koymuşlar, çocukları da öldürülüp yanına dizilmiş. Esmâ adlı kadın ikiz çocuklarını bir çuvala koyup kaçırırken yakalanmış, elinden aldıkları çuvalı duvara çarparak çocukları öldürmüşler, sonra katledilen analarının memeleri üstüne konulmuşlar. Muharrem oğlu Yusuf'un derisi yüzülmüş, başucundaki çiviye asılmış. Bazı cenazelerin yüzlerine büyük abdestlerini yapmışlar. Defterde isimleri var velhasıl dört yüz almış yedi Müslümanı türlü çeşit öldürmüşler” (Paylaşılmayan Topraklar, s.259).

Romanın dramatik aksiyonunda yer alan kart karakterlerin savaş koşullarında, mülteci ve sığınmacıların toplu göçüne neden olan; soykırım, etnik temizlik ve sistematik tecavüz şeklinde gerçekleşen suçları içeren savaş anlatıları insan haklarının ağır ihlal örnekleridir.

“Fırıncı Aslan: ‘Gerisini benden dinle Salim Bey’ dedi. “Dervişağa Mahallesi’ndeki Mürsel Paşa Konağı ve Ezirmikli Osman Ağa Konağı, Yeğenağa Mahallesi’nde Ferit Bey’in evi, Gürcükapısı’nda Hacı Ahmet Hanı ve İstasyon Barakaları ana toplama merkezlerinden birkaçıydı. Buralara her cinsten ve yaştan binlerce insan dolduruldu ve katledildi. Bir kısım halk Kavakkapı’daki İstasyon Köprüsü ve Yanıkdere’ye, Mahalle başındaki Sabunhane’ye, Ardahankapısı’ndaki birkaç ev hanlara tıkdılar. Kar kürütmek bahanesiyle ahaliyi beşerli onarlı alıp şurada burada baltayla süngüyle vurup şehit ettiler. Odalardan, saloonlardan, iş yerlerinden, evlerden konaklardan hatta ahır ve samanlıklardan binlerce cenaze toplayıp defnettik. Bazı yerlerde cesetler tamamen yanmıştı. Bazı yerlerde cenazeler başsız, kolsuz, kütükler gibi istiflenmişti. Büyük zahmetlerle definlerini tamamlayabildik” (Paylaşılmayan Topraklar, s.273).

“Yüzbaşı Selahattin’in Romanı”nda şahit olunan zararlı eylemler savaş süresince doğrudan bir çete/komitacı tarafından gerçekleştirilmesi, cephe ve cephe gerisindeki yaşam koşullarına tanıklık eserin savaş koşullarındaki sivil halkın yaşadıklarını aktarır.

“İhtiyar, benim kendileriyle ilgilendiğimi görünce: - Efendi, dedi, biz Çorlu muhaciriyiz. Ordu kaçarken biz de katıldık. Ama onlar çabuk gitti. Biz geri kaldık. Bulgar bize yetişti. Damadım genç bir delikanlıydı. Onu gözümüzün önünde öldürdüler. Kızıma tecavüz ettiler. Kız aklını kaçırdı. Ne söylesek anlamı-yor, dinlemiyor. Üç gün önce kucağındaki çocuğu dondu. Şimdi ölüdür. Ama mütemadiyen bebeğe meme vermeye çalışıyor. Sen söyleyen belki işe yarar. Kadına yaklaştım: - Kızım çocuğun ölmüş, onu bırak... dedim. Kız bana bir süre vahşi bir hayvan görmüş gibi baktı. Sonra çocuğunu fırlattı attı. Yürüdüm” (Yüzbaşı Selahattin’in Romanı II, s.85).

Savaşın faili halindeki bireyin yaşadığı çağda kendisinin neden olmadığı bir durumdan dolayı kayıp vermesi psikolojisinde izler bırakır. Savaş devletarası bir durum olsa da öldürme ve ölme gerçeğiyle karşı karşıya kalan kişi kaybını kabullenemez, yaşamına devam edemez. Etnik temizlik ya da soykırım, toplu katliamların ardından hayatta kalanlarda bıraktığı tahribatla devam eder.

“Günbatımı” romanında, 93 Harbi sonrası başlayan etnik aidiyete bağlı ötekileştirme, dinî aidiyete bağlı kıyım ve soykırıma özgü suç unsurlarının Türk-Müslümanlara karşı işlenmesi anlatılır.

“Onlara sadece gözleriyle “fatiha” okumak kalıyordu. Bakışları ile Rumeli Türkü’nün bu biçare şehitlerine kefen olmuşlar, mezar kazmışlardı o kadar! (Günbatımı, s.39). Biz mezun oluncaya kadar bakalım Rumeli’nde Türk bırakacaklar mı? Bizi buradan eserlerimizle tarihimizle insanımızla kazımaya çalışıyorlar. Sense hala kök salayım diye uğraşıyorsun baba” (Günbatımı, s.99).

Babanın göç ettiği toprağa kök salma çabası Türklerin vatan algısını imler. Vatan olarak bilinen toprak sadece anın değil geçmişin, ataların bıraktığı emanete sahip çıkmaktır. Osmanlı Devleti’nin son dönem savaşları sonrası yaşanan göçler sırasında Türklere yapılanlar etnik temizlik örneğidir.

“Kızım, kızım! Kalbimdeki acıları bin Murat’ın ölümündeki acıdan yüz bin defa fazladır. Onun için Murat’ı paylaşacağız ve bir tarihin acılarını tedavi edeceğiz” (Dikmen Yıldızı, s.139-140).

1948 Soykırım Sözleşmesi’nin 2. maddesine göre bir eylemin soykırım sayılabilmesi için, bir ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir gruba mensup şahısları sırf o gruba mensup oldukları için tamamen veya kısmen yok etmek kastının bulunması gereklidir. Sözleşme Madde 2: Bu sözleşme bakımından, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu -sırf o gruba mensup oldukları için- kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak için işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri soykırım suçunu oluşturur: a) gruba mensup olanların öldürülmesi; b) grubun mensuplarına ciddi bedensel veya zihinsel zarar verilmesi; c) grubun fiziksel varlığını bütünüyle veya kısmen ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasden değiştirmek; d) grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak; e) gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek. Buna “özel kasıt” denir. (Latincesi: dolus specialis). Başka bir anlatımla, suçun objektif unsurunun (Latincesi: actus reus) oluşması gereklidir. Bir ulusal, ırksal, etnik veya dinsel bir grubun tamamen veya kısmen yok edilmesi, soykırım suçunun gerçekleşmesi için yeterli sayılmamaktadır. Bir gruba mensup insanları sırf o grubun mensubu oldukları için yok etme özel kastının varlığı gereklidir. Bu özel kasıt yoksa veya bu kastın bulunduğu ispatlanamazsa, eylemin cinayet, gasp, darp, ırza tecavüz, katliam, insanlığa karşı suç veya savaş suçu çerçevesine girebileceği, ama “hukuken soykırım sayılmayacağı” eserlerin başat eleştirisidir.

“Çocukların babası öldü. Bir tek delikanlı oğlumuzun eline bakıyoruz. Zamanlar kötü. Buraya Kırım’dan göçtük. Savaşların ardı bir türlü kesilmedi. Bütün erkek akrabalarımız savaşlarda kırıldı” (Savaş ve Açlar, s.86).

“Savaş ve Açlar” ile “Çalınan Savaş” romanları iki farklı ideoloji ile kaleme alınsa da savaş gerçeğine karşı duruş ortaktır. İki eserde de savaşların insanlık suçu olduğunun ve ölenlerin, tecavüze uğrayanların yaşadığı trajik durumlarının aynı zamanda cephe gerisindeki dramların görüngüleri yer alır.

“Ruslardan önce Ermeniler girdiler. Erzak, eşya, hayvan, zinet, para ne varsa topladılar. Yirmi yedi evi yıktılar. Kaçmayan gençleri bağlayıp gönderdiler. Mikdad’ ın zevcesi Suna Hatun, ırzını tecavüzden korumak için, servetinin tamamını, otuz altın lirayı Ermeni çete reisi Armen Garo’ ya verdi, kurtulamadı. Demir oğlu Murad’ ın zevcesi Zeynep, Ahmet oğlu Mehmet’ in zevcesi Havva, Yazıcı oğlu Mehmed’ in kızı Güllü, Beşir oğlu Şakir’ in kızı Zekiye namusu kirletilenlerden bazıları. Müslüman olmuş bir Ermeni kadınla evli Yavili Hafızın, süngü ile gözlerini çıkardılar. On beş yaşındaki kızını alıp götürdüler. Fehime gelin, tecavüzden kurtulmak için intihar etti. Maillerin Hediye’ yi günlerce yanlarında dolaştırdılar. Daha sonra nasıl kaçmışsa yarı ölü döndü” (Çalınan Savaş, s.21).

Dinî aidiyete dayalı bir teşkilatlanmanın gerekliliğini savunan eserin soykırım, etnik temizlik örnekleri sadece din ile ilgili değil savaşın genel kıyımı üzerinedir. Teşkilatlanmış bir din, her zaman yüksek ölçüde politize olmaktadır. Din, toplumun ve bireyin öncelikli kimliğini oluşturduğundan, toplumu çoğunluğunun dini ile halk uyumunun sağlanabilmesi için din, bir zorunluluk addedilmektedir.

“Fistanı yırtılan kadın, parmağını Ermeni’ nin gözüne sokmuş. Gözünden kan söken Ermeni, bir yumrukte kadını dizüstü yıkıp kılıcını çekmiş. Kadın, elleriyle başını kapamış, yalvarmış. Boşuna. Kılıç, ellerini biçip karpuz gibi doğramış başını. Uzun Hamza, deli gibi saldırmaya başlamış önüne gelene. Kılıcını ona çevirmiş Ermeni. Uzun Hamza, kılıcı yakalayayım derken, kesilen parmaklarından kanlar fişkırmış. Bir Rus askeri, tüfeğini göğsüne boşaltmış. Çığlıklar, küfürler savurarak yıkılmış Uzun Hamza. Can acısından, yerleri tırmalamaya başlamış. Bir kurşun daha sıkılmış Rus. Karısının kanları üstüne düşmüş, kır saçları, kızıla kesmiş. On yaşındaki oğulları Basri, korkudan altına pislemiş. Konuşamıyor oğlan. Dili tutuldu. Evin her işi Elif’ in sırtında şimdi. Bir erkek gibi Elif” (Çalınan Savaş, s.23).

Soykırım kavramı, özel durumlara uygulanabilecek üç unsur içerir. Bunlar, yok etme, hedef alınan grubun kendine has karakteristik özellikleri ve kasıttır. Soykırımı diğer insanlık suçlarından ayıran en temel fark ise belirli bir grubu yok etme kasıttır. Kastın belirlenmesinde zaman zaman güçlükler yaşanmaktadır. Bu nedenle kast belirlenirken, bazı özel unsurlar gözönünde bulundurulmalıdır. Bu unsurlar, öldürülen topluluğun profili cinsiyet, yaş, sosyal durumu, özel kategoriler, eğitim durumu vb. işlenen bireysel suçların karakteristikleri aşağılama, vahşilik, barbarlık, gaddarlık vb. ve belirli suçların sistematik yapısı tecavüz, malın ve yaşamsal ihtiyaçların tahrip edilmesi, ibadet yerlerinin tahrip edilmesi, insancıl yardım ulaştırılmasının engellenmesi vb. olmak üzere üç tanedir. Soykırımın kasıtlı yok etmeye dayalı üç durumu da seçili savaş romanlarında yer alır.

SONUÇ

Savaşlar geçmişte olmuş bitmiş bir olguyu ifade etmez, anakronik değil, çağcıdır. İnsanlığı dününü bugününü ve yarınını kapsar “uygarlık”, “özgürlük-doğa” ve “iktidar” gibi birbirini kesen üç etmen tarafından şekillendirilir ve toplumsal bağlamı biçimlendirir. Savaşların her zaman var olduğu düşüncesi altında insanların gerçekte saldırgan davrandığı fikri yatar. Bu durumda çatışma insanda doğuştan bulunan bir saldırganlık halinin bireyi ve toplumu ilgilendiren trajik olaylarda açığa çıktığı anlamına gelir. Saldırganlık ve kendini savunma duygusu içgüdüsel bir durum, genetik bir insan mizacı şeklinde algılanır. Bu hususta savaş insanın yaşamının devamı için gerekliliği sağlarken şiddet, korku ve hınç yoluyla bireyin kırımının/yok edilmesinin nedenidir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar ki son yüz elli yıl savaş ile geçer. Toplum, savaşa karşı bu uzun sürede kayıplar verse de alışlagelen düzene karşı duyarsızlaşır. Savaşlarla ilgili mitler, anılar savaşın yaşattığı trajedileri canlı tutar ve kolektif bellekte yer edinmesini sağlar. Bu durumun neticesinde yaşanılanlar edebî ürün haline dönüşür.

Mitleri meydana çıkarmak için saldırganlığı çatışmadan ayıran “savaş tanımı” ortaya koyulmalı ve çatışma halinin zorunlu getirilerinin ayrıntıları aktarılmalıdır. Savaşın tipolojisi gerçeğin tasniflenmesini sağlar ve savaşta başat unsur biçimde sıradan bireyin devlet anlaşmalarından bağımsız konumunu belirler. Cephede bulunma, cephe gerisinde kalma, haklı savaş durumu ve mücadelenin nedenselliği bireyden hareketle topluma uzanan süreçte belleklerde yer edinir. Bu şekilde oluşan kolektif hafıza edebî ürünlerle geleceğe aktarılır. Kolektif hafızaya kazınan “intikam” olgusu zamanla bir “düşünme (ya da düşünmeme) şekli” haline gelir. Savaş sırasında toplumlar; devletlerin yıkılışı veya kuruluşu, mağlup ettiği ülkelere ya da yenildiği ülkelere karşı geçmişin öcünü almak için “öldürmezsen ölürsün” metaforu içinde hareket eder. Bu durum gelecek neslin belleğine anlatılarla aktarılarak şiddet eylemini haklı bir zemine taşır. I. Dünya Savaşı'nda Ermeni çetecilerin Türklere uyguladığı şiddet ve hınç bu durumun gösterenidir. Balkan Savaşları'ndan sonraki eserlerde görülen Bulgar çetecilerin Türklere karşı etnik ve dinî baskısı aynı düzlemededir. Romanlarda “şiddet” genelde iki ayırt edici anlamıyla yok etmek ve zorlamak araçlarıyla tanımlanır. Savaşı merkeze alan eserlerin hepsinde şiddet ve hınç, vicdani rahatlık için haklı/haksız zeminlerde insan kırımının, trajedilerinin toplum geleceğine negatif hatırlayıcıyla taşınan hareketleridir.

İnsan hayatının dinamikleri, savaş durumunda tarihi edebiyatın konusu haline getirir. Çatışmanın yol açtığı kaos insanların ve toplumların yaşam dengelerini ve düzenini bozar

dönüşüme uğrattır. Savaşın edebiyat ürünü olarak kurgulanması sadece metin yaratmak ile ilgili değildir. Savaşın konu edildiği metinler toplumun sınırlarını belirleyen acı ve bellek eşliğinin aktarıcısıdır. Edebiyatçılar tarihi olayların çizdiği sınırları benimseme ve bu sınırların içindeki konjonktürde yer alma ya da karşı duruşla yeni bir tarih kurarlar. Aktarılan tarih gerçek referanslara sahip olsa da kurgu ekseninde yer alır. Bireyin varlık şeklinde dünyadaki konumu sadece doğumla gerçekleşmez. Dünyanın geçtiği bütün coğrafi, iktisadî ve siyasî hadiseler bireyin yaşam aşamalarında erek güçtür. Geçmişin taşıdığı trajediler, edebiyatçıların kaynak şeklinde kullandığı olaylardır. Bu denklem sayesinde/yüzünden dünya tarihi kurgu ile tekrar anlamlandırılır. Okur için eserler yardımıyla tarihi ve tarihin getirdiği pozitif ve negatif hatırlayıcıları görme fırsatı yaratır. Ayrıca, tarihteki vakalardan oluşan entrik kurguya sahip eserler, tarihsel gerçekliği hedeflemez. Yazarlar, zihindeki problemleri, psikolojik travmaları en iyi ifade edeceğini düşündüğü geçmişi seçme ve onu yaratmak istediği atmosferin unsurlarından sadece biri halinde kullanma hakkını elinde bulundurur.

Savaşlarla oluşan travmaların kurgudaki yansıması bireyselden toplumsala gerçek zeminde görülür. Savaşın bireysel görünümü psikolojik olarak; bireyin yaşadığı toplumun savaş karşısındaki yenilgileriyle yaşanan mağduriyet psikolojisi-kültürel körlük ile açıklanır. Bu durum eserlerde, bireyin kendilik değerlerinden uzaklaşması ve özündeki mağduriyet psikolojisinin dışavurumu ile görüngenir. Mağduriyet psikolojisinin bir sonucu halinde kültürel körlük yozlaşan bireylerin savaş sırasındaki tutumlarını gösterir. Romanlarda galip gelen devletlerin kendilerini mağlup devletlerden üstün görmesi travmatik etki yaratır. Rus askeri ve Ermeni çetecilerin Türk toplumunu aşağılaması, I. Dünya Savaşı sonrası İstanbul işgalinde İngiliz askerlerinin, siyasetçilerinin Osmanlı toplumunu aşağılamaları, toplum içerisinde İstanbul halkının Anadolu halkını küçümsemesi ve direnişi reddedip mevcut konjonktüre uyumu mağduriyet psikolojisini ve kültürel körlüğü imler.

Romanların kişileri olumlu ve olumsuz anlamda kurguda yer alsada bu kişiler galip ya da mağlup topluma ait bireylerdir. Dolayısıyla galip olan devletin bireyleri de mağlup olan devletin bireyleri de kolektif ruh için aidiyet mekânizmasına ihtiyaç duyar. Aidiyet ihtiyacı birey ve toplum arasında kurulan bağ ile oluşur. Aidiyetin koşulları doğumla birlikte gelişen ve olağanlaştırılan sosyal çevreye (etnik kimlik, aile, din, vatan vb. gibi) bağlı olabileceği gibi bireyin bilinçli tercihleri ile şekillenen, güncellenebilen ve değişkenlik arz eden (eğitim, siyaset, ekonomik çevreler, vb. gibi) boyutlar da içerir. Bireyin aitlik ihtiyacı, mensup olduğu toplumun kurumlarına ve kültürel yaşantılarında kurduğu ilişkilerde bir araç olarak kullandığı sosyal kategorilere aidiyeti birbiriyle iç içe geçmiş aidiyet durumlarıdır.

Savaşın yanı sıra büyürken algılanan bir reddediliş kişisel bir başarısızlık, ciddi fiziksel yaralanma, hastalık, aşırı yoksulluk, aileden birinin ölümü kendilik değerine zarar verir. Kişi olgunlaşarak eski işe yaramaz geçmişinden kurtulur ve yaralanmış kendilik değeri sahte ve yanıltıcı

da olsa güçlü bir kimliğe dönüşür. Savaşlarla büyüyen çocukların yaşadığı travmalar benliklerini yaralar. Bu yüzden ‘ben’leri zedelenir. ‘Ben’in hastalanması ‘biz’in oluşumunu engeller. Türk romanlarındaki negatif hatırlayıcıyla geçmişten aksettirilen kayıplar, göçler, sürgünler ve ölümler geleceğe taşınırken yaralı narsist kişiliklerin doğmasına neden olur.

Etnik kimlik-etnik çadır, bireyin kendisini ötekilerden farklı tanıtmaya veya hâkim ideolojinin bireyi farklı tanımlama çabaları sonucunda ortaya çıkan bir olgudur. Kişinin “ben kimim” sorusuna verdiği yanıt, yalnızca vatandaşı ülkeye ya da ulusuna veya mensubu olduğu ekonomik sınıfa atıfta bulunarak tezahür etmemekte, aksine birey, kendine ait farklı birtakım tanımlama biçimlerine de yönelmektedir. Birey çocukluk döneminden itibaren üstlendiği roller bu rollerle yaşadığı travmalar etnik çadırın nedenidir. Etnik çadır; grup aidiyetinin barınağıdır. Savaşı merkeze alan bütün anlatılarda etnik kökene bağlı çatışma entrik kurgunun çerçevesini oluşturur.

Bir millî ya da etnik grubun üyeleri, paylaşılmış bir travmadan sonra hep beraber yas sürecine girer. Seçilmiş travma ve seçilmiş zafer bu süreçte ortaya çıkar. Gerek bireysel düzeyde, gerekse toplumsal düzeyde bu tür acılar (seçilmiş travmalar) bu acıyı yaşayan grupların bilincinde ve bilinç dışında paylaşarak o grubun özelliğinin ya da kimliğinin içinde bir yer edinir. Eğer toplum kendisine acı veren, aşağılandığını hissettiği bu vakaların yasını tutup kendi yas sürecini tamamlayamazsa söz konusu olgu, seçilmiş travmaya dönüşür. Seçilmiş zafer “biz” ve “öteki”nin çatışması sonucu kaynakların paylaşımında bir grubun öteki gruba nazaran üstünlük kazanması ve bu üstünlüğün zamanla efsaneleşmesi sebebiyle kazanan grubun kendilerini bu olayla tanımlamasıdır. Seçilmiş zafer vasıtasıyla “biz”in kendisine atfettiği değer daha da yükselmektedir. Bu olaylar grubun kimliğinin bir parçası olurlar ve kolayca bırakılmazlar. İki grup arasında yaşanan ilişkilerde bir hadise bir grup için “seçilmiş zafer” olurken diğer grup için “seçilmiş travma” şeklindedir. Art arda yaşanan savaşlar ve yenilgiler toplumun travmasıdır “Sarıkamış Harbi” seçilmiş travmayı “Çanakkale Savaşı” ise seçilmiş zaferi niteler.

Savaşı merkeze alan romanlarda “Lider Algısı” bireysel ve toplumsal olarak değişkenlik gösterir. İzmir’in işgali, Yunanlıların zulmü, Fransız komutanların İstanbul’a girme şekli, Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya geçişi, iç ayaklanmalar, Padişah, Damat Ferit ve İstanbul Hükûmeti’nin işgalcilerle birlikte hareket etmesi, düzenli orduya geçiş vb. olaylar anlatıcı tarafından sıklıkla aynı şekilde konu edinilir. Anlatıcılar veya kişiler unutulduğu düşünülen tarihsel geçmişini canlandırmak için kültürel belleğe başvurup tarihi kişiler (liderler) aracılığıyla bu geçmişini hatırlayarak yeniden üretir. Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir, Padişah Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Enver Paşa vd. gibi kişiler olumlanma ve olumsuzlanma halinde iki kutupta da yer alırlar.

Savaşın gerçeğe izdüşümü olarak soykırım/ötekini yok etmek ve asimilasyon/ötekini biz yapmak eserlerin açmazıdır. Romanlarda “biz”den “öteki” duruma geçen Ermeni halkın yüzyıllar boyunca içinde yer aldığı Osmanlı tebasından ayrılarak “Büyük Ermenistan Devleti”ni kurmak

adına cemiyetler vasıtasıyla ve Rus askerî gücüne inanarak yaptıkları zulüm yer alır. Osmanlı-Rus savaşından sonra Bulgaristan'dan göç etmek zorunda kalan Türkler, Bulgar komitacıları tarafından soykırıma uğrar. Bulgarların Türklere karşı asimilasyon faaliyetleri gerçekleştirdiği aktarılır. Aynı şekilde Kırım Türkleri'nin de Çarlık Rusya'sı tarafından soykırıma uğratıldığı saptanır. I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı'nın mücadele ettiği bütün cephelerde Osmanlıya bağlı milletlerin özellikle aslı unsur olan Türklere karşı soykırım-asimilasyon yaptığı romanlarda mevcuttur.

Osmanlı Devleti'nin son dönem savaşlarını konu edinen eserlerde; tarihi savaşlar ekseninde birey ve bireyin psikolojisi, imparatorluktan ulus-devlete geçiş süreci, çoğunluktan azınlık durumuna düşme, savaşı kanıksama, ölüme alışma şeklinde kurulan çatışmalar yer alır. Bu romanlarda ("Hilal Görününce" , "Aşela", "Ağlama Tuna", "Emanet Çeyiz Mübadele İnsanları", "Bingöl Cepheleri", "Soğuk Cennetin Çocukları", "Paylaşılmayan Topraklar", "...Ve Çanakkale Geldiler", "...Ve Çanakkale Gördüler", "...Ve Çanakkale Döndüler", "Diriliş Çanakkale 1915", "Üç İstanbul", "Yüzbaşı Selahattin'in Romanı I-II", "Günbatımı", "Ateşten Gömlek", "Yaban", "Küçük Ağa", "Kalpaklılar-Doludizgin", "Esir Şehrin İnsanları", "Dikmen Yıldızı", "Var olmak", "Millî Mücadele'nin Romanı - Çalınan Savaş", "Savaş ve Açlar") Osmanlı Devleti'nin son dönem 9 savaşı (1853-1856 Kırım Savaşı, 1876-1878 Osmanlı Karadağ Savaşları, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları (93 Harbi), 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı (Teselya Savaşı), 1911-1912 Trablusgarp Savaşı 1912-1913, Balkan Savaşları 1914-1918, I. Dünya Savaşı 1919-1923 Kurtuluş Savaşı), kurgulanarak bireyden topluma genişleyen psikolojik süreçler aktarılır.

Osmanlı Devleti'nin son dönem savaşlarının başlangıcı olan Kırım Savaşı, kimlik ve aidiyet sorunsallarıyla Sevinç Çokum'un "Hilal Görününce" eserinde yer alır. Kırım Savaşı ekseninde yazılan roman Kırım Türklerine ait zengin bir içerik taşımakla birlikte onların istek, hayal ve beklentilerini de dile getirir. Eser, taşıdığı konular bakımından Türk milletinin kritik dönemlerine eğilir ve Türk kültürünü ön plana çıkarır. Yazar, kültüre kimliği belirleyen bir fonksiyon yükleyerek onu Türklerin ayakta tutucu gücü olarak ortaya koyar. Romanın politik psikolojik görüngülerinde bireysel boyutta aidiyet ihtiyacı toplumsal olarak "etnik kimlik-etnik çadır", Ruslar tarafından yapılan "asimilasyon/ötekini biz yapmak" kavramları başat konumdadır.

Osmanlı-Rus Savaşı'nın merkeze alındığı Zuhâl Kuyuş'un "Aşela" eseri coğrafya olarak hâlihazırda Türkiye toprakları olmayan bir şehrin ve orada yaşayanların mücadelesini anlatır. Aşela/Ayşe Batum Türklerinin yüzyıllardır orada bulunduğu gerçeğini yansıtır. Balkan Harbi'nde yaşananlarla aynı özellik gösterse de Batum ahalisinin göç ettiği romanda yer almaz. Kafkas Türklerinin hikâyesini anlatan eser, Aşela'nın aşk öyküsünden Türk geleneğine, savaşla yok edilen huzurun tekrar oluşacağı inancına, savaşta zengin olandan vatani için kendini feda edene kadar savaş gerçeğinin kurgudaki yansımalarının örneğidir. Türkçe konuşan aynı gelenekleri yaşatan, Anadolu ile organik bağı hiçbir şekilde kopmayacak bir toplumun hikâyesidir. Roman psikolojik

görüngüde Osmanlı Devleti'ne olan aidiyeti, toprak beylerinin vatan aidiyetini, Türk kimliği ile etnik çadırı imler.

Halide Alptekin'in "Ağlama Tuna" romanı, Türklerin Balkan sürgününü, Balkanlı Türk ailenin penceresinden yansıtmaya çalışır. Tarihî kurgusu tamamen Osmanlı'nın Balkanlardaki gerilemesine göre düzenlenen eserde göç, savaşın yıkıma uğrattığı yaralanmış çocukluklarla narsis bireyleri ve aidiyetin kaybolduğu andaki ihtiyacı imler. Roman; farklı "etnik kimlik-etnik çadır"a sahip unsurların, özellikle Bulgarların, Osmanlı Türklerine karşı yaptıklarını, din temelli yok etmeyi, göçe zorla(n)mayı Balkan Savaşları'nın travmatik boyutlara ulaşan trajedilerini işler.

Kemal Yalçın'ın "Emanet Çeyiz: Mübadele İnsanları"nda göç olgusu çift taraflı olarak ele alınır. Hem Türkiye'den Yunanistan'a giden Rumların hem de Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen Türklerin yaşadıkları sıkıntılar ve doğdukları topraklara duydukları özlem, olayları yaşayan ya da ilk ağızdan duyanların anlattıkları vasıtasıyla aktarılır. Romanda, Osmanlı Devleti'nin kozmopolit yapısı ve etnik çadırların farklılığıyla gerçekleşen yıkım, asimilasyon, bölünen imparatorluk topraklarının iki yakasında da yabancı olma durumu, eksilen benlikler ve öznelerin sessizliği vurgulanır. Savaşın cephe gerisinin kurgulandığı eser, savaşın somut gösterimi göçün ve hiçbir yere ait olamamanın aktarımını yapar.

Yılmaz Akbulut'un "Bingöl Cepheleri"nde anlatıcı, eserine I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla işgal edilen Osmanlı topraklarının ve savaş süresince coğrafya insanının trajedilerini kronolojik olarak aktarır. Eser, savaşın sadece bilinen cephelerde değil aynı zamanda İstanbul'un ve diğer büyük şehirlerin dışında da var olduğunun gösterimidir. Savaş, Osmanlı coğrafyasını ve bütün Anadolu halkını alışagelmiş olandan başka bir dünyaya evirir. Romanda savaşın kurgu içindeki gerçekliği sonucunda bireyin yaralanan çocuklukları, etnik çadırın farklılığıyla aynı toplumdakilerin kıyımı ve yok edilişi yansıtılır.

Eşref Özoltulular'ın "Soğuk Cennetin Çocukları" eserinde I. Dünya Savaşı'nın merkeze alınarak seçilmiş travmalarla birlikte Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren başlayan etnik kökene dayalı yıkım anlatılır. Eser; asırlarca birbiriyle yaşayan halkın birbirine yaptıklarını, anıların ve resmi belgelerin referansı ile aktarır. Eserde, Ermeniler tarafından "Ermeni soykırımı" olarak bütün dünyaya inandırılan, tehcirin örnek verilerek desteklendiği soykırım meselesi, Türklere karşı işlenen savaş suçlarıyla ve tarihî belgelerin referans gösterilmesiyle yalanlanmış olur. Savaşın tüm gerçekleri (zulüm, tehcir, kıyım, tecavüz, cinayet) eserin kurmaca dünyasıyla kesişir.

M. Talat Uzunyaylalı'nın "Paylaşılmayan Topraklar" eseri "Tehcirin Arka Yüzü" alt başlığıyla I. Dünya Savaşı'nda coğrafya halkının yaşadıklarını işler. Eserde dönemi anlatan fotoğrafların da yer alması romanı kurmacadan gerçeğe yaklaştırır. Etnik kökene dayalı kimlik algısının, ötekini yok etme ile sonuçlanması, savaş sırasındaki otoriteye aidiyet ihtiyacını imler.

Metnin tezinde yok edilen, göç etmek zorunda bırakılan sadece Ermeniler değildir düşüncesi yer alır. Roman, Erzurum, Bayburt, şehirlerinde yaşayan binlerce Türk köyünün yok edilmesini bu bağlamda aktarır.

M. Necati Sepetçioğlu'nun "...Ve Çanakkale Üçlemesi" üçlemesi; I. Dünya Savaşı yıllarını merkeze alır. Bireyin ve toplumun lider algısını Mustafa Kemal Paşa üzerinden gösterir. Başlangıçta Şam, Beyrut ve Kanal cephelelerinde geçen olaylar daha sonra İstanbul ve Çanakkale'ye yayılır. "...Ve Çanakkale"yi, farklı şahıslar aracılığıyla meydana gelen iç içe geçmiş, birbiriyle bağlantılı olaylar zinciri oluşturur. Olaylar zincirinin halkası genişledikçe şahıs kadrosu da kalabalıklaşır. Romanlar, Çanakkale Muharebeleri'nin siyasî, askerî ve toplumsal yönlerini, Osmanlı toplumunun ve idarecilerinin seçilmiş travmalarını ve zaferlerini aktarır. Eser, etnik kimliği önceleyerek Türk ve Türklük üzerinden verilen mücadeleyi yansıtır. Eserde, Çanakkale Cephesi'nde verilen kahramanlık mücadelesi, imparatorluğun başkentindeki yozlaşma ve iktidarın otoritesini kaybedişi yer alır. Roman kişilerinin algısal olarak açık ve kapalı mekânlardan geçerek Çanakkale'ye varışı, romanın entrik kurgusunu "çok zincirli" hâle getirir. Olay örgüsü, zamanın kronolojik ilerleyişi, eserin tek odağında -Çanakkale Mücadelesi- bütünleşmesini sağlar.

Turgut Özakman'ın "Diriliş-Çanakkale 1915" eseri I. Dünya Savaşı'nı merkeze alır. Çanakkale Cephesi Osmanlı İmparatorluğu ve Türk milleti için kırılma noktasıdır. Çanakkale Cephesi'nde elde edilen zafer, Türklerin kendilerine olan güvenlerini tekrar kazanmalarını sağlar ve Anadolu'daki Millî Mücadele 'yi kazandıran kolektif ruhu oluşturur. Çanakkale Zaferi hem dönem romanlarında hem de Millî Mücadele 'yi ele alan romanlarda seçilmiş zafer şeklinde kullanılır. Eserde sosyal zaman ön plandadır, kronolojik sıralamayla savaşın seyri özetlenir. Toplam beş bölümden oluşan eser; dipnotlar, açıklamalar ile roman türünün kurgusal düzenini gerçekle birleştirir. Tarih kaynaklarıyla tarihî roman arasındaki farkın en aza indirildiği eser, Türklerin seçilmiş travması ve seçilmiş zaferini, Kurtuluş Mücadelesi'nin temellerinin atıldığı Çanakkale Cephesi'nin politik ve askeri düzenini, dönemin kadın algısını, toplumun bulunduğu durumu anlatır.

Mithat Cemal Kuntay'ın "Üç İstanbul" romanı, kapsadığı biyografik ve toplumsal unsurlar ile savaşla değişen siyasî düzenin ve toplumsal yapıların dönüşümünün başkişinin yaşamı üzerinden aktarımını yapar. Başkişinin iktidar ile değişen duruşu, psikolojik dönüşümleri, otoriteye dayalı aidiyet ihtiyacını gösterir. Osmanlı Devleti'nin son dönem savaşlarında güç gösterenlerinin evrilmesi bireyin psikolojisinin travmalar sonucu oluşan bireysel trajedilerine neden olur. Romanda savaşın gerçek görüngüsü; Adnan'ın cemiyette gördüğü itibar ekseninde sorgulanan Sarıkamış hezimetini ile yansıtılır. Eser; yenilgiden sonra Enver Paşa'nın İstanbul'a kaçış hikâyesini, Enver Paşa örneğinde değişen lider algısını, Sarıkamış ile oluşan seçilmiş travmayı aktarır.

İlhan Selçuk'un "Yüzbaşı Selahattin'in Romanı I-II" eser serisinin birinci cildinde 1894-1921 yılları kaleme alınır. Eser Turan ideolojisini imleyerek coğrafya olarak Osmanlı Devleti'nin iktidarının yetersiz olduğu topraklara, oradaki halkların koşullarına ve savaşta değişen konumlarına ayna tutar. Açlık, sürgün ve cephedeki mücadeleler yansıtılır. Yüzbaşı Selahattin'in cephede yaşadıkları tarihle eş zamanlı olarak aktarılır. II. cilt ise şahsi konularla devam eder. Evlilik, çocuk geçim derdi, emeklilik, tanıdıkları vesilesiyle işe sahip olma, savaş sonrası insanların değişimi, maddi olarak yükselme ve Selahattin Yurtoğlu'nun eşinin vefatı konu edinilir. Anı-roman özellikle I. cildiyle savaşın ve Osmanlı coğrafyasının durumunu göstermesi açısından önemlidir.

Mim Kemal Öke'nin "Günbatımı" romanında zaman, Osmanlı-Rus savaşının meydana geldiği 1877'den Millî Mücadele 'nin başladığı 1919'a kadar, yaklaşık kırk yıldır. Öykü zamanı, iç ve dış olayların, çekişmelerin arasında varlığını sürdürme mücadelesi veren Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki konjonktüründe geçer. Önceleri Balkanlarda yaşayan, daha sonra göçlerle Selanik'e ve İstanbul'a sürüklenen bir ailenin dört oğlunun, farklı görüşleri nedeniyle farklı yollarla devletleri için mücadele etmeleri ve birbirleriyle çatışmaları ele alınır. Eserde göç ile birlikte etnik çadırın farklılığından dolayı Türklere karşı yapılan zulümler, asimilasyon/ötekinin "biz"e evrilmesi, değişen iktidar ile lider algısının dönüşümü anlatılır. "Günbatımı"nda imgesel olarak doğacak güzel günlerin ve her zaman dönülecek aile evinin olması gerektiği vurgulanır.

Halide Edip Adıvar'ın "Ateşten Gömlek" eseri yazıldığı dönemin anlaşılabilirliği ve geleceğe taşınabilirliği açısından savaş edebiyatının Türk edebiyatındaki görünümünün ilkidir. Kurtuluş Savaşı'nın aydın-halk-asker üçgenindeki etkisi ve gerçekleşen savaş hali paylaşımlarının ve bu paylaşımların doğurduğu ortak inancın aktarımını yapar. Osmanlı son dönem savaşları sonucunda toplumdaki mağduriyet psikolojisini, kişilerin Millî Mücadele 'ye karşı duruşlarını kültürel körlüğü imler. Romanın öykü zamanı, Kurtuluş Savaşı yılları ve hemen sonrasındır. İstanbul'dan Anadolu'ya geçiş Kurtuluş Savaşı'nın cephe mekânları ve iktidara duyulan güvensizlik hem lider algısının hem de eser kişilerinin dönüşümünün gösterimidir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" eseri, dramatik aksiyonun merkezinde yer alan İstiklal Savaşı çerçevesiyle savaş edebiyatı ürünüdür. Romanda İstiklâl Savaşı iki yönlü aktarılır. Birincisi Ahmet Celal'in bakış açısından gazete haberleri kapsamında verilen ve savaşın ikinci plânda gösterildiği Kurtuluş Savaşı, ikincisi ise; düşmanın köye girmesi ve savaşın köy içinde cereyan etmesiyle birinci plâna geçen Kurtuluş Savaşı'dır. Romanda, Ahmet Celal'in ile köylünün İstiklal Savaşı'nı nasıl gördüğü ve görüş ayrılıklarının hangi noktalarda çatıştığı, etnik kimliğe dayalı algı, mağduriyet psikolojisi ve değişen düzenle birlikte farklılaşan lider algısı görüngenir.

Tarık Buğra'nın "Küçük Ağa" romanı Kurtuluş Savaşı'nın cephe gerisini ve Kuvayımilliye birliklerinin halk içinde nasıl doğup büyüüp gelişerek bir çığ haline geldiğini konu eder. Aidiyet ihtiyacının kişinin dönüşümündeki başat unsur olduğunun altını çizer. Aidiyet, sadece Millî

Mücadele 'yi değil Osmanlı Devleti'nin 600 yıllık tarihini de kapsar. Savaş ile bağlantı noktasında "Küçük Ağa" Kurtuluş Mücadelesi'nin cephe ve cephe gerisini birlikte aktarırken bireyin ve toplumun psikolojik görüngülerini –mağduriyet psikolojisi, aidiyet ihtiyacı, lider algısı özelinde metne taşır.

Samim Kocagöz'ün "Kalpaklılar" (1962), "Doludizgin" (1963) adlı iki romanında da Kurtuluş Savaşı merkeze alınır. Eserde cephe üzerinden askerlerin ve toplumu oluşturan bireylerin aidiyet ihtiyacı hem dinî hem de etnik kökene dayalıdır. Lider algısı birleştirici güç unsuru Mustafa Kemal Paşa üzerinden aktarılır. Harbin en kuvvetli etkilerinin yaşandığı işgal coğrafyasının çocuğu olmak, yaralanmış narsisizmi doğurarak seçilmiş travmaların nedenidir. Aynı zamanda Çanakkale Zaferi de eserde seçilmiş zaferi sembolize eder. Gerçeğin kurgu ile kesişim noktası, tarihsel olayın kronolojik dizilişi eserin zamansal çerçevesini çizer.

Kemal Tahir'in "Esir Şehrin İnsanları" romanı "Esir İstanbul", "Bulanık Su" ve "Kâmil Bey" bölümlerinden oluşur. İstanbul'un işgali eserin travmatik unsurlarının başında gelir. İşgal altındaki İstanbul, Anadolu'yu kurtarmak gücünden yoksundur ve bu doğrultuda hükümet de karşıt bir tavır sergilemektedir. Lider olarak Mustafa Kemal Paşa eserin lider algısını gösterir. İstanbul hükümetinin Millî Mücadele 'ye karşı görüşü ve tutumu Türk milletinin menfaatleri etnik kökene dayalı aidiyet ile yansıtılır. Başta I. ve II. İnönü Zaferleri olmak üzere, Millî Mücadele 'nin işleyiş süreci seçilmiş zafer örnekleridir. İstanbul ise mağlubiyet psikolojinin görüldüğü mekânı yansıtır. Romanda Kurtuluş Savaşı yanlısı vatanseverlerin gizli örgütlenmeleri, dirençleri öykülenirken bu durum aidiyet ihtiyacını ortaya çıkarır. Ankara aidiyetin sağlandığı birleştirici unsurdur. I. Dünya Savaşı, eserin aktüel meseleleri arasında yer almasa da hâlihazırdaki duruma ve gerçekleşen olaylara etkisi noktasında bireydeki travmatik etkilenmelerinin nedenidir.

Aka Gündüz'ün "Dikmen Yıldızı" romanında Dikmen Yıldızı, Millî Mücadele 'ye destek olan kahraman Türk kadınıdır. Eser, başkişi üzerinden mağduriyet psikolojisinin Kurtuluş Savaşı süresince umuda evrilmesini aktarır. Dikmen Yıldızı'nın bilincinin kolektif şuur ile inşası bir bakıma Türk milletinin bilincinin düzelmesidir. Romanda Kurtuluş Savaşı, Sakarya Zaferi seçilmiş zaferleri oluşturur. Yıllardır süren savaşlarda ya babasını ya eşini ya da evladını şehit veren kadın bireyler üzerinden savaşın insan kıyımı yansıtılır. Bireyler etnik çadırla birlikte yurt ve millet sevgisini her şeyin üstünde görürler. Roman aynı zamanda lider olarak Mustafa Kemal Paşa özelinde Kurtuluş Savaşı yönetim kadrosunun toplum üzerindeki etkisini gösterir.

İlhan Tarus'un "Var Olmak" romanında I. Dünya Savaşı'nın sona erdiği ve Sevr Antlaşması'nın imzalandığı dönemde, Çanakkale'nin bir kasabasında ve civarında yaşayan insanların kültürel körlüğü aktarılır. Çanakkale'de bulunan köy halkı henüz ne olup bittiğinden haberdar değildir. Bireyler hem günlük yaşamlarının gelgitleri, hem de savaşın gerçekleriyle karşı karşıyadır. Halk günbegün işgal haberlerini okur. Romanda günlük yaşama gölgesini düşüren

savaşın çıkmazları aktarılır. Var olma çabası eserin merkezini oluşturur. Savaş gibi toplumu sarsacak büyük yıkımların travmatik etkisi ise eserin sorunsalıdır. Roman bu noktada yıllardır süregelen yaşam şeklinin yok olma ihtimalini bireyin dönüşen savaş algısı çerçevesinde yansıtır.

Hüseyin Karatay'ın “Millî Mücadele'nin Romanı - Çalınan Savaş” romanı kurtuluş imgesini yeniden kuran bir inşa girişimidir. Savaşın dinî aidiyet ile Müslüman bir halk tarafından gerçekleştirildiğini ve Batıcılar/elitler tarafından çalındığını iddia ederek böylece kültürel körlüğün var olduğunu işler. Cumhuriyet tarihinde Millî Mücadele ekibine ve liderlerine karşı keskin bir olumsuzlamayı içeren ilk eserdir. Milletçe verilmiş bir mücadelenin romanıdır. Eserde yer alan lider algısı değişkenlik gösterir. Mustafa Kemal Paşa olumsuzlanırken Kazım Karabekir Paşa olumludur. Anlatıcı; savaşı veren, mücadeleyi gerçekleştiren, düşmanı püskürten, vatani kurtaran halkın tam da başardıkları bir anda sahada kazandıkları bu mücadeleyi kendi adlarına ve kendi adlarıyla açılmış mecliste kaybetmelerini aktararak savaşın travmatik boyutunu geleceğe taşır.

Hasan İzzettin Dinamo'nun “Savaş ve Açlar” romanı, savaşı konu alan eserler için savaş kavramına karşı bireyin duruşunu gösterir. Savaşın yıktığı, yok ettiği bireylerin psikolojisi hem cephedeki askerin çatışması üzerinden hem de cephe gerisindeki aile fertlerinin travmatik yaşayışları üzerinden verilir. Savaşın insan hayatını hiçe sayma, yok etme, aç bırakma, evsiz kalma gibi durumlar yaratmasının sonucu olarak yaralanmış çocukluklarla narsis bireyler yetişir. Romanda, çocukların açlıktan ölümüyle bireysel seçilmiş travmalar, Sarıkamış Harekâtı gibi yenilgilerle toplumsal seçilmiş travmalar, savaşı yönetenlerin insanlık suçuna ortak olmasıyla yok olan aidiyet işlenir.

1839-1923 yılları arasında yapılan dokuz (9) savaşın (1853-1856 Kırım Savaşı, 1876-1878 Osmanlı Karadağ Savaşları, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları (93 Harbi), 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı (Teselya Savaşı), 1911-1912 Trablusgarp Savaşı 1912-1913, Balkan Savaşları 1914-1918, I. Dünya Savaşı 1919-1923, Kurtuluş Savaşı) yer aldığı eserlerde (“Hilal Görünce” , “Aşela”, “Ağlama Tuna”, “Emanet Çeyiz Mübadele İnsanları”, “Bingöl Cepheleri”, “Soğuk Cennetin Çocukları”, “Paylaşılmayan Topraklar”, “...Ve Çanakkale Geldiler”, “...Ve Çanakkale Gördüler”, “...Ve Çanakkale Döndüler”, “Diriliş Çanakkale 1915”, “Üç İstanbul”, “Yüzbaşı Selahattin'in Romanı I-II”, “Günbatımı”, “Ateşten Gömlek”, “Yaban”, “Küçük Ağa”, “Kalpaklılar-Doludizgin”, “Esir Şehrin İnsanları”, “Dikmen Yıldızı”, “Var olmak”, “Millî Mücadele'nin Romanı - Çalınan Savaş”, “Savaş ve Açlar”) savaşın psikolojik görüngüleri tarihi gerçekliğe kurgunun tanıklığıdır. Bireyden hareketle topluma ve toplumun da belleğinden halkın gerçek yaşantısına sızan savaş ve sonrası, kurgu öznelerle gerçek kişileri iç içe konumlandırır.

Savaşı merkeze alan romanların ufkunda beliren “özne”nin ne yaşadığını tespit etmek, psikolojisini irdelemek ve savaş öncesi-şimdisi-sonrası üçgeninde toplumsal travmalarına tanık

olmak, savaş anlatılarının gerçekle kurduğu ilişkiyi açıklar. Çünkü edebî metinler tarih metinlerindeki satır aralarının hayal edilmesine izin verir. Sonuç olarak; tarihsel metinler toplumsal kayıt altında tutarken yazınsal metin “özne”lerin varoluşuna fırsat verir ve savaşın altında kalan yazgıların dñnyasına tanıklık edip toplumsal hafızayı korumaya alır.

KAYNAKÇA

a. Seçili Eserler Kaynakçası

- Adivar, Halide Edip (2004), **Ateşten Gömlek**, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Akbulut, Yılmaz (Tarihsiz), **Bingöl Cepheleeri**, Emel Matbaası, Ankara.
- Alptekin, Halide (2011), **Ağlama Tuna**, Kaynak Kitaplığı, İzmir.
- Bilgin, İsmail (2007), **Elvada Balkanlar Unutulmuş Vatan**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Buğra, Tarık (1963), **Küçük Ağa**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Çokum, Sevinç (2005), **Hilal Görününce**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Dinamo, Hasan İzzettin (1968), **Savaş ve Açlar**, Ülke Matbaası, İstanbul.
- Gündüz, Aka (1943), **Dikmen Yıldızı**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1932), **Yaban**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul.
- Kocagöz, Samim (1962), **Kalpakkıllar- Doludizgin**, Ataç Kitabevi, İstanbul.
- Kuntay, Mithat Cemal (2009), **Üç İstanbul**, Oğlak Yayınları, İstanbul.
- Kuyaş, Zuhâl (1985), **Aşela**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Öke, Mim Kemal (1991), **Günbatımı**, Çağ Yayınları, İstanbul.
- Özakman, Turgut (2012), **Diriliş Çanakkale 1915**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Özoltulular, Eşref (2009), **Soğuk Cennetin Çocukları**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Selçuk, İlhan (1979), **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı I,II**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Sepetçioğlu, Mustafa Necati (2006a), **Ve Çanakkale Geldiler**, İrfan Yayınevi, İstanbul.
- _____ (2006b), **Ve Çanakkale Gördüler**, İrfan Yayınevi, İstanbul.
- _____ (2006c), **Ve Çanakkale Döndüler**, İrfan Yayınevi, İstanbul.
- Tahir, Kemal (2005), **Esir Şehrin İnsanları**, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Uzunyaylalı, Mehmet Talat (2015), **Paylaşılmayan Topraklar**, Bab-ı Ali Yayınları, İstanbul.
- Yalçın, Kemal (1999), **Emanet Çeyiz: Mübadele İnsanları**, Doğan Kitapçılık, İstanbul.

b. Savaş Edebiyatı ile ilgili Kurmaca Eserler Kaynakçası

- Adalı, Bilgin (2006), **Çanakkale Destanı**, Büyülü Fener Yayınları, İstanbul.
- Adivar, Halide Edip (2006), **Vurun Kahpeye**, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Anger, Burçay (1997), **Cumhuriyet'e Can Verenler: Dev Yürekli Küçükler**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Apaydın, Talip (1974), **Toz Duman İçinde**, Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- Arıt, Fikret (1961), **Hep Bu Topraklar İçin**, Baha Matbaası, İstanbul.
- Arslan, Osman (2006a), **Çanakkale Destanı**, Mavi Medya Yayınları, İstanbul.
- _____ (2006b), **Kurtuluş Savaşı Kadın Kahramanlar**, Mavi Medya Yayınları, İstanbul.
- Atay, Falih Rıfıkı (1969), **Çankaya**, Doğan Kardeş Basımevi, İstanbul.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1976), **Suyu Arayan Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Balkanlı, Hüsnüye (1958), **Güzel Hatice**, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul.
- Bayladı, Derman (2006), **Nihat ile Murat Kurtuluş Savaşında İki Çocuk Kahraman**, Bulut Yayınları, İstanbul.
- _____ (2007), **Gece Yarısı Çalınan Kapı Kurtuluş Savaşında İki Çocuk Kahraman**, Bulut Yayınları, İstanbul.
- Behzat, A. (1930), **Küçük Kahramanlar: İstiklal Harbinde Türk Çocukları**, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul.
- Benice, Ethem İzzet (1964), **Adsız Şehit**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- Bilgin, İsmail (2004a), **Çanakkale'nin İsimsiz Kahramanları**, Erdem Yayınları, İstanbul.
- _____ (2004b), **Kurtuluşa Koşanlar**, Erdem Yayınları, İstanbul.
- Buğra, Tarık (2006), **Küçük Ağa**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ceyhan, Nesime (2006), **Trablusgarp Hikâyeleri – Osmanlı Dağılırken Ağlayan Hikâyeler 2**, Selis Kitapları, İstanbul.
- _____ (2007), **I. Dünya Savaşı Hikâyeleri – Osmanlı Dağılırken Ağlayan Hikâyeler 3**, Selis Kitapları, İstanbul.
- Cumalı, Necati (1995), **Viran Dağlar (Makedonya 1900, 2. Kitap)**, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Çakmakçioğlu, Adnan (1997a), **Kütahyalı Ahmet: Kurtuluş Savaşından Örnekler**, Kaynak Yayınları, İstanbul.

- _____ (1997b), **Fadime Bacı: Kurtuluş Savaşından Örnekler**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- _____ (1997c), **Sivahlı İdris Çavuş: Kurtuluş Savaşından Örnekler**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- _____ (1997d), **Eskişehirli Arif: Kurtuluş Savaşından Örnekler**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- _____ (1997e), **Bilecikli Ali: Kurtuluş Savaşından Örnekler**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Çalapala, Rakım (1990), **Yavrutürk Şiirleri**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çınar, Bedirhan (1982), **Pehlivan ve Çeteci Yörük Ali**, Sağlam Kitabevi, İstanbul.
- Çokum, Sevinç (1999), **Bizim Diyar**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- _____ (2007), **Ağustos Başağı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Dinamo, Hasan İzzettin (1988), **Anadolu'da Bir Yunan Askeri**, Gerçek Sanat Yayınları, İstanbul.
- _____ (2010), **Kutsal İsyân**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- _____ (2011), **Kutsal Barış**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Elöve, Ali Ulvi (1959), **Çocuklarımıza Şiirler**, Yeni Matbaa, İstanbul.
- Güntekin, Reşat Nuri (1981), **Yeşil Gece**, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul.
- İlgaz, Afet (2007a), **Çanakkale İçinden**, Salıncak Yayınları, İstanbul.
- _____ (2007b), **Çocuklar da Savaştı**, Salıncak Yayınları, İstanbul.
- İşınsu, Emine (2000), **Azap Toprakları**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- _____ (2001), **Çiçekler Büyür**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- İleri, Reşat (1953), **Yörük Ali**, Kahramanlar Mecmuası, İstanbul.
- İlhan, Attilâ (2002), **Allahın Süngüleri: "Reis Paşa"**, İş Kültür Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2001), **Yaban**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2006), **Sodome ve Gomore**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karatay, Hüseyin (1990), **Çalınan Savaş**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karakurt, Esat Mahmut (2010), **Son Gece**, Bilgi Yayınları, İstanbul.
- Kavaklı, Ali Erkan (2006), **Gülü Koklayamadım**, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Kocagöz, Sami (1963), **Doludizgin**, Ataç Kitabevi, İstanbul.
- Koçak, Salim (2006), **Çanakkale'de Çocuklar da Savaştı**, Çilek Yayınları, İstanbul.

- Kuşoğlu, Sevinç (2005), **Biz Savaş Çocuklarıydık**, Erdem Yayınları, İstanbul.
- Morkaya, Burhan Cahit (1931), **İzmir'in Romanı**, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.
- Ohri, İskender (1971), **Aşktan da Yüce**, Baha Matbaası, İstanbul.
- Öke, Mim Kemal (1991), **Günbatımı**, Çağ Yayınları, İstanbul.
- Özakman, Turgut (2005), **Şu Çılgın Türkler**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Özdeş, Oğuz (1976), **Dağ Başını Duman Almış**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Perim, C. Behçet (1938), **Balkan Çiçekleri**, Akın Basımevi, İstanbul.
- _____ (1939), **Göçmen Ahmet**, Karınca Matbaacılık, Antakya-Hatay.
- Poğda, Sadık , Yalkın, M. R. (1944), **Bulgar Sadık**, Gün Basım Matbaası, İstanbul.
- Sanay, Recai (2005), **Türk Casusu İngiliz Kemal Millî Mücadele'de**, Geçit Kitabevi, İstanbul.
- Selçuk, İlhan (1979), **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Sertelli, İskender Fahrettin (1939a), "Çanakkale Savaşına Dair Bir Hatıra", **Çocuklara Küçük Hikâyeler**, İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- _____ (1939b), **Tarihin Çocukları, Tarihi Çocuk Romanı**, Kanaat Kitabevi, İstanbul.
- Sertoğlu, Murat (1943), **Komitacı Aşkı**, Sertoğlu Kitabevi, İstanbul.
- Şener, Nuran (1989), **Türk Tarihinde Çocuk Kahramanlar**, Toker Yayınları, İstanbul.
- Tahir, Kemal (2005), **Yorgun Savaşçı**, İthaki Yayınları, İstanbul.
- _____ (2006), **Esir Şehrin İnsanları**, İthaki Yayınları, İstanbul.
- _____ (2007), **Esir Şehrin Mahpusu**, İthaki Yayınları, İstanbul.
- _____ (2008), **Yorgun Yıllarım**, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Tahiroğlu, Tayyar (1985), **Emin'in Ciğeri**, Serkan Matbaacılık, İzmir.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2005), **Sahnenin Dışındakiler**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif (1945), **Karlı Dağlar (Makedonya)**, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- Topuz, Hıfzı (2002), **Millî Mücadele 'de Çamlıca'nın Üç Gülü**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Toy, Erol (1968), **Topak Acıkınca**, Ararat Yayınevi, İstanbul.
- Tuna, M. Yalçın (1936), **Akın Yolcuları**, Kader Basımevi, İstanbul.
- Yalçın, Kemal (1999), **Emanet Çeyiz: Mübadele İnsanları**, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- Yamaç, Ziya (1979), **Mehmet**, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul.

c. Diğer Kaynaklar

- Aça, Mehmet (2011), “Türk Halk Edebiyatında Türk ve Şekil Bilgisi”, **Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatından Tür ve Şekil Bilgisi**, 1. Basım *çinde* (25-38), Kesit Yayınları, İstanbul.
- Adanır, Fikret (2001), **Makedonya Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Ağanoğlu, H.Yıldırım (2001), **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanlar’ın Makûs Talihi Göç**, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Akın, Kevser (2009), **Sevinç Çokum’un Romanlarında Eğitim Değerleri ve Türkçe**, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akın, Mahmut Hakkı (2007), “Bir Kültür Bilimi Olarak Sosyoloji ve Kültür Sosyolojisi”, Köksal Alver & Necmettin Doğan (Ed.), **Kültür Sosyolojisi**, 1. Basım *çinde* (124-141), Hece Yayınları, Ankara.
- _____ (2011), **Toplumsallaşma Sözlüğü**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Aktaş, Şerif (1991), **Roman Sanatı ve İncelenmesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Alba, R. & Nee, V. (1997), “Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration,” **International Migration Review**. Special Issue: Immigrant Adaptation and Native-Born Responses in the Making of Americans. Published by: The Center for Migration Studies of New York, Inc. URL: <http://www.jstor.org/stable/2547416> (18.06.2020).
- Alangu, Tahir (1968), **Ömer Seyfeddin Ülkücü Bir Yazarın Romanı**. May Yay, İstanbul.
- Althusser, Louis (2003), **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, (Çev. Alp Tümertekin), 1. Basım İthaki Yayınları, İstanbul.
- Alver, Köksel (2002), “Üç İstanbul Romanı Üzerine Sosyolojik Okuma Denemesi” **İlmî Araştırmalar**, (15), 19-26.
- Andonyan, Aram (1975), **Balkan Harbi Tarihi**, Sander Yayınları, İstanbul.
- Archer, Dane ve Gartner, Rosemary (1996), “Barıl Dönemi Kayıpları: Savaşa Katılmayanların Şiddet İçeren Davranışlarında Savaşın Etkisi” **Cogito**, (6-7 Kış Bahar), 247.
- Arendt, Hannah (2003), **Şiddet Üzerine**, (Çev. Bülent Peker), 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Argunşah, Hülya (2016), **Kadın ve Edebiyat “Kendini Yazmak”**, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Armağan, Burak (2019), “Milli Çağrı: Yeni Turan” , Ülkü Eliuz, Sabit Bayram, Fatih Uyar (Ed.), **Milli Edebiyat Dönemi Roman Okumaları**, 1. Baskı *çinde* (19-42) Kesit Yayınları, İstanbul.

- Armaoğlu, Fahir (1999), **19.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- _____ (2004), **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul.
- Arslan, Ahmet(1995), **İlkçağ Felsefe Tarihi**, Ege Üniveristesi Yayınları, İzmir.
- Artuç, İbrahim (1987), **Kurtuluş Savaşı Başlarken**, : Kastaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (1988), **Balkan Savaşı**, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- Atabey, Figen (2006), **Karadeniz’de Türk Donanması (Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele Dönemi)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Atsız, Nihal (1943), “Savaş Aleyhtarlığı”, **Orhun Dergisi**, 1 (12), 45-58.
- Aybars, Ergün (1986), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- Aydemir, Mehmet Ali, (2011). **Sosyal Sermaye/Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Araştırması**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Bakhtin, Mikhail (2001), **Karnavaldan Romana** (Çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Barth, Fredrik, (2001), “Etnik ve Kültürel Farklılaşma”, **Etnik Gruplar ve Sınırları**, (Der. Fredrik Barth, Çev. Ayhan Kaya& Seda Gürkan), Bağlam Yayınları, Ankara.
- Bartop Paul R. (2008), “Ethnic Cleansing and Genocide: Similarities and Differences”, A review essay “Terrible Fate: Ethnic Cleansing the Making of Modern Europe by Benjamin Lieberman”, **Menorah Review**, 68 Winter/Spring, 1.
- Bauman, Zygmunt, (1999), **Sosyolojik Düşünmek**, (Çev. Abdullah Yılmaz), 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Baumeister, Roy F., Leary, Mark R., (1995), “The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation”, **Psychological Bulletin**, The American Psychological Association, 117 (3), 497-529.
- Bayur, Yusuf Hikmet (1991), **Türk İnkılabı Tarihi III**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Becker, Karyn (2008), Genocide and Ethnic Cleansing, Modern United Nations Far West, 50th Session Issues, <http://www.munfw.org/archive/50th/4thl.htm>.
- Beebee, T. (2004), **The Ideology of Genre**, A Comparative Study of Generic Instability, Pennsylvania State University Press, Pennsylvania.
- Belge, Murat. (1998), **Edebiyat Üstüne Yazılar**. İletisim Yayınları, İstanbul.
- Berkes, Niyazi (2002), **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Betzen, K. (1964), “XX. Yüzyıl Alman Romanında Savaşın Yorumu ve Anlatılması”, **Türk Dili**, 1 (159), 72-86.

- Beyatlı, Yahya Kemal (1984), **Edebiyata Dair**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Beydili, Celal (2005), **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, Yurt Kitap-Yayın, Ankara.
- Bilgin, Nuri, (1999), **Kollektif Kimlik**, 2. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2013), **Tarih ve Kolektif Bellek**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, Nuri, Göregenli, Melek, (2002), “Kentsel Katılım ve Çoğulculuk”, Ferzan Yıldırım (Ed.), **Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne**, 2. Basım içinde (51-64) Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- Binbirçiçek Akdeniz, Emel (2012), **Sartre’da Yabancılaşma Fenomeni**, Karakoyun Yayınları, İstanbul.
- Blackham, Harold, John (2012), **Altı Varoluşçu Düşünür**, (Çev. Ekin Uşşaklı) Dost Yayınları, Ankara.
- Bock, Philip K., (2001), **İnsan Davranışının Kültürel Temelleri / Psikolojik Antropoloji**, (Çev. N. Serpil Altuntek), İmge Kitabevi, İstanbul.
- Borotav, Korkut (1998), **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Bozkurt, Veysel, (2006), **Değişen Dünyada Sosyoloji / Temeller, Kavramlar, Kurumlar**, Ekin Kitabevi, Ankara.
- Budak, Selçuk (2017), **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim Sanat Yayınları, İstanbul.
- Bueno de Mesquita, B. (1981), **A War Trap**, Yale University Press, New Haven.
- Büyükakıncı, Erhan (2015), **Savaş Kuramları**, Adres Yayınları, İstanbul.
- Cashman, Greg (2014), **What Causes War? An Introduction to Theories of International Conflict**, Rowman&Littlefield, Lanham.
- Çakır, Ömer (2000), “Birinci Dünya Harbi Sırasında Harbiye Nezaretince Başlatılan “Harp Edebiyatı” Kampanyası ve Bu Çerçeve de “İstanbul Edebiyat Heyeti”nin Çanakkale Cephesi’ne Gönderilmesi” (Ed. Ömer Çakır), **T.C. Genel Kurmay Başkanlığı, Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri-1**. Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Çelik, Yakup (2002), “Tarih ve Tarihi Roman Arasındaki İlişki-Tarihi Romanda Kişiler”. **Bilig Dergisi**, Yesevi Üniversitesi Yayınları, <https://www.acarindex.com/pdf/acarindex-2404-3478.pdf>
- Çetin Ölçüm, Münevver, (2004), **Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Çetişli, İsmail (2007), “Türk Milletinin Çanakkale Savaşı Günlerinde Yüz Yüze Kaldığı Yokluk ve Yoksullukların ...ve Çanakkale Romanına Yansımaları, **Erdem**, (17/ 49), 183-196.

- Çevik, Abdülkadir (2007), **Politik Psikoloji**, Dost Kitabevi, Ankara.
- Dadrian, Vahakn N. (1995), **Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sorunu Olarak Jenosid**, (Çev. Yavuz Alogan), Belge Uluslararası Yayıncılık, İstanbul.
- Dinç, Ö. (1999), “Bir Zaferin Adı Olan ‘Çanakkale’ İçin Yazılmış Üç Romana Bir Yazı”, **Bilge**, (22 Güz), 54-56.
- Duman, Harun Haluk (2000), “Savaş Edebiyatı: Balkan savaşı Örneği”, **Silâhlı Kuvvetler Dergisi**, (366), 36-45.
- Durmuş, Mitat (2006), “Çanakkale Şiirleri Bağlamında Millî Romantik Duyuş Tarzı”, (Ed. İbrahim Güran Yumuşak) **Uluslararası Çanakkale Kongresi Bildiri Kitabı**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi- Çanakkale Vakfı- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi CRR ve Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi, İstanbul, 385-391.
- _____ (2019), “Ashab-ı Kehfimiz Çıkmazında Kimlik ve Öteki”, Ülkü Eliuz, Sabit Bayram, Fatih Uyar (Ed.), **Milli Edebiyat Dönemi Roman Okumaları** 1. Baskı içinde (43-82) Kesit Yayınları, İstanbul.
- Eliuz, Ülkü (2015), İmge ve Göstergeler Uzamı: Dede Korkut Hikâyeleri. **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 15 (2), 75-88. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetdid/issue/34463/380814>
- _____ (2017), “Topraktaki Yaratma Gücünün Kutsal Dizgedeki Doğumu: Milli Ev/ Vatan” **Milli Birlik ve Beraberlik Sempozyumu Bildiri Kitabı**, İlesam Yayınları.
- _____ (2018), “Parantezlenen Benlikler: Sabahattin Ali Romanlarında Kadınlar”. **Susturulamayan Ses Sabahattin Ali-Hece Özel Sayı** içinde (477-495), Hece Yayınları, Ankara.
- _____ (2019), “Giriş: Tanzimat Romanı”, Ülkü Eliuz (Ed.), **Tanzimat Dönemi Roman Okumaları**, 1. Baskı içinde (7-12), Kesit Yayınları, Ankara.
- Enginün, İnci (1987), “Çanakkale Zaferinin Edebiyata Aksi”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, (2), Yıl 1986’dan Ayrı Basım.
- Erdenir, F. H. Burak (2005), **Avrupa Kimliği: Pan Milliyetçilikten Post Milliyetçiliğe**, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Erendil, Muzaffer (1988), **İlginç Olaylar ve Anekdotlarla Atatürk**, Genel Kurmay Basımevi Ankara.
- Ergun, Doğan, (2000), **Kimlikler Kısacasında Ulusal Kişilik**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Erözden, Ozan (1997), **Ulus-Devlet**, Dost Kitabevi, Ankara.

- Esenkaya, Ahmet (2001), “Harp Mecmuası ve Çanakkale Muharebesini Tasvirdeki Rolü”, **Türk Yurdu**, (164 Nisan), 5-9.
- Falls, Cyril (1947), **The Place of War in History**, Oxford University Press London.
- Fenton, Steve, (2001), **Etnisite Irkçılık Sınıf ve Kültür**, (Çev. Nihat Şad), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Fishman, J. (1980), “Social Theory and Ethnography”, In P. Sugar (Ed.), **Ethnic Diversity and Conflict in Eastern Europe**, 1 Basım içinde (84-97), Colimbia University Press, New York.
- Fromm, Erich (2001), **İtaatsizlik Üzerine**, (Çev. Ayşe Sayın), Kariyer Yayınları, İstanbul.
- Gleason, Phillip (2014), “Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih”, Fırat Mollaer (Ed.), **Kimlik Politikaları**, 1. Basım içinde (21-52), DoğuBatı Yayınları, Ankara.
- Gordon, Milton (1964), **Assimilation In American Life**, Oxford University Press, London.
- Guibernau, Montserrat (1997), **Milliyetçilikler 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler**, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Gülmez, Nurettin (1999), **Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu’da Yeni Gün**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Gültepe Necati (2007), **Türk Mitolojisi**, Kum saati Yayınları, İstanbul.
- Gümüş, Semih (1991), **Roman Kitabı**, Adam Yayınları, İstanbul.
- Güner, Zekai (1999), “Millî Mücadele’de Türk Kamuoyunu Oluşturan Basın”, **Erdem Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı-I**, 11 (31), 89-103.
- Halaçoğlu Ahmet (2002), “Balkan Savaşları (1912-1913)”, **Türkler Ansiklopedisi** 8. Basım içinde (254-275) Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Heckmann Yalçın, Lale (1995), “Ulus, Millet, Azınlık Etnik Grup ve Etnisite Kavramları Üzerine” **Birikim Dergisi (Etnik Kimlik ve Azınlıklar Özel Sayısı)**, (71-72), 81-85.
- Hoffer, Eric (1993), **Kesin İnançlılar**, (Çev. Erkul Günur), Akran Yayıncılık, İstanbul.
- Huth, P.K. (2012), “Why are Territorial Disputes Between States a central Cause of international Confilict?” (Der. John A. Vasquez), **What Do We Know about War?** Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield: 1 (2), 85-110.
- Hülagü, Metin (2008), **İslâm Birliği ve Mustafa Kemal**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Hobsbawn, Eric ve Terence Ranger (2006), **Geleneğin İcadı**, (Çev. Mehmet Murat Şahin), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Hobsbawn, Eric (1995), **1870’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, (Çev. Osman Akinhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Itzkowitz, Norman (2012), “18. Yüzyılda Osmanlı Gerçekleri”, **Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- İnan, Abdülkadir (1972), **Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- İnceoğlu, Metin, (2000), **Tutum – Algı İletişim**, 3. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- İpek Nedim (1995), “Bosna-Hersek Göçü”, **Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- İsen, Galip, Batmaz, Veysel, (2002), **Ben ve Toplum Sosyal Psikoloji**, 2. Baskı, Om Yayınevi, İstanbul.
- Jung, Werner, (2001), Georg Simmel / Yaşamı, Sosyolojisi, Felsefesi, (Çev. Doğan Özlem), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Jusdanis, Gregory (2015), **Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Millî Edebiyatın İcat Edilişİ**, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Kantarıcı, Şenol (2002), “Van’da Ermeni İsyanı (1896–1915)”, **Ermeni Araştırmaları**, I (5), 135-145.
- Karakurt, Deniz (2012), **Türk Mitoloji Ansiklopedisi**, e-Kitap.
- Karal, Enver Ziya (1983), **Osmanlı Tarihi**, V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karataşer, Büşra (2013), **1914-1923 Arası İstanbul’un İaşesi ve İhtikâr Sorunu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karpat, Kemal (2011), **Osmanlıdan Günümüze Kimlik Ve İdeoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2011a), **Osmanlıdan Günümüze Ortadoğu’da Millet, Milliyet, Milliyetçilik**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2013), **İslam’ın Siyasallaşması**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2003), **Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm: Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme**, (Çev. Abdülkadir Sönmez), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Kâşgarlı Mahmûd (2006), **Divan ü Lûgat-it-Türk**, (Çev. Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kavcar, Cahit (1982), **Edebiyat ve Eğitim**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Kaya, Doğan (1998), “Çora-Batır Destanı” **Türk Kültürü**, Yıl XXXVI, (425), 555-559.
- Keçecizade İzzet Fuat (1997), **Kaçırılan Fırsatlar**, (Haz. Nurcan Fidan), T.C. Genelkurmay Başkanlığı Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara.

- Kedourie, Elie (2004), “Ortadoğu’da Etnisite, Çoğunluk ve Azınlık”, Milton J. Esman (Der.), **Ortadoğu’da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet**, Avesta yayınları, İtamar Rabinovich.
- Korkmaz, Esat (2008), **Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Korkmaz, Mehmet (2011), **Mitoloji Sözlüğü**, Alter Yayınevi, Ankara.
- Korkmaz, Ramazan (2013), “Servet-i Fünun Edebiyatı”, (Ed. Ramazan Korkmaz), **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, 8. Baskı içinde (131-182), Grafiker Yayınları, Ankara.
- _____ (2015), Yazınsal Okumalar, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Köroglu, Erol (2004), **Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya savaşı (1914-1918) Propagandanan Millî Kimlik İnşasına**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2007), “Roman Olarak Tarihsel Roman: Türün İşlevine Kemal Tahir’in Yorgun Savaşçısı Üzerinden Bir Bakış” **Kitaplık Dergisi 111(79)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kurat, Nimet Akdes (1948), **Rusya Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Le Breton, D., (2010), **Acının Antropolojisi**, (Çev. İsmail Yerguz), Sel Yayınları, İstanbul.
- Lemkin, Raphael (1944), “Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation-Analysis of Government Proposals for Redress”, **Carnegie Endowment for International Peace**, Chapter IX, Washington. <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxiRule1944-1.htm>
- _____ (1945), “Genocide –A modern Crime”, **Free World**, (4), 39-43. <http://www.preventgenocide.org/lemkin/freeworld1945.htm>
- _____ (1946), “Le Genocide”, **RDPC**, (27), 45-52.
- _____ (1946), “Genocide A New International Crime Punishment and Prevention”, **RIDP**, No.10.
- _____ (1947), “Genocide As A Crime Under International Law”, **AJIL**, (41), 24-355.
- Lewis, Bernard (2009), **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çev. Boğaç Babür Turna), Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Mai, Ulrich, (2005), “Doğu Alman Kentlerinde Kültür Şoku ve Kimlik Bunalımı”, mekân, **Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, (Der. Ayşe Öncü & Petra Weyland, Çev. Leyla Şimşek & Nilgün Uygun), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Marshall, T. H., (2000), “Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar”, **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**, (Der. Ahmet Kaya), Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Mccarthy, Justin (1995), **Ölüm ve Sürgün**, (Çev. Bilge Umar), İnkılap Yayınları, İstanbul.

- McMillan, David, (1996), "Sense of Community", **Journal of Community Psychology**, 24 (4), 315-325.
- Meydan, Sinan (2003), **Bir Ömrün Öteki Hikâyesi**, 2. Baskı, Toplum Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Muhtar Paşa, Gazi Ahmed (1996), **Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Sanisi**. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Mumyakmaz, Hatice (2007), "Hâkimiyet-i Millîye Gazetesi'ne Göre Millî Mücadele 'de Milliyet: Türkler, Kürtler, Çerkezler, Hristiyanlar Türkler, Ermeniler ve Rumlar (1920- 1922)", **ÇTTAD**, VI(15), 111-129, deu.mitosweb.com, (16.03.2014)
- Nietzsche, Friedrich (2003), **Ahlakın Soykütüğü Üzerine**, (Çev. Ahmet İnam), Say Yayınları, İstanbul.
- Okay, Cüneyd (1999), **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Oktay, Ahmet (1983), **Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı**. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Öksüz Güneş, Elif (2017), "Mithat Cemal Kuntay'ın Kültür ve İktidar İlişkisi Bağlamında 'Üç İstanbul' Romanında Mekân" **Romanda Mekân**, 1.Baskı içinde (123-138) Akçağ Yayınları, İstanbul.
- Öncü, Ayşe, Weyland, Petra, (2005), "Giriş: Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve Kimlik Mücadeleleri", Ayşe Öncü & Petra Weyland (Der.), **Mekân, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, (Çev. Leyla Şimşek & Nilgün Uygun), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Uğur (2012), **II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ İlişkileri**, Türk Ankara, Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖzkAlp, Enver, (1995), **Sosyolojiye Giriş**, 8. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Özkaya, Yücel (1990), "Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda Anadolu'nun ve Kamuoyunun Durumu", **Atatürk Yolu**, 2 (5), 151-165.
- Öztürk, Armağan (2006), "Bölücülük, Terör ve Şiddetin Meşruluğu", **Karizma**, (26), 119.
- Öztürk, Özhan (2009), **Folklor ve Mitoloji Sözlüğü**, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Öztürk, Yaşar Nuri (2012), **Kur'an Penceresinden Kurtuluş Savaşı'na Bir Bakış**, 2. Baskı, Boyut Yayınları, İstanbul.
- Palyi, Melchior (1946). "Review of R. Lemkin Axis Rule in Occupied Europe", **American Journal of Sociology**, 51 (5).
- Parekh, Bhikhu (2014), "Kimliğin Mantığı", Fırat Mollaer (Ed.), **Kimlik Politikaları**, 1. Baskı, Doğubatı Yayınları, Ankara.

- Perlman, Helen Harris, (1986), **Persona: Social Role and Personality**, The University of Chicago Press, New York.
- Phinney, J. (1990), Ethnic identity in adolescents and adults: A review of research. **Psychological Bulletin**, 108 (3), 499–514.
- Rousseau, J. Jacques (1990), **Toplum Sözleşmesi**, (Çev. Vedat Günyol), Adam Yayınları, İstanbul.
- Sacid, Feyzullah (1912), “Öç Marşı”, **Türk Yurdu**, 3 (67), Hicri 1330, İstanbul.
- Sanay, Ayşe Belkıs (2002), **Mithat Cemal Kuntay Hayatı, Sanatı ve Eserleri**. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Sander, Oral (1999), **Siyasî Tarih (İlkçağlardan 1918’e)**, İmge Yayınları, Ankara.
- Sarıçelik, Kerim (2007), “I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin İtilaf Devletleri’ne Karşı Anadolu’nun Akdeniz Kıyılarında Aldığı Bazı Tedbirler” **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 1 (21), 124-141.
- Seeman, Melvis, (1959), “On The Meaning of Alienation”, *American Sociological Review*, **American Sociological Association** 24 (6), 783-791.
- Sellers, R. M., Smith, M. A., Shelton, J. N., Rowley, S. A. J., & Chavous, T. M. (1998). “Multidimensional model of racial identity: A reconceptualization of African American racial identity”. **Personality and Social Psychology Review**, 2, 18–39.
- Sennet, Richard (2017), **Karakter Aşınması**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Seyfettin, Ömer (1993), **Türklük Üzerine Yazılar**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Shaw, Stanford J.- Shaw, Ezel Kural (1983), **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II**, E Yayınları, İstanbul.
- Simmel, Georg, (2009), **Bireysellik ve Kültür**, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Slantchev, B.L (2009), “The Steps to War: An Empirical Study by Paul D. Senese, John A. Vasquez”– Book Review, **Political Science Quarterly**, 124 (2), 386-388.
- Shannon, Edgar & Ricks, Christopher (1985), ""The Charge of the Light Brigade': The Creation of a Poem". **Studies in Bibliography**. 38 (1), 44. JSTOR 40371812.
- Sloane, William M. (1987), **Bir Tarih Laboratuvarı Olarak Balkanlar**, (Çev. Sibel Özbudun), Süreç Yayıncılık, İstanbul.
- Somersan, Semra, (2004), **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Sonyel, Salahi R. (1987), **Türk Kurtuluş Savaşı**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Şişman, Gülşah (2019), “Beyrut, Şam, Halep Üçgeninde Bir Tükeniş Öyküsü: Sürgün” **Milli Edebiyat Dönemi Roman Okumaları**, 1. Baskı *içinde* (461-486) Kesit Yayınları, İstanbul.
- Tanfer, M. Vehbi (1991), “Türk Kurtuluş Savaşı: Kapsamı ve Yöntemi Sorunu”, **Atatürk ve Araştırma Merkezi Dergisi**, 7 (20), 323-330.
- Tarhan, Nevzat, (2010), **Toplum Psikolojisi / Sosyal Şizofreniden Toplumsal Empatiye**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Tepedelenlioğlu, Nizameddin Nazif (1967), **Ordu ve Politika**, Bedir Yayınevi, İstanbul.
- Tetik, Ahmet (2005), **Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918 I-II**, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Tez, İbrahim Bekir. (2000), “Vatan”, **Çocuk Şiirleri Antolojisi**, İstanbul: İdil Yayınları.
- Tezcan, Baki ve Barbir, Karl K. (2012), **Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Thomas, Griess (1985), “Askeri Tarih Üzerine Görüşler” (Çev. Hikmet Falay), **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı 19, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1 (19), 121-153.
- Touraine, Alain, (2000), **Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek Miyiz?**, (Çev. Olcay Kunal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tonnies, Ferdinand, (2000), “Gemeinschaft ve Gesellschaft”, **Şehir ve Cemiyet**, (Hazırlayan ve Çev. Ahmet Aydoğan), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Tufan, Osman (1998), **Osman Tufan Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Hatıraları**, 2. Baskı, Arma Yayınları, İstanbul.
- Tunç, Gökhan (2020), “Yüzbaşı Selahattin'in Romanı'nı kim yazdı? Üstyorum, okuma kontratı ve suje kavramlarıyla Yüzbaşı Selahattin'in Romanı'nı yeniden düşünmek” **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, (21), 257-266. DOI: 10.29000/rumelide.839144.
- Tural, Sadık K., (1988), **Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Türkdoğan, Orhan (2008), **Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- URL, http://uvf.ulakbim.gov.tr/uvf/index.php?cwid=9&vtadi=TSOS&c=ebsco&ano=181100_e2bd9ae2b91375aed85f7234ee54aac0& ÜnAlp, F. Rezzan (2018), **İlklerin Savaşı: Kırım Savaşı (1853 - 1856)**, Erişim Tarihi: 28.08.2018.
- _____ <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/2015/01/Eltut-Nukhet-1877-1878-Osmanli-Rus-Savaşı-Ve-İki-Ülke-Açısından-Sonuçları.pdf> Erişim Tarihi: 20.10.2017.

- ____ <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=283224>. İpek, Nedim, “**1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı**”, Erişim tarihi 28.08.2018.
- Urry, John, (2015), **Mekânları Tüketmek**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Uygur, Mermi (1996), **Kültür Kuramı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ülken, Hilmi Ziya, (2001), **Bilgi ve Değer**, 2. Baskı, Ülken Yayınları, İstanbul.
- Ülman, A.Halûk (2002), **I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş**, İmge Yayınları, Ankara.
- Vasquez, John, A (1997), The realist Paradigm and Degenerative versus Proresive Research Programs: An Apraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition, **American Political Science Review** 91, 1 (1), 899-912.
- Verkuyten, M. (2005), **The Social Psychology of Ethnic Identity**. Psychology Press Taylor & Francis Group, New York.
- ____ (2009), “Self esteem and multiculturalism: An examination among ethnic minority and majority groups in the Netherlands”. **Journal of Research in Personality**, 43, 419-427.
- Volkan, Vamık D. (2012), **Politik Psikoloji**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Yardımcı, Mehmet (2007), **Destanlar**, Ürün Yayınları, Ankara.
- Yavuz, Ünsal (1990), **Atatürk İmparatorluktan Millî Devlete**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yayak, Aslı (2018), “Etnik Kimlik Algısının Dört Boyutu”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 7 (2), 778-788.
- Yerasimos, Stefanos (1995), **Millîyetler ve Sınırlar**, (Çev. Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yetkin, Çetin (19874), **Türk Halk Hareketleri ve Devrimler**, May Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Saadettin (1998), Harp Edebiyatı Kavramı ve Edebiyatımızda Çanakkale Muharebeleri. **Çanakkale Zaferinin 83. Yıldönümü Panel Bildirileri. 1 (1), 254-289.**
- Yves, Michaud (1986), **Şiddet**, (Çev. Cem Muhtaroglu), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Zeynettin, Hasan (1933), **Millî Pedagoji ve Türk İctimaiyatı**, Necmistikbal Matbaası, İstanbul.
- Zillioğlu, Merih, (2008), “Kimliğin Kavramsal Serüveni”, Hülya Uğur Tanrıöver (Ed.), **Sen Benim Kim Olduğumu Biliyor musun? / Toplumsal Yaşamda Kimlik İzdüşümleri**, 1. Baskı içinde (13-40), Hil Yayın, İstanbul.
- Zürcher, Erik Jan (2005), **Millî Mücadele 'de İttihatçılık**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Emrah SEFEROĞLU, 1998 yılında İstanbul Kemal Kaya İlkokulu'nu; 2001 yılında Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulu'nu; 2004 yılında Rize Lisesi'ni; 2008 yılında İstanbul Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü; 2014 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programını bitirdi. 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda doktora programına başladı. Halen, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Rektörlüğü - Türk Dili Bölümü'nde, "öğretim görevlisi" olarak çalışmaktadır.

SEFEROĞLU, evli ve bir çocuk babası olup, İngilizce bilmektedir.